

CUMHURİYETİN 100. YILINDA
ERZİNCAN

9

Editör

Tahir Erdoğan Şahin

KÜLTÜR- I

HALK EDEBİYATI/FOLKLOR VE DİL

9. Cilt Yazarları ve Katkıda Bulunanlar

Tahir Erdoğan Şahin

Prof. Dr. Necdet Tozlu

Prof. Dr. Esmâ Şimşek, Fatma Potur, Fahri Taş, Zelkif Terzi, Mustafa Özdemir, Doç
Dr. Ruhi Kara, Yüksel Akar ve Hüseyin Miroğlu, Rukiye Koç, Doç. Dr. M. Abdullah
Arslan, Oğuzhan Yılmaz, Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Uludağ, Mehmet Sarı, Dr.
Öğr. Üyesi N. Hümeysra Ö. Erem

2023

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
YAYINI

Bu çalışma;

Erzincan Valiliği - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi işbirliği içerisinde, ilgili kişi, kurum ve kuruluşların katkıları sağlanarak, EBYU/ Yukarı Fırat Havzası Araştırma-Uygulama Koordinatörlüğü tarafından hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında neşredilen bilgi ve dokümanların sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmesi ve bilimsel/etik kurallara bağlı kalınması hâlinde alıntı yapılabilir.

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Hamza Aydoğdu (*Erzincan Valisi*)

Bekir AKSUN (*Belediye Başkanı*)

Prof. Dr. Akın Levent (*EYU Rektörü*)

Prof. Dr. Ali Demirsoy- Prof. Dr. Esmâ Şimşek- Prof. Dr. Necdet Tozlu

Prof. Dr. Nizamettin Parlak - Prof. Dr. Kenan Ziya Taş- Doç. Dr. Nurettin Birol-
Dr. Nihat Fırat- Aziz Gün- Yücel Kaplanoğlu-

Uzm. Onur Atabay - Hacı Hasan İçli

ISBN: 978-605-67884-8-2

FOTOĞRAF- BELGE/DOKÜMAN

Editörün, yazarların, EBYU/Yukarı Fırat Havzası Araştırma - Uygulama Koordinatörlüğü'nün; Erzincan Valiliği, Erzincan Belediyesi, ilgili kurum, kuruluş ve kişilerin arşivleri.

DİZGİ- TASARIM/GRAFİK- DÜZENLEME

AMC Fikir Sanat Dan. Bil. Hiz. San. ve Tic. LTD. ŞTİ.

Erzincan

9. CİLT- İÇİNDEKİLER
HALK EDEBİYATI/FOLKLOR VE DİL

I. AZZİ/HAYAŞA BÖLGESİ MİTOLOJİSİ- <i>Tahir Erdoğan Şahin</i>	7
Giriş.....	7
Ejderler ve Ejderin Oğulları.....	9
Hayaşalı Ejderin Oğlu ve Hititli Cariye.....	29
Küheylanlar ve Kartallar	37
Hayat Veren Irmaklar, Yüce Dağlar ve Kutsanan Kayalar.....	47
İphigeneia ve Orantes'in Kırım'dan Akilisen'e Kaçış Öyküsü.....	57
Güneş Ve Işığın Suyula Buluşması Baal-Şamin, Anaht ve Anahita	65
Mithridat ve Sinorya Kalesi'ndeki Prenses Diripetina.....	81
Kaleler, Mezarlar ve Yatırlar.....	87
Hüseyin ve Battal Gazilerin Silah Arkadaşı Hayaşalı Şemmas.....	95
Üçler, Yediler ve Kırklar'ın Koruduğu Dağlar.....	105
Masumiyette Kalanlar Masumiyete Kıyanlar ve Taş Kesilenler	121
II. MASAL ÜZERİNE- <i>Prof. Dr. Esmâ Şimşek</i>	127
III. ERZİNCAN'DAN DERLENEN MASAL, EFSANE VE HİKÂYE ÖRNEKLERİ....	137
IV. ERZİNCAN MASALLARINDAN ÖRNEKLER- <i>Fatma Potur</i>	171
V. ANADOLU HALK KÜLTÜRÜNDEN ESİNTİLER- <i>Tahir Erdoğan Şahin</i>	219
VI. ERZİNCAN İLİNİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI- <i>Prof. Dr. Necdet Tozlu</i>	279
1. Folklorun Lüzumu Üzerine- <i>Prof. Dr. Necdet Tozlu</i>	279
2. Türk Halk Oyunları- <i>Prof. Dr. Necdet Tozlu</i>	283
3. Erzincan Halk Kültüründe Geçiş Dönemi Törenleri- <i>Prof. Dr. Necdet Tozlu</i>	291
4. Su Kültürünün Akarsu-Göl Bağlamında Erzincan Halk İnanışlarına Yansımaları- - <i>Prof. Dr. Necdet Tozlu</i>	337
5. Erzincan Kültüründe Ağıt- <i>Doç. Dr. M. Abdullah Arslan</i>	365
6. Erzincan Yöresinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler- <i>Oğuzhan Yılmaz</i>	391
7. Bilmeceler- <i>Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Uludağ</i>	405
8. Erzincan Yöresinde Yağmur Duası Törenlerine Dair- <i>Mehmet Sarı</i>	421
9. Erzincan Fıkraları – <i>Dr. Öğr. Üyesi N. Hümeysra Özdemir Erem</i>	433

I AZZİ/HAYAŞA BÖLGESİ MİTOLOJİSİ

*ERZİNCAN YÖRESİ EFSANE, MASAL
VE HİKÂ YELERİNDEN SEÇMELER*

Tahir Erdoğan Şahin

GİRİŞ: Azzi/Hayaşa Bölgesi, Anadolu'da MÖ, II. bin başlarından I. binin ilk çeyreğine kadar yedi yüz yıl hüküm süren Azzi/Hayaşa Krallığı'nın kapsadığı alanlara verilen addır. Kuzeyde Şebinkarahisar'ın hemen doğusundan başlayıp Bayburt'a, güneyde Murat'ın Fırat'la birleştiği yerden Bingöl'e kadar uzanan alanları içine alır. Doğuda Kop Dağları, kuzeyde Gümüşhane- Soğanlı Dağları, batıda Zara'nın doğusundan Fırat dirseğine kadar uzanan yükseltiler, güneyde Murat Irmağı genel hatlarıyla bu krallığın sınırlarıdır. Bu krallığın merkezi ise *Arziya* yani Erzincan'dır.

Hayaşa'ya ilişkin ilk yazılı veriler 1920'lerde bulunup deşifre edilmiştir. Sonraki yıllarda görece az da olsa bazı araştırmacıların eserlerinde ya da ayrı bir konu olarak bu bölge hakkında bilgiler verilmiş ya da çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Azzi/Hayaşa'nın geçmiş bağlantıları, siyasal ve kültürel konumu ile sonraki yüzyıllara olan etkisi, bu bölgede hâlâ günümüze kadar gelen yerleşimler hakkında yaptığımız çalışmaların¹ bir boyutunu da yörenin mitolojik geçmişi teşkil etmiştir.² Bu bölüm, -örnek- olması babında çok sınırlı sayıda basılan iki ayrı çalışmadan uyarlanmıştır. Dinî/mitolojik verilerle ilintili olarak yöre masalları, efsaneleri ve

¹ Tahir Erdoğan Şahin, *Azzi/Hayaşa Bölgesi Tarihi-1-2*, Ankara 2014.

² Tahir Erdoğan Şahin, *Azzi/Hayaşa Bölgesi Efsaneleri*, Erzincan 2020.

hikâye örnekleri de ele alınmıştır.³ Tarihsel veriler ve bu temel üzerinde bir bölgenin geçmişini inşa etmenin ötesinde, toplumsal hayatın içerisinde bir biçimde eriyik olan mitolojilerin, efsanelerin, öykü ve rivayetlerin de günümüz nesilleri için gerekli ve yararlı olabileceği kanaatindeyiz. Dahası, yaşanan coğrafyanın geçmiş ruhunu kavramak açısından mitolojik- dini inanışlar, bu inanışların etkisiyle yapılan yapı, heykel ve kabartmalar, bunların çevre ve geçmiş bağlantıları, efsane, öykü ya da söylencelerin bir bütün hâlinde sunulması, öncelikle hayatın da bütünlüklü bir olgu olmasıyla ilişkili ve ilintilidir.

Çeşitli kıta ve bölgelerinde yaşanan eski kültürlerde ve uygarlıklarda sayısız veriler ortaya konulmuş, bu verilerin bazıları çok daha geniş alanlarda ortak değer olarak yaşatılmıştır. Bazı obje veya değerler vardır ki, onlar özellikle bazı alanlarda özel bir öneme ve niteliğe sahiptirler. Ashirand kültürünün önemli bir alanını teşkil eden Azzi/Hayaşa Bölgesi'nde ejder, at, geyik (dağ keçisi, ceylan) ile buna bağlı süreçler ile bir idol olarak kartal ve tavus kuşu özgün bir yere sahiptir. Diğer taraftan bu coğrafyanın dağlarından ırmaklarına, vadilerinden kaya oluşumlarına değin birçok nesnesi, coğrafi veriler olmaktan öte anlamlaştırılmış ve derin değer hükümleriyle kutsanmış olgulardır.

Erzincan (İlk Çağ'daki adıyla Arziya), Azzi/Hayaşa Krallığı'ndan başka Mengüçükler ve Erzincan Emirliği gibi iki siyasal yapının daha başkenti olmuştur. İlginçtir, bu son iki siyasal oluşum Azzi/Hayaşa'yla örtüşmekten başka; daha da geniş alanlarda egemen olarak bölgenin özgün kültürel bütünlüğüne eklenip katkıda bulunmuşlardır. Bir bölgenin görece kültürel bütünlük arz etmesi, müşterek olguları paylaşması, içinde yaşayan toplulukların aynı ya da benzer unsurlar etrafında aynı nitelikte ilgi ve tepkilere sahip olması yalnızca siyasal yapılar etrafında oluşmaz. Yaşanılan olaylar ve demografik dalgalanmalar da bu süreçte önemli role sahiptir. Örneğin Mananalis (Mans) merkezli Paulikien hareketi, Azzi/Hayaşa sınırları dışında da etkin olmuştur. Batıda Zile, Şebinkarahisar ve Divriği'den, güneyde Arguvan'a kadar uzayan coğrafyada aynı mukadderatı yaşayan insanların barındıkları yeni alanlarda Azzi/Hayaşa'da edinilen kültürel, dini ve siyasal değerlerin yansımaları mümkün olmuş ya da bu yeni yerlerin değerleriyle birlikte yeni serüvenler yaşanmıştır.

Yukarıda vurguladığımız gelişmelere bakıldığında (Mengüçük Melik Devleti ve Erzincan Emirliği'nin sınırları da düşünülerek) Azzi/Hayaşa Bölgesi araştırmalarının görece geniş bir alanı kapsaması gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁴ Ancak bu çalışmanın kapsam alanı, esas olarak Azzi/Hayaşa Krallığı içinde olduğunu düşündüğümüz yerleşimlerle sınırlıdır. Tarihi, kültürel ve idari konuları nedeniyle Divriği, Eğin ve İmranlı'da buna dâhil edilmiştir.

³ Tahir Erdoğan Şahin, **Erzincan'dan Derlenen Masal, Efsane ve Hikâye Örnekleri**, Erzincan 2020.

⁴ *Azzi/Hayaşa Bölgesi Yerleşimleri*: Erzincan, Kemah, Kuruçay- Ilıç, Mans, Eğin, Refahiye, Tercan, Cimin, Karakulak, Bayburt, Hart (Aydıntepe), Kısanta (Demirözü), Bingöl (Çapakçur), Çerme (Yedisu), Kiğı, Holhol (Yayladere), Dersim (Kalan- Tunceli), Pülümür, Ovacık, Nazimiye, Mazgirt, Çemişkezek, Hozat, Pertek, Divriği, İmranlı, Enderes (Suşehri), İmranlı, Avganis (Gölova), Ezbider (Akıncılar), Alucura, Zara'nın doğu ve güneydoğusu, Mindeval (Çamoluk), Şiran, Kelkit, Köse, Palu.

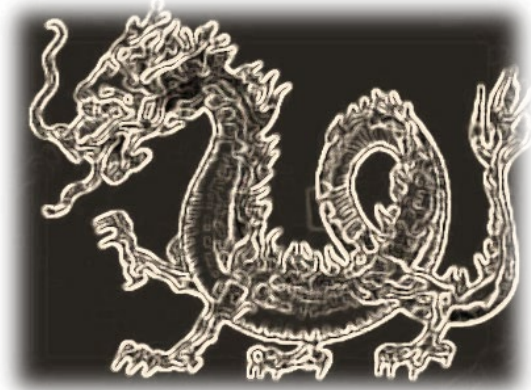

1. EJDER KABARTMALARI

Yeryüzünün hemen hemen tüm eski uygarlıklarında yılan göklerle bağıntılıdır. Onun göksel bağı kanatlı ejderlerde yansır. En yerde sürünenin en gökle olan irtibatı, ejder-yılan mitlerinde zıtların bütünlüğünü, dolayısıyla tüm evreni temsil eder. Evren yedi kattır. Zıddı ile kaim olması gerekliliği nedeniyle yedi kat da yerin dibi vardır. Üç buçuk katıyla kelepçelenmiş uyuyan bir yılan iki

yarısıyla yedi dilimdir. Bu yarılardan biri yeryüzüne diğeri gökyüzüne aittir. Yani ışık ve karanlık arasındadır. Uçtuğunda kanatlanır aydınlatır, yattığında karlaşıp karanlıklaştırır. Ne kadar apaçık aydınlık varsa, bir o kadar koyuluk, karanlık ve gizem vardır. Ve biz insanlar için hayat her zaman böyledir.

Ejderin ya da ejderlerin öyküsü, bir anlamda bizim de öykümüzdür. Aydınlık yanlarımız olduğu kadar karanlık hâllerimizin de olmadığını kim inkâr edebilir ki!.. Sorun, kendi aydınlığımızın kendi karanlığımızın üstesinden gelebilmesindedir. Kim bilir, o çok eski zamanda atalarımızın bize en çarpıcı biçimde ifade etmek istedikleri mesajlardan biri de budur. Ejderi güneş formunda göklerle birleştiren Oğuz Kağan'ımızın ya da Kazan Han'ımızın yerlerde sürünen ejderi yok etme mücadeleleri, kendi nefsimizle cedelleşmenin gerekliliği konusunda kadim bir uyarıdır. Hayaşa ülkesinde evren, "Haya" ölçüsünde ele alınır. Evren; dağlardır, ırmaklardır ve ikisinin varlığıyla vücut bulan Arz'dır Arziya'dır. Göksel tanrı Haya'nın koynunda Laha;⁵ dağdır, Mala⁶; akışan deryadır ve Arziya³; toprakla suyun var ettiği hayat alanı olan kenttir.

Hayaşa, Azzi/Hayaşa olup büyüdüğünde üç kutsal; yani gök, derya ve kent, yedi bölgede yeniden dirilir. Bunlar: Anahita geldiğinde Akilisen olacak olan Arziya'dır (merkez), Kemah'a evrilecek olan Kummaha'dır, Dumanlıya dönüşecek olan Dukkamma'dır, Mans/Mananalis olarak vurgu olan Matien'dir, güneyde Suphane ve kuzeyde iki bölümden (doğu-batı) oluşan Azzi'dir.

⁵ Erzincan Ovası'nın batısındaki Karadağ/Köhnem Dağı.

⁶ Fırat. ³ Erzincan ⁴ Suşehri.

Ana gövdesi Munzur olan Hayaşa, yedi bölgeye varırken; Fırat, Murat'la buluşur ve bu iki kanat ülkeyi gökçeleştirip yeniden ejderleştirir.

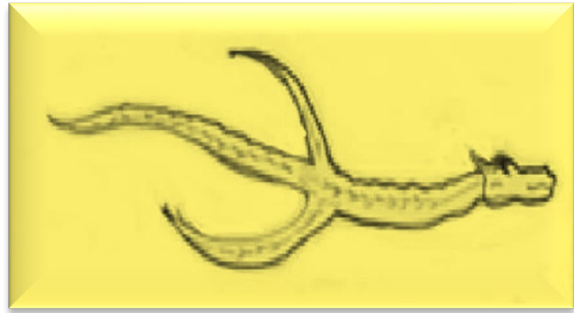
2. EJDERLERİ KORUYAN KAYALAR YA DA KAYALAŞAN EJDERLERİN SOLUĞU

Bilinen en eski ejder kabartmalarından biri Endres⁴ ve Ezbider⁷ ilçeleri sınırında, Endres'in güney doğusunda Polat Deresi'nin aşağı bölümündedir. Kaya kütleleri üzerinde Ejder kabartması yanı sıra olağanüstü bazı mitolojik yaratıkların resmedildiği Ağdaş Kalesi, Kızıltaş köyünün Bileyli mezrası arazisi içerisinde, Bileyli Deresi'nin sağ kıyısındadır.

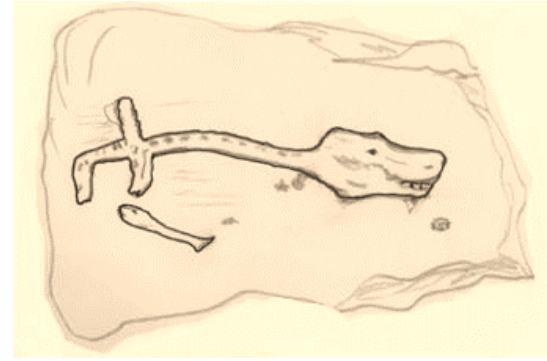
Ağdaş Kalesi'nin, güvenlik yanı sıra önemli bir tapınım merkezi olduğunu gösteren çok sayıda unsurları bulunmaktadır. Yerleşimdeki veriler, yerleşimin İlk Çağ'da Hayaşa kutsal kentlerinden birisi olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Kayalar üzerinde yapılan ark ve sunaklar Urartu Dönemi öncesine aittir. Büyük bir ihtimalle Ağdaş Kalesi ve Ezbider Kalesi, Urartu egemenlik sahasının dışında, Hayaşa'nın kuzey batısındaki uç noktalardır. Refahiye Cengerli Kalesi'ndeki mezar odası dahil, Erzincan, Kemah, Mans, Tercan yanı sıra Erzincan – Suşehri ve kuzeyde Alucera- Bayburt hattı boyunca görülen kaya mezarlarının büyük bir çoğunluğu Urartu Dönemi'nden önceye aittirler ve yapım teknikleri arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Ağdaş yerleşimi dahil, Erzincan, Mans (Miadin köyü ile Mirciga Kalesi ve yerleşimi), Tercan (Şirinli Kalesi), Şiran, Şebinkarahisar ya da Koyulhisar kalelerinde görülen bazı benzerlikler, dönemin genel asgari müşterek anlayışlarını yansıtmaktadır. Kuzeybatıda Ura'dan doğuda Kop Dağlarına, güneyde Murat Irmağı'na kadar uzayan alanlarda yaşayan Hayaşa halklarının büyük çoğunluğunun sonraki yüzyıllarda çoğu Urartu Krallığı'na bağlı kadim halklarından

Uçan Ejder. Anadolu İlk Çağ dönemine ait ve Azzi/Hayaşa coğrafyasında bulunan kaya üzerindeki ejder kabartması.

Ağdaş Kalesi mitolojik yaratık ve balık motifleri. Hayaşa coğrafyası yalnızca ilk kaya parçaları hâlinde alt ejderin değil, mitolojik varlıkların da bu yamaç yüzeyine dağılmış- bulunduğu özel bir diyardır.

⁷ Akıncılar

olduklarını, bu uygarlığın Urartu kültürü üzerinde derin etkide bulduklarını unutmamak gerekir. Kaldı ki, Azzi/Hayaşa topraklarının bir bölümü üzerinde egemen olan Urartu uygarlığının batıdaki niteliğini anlamak için eski Hayaşa Dönemi kültürünü kavramak gerekecektir.

Hurrilerin, Hurri- Hayaşa- Mitanni bütünü olarak Hititlerin dinî- kültürel yapılarına etki ve katkılarının olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Hayaşalıların da mimarileri başta olmak üzere Urartuların birçok açıdan etkiledikleri anlaşılmaktadır. Urartuların diplomasi dahil pek çok inceliği yine Hayaşalılarından öğrenmişlerdir. Buna göre; Anadolu'da Urartu öncesi taş işçiliğinin büyük ustaları ve uluslararası ilişkilerin öğretmenleri Azzi/Hayaşa insanlarıdır.

Ağdaş yerleşiminde MÖ. II. bine ait olanlar yanı sıra bazı keramiklerin niteliği, Roma Dönemi'nde bu yörenin vazgeçilmez yerleşimi olduğunu göstermektedir. Ana kayanın güney yarısı doğal nedenlerle kopmuşlardır. Oyularak işlenen çeşitli figürler ve sunak bölümleri kopan bu irili ufaklı kaya kütleleri üzerindedir. Kalenin orijinal yüksekliği yaklaşık 10 m. dir.

Hayaşa Bölgesi'nde bulunan ejder kafası heykeli. Gövdesi de var mıydı, bilemiyoruz

Ejder figürü ve diğer mitolojik yaratıklar: Kaya figürler içerisinde 3,70. m. uzunluğunda uçar konumdaki ejder figürü olağan üstüdür. Bu kanatlı ejder figürünün Anadolu'daki ilk örneklerinden biri, hatta bilinen ilk ejder olduğu kanaatindeyiz. Diğer kopmuş kaya parçalarından biri üzerinde de mitolojik bir hayvan, Jeolojik dönemlerde yaşayan dişli kuşları hatırlatacak niteliktedir. Aynı kayada balık figürü de bulunmaktadır. Ejder, diğer mitolojik yaratıklar, balık ve tanımlanması güç tüm bu oyuntu figürlerin ana kaya parçalanmadan önce, ana kayanın belli bir bölgesinde mi, yoksa ayrı cephelerinde mi olduğunu anlamak güç. Ancak, tüm bu unsurların parçalanmış kayalar üzerinde olması, bunların Kale'nin güney ve doğusunda yer almış olabileceklerini göstermektedir.

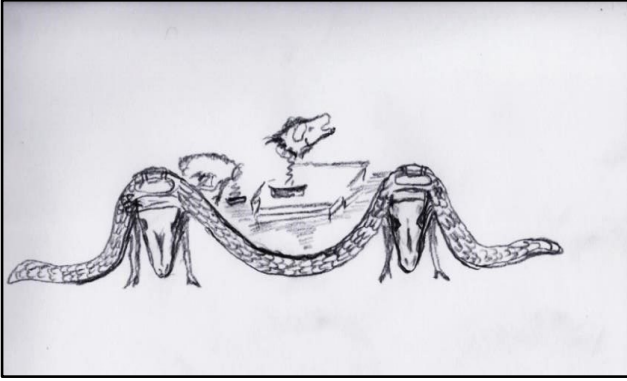
Ana kayadan ayrılan büyük bir parça üzerinde ise çeşitli taş oyuntular, arklar ve taş sahneler bulunmaktadır. İçlerinden dikdörtgen birinin üç tarafı ark şeklinde oyulmuş durumdadır. Bu taş sahnenin ritüeller için özellikle bu biçimde mi yapılmak istendiği ya da istenilen taş oda zemini için başlanmış işlemin yarım mı kaldığını bilemiyoruz. Ancak sunak kayaları ve figürleriyle Ağdaş'ın, Anadolu İlk Çağı'nın olağan üstü ve gizemli yapılarından biri olduğuna kuşku yoktur. Anadolu'daki diğer kutsal kentler gibi, Ağdaş yerleşimi de bu olağan üstü kutsal niteliği sayesinde, ülke içinde yapılan siyasal mücadele ve savaşlardan korunan nadir alanlar arasındadır. Bu tür yapılar bir anlamda Anadolu kültüründe dinlere karşı gösterilen tolerans ve saygının da somut kanıtlarını teşkil etmektedir.

Ağdaş yerleşimi ve kalesi, Hayaşa'nın Dukhamma bölgesi içinde olmalıdır. Nitekim, Hitit ve Hayaşa sınırında ve Hayaşa'nın kuzey batısında yer alan son yerleşimi olan Ura, bu mevkiinin kuzeybatısında, Suşehri civarındadır. Hitit kayıtlarında şab madeniyle önemli Tilimra'ya Şamuha'dan Arziya (Erzincan) üzerinden (savaş ve siyasal gerginlikler nedeniyle) gidememeleri hâlinde Kuşşara üzerinden gidilmesi uyarısı vardır. Bu kayıtlardan, Şamuha'dan Arziya- Dukhamma üzerinden olduğu gibi; bugünkü Divriği yönünden de gidildiğini, coğrafi konum ve yerleşimlerle anlatıların örtüştüğünü söylemek mümkündür.

3. DERKSEN TAPINAĞI'NIN EJDERLERİ

Ş. Günaltay, eriştiği kaynaklara dayanarak; "Mithra, başında Frigler'e mahsus bir serpuş, arkasında bir gömlek, omuzlarında bir manto bulunan; ellerindeki keskin kılıcını bir boğanın boynuna saplayan genç bir kişi suretinde tecessüm ettirilirdi. Tapınağı Derksen (Tercan)'de Bagaridi (İlahlar Karargâhı) denilen bir kasaba idi.

Derksen Tapınağı ejderleri. (Bu kalıntının varlığından bizi haberdar eden Tuğrul Karanlık'a teşekkür ederiz.)

doğrulanmaktadır. Her iki ejderin kafası üzerinde ve pullu uzun gövdenin hemen üstünde sunak için yapılmış oyuntular oldukça belirgindir. Pul kabartmalarla işlenen yılan gövdenin uzunluğu 4 m., kabartmanın eni 1 m. kadardır. Alışılmış ejder resim ve kabartmalar içerisinde, doğrudan kurban ayini için uyarlanan özgün bir örnektir.

Gövdesi ya da figür bağlantıları sarkan şerit/kordela biçiminde bazı kabartmalar Hellen, Roma/Bizans dönemi mermer objelerde sık görülür. Çoğunlukla Akdeniz, Batı Anadolu ve Marmara'da bulunan bu objelerin İzmir başta olmak üzere bu yörelerin kent müzelerinde birçok örneği bulunmaktadır.

Bizans yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılan unsurlar arasında Mans/Pekeriç'te yer alan ve hemen hemen aynı Hayaşa- Mans Bölgesi'nde bul- stilde işlenmiş iki başlı ve gövdeli kabartmalar bulunmaktadır. Bu üslubun farklı alanlarda kullanıldığı açıktır. Bazılarında yılan gövdesi insan, aslan ya da boğa başlarıyla bütünleştirilmiştir.

Heykeli *ejderhalar, yılanlar ile çevrili* bulunuyordu ”der.

Horenli Movses'in ifadesine göre “kendilerine musallat olan ve her türlü hastalığı yayan kötü ruhlardan kurtulmak üzere tapınağa başvurular, kanlı ayinler yapar, hatta bu arada bir takım çocukları da kurban ederlerdi...” Ancak, başka kaynaklarda bulunmayan bu “çocuk kurbanı” konusu teyide muhtaçtır.

Horenli Movses'in anlattıkları 2019'da ortaya çıkan ikili ejder olduğu anlaşılan arkeolojik verilerle ve

4. ARMUDAN VE TUĞUT'LUDA KONUTU KORUYAN YILANLAR

Küçük Armudan'daki kesme taştan yapılmış bir binanın köşesinde yer alan birbirine simetrik iki yılan kabartması vardır. Her iki yılan aralarında bulunan çoban ekmeği (gelin parmağı/taş eriği) benzeri bir bitkiyi yemektedirler. Binanın ön yüzündeki köşe boyunca uzayan iki yılan, ağzlarında bitkiler.. Taş üzerinde "koruyucu hekimlik" ve "derde derman" bundan daha iyi anlatılamazdı!

Aşağıda, yılanın halk kültüründeki konumu hakkında araştırma ve derlemeleri bulunan Prof. Dr. Esmâ Şimşek'in neşrettiği bir makalesinde şu bilgiler yere alır:

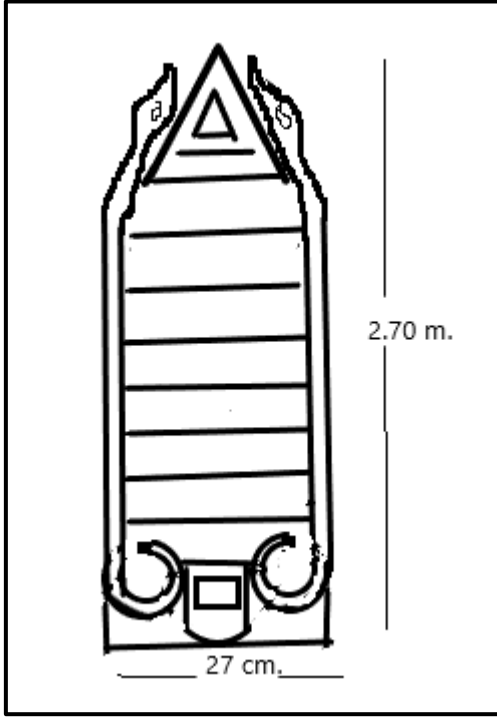
Küçük Armudan, Büyük Armudan'ın doğusunda, içinde yer alan bazı konutlarda bulunan arkeolojik unsurlarla dikkati çeken bir yerleşimdir. Antik dönemde Hydera (ejder/yılan) olarak adlandırılan kentin ya da bunlardan birisinin burası olması ihtimali vardır.

Küçük Armudan'daki Yılan Kabartması.

Tuğut Köyü Çift Yılan Kabartması:

Köy içindeki konutlardan birinin köşede kullanılan taşları üzerinde karşılıklı iki yılan bulunmaktadır. Küçük Admudan köyünde de bu tür bir kabartmanın olduğu göz önüne alınırsa, yörede kötülüklerin uzak tutulması ve konutun olumsuzluklardan esirgenmesi inancına uygun bir geleneğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Turgutlu köyü yılan kabartmasının K. Armudan köyü çift yılan kabartmasından bazı farklılıkları vardır. Bu kabartmada yılanların baş kısmı biçimi ile çiçek yerine nazar üçgeninin tercih edildiği görülür.

Tuğut köyündeki bir konağın köşesinde bulunun yılan kabartması.

Tuğut köyündeki yılan kabartmasından ayrıntı.

EK: HALK HEKİMLİĞİNDE YILAN ⁸

“Eczacılığın, diş hekimliğinin ve tıp ilminin sembolü olan yılanın halk hekimliğinde önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce hekimlerin piri Lokman Hekim’in, Şahmeran’ın etini yiyerek veya kaynatılan etinin suyunu içerek bu meziyeti kazanması, sağlık-yılan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak

yılanın hekimlikte sembol olması, hemen hemen bütün dünya ülkelerinde ortaktır. Tıp-yılan arasındaki ilginin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. “Tıp” kelimesinin orijinini aldığı Teb (Mısır’ın en önemli sağlık merkezi) şehrinin totemi yilandır.

Daha çok “saadet” sembolü kabul edilen yılan, özellikle birbirine sarılmış çift yılan amblemi, Orta Asya’dan göç eden Türklerle beraber Anadolu’daki şifahânelerin kapısında görülmeye başlanmıştır. Selçuklular Devri’nde ise başta Çankırı’da bulunan darüşşifâ olmak üzere birçok hastane duvarında bu amblemlere rastlanmaktadır. Hatta bu figürlerden dolayı darüşşifalara “Mâristan” da denilir.

Yılanın, hekimliğin sembolü olarak kullanılmasının sebepleri arasında şunlar gösterilebilir:

1. Yılan, gözünü hiç kırpmadan bakan, dikkatli bir hayvandır.

Hekimlerin de keskin görüşlü olması istenir.

⁸ Esmâ Şimşek, Türk Halk Kültüründe Yılan ve -Yılan Kale- (Ceyhan/ Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi. 2019 (S.19) C.7 / s. 13- 33.

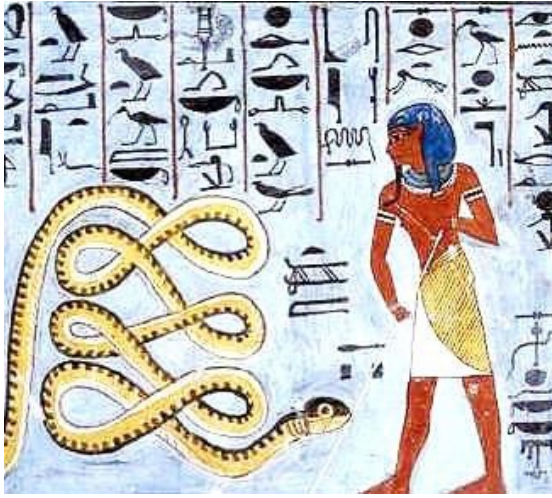

2. Yılan, birini sokma konusunda acele karar vermez, tedbirli davranır. Bu, hekimlerin bir şeye karar verirken çok dikkatli davranması gerektiğini vurgular.

3. Yılanın önündeki avın hareketsiz kalmasına bağlı olarak gözünde hipnoz edici sihirli bir gücün olduğuna inanılır.

4. Yılanın her yıl deri değiştirme

sine bağlı olarak da hekimlerin sürekli olarak kendilerini yenilemeleri gerektiği düşünülür.

Üç katmanlı keleplenmiş yılan - Mısır.

Bunun dışında, halk arasında yaşatılan birçok pratikte yılan eti, kemiği, gözü, yumurtası veya derisinin katıldığı ilaçlar, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Bazen de yılan, canlı olarak bu görevi yapmaktadır. “Yılancık” hemen hemen bütün Türk topluluklarında bilinen ve “yılancıkçı”lar tarafından farklı şekillerde tedavi edilen bir hastalıktır.

Lokman Hekim ve Yılan: Yılanın halk hekimliğinde ilaç olarak kullanılması ile aşağıdaki efsane arasında bir bağ kurulabilir. Hikâyeye göre; bütün dertlerin devasını bilen Lokman’a bir hasta gelerek derdini anlatır. Lokman, derdinin çaresinin olmadığını söyleyerek adamı tekrar evine

gönderir. Ümitsizliğe kapılan adam, dağa çıkarak vücudunu kurdun kuşun yemesini bekler. Adamın hâline acıyan bir çoban, kara koyunundan tasa biraz süt sağarak önüne bırakır. “Nasıl olsa öleceğim” diye düşünen adam sütü içermez. Biraz sonra bir kara yılan gelip bu sütü içer ve ardından o tasın içerisine “yeşil zehir” şeklinde kusarak gider. Ağrılarını dayanamayan adam, bir an evvel ölmek için bu zehri içer. 48 saat baygın yatan adam, kendine geldiğinde hiçbir ağrısının kalmadığını görür. Doğru Lokman’a gidip onun iyi bir hekim olmadığını, kendisinin iyileştiğini söyler.

Lokman adama: “Ben nereden bulaydım simsiyah koyunun sütünü? Ya simsiyah nişansız yılanı? Haydi bunları buldum, bunu sıcak sıcak nasıl yılanı içirecektim ve bunu tekrar nasıl kusturacaktım? Senin için Allah’a kalmıştı, Allah da yardım etmiş kur tulmuşsun,” der.

Bu efsanede de tıpkı Şahmeran efsanesinde olduğu gibi, yılanın hastanın iyileşmesinde önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Her ne kadar kara koyunun sütüne ihtiyaç duyulsa da bunu yılanın içip daha sonra zehir şeklinde kusması, onu şifa kaynağı hâline getirmektedir.

Anadolu Kentlerinde İlaç Olan Yılan: Bütün bu efsane ve inanışlarda yılan, genellikle halk hekimliğinde önemli bir yere sahiptir. Yılan, bazen canlı olarak bazen de eti, derisi,

kemiği, gözü, gömleği (havı), yağı, dili, dişi, boynuzu yenerek veya haricen kullanılarak birçok hastalığın ilacı olmuştur.

Bayburt'un, Kırkpınar köyü deresinde de benzer bir inanış görülmektedir. Bu derede, her yılın mayıs ayında, boyları 50-100 cm olan su yılanları çıkar ve on gün sonra kaybolurlarmış. Bu yılanların egzama ve yılanlık hastalığını tedavi ettiğine inanılır. Ayrıca Ağrı, Gümüşhane, Çorum, Erzincan, Kars, Sivas ve Tokat gibi illerimizde de yılanlı ziyaretleri vardır.

Elazığ'ın Sivrice ilçesinde anlatılmakta olan "Yılanlar Şehri" masalında ise Lokman Hekim, annesi hastalanan gence, derdinin dermanının "Yılanlar Şehri'nde olduğunu söyler. Bu şehre giden genç, yılanlar vasıtasıyla Şahmeran'dan ilacı alır. Çoğu ziyaret, ocak, kaplıca, göl ve gözelerde, canlı olarak yılanların tedavi edici özelliğinden yararlanır. Erzurum'un Ovacık bucağına bağlı Kuzuluk (Arapkent) köyünde bulunan ve "Yılanlı Ziyareti" diye bilinen gözeden özellikle yedi Mayıs'ta tek tek veya birbirine sarılmış vaziyette, sayılmayacak kadar çok yılanın çıktığı söylenir. Kemik veya eklem veremlileri ile Cerrahatli yaraları bulunan kişiler burayı ziyaret eder ve yılanları sülük gibi kullanırlarmış. Hastalık bölgesi emdirilen yılanlar, gözenin başında suya batırılıp kusturulduktan sonra yerlerine bırakılmış.

Lokman Hekim ve Şahmeran. <https://gizliilimler.tr.gg/>

Hatay'da, yılan yumurtasının kabukları ile değişen derisi dövülüp un hâline getirilerek yatağını ıslatan çocuklara yedirilir. Uyumayan çocuklar için de yılan gömleği toz hâline getirip başlarına serpilir veya yastıklarının altına konursa uykuları düzene girermiş.

Üretkenliğin de simgesi olan yılanın özellikle kısırlık tedavisinde de ilaç olarak kullanıldığı görülmektedir. Yılan eti yiyen veya yılan gömleğini çıkın yapıp üzerinde taşıyan kadının hamile kalacağına inanılır. Şamanların doğum ayinlerinde, ellerinde yılan bulundurmaları da konuyla yakından ilgilidir.

Yılan, nazar için de koruyucu bir etkidir. Özellikle yılan kemiği, gerek insanları gerekse hayvanları nazardan korumak için değişik şekillerde kullanılır. Örneğin, yılan omurları bir ipe dizilip kolye olarak takıldığında, takan kişiyi nazardan koruyacağına inanılır.

Bazı bölgelerde, kirpi etinin şifa verici özelliğe sahip olmasının da yine yılanla ilgili olduğuna inanılır. Kirpi yılan yediği için, bu özellik yilandan ona geçmiştir.

Günümüzde, modern tıpta da kan pıhtılaşması ve kansere karşı yılan zehri kullanılmaktadır. Bunların dışında daha birçok hastalık ve ağrının tedavisinde yılan birinci sırada yer alır. Yılanın halk hekimliğinde kullanılması sadece Türk kültürüne ait bir uygulama değildir. Başka milletlerin kültürlerinde de rastlamak mümkündür. Orta Çağ'da bazı Avrupa şehirleri, veba salgını dolayısıyla üzerinde yılan resmi bulunan ve altında; "Yılana bakan yaşayacaktır." yazısı bulunan özel paralar basmışlardır. Bu yazının Tevrat'la ilgili olduğu söylenmektedir. Yunanistan'da ise göz hastalıklarında ve iyileşmeyen yaraların tedavisinde canlı yılanların kullanıldığı belirtilmektedir.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki; çoğu insan, bazen fizyolojik yapısından hareketle bazen de ona sonradan kazandırılan bazı olağanüstü özelliklerinden dolayı acılarına ve hastalıklarına yılanı çare olarak görmüşlerdir."

5. EJDERLERİN BATIYA GÖÇÜ

Altın-Ejderha-Çin

Cennet'ten doğan Fırat, Murat'la birlikte Hayaşa coğrafyasında batı yönünde aktığı gibi, Ağkale ejderinin uçuşu da batıya doğrudur. Hep söylenir ya hani, "ışık doğudan gelir". Yüzyıllar geçer aradan, Hayaşa'nın evlatları tevhidi çizgide Hayaşa Hristiyanlığında karar verdiklerinde "Gü neşin oğulları" diye anılmış ve hayatı diyalektik/düalist düzlemde tartışmışlardır. Bir tarafta Ortodoks Bizans, bir tarafta Kayserili Leon'un öğretisi artışıyla özgünleştiğini zanneden Gregoryenlerin karanlığı arasında ışılan yine Hayaşa'dır.

Mukadderat bu ya, Ağdaş'taki ejderin batıya bakışı, asimile edilemeyen Hayaşa çocuklarının da Batı'ya (Trakya ve Balkanlara) gidişleriyle yeni bir öykü yazılır. Bogariç'lerden (bugünkü Tercan Pekiç ve Kemah'a bağlı Pekiç'ten), Erzincan'dan Divriği'den,

Ezbider'den, Enderes'ten, Şebinkarahisar'dan, Zile'den ve Arguvan'dan sürülüp Balkanlara giden Güneşin Oğulları ile iffet ve masumiyetin kızları Bogariç'i Bogomil kılıp Batı'yı aydınlatırlar. Bogariç, Tanrı karargâhı; Bogomil, Tanrı kasabasıdır. Ve gün gelir Bogomiller Müslüman olup kadim tevhidi anlayışlarına yeni bir solukla bağlanıp Boşnak olurlarken, Paulikien- Bogomil anlayışından neşet eden Katharizm, Katharlar olarak ta ki İspanya'ya dek göç macerasını yaşarlar. Bu süreç doğudan batıya giden aydınlığın, karanlık Avrupa'ya Reform- Rönesans kapılarını açan ejdercanların öyküsüdür.

6. EJDERİN DOĞU KANADI ORTA ASYA, BATI KANADI HAYAŞA

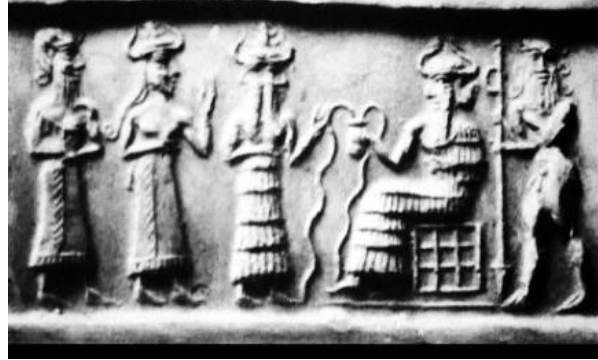

Pazırık yöresinde bulunan ağaçtan yontulu –gegiyi yutan- ejder.

Orta Asya Türk yurtlarında ve daha doğuda Çin’de, bu iki kadim kültürün önemli öğelerinden biri olarak ejder vurgusuna sıkça rastlanmaktadır. Mevcut verilere bakılırsa Çin’de ejder izlenimini veren ilk resimler altı bin yıl öncesine aittirler. Bütünüyle bakıldığında ejder Doğu’da ortaya çıkmış, bu alanlardan batıya ve Ön Asya’ya yayılmıştır. Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında kurulan uygarlıkların hemen hepsinde yılan ya da ejder, inanışlar içerisinde bir biçimde vurgulanmıştır. Çok sonraki yüzyıllarda ejder dâhil pek çok unsur Anadolu ve Karadeniz’in kuzeyinden Avrupa’ya varmıştır.

İlk Çağ’a ait bazı ejder kabartmalarından biri belirttiğimiz gibi Hayaşa’nın kuzey batısında bir kayada bulunmaktadır. Bu ejder kabartması, Güneş’in aydınlık ve sıcak kudretinin taşta yansımadır.

Azzi/Hayaşa ülkesinde var olan kültür ve yaşanan olaylar ile Orta Asya halkları arasında tarihin hemen her döneminde, başta kitlesel göçlerin neden olduğu çeşitli ilişkiler kurula gelmiştir. Bunun yanı sıra lengüistik, arkeolojik ve yazılı kaynaklar da iki coğrafya arasında var olan ilişki ve benzerlikleri sarih bir biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hayaşa’da yaşananlarla Orta Asya merkezli coğrafyalarda yaşananlar arasında ilginç benzerlikler bulunmaktadır.

Tanrı Enki, tuttuğu yılanla- Sumer.

Asyatık/Turani bir halk olarak Hayaşa’nın çocukları, kendine Güneşi sancak kılıp ejderle yürüyen o ünlü Oğuz Kağan’ın Anadolu’daki sesi gibidir. Azzi/Hayaşa toplulukları, Mitanniler ve Bianililerin Hurrilerin ardılları oldukları anlaşılmaktadır. Bu siyasal oluşumların kurucusu kitlelerin dili Altay dilleri grubuna girmektedir.

Yukarı Fırat Havzası'nda Azzi/Hayaşalılar hüküm sürerken, Orta Asya'da Afanesyevo siyasal-kültürel birlikteliği bulunmaktaydı. Afenesyevo- Andronova ve bu iki büyük yapılanma sonrasında ortaya çıkan Tagar, Kimmer, İskit, Hun ve Göktürklerde "kurultay", siyaseti belirleyen bir olgudur. Anadolu'da bu siyasal benzerlik Hayaşa yönetiminde apaçık görülmektedir.

Bir diğer benzerlik toplum ve aile hayatında göze çarpar. Nitekim Hitit kralı Şuppiluliuma zamanında yapılan Hukkana Antlaşması'nda Hayaşalılarda kadın-erkek eşitliği ve kadınların toplum içinde aleni rahatlıkları Hititlerin görece yobaz bakış açıları nedeniyle kınanırken; İbn Fadlan da Türk ülkelerini gezerken gördüğü kadın- erkek ilişkilerinde aynı yobazlığı sergiler.

Başkaca yazılarımızda da değindiğimiz Proto-Göktürkçe yazılı arkeolojik belgelere bu yörede rastlanmıştır. Çin sarayında bulunan Kürşat ile Hattuşa sarayında tutulan Mariyas'ın halleri ve kaderleri birbirine benzer. Bir anlamda, bu iki karizmatik tiğın, Açına soyunun seçkinlerindedir. Mariyas, öldürülmesi nedeniyle Hayaşa'nın Hititlere savaş açmasına neden olmuş, Kürşat ölümüyle II. Göktürk'ün dirilişine zemin hazırlamıştır.

Mariyas'ın Hattuşa'lı cariye ile olan aşk öyküsüne ve akibetine ileriki bölümde değinilecektir. Bu bölümü, ejder/yılan bağlamında anlatılarının kökeni konusuyla ve Şahmeran anlatılarının biriyle bağlayalım istedik.

EK: OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA OĞUZ'UN EJDERHAYI ÖLDÜRMEŞİ

...Günler, geceler geçti; bu çocuk, bir yiğit oldu. O çağda, o taraflarda çok büyük bir orman vardı. Ormanda sayısız dereler ve birçok ırmak akıyordu. Bunun için de buraya sayısız av hayvanları geliyordu ve binlerce avcı bekliyordu. Fakat bu ormanın içinde bir de korkunç ejderha vardı. Bu ejderha at sürülerini de yedi, oradaki insanları da yedi. Büyük, yaman, korkunç bir canavardı. Halk korkmuştu, bizar olmuştu. Çaresizdi.

Oğuz ise yaman bir yiğit olmuştu. Ejderhayı öldürmek istedi. Günlerden bir gün kararını verdi ve ava çıktı; kargısını, okunu, yayını, kılıcını ve kalkanını yanına aldı. Bir geyik yakaladı; geyiği, esnek bir söğüt çubuğuyla ağaca bağladı ve çekilip gitti. Ertesi gün, tanyeri ağarırken geldi. Baktı ejderha geyiği olduğu gibi yutmuş. Bu sefer de bir ayı yakaladı; onu da altın kemeriyle tutup ağaca bağladı ve yine oradan savuştu.

Gün battı, gece oldu sonra yine tan vakti geldi çattı. Tan ağardığında Oğuz ormana geldi. Bunun üzerine ağacın dibinde kendisi durup canavarı beklemeye başladı. Az sonra da canavar geldi. Başı ile Oğuz' un kalkanına vurdu ise de Oğuz kargısını vurup canavarı öldürdü, kılıcıyla da canavarın başını kesti. Canavarın başını alıp gitti..

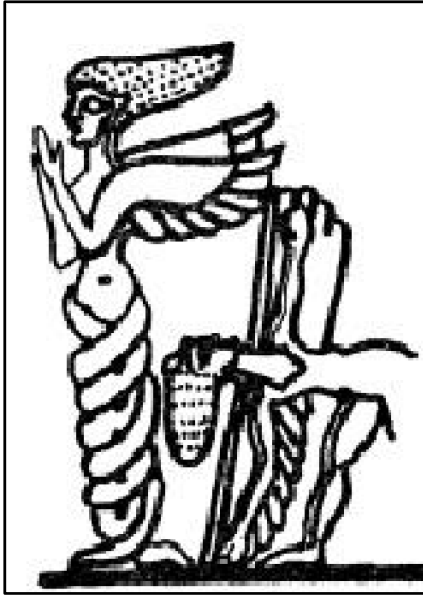
Oğuz canavarı kargısıyla öldürdü ve başını kesti.

7. HAYAŞACA'DAN FARSÇA'YA "MARAN"

Anadolu topraklarında yaygın söylencelerden biri de Şahmaran'dır. Erzincan ve yöresinde anlatılan masallar arsındadır. Günümüzde Şahmaran'ın yoğun anlatım yeri Tarsus ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin çeşitli yerleşimleridir. Efsanenin farklı anlatımları bulunmakla birlikte, esas olarak Şahmaran insan başlı, yılan gövdeli bir canlıdır. Bazı anlatılarda Şahmaran erkek iken bazılarında kadın başlı olarak tasvir edilmektedir.

Kökeni büyük ihtimalle "mar" ya da "mari" dir. Zamana ve farklı alanlara bağlı olarak "mara", "mere", "maran" denmiş tir. Ashirand kültür kıtasında ortak kullanıma giren pek çok kelimelerden biridir. İlk Çağ'da "mar" veya "mari"nin ejder/yılan anlamına gelişliğini düşündürecek bazı olgular mevcuttur. Kuzey Suriye'de bulunan bir bölgenin adı Mari'dir. Daha ilginç olan bu bölgede Haya'ya, Hayaşa'da olduğu gibi baş tanrı olarak tapınılmıştır.

Yazılı ve arkeolojik kanıtlara bakıldığında, Hayaşa coğrafyasında bulunan ejder kabartmaları ve heykelleri yanı sıra ünlü Hayaşa prensinin adı Mariya/Mariyas'tır. Günümüzde Kemah'a bağlı köylerden biri Marik'tir (Ayrancınar). Ayrıca, Hayaşa'nın güney bölgesi Suhma'da yer alan Çemişkezek'teki bir yerleşim de Marik'tir (Tosunlu). Mar- ejder bağından hareket edilirse, gerek Mar-i-ya'da gerekse Mar-i-k'te "i" bağlaç, Marik=Küçük ejder, Mar-i-ya/s ise "Ejderin oğlu" olarak değerlendirilebilir.

Eski Babil dönemine ait, Larsa'da ele geçen, tahıl sözleşmesinin yer aldığı tablet üzerindeki mühür baskısı, YBC 5698. (Buchanan, 1971, s.8, Fig.1).

Orta Asya, Mezopotamya ve bu iki alan arasında bulunan Ashirand'da “mar” veya “mara”, “yılan” demektir. Sevgi Dönmez'in ilgili kaynaklardan yola çıkarak hazırladığı bir makalesindeki⁹ “Yakındoğu'da merkezi yapıların doğuşu ile birlikte, bazı sembollerin kullanım biçimi ve içerdiği anlamlar değişikliğe uğramıştır. MÖ. III. binin ortalarından itibaren özellikle İran Yaylaları, Diyala Bölgesi, İndus Vadisi, Orta Asya ve Mezopotamya gibi birbirleriyle uzak mesafe ticaret ilişkisi içerisinde bulunan bölgelerde ele geçen mühürler ve tasvirli sanat eserleri üzerinde yılan sembolleri genellikle bir mücadelenin parçası olarak işlenmiştir” tespiti oldukça doğrudur.

“Mezopotamya'da Neolitik dönem Samarra mezarlık alanında bulunan, Samarra kültürüne ait seramikler üzerindeki yılanlı tanrıçaların bir döngüsellik parçası olarak yeniden dirim - veya doğum ile ilgili olduğunu önerebiliriz. Samarra seramikleri üzerindeki kadın tasvirleri, Eski Yakındoğu'da bilinen ilk yılanlı tanrıça düşüncesinin bir öncülü olmalıdır”. “İndus Vadisi, Orta Asya ve

Mezopotamya ilişkilerine ışık tutacak kimi mühürler üzerinde ise bir erkek figürünün kolları veya bacakları yılan şeklinde gösterilmiştir¹⁰. Bu tespitler, bugün bile Şahmaran'ın bazen dişil bazen eril oluşunun başlangıçta da aynı olduğunu göstermektedir.

Mezopotamya Sümer- Akkad çizgisinde gelişen sanatlarda, özellikle Akkad Dönemi'nden itibaren sıklıkla kanatlı tanrı ve tanrıça tasvirlerinin yapıldığı bilinmektedir. Suriye sanatında belden aşağısı yılan sarmalı şeklinde gösterilen kanatlı tasvirler, daha sonradan Mitanni mühürlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği gibi, Hurrilerin devamı olarak Yukarı Fırat Havzası ve çevresinde Hayaşalılar hüküm sürerken, Suriye'nin kuzey bölgesinde Mitanniler bulunmaktaydı. Bu iki akraba topluluklarda çeşitli idol ve semboller de ortaktır.

Mitannilerde görülen kanatlı güneş sembolü, Hayaşa Bölgesi'nde de mevcuttur. Bu veriler, Bizans kaynaklarında Paulikien ya da Tulaycılar olarak anılan Hayaşa Hristiyanları için “Güneşin oğulları” ifadenesinin kullanmalarının kadim bir geçmişle olan bağını da göstermektedir.

⁹ Sevgi Dönmez, Eski Yakındoğu'da Yılanlı Tanrıça Kültü Üzerine Bir Değerlendirme, **Tarih İncelemeleri Dergisi-** XXXII / 2, 2017, 407-426.

¹⁰ S. Dönmez, *agm*, 411.

Farsça “n/an” çoğul eklenmesiyle “maran”, “yılanlar” karşılığıdır. Türk- Tatar dilinde “Şahmara”dır. “Şah-ı Maran” “yılanların şahı” anlamına demektir. Halk arasında yaygın söylenişi “şahmaran” dır.¹¹

Güneşi kucaklayan kanatlar. Ya da kanat güneş birlikteliğinde yeryüzüne akın eden aydınlık.. Erzincan- Hayaşa coğrafyasında “güneşin oğulları” veya “ışığın çocukları” diye anılan canlara verilen kadim bir sıfattır. (Erzincan Müzesi)

“Haya”, Sumer panteonunda yazı ve hesap tanrıçası Nideba’nın kocasıdır. Sumer Lagaş sitesinin tanrıçası Nanşe’ye adanan bir ilahide, Nanşe bir yılbaşı nedeniyle insan oğlunu yargılarken, Nidaba ve kocası Haya tanıklar arasında zikredilir. Bu tanrı çiftinin kızları ise Tanrı Enlil’in eşi Ninlil’dir. Nippur kentinde Tummal adlı bir tapınak Tanrıça Ninlil adına adanmıştır.

“Enlil ve Ninlil: Ay Tanrısının Doğumu” adlı Sumer efsanesinde, Enlil’in ölümler âlemine sürülüşü ve eşi Ninlil’in onun peşinden gidişi anlatılır. Sumer anlatılarında “ölümler âlemine gidiş ve ölümler diyarı” oldukça ilginç, genel ve karmaşık bir konudur. Ölümlerin bu diyara

gidişlerinde kayıkla geçmelerini gerektiren bir ırmak olduğu gibi, önemli kent merkezlerinde “özel giriş kapıları” da mevcuttu. Ölümler âleminin yönetici tanrıları Ereşkigal ve Nergal’di.

Mitanni mühür baskısında bulunan figürlerden ayrıntı. Çizimde ayakları yılan sarmalı olarak yapılan tanrıça başının üzerinde kanatlı güneşi tutmaktadır. Bu tabloda gökyüzü ve yeryüzü/ yeraltı vurgu lanmak istenmiştir.

Henri Frankfort, Cylinder Seals: A documentary Essay on the Art and Religion of the Ancient Near East, The Greg Press, London 1970. Fig. 287%den nkl. S. Dönmez, s. 426.

¹¹ Erdal Gezik, **Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 157-184.

Hurri-Sumer kültüründe müşterek kutsallardan olan Haya, Sumerlerde önceden “tahıl ambarları tanrısı”dır. Hububat Tanrıçası örneğinden hareket eden Tanrıça Nideba (Nisseba), Erken Hanedanlık dönemine (MÖ. 2900- MÖ. 2350) kadar giden uzun bir tarihe sahiptir. Haya ve Nideba arasındaki “eş” (karı-koca) ilişkisi, aynı zamanda “tahıl” ve “tahıl ambarı” ilişkisini açıklamaktadır.¹²

EK: ŞAHMARAN EFSANESİ:

Efsanenin en sık anlatılan versiyonunda Şahmaran kadın başlıdır. Yoksul bir ailenin oğlu olan Camsab ile arkadaşları ormanda bal ile dolu bir kuyu bulurlar ve genç adam balı çıkarmak için kuyuya iner. Ama arkadaşları açgözlülüklerinden dolayı, balın tamamı çıktıktan sonra Camsab'ı kuyuda bırakırlar.

Bir süre sonra toprakta gördüğü ışığın olduğu noktayı kazan Camsab, toprağın çökmesiyle birlikte kendini bir bahçede bulur.

Bahçenin sahibi yılanların şahı Şahmaran'dır.

Camsab'ın hikâyesini dinleyen Şahmaran, insanoğlunun nankörlüğü üzerine konuştuğundan sonra Camsab'ın yıllar boyu bahçede yaşamasına izin verir. Ama bir süre sonra genç adam ailesini özlediği için ayrılmak istediğini söyler. Şahmaran gitmesine izin verir ama iki şartı vardır. Camsab hiç kimseye Şahmaran'ın yerini söylemeyecek ve asla hamama girmeyecektir. Çünkü onunla karşılaşır da hamama giren kişinin vücudu yılan pullarıyla kaplanırmış.

Şahmaran ile anlaşılan genç evine döner ve ailesi ile yaşamaya devam eder. Fakat bir gün ülkenin hükümdarı hastalanmış ve vezir hastalığın tek çaresinin Şahmaran eti yemek olduğunu söylemiş. Ardından da herkesin hamama getirilmesini emreder. Camsab'ın sırrı burada açığa çıkar, vücudu pullarla kaplanır. Sonrasında yapılan işkencelere dayanamayan Camsab, Şahmaran'ın yerini söyler. Yakalandığı sırada Camsab'ı gören Şahmaran da yıllar önce insanların nankörlüğü ile ilgili ettiği lafı bu kez genç adam için söyler ve ardından da öldürülür.¹³

Şahmeran. (Yazan: N. B., Büyük Şahmeran, İstanbul 1960- kapak resmi-)

¹² Tahir Erdoğan Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi – I, Ankara 2014, s. 24-27; S. N. Kramer, Sumerler, (çev. Ö. Buze), İstanbul 2002, s. 178-179; T. Jacobsen, The Treasures of Darkness: A History Mesopotamian Religion, London, 1976, s. 99.

¹³ Şahmaran ve 1913 tarihli bir nüshanın açıklama ve neşri hakkında bak. Sibel Üst- Fikret Uslucan- M. Dursun Erdem, Eski Türkiye Türkçesi Şahmârân Hikâyesi, İstanbul 2009. Şahmaran'ın çeşitli kültürlerdeki yeri hakkında

Anadolu'da işlenen klasik Şahmeran resim lerinden biri.

<http://www.kanaga.tv/tr>

EK: SALUR KAZAN'IN YEDİ BAŞLI EJDERHAYI ÖLDÜRMEŞİ:¹⁴

“..Bir gün âdemler evreni, İslâm dini kuvveti, Konur atlı, Salur iği, Eymür'ün sevinci, Dulkadir delisi, Savalan Dağı yaylaklı,

Sarıkamış kışlaklı, seksen bin er heybetli, kara çeliğin keskini, sürcidanın (mızrağın) çeviği, sahar okların temreni, Azerbaycan lengeri, Padişahın vekili, Ulaş Oğlu Kazan, kara yazın en sıcak günlerinde ava çıkmış, tazısıyla av arıyordu. Ördekleri ürküttü, ala parsları kükretti, üç yüz yiğidi alıp, Ak Minkan'a ava gitti. Ak Minkan'da av avdı, kuş kuşladı, ikindi zamanı dedi ki: “Beylerim, kimse benimle gelmesin, hepiniz orduya geri dönün. Ben yalnız başıma bir av avlayıp gelirim.”

Askerlerini gönderdikten sonra, Kazan, Konur atının üstünde Ak Minkan'ın tepesine geldi, karanlık bastı. Bu kadar yol gelmesine rağmen bir şey avlayamadı. Perverdigâr'a el açıp; “Ben beylerimden bir av avlarım diye ayrıldım. Bir av avlayayım, yurduma avsız gitmeyeyim. Yurduma, orduma sen beni avsız gönderme.” Bu yakarıştan sonra alçak yerlere göz gezdirip av aradı. Kara Dağ'ın eteğinde yedi yerde meşale gibi yanan ışıklar gördü. Yedi yerde koyu koyu tütüp çıkan duman gördü. Kazan bu ışıkları kendi ordusunun meşale ışıkları sandı. Atının üstünde o ışıklara doğru, dağın tepesinden aşağıya, yola koyuldu.

Bu sırada, Kazan'ın askerleri arasında olan Lala Kılbaş adındaki Kazan'ın lalası işitti ki, Kazan yalnız başına av yerinde kalmış. Bunu öğrenir öğrenmez yerinde duramadı, Kazan'ın ardınca gitti.

Bu sırada Kazan, ışıkların olduğu yere yaklaşınca tepe gibi bir cisim yatar gördü, meşe gibi kokan bir cisim eser gördü. Yedi yer evreni bir ejderhaya rast geldi. Yedi yerde meşale gibi yanan o ejderhanın gözleriymiş. Yedi yerde koyu koyu tütüp çıkan o ejderhanın ağzının

bak. Tankut Sözeri, Kültürlerde Şahmaran, İm Yayınları, İstanbul 2000. Halk hikâyesi olarak neşri için bak. N. B., Büyük Şahmeran, İstanbul 1960.

¹⁴ Metin Ekici, “13. Dede Korkut Destanı: “Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” Boyunu Beyan Eder Hanım Hey!”, Millî Folklor 122 (Yaz 2019): 5-13

salyasıymış. Meşe gibi kokan o ejderhanın yalıymış. Ejderhayı gören Kazan'ın yüreği doldu, taşı, güm güm attı, Kazan'ın aklı başından gitti.

Kazan, ejderha ile dövüşmeye niyetlendi. Tam bu sırada dönüp, arkasına baktı. Lala Kılbaş'ı arkası sıra hazır gördü. Lalası ile konuşup, onun fikrini sordu:

“Canım Lala, bu tepe gibi yatan ejderhayı görür müsün? Bu ejderhanın üstüne varalım mı, yoksa yan taraftan sessizce savuşup, kaçalım mı? Bu konudaki fikrin, en iyisi nedir?” Lala düşündü ki: “Kazan dedikleri er yiğittir, mert yiğittir. Ejderhanın üstüne gitme desem, belki bana kızıp, öfkelenir ve gazap eder.” Lala dedi: “Beyim, karşı yatan Kara Dağ'ın gözbebeği sensin, taşkın akan suların durgunu sensin, yılmın aygırı sensin, deve sürüsünün buğuru sensin, koyunların koçu sensin, erenlerin serdarı sensin, yiğitlerin koçağı sensin. Ejderha dediklerinin aslı bir yılanıdır. O yılanın üstüne gitmelisin” dedi.

Kazan, Konur atının üstünde ejderhanın yakınına geldi. Ejderhayı ölü gibi yatar gördü.

Kazan kendi kendine düşündü: “Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz. Hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakışan bir vuruşma olmaz.” Sadağından sahar bir ok çıkardı, oku ejderhaya atıp, onu uyandırdı. Uyanan ejderha kuyruğunu savurdu, dağı sarstı, ateş püskürttü yerleri yaktı, bir nefes çekti her şeyi sömürdü. Kuru deve dikeninin yelde savrulup, yuvarlanıp gitmesi gibi, Kazan atının üstünde ejderhanın ağzına doğru sürüklenmeye başladı. Kazan bir nara atıp, Allah'ına yalvardı: “Ey dilediğini göklere çıkararak görklü Tanrı! Ey batırdığını sessizliklere gark eden ulu Tanrı! Çok kimseler seni gökte arar, müminlerin gönlündesin, sadıkların dilindesin. Allah Tanrı! Sana bir diyenin ağzını öpeyim; iki diyenin ağzını çarpayım, akar çaylar üstüne köprü kurayım, kalmışların elinden tutayım, fakirlerin sırtını örteyim.

Demesinler son çağında Kazan'ı bir yılan yuttu. Ey Perverdigar! Sen bana bir kurtuluş yolu göster.” Kötü günün olmasın, kötü günün olsa Allah'ına yalvar. Allah'ına yalvaranlar mahrum kalmaz. Kazan ki, Allah'ına yalvardı, o anda onunla ejderhanın arasında bir otağ gibi bir kaya peyda oldu. Kazan, o kayanın korunaklı, kuytu tarafına geçince atından indi, mızrağını yere sapladı, kalkanını elinde hazır tuttu. Bir yiğit sağ oldukça bir silah can verir. O silah bir an, bir saat için bile o yiğide gerekli olur.

Ejderha ne kadar çaba sarf edip, tekrar tekrar nefes çekip Kazan'ı yutmaya çalıştıysa da, kalkan onun savrulup ejderhanın ağzına doğru yuvarlanmasına izin vermedi. Kazan o kayanın kuytu yerinde tutundu. Bu sırada, ejderhanın heybetinden Kazan'ın bir gözü bulandı, kan çanağına döndü. Kazan kendi gözüne kızıp söylendi: “Mere sen benim namert gözüm! Kara

çelik kılıcın keskinliğinden korkmazdın, sahar oklar temreninden bunalmazdın, on altı batman kâfir gürzü başıma vuruldu pörtlemedin. Ejderha dedikleri bir yilandır, bunda ne var ki bulanırsın, kanlanırsın? Senin gibi namert göz, benim gibi mert yiğitte neyleyler?” Hançerini çıkarıp, gözlerini oymaya niyetlendi ancak: “Eğer ben kendi gözümü oyarsam, Kazan ejderhayı görünce korkusundan başka bahane bulmayıp, gözlerini çıkarmış derler.” diye düşünüp vazgeçti. Hemen sadağında bulunan okları çıkardı, seksen oku önüne döküp, birbiri ardınca ejderhaya attı. Oklanan ejderhada daha sömürecek hal kalmadı, can çekişmeye başladı.

Kazan, kara çelik sağlam kılıcını eline alıp, kılıcıyla ejderhanın üstüne yürüdü ve yedi başını da boynundan kılıçla kesip, yere düşürdü. Ejderhanın ağusu yere dökülünce, yeryüzü ne alevler saçılıp, her yeri ateş sardı. Kazan, ejderhaya hançerini sapladı, kılıcını sapladı,

bıçağını sapladı ve ejderhanın üstüne bağdaş kurup oturdu. Lala Kılbaş yerlere saçılan alevleri görünce sandı ki ejderha Kazan'ı yuttu. “Ak ekmeğini çok yediğim beyim! Ah beyim!” diyerek, elinde kılıçla ejderhanın yakınına geldi. Yakına gelince ne görsün; ejderhanın yedi başını kara yerde yatar gördü, Kazan'ı ejderhanın sırtında bağdaş kurmuş oturur gördü.

Lala dedi: “Barekallah ağam Kazan! Erliğine, yiğitliğine aferin Kazan!” dedi. Kazan dedi: “Canım Lala! Ejderhayı ben öldürmedim. Senin bana verdiğin cesaret ve güç öldürdü. Hemen en iyi ustaları bul getir, bu ejderhanın derisini yüzdür.” dedi. Lala en iyi ustaları getirtip ejderhanın derisini yüzdürdü.

Kazan, ejderhanın derisinden, korkusuz bedenine giysi diktirdi; akça tozlu katı yayına kiriş gerdirdi; üç yelekli sahar oklarına sadak diktirdi; kara çelik sağlam kılıcına kın yaptırdı; altı dilimli kubbe şeklinde gürzüne kılıf diktirdi; ala budak sürcidasına sap yaptırdı; kurt tokalı Konur atının eyerine örtü diktirdi; gölgeliğinin yelkenlerini ejderha derisinden yaptırdı. Ejderhanın yedi başını hiç israf etmeden yüzdürüp, ejderhanın iki kafa derisini Kazan kendi başına giydi. Atının örtüsü ile kendisi de ejderha donuna girdikten sonra Padişah Bayındır'ı görmek için yola çıktı.

Bayındır Padişah'a haber geldi ki, “Kazan ejderha olup, gelir.” Oğuz ile Türk temiz ve saf bir inanca sahiptir ki, “İnsan nasıl ejderha olur?” demezler. Sağda, solda herkes konuşmaya başlayıp: “Kazan insan iken biz onun emrinden çıkmazdık. O şimdi ejderha olmuştur, bizim hepimizi yutar. Bir tepeye çıkalım, yoldan geçerken onu ok yağmuruna tutalım.” Bayındır Padişah söylenenleri dinledi ve söze başladı: “Benim vekilim Kazan er yiğittir, iyi yiğittir. Belki ejderhaya rast geldi ve ola ki onu öldürdü. Ola ki ejderhanın donuna girdi. Ola ki Kazan ejderha olmuştur, ne kavim ne kardeş tanır.” Kara Budak dedi; “Padişahım, bana izin verin,

gidip Kazan'ın karşısına durayım. Eğer ejderha olduysa, evvela beni yutsun.” Kara Budak at oynattı, Kazan'ın karşısına gitti. Sesi duyulacak yerde durdu. Sadağundan sahar bir ok çıkartıp yayına taktı ve amcasına: “Senin ejderha olduğunu söylüyorlar. Olmadıysan benimle gümbür gümbür söyleş. Söyleşmezsen sahar okun temreniyle öldürürüm Kazan seni. Kara çelik kılıcımın keskin tarafıyla doğrarım Kazan seni. Eğer ejderha öldürdüysen, gazan mübarek olsun. Avından bir parça delili bana ver.” dedi.

Kazan atından indi. Kılıcını Kara Budak'ın beline bağladı. Kara Budak ki kılıcına pehlivan, orda durdu durmadı, hemen Bayındır Padişaha varıp: “Kazan ejderha öldürmüştür.” diye haber verdi. İç Oğuz'u Dış Oğuz'u çağırıp, Kazan'ı karşıladılar. Kazan meydana varınca atından indi, yetmiş adım yürüdü, Bayındır Padişah'ın ayağına kapandı. Ejderha derisinden yapılmış gölgeliği dikti. Bayındır Padişah gölgeliğin altında bağdaş kurup oturdu. Yedi gün, yedi gece burada Padişah'ı konuk etti. Dedem Korkut der: “Kazan gibi koçak yiğit bu dünyadan geldi, geçti.”

8. TAŞ KESİLEN YILANLAR

ÜSKÜBÜRT'TE TAŞ KESİLEN YILAN: Kemah'a bağlı Üskübürt köyü arazisi içerisinde bulunan vadilerden biri “Yılanlı Dere” diye anılmaktadır. Bu adın verililiş nedeni yılan gibi dizilişi olan doğal taşlarla ilişkilidir.

Taşların yönü, Eriç köyünden Hudu köyüne doğrudur. Köyler, vadi ve sıralı taşların görünümü halk muhayyilesiyle birleşince “Taş Kesilen Yılan” efsanesi oluşur. Ve yüzyıllarca anlatılagelir.¹⁵ Vakti zamanında oldukça büyük bir yılan bayıra yukarı sürüne sürüne çıkarken görülmüş. Orda tesadüfen bulunan bir adam:

-“Sen nereye gitmekteisin ey koca yılan” diye sorar. Yılan cevap verir:

-“Eriç'i yedim, Hudu'ya gidiyorum.” Ancak, der demez oracıkta taş kesilmiş.

YILAN DAĞI EFSANESİ:¹⁶ Çemişkezek yakınındaki Yılan Dağı, adını bir efsaneden almıştır.

Üskübürt köyü – Yılanlı Dere.(Fot. Emre Ballan)

¹⁵ Üskübürt köyünde yaygın olarak bilinen bu efsane 1925 doğumlu Ayşe Aşçı tarafından anlatılmış, Kadir Aşçı aracılığıyla bize ulaşmıştır.

¹⁶ Yusuf Gül, Tuceli'de Şavaklılar, Ankara 1976, s. 97. Eğin- Çemişkezek arasında bulunan Yılan Dağı efsanesi, Çemişkezekli öğretmenlerden Yusuf Yılmaz'ın aynı anlatımıyla Ruhi Kara'nın çalışmasında da yer almıştır. Bak. Ruhi Kara, Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1993, s. 132-133.

“Şavak'ta yine göç vardır.. Kadın-kız, çoluk- çocuk yoldadır.. Göç giderken Şavaklı gelinin kundaktaki çocuğu ağlamaya başlar. Açtır çocuk.. Dinler mi göçü.. Dinler mi dağı bayırı.. Gelin çocuğu emzirmek için kenara, göçe engel olmayacak bir yere çekilir. Doyuracaktır çocuğunu. O ara göç yavaş yavaş uzaklaşmaktadır.

Bebeğin sesinden midir, yoksa sütün, yağın, yoğurdun kokusundan mıdır, koca bir yılan dağın doruğundaki yuvasından başını çıkarır! Göç uzaktadır artık. Ne var ki ötelerde kalan gelin çocuğuyla tek başına onu emzirmektedir. Dururmu koca yılan!.. Tam kendine göre bir av.. Fırlar yuvasından saldırır..

Yılandan kurtulamayacağını anlayan gelin: “Bizi bu canavara yem etme!” diye yalvarır Allah'a.. Koca yılan; gelin ve bebeğe daha yetişmeden olduğu yerde taş kesilir, kalır kayaların üzerinde..”

Bu görüntüyü veren beyaz taşlar hâlâ yerli yerindedir. Bu nedenle o gün bu gündür o dağ “Yılan Dağı” diye anılmaktadır.

Hayaşalılar ve Hititler arasında savaşına neden olan bir aşk öyküsü¹⁷

1. HATTUŞA'NIN KALABALIK SİLÜETİ

Hattuşa baharlarında pazar meydanı hep şenlikli olur. Buğdayın un olması gibi toprak tozar, unun hamur olması gibi yağmur alan kayalar yumuşaklık hissi verir. Toprağın nemi ve ekmeğin kokusu siner çarşıya. Yağmur ve buğdayın ekmekleşmesi **tanrıların** tepeden bakmayı ihmal etmeyen derin tebessümüyken, yeşile bürülü meralar ise tanrıçaların süsüdür. Ne tanrılar ne de krallar taşlaşmaz, yumuşayan kayalardaki kabartmaların silüetleri silikleşir. Hattuşa'nın yerlisi de yabancı da onlara saygılarını soluyarak yerine getirir. Serin, tuzlu ve nemli solumalar çoğalır, her çoğalım kente yeni bir neşe olarak katılır.

Ne ki, onca kalabalıkta nefesi kuru, yüreği ateş, tebessümü hasretten kurumuş biri vardır. O, Hititler saldırmasın diye dur payı olarak zoraki cariyeliğe kurban edilen Maşa'lı Zilahepuş'tur. Kendisine kısaca "Zila" denilen dilber. Genç ve güzelliği hasetlerin kahroluş kaynağı, üzüm karası bakışları Kara Tanrıça'yı bile tedirgin eden güzellik anıtı. Kocası yaşlı Tuthaliya'yı bazen kıskançlık krizleri yüzünden Pankuş'un yaşlı kurtlarına gülünç düşüren Zila.. Gülünç görmenin mimiklerini ele güne karşı saklasalar da, kendi aralarında keyfe çerez kılan yaşlı kurtlar..

Tuthaliya, izah edemediği bir nedenle huysuzlanmış, "Sanki çok mu gerekli, Hayaşa'nın prens olacak veledini Hattuşa'ya çağırarak!" diye iç geçirmişti. Kral için istemek kolay, isteğin izahı zor olurdu. İzahsız istekte bulunmak krallığına da yaşlılığına da yakışmazdı. "Tamam" demişti sonunda.

Pankuş'un kılı kırk yaran kurtlarına göre, doğunun ejderlerinin bir pençesi onların elinde olmalıydı. Arziyalı prensi o aylarda Hattuşada ağırlamak, görünürde misafirperverlik, görünmezlikte rehin tutmaktı. O sonu gelmez Kaşkalkı kin kitleleri yine o bahar saldırı düşünebilirlerdi çünkü. Yetmezmiş gibi Azzili yandaşlar edinir, çok daha şiddetle saldırabilirlerdi. Kuzeyin sert rüzgârlarına Azzi'nin katılması çok ama çok daha kötüydü. Onları dizginleyecek olan, Arziya'nın Karannis'i, yani Azzi/Hayaşa'nın kralıydı sadece. Yeter ki yeğenleri Mariyas, yani o "Ejderin- oğlu" ellerinde olsun.

¹⁷ Hitit yazılı kayıtlarında (Hukkana Antlaşması'nda) Hayaşalı prens Mariyas'ın Hattuşa'ya gittiği, Şuppiliuma'nın büyük babası Tuthalya'nın cariyelerinden biriyle aşk ilişkisinde olduğu belirtilmektedir. "Hayaşalı Ejderin-oğlu ve Hititli Cariye", yaşanan bu olaylardan hareketle kurguladığımız bir öyküdür.

2. SİYASET VE AŞK ARASINDA ÖZLEM SOLUYAN SEVDALILAR

Ejderin-oğlu (Mariyas), dayısı Karannis'in bile oğullarından üstte tuttuğu, değil ki İhtiyar heyeti'nin, kendisinin bile gelecekte tahta oturmasını arzu ettiği oğul. O, ne kuzeyde Azzililerin ne de güneyde Suphanilerin itiraz edemeyecekleri veliahttı. Arziya'nın güvenliği ve huzuru, yedi bölgenin birliğini temsil etmeye yetkin, zeki, yakışıklı ve korkusuzluğunu onlarca kez ispat etmiş Ejderin-oğlu.

Hayaşa-Hitit barışı adına ve Hititlerin güçlü dönemlerinde onlarla bozuşmamak adına gönderilmesini zaruri görülmüştü. Üstelik bunu Ejderin-oğlu da istiyordu..

Arziya'nın kralı ve meclisi Ejderin-oğlunun Hattuşa'ya ikinci kez gitmek istemesini, onun ilk gidişindeki bilgisine olan güvenine ve korkusuzluğuna bağlamışlardı. Oysa ki, Ejderin-oğlunun ikinci gidişinin önemli bir gerekçesi, yüreğinin Hattuşa'da kalması ve Hattuşa'nın güzel cariyesinden gelen çağrıydı.

O çağrıda: Göğün Güneş Tanrısı ve Tanrıçası adına yemin, kadim Tanrıça Hepat'a yakarış, Hepat'ı Hattuşa'ya yakın kılan İstar'a yalvarış vardı. Ve Mariyas'a, o yanıp kavrulduğu "Ejderin- oğluna çağrısı vardı.

GÜN KIZILINDA KAR VE ÖZLEM TADINDA SEN

Ejder soylum- Güneşim, gün vurduğunda,

Gözlerinde ışıır bahar

Bahara akan yüreğimde hâlâ binlerce yıldan kalan kar

Hüzün çağı belki, belki yeni dünyaya akan yüreğim

Seni arar ufkuna kızılık çöken o dağlar ötesinden

Gizem mi düşlerimde gördüğüm ejder endamı

Gördüğümde güzel çehrende saçların savrulur

Masum bir sevda bu, mahzun kalan Hattuşa'da

Şiirimde sen, sana gelen kelimelerim aşkında kavrulur

CAN VE SIR: İki aşığın, ölümü göze alan tutkun yüreğin aracısı, onların sırdaşı Mutılaş'tı. Arziya ve Hattuşa arasında resmi evrak (tablet) taşıyan Dukkammalı bilge Aripaz'ın okuryazar oğlu, güvenilir, hâlden anlayan Mutılaş.

Ejderin-oğlundan gelen ceylan derisine yazılı metni gizlice Zilahepuş'a vermişti.

“Canım” dediğimde, bil ki canımdan daha cansın

İmkânsıza koşan tutkumun ta ki ortasındasın

İçimde sıcaklığın, gecelerimde dokunduğum tenin Yemin olsun ki Haya'ya, tüm sevdaların zirvesinde aşılmazsın” diye, Zilahepuş'a cevap gelmişti. Devamında diyordu ki: Düşlerimin derinliğinde hayat bulduğumsun sevda soluğum Arziya'da özlemim dağlar ardına akıp Hattuşa göklerinde sana uçuşur. İçimde hep sen Zila'm, sende dirilir dünyam o en uçta kalan dünyamda, belki o en olmazlıkta

Bil ki bu baharda yanındayım

Ölüme koşsa da arzularım,

Sana gelme umudum tutar gücümü Zila

Yaşadığım anlar budur, bilirim

Canım dediğim de ”bulduğum can”sın

Sen uğruna canımı koyduğum sır'sın

Akşam gün batımı yakını... Hattuşa Sarayı'ndan ırak, kentin doğusundaki Kızılkayalar Vadisi.. Batıda yükselen tepelerin sırtlarına yarı kızılık abanmış, vadinin yamaçlarında serine yakın rüzgârın uğultusu.. Daha dün uzaklardan gelen Ejderin-oğlundun uzun kara saçları börkünün altından bölünüp yarısı rüzgâra karışırken, yarısı Zilahepuş'un saçlarında. Kadifeleşen ejder pençesi Hattuşalı cariyenin ince beline tutunmuş, dudakları sevgilisinin dudaklarında kaybolmuş. Doğu'nun yağız tenli tiğini, Batı'nın beyaz tenli bahtsız gelini. Zorbaların zoraki kurdukları dünya yıkılıp kendi gerçeğinde yeniden doğuyorsa.. Ve gerçek, sevdanın koynunda yeniden kendini buluyorsa; bundan kime ne! Bu tablolarla Haya, Nideba'sını düşünür; Ninazu,¹⁸ Ereškigal'ine erişir. Şamuha'da Kara Tanrıça, “Kırk Oda” nam¹⁹ mahzenlerinden

Hepat'a seslenir. Mekânlar menekşe rengine bürünür, hisler alevleşir, yüreğin ritmi o anlarda yoğunlaşır... Ve içi ısınır sevdalıların, vuslat da bile özlem tadılır. İnsan derinliğinde dalınan âlemlerin aydınlığı sarar Mariyas'ı ve sevgisi Zila'yı.

¹⁸ Ninazu, Sümer mitlerinde Sümer mitlerinde yılımı sembolleştiren şifacıların efendisidir.

¹⁹ Şamuha'da Kara Tanrıça adına kayalar oyularak artarda yapılan ritüel odaları. Eğin'in Maçkir ve Sosik köyleri yakınında, Fırat kenarında bulunan bu yapı Keban Barajı suları altında kalmıştır.

NE HAL NE ZAMAN.. ÖZLEMİŞLİĞE ENGEL DEĞİL:

Hattuşalı güzel cariyenin kara gözleri buğulanıp dudakları titredi. O'na, Ejderin-oğluna çektiği özlemin acılarına katlanmanın anlamını söylemek istedi, yapamadı. Buğulu gözleri vadinin yamaçlarına kayd, rüzgârdan medet bekledi. Kırmadı onu Kızılkayalar Vadisi'nde rüzgâr, ağıt tadında şarkı söyledi Ejderin-oğluna;

Geçen yıl gitmişliğine inat, özlemi bile anlamlıydı Zila'nın seni beklemişliği.

Dinlesin Hayaşa'nın oğlu, Arziya'nın umudu;

Ne vaktin gençliğinde geçen zamanın

Ne şartların zorluğuna atılan endamın

Ne zoraki dünyanın başına yıkılmışlığı

Ne de savrulan sevdasının onulmazlığı

Zila'nın sevmişliğine zulüm değil.

Düşündeki sen olan dünya, dünyalara bedel

Yokluğunda üşüse de, kaybolsa da yapayalnızlığında

Varlığını bilmek bile yetti ona bilesin,

Ne hal, ne zaman.. ne de o uzak mekân

Özlemişliğine engel değil.

Kızılkayalar Vadisi, aşk ve rengin; şarkı ve şiirin ötesinde kâhinidir Hattuşa'nın. Acı da olsa fısıldamak zorunda kaldı, sevdasının uğruna Ejderin-oğlunun kanının toprağa akacağını.

3. HATTUŞA'DA KANI TOPRAĞA KATILAN TİĞİN

Ejderin-oğlunun Hattuşa'daki konukluğu bir ayı bile bulmamıştı. Sarayı sarmalayan dedikodular, Pankuş'un yaşlı baykuşlarının imalı sırtmaları çöktü günlere. Zila'nın güzelliğine buğz eden, onu her fırsatta çekiştiren bir cariyeye yaşlı Tuthaliya'ya söyledi sonunda. Yüreği saraydan uzak Zila'nın bedeni de zaman zaman kayıplara karışır oluyordu. Kayıp mekânlarında Ejderin-oğlu görünürdü her nedense!

Tuthaliya'nın Zila'ya ördüğü zorba dünyasında kuşukları daha da arttı ve krallığı bitarafa bırakıp izlemeye koyuldu dört yanı. Her kapıdan her pencereden bakar oldu. Ve bir gün şafakta yakaladı gözleri Ejderin-oğlu'nu. Koridordaki yürüyüşü, Zila'dan az önce ayrılan hâllerini gösteriyordu düpedüz. Ejderin-oğlu dönüp geriye tebessümünü gönderdi bir an. Ejderinoğlu'nun baktığı yerde Zila vardı.²⁰

²⁰ Hukkana Antlaşması'nda Şuppiliuma'nın ifadesi şudur: "Mariya kimdi ve o hangi sebepten dolayı öldü? Cariye kız gelmemiş ve o, onu görmemiş mi idi? Fakat Majestemin babası pencereden baktı. Ve onu suçlu bir durumda yakaladı. (ve şöyle) söyledi: -Sen niçin ona baktın?- böylece o, bu sebepten öldü. Adam uzaktan baktığı için mahvoldu. Böylece sen çok dikkatli ol".

Tuthaliya önce muşuladı, muşulamaları bağirtıya, bağirtıları köpüren ağzında böğürtüye döndü. - “Yakalayın, öldürün!” nidaları sarayın soğuk duvarlarından bahçeye taşı..

Bahçe kapısında yakalanan Ejderin-oğlunun üstüne abanan muhafızlar onu yere yıkmak için çabalarırken, bir yandan tunç silahları rastgele savruluyordu tiğinin vücuduna.

Kafasına aldığı darbeye sendeleyeyen Ejderin-oğlu bir an sarayın koridoruna baktı. Bir el Zila'yı ters yönde duvar köşesinden gözükmeyen bir yere sürüklemekteydi. Olay yerinden uzaklaştırılıyordu besbelli. Ejderin-oğluna düşen, sevgilisinin kaçırılmasına zaman kazandırmak olmalıydı. Öyle de yaptı. Canına dişine takıp o yaralanmış, o kana bulanmış hâliyle bahçeye doğru adım atmaya, bir yandan da sayıları kalabalıklaşan muhafızlara direnmeye çalıştı.

4. ZİLAHEPUŞ'UN HATTUŞA'YA GİDİŞİ

Gürültüye koşup gelenlerden biri de Mutılaş'tı. Saraydaki Hayaşa elçisi; iki ülkenin resmi ulaşı. Ve Ejderin-oğlu ile Zilahepuş'un sırdaşları. Ejderin-oğlu ile kardeşlik hukukunun gereği, Zila'yı ordan kaçırmak için o an ne yapabilirse onu yapacaktı. Ejderin-oğlu ölümünü geciktirmek adına çırpınırken, Mutılaş, yarı baygın yarı şoktaki Zila'yı sürüklercesine kuzey kapısına taşıdı. Etrafta kimsenin olmaması büyük bir şanstı. Taş merdivenleri, taş sahnini aşır bahçenin dışına, oradan atların bulunduğu çitle çevrili alana geldi. Çitin kapısını açıp ilk yakaladığı atı yelesinden tutup Zila'yı üzerine attı yüzükoyun. Zila, yarı anlaşılır inlemelerle: -“Hayır, ben de onunla ölmeliyim” türünden laflarına aldırmandan.

-“Git Zila! Kaç!”

Kendi mührünü Zila'nın kuşağına sıkıştıran Mutılaş, ona Hitit'in sınır kenti İştinina'nın doğusunda bulunan Ura'ya, yani Hayaşa'nın en batıdaki kentine, oradan Dankuva'ya kadar gitmesi gerektiğini söyledi.

- “Dukkamma'ya varmaya çalış Zila! Babamı bul, mührü göster. O gereğini yapar, hayatta kalman Hayaşa'ya varmana bağlı. Ejderin-oğlu, sen yaşarsan senle yaşar, unutma. Göğün tanrısı senle olsun!”

Zila, güç bela sol bacağını kaldırıp atın gövdesine oturmayı başarmış, yelesini yularkayı gibi tutup hızla Hattuşa'yı terk etmişti. Önce kuzeye, sonra doğuya gidecekti, gidebilirse. O gün, her zamankinden daha ıssızdı kentin kuzeyi. Ve her zamankinden daha

çok sesler ve haykırışlar kentin güneybatısından geliyordu. Tanrılar ve Tanrıçalar Zila'nın yanındaydı besbelli.

Hattuşa'ya gelince: Dukkammalı Mutilaş, olabildiğince görünmeden ve hızla sarayın güney bahçesine varmış, sanki olayın hemen sonrasında ordaymış gibi bir tavırla –“Ne oldu,

Arinna'nın Güneşi (Tanrısı) adına söyleyin!” diye yanındakilere soruyordu. Ve yanında beliren iki muhafız onu kollarından tutup sarayın içine çektiler. Anlaşılan “Mutilaş'ı buradan uzak tutun, Ejderinoğlu'nu görmemeli!” emri almışlardı. Hayaşa'nın o en kıymetli prensinin kanının toprağa aktığını, vücudunun delik deşik edildiğini bilinmemeli, Arziya'ya ayrıntılı bilgi verilmemeliydi.

5. HİTİTLİ ULAK VE KARANNİS

Alelacele Hititli bir ulak bulundu. Tuthalya'nın da onayından geçmek kaydıyla Pankuş'un ileri gelenlerinden birinin gözetiminde kısa ve öz ama gerçeği gölgeleyen satırlar işlendi tablete: “Tanrıların hükmü, Hatti'nin kadim usulü ve Hitit'in yasalarına apaçık karşı gelen Ejderin-oğlu idam edildi. Halpa şehrinin Fırtına Tanrısı, Hayaşa Savaş Tanrısı Nuparik, Fırtına Tanrısı Hepat, Şamuha'nın Fırtına Tanrısı.. Tanrılar, Yer ve Gök ve Deniz ve Dağlar... onlar tanık olsun”.

Karannis, yüzünde hüznün ve öfke.. Laha'nın koinundaki kalenin burcundan batıya bakarken, gayri ihtiyari yumrukları bir sıkılıp bir açılıyordu. Onun böylesi zamanlardaki hâlini Arziya'da herkes bilirdi. Öfkeli zamanlarında ondan uzak durmak emniyette olmak demektir. Ceylan derisi borkünü çıkarıp sağ elinde dizlerine vuruyordu ara ara. Aklaşan saçları omuzlarından sarkık, gümüş rengi sakalı o günlerde hayli uzamış, alnındaki kırışıklıklar daha bir belirginleşmişti. On metre öteden –“Hükümdarım !” diye seslendi yaşlı saray görevlisi. –“Tuthalya'nın elçisi geldi efendim. Kabul salonunda”.

–“Geliyorum” dedi Karannis. Ve ekledi, –“ Bilge Aripaz ve o cariye bölmede kalsın, görünmesinler.”

Karannis, kabul salonunu batısındaki ahşap yapılı, üstünde beyaz koyun derisi örtülü tahtına doğru yürüdü. Salonda, içinde üç orta yaşlı kadın olan İhtiyar Heyeti'nin tamamı, on ikisi de ordaydı. Hepsisi salonun kuzeyindeki duvara yakın sıralanmış, hepsi durgun, hepsinde tedirgin bir duruş. Sol taraflarında, yaklaşık iki metre ötelinde Hitit'in ulağı, elinde çuhaya sarılı bir nesne yarı şaşkın yarı korku dikili duruyordu.

Karannis ulağa bakarken en yakınındaki üyeye seslendi:

- “Gelsin !”.

Üye diğer önünden geçip ulağa gelmesini söyledi. Birlikte hükümdarın karşısında durdular. Ulağın elindekini hükümdara mı üyeye mi vermekte bocaladığı görülüyordu. Üye pratik davranıp aldı elinden çuhayı, aştı ve tablete baktı. Ve okudu. Tablette “Ejderin-oğlu idam edildi” satırı okunduğunda, Karannis dahil, herkesin başı taziye ve saygıyla daha bir öne eğildi.

-“ Cesedi nereye ve nasıl defnedildi” dedi Karannis.

Ulak: -“Tanrılar Bağı Mezarlığı’na hükümdarım. Tanrılara yemin olsun. Nergal şahidim ve tüm Hatti ve tüm Hayaşa Tanrılarına yemin olsun.”

Hititlerin huyunu biliyordu Karannis. Gönderdikleri her ulak, ona verilen bilgi ötesinde bir şey bilmeyenlerden seçilirdi. Ulağın daha fazla bir şey söylemeyeceği açıktı. Karannis, “Tamam” anlamında başını öne arkaya esnetti ve “Ulak gidebilir” ifadesiyle önünde duran yaşlı üyeye baktı.

-“Gitsin” dedi yavaşça. Kapıya yakın bir üye salondan çıkıp bir iki saniye içinde iki muhafızla girdi. Ulak onların eşliğinde Arziya’dan gönderilecekti.

6. KUMMUH’TA SAVAŞ- KUMMAHA’DA BARIŞ

Gelen haber bundan ibaretti. Zila’nın dedikleriyle çelişmiyordu ama olayın şoku içinde çok bir şey görmemişti zaten. Duyduğu, Tuthalya’nın bağırışları ve saray kalabalığının Ejderin-oğlunun üzerine koşuşturmalarıydı. Kesin olan şey, Hattuşa Sarayı’nda Ejderin-oğlu öldürülmüştü. Ve gerekçesi açık değildi.

Öteden beri, Hayaşa ve Hitit arasında bir değil birçok sorun vardı. Sınırlarda yer yer çatışmalar, Tilimra’dan Hayaşa’ya istenilen şab satımındaki zorluk. Hayaşahlıların da Hititlere at satmadaki isteksizlikleri. Azzililerden bazı grupların hükümdar Karanis’in bile haberdar olmadığı biçimde zaman zaman Hatti ülkesine saldırıp talanlarda bulunması. Hayaşa’nın Asyatikliği/Turaniliği karşısında Albanya²¹ tarafından gelen Aryenik Hititlerle kan, kültür ve gönül uyuşmazlığı.. Bardağı taşıran ise Ejderin-oğlunun ölümü. Dahası, Azzi/Hayaşa tarafından bakıldığına; nedeni, nasıl olduğu ve cesedinin nereye defnedildiği yeterince açıklanmamış, saraya konuk olan misafire ihanet edilmişlik olarak görülüyordu olay.

Azzi/Hayaşa’nın gözbebeği tiğinin öldürülmesi başlı başına savaş nedeniydi. Nitekim bu savaş oldu da.

Güney Kummuş’ta²² toprak ve ırmaklar kana bulandı... Kuzey Kummaha’da²³ yazılı barış yapıldı. O savaş sonrası Karannis ise kayıplara karışanlardan oldu. Yeğeni aşkı uğruna, kendisi

²¹ Kafkasya yöresi.

²² Kommagene. O dönemde Adıyaman- Şimşat- Fırat dirseği arası bölge.

²³ Kummaha=Kemah.

onuru uğruna ölüme yürümüşlerdi. Zilan, Ejderin-oğlu'nu ölene dek yüreğinde taşıdı. Ejderin- oğlundan hamile kaldığı oğlu Ejdercik (Marik) geleceğin yeni gözbebeği tiğin olarak yetiştirilecekti kuşkusuz.

Şuppiluliuma'nın Ejderin-oğlunun ölümünü meşru göstermek adına yazdıklarında, hâlâ o sevdanın üzerini kapatma çabasından ve Hitit yobazlığını dile getirmekten başka bir şey yoktu.

KÜHEYLANLAR VE KARTALLAR

1. ATLARIN EFENDİLERİ, ATIN KİTABI VE ATLI ARABALAR

ÖNCÜLLERİN ÖNCELİĞİ: Topluluklar hâlinde yaşayan insanların beslenme serüveni; avcı-toplayıcılık, ekme- biçme ve hayvancılık olarak sıralanmaktadır. Ancak, hayvan evcilleştirme ile hayvancılık farklı etkinliklerdir. Bizim kanaatimize göre hayvan evcilleştirmek ekme biçmeden önce gelmektedir. Doğadaki bazı hayvanların yavrularını yakalanıp onların insanla uyum gösterdiğini görmek, bitkisel üretim yapma zamanı öncesinden çok daha mümkün gözükmektedir. Şu var ki hayvancılık, yani evcilleştirilen hayvanların doğrudan kendilerinden ya da gücünden yararlanılması ekme biçme safhasından sonraki bir etkinliktir. Başlangıçta bitki ve hayvan örtüsü bir bütün olarak algılanıp anlaşılırılırken, zaman içerisinde ayrımlanmalar (bitki çeşitleri, hayvan türleri) daha sonra tekilleştirmeler (ağaç, çiçek, kuş, tilki) ve giderek tekillerin temel özelliklerini kavrayıp bilme süreçleri yaşanmış olmalıdır.

Erzincan- Kemah arasında Fırat Vadisi, Erzincan'dan Bayburt'a kadar giden hat, Munzurların kuzey ve güneyindeki bazı vadiler boyunca Prehistorik dönemlerden günümüze çok sayıda yerleşim ve bu alanlarda özgün yaşam alanları bulunmaktadır. Bunların en eskileri doğal ya da doğal konumu kısmen biçimlendirilerek kullanılan "mağara-oda" ve "kaya oda"lardır. Yaklaşık MÖ. IV-III. binlere ait bu yapılar, İlk Çağ Uygarlık dönemi öncesi geleneksel avcılığın ve yörede kısmen ekip- biçme aşamasına gelen toplulukların yaşam biçimini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bölgenin yaklaşık % 15'ni kaplayan yaylalar, Munzur Dağlarının güney kesimi üst düzlüklerinde, Kurtlutepe çevresinde, Gülen - Dumanlı Dağları ile Karadağ ve Çimen Dağları üzerinde yer alır. Kuzeydoğu Anadolu'da dört mevsim biri birine denk ve dengeli süreler içinde yaşanır. "Yayla iklimi" diye de adlandırılan bu iklim yapısında uzun bir baharın yaşanması söz konusudur.²⁴

²⁴ Kemah ve çevresinde kadim dönemlerde başlayan yapılanmalar ağır ve fakat kolay kolay vazgeçilemeyecek geleneklere alt yapı teşkil etmişlerdir. Hayaşa Bölgesi'nin merkezinde yer alan Arziya ve Kummaha da bu eski geleneksel yaşam biçimleri üzerinden inkişaf eden ender uygarlık merkezleridir.

Refahiye, Yukarı Ülke'nin batı yakasında, hâlâ sınırlarını koruyan sayısız tarihî ve doğal verileri içermektedir. Kurtlutepe, Gülen ve Dumanlı ormanlarıyla ön plana çıkan bu alana "Yukarı Ülke'nin Yeşil

ATLAR VE ATLI SAVAŞ ARABALARI: Buluntu ve yorumlara göre ilk evcilleştirilen hayvan kurtlarla yakın akrabalığı olan köpektir. Evcil köpek buluntusunun geçmişi on beş-on altı bin yıldan daha eskiye gitmese de avcı toplayıcıların bu işi başarmış olmaları mümkündür. O dönem topluluklarında köpek; koruyucu, tehlikeyi haber verici ve av becerisi ile yararlı olmuştur. Ekme biçme ve hayvancılık aşamasında inek, koyun, geyik gibi hayvanlar yanı sıra evcilleştirilmesi insan hayatında ve kitlesel olaylarda büyük rol oynayacak olan at'tır.

At'ın ilk nerede evcilleştirildiğine dair elimizde nesnel bir kanıt ya da bilgi bulunmamaktadır. Uygarlık aşamasında yaşanan süreçlere bakıldığında Orta Asya ve bu alanın güney batısında yer alan Ashirand alanında ya da her iki alan arasında bunun gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülebilir. Nitekim Asyatik bir toplum olan ve varlık sahasına çıkışları MÖ. VII. binlere kadar giden Hurriler, Ashirand kültür kıtasının çoğu yerinde egemen olmuş başat siyasal yapıların öncülleri arasındadır.

Atlı savaş arabası. Halikarnas Balıkçısı, Hey Koca Yurt, Hürriyet Yay. İstanbul1972, 21'deki resim esas alınarak düzenlenmiştir.

Ashirand kültürü içerisinde "Atların Efendileri" olarak görülmesi mümkün olan Hurrilerin iki esas mirasçısı vardır: Suriye ve çevresinde Mitanniler, Yukarı Fırat Havzası'nda ise Azzi/Hayaşalılar.

Cenneti" dememiz boşuna değildir. Refahiye, Anadolu'nun doğu kesiminde ve ülkenin en yüksek bölümü olan Doğu Anadolu'nun kuzey batısında ve Doğu Karadeniz'in güney batısında yer alır. Yukarı Fırat Havzası olarak adlandırılan alanın içinde olan bu saha; kuzeyde Kelkit Vadisi, güneyde Kömür Çayı vadisinin alt eteği ve Gülen Dağı'nın silüetiyle, doğuda SakaltutanKaradağ, batıda ise Kızıldağ ile çevrilidir. Zevker (Çatalçam) Deresi'nin Çobanlı Suyu ile birleştiği yerin doğusundaki Orçul Vadisi ile bu vadinin her iki yakasında uzanan dağlar Antik Çağ yazarları tarafından "Paryatros" diye adlandırılan kuzey-güney yükseltilerinin doğu periferisini teşkil etmektedir. Vadinin bitiminden sonra Yassı Çemen, bugünkü söylenişle Çimen Dağları ve platosu yer alır.

KİKKULİ'NİN AT KİTABI: At'la ilgili ilk kitap diyebileceğimiz bilinen ilk yazılı metin Mitannili Kikkuli'ye aittir. Şuppiluliuma (yakl.1355–1320) Kikkuli'yi atların eğitimi için yanında tutmuştur. Azzi/Hayaşa ile Hititler arasında Kadeş Antlaşması'ndan daha önce yapılan Hukkana Antlaşması'nın bir maddesi; Hititler bir savaşa gidince Hayaşa'dan atlı savaş arabası istenmesiyle ilgilidir. II. Murşil de (MÖ.1321–1295) Kizzuwatna'dan savaş arabası istemiştir. Azzi/Hayaşa, Mitanni ve Kizzuwatna önceki zamanlarda Hurrilerin dönem dönem egemen oldukları alanlar içerisindeydi.

Anlaşılan o ki, Hurri bakiyesi ve onun mirasını devralan bu bölgeler, atları ve at kültürünü de devralmış, atlı savaş arabası dâhil, atları toplum hayatında giderek daha çok kullanmışlardır. Hititlerin Suriye ve Filistin'deki başarılarında bu at ve savaş arabalarıyla yaptıkları katkının payı büyüktür.²⁵

2. GÖKLER VE ALTIN KANATLAR

İnsan ayağını yerden kesen, ona hız ve hakimiyet duygusu veren, giderek göklerin yüksekliğine ve hızına öykündüren unsur at olmuştur. Atın hissettirdiği göksellik, hız ve hareket, atlarla göklerin birleşimine doğru yol alır. Bu, atların küheylan oluşu ve Pegasus'un doğuşudur. Atın yabandaki benzeri geyikler, dağ keçileri ve ceylanlardır. Anahita'nın önde gelen sembollerinden biri olan dağ keçisinin de kanatlanması, hem de altın kanatlar takınmasından daha doğal ne olabilir! Azzi/Hayaşa, Mitanni ve Kizzuwatna'dan edinilen bilgi Batı'da Pegasus'a kadar giderken, Akdeniz'de bu birikim, geyiğin koşulduğu arabayla göklere çıkmaya yeltenen Noel Baba'yla buluşur.

AZZİ/HAYAŞA'NIN EFSANE NESAEAN (NİSAEİ) ATLARI: Strabon, “Kapadokya ve Armania arasında kalan bölgede (ki burası doğrudan Azzi/Hayaşa'dır), Anadolu'da en çok at yetiştiriciliğinin yapıldığı yerdir. Der. Kralların özellikle tercih ettikleri ve “Nesaeian/Nisaei” adı verilen bu atlar, dönemin en cins ve büyükleriydiler.²⁶ Cinsi, boyu ve güçleriyle diğerlerinden oldukça farklı olan bu özel atları Grekler, Horasan atlarıyla karşılaştırmışlardır. İranlılar da bu sahaya egemen olduklarında vergi olarak yıllık yirmi bin Nisaei tayı alma yoluna gitmişlerdir. Aynı şekilde Romalılar, örneğin Marc Antoine İran'a karşı savaştığında,

²⁵ Azzi/Hayaşa- Hitit ilişkileri ve Hayaşalılarının kültür hayatı hakkında geniş bilgi için bak. T. E. Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi- 1-2, Ankara 2014, Erzincan Tarihi-1, Ankara 2019; At hakkında kapsamlı bir çalışma olarak bak. Kudret Emiroğlu- Ahmet Yüksel, Yoldaşımız At, YKY, İstanbul 2009.

²⁶ Strabon, Geographika, XI/14-6 (525).

Roma egemenliğini tanıyan bölge yöneticisi Artavast altı bin zırlı Nisaei atlı süvarileriyle ona katılmasını sağlamışlardır.

Göklerin aşkınlığını haykıran kanatların bu diyardaki geçmişi yüzyıllarla değil binyıllarla terennüm edilir. Nitekim Kuzey doğuda Bayburt'tan kuzey batıda Şebinkarahisar'a; güney doğuda Bingöl'den güney batıda Eğin'e değin uzanan ve Anadolu İlk Çağ tarihinde "Azzi/Hayaşa" diye anılan bu coğrafyanın verileri bunu yeterince kanıtlar.

Erzincan'ın dağında, ovasında, bağında, bostanında, evinde-barkında yüzlerce güneş ve kanat motifi içeren belki yüzlerce unsur vardır.

Ve pek çok mezar taşında... Erzincan'ın kuzey doğusunda Kureşli Vadisi'nde, Almalı Yaylasında, Kemah'ın Ardos'unda, Refahiye'nin Kandil köyünde, Mans'ın (Çayırılı) Başköy'ün de vs. bulunan mezar taşları; tüm bu motifler, ölüm ötesi bir yolculuğun kandilleri gibi ışıldamaktadırlar. Ölüme gülümseyen taş anıtlarda gelecek hayatların muştusu kazılıdır.

Ve mezar taşlarında yoğun biçimde işlenen bu güneş motifleri yanı sıra at figürleri anlamlı ve ışık saçan bir dünyaya gidişin öyküsünü anlatır.

3. HUNLARIN AZZİ/HAYAŞA TOPRAKLARINDAKİ AKKHUN (AKKOYUN) VE KARAKHUN (KARAKOYUN) SERÜVENİ

Celeleddin Harzemşah'ın atlı heykeli. <https://www.biyografya.com>

XIII. yüzyılın önemli dünya olaylarından biri 1230 yılında yaşanan Yassı Çimen Savaşı'dır. "Biz zafere değil, sefere çıktık" sözünün bilinen ilk sahibi Celeleddin Harzemşah'ın kendi gibi ünlenen bir atı vardır. Bu atın soyu ya da kendisi, Harzemşah daha kendi ülkesindeyken bir paylaşımında sorun olmuş, iş, Moğollara karşı birlikte yapılacak direnişi zaafa uğratmaya kadar gitmiştir.

Harzemin o görkemli lideri Erzincan Yassı Çimen Dağlarına geldiğinde, Moğol mücadelesinde olduğu gibi Alaaddin Keykubat'la da anlaşamayıp ikinci büyük hatası nedeniyle yenilgiden kurtulamamıştır. Savaş sonrası kendisi Amid yönünde gidip bilinmeyen bir yerlerde eşkıya denen "sosyal vomit"ler tarafından katledilmiştir.

O ünlü küheylanın ise bir ihtimal Munzurların batısındaki vadilere kaçtığı söylenir. İlginçtir, Kemah'ta İlk Çağ saha araştırmalarımız esnasında atlara meraklı bir şahıs, Kemah Dağlarında yabanıl gezen atların "Harzem atından gelme" olduğunu, buna inandıklarını ifade etti. Yörede yüzyıllar ötesine giden bir geçmişte hangi savaşın kimler

tarafından yapıldığı bilgisinden habersiz insanların bu söylencesi, elbette ki o bilinmez zamana ilişkin küçük de olsa bir kapı aralamaktadır.

Klavio'nun Anadolu'da en çok ilgilendiği yerler arasında Erzincan gelir. Erzincan Emirliği'nin Uygur Türklerinden gelme ünlü hükümdarı Mutahharten'in oğluyla buluşur. Bu vali "güler yüzlü" biri olarak "kırk yaşlarında, esmerce, siyah sakallı", kısaca yakışıklı ve karizmatik biridir. Orta Asya Tanrıkut evlatlarının bir yansıması, başındaki küheylan kuyruğundan sorgucuyla atların yurdunda yeni "atların efendisi"dir.

Klavio'da aynen şu ifadeler: *"Sirtında ipekten, mavi renkli, altın sırmalarla işlenmiş bir elbise; başında mücevherli yüksek bir şapka (börk) vardı. Şapkanın tepesinde at kuyruğundan bir sorguç bulunuyor ve bu sorguç valinin ensesinden sarkıyordu.."* Küheylan yelesinin altınla buluşması başka nasıl anlatılabilir!

Karakoyun ve Akkoyun söyleyişindeki "koyun" aldatıcı olmasın. Bu "khun"- "hun", yani halk/topluluk ifadesinin dilde kolayca denmesinin bir sonucudur. Daha doğuda olup Akhun, nam-ı diğer Eftalitler gibi düşünülmelidir. Ki o Akhunlar da Procopis'un savaflara ilişkin eserinde²⁷ vurguladığı gibi, bu bölgeye zaman zaman gelen askeri güçler arasındadır.

Karakoyun, yani Karahunlar zamanında yöre Türkmenleri öylesine muhteşem küheylanlar yetiştirilmişlerdir ki, "argamak" (arghamak) denilen bu atların ünü Çin saraylarında yankılanmıştır.²⁸ Anadolu'nun ünlü ozanlarının ünlü deyişleri de atlara ilişkindir. Karacaoğlan:

*Avluda bağılıdır yiğidin atı
Her nere varırsan söylenir methi
Altına batırsan iy'olmaz kötü
Aslı ham demirden gevherden olmaz*

²⁷ Procopius, History of the Wars, (trans. H. B. Dewing), London 2014, II/XVII (145).

²⁸ Emil Bretschneider, Mediaeval Researches- I-II, London 1888, s. I, 140- II, 125, 264 ; Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1970, s. 219.

*Yiğit olan yiğit biner atlanır
Kötüler de her cefâya katlanır
Yiğit gölgesinde yiğit saklanır
Namertlerde gölge olmaz ar olmaz, der.*

Dadaloğlu ise At ve güzel için şunları söyler:

*Şu yalan dünyaya geldim geleli
Severim kır atı bir de güzeli
Değip on beşime kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli*

*Atın beli kısa boynu uzun
Kuru suratlısı (suratını) elma gözünü
Kızın iplik iplik süt beyazını
Severim kır atı bir de güzeli*

*Atın höyük sağrı kalkan döşlüsü
Kalem kulaklısı çekiç başlısı
Güzelin dal boylu samur saçlısı
Severim kır atı bir de güzeli*

*At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman
At dört kız on beşe yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli*

*Dadaloğlu'm hile yoktur içimde
Yiğit olan yiğit görür düşünde
At dördünde güzel on beş yaşında
Severim kır atı bir de güzeli*

Anadolu'da ana yurtları Erzincan- Bayburt olan Akkoyunlular, günlük hayatlarında ve girdikleri savaşlarda atlı süvari birliklerine özellikle ve öncelikle önem vermişlerdir. Azzi/Hayaşa iken "Türkmeneli"nin yüreği olan bu coğrafyada Orta Asya küheylan destanları söylenegelir..

Ve o sıra dışı aygır göllerine ilişkin anlatım yine bu coğrafyada karşımıza çıkar. Erzincan- Aygır Gölü, Pişkidağ ve Mans'ın arasındadır. Anlatımın kaynak yerleşimleri de Pişkidağ, Göller, Kureyş Vadisi köyleri ile Mans'ın kuzeybatısındaki köylerdir.

4. AYGIR GÖLÜ EFSANELERİ VE ERZİNCAN- AYGIR GÖLÜ

Orta Asya ve Anadolu'da at'a ilişkin çok sayıda anlatımlar bulunmaktadır. "Gölden

Gelen Aygır" efsanesi de bunlar arasındadır. Gerek Orta Asya ve gerekse Anadolu'daki "Gölden Gelen Aygır" anlatımları biri birine oldukça benzerdir. Erzincan ve çevresi, Hurri- Hayaşa dönemleri ve sonraki yüzyıllarda atlarla sürdürülen hayatın önde gelen merkezlerindedir. Keşiş Dağları üzerinde bulunan bir gölün de "Aygır Gölü" olarak anılması Erzincan'da at- insan ilişkisini

göstermesi açısından büyük önem taşır. Bu çalışmada sunulan metin, geleneksel anlatımın özüne uygun olarak tarafımızdan yeni bir anlatımla verilmiş, ilk kez 2017 'de neşredilmiştir.²⁹

Orta Asya ve Ashirand kültür kıtasında³⁰ "Aygır Gölü" olarak adlandırılan doğal göller bulunmaktadır. Bu göllerin temel özelliklerinden biri, çevresine göre yüksek alanlarda bulunmasıdır. Orta Asya ve çevresi at'ın ilk evcilleştirildiği yerdir. Erzincan'ın merkez olduğu Azzi/Hayaşa Bölgesi'nde ise Asyatik/Turani halklardan olan Hurriler ile bu toplulukla akraba Mitanniler ve Hayaşahılar "atların efendileri" dir.

Orta Asya ve Anadolu Türk topluluklarında Aygır Gölleri Efsaneleri, hemen hemen aynı dokuya sahiptir.

..Ve bir gün aygır çıkagelir: Atların yabana salınıp yıldı olarak kendi hâllerine bırakıldığı zamanlar vardır. Yıldı o gölün kenarına geldiğinde, içlerindeki en endamlı ve ergenliğinin zirvesinde olan bir kısrağın gözleri suları tarar. Kışnemeleriyle suyun

yüzeyinde dalgalar kıpırdanır. Gece yanlanır ve bulutlardan çıkan dolunayın şavkı vurur göle.

²⁹ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan- Keleriç Köyü ve Akkoyunlu Halveti Şeyhi Pîr Muhammed Bahaeddin, Ankara 2017, s. 9-10.

³⁰ Ashirand: kuzeyde Kafkasya- Horasan- Tanrı Dağları hattından güneyde Basra körfezine, batıda Kızılırmak'tan doğuda İndus Irmağı'na kadar uzanan ve Anadolu, Güneybatı Asya, Hindistan, İran ülkelerini kapsayan alan.

Göklerden ışık, kısraktan haykırış ve taşlara çarpan nallardan çıkan ateş kıvılcımları sarar dünyayı. Göl, görülmedik biçimde kendi dalgalarıyla sarsılır ve köpürür.

Gölden gelen aygırın toynakları toprağa vurduğunda, yeleleri göklere fıskırır gibidir. Tüm atlar kaçıtır, gölden gelen küheylanın yanında sadece göle seslenen kısrak kalır. Dağdan gelen at kişnemeleri vadiler boyu duyulur, yamaçlarda yankı olur çoğalır. Gökyüzü ay ışığıyla, sular köpüren dalgalarıyla, toprak yankısıyla şölenlidir.

Aradan yıl geçer. Gölden gelen küheylana sevdalı kısrak yanında tayıyla yine o göl kıyısındadır. Sevdasının ürünü taydan ayrılma vaktidir. Geleceğe gitmek ve gelecekteki atlara o asil kanı taşımak kısrak Aygır Gölü (Keşiş Dağı- Erzincan) için diyet gerektirir.

Aygır, bu kez sudan sükûnetle çıkmış, toprakta sakın adımlarla yürümektedir. Oğluna bakar; kendindedir, kendisine benzer. Katar yanına tayı ve baba oğul birlikte göle yürürler... Gölden gelen “baba aygır” kıyıda son kez şaha kalkıp suların derinliğinde kaybolurlar.

5. KARTALLAR VE HAYA- MUSEN (TAVUS KUŞU)

“Gökler ışığında, Gökçe Kanat’ın çılgınlığını sarındı yeryüzü. Sesi yalnızlıkları parçalayıp Kafkas zirvelerinde yok etti.. Ahenk yankılandı. Konuk edildi, mağrur ve tenezzülüz uçuşuna meftun olanların şarkısına. Terennüm etti ilahiler göklerin kutsallığını. Gökler uçsuzluğa vardı.” (Üçler Vadisi, İstanbul 2000, s. 36.)

“İnsan ayağını yerden kesen, ona hız ve hakimiyet duygusu veren, giderek göklerin yüksekliğine ve hızına öykündüren unsur at olmuştur. Atın hissettirdiği göksellik, hız ve hareket, atlarla göklerin birleşimine doğru yol alır. Bu, atların küheylan oluşu ve Pegasus’un doğuşudur.” dedik.

Gökler, kemale varmak isteyen insanın ulaşmak istediği uçsuz mavi mekân olarak kuşlarla anlamlıdır. Ve eğer o anlamı sembol edinip günlük hayatınızın içine alırsanız, yerin ve göğün sahibine olan minnetinizi somut biçimde göstermiş olursunuz.

Kartallar yalnızca göklere olan ilginin o derin ifadesi olmakla kalmaz, gücün ve yetkinliğin doruğunda olmak istemenin sembolü olur. Dünyanın hemen birçok yerinde genelde kuşlara, daha özelde kartallara olan ilginin gerekçesi budur. Ve tavus kuşu.. Batıda Kızıllırmak, doğuda İndus’a uzayan sınırlara sahip olduğunu bize kanıtlayan Ashirand’ın, yani ilk ışık saçan uygarlık alanlarını ilişki içinde birlikte tutan kültürel ve görece siyasal bütünlüğü vurgulayan kıtanın ortak değerleri arasındadır.

Hindistan- Azzi/Hayaşa ilişkisi Mitannilerle ilgili bir metinde “Vişna-Waruna” tanrılarının geçmesinden, tavus kuşunun Hint kökenli olup Erzincan ve çevresinde bulunan kitabelerdeki kabartmalardan ve söylenegelen türkülerden anlaşılmaktadır. En ilk ve güzel yorumunu Erzincanlı sanatçılardan Turan Engin’den dinlediğimiz türkü şu:

*Vardım Hind eline kumaş getirdim
Açtım bedestanı saçtım oturdum
Sen benim başıma neler getirdin
Ben senin kahrını çekemem gönül*

Kartal ve tavus kuşu bir araya geldiğinde, göksel zeminde güç ve güzellik kaynaşmış demektir. İlk Çağ’da bu iki unsurun dinî, siyasi ve kültürel hayata birlikte katıldığı mekân da yine Azzi/Hayaşa coğrafyasıdır. Dahası; ejderin, atın, geyiğin, kartalın, tavus kuşunun ve koçun yüzyıllar boyu iç içe yaşatıldığı bölge Azzi/Hayaşa’dır. Nitekim, Haya, “kuş” algısını uyandıran anlamıyla gök tanrı olduğu gibi, Haya-Musen olarak “tavus kuşu” demektir.

Görülüyor ki, Azzi/Hayaşa coğrafyasında kuş- kartal ve tavus kuşu gerçeği sadece lengüistik açılımlarla değil, birçok arkeolojik objeyle ve folklorik değerlerle de yeterince ortaya koyulabilmektedir.³¹ Söylenildiği gibi;

*Erzincan’da bir kuş var
Kanadında gümüş var
Gitti yârim gelmedi
Elbet bunda bir iş var*

6. ATHENA’NIN BAYKUŞU VE EFSANELEŞEN ÖTÜŞLER

Anadolu tarihin laboratuvarı olduğu kadar faunası ve florasıyla da dünyanın zengin coğrafyası olarak görülmektedir. Bu zenginlik, doğal hayata ilişkin folklorik öğelerle çok daha artıp büyümüştür. Özgün efsanelerin yurdu olan Azzi/Hayaşa Bölgesi’nde inanılan tanrı ya da tanrıçalara doğal hayatın unsurları da katılır. Bu katılımda kuşların önemli bir yeri vardır.

Merkezi tapınağı Erzincan’da (Akilisen/Celesene) olan Anahita’nın temel sembolü dağ keçisi, kuş olarak da büyük ihtimalle tavus kuşudur. Tavus kuşu, bir boyutuyla Haya/Hurri üzerinden Mezopotamya-Sumer’e giderken, bir boyutuyla da Hint diyarına uzanır.

Anahita’nın Yunan mitolojisindeki karşılığı Artemistir. Anahita- Artemiz birlikteliğini Procopius gibi Bizans tarihçilerinin yazdıklarından çıkarılabilir. Roma ise Diana demiştir. Azzi/Hayaşa’da Anahita dağ keçisi ve tavus kuşudur. Yunan tanrıçası Athena’da geyik ve baykuş olarak karşımıza çıkar. Strabon’un bahsettiği Nikopolis, yani bugünkü Pürk köyü mermer sanat eserlerinden birinde baykuş kabartması oldukça belirgin durmaktadır. Bu

³¹ Daha önce neşredilen çalışmalarımızda; Haya, Haya-musen, kartal, tavus kuşu vs. ad ve sembollerin Azzi/Hayaşa coğrafyasındaki geçmişi hakkında, ilgili kaynak ve dokümanlarla birlikte yeterince ele alınması nedeniyle burada detaya girilmemiştir. Bak. Tahir Erdoğan Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi- 1, Ankara 2014, Erzincan Tarihi, 1. ve 5. Ciltler, Ankara 2020.

demektir ki, Grek ve özellikle Roma dönemlerinde bu coğrafyada Athena esintisi de bulunmaktadır.

Kuzeybatıda Endres ve Alucera'dan Bayburt'a, güney batıda Eğin'den Kiğı'ya kadar yüzlerce yerleşimde kuşlarla ilgili çok, ama çok sayıda anlatım bulunmaktadır.

Ezbider-Pürk Köyünde defne motifli taş. Taşın kalan bu parçasında başkaca motifler de yer almaktadır. Kırık taşın diğer parçası bulunamamıştır. Bütününde çeşitli kabartma süslemeler olduğu anlaşılmaktadır. Defne dalı üstünde kanatlı bir kuş (baykuş) kabartması vardır. Ancak baş kısmı kırıktır. Eser, Ayhan Akyol adlı şahsın bahçesindedir.

Erzincan- Kemah Vadisi ve Munzurlar (Fot. Fadime Varlı)

1. IRMAKLARIN KUTSAL ANASI: MALA (FIRAT)

Anadolu, bilinen ilk kültürlerin ve uygarlıkların merkezinde, yanında, arasında bir coğrafya.. Eski Dünya Karaları'nın tam ortasında, bu karaların hemen her şeyinden haberdar, hemen her şeyiyle hemhal ve hemen her şeyiyle ilişkilidir. Farklı topluluklar arasında kurulan ilişkiler, hem uygarlığın belirleyicisi hem de var olan her uygarlığın atılım süreçlerinin tetikleyicisidir. Bir anlamda tarih, toplumlar arası ilişkiler sürecinin ele alınması demektir. Çaprazına söylersek; Kuzeydoğuda Orta Asya'dan güneybatıda Mısır'a, Hindistan'dan Balkanlara çekilen uygarlık çizgisinin merkezinde Anadolu vardır. Irmak bağlamında söylersek; bu çizgide Seyhun ve Ceyhun'u Nil'e, Tuna'yı İndus'a bağlayan düzlemin merkezinde Fırat vardır. Fırat, nam-ı diğer Kutsal Mala, zamanlar sonrasının Mele'si ve Euprates'i.

“Mala”nın, Hayaşa ve Hititlerde “Maldiya” olarak; Urartularda Malmali ve Herodotos'ta Matien olarak vurgulanan bölgeyle ilişkili olması mümkün. İran'daki Mana'dan ayrı olarak Mana/Malmali ve sonraki söyleyişlerde Mananalis bölgesi; kuzeyde bugünkü Karakulak'tan güneyde Bingöl ve Kiğı çevrelerini içine almakta, doğuda Kop Dağlarından batıda Muti Boğazı'na kadar uzanmaktadır. Menua dönemi kitabelerde Mana ve Malmali bütünlük içinde zikredildiği görülmekte, yapılan seferlerin yönü bazı kent isimlerinden çıkarılabilmektedir. Eski Van Kenti'nin Sorp Agos Kilisesi'ndeki kitabede “..Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua der ki: ..Mana ülkesine sefere çıktığım zaman, (bu) ülkeyi yakıp yıktım.” Devamında: “ Aynı yıl orduyu çağırdım ve sefere çıktım ...Surisilini kentinin ülkesini ve Tarhigama (Hitit kayıtlarında Tegaramma=Gürün) kentini ele geçirdiler.. Sada'alei boyu, Hati ülkesi (Orta Anadolu) tarafındaki Mele Irmağı'nın (Hayaşa Dönemi'nde Kutsal Mala= Fırat Irmağı) kıyısındaki .. Alzi (İşuwa, bu dönemde Alzi olarak geçer) ülkesinin.. bölgesinden”

yazılıdır. Bu ifadelerden, güneyde Murat boyunca batıya ilerlendiği görülmektedir. Urartu-Palu kitabesinde belirtildiğine göre; Sebeteria (Palu), Huzana (Hozat) ve Supa(ne) alındıktan sonra Melitia ülkesi kralı haraca bağlanmıştır.

Malmali ya da Matien, Milattan hemen önceki ve sonrası yüzyıllarda “Mananalis” olarak karşımıza çıkar. Bugünkü Mans (yani Çayırılı'nın) İlk Çağ/Hayaşa Dönemi merkezi olan Miadin kenti MÖ. II. binlerin yadigarıdır. Miadin'in Mananalis ve sonrasında Mans olmadan önce Malmali ve Matien'den geldiği oldukça açık. Dahası var; bu yöre “Mâ” ilahının ritüel alanıdır. Kutsal Ma inancı ve ona bağlı tapınaklar zamanla batıya doğru kaymış, Pontus Bölgesi'nde, Kapadokya'da, Edessa'da (Makedonya), Lidya'da, Pergamon'da, Konstantinopolis ve Roma'da Ma'ya tapınım merkezleri kurulmuştur.

Birçok dilde “ma”, ana, anne anlamına gelir.³² Ma ile başlayan veya ma'yı içeren pek çok kavram Hayaşa ve Hitit Dönemlerinde karşımıza çıkar. Bunlardan biri de Mala'dır (Fırat). “Kutsal Mala Irmağı” ifadelerine bakılırsa, Fırat, -suların kutsal anası- addedilmektedir. Pontus, Kapadokya ve ötelere giden Tanrıça Ma'ya karşın, Hayaşa'daki Kutsal Mala Tanrıçası ülkenin batısında (Mananalis'te) “Ma” eksenli olarak devam ederken, Arziya ve çevresinde su tanrıçası Anahita olarak hükmünü yürütmüştür. Öyle ki, yazılı kayıtlarda geçen Ninlil ve Nane tanrıçaları da Anahitalaşan Mala'ya eklenmişler arasındadır. Anadolu'nun birincil Anahita Tapınağı Erzincan Ovası'nın batısında, Kutsal Laha (Karadağ) eteğinde, Mana'nın Mağarası ise bu dağın zirvesinde bulunmaktadır.

2. MUNZURLAR VE MUNZUR EFSANELERİ

Fırat'ın Fırat olması, yani ulu bir ırmak hâline gelişi, Mans yöresinden gelen Pülk Çayı, doğudan gelen Karasu Çayı ve Tercan- Bingöl arası uzayan Munzurların kuzey eteklerinden gelen çaylar sayesinde. Procopius, Fırat (Euphrates) ile güneydeki Tigris'in (Dicle) bu dağdan çıkan kaynaklardan oluştuğunu söyler, dağın adını doğrudan zikretmez. Ancak, batıdan bakan Hellen- Roma gözüyle büyük Uruatri'nin batısında ve farklı bir konumda olması nedeniyle Batı Armania ya da Küçük Armania denilen coğrafyayla iç içeliği yanı sıra Toroslara benzerliği ve bağıntısının farkındadır. Anlaşılabildiği, daha doğrusu yazımından hissedebildiğimiz kadarıyla bu dağa “Batı Armania Taurik”i demek gibi bir tutum sergilediğini “Fırat Irmağı, Celesene (Erzincan) ve Taurik (Toros) Armania topraklarından Dicle'nin sağından akarak geniş bir bölgeye akışını sürdürür” ifadesinden çıkarmak da mümkün.

Toros, doğrudan “boğa” anlamına gelirken, Tur da “dağ” anlamıyla da özdeşleşmiş kelimelerdendir. Tor ve tur yakınlığı zamanla kaynaşıklaşıp Toirik, Tortan gibi dağ ya da dağdaki yerleşimlere verilen adlar oluşturulur. Kemah- Erzincan arasında Laha'nın (Karadağ) oldukça yüksek sekisinde kurulan ünlü ve kutsal Tortan kasabasının adının kaynağı da bu Toirik'le ilişkilendirilebilir. Tourik- Thortan- Tortan- Tortzana- Taranaghi- Daranalis-

³² A. Hartmann, Ma. Kleinasiatiscche Götting, RE 27 (1928) , s.82.

Dırana³³- Dertzana; zamanla Tortan- Kemah- Dersim üçgenini içine alan bölgenin adı olmuştur. Hatta bölge olarak Dersim adının da sonraları yaygın olarak kullanılan Daranalıs-Dertzana'yla bağı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun Mananalıs bölgesindeki Derksen'le (Tercan) karıştırılmaması gerekir.³⁴

Munzur'un Toroslarla benzerliği açısından bir biçimde "Yukarı Ülke'deki Tourik" diye bir çıkarsamada bulunulabiliriz. Diğer taraftan, doğrudan "Munzur" adının kaynağı ve hangi zamanda bu adla anıldığı konusunda kesin bir hükme henüz varılamamış görülmektedir.³⁵ Ancak, Strabon'un tanımlamaları ile Bizans tarihçilerinin, örneğin Procopius anlatımlarından şunu anlayabiliyoruz: Eğin-Kemah hattından başlayıp doğuya blok olarak uzayan ve bugünkü Erzurum il sınırlarına kadar giden yükseltelerin kuzeyden bakılınca Akdeniz Toroslarının benzeri ve uzantısı biçiminde algılandığı için "Tauros/Tourik" olarak anılmaktadır. Aynı sıradağ kütlelerinin güneyden bakışla adlandırması ise daha farklı olabilmektedir. Bunda, Antik Dönem'in yazarlarının coğrafi bilgi ve kavrayışlarının sınırlılığı yanı sıra bölge halklarının aynı dağa kendi yerleşimleri üzerinden verdikleri adlandırmanın etkisi olduğu düşünülebilir. Strabon: "*Fırat başlangıcını Torosların kuzeyinden alarak*³⁶ *önce Armania'dan batıya doğru, daha sonra Commagene- Cappadokya – Armania'dan*³⁷ *akarak Torosları kesip*³⁸ *güneye kıvrılarak Suriye sınırlarına yaklaşır.*"⁷⁰ der. "*..Armania'nın, Media tarafları hariç, neredeyse her tarafı engebeli dağlarla çevrilenmiş olduğunu ifade etmek istiyorum. Fakat sözü edilen yukardaki Touros, başlangıcını Fırat'ın uç kısımlarından, Fırat'ın şekil verdiği Melitene, Commagene ülkelerinin karşısındaki (dağlardan) aldığı için, yani güneydeki Nisibus ülkesindeki Mezopotamya'ya dahil Mygdonians'ın yukarı kısmında Masius isminde bir dağ bulunur..Masius ve Antitourus Dağları arasında Sophane Krallığı*³⁹ *yer almaktadır.*" Ve Strabon bu kez batıdan doğuya doğru bir tanımlama yaparak şunu der: "*Antitourus, Fırat'la Toroslardan başlar, Armania'nın doğusuna doğru gittikten sonra sona erer. Böylece bir yanda*

³³ Kars Ani'sinden ayırmak için Kemah'a "Anı- Dırana dendiğini biliyoruz; bir diğer ifadeyle Daranalıs'teki Ani. Bunun Daranalıs/Taranaghi/Thortan ve nihayetinde Toirik'le ilişkisi mümkün gibi görünüyor.

³⁴ Anadolu'daki yer adları belirleme konusunda gözden ırak tutulmaması gereken önemli bir husus, aynı adın birden çok yere verilmiş olmasıdır. Bunun birçok örneği bulunmaktadır. Munzurların kuzeyi ile güney bölgeleri arasında da bazı yer adı aynı ya da benzerdir. Til, Vasgirt, Pulur vs.

³⁵ Ertuğrul Danık, Işuwa'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı, Ankara 2010, s. 70; Bilal Aksoy, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, C. 1, Yorum Yayıncılık, Ankara 1985, s. 23; Aziz Altı, Munzur Baba Mitolojisi ve Tarihsel Kaynakları Üzerine Bir Deneme, Munzur Üniv. Sos. Bil. Der. Yıl: 6, C. 6 S. 12 Bahar 2018, s. 71- 71-84.

³⁶ Bu alan Tercan- Bingöl Dağları arası olmalıdır.

³⁷ Bir önceki Armania'nın batısındaki Armania=Küçük Armania/Grek Armania kastedilmektedir.

³⁸ Tanımlama Eğin'deki Fırat Vadisi kesitine uymaktadır. ⁷⁰ Strabon, XI- 14/1-2 (526)

³⁹ Sophane'nin bugünkü Dersim ve çevresi olduğu konusunda araştırmacılar çoğunlukla hemfikirdir. Nitekim, Strabon'un tanımlarıyla Plinius'un tanımı da örtüşmektedir. Pilinius, Sophanen'nin Toros Dağlarının ötesinde yer aldığını ve Commagene ile komşu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bak. Ercüment Yıldırım, Antik Yazarların Eserlerinde Sophene Bölgesi İle İlgili Anlatımlar, Gazi Üniv. Sosyal Biliml. Dergisi Vol/Cilt:3, No/S.7, 2016, s.52-53.

Sophene'nin merkezini çevreleyen dağlar ile, diğer tarafını güneye kıvrılmadan önce Fırat'ın geçtiği topraklar ve bu Antitaurus arasında kalan bölgede Acilisene⁴⁰ yer almaktadır.” Buna göre; Munzurların “Masius” biçiminde ilk ifade edildiği kaynağın Strabon olduğu görülmektedir. Hatta yine Strabon'un şu kaydı da bunu pekiştirmektedir: “Sophane'nin yönetim merkezi (krallık başkenti) Carcathiocerta'dır. Yukarısındaki Masius Dağı, Gordyene'nin aksine, daha doğuya doğru uzanarak Niphanes Dağı'na uzar...”⁴¹

XI. yüzyılın önde gelen Bizans tarihçisi Ionnes Skylitzes'un “Mountzaron”,⁴² Arapların “Cebel-i Muzûr” dedikleri Munzurlar, doğal yapısının yanı sıra efsaneleriyle de özeldir.

Dersim ve çevresinde anlatılan “Munzur Baba” efsanesi de benzer şekilde anlatılır:⁴³

Munzur adında iyi kalpli, yardım sever bir çoban vardır. Gün gelir, Munzur'un ağası hacca gider.. Bir gün, ağanın hanımı helva yapıp bir tabak da Munzur'a verir. Sonra da takılır:

-“Ağam helvayı çok severdi. Keşke ağam da burada olsaydı, o da yerdii!” der.

Munzur:

-“Bir tabak ver, götüreyim,” der.

Ağanın hanımı, verdiği helvaya doymayıp, ikinci tabağı istemeye utandığı için Munzur'un böyle dediğini düşünerek helvadan bir tabak daha verir.

Munzur, elinde tabakla kaybolur. Tam bu sırada hacda arkadaşlarıyla sohbet eden ağa;

-“Keşke şimdi sıcak sıcak bir helva olsa da yesek..!” demektedir.

Munzur, o saatte tabağı uzatarak; -“Buyur ağam...!” der.

Hac dönüşü, köylüler ağayı karşılamaya giderler. Munzur da eline iki bakraç süt alıp kalabalığın arkasına takılır. Ağa, Munzur'u görünce, hacdan getirdiği helva tabağını uzatarak, kendisini karşılamaya gelen halka:

-“Asıl eli öpülmesi gereken ben değil Munzur. Gidin, onun elini öpün...!” der.

⁴⁰ Akilisen: İlk Çağ'da Erzincan'ın yer aldığı ovanın ve şimdiki yerinin batısında, Kemah'a yakın yerde konumlandığı bölge.

⁴¹ Strabon, XI- 14/4 (527).

⁴² Ernst Honigmann, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 52.

⁴³ ⁷⁵ Munzur efsanesine ilişkin Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde pek çok benzer anlatımlar vardır. Bak. Esmâ Şimşek, Kıbrıs'ta Anlatılan “Hacı Mehmet Buba İle Lalası” Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 6, Issue: 20, p. 105-115. Birçok kimsenin doğrudan ya da dolaylı çalışması bulunmaktadır. Gürdal Aksoy, Dersim Alevi Kürt Mitolojisi, Raa haq'da Dinsel Figürler, İstanbul 2006, s. 146- 150; Dilşa Deniz, Yol/ Rê Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım, İstanbul 2014, s. 265- 282. Diğer kaynaklar hakkında ayrıca bak. Aziz Altı, a.g.m, s. 75-78, 84. Efsanene hakkında yapılan yorumlarda farklı ve hatta ana dokusunun dışına taşan yaklaşımlar olsa da, anlatımlar hemen hemen aynıdır. Biz, Esmâ Şimşek'in çalışmasını esas aldık. E. Şimşek, Munzurdan Amanoslara Çoban Menkabelerine Yansıyan Birliktelik, Erciyes/Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl:34, S. 401 Mayıs 2011, s. 5-7.

Munzur, halkın kendine doğru yürüdüğünü görünce sırrının herkes tarafından öğrenildiğini anlayıp kaçmaya başlar. O kaçtıkça, elindeki süt bakraçları taşlara, kayalara çarpıp dökülür, kendisi de kaybolur.

Bugün, dökülen o sütler Munzur çayını oluşturmuştur. Halkın inancına göre, bu sular Munzur'un bakracından dökülen sütlerden meydana geldiği için, süt gibi bembeyazdır. Çoban Munzur'un ise, bugün adıyla anılan dağa dönüştüğü söylenir.

MUNZUR İLE KEŞİŞ:⁴⁴ “.. Vaktiyle bu bereketli topraklarda Munzur ve Keşiş adında iki oba reisi yaşarmış. Munzur'un obası Müslüman, Keşiş' in obası Hristiyan olduğundan bu iki komşu hiç mi hiç geçinememiş. Bu kavgaların başlaması ve bitmesi günlerce sürer, daha biri bitmeden bir diğeri başlanmış.

Öyle bir an gelmiş ki hem obaların halkı hem de oba reisleri barışmaya ve daha birbirlerine kötülük etmemeye karar vermişler. Fakat gelin görün ki bu barışları uzun sürmemiş, obaların halkları yine birbirleriyle savaşmaya başlamışlar. Bu çatışma daha şiddetli olmuş. İnsanlar ölmeğe başlamış. Hem oba reisleri ve hem de obaların halkı son bir defa yine bir araya gelip barışmaya karar vermişler.

Bir araya gelen oba reislerinin kendi aralarında yaptıkları antlaşmaya göre, her iki oba halkı da ovadan ayrılacak ve dağlara çekilerek orada yaşayacaklar. Bunun üzerine Munzur, obasının halkını alarak Güneydeki dağlara, Keşiş de kendi obasının halkını alarak kuzeydeki dağlara çekilmiş. Bu insanlar yıllarca dağlarda yaşamışlar. Yaylalardaki toprakları ekip biçmiş, dağlardaki ormanları tahrip etmişler, söküp yakmışlar. Bunun sonucu zamanla bu dağların toprakları çorak hale gelmiş, ormanlar yok olmuş.

İşte Erzincan'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan Keşiş ve Munzur dağları bundan dolayı çıplak ve Erzincan Ovası da yıllarca ekilmediği için bugün yemyeşildir.

Efsanede Erzincan'ı güneyden ve kuzeyden çevreleyen dağların isminin nasıl ortaya çıktığını, dağların neden çıplak kaldığını anlatmaktadır. Olağan bir olay hikâyeye edilmiştir. Tabiata verilen zarar anlatılmıştır.”

SÜLBÜS DAĞI EFSANESİ: Sülbüs Dağı Holhol (Yayladere) ilçesinin kuzeybatısında yer almaktadır. Zirvesi hemen her mevsimde karlıdır. Üstünde bir ziyaret vardır ve bu ziyaret üzerinden dağ hakkında çeşitli efsaneler anlatılır.

Rivayete göre; Sülbüs adındaki genç bir delikanlı, Starı adındaki güzel bir kıza aşık olur. Ne var ki bir cadı kadın bunların evlenmesine engel olur. Oğlan aşkından verem hastalığına yakalanarak ölür. Bu üzüntüye dayanamayan kız da çok geçmeden ölünce, vasiyeti üzerine sevgilisinin yanına gömülür. Fakat cadı mezarlarının bile arasında dikenli bir ağaç şeklinde filizlenerek onları orada da ayırmak ister. Sülbüs ve Star'ının öteki dünyada bile birbirlerine kavuşmaları belki de mümkün olmayacaktır, diye inanılır.

⁴⁴ Ruhi Kara, Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1993, s. 98.

KIRKGÖZ VE EĞİN: “Kırkgöz, bütün Eğin’i kucaklayan her şeye ve yere hakim bir tepe, bir dağ yamacıdır. Kırkgöz’de Eğin altına baştanbaşa serilmiş yeşil bir çarşaf gibidir. Fırat o çarşafın ovası, süsü, ipek dantelidir. Kırkgöz’de Eğin’i pırlantadan yapılmış dağların arasına yerleştirilmiş kocaman bir zümrüt parçasına benzetirsiniz.” Mehmet Şükrü Ertem, Eğin (Kemaliye), İstanbul 1946, s. 40.

KIRKGÖZ EFSANESİ:⁴⁵ Eğin ilçesinde ve ilçeyi yukardan gören bir yükseklikte bulunan Kırkgöz, çeşitli efsanelere de konu olan bir su kaynağıdır.

..Hızır, kendilerine yeni bir yer bulmak için yola koyulan bir kabileyle birlikte yolculuk eder. Kabile, Akdağ’ın önünden dolanıp Sarıdağ’a yönelir. Kırtılık yamacından inerken, bir mağaranın önündeki küçük su birikintisinin başında azık molası vermek isterler. Ancak, küçük kaynağın suları kirli olduğu için vazgeçerek, başka bir subaşı arayışına kalkışırlar. O sırada, kabileye katılmış olan fakat kimliğini bilmedikleri yol arkadaşları kabileyi durdurur. Ardından hiç eksik etmediği esasını kaldırıp kayalığın belirli birkaç kovuğuna dokundurur. Yoldaşları bu davranışa bir anlam veremeyerek; -“Sen ne yapıyorsun öyle?” diye sorarlar. Hızır ise; -“sessiz olun dostlar, sadece dinleyin ve bekleyin” der. Üç beş dakika süren bir sessizlikten sonra, şiddetli bir uğultu ve sarsıntının ardından asanın değdiği her kovuktan sular fişkırmaya başlar. Kafiledelikler fişkırın suları hayret ve sevinçle izlerken Hızır su ile

⁴⁵ Hüseyin Yıldırım, Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. Sos. Bil. Ens. Elazığ-2013, s. 84- 86. Hüseyin Yıldırım, açıklayıcı giriş paragrafında efsanenin ilk önce Abdullah Ataman’ın Özden gazetesinde neşredildiğini belirtir.

konusmaya başlar ve sorar: -“Neden geç kaldın?” Dile gelen su cevap verir: -“Yolum uzundu, dört dağ uzun ve geniş dolanıp ancak gelebildim, kusura bakma” der.

Hızır başka bir şey sormaz, eğilip billur gibi ve soğuk olan sudan birkaç avuç içer. Yol arkadaşları şaşkınlık içinde olup biteni anlamaya çalışırlar. Su içmeyi bile düşünmedikleri o mekânda Hızır onlara dönerek: -“Hiç şaşırmayın, bu sular size Allah tarafından bir lütuftur. Büyük suya kavuşuncaya kadar üç bin arşınlık bir yolda zezem misali akacaktır. Burada yurt tutmanızın da uygun düşeceğine işaretidir” diye açıklama yapar ve şaşkınlık içindeki arkadaşlarının bir şey söylemelerine fırsat vermeden esasına dayanarak geldikleri Hıdırlık Bel’ini aşım kısa sürede gözden kaybolur. Şaşkınlıktan adeta dilleri tutulan gurup, bir süre toplanarak bu gelişmeyi müjdelemek üzere heyecanla obalarına koşarlar. Olanı biteni heyecanla anlatırlar.

Obada bulunan herkes bu duruma çok sevinir. Başta obanın yaşlıları olmak üzere, suların fıskırdığı kayalığa koşarlar. Billur gibi soğuk suları içerler ve şükrederler. Daha suyu çağırıp getiren, o kimliği bilinmedikleri hayırsever kişiyi aramaya başlarlar. Ama bütün çabalarına rağmen bir türlü izini bulamazlar. Bu kutlu olayı değerlendiren obanın büyükleri; mucize olarak yorumladıkları suyun fıskırmasını Allah’ın bir lütfu olduğunu, suyu çağırmanın da Allah’ın sevgili kulu, yardımsever Hızır’dan başkası olamayacağını ifade ederler.

Kafile yaşanan bu olaydan sonra suyun bulunduğu yamaçlarda obalarını kurarlar. Daha sonradan o bölgede yerleşip kalırlar.

MERCAN SUYU:⁴⁶ Vaktiyle bir karı-koca Hacca gitmek üzere evden ayrılırlar. Gide gide Erzincan-Tunceli arasındaki dağlara gelir dayanırlar. Konakladıkları köy gayet güzel bir köymüş. Ancak, içme sularını bir hayli uzaktaki dağın kaynağından getirirlermiş.

Hacı adayı karı-koca düşünüp danışmışlar; “Eğer biz Hicaz’a gidersek sevabı ikimize olur. Oysa dağdaki suyu bu köye indirirsek tüm köylünün hayır duasını alırsız” düşüncesiyle Hacca gitmekten vazgeçerler. Ustalar, işçiler tutulur; dağ, taş ayrılır; su yolu köyün yakınına kadar getirilir. Fakat paralar da suyunu çeker.

Karı-koca bir hâl çaresi düşünürken, kadın sevinçle kocasına “Benim boynumda mercanlarım var. Bunları satarsak suyun köyün içerisine akıtabiliriz” der.

Kocası bu fikri memnunlukla kabul eder ve su nihayet köyün içerisine kadar getirilir. Bu sayede Kismikör (Günbağı) köyü bol suya kavuşur. Ve şimdiki yeşil haline dönüşür. O zamandan beri bu su Mercan Suyu adını alır.

3. SULAR GÖL OLDUĞUNDA

ARDOS KÖYÜ VE ARDOS GÖLÜ:⁴⁷ Ardos köyü, Kemah’a bağlı, Erzincan- Kemah arasında ve il merkezinin 30 km. batısında, Kemah- Erzincan karayolunun hemen kuzeyinde bulunmaktadır.

⁴⁶ Ruhi Kara, age, s. 117.

⁴⁷ T. E. Şahin, Ardos Köyü ve Ardos Gölü, Tandırbaşı Dergisi, 2020, s. 15- 17.

Ardos köyü ve Ardos Gölü arasında bulunan sekide yer alan gölet.

Asfalt kenarına iliştirilen iki tabeladan biri, Ardos'un uydurma adı "Beşikli" yazılıdır. Hemen yanında ise turistik olduğunu vurgulamak için kahverengi tabela üzerinde "Ardos Gölü 2 km" yazmaktadır.

Yanımdaki arkadaşım, "madem 2 km. imiş şuraya bi gidelim" dedik ve 30 Haziran 2015 Salı gününün sıcaklığına aldırış etmeksizin arabamızı kuzeye yönelttik. Kısa bir mesafe sonrası yeni bir tabela: *Bu yol hırsızlık dolasıyla kapalı. g. yasak.*

Çok rahatlıkla gidilebilen bu yol nasıl oluyor da kapalı? Kim ne hırsızlık yapıyor?.. Pek bir anlam veremedim devam ettik. 2 km. gittik hâlâ ortada göl yok ! 3, 4 km. derken tırmandığımız yamacın güneyindeki alt sekide bir gölet kafamızı karıştırdı. İlk tabelada belirtilen mesafenin ötesine geçmiştik ama anlatılan göl bu olamazdı.

Hislerimize dayanarak devam ettik; derken köyün yukarısında, ihtimal son evde gördüğümüz kadından, Ardos'un daha da yukarıda olduğunu öğreniyoruz. Nihayet 4.7 km. sonra Ardos Gölü'ndeyiz. Kutsal Laha Dağı'nın, bugünkü adıyla Karadağ'ın güney doğu uzantısı olan dağların bağrında muhteşem bir mavilik.

Ardos Gölü ve çevresi bugünkü Ardos köyünün arazisi içerisinde ve bu köylülerin denetiminde. Kendilerini bu güzelliğin çevresinin temiz tutulması yönündeki gayretleri nedeniyle tebrik etmek gerekir. Kendilerine bulunduğunuz yerde rastlamasanız da, gelenlere karşı olan misafirperverliği ve hürmeti hissettirecek mütevazî bir düzenleme olduğunu görebiliyoruz. Yapılan çeşmelerden, oturma alanlarından, tedbirsiz gelenlerin kullanmaları için mesire alanında bırakılan ızgara telinden, demlik ve çaydanlıktan bunu anlamak mümkün.

Ardos'a gittiğinizde, dingin, durgun ve sessiz bir cennette güven içinde oturabilirsiniz.

Balıkların oynaşmalarına, onlara eşlik eden kurbağaların arada bir gurklamalarına ve sazlıkların salınımlarına şahit olabilirsiniz. Ve her yerde olduğu gibi, bu coğrafyanın da ekolojik yapısına zarar vermemek, çevreye gerekli özeni göstermek insan olmanın gereği.

Göl ve çevresinde piknik yapılması için gereken düzenlemelerin 1990'lı yıllardan sonra başladığını sanıyoruz. Nitekim Ali Kurt adlı hayırsever bir vatandaşın göl kıyısındaki bir pınar üzerine yaptığı çeşmanın kitabesi şöyledir: “Suyu vurdum yüzüme/ Muhammed göründü gözüme/Allı Turnam safa geldin yurduma. Azizi Hayratı-Ali Kurt 1991.”

Ardos Gölü'nün çevresinde ağaçlık, yarı ağaçlık alanlar dışında yalçın kuru ve çıplak yamaçlar da görürsünüz. Bunlar, mavi ve yeşile zıt vahşi bir güzellik olarak seyredilesi hırçınlıklardır. Bazı tepelerin silüetlerinde görünen kaya kütlelerin biçimi, tasavvuruza bağlı olarak meleklerin gizemli saraylarından, ejderlerin yeryüzüne saldırısına kadar bir dizi dünyalar tasavvur edebileceğiniz çeşitliliktedir.

Ve irili ufaklı kuşlar, börtü böcek.. Çevrenin kadim halkındandır hepsi. Sağ olsun, helikopter böceklerinden biri, ben fotoğraflayınca kadar istifini hiç mi hiç bozmadı.

Refahiye- Kemah çevresinde belli bir rakımda yetişen bitki türlerine Ardos Gölü çevresinde de rastlanmaktadır.

ARDOS GÖLÜ EFSANESİ:⁴⁸ Kemah ilçesinden Sürek köyüne bir tahsildar gelmiş. Köyde işini bitirdikten sonra Ardos Gölü kenarına karnını doyurmak için gitmiş. Tahsildar gölden balık tutmuş, kızartmak için tavaya koymuş. Balığı kızartacağı vakit balık canlanıp göle sıçramış. Tahsilden korkudan orada ölmüş. Bu durumu gören köylüler Ardos Gölü'nün balığını mukaddes saymış ve daha yememişler.

⁴⁸ R. Kara, age, s. 103.

Ardos Gölü.

Yunan Mitolojisinde

Akilisen ve Komana

İster Tanrılara, ister insanlara, isterse kentlerin kuruluşuna ilişkin olsun; mitolojiler yaşanan vakalardan yola çıkılarak oluşturulur. Ve ilk anlatımlarıyla da kalmaz, değişip dönüşerek, çoğalıp yeni kalıplara bürünerek kuşaktan kuşağa aktarılarak gelirler. Aynı toplumda değişip dönüşerek anlatılan bir efsanenin başka başka toplumlarda da ne hâle gelebileceğini de siz düşünün! Yetmedi, bir de bunu yüzyıllar sonrasında kaleme alan bir yazarın yeterince tanımadığı bir toplumdan ve yeterince bilmediği bir mekândan hangi algıyla derleyip ifade ettiğini.. VI. yüzyılın Bizans tarihçisi Procopius bunun en tipik örneği.

Procopius, öncelikle Homeros'un, başta Euripides olmak üzere tregedy yazarlarının ve Herodotos'un en ateşli okuyucularından biridir. Celesene'ye (Akilisen/Keltzene) yani Erzincan yöresine geldiğinde, Agamemnon'un kızı

Savaş ve zafer adına kurban edilmesini karar verilen İphigeneia'yı son anda kurtaracak olan Artemis'tir. C. Estin- H. Laporte, Yunan ve Roma Mitolojisi, s. 161.

İphigeneia'nın, Artemis heykelini taşıyan Pylades ve Orentes'le birlikte Tauris'ten kaçarken yanlarına aldıkları bu kutsal yükü birlikte Erzincan'a geldiklerine dair anlatıyla karşılaşır.⁴⁹

Greklerce "Artemis Tapınağı'nın yeri" diye anılan mekân Erzincan'daki kadim Anaitis/Anahita Tapınağı' dır.

İphigeneia, Homeros destanlarında adı ve yaptıkları sıkça anılan Agamemnon'la Klytimestra'nın kızı; Elektra, Orestes ve Khrysothemis'in kardeşleridir. Homeros'ta adı (İphianassa) birkaç yerde geçse de hakkında fazla bir bilgi verilmez.⁵⁰ Ona ilişkin olarak Euripides'in iki tregedyası bulunmaktadır: "İphigeneia Aulis", İphigeneia Tauris".

MÖ. 480- 406 yıllarında yaşayan Euripides, Atina'nın yetiştirdiği üç büyük tragedya şairi arasındadır. Diğerlerine oranla eserlerinin çoğu günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Yunanlıların lideri, Argos kralı olan Menelao'un kardeşi Agamemnon'dur. Troya'nın alınması için ordu ve donanma Aulis'te toplanır. Ne var ki, Agamemnon avlanırken Artemis'in kutsal hayvanı olan dişi bir geyiği öldürmüş ve tanrıçayı kızdırmıştır. Tanrıça Artemis de gemilerin denize açılmasını önlemek için denizlerdeki esintiye tümünden kesmiştir. Bunun üzerine Apollon rahiplerinden Kalkhas (Kalkhaus), Agamemnon'a; "kızı İphigeneia'yı kurban etmedikçe Artemis'in öfkesinin yatışmayacağını" söyler. Kız kurban edilmek üzere sunağa götürülür. Ancak tanrıça Artemis bunu istemez, onun yerine gizliden bir dişi geyik gönderip İphigeneia'ı Tauris'e kaçıtır.⁵¹ Tauris/Taurika, İskitler zamanında ve onlarla birlikte anılan Taurianların

⁴⁹Akilisene'nin Bizans dönemi söyleniş biçimlerinden birinin kısmi ağız farkıyla "Celesene" olarak da ifade edildiğini Pokopius'un aktarımından öğreniyoruz. Procopius, History of the Wars - I /XVII, (Trans. H. B. Dewing), Londdon 1914. Ancak, bu yöreye önceki yüzyıllara hem Akilisen hem de Keltzene denildiğini, hatta Erzincan Ovası'nın doğusuna Keltzene, batı cihetine Akilisene dendiğini biliyoruz. Batı; Haya- Arziya-Anaitis/Anahita merkezli olarak, doğu; Haldi- Haldiyariç, Khortzene- Keltzene merkezli olarak bu adı almış olmalı. Geniş bilgi için bak. Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi- I, Ankara 2019, s. 39- 46. Yöre Strabon'da (MÖ. 64- MS. 24) Acilisene (Book XI. Böl. 14/ 2), C. Porthogenes'te (905- 959) ise Keltzini olarak kaydedilmiştir. C. Porthogenes, De Administrando Imperio, (Trans. R. J. H. Jenkins), Washington 1967, s. 43/ 193. C. Texier, doğru ve haklı olarak Celesene'yi doğrudan Acilisene (Akilisen) olarak geçer. C. Texier, Küçük Asya-3, (çev. Ali Suat; Latin harflere akt. K. Y. Koprman), Ankara 2002, s. 148.

⁵⁰ Homeros, İlyada -IX/144, IX/285, (çev. A. Erhat- A. Kadir), İstanbul 2019, S. 181, 186.

⁵¹ P. Commelin, Mythologie/Grecque et Romaine, Paris 1956, s. 359-360; Eckart Peterich, Küçük Yunan Mitologyası, (çev. H. Baydur), İstanbul 1959, s. 113-114.

yurdu Kırım'dır.⁵² Tauris'deki Artemis Tapınağı'nın rahibesi olan İphigeneia'nın görevi, kurban edilecek tutsakları kurban törenine hazırlamaktır.

Diğer taraftan, Orestes, babası Agamemnon'u öldüren annesi Klytimestra'yı öldürür. Orestes'in bu cinayetten arınıp masum kabul edilmesi için Delphoi'deki Apollon kâhini, Tauris'ten Artemis heykelini Atina'ya getirmesi gerektiğini söyler.⁵³

Orestes ve arkadaşı Pylades, Tauris'e varırlar. Bu macera iki kardeşin sürpriz biçimde karşılaşmasına neden olur. Orestes'i tanıyan İphigeneia, onları kurban etmek yerine, birlik olup heykeli alıp kaçarlar. Tragedya, Zeus'un Metis'ten olma kızı tanrıça Athena ile Ege Denizi (Lemnos) ada krallarından Thoas'la aralarındaki diyalog ve nihayet koro'yla sona erer. Şöyle ki:

Apollon'un rahiplerinden kâhin Kalkhas. Apollonun yönlendirmesiyle Agamemnon'un en güzel kızı İphigenia'nın Artemis tapınağında kurban edilmesi gerektiğini söyler. Bir vazo resmi esas alınarak çizilmiştir. A. V. Henz- F. Kur, GBA, s. 207.

“THOAS: Tanrıların söylediklerini dinledikten sonra onlara kulak asmayanlar hata eder Athena. Tanrıçanın heykelini götüren Orestes'e de, ablasına da hiç kızmıyorum. Tanrılar efendimizdir, haddimize mi karşı çıkmak! Tanrıçamızın heykelini ülkene götürsünler ve hayırlısıyla oraya diksınler. Emrin üzerine bu kadınları da kutsanmış Hellas'a götüreceğim. Yabancıların peşine düşmek için hazırladığım birliklere ve gemilere verdiğim emirleri de isteğin üzerine geri alacağım.

ATHENA: Doğru söylüyorsun! Kader sana da tanrılara da hükmeder. Esin rüzgârlar! Atina'ya götürün Agamemnon'un kızını. Kız

kardeşimin heykeline göz kulak olmak için ben de sizinle geleceğim.

KORO: Yolunuz açık olsun! Ömür boyu sürsün dileriz mutluluğunuz. Tanrıların ve ölümlülerin sevip saydığı Pallas Athena, dediğin gibi yapacağız. Tatlı ve beklenmedik geliyor kulaklarıma sözlerin. Yüce ve saygıdeğer Nike, hep sen yönet hayatımı ve hiç esirgeme başımdan zafer taçlarını.”

⁵² Herodotos, Herodot Tarihi, (çev. M. Ökmen), İstanbul 1973, IV- 3, 20, 99-103, 119.

⁵³ P. Commelin, age, s. 361-362.

Euripides'in tragedyası burada biter, ne ki görüldüğü gibi İphigeneia ve Orestes'in Tauris'ten (Kırım'dan) Hellas'a olan yolculuklarının hangi rotayı takip ettiği, hangi coğrafyadan ve nasıl gittiklerinin eksikliği görülmektedir. İşte tam bu noktadan sonra Procopius'un verdiği bilgiler bu boşluğu doldurur gibidir.

Tanrıça Artemis.

ki, onun üzerinde olma şansına sahip olanlar, ondan başka sağlam bir yer olmadığını anlarlar. Dahası, her gün çok sayıda kervanlar geçerse bile, yine de onlar için bataklık içinde sallanacak herhangi zayıf bir nokta bulmak neredeyse azdır.

Yerliler yolların kapanmasını önlemek için her yıl bu sazlıkları yakarlar. Ve bir zamanlar aşırı derecede bir rüzgâr vurdu ve bir yangın ortaya çıktı. Tüm bu sazlıkları,

“Armenia’da, pek dik ve sarp olmayan, Theodosiopolis’ten kuzeye doğru kırk iki stad⁵⁴ uzaklığında bir dağ var. Bu dağdan çıkan kaynaklar sağda Euphrates’i (Fırat), solda Tigris’i (Dicle) iki ırmağı oluştururlar.⁵⁵

Bunlardan Dicle, hiçbir sapma olmadan ve büyük kollar olmadan küçük kollarından oluşan sularını toplayarak Amida şehrine doğru iner. Ülke içinde devam eden ırmak bu şehrin kuzeyine doğru uzanarak Assyria’nın (Asur) topraklarına girer. Ama Fırat başlangıçta kısa bir mesafe akar ve sonra devam ettikçe hemen gözden kaybolur; ancak yeraltı suyu hâline gelmez. Ne var ki çok garip bir şey olur. Su büyük bir derinlikte yaklaşık uzunluğu elli, genişliği yirmi stad genişliğinde büyük bir bataklık ile kaplandığı için, sazlar bu çamurda içinde çokça büyür ve çoğalır. Fakat yüzeyi üzerinde yayaların ve atlıların korkusuzca geçebileceği öyle sağlam bir zemin oluşturur

⁵⁴ Stad/Stadion: 1 stada 600 ayak kadardır. Bir ayak uzunluğu yakl. 25 cm- 28 cm.dir. Buna göre 1 stad 160- 170 m. kadardır. 42 stad yakl. 6 500- 7 000 m.ye tekabül etmektedir.

⁵⁵ Fırat ve Dicle’nin beslendiği dağ uzantısının ana gövdesini Munzurlar teşkil etmektedir. Bu dağ silsilesi Erzincan Ovası ile Bingöl- Dersim arası boyunca uzanır. Genel hatlarıyla bakıldığında, Erzincan Ovası’nın bitiminde ikiye ayrılır. Kollardan biri güneybatı yönünde uzayıp Eğin’de Doğu Toroslar olarak devam eder. Diğer kol kuzeybatı yönünde uzanıp Avganis- Ezbider güneyi boyunca devam eder. Günümüzde farklı adlandırmalar ve farklı konum tanımlamaları yapılırsa da, bu yükselteleri VI. yy. yazarı Procopius’un koşulları içinde ve onun gözünden değerlendirmeye çalışmak gerekir.

neredeysse köklerin uçlarına kadar yaktı ve küçük bir açıklıkta su gözüktü. Fakat kısa zamanda yüzey tekrar sazlıklarla kaplandı ve sonra daha önceki gibi bir noktada su yüzeyi gözüktü.⁵⁶

Nehir oradan, *Celesene*⁵⁷ olarak söylenen bölgeye akmaya başlar ki, burası Taurian'lar arasında anlatılan Agamemnon' nun kızı *Iphigenia*'nın, Artemis heykelini taşıyan Pylades ve Orentes'le birlikte kaçtığı, Artemis (Anahita) tapınağının yer aldığı Celesene'dir. Günümüzde bile Comana şehri içinde var olan diğer tapınak, Taurians'lar arasındaki tapınak değildir ama bu tapınağın nasıl meydana geldiğini açıklayacağım.

Orentes, aceleyle kız kardeşiyle birlikte Taurians'lardan kaçtığı zaman bir hastalığa yakalandı. Bu hastalık hakkında bir soruşturma yaptı ve Taurianslar arasında bir kâhin ona, Artemis için bir tapınak yapıncaya ve saçını kesip ondan sonra o şehre adını vermediği sürece ağırlarının geçmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Orestes, o ülkeyi dolaşarak Pontus'a geldi ve dik ve yükselen bir dağ gördü. Dağın aşağı etekleri boyunca Iris Irmağı (Yeşilirmak) akıyordu. Gördükleri üzerine buranın kâhin tarafından kendisine işaret edilen yer olduğunu varsaydı. Orada büyük bir şehir ve Artemis Tapınağı inşa ettiler ve saçlarını keserek, ismi şimdiye kadar gelmiş olan şehre "Comana" adını verdiler.

Artemis İphigenia'yı alıp Tauris'e götürmüş ve tapınağında rahibe yapmıştır.

Hikâye devam eder, anlatılana göre Orestes bütün bu şeyleri yaptıktan sonra, hastalığı daha önce olmadığı kadar şiddetlenir. Sonra adam o kâhinin yapmış olduğu kehanetin tatmin edici olmadığını anladı ve tekrar yola çıktığında, her yere bakarak Cappadokya içinde, Toroslar arasındakine hemen hemen çok benzeyen bir yer

⁵⁶ Procopius'un anlatımları doğrultusunda değerlendirme yapıldığında, tanımlama ve ölçüler Erzincan Ovası'nın doğusunu teşkil eden ve Yukarı Fırat Havzası'nın en ünlü sazlık alanıyla örtüşmektedir. Nitekim sazlıklara ilişkin anlatımı Teodopolis'i terk edip Munzur silsilesi ve çay olmaktan çıkıp gerçek anlamda ırmaklaşan Fırat bağlamında devam etmektedir. C. Texier de bunu kavrayanlar arasındadır. Metinde Celesene olarak geçen ve dönemin Erzincan kenti bu sazlık/bataklık alanından yaklaşık 40 km. doğudadır. Ayrıca bak. C. Texier, Küçük Asya- 3, s. 148.

⁵⁷ Akilisene.

buldu. Ben kendim burayı sık sık ziyaret ettim ve bu yere son derece hayran kaldım ve kendimi Taurians'lılar ülkesinde olduğumu sandım. Burada tıpkı Toros'a benzer bir dağ ile Fırat'a benzer Sarus (Seyhan) adında bir ırmak vardı.

Dolayısıyla Orestes o yerde önemli bir şehir kurdu ve biri Artemis onuruna, diğeri ise kız kardeşi (Íphigenia) anısına iki tapınak inşa ettirdi. Orestes'in ızdırabından kaçmak için orada saçlarını kesmiş olduğundan esinlenilerek, oraya Altın Comana isminin verildiği söylenir. Hıristiyanların kendileri için kutsal alan olarak o yapıların dokusunu değiştirmeksizin, bugün bile aynı ismi kullanırlar.⁵⁸ Fakat bazıları, onun yakalanıp kaçmak istediği bu hastalığın, kendi annesini öldürmüş olmasından kaynaklandığını, bundan başka bir şey olmadığını söylüyorlar. Fakat ben bir önceki öyküye döneceğim.

Fırat Irmağı, Celesene ve Taurik (Toros) Armania topraklarından Dicle'nin sağından akarak geniş bir bölgeye akışını sürdürür. Bol ve bereketli dereleri olan ve onlar arasında sözde Persarmenians topraklarından aşağı doğru akan Arsinun da (Arsanias=Munzur) ona katıldığı için tabiatıyla büyük bir ırmak olarak (eskiden beyaz Syrians denilen insanların topraklarına) akar. Burası şimdi Küçük Ermenistan olarak bildiğimiz ve onun ilk şehri olan Melitene'dir. Fırat oradan eski Samosata, Hierapolis ve bir dereceye kadar Assyria denilen ülkenin bütün şehir ve kasabalarına akışını sürdürür.

Erzincan Ovası'nın batısında Mutu (Muti) Boğazı'nın yakınından başlayıp uzunluğu 5 km, eni 1.5 km olan sazlık alandan geçip tümüyle görünür hale gelerek akışına devam eden Fırat'tan bir görünüm.

⁵⁸ Bunlar Justinyen zamanında kiliseye çevrilmişlerdir. C. Texier, Küçük Asya- 3, s. 148.

Assiria, bu iki ırmağın birleştiği ve Tigris (Dicle) adının da kaynaklandığı yerdir. Samosata ile başlayan Fırat'ın dışına taşan bu ülke eski zamanlarda Commagene olarak anılırdı ama şimdi ismini ırmaktan alıyor. Irmaklar içinde yani Fırat ve Dicle arasında olması nedeniyle Mezopotamya adını alır. Ancak onun bazı bölümleri yalnızca o isimle değil başka isimlerle de anılır.”

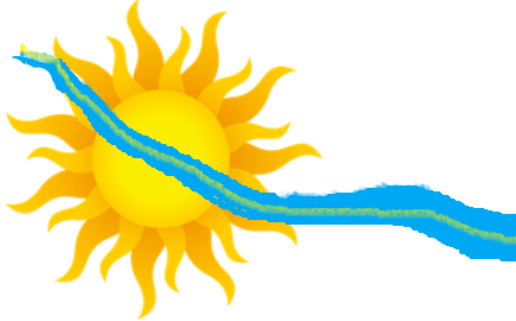

Erzincan Ovası'nın doğusundaki bataklık alandan bir görünüş. Güneyinde Munzur Dağları görülmektedir. Procopius'un anlatımlarına birebir uymaktadır.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

GÜNEŞ VE IŞIĞIN SUYLA BULUŞMASI BAAL-ŞAMİN, ANAHT VE ANAHİTA

1. BAAL, BAAL-ŞAMİN VE TORTAN

Baal'in İbrancedeki karşılığı "efendi" demektir.⁵⁹ Bunun derinleştirilip yüceltilmesi giderek ilahlaştırılmayla sonuçlanır ve nihayet "baal (efendi) ve tanrı" bütünleşip aynı şey olur. Ön Asya topluluklarının geçmişinde hemen her kabilenin giderek her cemaatin bir baal'ine, yani efendisine rastlanmıştır. Baal'in ana yurdu olan Suriye - Filistin, Göbeklitepe'nin güney, Mezopotamya'nın ise batı interlantı içerisinde. Filistin ve çevre topluluklarının tanrısının Yukarı Fırat Havzası'nda da görülmesinde, her iki alana hâkim bir toplumun olması gerekliliği düşünülürse, bunun aracısının Hurriler olabileceği görülür. Lazkiye'nin 12 km. kuzeyinde bugünkü Ras-şamra harabelerinin yerinde olan Ugarit, bölgenin en eski ve en önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Her ne kadar liman olmasa da, Attalig, Gib'ala ve denizin ortasındaki küçük bir adada yer alan Himuli Limanlarına hâkimdi.⁶⁰ Hurrice dâhil, Anadolu, Mısır ve Ön Asya'da kullanılan eski dillere ait belgelerin bulunmuşluğu, bu kentin uluslararası konumunu yeterince açıklamaktadır.

Hayatın iki cepheli olması nedeniyle, erkek niteliğinde olan baal'lere, dişil olan baalat'lar da katılır. Topluluk içerisinde baal'i temsil eden kimsenin karısı da baalat'ı temsil eder duruma gelir. Giderek onların soyları da önemli olur ve İslâm'ın ortaya çıkışından sonraki yüzyıllarda seyyit'lik ve imamet /mollalık anlayışına kadar vardırıılır. İsa'nın evlenmediğine olan inanç yüzünden Hayaşa Hristiyanlığı (Paulikien/Tulay ve yöredeki diğer tevhidi Hristiyanlık anlayışları) hariç, Hristiyanlarda da aziz, papa, katogigos ya da patrik gibi yapılarla bu "efendici" anlayış bir biçimde devam eder. Musevilik, Hristiyanlık ve İslam için "putperestlik"le eşdeğer hâle gelen bu Baal anlayışıyla sürekli mücadele edilmiştir. Ne var ki,

⁵⁹ Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, İstanbul 1975, s. 88.

⁶⁰ Füzuzan Kınal, Ugarit Kırallarının Tarihi, AÜDTCF, C. VIII-XII, S:14-23 (1970-1974), Ankara 1963, s. 15; Dennis Pardee, Background to the Bible: Ugarit, Ebla to Damascus/ Art and Archaeology of Ancient Syria, Washington 1985, s. 253- 259; Ercüment Yıldırım, M.Ö. II. binyılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye, The Journal of Academic Social Science Studies, Publication of Association Esprit, Société et Rencontre, Strasbourg/France 2012, s. 1388.

kişi merkezli enaniyet (nefs) dürtüsü, değişik kisvelerle kendini sürdürmüş, zaman zaman gizli ya da açık olarak örgütlenerek “efendici” anlayış yaşatılmaya çalışılmıştır.

Hayaşa'nın MÖ, II. binden itibaren batıda Hatti, kuzey batıda Tipiya, kuzeyde Azzi ve güneyde İşuwa ile yakın ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Bu ilişkilerin sonraki bin yıl içinde de devam ettiğini Strabon gibi Grek, Akatankegos gibi Roma'lı ve Khorenatsi gibi Erken Ermeni kaynaklarından öğrenmekteyiz.⁶¹ Bu ilişkilerin siyasal boyutunun yanı sıra kültürel nitelikte olduğunu ve sürekliliğini anlamamız açısından müşterek “tanrı” anlayışlarının önemli bir yeri vardır.

*Baal-şamin adına yapılan kabartmalardan biri.
Louvre Müzesi-Paris*

Esasta tek tanrıcı anlayışın egemen olduğu toplumlarda, efendi gibi seküler kavramların egemen tanrı oluşları bir ölçüde alt kademelere indirilerek panteona eklenirler. Bir dönem sonra en üst mevkide görülmeye çalışılan Baal de, güneşle sınırlandırılmış, baal-şamin (güneşin efendisi) düzleminde tutulmuştur. Onun yeri üst tanrı altında “ak ışıltı saçan tanrı”dır.

Bölgede “ak ışıltı saçan tanrı” diye ünlenen Baal-şamin Tapınağı'nın Anadolu'nun bilinen tek örneği olarak Kemah'ın Tortan köyündeydi.

Akatankegos, bu tapınakta bir Barşamin (Baal-şamin) heykelinin olduğunu, altın ve gümüş dolu hazinesi ile arazi ve topraklarının bulunduğunu, Khorenatsi ise heykelin fildişi, kristal ve gümüşle süslendiğini yazar.

2. BAAL VE ANAHT/ANATH EFSANESİ

Her hangi bir bölgeye her hangi bir tanrı ya da tanrıça kültü geldiğinde, bu gelen kutsallar etrafında oluşan kültürel unsurlar da gelir. Uzak coğrafyaların olguları bu yeni yerde içselleştirilip yerelleşir ve o toplumun hayatına karışır.

Baal- Anaht adına söylenen efsane ve anlatılar, bütün Ön Asya'da olduğu gibi,⁶² Kemah-Tortan aracılığıyla Azzi/Hayaşa bölgesinde de yaygınlıkla bilindiğine hiç kuşku yok. Bu efsanede yağmur ve kuraklık, verimlilik ve yoksulluk, kısacası mevsimsel dönüşüm içerisinde yaşanan varlık ve yokluğun meselesi konu edinilmiştir. Baal ve Anaht dışında efsanenin kahramanları arasında ejderha olarak görülen Yamm, ölüm ve kısırılık tanrısı Mot, Kenan diyarının baş tanrısı El, baş tanrı El'in karısı ve onunla diğerleri arasında haberci/elçi konumunda olan Aşera. Yaşı küçük ve yönetimde yetersiz olan kral Aştar.

⁶¹ R. Grousset, age, s.116.

⁶² F. G. Bratton, Yakın Doğu Mitolojisi, (çev. N. Muallimoğlu), İstanbul 1995, s. 106.

Anaht, Baal'in en büyük yardımcısı ve gerçek karısıdır. Baal'in Yamm, Mot ve Aştar'la verdiği mücadelede düştüğü zor durumlarda kurtaran, ona yardım eden, hatta ölümünden sonra dirilişine vesile olan Anaht'tır. Onların barış içinde Kuzey'in Kutsal Dağı'na gelmeleri "bütün insanlara barış ve huzurun" gelmesidir. Efsane mealen şöyle biter: "Anaht, iki yardımcısı ile birlikte hemen Kuzey Dağı'na doğru hızlandı. Onlar bu Kutsal Dağ'a yaklaştıkları sırada gökyüzü ikiye ayrıldı ve gök gürültüsü dağlarda yankılandı. Bu Anaht'a, Baal'in gerçekten yeryüzünün hâkimi olduğunun ve barış çağının geldiğinin işareti idi."⁶³

Kenan diyarının kuzeyinde, Kutsal Laha Dağı'nın güney sekisinde yaşayan Hayaşa halkının kültürlerine aldıkları bu anlatıda, onların algısının nasıl olabileceğini düşündüğümüzde Kutsal Dağ'ın neresi olabileceğini tahmin etmek hiç zor olmamalı.

3. AZZİ/HAYAŞA'DA GÜNEŞ KÜLTÜ SEMBOLLERİ

Ahuramazda- Mithra eşliğinde güneş kültü taşıyıcısı inançlar bölgeye sonradan gelmişlerdir. Ancak, bu sonradan gelen inanç ve kültürlerin ana mekânları da tartışmalıdır. Her ne kadar Azzi/Hayaşa'ya özgü bu inançlar Hint- İnan tarafından geldiği ifade edilse de, bunun ilk çıktığı yerin bizzat Yukarı Fırat Havzası ve çevresi olduğunu, bu anlayışın başka alanlara gidip yeni varyantlar kazanıp yüzyıllar sonra tekrar gelmiş olabileceğine ilişkin bazı emareler mevcuttur. Örneğin Sankristçe kökenli olduğu söylenen "Mitra- Waruna Tanrıları", diğer Hurri ve Sumer tanrılarıyla birlikte MÖ. XIV. yüzyıla ait bir Hitit metninde geçer.⁶⁴ Hint-Veda metinlerinde MÖ. 1200'lerde, İran'da ise ancak MÖ. IX. yüzyıldan sonraya ait yazılı belgelerde görülür.⁶⁵

Khorenatsi'nin Yunan tanrılarıyla değil Mezopotamya'yla ilişkilendirdiği tek tanrı Barşamin'dir.⁶⁶ Gerek Batılı gerekse Doğulu erken dönem klasik kaynaklarında Hayaşa Bölgesi'nin Hatti/Friğ, Mezopotamya, İsuva ve Pontus'la olan ilişkilendirmeleri, bu coğrafyanın esasında kadim "Yukarı Ülke" olarak kendine özgü tarihsel-kültürel bir geçmişe sahip olduğunu, merkezî Armenya'dan ayrı konumda bulunduğunu gösteren sair kayıtlardır.

Görülen o ki, güneş merkezli anlayış için Azzi/Hayaşalıların Hint- İnan menşeyli kültlere ihtiyacı da yoktur. Yukarıda vurgulandığı gibi, baal-şamin "güneşin efendisi" ve "ak ışıltı saçan tanrı"dır. Erzincan Ovası'nın güneyinde, Munzur eteğinde yer alan Ekrehüma - Mercansürbehanı köyleri arasındaki kilisenin Anahita'ya ait bir tapınağın yerini aldığına aşağıda değinilecektir. Bu yapı çevresindeki taş unsurlardan ilginç olanı bir stel parçasıdır.

⁶³ F. G. Bratton, age, s. 112.

⁶⁴ Metin, I. Şuppiluliuma'nın (MÖ. 1355- 1320) Mitanni hükümdarı Şattiwaza ile yaptığı bir anlaşmaya ilişkindir. CTH 51; 14 (A Ay.54-58), Güngör Karauğuz, Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, Konya 2002, s. 214.

⁶⁵ Erkan İznik, Anadolu'da Mithra Kültü, (Yüksek Lis. Tez.), AÜ-Sos. Bil. Ens. Ankara 1999, s. 2; Geniş bilgi ve literatür için bak. T. E. Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi I, s. 319- 327. Not: 92.

⁶⁶ Canan Seyfeli, Erken Ermeni Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık Öncesi Ermeni Tanrılar Panteonu, Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak.Der., 2011., s. 178.

Taşın bir yüzeyinde kabartma çerçevesi bulunur; üst başlığında güneş kabartması bulunmaktadır.

Altıntepe'deki stellerin geometrik yapısıyla örtüşmektedir.

Zerdüşt ya da Maniheist olarak bölgeye gelenler, bu alanlara eklemleşip yapışabilir ya öncelikle bölgede farklı bir ideolojiyi egemen kılmak adına Roma lejyonları için önemli ve biricik olabilirler, o başka bir hikâye.

Gerekli materyallere dayanılarak yapılan bütün bu açıklamalar, Eski Dünya Karaları içerisinde kendine özgü kültürel kıta olan Ashirand'ın kavranmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim; karşılaşılan çeşitli toplumsal, dinî, siyasî pek çok olgu, bu kültürün (Ashirand) hemen her yerinde ortak bir payda olarak gelişmiştir. Bu olguların gerçeği, Ashirand'ın kültürel ve tarihsel bütünlüğü içerisinde ele alınırsa anlaşılabilir. Gerçekten de, Ashirand'ın kültürel ve tarihsel bütünlüğü içerisinde ele alınırsa anlaşılabilir.

Hayaşa Bölgesi, öncelikle baş tanrı “Haya” ve onun çevresinde örülen inançların merkezidir. Urartular zamanında Haldi yanı sıra başkaca tapınım öğeleri de bu coğrafyada tanındığı gibi, Mithra- Waruna, Ahuramazda, Anahita/Anaitis, Zerdüşt ve Mani düzleminde birçok inanç aynı bölgede varlık göstermişlerdir. Art zamanlı ya da aynı zaman dilimi içerisinde aynı bölgede var olan bu dinler arasındaki etkileşimin, değişim ve dönüşümün, nesiller arası algı biçiminin ne kadar karmaşık olabileceğini tahmin etmek zor değildir.

4. KUYUYA ATILAN İBLİS

Genç Plinius'un, doğusunda Pontus ve Hayaşa topraklarına komşu sayılan Bitinya'da yöneticiyken Roma imparatoru Traianus'u bilgilendirdiği 96 ve 97. mektuplar, Hristiyanlığa ilişkin ilk bilgileri içermesi açısından oldukça önemlidir.⁶⁷ Azzi/Hayaşa'daki yer isimlerinden ve Havarilere ilişkin yazılanlara bakılırsa, bu bölgeye I. yüzyıl başında Andreas'ın geldiği anlaşılmaktadır. Hristiyanların varlığından bahseden bir diğer kaynak II. yüzyılda yaşayan Samosatlı Lukianos'un

“Aleksandros ya da Düzmece Peygamber” adlı kitabıdır. Kitapta yalancı peygamber Aleksandros şu sözleri sarf eder: “Pontos ülkesini tanrıtanımazlarla Hristiyanlar doldurmuş. Bu adamlar ona (tanrıya) en kötü küfürleri etmekten çekinmiyorlarmış. Bu adamları taş tutun, tanrının lütfuna mazhar olursunuz.”⁶⁸ Erken dönemde Hristiyanlığın bilgisinden haberdar bu toplulukların aynı dönemde topyekûn Hristiyan oldukları elbette ileri sürülemez. Kaldı ki bunu teyit edecek nesnel veriler elimizde yok. Ancak, Doğu Roma ve Erivan merkezli siyasal Hristiyan mezheplerine karşı öncelikle kendi yerel inançları çerçevesinde, daha sonraları ise teslisten uzan kendi tevhîdi nitelikteki Hristiyanlıkları düzleminde çetin mücadeleler verdikleri hem yazılı hem de arkeolojik verilerle apaçık kanıtlanabilmektedir. Nitekim Kirkor Lusavoriç, Kayserili Leons'tan propogandist Pavlus ve Doğu Roma siyasal etkinliğinde oluşan Hristiyanlığı devşirip doğuya bu dini yaymak için

⁶⁷ Genç Plinius, Epistulae, X. Kitap, (çev. E. Özbayoğlu- Ç. Dürüşken), İstanbul 1999, 96-97. Mektuplar, s. 65-67.

⁶⁸ Lukianos, Aleksandros ya da Yalancı Yalvaç, (çev. Ender Varinlioğlu), İstanbul 1997, s. 21.

geldiğinde, ona karşı Kemah vadilerinde Pekiçi, Erzincan'da Til gibi Anahita merkezlerinde ve Erzincan- Kemah arasında Thortan'da Baal- Şamin Tapınağı mensupları tarafından direnişle karşılaşmıştır. Gregoryen taraftarı eski Ermeni klasik tarihlerinde “Aziz Kirkor'un tapınaklardaki iblislerle” mücadelesi biçiminde ifadeler geçtiği gibi, sonraki yüzyıllarda Hayaşa Hristiyanlarına da hem Bizans hem Gregoryenler sürekli hakaret etmişlerdir. Doğaldır ki, Kirkor Lusavoriç bu yöreye geldiğinde, bu kişi yerli halk inançları açısından “iblis”ten başka bir şey değildir ve o yüzden kuyuya atılmıştır.

İskitlerin Parn soyuna bağlı Arşak/Arsak sülalesinden gelen III. Tiridat'ın (286-330) Roma'dan getirdiği kâtipi müverrih Agathangelos'un “Tiridat Han Tarihi” adlı eserinde Aziz Krikor'un Hristiyanlığı bir süre kendi içinde sakladığı ve sonra yayma fırsatını bularak çalıştığı anlatılmaktadır:

- “Atalarının tahtına yeniden gelip oturan Tiridat, Anahit ilahesi sayesinde bu makama geldiğini belirtmek için Erez (Erzincan)'deki tapınakta ona kurbanlar kesti ve mahiyetiyle birlikte çiçeklerden çelenkler sundu. Bu arada zabitlerden Kirkor'a da çelenk sunmasını buyurdu. O ise, Hristiyan dininde olduğunu ve bir puta tapınamayacağını bildirdi. Bu hâle kızan hükümdar ona işkence yaptırıp kendi dinine döndürmek istediye de muvaffak olamadı. Hazır bulunan beylerden birisi, bu inatçı adamın Arsaklı Anak'ın oğlu olduğunu ortaya koydu. Tiridat da, Kirkor'u zincire vurarak Erzincan'dan Ararat eyaletindeki

Eski Anahita Tapınaklarından birinin bulunduğu ve Lusavoriç'in kuyusuna atılmış olduğu, daha sonra “Çarçaranatst Lusavoriç” ya da “Dadasg Manastırı” olarak adlandırdıkları Mercan-wenk'in kalıntıları.

Ardaşat'a gönderip, (Divin'den 17 km. kadar güneyde bulunan) Khor- Virab'a (Derin Kuyu) attırdı. Onüç yıl (288 - 301) burada tutulmuş olarak kaldı.”

Hikâye burada bitmez. Akatankeğos ya da Movses Khorenatsi gibi klasik Hristiyan Ermeni kaynaklarının sözlü geleneksel anlatımları derleyerek verdiği bilgiler, bu dinin bölgede yayılışında Arsaklı (Part) iktidarı yanı sıra, Heripsime ve Gayene örneğinde görüldüğü gibi Doğu Roma'dan ülkeye gelenlerin etkinliklerini ve katkılarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁶⁹ Şöyle ki:

⁶⁹ René Grousset, age, s.119, 293.

“Hristiyanlara çok zulmedip, onların işkencelerle öldürülmesini emreden Kayser Diyokletianus çağında, Roma idaresindeki topraklardan kaçan müminler arasında, kız rahibeler de Küçük Arsaklı ülkesine gelirler. Bu bakire rahibelerden Heripsime (veya Ripsime) ile Gayene, halkı bu dine sokmaya çalıştıklarında yoldaşlarıyla birlikte yakalandılar.

Heripsime çok güzel olduğundan, Tiridat onunla evlenmek ve kendine baş hatun yapmak ister. Ancak, teklife rıza göstermeyen rahibe arkadaşlarıyla beraber kaçmıştır. Heripsime ile Gayene, otuz kadar kız arkadaşıyla yakalanıp Valarabad'da öldürüldüler.⁷⁰ Bunun üzerine zalim Tiridat, bir kaç gün sonra Tanrı'dan cezasını bulur: -Dönük- illetine tutulur, yaban domuzu (varaz) kılığında gözüdür ve ağı köpürerek kendi etlerini koparmaya başlar! Vaktiyle Buhtunnasır (Musa dinindeki Yahudiler'e zulmeden II. Babil kralı Nabukadnesar) ın uğradığına uğrar. Çaresiz kalan çevresindekiler, Khor-Virab'da bulunan Aziz Kirkor'u getirterek şifa dilerler. Tiridat da Aziz Kirkor'un duasını alarak, iyileşip eski hâline döner.

Gün doğarken, hükümdar ve maiyetindekiler, kerametini inandıkları bu Aziz'in huzurunda secdeye kapanıp, Tanrı'nın birliğini tanıyorlar. Aziz Kirkor ise, Tanrı – İsa'nın tecelli edip kendisine görüldüğünden, ilahi nuru almış bulunuyordu. Bu yüzden II. Tiridat'ı – Ohannes – adıyla vaftiz etti ve kraliçe Aşkhen (Aşken)'i de Hristiyan yaptı”.⁷¹

Gregoryenlerin “Çarçaranatst Lusavoriç” ya da “Dadasg Manastırı” olarak adlandırdıkları yer Mercan-wenk'tir. Kendi söylencelerinde, Anahita'ya adak sunmayı reddeden Gregorius (Kirkor) Lusavoriç bu tapınağın kuyusuna atılmış ve bir süre tutulduğu bu yerde işkence görmüştür. XIII ve XV. yüzyıl elyazması notlarında “Erezli (Eriza) Meryem Ana Keşiliği” denilen yer de bu yapıdır. Öncesi Anahita Tapınağı olan bu yerin üzerindeki kilisenin Gregorus tarafından yaptırıldığı söylenir. Birçok Urartu yapısı ve kitabesi kilise ve mezarların inşası için kullanılmış ve bu süreçte tümüyle ya da kısmen tahrip edilmiş veya yok edilmiştir.⁷² 1895'te bu mekânda ölen başrahip Gevond zamanında Ağrak (Ekrek/Ekrekhüma), Melunig (Mıgısı), Garaduş (Karatuş) ve Cancige (Cencige) köylerinin Gregoryen Ermenileri bu Piskoposluğun yönetimindeydi.⁷³

⁷⁰ Yukarıda zikredilen müverrihin (eski geleneksel-dini anlatılardan yola çıkarak düzdüğü) kayıtlarına ve ayrıca Kraliçenin yardımıyla Azize Heripsime ve Gayene'nin cesetleri kaldırılıp Ağrı Dağı'na gömdürülmüştür.

⁷¹ Agathangelos, “Tiridat Han Tarihi ile Işık Saçan Aziz Greguvar'ın Menkıbeleri”nden naklen: Kırzioğlu, Her Bakımdan Türk Olan Kürtler, Ankara 1964, s. 55; Kars Tarihi, İstanbul 1953 s. 174 - 177; Esat Uras Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976., s. 120 - 121.

⁷² A. M. Dinçol, Van Bölgesinde Bulunmuş Yeni Urartu Yazıtları, İstanbul 1978, s.7; M. Salvini, Urartu Tarihi ve Kültürü, (çev. B. Aksoy), İstanbul 1995, s.73.

⁷³ Arsen Yarman, Karakin Vartabed Sırvantsdyants'ın “Rapor”una (Toros Ahbar), düştüğü not. 323. V. Bardizaktsi- B. Natanyan- K. Sırvantsdyants, Palu- Harput 1878/ Çarsancak, Çemişkezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler, (Haz. Arsen Yarman), İstanbul 2010, s. 388- 389.

2015 yılı içerisinde adı geçen kiliseye uğradığımızda kaçak kazıcılarının bina mahallinde 5-6 metre eştikleri yerde Anahita Tapınağı'nın duvarlarının bir bölümü görünür hâle gelmişti. Böylece fotograflama imkânımız olmuş, bilehare bu eşinti alanı Müze yetkililerince tekrar doldurtularak korunması sağlanmıştır.

5. TORTAN BAAL-ŞAMİN TAPINAĞI'NIN VE DİĞER AZZİ/HAYAŞA TAPINAKLARINI YIKIMI

Bölge yönetiminin Hristiyan olması ve Hayaşalı yerli halktan değil İrani/Turanî karması devamında (Part) soydan gelmeleri, ayrıca, Khorenli Movses'in iddialarına göre, Tiridat'ın Hristiyanlığı benimsemiş olması, bu dinin yayılışını kolaylaştırmıştır. Kirkor Lusavoriç ve çevresinin güç kazanmalarına neden olmuştur. Başta Erzincan- Anahita/Anaitis tapınağı olmak üzere, daha sonra Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Erzincan çevresinde bulunan pek çok tapınak giderek güç elde eden bu kitle tarafından yok edilmiş, yerine kiliseler yapılmıştır.⁷⁴ Artaksata kentiyile Valarsabad arasındaki rüyaların tabir edildiği yakınındaki Tir ilahına ait tapınak, Ani'deki (Kemah) Aramazd (Ahuramazda) ve Erzincan'daki altından yapılmış Anahita timsali ve Til kasabasındaki Aramazd'ın kızı Nane'nin heykelleri yok edilenler arasındadır. Eski dinlerine bağlı insanları yeni dine ısındırmak için ekonomik araçların da kullanıldığı, "tapınak hazinelerinin yoksul halka dağıtıldığı" biçiminde yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır.

Pekeriç'deki Mihr tapınağının başına gelenler, Akatankeğos tarafından bu tarzda, yani zenginliğinin yoksullara pay edildiği şeklinde anlatılır. MÖ. IV. yüzyıl başında yıkılıp yağma edilenler arasında Tortan- Baalşamin Tapınağı da vardır. Kirkor Lusavoriç ve taraftarlarınınca yıkılan Baal-Şamin tapınağının yerine Gregoryen kilisesi inşa edilmiş, sonraki yüzyıllar içinde tamir ve tadilatlarla geliştirilmiştir. Kilisenin inşası sonrasında Krikor Lusavoriç'in sembolik mezarı buraya yapılmıştır. Lusavoriç'in ikinci mezarı yanı sıra ailesine mensup (Kilise'nin başında bulunan) haleflerinin ya da doğrudan doğruya onun öğretileriyle ve Ermeni Krallığı'nın IV. yüzyılda Hıristiyanlığa geçişiyle özdeşleştirilen kişilerin rölikleri buraya getirilmiş ve Tortan tapınağına defnedilmişlerdir.⁷⁵ Bu nedenle "Tortan Dokuz Azizler Mezarlığı" olarak da anılır. IV. Tiridates de bu mekâna defnedilenler arasındadır.

Gregoryen Ermenilerin eski tapınaklar yanı sıra kendilerine bağlı olmayan sair Hristiyan kiliseleri de yıkma çabasında oldukları veya kendi dışındaki Hristiyan kitleleri tard edip tapınaklarını dönüştürdükleri bilinmektedir. Hayaşa yöresinde birçok Paulikien kilisesi bu akibete uğradığı gibi, örneğin "MS 1075 yıllarında Harput'u 10-15 yıllığına ele geçiren Roma'nın ermeni komutanı Fileteros zamanında, çok ilginçtir ki, Ermeniler Harput'taki Süryani kiliselerinin bir kısmını yıkıyorlar, bir kısmını da tahrip ediyorlar. Tahribat ve yıkıma uğrayan yerler arasında Harput Meryem Ana Kilisesi de vardı".⁷⁶

Azzi/Hayaşa dönemi tapınak merkezlerinden biri de Pertek'ti. Bu kasabanın yakınındaki Til, Erzincan'ın merkezine yakın Til'le eş yerlerdendi. Buradaki Anahita Tapınağı da kiliseye

⁷⁴ Bu konuda bilim etiğine sahip dürüst davranan Ermeni tarihi yazarları yanı sıra Ermeni kökenli bazı tarihçiler de vardır ve kadim tapınakların yıkılıp talan edildiğini, yerine kiliselerin inşa edildiğini ifşa edebilme erdemini göstermişlerdir. G. A. Bournoutian, s. 31; R. Grousset, age, s. 119.

⁷⁵ www.collectif 2015.org'da (Union Internationale des Organisations Terre et Culture.)

⁷⁶ İshak Tanoğlu, Harput Süryani Kadim Ortodoks Meryem Ana Kilisesi'nin Dünü ve Bugünü, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s. 780.

çevrilmiş, ancak yine Gregoryen Ermenilerin yıkımına maruz kalmıştır. Yerli halkın yıkıma uğrayan tapınak ve kiliseleri Türkler döneminde yeniden imar görmüşlerdir. Nitekim Harput yöresi Suryani metropoliti MS 1134 yılında Artuklu hükümdarı Davut Arslan'a gidip onarım izni almıştır. Böylece bugünkü Pertek'in yanındaki Til köyündeki kilise yanı sıra Hüseyinik, Mornink ve Harput'un arka tarafındaki Sinamurd kiliseleri 1134-1135 yıllarında onarılabilmektedir.⁷⁷

Krikor'un ömrünün son yıllarını Kemah yöresinde, o dönemin adlandırılmasıyla Taranağık eyaletindeki Sebu (Karadağ) ve Kohanam (Köhnem) dağında "Mane'nin mağarasında bir keşiş olarak inzivaya çekildiği" söylenir. 325 yılında burada ölmüş, aynı yöredeki Tortan'a defnedilmiştir. Dava arkadaşı, dostu ve siyasi desteğini aldığı Tiridat, kendi mabeyincisiyle iş birliği yapan Sünik beylerinin kurduğu komplo sonucu Erzincan'ın güneyindeki Yegeğats eyaletinde öldürülünce, "genel yas tutulduğu" bir atmosfer içerisinde o da Tortan'a defnedilmiştir. Karadağ'ın güneyinde Fırat ırmağının kuzeyinde yer alan Tortan ile ona yakın Garni köylerinde Meryem Ana ve Lusavoriç diye söylenen iki kilise harabe de olsa hâlâ mevcuttur.⁷⁸⁴⁹

6. ANAHİTA/ANAITİS

Ugarit belgelerinde Baal ve onun iki tanrıçası (Anath ve Aşera) hakkında en eski bilgilerinde bulunması,⁷⁹ bu tanrı ve tanrıçaların merkezî kentlerinin burası olduğunu akla getirmektedir.

Anahita'nın Tanrı Baal'ın tanrıçalarından Anath'ın Hayaşa Bölgesi'ndeki biçimi olduğu bilgisi, Baal-Şamin Tapınağı'nın Tortan'da olmasıyla da desteklenebilmektedir. Tüm veriler, Hayaşa'nın Hurriler üzerinden Mezopotamya- Filistin ülkesindeki Sumer- Babil uygarlıklarıyla kurduğu kadim ilişkileri göstermektedir. Bu ilişkinin geçmişini anlamaksızın, Anahita'nın geçmişi hakkında yorum yapmak yanlış ya da eksiktir. Buna göre; Anahita, Baal-Şamin- Anath üzerinden Mezopotamya'yla, Hurri, Mitanni ve Hayaşalılar üzerinden açıklandığında ise Mezopotamya'nın kuzey sahasıyla bağlantılıdır, denilebilir. İran'daki Anahita kültü ise öncelikle Mezopotamya ve Hayaşa'da erginleşen bir kültürün çok sonraki aldığı biçimdir. Dahası, suların, temizliğin, iffetin (bakireliğin), masumiyetin temsilcisi olan

⁷⁷ İshak Tanoğlu, agm, s. 781.

⁷⁸ Makamını, oğlu Aristakes'e bırakan Krikor'un inziva hayatı yaşamak üzere Erzincan yakınlarındaki Sebu (Sebü) Dağı'nda yerleşip 325 yılında burada öldüğü, daha sonra cesedinin buradan alınıp "Tortan" kasabasına veya sonraki bir kilise an'anesine göre de, Mamikonlu bir bey (622 - 685) tarafından Tortan yahut İstanbul'dan "Valarsabad"a götürüldüğüne dair bak. Bizanslı Faustus, Tarihi Kütüp. (Fr. terc. J. B. Emine, V. Vanglois), III, s. 2; Khorenli Mouses, Mem. Hist. et Gèorg. sur l'Armènie, (Nşr. M. J. Saint - Martin), II, s. 91; Rène Grosset, age, s. 121- 124, 3; F. Kırzioğlu, Kars Tarihi, s. 177. Sebük Dağı'nda bulunan bir mağara veya manastır uzun zaman kutsallığını koruduğunu XII. yüzyılın ilk yarısında üçüncü Ani (Kemah) emiri Fadlün'ün aynı yerde 15 sene inziva hayatı yaşamış olduğundan anlaşılmaktadır. Daha sonra Kilikia'ya giden Fadlün orada ölmüştür. F. Kırzioğlu, age, s. 384.

⁷⁹ F. G. Bratton, Yakınoğu Mitolojisi, (çev. Nejat Muallimoğlu). İstanbul 1968. s. 103; Jean- Paul Thalmann, Geç Tunç Çağında Ticari Bir Başkent: Ugarit, Kentlerin Doğuşu, (çev. A. B. Girgin), Ankara 2000, s. 205.

bu tanrıçayla ilgili tavus kuşu ve güvercin verileri açısından bakıldığında da Hayaşa Bölgesi'nin somut verilerle ön planda olduğu görülmektedir.

Anahita bazen Mithra'nın bir parçası olarak kabul edilirse de bu dönemler içerisinde ortaya çıkan farklı anlayış ve algılar çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur. Nitekim, Mithra dinini benimseyen Romalılar ve özellikle lejyonların Anahita düşmanlığını Strabon'un kayıtları göstermektedir. Anlaşılan o ki, Roma, egemen olduğu bu sahada Mithra'yı ön plana çıkarıp Anahita'yı alt seviyelere düşürme gayreti, onların egemenliklerini pekiştirmesiyle ilgilidir. Bizzat Strabon'un kendisinin de Roma asimilasyonuna katkı sunanlardan olduğu, kendi eserindeki bazı kayıtlardan sezilebilmektedir.

Til yöresinde, Laha Dağı'nın doğu etekleri üzerinde yer alan oval planlı tapınak kalıntısı. Bunun Tanrıça Anahita ve Nane'yle ilgisi olmalıdır.

Anadolu'da basılan paraların birinde Artemis.

Sonraki zamanlar içerisinde Anath/Anahita'nın, Nana, Ninlil yanı sıra İstar'la da benzerlikler gösterdiği, zaman zaman başkaca tanrıçalarla aynileştirildiği görülmektedir. Yüzyıllar içerisinde değişen, dönüşen, bazen alt üst oluşumlar yaşayan toplulukların dini serüveninde bu tür haller yaşanagelmıştır. İranlılar gibi Anath/Anahita'yı sonradan öğrenen Yunan ve Romalılar bu tanrıçayı Anaitis olarak ifade etmişlerdir.⁸⁰ Anahita'nın Yunan tanrıçası olarak karşılığı Artemis, Romalılardaki karşılığı ise Diana'dır.

Anadolu'nun önde gelen Anahita/Anaitis tanrıça tapınağı Erzincan'ın hemen batısında Til bölgesindedir. Azzi/Hayaşa Bölgesi'nde bilim- sanat bütünlüğü ve estetik duyarlılık açısından bakıldığında, Hayaşa ve Urartular dönemi verileri sonrasında erişilen düzeyi gösteren pek çok veri bulunmaktadır. Erzincan'dan alınıp Satala'ya ve ora dan kaçırılıp British Müzesi'ne götürülen Anahita büstünden ayrı olarak yine bu bölgeden kaçırılıp Berlin Staatliche Müzesine götürülen altın dağ keçisi heykeli de bunlar arasındadır.

Anahita/Anaitis, öncelikle kutlu, temiz, saf-bakire, tertemiz bir kadın idolüdür. Mitolojiye ilişkin kaynaklara dayanılarak Anahita'nın özelliklerinden ve isminden hareketle, onun bağlantısı; Sumerlerdeki İnanna, Babillilerde Annimitu, Fenikelilerde Astarte,

⁸⁰ Strabon, Geographika, XI-14/16.

Asurlularda Aştarte, Hititlerde Kybele, Yunanlılarda Artemis, Latinlerde Diana ve İrânlılarda aynı adla (Anahita) anılan tanrıçadır.

Erzincan'dan Til-Anahita Tapınağı'ndan Satala'ya götürülen, daha sonra 1873 yılında İngiltere-British Müzesi'ne kaçırılan Anahita büstü.

Anahita tapınaklarının çok zengin oldukları konusunda hiç kuşku yoktur. Akilisen eyaletindeki Eriza (Erzincan)'daki tanrıça heykelinin büyük bir altın heykel olması ona Vosgemayr, yani "altın ana" denmesine neden olmuştur. Antonios, MÖ. 34 yılında gelip buraları fethetmesi sırasında, Erzincan'daki Anaitis heykelinin bulunduğu tapınak da yağmadan kurtulamayacaktır.

Erzincan ve çevre halkı her altı ayda bir tanrıça Anaitis bayramını kutlardı. Rahipler görkemli bir alay ile bu som altın heykeli caddelerde gezdirir, heykelin etrafında dini danslar yapılırdı. Heykelin çevresinden bütün yol ve sokaklara kadar her yol güllerle bezenirdi. Navasart, yani yılbaşı olan Ağustos ayında kutlanan bu bayrama "Vardavar" (Vardaver=Gül bayramı) denmesinin nedeni buydu. Aynı şekilde kendisine "homa" (kutsal içki) sunulur; beyaz et, boğa ve teke kurban edilirdi.

ANAITİS VE SU SİMGESİ:

Su, hayatın kaynağıdır. Bilinen bütün bir geçmişte su, ay ve kadın evrendeki verimliliği simgeler ve biçimlendirir. Su ve onunla bağıntılı olan balık, İlk Çağ topluluklarında doğurganlığın amblemidir.⁸¹ Re-fahiye - Kemah arasındaki vadiden akarak Fırat'a karışan Kömür Çayı kıyısında, geçmişi MÖ. II. binlere giden Münkâr-Sarıtaş Kalesi'nin ana kayası üzerinde görece büyük bir balık figürü işlenmiştir. Balıklı Kaya olarak da anılan yerleşim, Anaitis geleneğinin çok daha eskiye giden geçişini bu arkeolojik kalıntı bile tek başına yansıtmaktadır.

Sumerlerde Ninlil tanrıçası da balıklı mekânlarda konuşlandırılmıştır. Böylece Anaitis kültürüne Nanna ile birlikte Ninlil'in eklenmesindeki koşulların bir yönü daha anlaşılabilir. Tüm varoluşların kaynağı ve dayanağı olan su, kutsal büyü ve tıbbın da kaynağıdır. Su, tedavi eder, diriltir, gençleştirir, hayatı sonsuzlaştırır. Bütün suların kökeni

⁸¹ M. Eliade, Dinler Tarihi, (çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 226, 227.

göksel “soma” ve beyaz “haoma” gökyüzünden biyerden gelmiştir. Hayat suyuna, Haya'nın suyuna, o suyun kaynağına erişmek için de ritüeller, takdis törenleri gerekir.

İran'da su tanrısı Anahita'ya “Sürüleri, malları çoğaltan...ülkeleri zenginleştiren, insanların tohumlarını ve kadınların rahimlerini arındıran...süt veren..” biçiminde seslenilir. Bu sesleniş İran'la sınırlı değil hemen tüm Ön Asya, Mezopotamya ve Anadolu'da ve Azzi/Hayaşa ülkesinde öteden beri söylenegelen atıflar arasındadır. Yeryüzündeki tüm pınarlar, dereler ve çaylar; şifalı su kaynakları ve tabii büyük ırmaklar bir biçimde kült olarak hayatın içine alınmışlardır.

Til köyü içerisinde bulunan taş su kurunlarından biri.

Erzincan Ovası'ndaki Ekşi-su şifalı kaynaklarının kıyısında yer alan Kervan Kayalıkları yerleşimini, yakınındaki “mübarek” su'dan ayrı tutamayız. Su ve bitki, su ve at (aygır gölleri) temleri; Orta Asya, Hint- İran ve Batı Anadolu'ya kadar tüm coğrafyalarda esintisi olan temler arasındadır.

..VE GÜNEŞ, GEYİK OLUR ALTIN KANATLAR TAKINIR: 2001 yılında Orhun Anıtları çevresinde yapılan bilimsel kazılar sonucu Bilge Kağan'ın hazinelerine

ulaşıldı. Objeler arasında altından dağ keçisi ve kanatlı atlar özellikle dikkate değer.

Orta Asya Türk topluluklarında kurtların ve yaban dağ keçisi ya da geyik gibi hayvanların, onların hayat tarzlarıyla bir biçimde ilişkisi ortadadır. Ergenekon Destan'ında yol gösteren bozkurt, Türeyiş Destan'ında toplumsal direnç adına onların genleriyle buluşturulur. Ve zaman zaman geyik, dağ keçisi ve ceylanlar ortaya çıkar. Anlaşılan o ki, temel geçimi hayvancılık olan bozkır göçebelerinde kurtların çoğalması sürüler için sorun yaratıyor ise, bunun önemli bir nedeni yaban hayatta keçigillerin azalmasıdır. Hem av hayvanı hem de kurtları evcil sürülerden uzak tutmanın bir yolu, yabanda geyik, dağ keçisi ve ceylanların çoğalmış olmalarıdır. Ve bu hayvanlar belli bir ölçüde tabu olup kutsandır. Bu çoğalışın haddinden fazla oluşu da yine sorun olur, sürüler için otlaklar yetersiz kalıp çoraklaşabilir. Bu kez kurtlar önem kazanır ve onların varlığı dengenin sağlanması için elzemdir.

Yaşanılan somut toplumsal hayatta bu dönüşümler yaşanırken, kültürel hayatın tahayyüle dayalı folklorik verilerinde hem kurtlar hem keçiler, olduklarından ötede anlamlar kazanırlar. Özgürlük, güvenlik, sabır, üreme, güzellik vs. tüm bu olguların çıplak kavramlarla ifadesi yetmez, ongunlarla da sembolize edilirler.

Hayaşa ile Orta Asya uygarlığı bir kez daha sanat unsurları üzerinden buluşur; altın kanatlarla bir kez daha Güneş her iki coğrafya üzerinde ışıır. Erzincan Ovası'ndan kaçak kazılarla bulunup Almanya'ya kanun dışı yollarla götürülen "Altın Kanatlı Dağ Keçisi" bize bunu anlatır.

Erzincan'ın güneybatındaki Eğin ilçesi- Dilli Deresi Taş Anıtı'nda da bir kez daha karşımıza çıkan göksel motifler, dağ keçisi ve Proto-göktürkçe bir yemindir. MS. VI - X. yüzyıllar arasına ait bu yazılı taşta "Bu yemin, Kıyık'ın sana haykırışıdır Kün-Ay, haykırışı anla! Başarıya ulaştır avımı Kün-Ay! Kabul et!" ifadesi yer alır. Semboller arasında geyik de yer almaktadır.

Anadolu folklorunda geyiğin de bozkurt kadar önemli bir yere sahip olduğu, yapılan çeşitli derlemeler sonucu bulunan örneklerden ve açıklamalardan anlaşılmaktadır.⁸² Bununla ilgili olarak Azzi/Hayaşa coğrafyasının kuzeyinde (Azzi) yayla hayatı içerisinde anlatılagelen geyik

Altın Kanatlı Dağ Keçisi heykelciği (MÖ, 400-350). Erzincan'da kaçak kazılarla bulunup Berlin'de Anadolu Antik Eserler Bölümü Müzesine götürülmüştür. Yine Erzincan'da yapılan bir Anaitis büstü ise Londra - British Museum'dadır.

Ve güneş geyik olur altın kanatlar takınır: 2001 yılında Orhun Anıtları çevresinde yapılan bilimsel kazılarla ortaya çıkarılanlar arasındadır.

efsaneleri oldukça ilgi çekicidir.⁸³ Bahaeddin Ögel; "Geyik, Türklerce kutsal bir hayvandır. Türk mitolojisinde ve masallarında yeri çok büyüktür" der. Bununla beraber Türklere ait eski ve orijinal her hangi bir efsanede, Türklerin geyikten türediğine dair bir kayıt yoktur. Türk efsanelerinde yer tutan daha ziyade dişi geyiktir. Bunlar da Tanrı ile ilgisi olan birer ilahe, dişi Tanrı ve daha doğrusu birer dişi ruh durumundadırlar.⁸⁴ Buna göre;

⁸² Esmâ Şimşek, Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan "Ana Geyik" Efsanesinde Mitolojik Unsurlar, Milli Folklor, 4/ 26, s. 17-22.

⁸³ E. Şimşek, agm, s. 17-18.

⁸⁴ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara 1989, s. 569; Bülent Gül, Doğu Karadeniz'de ve Kırgızistan'da Anlatılan "Geyik Ana" Efsanesi Üzerine Bir Deneme, Milli Folklor, S. 40, 1998, s. 41-47.

dişi geyik ile iffet, namus ve güzellik sembolü Tanrıça Anahita'nın (aynı tanrıçalar olan Artemis ve Diyana'da da) birlikteliği pek de tesadüf değildir.

Doğuda Orta Asya bozkırlarından gelen geyik, dağ keçisi ve ceylanlar, Azzi/Hayaşa coğrafyasında Anahita'nın kucağındaki dağ keçisiyle buluşur. Başka bir deyimle, bu coğrafyanın söylemleriyle kadim Türklüğün söylemleri örtüşürler.

Hacı Bektaşî Veli'yi geyik ve aslanla birlikte gösteren temsili resimlerden biri.

Murad'ın II. İran Seferi (1638) dönüşünde Şeyh'in ölüm haberini alınca çok üzüldüğü söylenmektedir.⁸⁶ Pekiçli (Tercan) olan Şeyh'in türbesi ve adına yapılan sair külliyesi aksamı (cami, medrese vs.) İslam sanatının güzel örneklerinden biri olarak günümüze kadar varmışlardır.⁸⁷

Hacı Bektaşî Veli'nin kucağındaki ceylanın iki boyutlu bir geçmişi olmalı.. Bu geçmiş sonraki zamanlarda başka başka şahsiyetlerin dünyasında tekrar karşımıza çıkar. Erzincan Mollaköy'ünde bir zaman ikamet eden Şeyh Ahmet Peykeri' den İmrâln'daki Seyit Ali Dede sadece iki örnektir.

AHMET PEYKERÎ VE MOLLAKÖYE İNEN GEYİKLER: Ahmet Peykerî, Tercan'ın Pekiç kasabasıdır. XVI. yüzyıl son yarısı ve XVII. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamıştır. Pekiç'ten Erzincan'a gelen Şeyh Ahmet bir süre Erzincan'ın güneyinde, Munzurların kuzey alt eteklerinde yer alan Mollaköy'ünde kalmıştır. Köyün adı bu zattan dolayı "Mollaköy" diye anılır. Daha sonra Harput tarafına gitmiştir. Elaziz'de ikamet ettiği yerde türbesi ve külliyesi vardır. O mekân da "Mollaköy" olarak anılmaktadır.⁸⁵

IV. Murad'ın Doğu'ya yaptığı seferler esnasında, Harput'un Mollaköy mevkiinde oturan Şeyh Ahmet'le iki sefer dönüşünde de karşılaşmış; onunla bazı sohbetleri olmuştur. Hakkında bir kısım rivayet ve menkıbe anlatılmaktadır. IV.

⁸⁵ T. E. Şahin, Erzincan Tarihi-3, s. 131- 132.

⁸⁶ Ona ilişkin menkıbeler hakkında bak. İ. Sunguroğlu, Harput yollarında- 1, İstanbul 1958, s. 151 – 154.

⁸⁷ Metin Sözen, Elazığ'ın Mollakendi Bucağında Şeyh Ahmed Peykeri Külliyesi, İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara 1976, s. 421 – 435.

Tercan- Pekiçiç'teki camisi (şimdi yıkılmıştır), Erzincan Mollaköy'ündeki cami ve Harput'un Mollaköy'ündeki caminin aynı yapı tarzlarında imar edilmiştir. Ancak daha sonraları bu son iki yapı tamir ve tadilat görmüştür.

Mollaköy içerisinde Munzur kaynaklı bir pınar bulunmaktadır. Erzincan Mollaköy içerisinde Şeyh Ahmet'le (Molla Şeyh) bağlantılı olarak gelen rivayet, zaman zaman Munzurlardan gelen geyiklerin, başkaca kolay ve risk taşımayan yerlerde değil de özellikle bu kaynaktan su içmeleridir. Aynı kaynaktan bulunan balıkların da kutsal olması nedeniyle onlara dokunulmamaktadır.

Anadolu'da geyik her zaman ve hâlâ önemli, kendisine özel ilgi gösterilen, bazı efsane ve masallarda bahsi geçen bir unsurdur. Pek çok köy konağının duvarlarında geyikli halılar bulunur.

Mollaköy Camisi'nin tadilat sırasındaki konumu. Eski mihrap, minber

Mollaköy pınarı; geyik ve balık kültürünün birlikte anıldığı bir yer olarak da kayda değer.

Anlatılara göre; yıl içerisinde kurban kesilmemesi hâlinde balıklar da gözükmez olurmuş. Ayrıca, suyun çekilmesi veya azalması durumunda o sene yöre halkı çeşitli musibetlerle karşılaşmış.

“Rivayetlere göre; belde adını Ahmedi Pekiçiç adlı bir molladan almıştır. Çağlayan yolu üzerindeki bu beldenin ortasında bir cami vardır. Anlatılanlara göre bu caminin yerinde önceden bir kilise mevcutmuş. Molla Efendi, bu kiliseyi yıkıp yerine cami yaptırmak ister. Ancak

yörenin gayrimüslim unsurları, şehrin valisine giderek molladan şikâyetçi olur. Vali de mollayı huzuruna çağırarak için bir adamını mollaya gönderir. Valinin adamı, mollayı tarla sürerken bulur. Fakat molla, öküz yerine iki geyiği çifte koşmuştur, elinde ise masta yerine yılan vardır. Valinin adamı, durumu görünce korkar ve molların yanına gidemez; uzaktan seslenir ve valinin emrini mollaya bildirir. Molla, valinin adamına işini bitirince geleceğini bildirir. Molla şehre gelmeden kerameti valiye ulaşmıştır. Vali duruma vakıf olunca mollaya istediği izni vermiştir. Kilise yerine cami yapılmış ve inşaat bitince caminin hemen yanından buz gibi ve berrak bir su kaynamaya başlamıştır. Bu suyun içinde iki tane de balık peyda olmuştur. Molla Efendi, her yıl iki geyiği çifte koşar ve çift işlerini görürmüş. Güz gelince de geyiklerin birini Allah rızası için kurban keser, diğerini de Munzur Dağı'na salarmış. Salınan

geyik, yanına bir geyik daha katarak yaz gündönümünde mollanın emrinde çalışmaya gelirmiş. Bugün, caminin önünde çam ağaçları vardır. Efsanenin anısına iki de geyik maketi yer alır.

Geyiklerin birini kurban etme ritüeli, molla vefat edinceye kadar yıllarca devam etmiş. Molla ölmeden evvel bu işin devam ettirilmesini vasiyet etmiş. Köylüler, mollanın vasiyetini bir müddet yerine getirmiş. Ancak birkaç yıl sonra mollanın vasiyeti unutulmuş ve köylüler geyiklerin ikisi birden kesmiş. O andan itibaren, kaynak suyu kurumuş ve kaynağın yeri, tavukların eşindiği bir çöplük hâline gelmiş. Her gün batımında, telli duvaklı bir gelin ise bu tavukları toplayıp ortadan kaybolurmuş. Yine bir akşam, gelin tavukları çöplükten toplarken kaynak suyu eski yerinden fıskırmaya başlamış. Tavuklar ve gelin, köpürüp kaynayan suda kaybolmuş. Bu hadiseden sonra her gündönümünde (21 Haziran) kaynağın başında Allah rızası, gelin ve geyiklerin anısına kurban kesilir olmuş. O günden sonra kaynağın suyu bir daha kesilmemiş ve suyun içindeki balıklar geri gelmiş.”⁸⁸

SEYİT ALİ DEDE: İmranlı'ya bağlı Bahadun (Sarıçubuk) köyünün mezarlığı içinde yer alan Seyit Ali Dede'nin Şir-î Şirvan ocağına mensup bir ocak-zade ve dededir. Kendisi Ekrekçimen doğumludur. Hayatı çobanlıkla geçmiş ve bir vesileyle geldiği Bahadun köyünde 1943 yılında vefat etmiştir. Yörede Seyit Ali Dede'ye atfen; geyiklerden süt sağması, kaynayan kazanın içerisindeki etleri eliyle karıştırması, ocakta yanan odunu ağzına alıp söndürmesi ve delikli bir sepete sağdığı sütün yere dökülmemesi gibi birçok kerametlerden bahsedilmektedir. Onun hemen her gün ormana gidip geyikleri sağması başta olmak üzere hakkında çeşitli anlatılar bulunur. Ölümünden sonra her Cuma akşamı dağdan üç geyik iner, Ali Dede'nin mezarındaki kurumuş otları ayaklarıyla temizler, diz çöküp onu anar konumda olurlar ve ziyaret yerini öyle terk ederlermiş.⁸⁹

Mollaköy Camii'nin bugünkü durumu.

ATEŞİN EFENDİSİ - GÖKLERİN VAHAGN PIRILTISI VE ASTGHİK: Anfstis'ten ayrı olarak Vahagn ve Astghik adlarındaki diğer tanrılar üçlü bir teslis oluşturur. Vahagn, halk muhayyilesindeki ejderha ve sair mahlukları yok eden ve aynı zamanda güzellik tanrıçası

⁸⁸ Necdet Tozlu, Su Kültürünün Akarsu-Göl Bağlamında Erzincan Halk İnanışlarına Yansımaları, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2021-14(1), s. 146-147.

⁸⁹ Recep Demir, İmranlı'nın Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme, (Cumhuriyet Üniversitesi Sos. Bil. Enst.-Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2002, s. 98-99; Burhan Alıç, İmranlı Folkloru, (Lisans Bitirme Tezi - Atatürk Üniv. Kâzım Kara Bekir Eğt. Fak. Türk Dili ve Edb.), Erzurum, 2001, s. 23; Kutlu Özen, Sivas Efsaneleri, Sivas, 2001, Ahmet Gökbek, İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle

İlgili İnanç ve Uygulamalar, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.VII / 1 Sivas 2003, s.16.

Astghik (Venüs)'in kocasıdır. Yunanlıları yenen (bu zaferin sembolü olan) odur. Bu tanrı, Hint ve İran'daki ateş tanrısı Agni'dir. "Vah", getiren; "akni" ise ateş demektir. Vahang'ın fırtınayla ilişkisi ve ejderha öldüren niteliği, Hurrilerin fırtına tanrısı Teşup'un İlluyanka'yı öldürmesini akla getirmektedir. Her halukârda Hayaşa Bölgesi'nde tanrı ya da tanrısallaştırılan Vahang hakkında pek çok görüş ileri sürülmektedir.⁹⁰

Tarihsel süreçler açısından bakıldığında bunlardan en akla yakınlarından biri, V. N. Toporov'un, Hitit metinlerinde geçen Hayaşa halkı tanrısı Terittitunna olabileceği savıdır.⁹¹ Vahagn'ın ateş, güneş vs. unsurlarla tasvirlerinden hareketle onu "güneş tanrısı" olarak görenler olsa da, Hurri-Hayaşa bağı içinde Teşup ile bu tanrıdan neşet eden Urartu tanrısı Teişeba'dan hareketle biz de "fırtına tanrısı" olduğu kanaatindeyiz. Vahagn, başta Hurri-Hayaşa tanrısı Teşup olmak üzere, kadim eril tanrıların yerini doldurmuş görünüyor. Teşup/Teişeba- Heput/Hepetu çifti yüzyıllar sonra Vahagn- Astghik'leşmiş olarak karşımıza çıkmış gibidirler.⁹²

Astghik (küçük yıldız), güzellik tanrıçasıdır. Vahagn'ın sevgilisi telakki edilir. Fenike ve Sidonluların Astarte'si, aynı zamanda Asurlulardaki Temmuz'un karısı İştar'ın kopyasıdır.⁹³ Üç tanrının bir diğer idari karargâhları Astişat'da bulunan Vahavedian tapınağıydı. Buradaki dini reisler, Vahunik adı altında ayrıcalıkları olan ailevi bir zümreyi meydana getiriyorlardı. Bu üç tanrıya ait tapınakların ziyadesiyle buldukları mekân Akilisen (Erzincan) ve Muş (Taronitid) havalisiydi. Erzincan Ovası'nın batısındaki Til çevresi köylerinden biri Astghik'in yöredeki söyleniş biçiminin bugüne Ağhgi (Ağgi) olarak gelmiştir.

Ani/Kemahlı Aramazd kâhinleri: Erken Ermeni tarihçilerinden Khorenatsi, Ardeşes'in Ani'de Majan isimli birini Aramazd'ın başkâhini (k'rmamet) olarak atadığını yazar. Krallık ailesine mensup olan bu Majan, daha sonra Bagrevand (Eleşkirt)'a yine başkâhin olarak tayin edilmiş, ancak orada öldürülmüştür.

⁹⁰ Gürdal Aksoy, Dersim- Alevilik, Ermenilik, Kürtlük, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 112-116; Armen Petrosyan, First Capitals of Armenia and Georgia: Armawir and Armazi, First Capitals of Armenia and Georgia, Vol. 40, Number 3- 4, Fall/Winter 2012, s. 266-267; A. Petrosyan, State pantheon of Greater Armenia: Earliest sources. Aramazd Armenian Journal of Near Eastern Studies II, 2007, s. 174-201.

⁹¹ G. Aksoy, age., s. 113.

⁹² Bazı araştırmacılar Teşup'un Hattilerdeki Taruya den düştüğü kanaatindedirler. G. Aksoy, age, s. 128-n.72. Kemah'ta Tortan Bölgesi köylerinden birinin adının Tarı olması da düşünölmeye değer.

⁹³ Ş. Günaltay, Yakın Şark- IV, Ankara 1948, 641, Esat Uras, age, s. 117.

Tanrı Aramazd ve dinî ve sanatsal entelektüel hareketler açısından Ani'nin önemini ortaya çıkaran başka bir bilgi de Khorenatsi'nin kaynak olarak yararlandığı tapınak tarihinin şiirlerinin bestekârı şeklinde tanımlanan Olimpos isimli Anili bir kâhinin eserinden bahsetmesidir. Bu ismin kim olduğuna dair bir bilgi olmamakla beraber hem kâhin olması hem isminin Aramazd'ın sıfatı olarak ifade edilen Olimpos olması hem de Anili (Kemah) olması dikkat çekicidir.⁹⁴

Güzellik tanrıçası Astghik'in (küçük yıldız) temsili resimlerinden biri. wiccantogogether.com

⁹⁴ Movses H'orenatsi, Hayots Patmut'ivn, Matenagirk' Hayots, II. Hator, V. Dar, Ant'iliyas-Libanan: Kat'oğikosut'yun Hayots Metz Tann Kilikioy, 2003, II/12 – 48 -53) -'den nakl. Canan Seyfeli, agm. s.151.

MÖ. I. yüzyılda Azzi/Hayaşa'nın batısı (Dukkamma yöresi= Refahiye- Enderes ve çevreleri) Pontus Krallığı'nın, doğusu ise Part/Arsaklı soyundan gelen Tigran'ın idaresindedir. Bu her iki yapı da büyük bir coğrafyayı uzun süre ellerinde tutan İskit/Saka konfederasyonunun dağılmasından sonra ortaya çıkan yapılardır. Gerek İran ve çevresinde egemen olan Part Krallığı, gerekse Karadeniz kıyı bölgeleri ve Kapadokya'da hâkim konuma gelen Pontus Krallığı; yerel halklar ve İskit kökenli toplulukların biçimlendirdiği yeni siyasal-kültürel yapılardır.

Doğudaki yönetici Tigran, Partlar ve Romalılar arasında yeterince başaramadığı denge gütmeye politikasını sürdürüp sürdürmeme arasında dengesiz bir politika yürütmeye çalışırken, Pontus ve Kapadokya kralı VI. Mithridat oldukça kararlı biçimde Roma'nın Anadolu'yu işgal politikasının karşısında tüm gücüyle mücadele etmektedir.

Bazı kaynaklarda 22, bazı kaynaklarda ise 25 kadar dili konuşan ve yıllarca kaynaşık bir hayat süren bölge halkı, Roma yönetiminde olmaktansa Pontus kralının yanında olmayı yeğlemişlerdir. Özellikle MÖ. 88 yıllarına doğru Mithridat Eupetor'un kazandığı zaferler, onun halk üzerindeki saygınlığını artırmıştır. Fakat bütün bu savaşlar, ülkenin çeşitli açılardan durumunu hayli sarsmıştır.

Roma ile Pontus arasındaki mücadeleler çeşitli gerekçelerle süreklilik kazanmıştır. Bir keresinde Bytina (Bitinya) kralının ölümü yeni bir savaşa sebep olur (MÖ. 73). Romalılar için de felaketli anları olan bu mücadeleler, Anadolu'nun çoğu bölgesini harabeye çevirmiştir.

Roma Senatosunun inat tutumu nedeniyle, Pontus'a doğru ilerleyen Lukullus, esas yıkımın başlangıcını oluşturur.⁹⁵

Lukullus'tan komutayı teslim alan (66 yılı baharında) Pompeius, Pontus'un batı sınırına doğru ilerlemeye başlar. Öte yandan Tigran'ın ülkesi de, Partlar tarafından istila edilmiştir. Pompeius, fazlalığına ve güç üstünlüğüne rağmen, Mithridat'ı müzakereye davet etmekte ve fakat ağır şartlar ileri sürmekteydi.⁹⁶

Mithridat'ı güç şartlar altında takip etmekten bıkan Pompeius, bir ara takip yerine, hedef tayin edip yürüyüşe geçerek Kelkit-Fırat arasındaki alanlara iner. Mithridat ise çabuk davranıp yüksek alanlar üzerinde çevreyi tahkimat altına alır. Roma ordusunda bazı karışıklıklar çıkmakta, buna karşılık Mithridat'ın askerleri ise su sıkıntısı çekmektedir. Bunun üzerine aşağı vadilere inmeye kalkışmış, fakat süvari bölüğü, Pompeius tarafından tuzağa düşürülerek mahvedilmiştir. Durumdan korkan Mithridat bir daha düzlüklere inmemek kararıyla Akilisene'de Dasteria adlı bir kasabanın yakınındaki suyu bol ve tırmanılması yüksek bir dağı ele geçirerek orada mevzi alır.⁹⁷

Alınması güç olan bu yerlerin zaptını kolaylaştırmak için Pompeius, Kilikya'da bıraktığı kuvvetleri de getirip, "Mithridat ülkesinin bu en ucunda bulunan" (Strabon) Akilisen eyaletini işgal eder.

Mithridat'ın bulunduğu Sinorya 'nın bulunduğu yörede orman alan çember içine alınmış- örtüsü bol su kaynaklarının yer aldığı ve tır. Ancak, 45 gün dayanır. Mithridat'ın kaleler inşa ettiği Dumanlı O günün sonunda, sağ ka- Dağlarının kuzeyinden bir görünüm. lanlarla birlikte sessiz bir çıkış yaparak Roma hatları arasından çıkarlar. Ne var ki bitab düşen bu savaşçıların kolayca sığınabilecekleri bir yer yoktur.

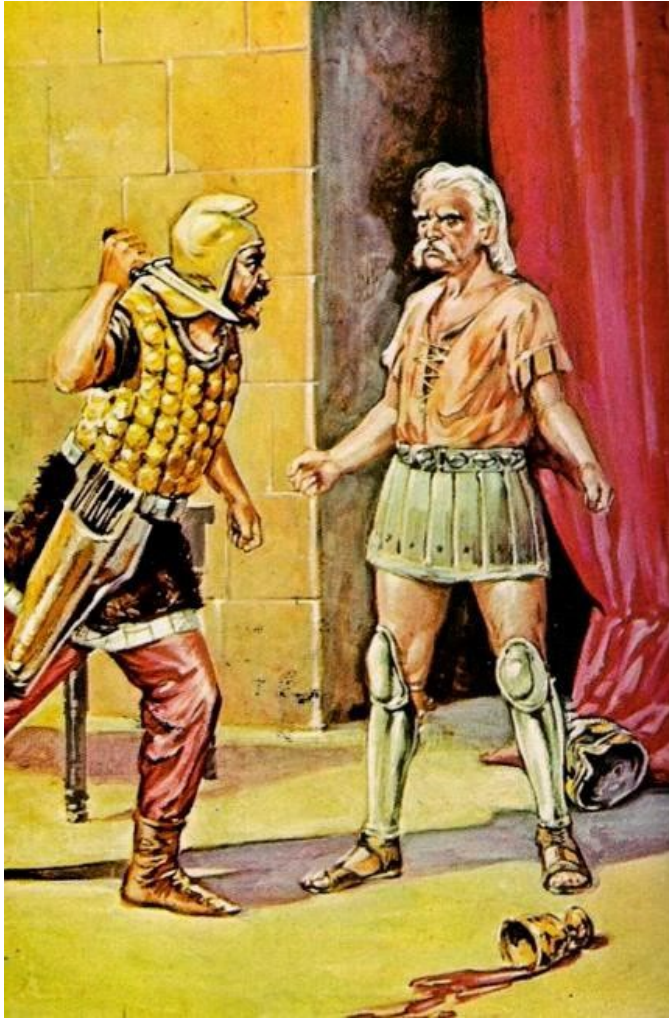

VI. Mithridat'n büstü.

⁹⁵ Plinius, The Natural History, XXV, 2, Leipzig 1933; Valerios Maximus, Fact. Dic. Mem. VIII. 7, 16; A. Gellius, Noct.Att., XVII, 17 (trns.J.C. Rolfe), 1927.

⁹⁶ Plutarchus, Bio Parallelois ,(Sula-SYLA), 22; Appianus, 35.

⁹⁷ Plutarchus, (Pompelus), 32; Strabon, XII, III - 28.

Güçlü iken, Roma'lılar bir kolayını bulur da kendilerini zehirletirler korkusu ile, zehirzembek ağular içerek, kendini zehire alıştırmıştı. Son deminde, ölmek için maşrapalar dolusu zehir içti ama ölmedi. O zaman bir köleye buyurdu ve başını kestirtti.” HalikarnasBalıkçısı, Hey Koca Yurt, İstanbul 1972, s. 21.

bağlı bulunan kölesi kahraman Hypsikrates beraber kaçmayı başarmıştır. Yürüyüşün devamı sırasında etrafa dağılmış askerlerden birkaç piyade ve birkaç ücretli süvari de yolda onlara tesadüf etmişlerdir.

Kapadokya, Pontus, Kelkit boyları, Akilisen işgalde; Kolhkit ise çok uzaklardadır. Tek çıkar yol, Fırat'ı aşıp Tigran'ın memleketine varmaktır. Sarp dağlar ve sık ormanlık alanlardan süratli bir yürüyüşe geçilir. Öte yandan Pompeius kaçırdığı kuvvetleri yakalamak için ertesi gün harekete geçer. Onlardan daha önce, geçmek zorunda kalacaklarını tahmin ettiği nehir üzerindeki boğazı önceden tahkim ederek beklemeye başlarlar.

Mithridat, tarihte az görülür bir şanssızlıkla, tam boğazı geçeceği sırada gecenin ani bir vaktinde baskına uğrayarak bütün ordusunun mahvoluşunu görür. Şafakla birlikte görülen manzara korkunçtur. Birbirine karışmış erkek, kadın ve hayvan sayısı binin üzerindedir. Mithridat'ın o saatlerde gösterebildiği çabaların bir sonucu olarak binlerce Pontuslunun ölümü karşısında Romalıların kaybı ancak kırk kişiden ibaret-tir.⁹⁸

Mithridat'ın senelerce sürdürdüğü krallık ve komutanlığı son bulmuş, fakat şahsi maceraları neticesinde 800'e yakın bir kuvvetiyle ve hayatta ona en çok

⁹⁸ Dionsios (Halikarnaslı), Antiquitatum Romanorum quae supersunt (Eski Dönem Roma Tarihi), XXXVI, XVIII, 9; Plutarchus, (Pomp.), 32.

Drypetina'nın babası Mitridat'ı bekle diğini anlatan bir minyatür.

Mithridat, Pontus krallığı ve Tigran ülkesinin sınırında bulunan Synoria⁹⁹ (Sinorya-Sinara; Ptolemaison: Sinerca) şatosuna girdiler.¹⁰⁰ Burası Mithridat'ın Hydarı ve Basgoidariza gibi en önemli ve en güçlü kalelerindendi. Üzerinde bulunduğu Paryadros dağ silsilelerinin sulak, ormanlık ve yalçın özelliklere sahip olması, bu kalelerin yapılmasında önemli bir faktör olmuştur. Sinoria, Mithridat'ın önemli hazinelerini barındırmaktaydı. Pompeius'un önünden kaçan Mithridat, Akilisine'de (ki burayı Küçük Armania'dan ayıran Euphrates=Fırat yakınındaydı) Dasteria yakınında sulak bir dağ ele geçirmiş ve burası Romalılar tarafından kuşatılınca, Kolhki'e ve oradan Bosporas'a kaçmak zorunda oluncaya kadar burada kalmıştır. Bu yerin yakınında Pompeius, Nikopolis (şimdiki Pürk köyü) isminde bir şehir kurmuştur. Burası, Strabon zamanında da kalabalık bir yerleşme merkezidir.

Mithridat, Sinoria'dayken (Refahiye'nin kuzey batısında) yanındaki askerlere bir yıllık ücretlerini peşin öder. Yanına da altı bin talent alır. Orada saklı krallık elbiselerini subaylara pay eder. Hastalığı nedeniyle yanında götüremediği sevgili kızı Dripetina'yı hadım muhafız Menofilos'la bu muhkem kalede bırakır.

Gönderdiği elçilerinin ardından küçücük ordusuyla yola çıkan Mithridat, Tigran'ın memleketinin sınırına geldiğinde; misafir edileceği müjdesinin yerine – katiline mükâfat vaat

⁹⁹ Synoria: Sınır Memleketi bk. Strabon. (Türkçe trc. not: s. 47).

¹⁰⁰ Roma- Bizans kaynaklarında geçen ve Roma komutanı Pompeius'un VI. Mithridates'i yenmesi sonrası (MÖ. 65) kurulan Nikopolis'lerden (Zafer kenti) biri bugünkü Pürk köyü arazisindeki eski Roma yerleşimidir. Roma-Pontos dönemlerinde çevrenin merkezi kenti olan Nikopolis; Komana, Koloneia, Polemonium, Neocaesarea (Niksar) ve Sebasteia (Sulusaray- Sivas), Arauraka (Melikşerif), Arzingan (Akilisene bölgesinde Erzincan) arasında eski kara yollarının keşiştiği bir alanda ve Suşehri'ne yakın bir mesafededir.

edilen- bir fermanla karşılaşır. Nice zaman kader birliği yaptığı Tigran'ın bu tavrı, onun son ümidini de kırmıştır. Fırat nehrinin sağ sahili boyunca güç şartlar altında Kelkit Vadisi yönünde yürüyüşüne devamla kuzeye yönelip, Karadeniz sahillerinden Gürcistan'a geçip ordan Kırım'a gitmiştir (MÖ. 63). O yıllarda Kırım'da halk kıtlık içindedir.

Anadolu'da kırk-elli yıl kadar hüküm süren Mithridat Eupedor mitolojiye geçecek kadar hayatı renkli bir sima olarak anılacaktır. Çektiği nice çileler ve karşılaştığı ihanetlerden sonradır ki Kırım'da intihar eder. Doğuya yürüyüşüne devam eden Romalılar, mukavemet görmeksizin Tigran'ın ülkesini almışlardır.

Anadolu'da kırk-elli yıl kadar hüküm süren Mitridat Eupedor mitolojiye geçecek kadar hayatı renkli bir sima olarak anılacaktır.

Karadeniz sahiline geldiklerinde, Roma filosu da orada beklemekteydi. Bunlar Mithridat'ın peşine gitmezler. Pompeius, orduyu geri döndürerek, Kyrus (Kura) ırmağı boylarına hareket eder. Nihayet batıya yönelerek, Fırat-Kelkit havalisine gelinir. Pompeius buralarda kışlamayı düşünür. Generalleri ise Mithridat'ın henüz alınmayan kalelerini zapt etmeye girişirler.¹⁰¹ Mithridat'ın kızı Drypetina'nın kaldığı Sinoria muhasara edildiğinde iki intihar etmiş cesetle karşılaşılır. Strabon'un sulak, ormanlık, dik vadi ve uçurumlarla kaplı bir bölgede yer aldığını belirttiği Sinorya, Refahiye'ye bağlı bugünkü Çavuş köyü arazisinde bulunan ve "Kendirli şehri" diye anılan harabelerin bulunduğu yerdir.¹⁰²

Menofilos, önce biricik prensesin ve sonra da kendi canına kıymıştır. Romalı askerler, bu kalelerin isyancı veya eşkiyalara yataklık edebileceği düşüncesiyle tamamen harap vaziyete getirirler. Yıkıp kayalarla doldururlar. Pompeius'un doğuya gelişiyle, İskender'den sonra kurulan devletçiklerin tümü Roma'ya bağlanmış, onlara hasım olarak sadece İran'da vücut bulan Arsakitler (Partlar) kalmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Strabon, XI, 14, 5; Plutarchus, 35; Strabon, XII- XIII.

¹⁰² Strabon, XII, III.28. (s. 40). Geniş bilgi için bak. Tahir Erdoğan Şahin, Strabon'un Hayaşa Bölgesi Kentleri; Satala'dan Zımara'ya, Akra Dergisi, İstanbul 2018, S. 15, s. 22,23.

¹⁰³ Amasis'de saray hayatı sürdüren Pompeius, hizmetlerinin karşılığı olarak Dejotoros'u Gazelonitid'in yarısıyla Khalybler, Tibarenlerin yutlarına ve Fırat -Kolkhis arasındaki yerlere (Küçük Armenia'ya kadar) tayin eder. Pontus'un diğer bölgelerini ise, babası Büyük Mithridat Eupedor'a ihanet eden Fernoz 'a (Pharnace) verir.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

KALELER, MEZARLAR VE YATIRLAR

1. KALELER; GÜVENLİK, RİTÜEL VE EFSANE

Tarihte ne kadar eskilere gidilirse, insan-doğa dayanışması bir o kadar fazladır. Başta güvenlik olmak üzere, temel insan ihtiyaçları için her nere uygun ise orada ikamet edilirdi. Bu nedenle, yerleşim alanı, dışardan gelen saldırılara karşı güvenli olmalıydı. Suyun bulunduğu; avcılığın, hayvancılığın ve gerektiği dönemlerde ekip biçmenin elverişli olduğu yerler makbuldü. Azzi/Hayaşa coğrafyasının demografik konumu kadar fiziki şartları da İlk Çağ ve öncesi zamanlar için sıra dışı özelliklere sahiptir.

Yukarı Fırat Havzası'nın en bitek ovasına sahip Erzincan Ovası'nın çevresi, bu bölgede kurulu kentin/kentlerin korunması için koruyucu-kale yerleşimlerle donatılmıştır.¹⁰⁴ Bunlardan biri de, ovanın kuzey doğusunda, Keşiş Dağı'nın yüksek sekisinde bulunan Kızlar Kalesi'dir.

Anadolu'da İlk Çağ'a ait bazı kaleler "Kızlar Kalesi" diye anılır. Kadim Anadolu efsanelerinin tanıtılmasında büyük emeği olan Halikarnas Balıkcısı, bu kaleler terk edilip metruk ve ötelerde bir yerlerde oldukları için, ergenlik çağına gelen kızların gidip inandıkları varlık ya da varlığa serzenişte bulduklarını söyler. O kızlar, "Bahtım! Kocaya gidecek vaktim!" diye bağırır, bahtlarının açık olması adına dua ve şarkılar terennüm edip dönerlermiş.¹⁰⁵

2. KIZLAR KALESİ, CİMCİME SULTAN VE KÖŞK-Ü NİGÂR

Erzincan Ovası'nın başta kuzeydoğu köyleri olmak üzere yaygın anlatılan efsaneleri arasında Kızlar Kalesi, Köşk-ü Nigâr ve Cimecime Sultan bulunur. Her ne kadar bu efsaneler biri birinden ayrı olarak anlatılsalar da, esasta bir bütünün parçaları gibidirler. Biz, çalışmamızın niteliğine uygun olarak önce bu olguların tarihsel boyutuna değinip anlatımları bütün olarak sunmaya çalıştık.

¹⁰⁴ Erzincan ve tüm çevresi (ilçe ve köyler dahil) yaptığımız saha araştırması, gezi ve gözlemlerin tarihsel süreç içerisinde tanımlanıp yorumlanması konusunda bak. Tahir Erdoğan Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi – 1,2, Ankara 2014; Erzincan Tarihi- I, Ankara 2019 ve ilgili diğer çalışmalarımız.

¹⁰⁵ Halikarnas Balıkcısı, Anadolu Tanrıları, İstanbul 1975, s.84.

Keşiş Dağı Kızlar Kalesi: Erzincan Ovası'nı çevreleyen dağ yükseltilerinde iki tane Kızlar Kalesi bulunur. Biri batısında, Kutsal Laha Dağı, şimdiki adıyla Karadağ'ın Erzincan'a bakan yüzünde dir. Yol yapımı için ihtiyaç duyulan kayalar bu kalenin üstünde konumlandırıldığı kayalardan elde edilmek istenmesi yüzünden sürekli kemirilmiş ve kalenin interlantı mahvedilmiştir. Gelecekte çok daha yapılabilir yol uğruna başka bir yer bulunamamış gibi bu alana saldırılmış, ilgililer kayıtsız kalmışlardır.

İkinci Kızlar Kalesi, Keşiş Dağlarının güneyinde ve yine Erzincan ve tüm ovayı görür konumdadır. Kalenin bulunduğu yamacın alt eteklerinde Köşünker ve diğer bazı köyler yer alır. Kalenin konumlandırıldığı ana kayasının bir bölümünde yine güneye bakan iki mezar odası bulunmaktadır. Kale merkezinin kuzey giriş alanı sur duvarlarıyla tahkim edilmiştir. Yüzey keramiklerinin bazıları MÖ. II. bine, diğerleri Urartu ve Roma dönemlerine aittir. Yüksek bir alanda olmasına rağmen kuzeydoğusunda su kaynağı vardır. Gerek Urartu ve gerekse Roma- Bizans dönemlerinde kalenin güneydoğusunda ve ovada yer alan Altıntepe (Halidiya) kentinin koruyucu kalelerinden biri olduğu aşikârdır. Aynı zamanda, aşağıdaki yerleşimlerin saldırıya uğraması hâlinde halkın bu yöreye çıkıp kalenin güvenliği içinde savunma konumuna geçtiklerini anlamak zor değildir.

Köşünker Köyü: Türkçe yer adlarından. Eymür boyuna bağlı yaygın bir Türk cemaatinin adı Köşkerli'dir.¹⁰⁶ Eski Türkçede kullanılan "köşkülüg"ün, kervanla yakın münasabeti vardır. Yörede "Nigâr hanım" adlı bir kadından bahisle ismin, "Köşk-ü Nigâr"dan geldiği inancı vardır.

Cimin ve Cincime: "Cimin", Türkçe söyleniş kazanan ve Türk kültürü içerisinde kullanılan kelimelerden uzak değildir.

Yerleşme merkezinin geçmişiyle ilgili olarak anlatılan "Cincime" efsanesindeki cincime, küçük ve sevimli demektir. "Cim", küçüklük ifade eder.

"Cim", günlük hayatın içerisinde çok kullanılır. Çocuk oyunlarında, "Cim, cim, cincime hamam..." şeklinde oyun sözleri bile mevcuttur. Erzurum kentinde de "Cincimi Hatun" adına bir sanat eseri bulunmaktadır. Ayrıca, başta Doğu Anadolu olmak üzere bazı

Kızlar Kalesi. Kaya mezarlar.

¹⁰⁶ Cevdet Türkay, Bşb. Arş. Bel. Göre Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979, s. 546; Yusuf Halaçoğlu, And. Aşr. Cem. Oymaklar, İstanbul 2011, s.1525-1527.

vilayetlerimizde, hatta Rumeli’de küçüklüğü belirtmek için “cindik, bicindik kelimesi kullanılır. “Ciminkanlı/Ciminkanlı” adında bir Türkmen cemaati mevcuttur.¹⁰⁷

Cimcime, efsane olarak Altın-tepe’yle ilintilir. Bir başka deyimle İlk Çağ’a yapılan bir gönderme olarak önemlidir. Bütün bir yörede Urartu eserlerine “Cinivizliler zamanında..” ifadeleri ise apayrı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cimcime ile Ciniviz benzerliğine dikkati çeksek de, bu iki kelime arasında gerçekten bir ilişkinin olup olmadığı ya da hangi bağlamda bir ilişki olabileceği konusunda kesin bir şey söylemek zor. Ancak, efsane temellinden bakıldığında; Köşk-ü Nigâr efsanesinde Kızlar Kalesi, Köşk-ü Nigâr ve Cimcime Sultan buluşması oldukça kayda değer.¹⁰⁸

KÖŞK-Ü NİGÂR EFSANESİ:¹⁰⁹ Nigâr güzelliği ile dillere destan olmuş bir kesiş kızıdır. O zamanlar Erzincan Cimcime Sultan’ın hâkimiyetindedir. Nigâr’ın güzelliği Cimcime Sultan’ın da kulağına gelir. Güvendiği komutanlardan birini huzuruna çağırır: “Tez gidip Nigâr’ı babasından isteyesin. Ne kadar dünyalık isterse veresin. Getirip haremime koyasın” der.

Komutan yanına askerlerini de alarak Nigâr’ın yaşadığı köye gelirler. Kızı babasından isterler. Kesiş Efendi buna çok memnun olmuştur. Ancak fazla dünyalık koparmak amacıyla biraz nazlanır. Komutan kesenin ağzını açınca da razı olur. Bunu duyan Nigâr, beyninden vurulmuşa döner. Çünkü yukarı yayladaki çobana aşiktir. Çoban da kıza çok sevmektedir.

Kesiş Efendi’nin vicdanında dünyalık daha ağır bastığında kızının aşkını paraya tercih eder. Aynı zamanda kızını vermezse kellesinin gideceğinden de korkmaktadır.

Nigâr’ı huzuruna çağırır. Meseleyi işine geldiği gibi anlatır. Sonunda ilave eder: “Ben seni bir çoban parçasına yar etmem. Ya sultana gidersin, ya da benim Nigâr diye bir kızım yoktur” diyerek kızının bütün ümitlerini söndürür.

Nigâr çaresiz razı olur. İki gözü iki çeşme ağlayarak yol hazırlığına başlar. Cimcime Sultan kızın güzelliğine hayran olmuştur. Nigâr ise son derece huzursuzdur. Her gün ağlamakta, günden güne solmaktadır. Sultan sorduğunda:” Köyümü ve babamı çok özledim.” diye cevap verir. Sultan bu duruma bir çare aramaktadır. Onu köyüne göndermek ister fakat çobanla olan aşklarını duymuş, bunun yeniden filizlenmesinden korkmaktadır. Sonunda bir çare bulur ve Nigâr’ı huzuruna çağırır: ” Bak sevgili hatunum. Seni çok seviyorum ve yanımdan ayırmak istemiyorum. Ancak senin her gün ağlamana da gönlüm razı olmuyor. Seni köyüne gönderirim ancak bir şartım var. Köyünüzün yaylasındaki Ulu Kaya üzerine bir kale yaptıracağım. Sen ve ailen o kalede kalacaksınız ve her türlü ihtiyacınız karşılanacak. Ben ara sıra seni görmeye geleceğim. O kaleden dışarı çıkmayacaksın ve görevlilerden başka da kimse girmeyecek. Eğer bunlara razı isen gönderirim.”

¹⁰⁷ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi- 4, s. 267.

¹⁰⁸ Cimcime Sultan’a ilişkin iki varyant için bak. Ruhi Kara, Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1993, s. 3- 4.

¹⁰⁹ R. Kara, age, s. 11-13.

Nigâr köyüne, ailesine, sevdiği gencin gezip dolaştığı, havasını teneffüs ettiği o güzel yaylaya kavuşma ümidiyle heyecanlanır. Heyecanını gizlemeye çalışarak sultanın teklifine “peki” der.

Kısa zamanda kalenin inşası tamamlanır. Küçük yalçın bir kale, daha doğrusu köşk yapılmıştır. Giriş kapısından başka bir yerden girmek mümkün değildir. Nigâr çeşitli hediyelerle uğurlanır. Köşke yerleştirilir. Köşkün uzaktan görünüşü çok muhteşemdir. Ovadaki birçok köyden görülmektedir. Kartal yuvasını andıran köşke, Köşkü Nigâr (Nigâr’ın Köşkü) ismi verilir.

Aradan bir müddet geçtikten sonra çobanla Nigâr’ın aşkı yeniden alevlenir. Bugün Ayıplı Deresi denilen yerde gizli gizli buluşmaya başlarlar. Sultanın da bundan haberi olur. Komutanını yanına çağırır. Hiddetle: “Çabuk Nigâr’ın köşküne gidesin. Çobanı da Nigâr’ı da ölü veya diri getiresin. İlle de diri getirmeni isterim. Onların cezalarını kendi ellerimle vereceğim” der.

Komutan yanına bir miktar asker alarak yaylanın eteğine gelir. Bunu duyan çoban ve Nigâr bohçalarını alarak kaçmaya çalışırlar. Askerlerse arkalarından yetişmek üzeredir. Çoban ile Nigâr

kaçmaktan bitap düşmüşlerdi. Artık kaçamayacaklarını anlarlar: Ya askerlere teslim olacaklar veya kendilerini uçurumdan atarak canlarına kıyacaktırlar. İkinci yolu tercih ederek ölüme de beraber gitmeyi yeğlerler. O esnada gökyüzünü kara bulutlar kaplar, korkunç sel ve toprak kayması olur. Nigâr ve çobanla birlikte askerleri bir anda altına alır. Aşıklar artık çok sevdikleri yayların, ovaların toprağına karışmıştır.

Sel aşağıdaki köyü de ikiye bölmüştür. Keşiş Efendi’nin manastırı da yerle bir olur. O günden sonra her yağmur yağışında o dereden gelen ve köye hayat veren su acı olayı hatırlatırcasına bulanık akar. Köşkün yıkılmış duvarları bu efsaneyi ispatlaması bakımından şimdi mevcuttur.

Köşk-ü Nigâr daha sonraları bir yerleşim birimi olmuş. İsmi değişmiş Köşünker olmuştur. Köşk-ü Nigâr şatosuna “Kızlar Kalesi” de denmektedir.

3. KEMAH KALESİ; HAYAŞA'NIN KUMMAHA'S I- BİZANS'IN THEODOSİOPOLİS'İ

Hitit belgelerinde “uru kum ma ha” olarak geçen iki Kummaha'nın birinin de Kemah olduğu bilinmektedir.¹¹⁰ Kummaha Bölgesi'nin sınırları batıda Pahhuwa'ya kadar, güneyde Ovacık'a kadar uzandığını sanıyoruz. Hitit Kralı III. Arnuwandas (MÖ, 1220–1190) zamanına ait “Pahhuvalı Mita” metninde Dukkamma ve Pittiyariga kentleriyle birlikte anılan Kummani de büyük ihtimalle Kemah'tır. Hayaşa Dönemi'nde inşa edildiği ve yerleşim alanı olduğu anlaşılmış olsa da bugüne kadar gelen bazı unsurları Urartu ve sonraki zamanlarda ilave edilmiştir.

İskender İmparatorluğu'nun parçalanışından sonra kurulan Selevkoslular'dan da MÖ. 188 yılında ayrılıp, MS. X. yıla kadar (yaklaşık iki yüzyıl) hüküm süren Arsak (Artaksiad) Devleti'nin önemli şehirlerinden ve hatta payitahtlarından biri de Ani'dir (Kemah). Bu bölgeler arasındaki birimlerden biri de Daranalis (veya Darana – Taranaghi) adına teşmilen de Kemah ve civarı kabul edilmektedir. Arsak hanedanlığının hazinelerini barındıran Eski Ani, aynı zamanda dini kutsiyeti de olan kentlerden biri olup, İranlılar'ın ve bir dönem bu bölgedeki halkın (en azından yönetici Arsaklı sülâlelerin) dini telakkisinde bütün diğer tanrıların babası, yerin-göğün yaratıcısı, verim-bereket tanrısı Aramazt'ın tapınağı buradaydı. Kemah - Ani'yi, Kars'ın Ani'sinden ayırmak için; Daranalis bölge adından gelen Dırana kullanılarak “Anı – Dırana” denmiştir. Zamanla bölge adı olan Dırana/ Daranalis unutulmuş, bu ad yerine doğrudan kentin esas adı olan Camacha zikredilerek “Kamacha- Ani” biçiminde kullanıldığını görüyoruz.¹¹¹

Kemah, Daranalis/Daranaghi Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri, hatta merkezî kentidir. Bizans İmparatorluğu'nun hakim olduğu devirlerde verilmiş adlardan biri de II. Theodius'a (408-450) ithaf olunarak Theodosiopolis'tir. Bizans İmparatorluğu'nun şarkında aynı adı taşıyan başka kentler de vardır. MS. 692 yılına ait bir Kilise listesinde

Armenia'daki Theodosiopolis (Kemah – Ani), büyük bir hisar olarak tarif edilmiştir.

Bizans- Sasani çekişmelerinde çoğunlukla Bizans yönetiminde kalan Kemah, önemli kalelerden biri olması nedeniyle Bizans ve Araplar arasında da daima çekişme konusu olmuştur. Belazuri ve İbn al-Aşir'den, ilk kez H. 59'de (678/9) Arapların idaresine girdiğini öğrendiğimiz Kemah, 710 yılında da tekrar Arap istilasına uğramıştır. H. 105'te (723/4) Mervan bin Muhammed'in, 727'de ise Mesleme bin Abdullah Malik'in komutasında bulunan güçler tarafından alınmış, Ebu Cafer alınan kenti 750'de Bizans'a karşı tahkim etmiştir. Arapların kendi aralarındaki uyuşmazlıkları yüzünden 752¹¹² veya 754/5'te¹¹³ Constantinos Kemah'a sahip çıkabilmiştir.

¹¹⁰ H. G. Güterbock, JCS, 10; Hurri dilinde “Kumme” kültüsal anlamına gelmektedir. Kummuh, Kum-manni, Kummaha da bu kökten gelmiştir. Bak. Serdar Mutlu, Tanrıça Ma ve Kappadokia Komanası, Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi-II, 2016, s. 313.

¹¹¹ Kamakha, Arap kaynaklarında Kamah, Kemh, Kamh ve Süryanice'de ekseriya Kamah şeklinde geçer.

¹¹² S. W. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (çev. M. Pektaş), İstanbul 1961, s. 107.

¹¹³ E. Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (çev. F. Işıltan), İstanbul 1970 s. 53.

Yakuti'ye göre H. 141 (758/9) yılında Kemah, al Muhammediye ve Bab şehirleri, Bizanslılar tarafından yeniden inşa edilmişlerdir. 809-813 yıllarının iç karışıklıkları sebebiyle ellerinden çıkan Kemah'ı, Me'mun zamanında Abdullah bin Tahir 829'da yeniden almıştır.

Theodosius İoannis Hrisostomos'a ait kutsal emanetleri karşıladığını gösteren XI. yüzyıla ait bir minyatür.

X. yüzyılın ilk yarısında Kemah, Arap devletinin en uç karakollarındandı; bu kenti içine alan "kuzey geçitler diyarında" (Bilad ad Durub) Sugur'u oluşturmuşlardır. Buna karşılık Bizans ise Kharsianon- Sebasteia ve Koloneia gibi bir "kleisura"lar zincirini vücuda getirmişlerdir. 930 yılı civarında eserini kaleme alan Kudâma'ya göre, bu sıralarda Bizans-Arap sınırı, Fırat ırmağını N'rb, Malatya ve Sumaysat arasından, yani hemen Malatya yanından geçiyordu. Kudama, Kemah'ı ve Zibatra'yı Bizans kentleri arasında zikretmiştir.

HZ. ALİ VE KEMAH KALESİ EFSANESİ:¹¹⁴ Efsanelerde Erzincan'ın pek çok köyüne giden Hz. Ali, Kemah kalesine de uğramıştır. Anlatınlara göre;

¹¹⁴ R. Kara, age, s. 6-8; Sinan Tanrıverdi- İnan Tanrıverdi, Akkoyunlular Döneminde Erzincan, Ankara 2019, s. 51-52.

“Kemah kalesinin beyi oğlunun canı sıkılınca gezsün diye kalenin bütün odalarının anahtarını oğluna vermiş. Yalnız siyah kapılı odaya girmemesini söylemiş. Çocuk meraktan siyah kapılı odaya da girer. Bir sandığın içinde Hz. Muhammed’in Kemah beyini ve halkını Müslümanlığa davet eden mektuplarını bulur. Okuduğu bu mektuplardan etkilenerek Müslüman olur.

Kalenin beyi bunu öğrenince oğlunu öldürmesi için iki adamına teslim eder. Ancak adamlar beyin pişman olup kendilerini öldüreceğinden korkarak çocuğu yaşlı bir kadına teslim ederler. Bey pişman olur ve adamları öldürtmek ister. Adamlar çocuğu getirir. Ancak çocuk yine Allah’ı ve peygamberi inkâr etmez. Bunun üzerine babası çocuğun dilini kestirip hapsettirir. Çocuk bir fırsatını bulur ve kaçar.

Medine de Peygamber: “ Şu tepeden cennetlik bir kul gelecek.” demiş. Bir zaman sonra çocuk tepeden çıkıp gelmiş. Bu dilsiz çocuğu Peygamber’e götürmüşler. Peygamber bir et parçasına tükürerek çocuğun diline yapıştırmış ve çocuğun dili iyileşmiş. Olan biteni anlatmış. İmam Ali, peygamberden izin alarak bir adamıyla Kemah kalesine varmış.

Kale nöbetçileri Hz. Ali’yi kalenin yanındaki yılanlı dereye yönlendirmiş. Amaçları İmam Ali ve adamını yılanlara yem etmekmiş. Çünkü kaleyi bekleyen nöbetçi güvenmediği kişileri kalenin yanında bulunan Yılanlı Dere’ye göndererek orada yaşayan yılanlara yedirmekteymiş. İmam Ali, Yılanlı dere’ye gitmiş. Dereden su içmek istemiş, ancak su zehirle doluymuş eliyle zehri itelemiş ve suyu içmiş. Kule nöbetçileri de hayretle olanları izliyormuş. Duvarın deliğinden bir yılan çıkmış ve “Buyur Ya Allah’ın Aslanı ne emrediyorsun” diye sormuş. Hz. Ali, Şah Maran’ı çağırılmış ve Kemah’ı terk etmesini emretmiş. O da Kelkit’in Yılcık köyüne gitmiş.¹¹⁵ Sonra kalenin kapısını yerinden sökerek içeri girmiş. Fakat bu sefer de kalenin cadısı, kale çevresini ateşe vermiş. O sırada da İslam ordusu yetişerek kaleyi almış.”¹¹⁶

Başka bir anlatıma göre ise olay şöyle gerçekleşmiştir:

“Berber-i Zemin (Kemah) Kalesi’nin ateşperest beyinin oğlu rüyasında Peygamber’i görmüş ve Müslüman olmuş. Bundan oğlunu vazgeçiremeyen bey oğlunun dilini kesmiş ve sarayından kovmuş. Oğlan Medine’ye gitmiş. Peygamber tükürüğüyle dilini iyileştirmiş, oğlan da olan biteni anlatmış. Peygamber bir ordu göndermiş ve beyin cadı anası bir tufanla bu orduyu boğmuş. Kurtulan tek kişi Medine’ye haber vermiş. Bunun üzerine İmam Ali’ye görev verilmiş.

Beş kişiyle tüccar Kıştım kılığında saraya giren Hz. Ali, yanındaki Ümmü’yü köle olarak beye satmış. Aynı zamanda silahşör olduğunu söylediğinden askerlere silah öğretmesi istenmiş. Silah taliminde önce İmam Hasan, ardından da İmam Hüseyin rahiplerini yenince

¹¹⁵ Kemah yöresinde anlatılan başak bir anlatıma göre ise Hz. Ali ve adamlarının Marik adlı bir derenin kenarında konakladıklarını ve bu dereye yılanların olduğu anlatılmaktadır. Marik (Uydurma adı: Ayrancınar) Kemah’a bağlı bir köydür. “Marik” yılan, yılcık anlamında kullanılan bir sözcüktür, Erdal Gezik, Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak, İstanbul 2016, s. 19.

¹¹⁶ E. Gezik, age, s. 19-20; R. Kara, age, s. 8.

bey sinirlenmiş, onlarla savaşmış. Savaş sonunda ateşperest bey yenilmiş ve öldürülmüş. Beyin cadı anasının yağdırdığı yılan, ateş, taş, tufan gibi belaları İmam Ali, İsm-i Azam duasını okuyarak Zülfikar'ıyla yılanları bertaraf etmiş. Peşir adlı bu çocuğu da kaleye bey yapmış.”¹¹⁷

¹¹⁷ E. Gezik, age, s. 20; R. Kara, age, s.9-11. Kemah Kalesi ile ilgili anlatılan efsanenin bir de Ovacık anlatımı vardır. Burada kale komutanının adı Ateş Pare, oğlunu adı ise Beşir olarak geçmektedir. Peygamber'in kaleyi almak için gönderdiği komutan ise Hz. Ali değil Yel Baba adında bir komutandır. Bu kişi kale ele geçirildiğinde yaralanır ve yaralı bir şekilde Munzur Dağlarını aşarak Ovacık'a bağlı Çıme (Gözeler) Köyüne gelir ve burada ölür. O'nun öldüğü yer zamanla Yel Baba adıyla ziyarete dönüşmüştür. Ayrıca Ateş Pare adlı komutanın annesi Ketna'nın ise Tujik Baba adlı dağda yaşadığına inanılmaktadır. E. Gezik, age, s. 20.

1. TERCAN VE DİVRİĞİ'DEKİ "SİMBAT" LAR

Divriği- Duruköy/Arage; Ilıç- Altıntaş/Zımara- Tercan: Günümüzde idari açıdan Divriği köyleri arasında, Ilıç/Zımara'ya oldukça yakın sınırdadır. Bu yöreler tarihsel ve kültürel anlamda bir bütünlük arz eder. Bu bütünlük; esasta Erzincan ve Divriği tarihsel süreçlerinin içinde de değerlendirilebilir. Divriği Iğmbat/Simbat Kalesi ve Tercan

Stamberd/Simbat Kaleleri iki mekân arasında aynı vakanın ortak somut varlıkları arasındadır.

TERCAN- SİMBAT KALESİ: Tercan'ın güney köylerinden olan Şihköy ve Esenevler arasındadır. Eski hattın konumu, harabe kalıntılarından hareketle Şirinli, Kıran, Şirni ve Felekler Sırtı tepeleriyle; Şihköy – Akpin dere ve vadilerini kapladığı görülmektedir. Kentin merkezi, kalenin güney ve doğusunu çevrelemiştir. Azzi/Hayaşa, Urartu ve sonraki dönemlerde vazgeçilmez yerleşimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Kale, Yaylacık Kalesi ve Yaylacık yerleşmesini görececek konumdadır. Keramik verileri yönünden oldukça zengin olan kalede İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı keramiği tespit edilmiştir. Bu mahalde bulunan bazı keramik ve diğer eşyalardan hemen hemen pek çoğu tahrip edilmiştir. Bizim görme imkânı bulabildiklerimizden biri cam şişe ki, İlk Çağ kavimlerinin "gözyaşı testisi"dir; diğeri basit yapıllı bir çömlektir.¹¹⁸

İlk yazılı kaynaklarda Stayb-berd, Smbat-berd, sonraları Shirni olarak belirtilen yer "Sımbat'ın Kalesi" demektir.

Paulikenlik gibi, önce Tondrakyan¹¹⁹ daha sonra yaygınlıkla Tulaycılık olarak adlandırılan hareketin mensuplarının taban bulduğu merkez yine Hayaşa Bölgesi'dir. Kaynaklar,¹²⁰ hareketi başlatan Sımbat'ın Abahunik'teki Manazgerd yöresindeki Tontrag'ı mesken edinen Zarehavanlı Sımbat adında birisinin olduğunu kaydederler. Sımbat Zarehavantsi, Dsağkotın Bölgesi'nin Zarehavan köyünde doğmuştu. Doğu Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, Tefrik'e (Divriği) kadar uzanan Hayaşa Bölgesi'nde seyahatlerde bulunmuştur. Böylece doğrudan Paulikienlerin öğretisiyle tanışmıştır. Ülkeye dönerek, Apahunyats

¹¹⁸ T. E.Şahin, Erzincan Tarihi-1, Ankara 2019, s. 205-209.

¹¹⁹ Şimdiki Bayezid yakınında Tondrak kasabası. Tondrag/Tondrek yöredeki Tendürek'le lokalize edilir. Sarkis Seropyan, Küçük Asya'nın Sapkın Hristiyanları: Pavlikyanlar, Ağos Gazetesi, 7 Haziran 2013, s. 10.

¹²⁰ Anania Naregatsi, Arisdages Lasdiverts, Krikor Magistros, Narses Şınorhali. R. Grousset, Historie de L'Armanie des Origines, Payot- Paris, 1947, s. 461.

Bölgesi'ndeki Tondrak köyüne yerleşir ve vaazlarına başlar. Kısa zamanda çok sayıda müritleri oluşur ve ilk tarikat cemaatini oluşturur.¹²¹

DİVRİĞİ VE ARGUVAN'A GÖÇEN PAULİKİEN ASTATOY'LER: Divriği Iğmbat Tepesi ve Şemmas konusuna değinmeden önce Paulikinlerin Divriği'ye gidiş öyküsüne de kısaca bilgi verelim.¹²²

Hayaşa Bölgesi ve bu bölgenin kuzey doğusunda yer alan Şebinkarahisar- Niksar çevresi Paulikien Hristiyan kitleleri Bizans ve Ermenistan kuşatması altında, özellikle VIII. yüzyılda sistematik olarak yok edilmeye başlanmışlardır. Yapabilecekleri tek şey güneye, yani o yıllarda Müslümanların kontrolünde olan Malatya yönüne gitmektir. Araplar tarafından alınan Malatya, "Sugûrû'l-Cezire"nin askerî merkezi hâline getirilmişti.¹²³ Ancak, Belazuri'nin verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Muaviye zamanında alınan kent Emevî Dönemi'nde Araplarla Bizans arasında el değiştirmiş, bu süreçte yer yer tahribat görmüştür. Abbasiler Dönemi'nde, özellikle Harun Reşid zamanında (786-809) "El-Avasım" adıyla oluşturulan ve Bizans'a karşı savunmaya yönelik idarî bölgenin merkezi yapılmıştır.¹²⁴ O dönemde Malatya; Horasan'dan gelen Türklerin yerleştiği, bazılarının Adana, Tarsus ve Maraş gibi yerlere nakledildiği bir merkez olma özelliğine de sahiptir. Arap- Bizans mücadeleleri sırasında yaşanan olaylar, hayatı menkibelere konu olan Battal Gazi, Bizanslılar arasında Akritas gibi bazı şahsiyetler ortaya çıkarmıştır.¹²⁵

Paulikienler, Bizans ve Ermenilerin takibatında olan Sergius'un öncülüğünde Arguvan, Tephriké (Divriği) ve Amara'yı müstahkem konuma getirmişlerdir. Paulikienlerin bu yıllarda inşa faaliyetlerine girecek kadar rahat hareket etmelerinin en önemli nedeni, hiç kuşkusuz

¹²¹ 1049yılı yılında yapılan Türk akınları sırasında çeşitli Doğu Anadolu müstahkem mevkileriyle birlikte, Mananalı'deki Smbat Kalesi, hücumla zaptolunmuştur. Daha sonra bu kuvvetler dönerek Erzurum tarafına gitmişlerdir. Fakat aynı yılın Eylül'ünde Türkler, bu yöreden ricat ettirilmiş, dört yıl sonra bizzat Tuğrul Bey komutasındaki Türk kuvvetleri (1054'de) yeniden harekete geçmişlerdir. Üç kol halinde ilerleyen ordunun birinci kolu, Dercan (Tercan) ve Ekeleac (Erzincan) yöresinde bir hayli korku saldı biliniyorsa da, Sımbat' Kalesi'nin alınıp alınmadığına kaynaklar yer vermemiştir.

¹²² Konulara ilişkin geniş bilgi için bak. Erzincan Tarihi-1, Ankara 2019 ve Hayaşa Tarihi-II. Ankara 2014.

¹²³ Belazuri, Fütuhu'l-Büldân, (çev M. Fayda), Ankara 1973, s. 266.

¹²⁴ G. Gögebakan, XVI. yy.Malatya Kazası (1516-1560), Malatya 2002, s.11n.64.

¹²⁵ Kaynakların (Taberi, İbn Esir, İbn Kesir, Mesudi, Cezvî) verdiği bilgiler arasında farklılıklar olsa da, asıl adının Abdullah olduğu ve 740 yılında Akroinon (Afyonkarahisar)' da şehit olduğu kabul edilir. Müfessir ve Tarihçi Taberî'nin (839-923) genel tarih niteliğindeki eserinde (Tarih-i Taberî) Battal Gazi'ye ilişkin kısmî bilgide onunla Harun Reşit arasında bir karşılaşma olduğunu ve sohbetini kaydederse de bunun rivayeten yazıldığı ve başka bir halife yerine isim farklılaşmasına uğradığı anlaşılmaktadır. (İst. 1292 ve 1327 Osmanlıca baskılarından trans. Sebat Basımevi- İst. 1974), s. 496-499. F. Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, (Yayınlayan: O. F. Köprülü- N. Pekin), İstanbul 1980, s. 254. İbn Kesir'in verdiği bilgide Battal Gazi, Abdülmelik (685-705) tarafından Misis kentine vali yapılmıştır. Bu kayıt doğru ise, bu tayin halifenin son yıllarında ve Battal'ın çok genç yaşta olduğu söylenebilir. Geniş bilgi için bak. P.N. Boratav, İslâm Ans. "Battal"mad.

Abbasi korumasında olmalarıdır. Buna karşın Paulikienler de Arapların safında Bizans'a ve Ermenilere karşı savaşıyan gruplar içinde yer almışlardır.¹²⁶

Bizans'a sınır olmakla birlikte Divriği, Şebinkarahisar- Hayaşa Bölgesi ve Arguvan üçgeni arasında, doğal yapısı savunmaya elverişli stratejik bir merkezdir. Büyük ihtimalle Sergius'un liderliğinden itibaren burayı yurt tutan Paulikienler tarafından tahkim edilmekteydi. Bizans ve doğudaki Ermenilerden zulüm ve baskı gören Paulikienler için kaçıp sığınabilecekleri önemli bir yer hâline gelmiştir. Hatta Paulikien olmayan, ancak her iki kilisenin (Bizans ve Ermeni) ilkelerini benimsemeyen veya etnik asimilasyona karşı çıkan kimseler için de kurtuluş kapısı olduğu, Carbeas'ın onlara rahat yaşayabilecekleri imkânlar sağladığı söylenir.¹²⁷

Carbeas'a bağlı savaşıcı kitleler 856 yılına doğru bu kaleye yerleşmişler, 863 yılında şehit olana kadar Malatya Emiri Ömer bin Abdullah el-Akta'nın emrinde batıda ve doğuda yapılan savaflara katılmışlardır.¹²⁸ S. Peter, Carbeas'ın Pontus içlerine kadar akınlar yaptığını, Divriği'nin Pontus ve Ermenistan'a yakınlığının avantajlarını kullandığını yazar (184). Bu avantajın hem akınlar düzenlemek hem de Şebinkarahisar ve Hayaşa tarafındaki Paulikienlerle ilişkilerin sürdürülmesi yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

İmparator I. Basil, Paulikien Devleti'ni ortadan kaldırmış ve o bölgede hayatta kalanların bir kısmı Suriye ve Erzincan yöresine kaçabilmiştir. 872'deki bir olayda öldürülen Chrysocheires'in başı kesilerek İmparatora götürülmüştür.¹²⁹

DİVRİĞİ SIMBAT (IGIMBAT) TEPEŞİ: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Divriği Kalesi'nin güney tarafında bulunan Igımbat Tepesi üzerinde yer almıştır. Söz konusu tepeye Igımbat, yani Sımbat adının verilmiş nedeninin Pauliken hareketinin devamı olan Tulaycılık hareketinin liderlerinden Zarehavanlı Sımbat ilişkili olduğunu sanıyoruz. Bu direniş liderine yukarıda değinildi.

¹²⁶ A. A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi I, (çev. A. M. Mansel), Ankara 1943,s.297, 317, 357; Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (çev. F. Işıltan), Ankara 1991. s. 137, 140, 161-163, 189; J. Hussey, The Orthodox Church in the Byzantine empire, Oxford, Clarendon Press, 1986, s. 41. J. Hamilton - B. Hamilton ve Y. Stoyanov,; Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler, -BDHDH- (Çev. L. Kuzucular), Ankara 2010. s. 63; G. Toumanoff, Studies in Christian Caucasian History, Washington,DC, Georgetown Üniv.Pres. 1963, s. 200-n.228.

¹²⁷ S. Peter, 183- 186; BDHDH, s. 65- n.75.

¹²⁸ John Julius Norwich, A Short History of Byzantium, New York 1997, s. 140.

¹²⁹ Gücü kırılan ve Divriği dışındaki egemenlik alanlarını tümüyle kaybeden Paulikienlerin pek çoğu Trakya bölgesine sürülmüştür. Encyclopædia Britannica, Constantine-Silvanus. 2008. Encyclopædia Britannica Online. Accessed 2 September 2008. 878'de Divriği'de meydana gelen deprem bu kale-kentte de sonun başlangıcı olmuştur. Chrysocheires'in sağlığında güvendiği damadı Diaconitzes emrindeki bir Paulikien savaşıcı grubuyla 885 yılından itibaren Bizans'a hizmet etmiş, daha sonra İmparator IV. Leo(886-912) tarafından Ortodoksluğa döndürülmüştür.

Rumlara karşı verdiği mücadelede şehit olan Hüseyin Gazi, kesilen başını koltuğuna alır, Igımbat Tepesi'ne kadar gelir ve orda düşer.¹³⁰

2. ŞEMMAS; İSA'NIN KELAMINDAN İSLAM'IN NURUNA YÜRÜYEN EVLİYA

Divriği kültürü ve folklorik değerleri üzerinde çalışma yapanlar arasında Kutlu Özen ile Doğan Kaya'nın adlarını özellikle zikretmek gerekir. "Divriği yöresinde evliya kültürüne bağlı 100'den fazla yatır bulunduğunu" belirten K. Özen, Divriği Evliyaları adlı kitabında¹³¹ kırka yakın evliyaya, Doğan Kaya ise dört yüzden fazla yatır ve ziyarete¹³² yer vermiştir. Hakkında bilgi verilen Hüseyin Gazi ve Battal Gazi yanı sıra onların önde gelen silah arkadaşları Şemmas'tır.

"Şemmas, Igımbat'ta görüldüğü gibi, yöre halkının zaman içerisinde kısmen değişime uğratarak söylediği adlardandır. "Şems" ten türetilen Şemmas'ın orijinal biçimi büyük ihtimalle "Şemsias" tır. Şems= Güneş ve Güneş'e aidiyeti vurgulayan "as" eklenerek oluşmaktadır. "İ" bağlaç olarak kullanılmaktadır; Şems-i-as. Tıpkı Azzi/Hayaşalı prens Mar-i-(y)as gibi. Mariyas/Marias, "Ejderin-oğlu" idi, Şemsias ise "Güneşin-oğlu" dur.

Hayaşa Hristiyanlarına, yani Paulikien ve Tulayl hareketine "Güneşin Oğulları" dendiğini, bunun yazılı kayıtlarda da yer aldığını zaten biliyoruz. Özellikle Tulayl hareketinin lideri Sımbat, Azzi/Hayaşa Bölgesi'ndeki Zerdüştlük dâhil din ve düşünce hareketlerinden haberdar,¹³³ filozof karakteriyle¹³⁴ algılanmaktadır. Ve "Güneşin Oğulları" sıfatı onun döneminde yaygınlıkla kullanılmıştır. Görülen o ki, bu coğrafyada tevhidi Hristiyanlığı temsil eden Tulaylcılar "Güneşin-oğlu" gibi adları kullanmakta bir beis görmemişlerdir.

¹³⁰ Kutlu Özen, Divriği Evliyaları, Sivas 1997, s. 17.

¹³¹ K. Özen, Divriği Evliyaları, s. 18.

¹³² Doğan Kaya, Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri, Cumhuriyet Üniv. Yayınları, Sivas 2012.

¹³³ Güneşin oğlu= Arewordik, kaynaklarda geçmekten başka Hayaşa yöresinde bu adla anılan kilise(ler) de mevcuttur. Güneş kültü olarak "areworik", anlaşıldığı kadarıyla Paulikien ve Tulaycı hareketin önemli fakat soyut işaretleri arasındadır. Geniş bilgi için bak. Resul Ay, Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: "Öteki" Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine (650-1600), pdf. Bazı kilise kalıntılarında (Ekrekhüma-Venk, Erzincan) güneş ve ay sembolleri mevcut olduğu gibi, güneşi temsilen aslan figürleri kabartmalarının bulunduğu tapınak/kiliseler ile (Karadağ ve Tercan yöresinde) çeşitli mezar taşları bulunmaktadır. Ancak bu somut işaretlerin, her türlü resme karşı çıkan, Maniheiztler gibi tapınılacak oranda güneş'i önelemeyen (Sakin Özıysık, s. 52-53) Paulikienlerle bire bir ilişkisini ortaya koymak güçtür. Eğer bu işaretler Paulikienlere ait ise, bunun da Hayaşa Hristiyanlığı içinde kısmen bir sapma ya da kadim inançlara bazen abartılı bir gönderme olabileceği düşünülebilir, o kadar. T. E. Şahin, Erzincan Tarihi- 1, s. 397.

¹³⁴ Paulikien hareketinin önderleri salt din adamı değil filozof ve öğretmen niteliğine, içinde buldukları şartların gereği yeri gelince direniş lideri vasıflarına sahiptirler. Öğretmen nitelikleri nedeniyle onlara "didaskalos" da denmiştir.

Divriği'nin Türkarege köyünde¹³⁵ yatırını bulunan Şemmas (Şemsias) Pir, ünlü destan kahramanlarından Hüseyin Gazi, Battal Gazi ve Ahmet Turan Gazi'nin silah arkadaşlarıdır.

Hristiyanlıkları, Hz. İsa'nın doğrudan vaazettiği ilkelere uygun olan Paulikien-Tulayl hareketi mensuplarının VIII. yüzyılda Müslüman Araplarla, Abbasiler Dönemi'nde özellikle Türklerle olan işbirlikleri, onlardan önemli bir nüfusun doğrudan Müslüman olmasıyla sonuçlanmıştır. Şemsias'ın da önceden Hayaşa Hristiyanı iken,¹³⁶ Hüseyin Gazi ve Battal Gazilerle Ortodoks ve Gregoryenlere karşı verdiği mücadele sırasında Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁷ Onun bu konumu, Hz. Muhammed'in çevresinde olan Beni Süleym kabilesi mensubu Ukbe'ye benzetilir. Ukbe de önce Hristiyan'dır sonra Müslüman olmuştur. Efsane olmasının doğası gereği, Battalname'de Abdülvahhab aynı zamanda Hz. Muhammed'in sahabeleri arasındadır. Onun tükrüğü ile Battal Gazi arasında bir bağlantı kurmuş, böylece onu yenilmez bir şahsiyet konumuna çıkarmıştır.¹³⁸

Battalgazi anlatılarında yer alan şu husus Şemmas- Abdülvahhab aynılığı konusunda önemli bir ipucu vermektedir. “..Müslüman- Türk ordusu, (Şemun komutasında Malatya üzerine gönderilen) Kayser'in ordusunu mağlup eder. Ca'fer (Battal Gazi) Rum ordusunun meşhur kahramanlarından İbriyanus ile Kibriyanus'u öldürür. Kayser'in diğer oğlu Rebi bu savaşta esir alınır ve Müslüman olur. Savaş ganimetleri Bağdat'ta Halife'ye gönderilir. Bu savaşta, savaşın sonucundan daha önemli bir olay meydana gelir. *Hristiyan kılığındaki Şemmas Pir, asıl isminin Abdülvehhab olduğunu* söyler. 200 sene önce gerçekleşen hadiseyi anlatır.”¹³⁹ Anlattığı şey, yukarıda değinilen, Hz. Muhammed ile olan diyalogu ve onun ağzının barını Cafer'e aktarımıdır.

¹³⁵ Türkarege; Uydurma adı: Duruköy.

¹³⁶ Battal Gazi anlatılarında nam-ı diğer adı Abdülvehhâb (Abdülvehhâb b. Buht) olan Şemmas'la ilgili bilgilerde, başkasının değil de onun zaman Hristiyan kisvesinde olduğu bilgisi yer alır. Ahmet Güzel, Battal Gazi/ Tarihi-Edebî- Menkıbevi Kişiliği, Konya 2012, s. 135. Ayrıca o, didaskalos (öğretmen) olarak geçmiş yüzyıllara ait bilgi aktarıyla da ilgi çekicidir. MS.68 olarak tarihlenen ve İncil'in esasını oluşturan Kumran/Esseni metinlerinde de “aziz”, “rahip” veya “efendi” vs. kavramlar yoktur; “topluluğun öğretmeni” vardır.

Battal Gazi anlatılarının efsane niteliği gözönüne alınarak yapılacak yorumlar, Şemmas'ın Hristiyan asıllı ruhban iken sonradan Müslüman olduğunu, Battal Gazi hareketi içerisinde bilge bir kişiliğe sahip bulunduğunu göstermektedir. K. Özen, age, s. 37.

¹³⁷ Battal Gazi'nin yaşadığı yıllar hakkında farklı düşünce ve yorumlar bulunmaktadır. Paulikienlerin VIII. yüzyılda Malatya, Arguvan ve Divriği'ye geldiklerinden ve Şemias/Şemmas gibi Hayaşa Hristiyanlarıyla birlikteliğinden hareketle, bu tarihin VIII. yüzyıl içinde olduğu ileri sürülebilir. Kaldı ki, klasik İslam kaynakları çoğunlukla bu yüzyılın ortalarını işaret etmektedir. A. Güzel, age, s. 22-29; D. Kaya, age, s. 75. Battal Gazi'nin kimliği, adı, unvanları vs. yapılan tartışma ve yorumlar üzere oldukça geniş literatür veren bir çalışma olarak bak. Yağmur Say, Seyyid Battal Gazi ve külliyesi, Su Yayınları, İstanbul 2006, s. 69-104.

¹³⁸ A. Güzel, age, s. 125. Kendisine köklü bir İslâmi bağ kurulan Battal Gazi merkezli “Battalname”, zaman içerisinde pek çok unsuru ve sair kahramanlık öykülerini de içine almış, değişim dönüşüm sonunda bir çeşit “Oğuznanme” niteliğine kavuşturulmuştur. Y. Say, age, s. 91 vd.

¹³⁹ A. Güzel, age, s. 135.

Bu dönemde henüz Müslüman olan Türkler, büyük ölçüde Orta Asya'da edindikleri kültürel değerleriyle hayatlarını sürdürürlerken, kadim dinlerin kültürleri içerisinde gelen Hayaşa Hristiyanlarıyla olan birlikteliklerinde bu dine özgü değerlerle de tanışmışlardır. Bu nedenle, Anadolu'daki Türkmenlerin, özellikle Türkmen Alevilerin, temel İslamî inanışları içerisinde kalmakla birlikte, kültürel hayatlarında Şamanistik ritüeller yanı sıra Hristiyanlıkla paydaş bazı olguların,¹⁴⁰ hatta Zerdüş- Mani anlayışını akla getiren bazı unsurların görülmesi çok da şaşırtıcı olmamaktadır.

Hüseyin Gazi'nin mezarı Divriği'de (İğmbat Tepesi'nde) olmakla birlikte, Ankara, Çorum, Niksar ve Sivas'ta da mezar, makam ve türbeleri bulunmaktadır.¹⁴¹ Aynı şekilde, mezarı Divriği Türkarege köyünde olmakla birlikte, Şemmas Pir Gazi'nin de farklı yerlerde birden fazla mezarı olduğu tespit edilmiştir.¹⁴² Abdülvehhab Gazi olarak bir mezarı (türbesi) Sivas- Yukarıtekte mevkiinde,¹⁴³ bir diğeri İznik'tedir.¹⁴⁴ Yörede de Abdülvehhab Gazi (Şemmas) hakkında anlatılar mevcuttur. Ahmet Yaşar Ocak, derlemesini temin ettiği efsaneyi özgün bulmuş ve nakletmiştir:

“İslam orduları Anadolu'da birçok şehri fethederek nihayet İznik önlerine gelmişlerdir. Şehir kuşatılır, ama bir türlü alınmaz. Ordunun sancaktarı olan Abdülvahhab Gazi, yakışıklı bir mücahittir. Kaledeki Bizanslı kızlardan biri, savaşı seyrederken onu görür ve âşık olur. Bir hücum sonucu burca tırmanmaya ve sancağı oraya dikmeye muvaffak olan Abdülvahhab Gazi de kızı fark eder ve o da ona âşık olur. Ama ne yazık ki kıza bakarken, düşman askerlerinden biri delikanlının başını uçurur, surlardan aşağıya yuvarlar. Tam o zaman garip bir şey olur: Herkesin şaşkın bakışları önünde Abdülvahhab Gazi aşağıya atlar ve başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirerek tek eliyle savaşmaya devam eder.

Abdülvahhab Gazi savaşa savaşa şimdi türbesinin bulunduğu yere kadar gelir ve orada can verir. Şehir feth olunduktan sonra üzerine türbe yapılır. Bugün Bayraklı Dede diye tanınan türbe, halk tarafından büyük bir saygıyla ziyaret edilmekte, adak olarak da her ziyaretçi bir bayrak getirip türbeye bırakmaktadır.”

¹⁴⁰ Azzi/Hayaşa coğrafyasının güneydoğusunda, Kiğı- Bingöl- Muş/Varto arasında yaşayan aşiretlerin çoğunlukla Orta Asya bağı olan Alevi Türkmenlerle meskûn olduğu ve kadim Anaitis inancına ilişkin tapınaklarının da yer aldığı Taron (Taranaghi) ve Mananalis arasındaki bu bölgede Paulikenlerin etkin olduğu bilinmektedir. Yöre gelenekleri arasında olan Kalogağan, Hristiyanların Krismisine denk gelen zamanda yapılır; Kalogağan'la Noel Baba arasında benzerlikler bulunur. Burhan Kocadağ, Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi, İstanbul 2007, s. 325.

¹⁴¹ Kutlu Özen, age, s. 21.

¹⁴² Ahmet Yaşar Ocak, Türk Folklorunda Kesik Baş/ Tarih- Folklor ilişkisinden Bir Kesit, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 28-n. 22-22. İznik ve Sivas haricinde Elazığ'ın Kale köyü, Bayburt, Akşehir gibi beldelerde kabir veya makamları vardır. D. Kaya, age, s. 75. Konuyla ilgili olarak ayrıca bak. Hasan Coşkun, Abdülvehhab Gazi Zaviyesine Dair İki Vesika, Sultanşehir, S. 3, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s. 30.

¹⁴³ D. Kaya, age, s. 75.

¹⁴⁴ Şemmas Pir olarak Divriği- Türkarege köyü dışında, Çorum'un Alaca İlçesi Balıklı Havuz Mevkiinde, Sivas-Kangal'ın Bulak köyünde, Akksaray ilinin Mamasın köyünde, Kayseri'nin Bünyan ilçesinde türbe ve mezarları bulunmaktadır. K. Özen, age, s. 35; Y. Say, age, 73.

Doğrusu, Semisas/Şemmas- Abdülvahhab Gazi'ye ilişkin efsane bize Hayaşa prensi Mariyas'ı anımsattı. Güneşinoğlu'nun gaza için gittiği yerdeki aşk öyküsü, Ejderin-oğlunun gittiği Hattuşada'ki aşk macerasıyla örtüşmektedir. Azzi/Hayaşa'nın her iki oğlu da sevdaları uğruna hayatlarından olmuşlardır.

Halkın inancına göre; Divriği- Türkagene köyündeki Şemmas Pir, türbesine gelen ruh ve sinir hastalarına görülür. Onlara iyi olacakları yönünde telkinde bulunur, hatta kesecekleri kurbanın şeklini bile tarif eder.¹⁴⁵

EK: ŞEMMAS PİR VE ŞEMMAS PİR TÜRBESİ¹⁴⁶

“Bir rüya sonrası Müslümanlığı seçen, Hüseyin Gazi'ye ve oğlu Battal Gazi'ye yardım eden bir Anadolu erenidir. Türbesi Duruköy (Eski adı Arege)'dedir. Buradaki türbenin haricinde Anadolu'nun muhtelif yörelerinde (Kangal'ın Bulak köyü; Aksaray'ın Mamasun köyü; Kayseri'nin Bünyan ilçesi; Çorum'un Alaca ilçesi Balıklı Havuz mevki) de Şemmas Pir türbeleri vardır.

Şemmas Pir Türbesi (Fotoğraf: K.Özen)

Türbe, köyün yakınındaki bir tepenin yamacındadır ve mescit, kiler ve ocak olmak üzere üç bölümlüdür. Şemmas Pir'in mescit bölümünde yattığına inanılır. Bu bakımdan türbede mezar bulunmamaktadır. Getirilen hastalar buraya yatırılmaktadır.

Duruköy'deki türbeye daha çok ruh-sinir hastaları, sık sık bayılanlar ve saralılar getirilir. Türbe, hem Müslüman hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Sözleşti İhsan Hınçer'in bu konudaki bir tespiti şöyledir: “... bundan yüz yıl kadar önce (1876) bir Fransız ailesi konuşmayan / tat çocuklarını yanlarına alarak Paris'ten İstanbul'a gelmiş. Fransız Konsolosluğunda görevli bir Eğinli kavas, çocuğun duyduğu halde konuşmadığını görünce çok üzölmüş. Divriği'ye bağlı Gemhu (Akpelit) köyü yakınındaki Arege (Şemmas Pir) yatırını ziyaret eden

Abdülvahap Gazi Camii ve Türbesinin 1926'daki görünümü, (D. Kaya, s. 79.)

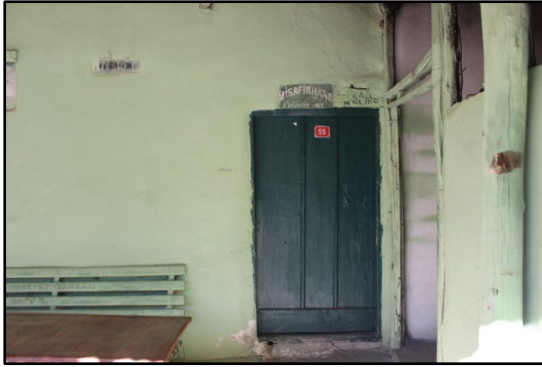
¹⁴⁵ D. Kaya, age, s. 77; K. Özen, age, s. 18.

¹⁴⁶ D. Kaya, age, s. 263.

kimselerin çocuklarının bülbül gibi konuştuklarını salık vermiş.

Bunun üzerine Fransız aile umuda kapılmış; deniz yoluyla Samsun'a, oradan da yaylı araba ile Amasya, Tokat, Sivas derken Divriği'ye gelmişler. Arege (Duruköy)'ye doğru çıkmaya başlamışlar. Bu sırada gece olmuş. Katır ve at sırtında, dağlar ve kayalar arasından karanlıklar içinde zorluk ve meşakkatle ilerleyen aile, konuşmayan Fransız çocuğun babasına seslendiğini, kendi diliyle; -"Baba, karşıdan bir ışık göründü" dediğine, dili çözülerek konuşmaya başladığına şahit olmuşlar. Bunu bütün yöre halkı örnekleriyle anlatır."¹⁴⁷

Şemmas Pîr Adına Yapılan Türbe ve çevresinden..

COĞI BABA: İmranlı - Avşar köyü sınırları içinde türbesi yer alan Cogi Baba (ya da Cuva Baba) hakkında anlatılar bir tarafıyla Divriği- Şemmas Pîr'i hatırlatır. Nitekim, Horasan erenlerinden olan Cogi Baba, Battal Gazi'nin askerlerinden olan kahraman bir erdir.¹⁴⁸ Burada

¹⁴⁷ İhsan Hınçer, İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri, I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri- IV, Ankara, 1976, s. 134.

¹⁴⁸ Doğan Kaya, Halk Bilim Araştırmaları, İstanbul, 2002, s.265,266; Adnan Mahiroğulları, Dünden Bugüne Zara, Sivas, 1996, s.156; Ahmet Gökbel

Gregoryen Ermenilerle yapılan bir savaşta şehit olmuş ve bugünkü türbenin bulunduğu yere defnedilmiştir. Onun Abbasiler zamanında yaşanan fetih hareketleri sebebiyle bu bölgeye gelip burada şehit olduğu da söylenmektedir ki, bu söylem Battal Gazi'nin savaşçı yoldaşlarından biri olduğu konusuyla çelişmez.

Şemmas Pir adına yapılan türbenin iç mekânı..

Ayrıca ziyaretin duvarına taş yapıştırılmaya çalışanlar da olur. Şayet taş duvara yapışırsa kadının çocuğu olacağına inanılır. Çevre köylerde şöyle yaygın bir inancın varlığı göze çarpmaktadır: Çocuğu olmayan ya da düşük yapan her hangi bir kadın, bu türbeyi ziyaret eder, adak adar ve sonra çocuğu olur da adağını yerine getirmese, doğan çocuğu ölür. Bu nedenle bu durumlarda adak hemen yerine getirilir ve fakirlere dağıtılır. -Sara hastalığı olanlar ile felçli hastalar şifa niyetiyle buraya getirilirler. Köylülerin söylediğine göre, bu şekilde getirilen hastaların çoğu, Allah'ın izni, Cogi Baba'nın himmetiyle şifa bulurlar. -Evlenemeyenler ve kısmetinin kapalı olduğuna inananlar, Cogi Baba'ya gelerek dua edip adakta bulunurlar.”¹⁴⁹

Koca Haydar Türbesi.

ŞEMMAS PİR¹⁵⁰ ZİYARETİ: Divriği Duruköy (Türkarege/Arege)'ün arazisinde, köyün batısında yolun üstündedir. Vasat bir bina içinde olup türbe konumunda değildir. Sanduka

İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.VII / 1 Sivas,2003, s. 5.

¹⁴⁹ Ahmet Gökbek, agm, s. 6.

¹⁵⁰ Şemmas Pir hakkında geniş bilgi için bak. Tahir Erdoğan Şahin, **Azzi/Hayaşa Bölgesi Efsaneleri**, Erzincan 2019. s. ..

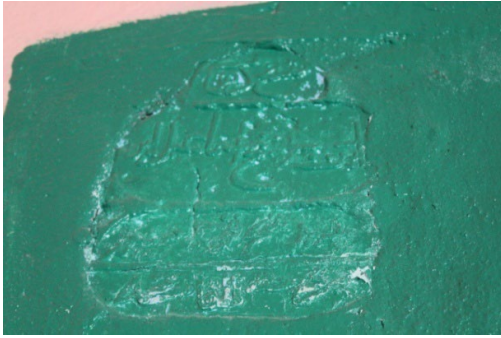
bulunmamaktadır. Müştemilat olarak mütevazı bir biçimde misafirhane türbe ve ocak bulunur. Çeşme eski olmakla birlikte 2004 de tadilat görmüştür.

Kemaliye'den Kirkor adlı biri 1965'lerde gelmiş orijinal binanın temellerini açmış ve iki adet steli bir bahaneyle kaçırmıştır. Akıbeti bilinmemektedir. İhtimal ki, gelen şahıs, Aryenik Gregoryenler adına, türbedeki İslâm'a evrilen Hayaşa-Paulikien birlikteliğini yok etme amacını gütmüş olmalıdır. Nitekim bu yöreler Türklerle birlikte Ortodoks Rumlara ve Ortodoksluğun bir türevi olan Gregoryenlere karşı mücadele eden Asyatik/Turanî Hayaşa-Paulikien topluluklarla meskûndur.

Koca Haydar Ziyareti: Bu zata ilişkin; Pir Sultan Abdal olduğu yanı sıra IV. Murat ile karşılaştığı söylencesi vardır. Türbe, Eğin- Divriği (Ortaköy ile Atmalı) arasındadır. Bazıları Divriği'ye bazıları ise Kemaliye'ye bağlı çevre köylerden (Gemhu, Duruköy/Arege/Türkarege, Gözaydın/Bizmişen, Dilli) bu türbeyi ziyaret ederler.

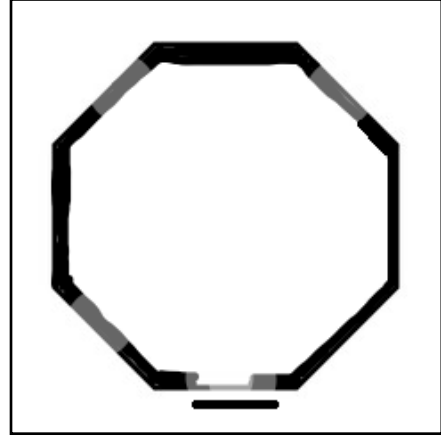
Koca Haydar Türbesi: Sekizgendir (3.10 m). Üç adet küçük pencere vardır (30 x 50 cm). Türbe yakınındaki Koca Haydar Gölü'yle ilişkili "Peri Kızı" efsanesi anlatılır..

Seyyid Koca Haydar Beylikler döneminde yaşamış çok ulu bir dervıştır. Sivas'ı Divriği üzerinden Malatya'ya bağlayan Sarıçiçek Yaylası'nda bir tekke açmış yöre halkını aydınlatmıştır.

Koca Haydar Türbesi'nin iç duvarında bulunan ve Koca Haydar'ın torunu Seyyit Dehman'a ait mezar taşı kitabesi.

çalışılan türbenin konik kubbesi saca kapatılmıştır. Türbe içerisinde mezar taşı kitabesi bulunmayan bir sanduka bulunmaktadır. Türbenin duvarında ise, Koca Haydar'ın torunu Seyyit Dehman'a ait bir mezar taşı kitabesi vardır.

Koca Haydar Türbesi.

Duruköy'den Koca Haydar yatırına giderken dağ yolunun çeşitli yerlerinde kaldırım taşlarından yapılmış yol izlerine rastlarsınız. Halk buraya "Sultan Murat Caddesi" adını vermiştir. Yine türbeye yakın olan düzlüğe de "Ordu Düzü" demektedirler. İnanışa göre IV. Murat, Sivas üzerinden (23 Mayıs 1635), Erzurum yoluyla (3 Temmuz 1635) Revan Seferi'ne (26 Temmuz 1635) giderken bu yoldan geçmiştir. O nedenle halk buraya "Sultan Murat Caddesi" ismini vermiştir.

1968 yılına kadar ahşap olan türbe, 1968 yılında yıkılarak kesme taşlardan yeniden yapılmıştır. Selçuklu kümbetlerine benzetilmeye

1. ÜÇ GÖVDE VE YEDİ BİRİMDEN.. ÜÇLER, YEDİLER VE KIRKLAR'A..

*Üçler, yediler, kırklar aşkına,
Şehit veren evler-barklar aşkına,
Hak yolcusu temiz ırklar aşkına,
Kör et gözlerini, gördürme yâ Rab!*

Dilâver Cebeci

Çeşitli vesilelerle ve yeri geldikçe belirttiğimiz gibi, Azzi/Hayaşa Bölgesi coğrafi anlamda üç ana gövde ve yedi birimden oluşur. Enderes'ten Mans'a (Kop Dağlarına) kadar uzanan merkezî alan içinde Dukkamma, Kummaha, Arziya ve Matien (Mans) yer almaktadır. Kuzey alanda Batı Azzi ve Doğu Azzi, güneyde Munzur silsilesiyle Murat Irmağı arasında ise Suhme bulunmaktadır.

Kadim zamanlardan günümüze kadar bu coğrafyanın siyasi, ekonomik ve fiziki yapı bütünlüğünün bir diğer cephesi de kültürel bir havza oluşudur. Bu yapı içinde Divriği'yi de görmek gerekir. Hatta bu doku bir dönem güney doğusunda Arguvan'a değin uzanmıştır. Mengüçükler zamanında güneybatıda Eğin, kuzeybatıda Şebinkarahisar da bu coğrafyanın bir parçası olmuştur. Divriği- Arguvan- Erzincan üçgeni arasında terennüm edilen türkü geleneğine bakıldığında da bile, geçmişin demografik hareketlerinin musukî cephesine yansıdığını görmek mümkündür.

Genelde Anadolu bütünü içerisinde, özel olarak da Azzi/Hayaşa Bölgesi içerisinde oluşan değerler arasında belli bir ilişki ve benzerlik hep olmuştur. Aşağıda esas olarak "kırklar ve dağlar" ekseninde anlatılagelen efsanelerde Munzurların; Suhme- Arziya, Keşişlerin ise Azzi-Arziya arasında ortak bir değer olarak anlamlı yükselteler hâline getirildiği anlaşılmaktadır.

Ricâlû'l-gayb: İslam dünyası tasavvuf kültürü içerisinde ricâlû'l-gayb anlayışı vardır. Buna göre; dünyanın seküler düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir eden Allah, âlemdeki mânevî ve ruhanî düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesinde sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere, sırlara vâkıf olduklarından ricâlû'l-gayb adı verilen bu seçkin kişilerin arasında bir düzen ve bir hiyerarşi vardır.¹⁵¹

Hucviri'nin Keşfü'l maḥcûb'da belirttiğine göre sıralama şudur: ahyâr (üç yüz kişi), abdal (büdelâ, kırk kişi), ebrâr (yedi kişi), evtâd (dört kişi), nûkabâ (üç kişi), kutub (gavs, bir kişi). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre ricâlû'l-gayb içinde sayıları belli olanlar (ricâlû'l-aded) bulunduğu gibi sürekli artıp eksilenler de (ricâlû'l-merâtib) vardır.

Kur'an'da ve hadislerde ricâlû'l-gayb kavramı yer almaz.¹⁵² Toplumsal algıya bağlı olarak her dönemde her yüz yılda mutlaka mevcut olan, yeryüzünde durmadan seyahat eden ricâlû'l-gayb zümresidir. Bunların mağaralarda ve dağlarda yaşayan, sâlih kişiler olduklarına inanılır. Halk kültürü araştırmalarıyla elde edilen verilere bakılınca, Anadolu'nun hemen her bölgesinde ricâlû'l-gayb bağlamında “üçler, yediler, kırklar” anlayışının olduğunu, o bölgelerde bunlarla örtüşen şahsiyetlerin bulunduğunu görmek mümkündür. Pek çok türbe ve yatır bu ricâlû'l-gayb zümresindedir.

Yine bu toplumun kültürel kodlarından bilindiği üzere; üç'ler, yedi'ler, kırk'lar inanç dünyasının kavramlarıdır ve bu kavramlardaki rakamlar sembolik öneme sahiptir. Üçler, yediler, kırklar hiyerarşisi içerisinde bu rakamsal yapının üçü, yedi ya da kırkı içinde geçişkenlikler olabilir. Üçler, yedilerden üç kişidir veya o yediler kırkların yedi seçkini içindedir. Bizim Azzi/Hayaşa coğrafyasındaki tespitimiz bu olmuştur. Örneğin Erzincan-Kemah- Refahiye üçgeninde üçler: Sultan Melik, Sultan Seydi ve Ali Cerrah'tır.¹⁵³ Anadolu'da kısaca “üçler, yediler, kırklar” temeli üzerinde yürüyen ricâlû'l-gayb algı ve anlayışında, önemli ölçüde Orta Asya etkisi bulunmaktadır.

Kırklar; Türk halk inancında Kırk Evliyaya Kırkavlan da denilir. Bilinmeyen bir yerlerde yaşayan kırk kutlu kişidir. Derviş motifiyle yakından bağlantılıdır. Kimi görüşlere göre her çağda kimliği bilinmeyen (bazen bunu kendileri bile bilmeyen) kırk kutlu kişi vardır. Ve kötülüklerle dolu Dünya onların yüzü suyu hürmetine ayakta durur.

Kırk; Türk, Altay, Orta Asya ve Ortadoğu mitolojilerinde ve halk kültüründe ayrıca İslam inancında kutsal sayıdır. Gırk, Kırh, Kırn olarak da söylenir. İslam'ın etkisiyle önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklık adı verilir. Burla Hatun'un savaşı Kırk Kız yardımcısı vardır. Yeni doğum yapmış bir kadının

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, “ricâlû'l-gayb” madd. TDV-İslâm Ans. Anılan makalede konuya ilişkin kaynaklara ulaşılabilir.

¹⁵² S. Uludağ, agm.

¹⁵³ Sultan Melik: Kemah'ta türbesi olan Mengüçik Gazi. Sultan Seydi: Erzincan Ovası'nın güneyinde, Munzur eteklerindeki bir sekide türbesi ve kitabesi olan Acep Şir Gazi'dir. Ali Cerah'ın mezarı ise Esesi'dedir. Ayrıca Refahiye- Ekecik köyünde “Ali Cerah” diye anılan dağlık bir yer bulunmaktadır.

yanına bir iki kişi hariç kırk gün boyunca kimse girip çıkmaz. Bu durumun sağlık gerekçeleriyle bir bağlantısı olduğu açıktır. Ayrıca bu süre çocuğun kırkının çıkması anlamına da gelir ki, bu anlayışa bağlı gelenekler vardır; dua okunması, yemek verilmesi vs. gibi.

Ölünün kırkının çıkması da yine benzer biçimde dualarla ve helva yapılarak gerçekleştirilir. Bu anlayışın temelinde ruhun yaşadığı evi kırk gün sonra terk ettiği inancı vardır. Kırgız bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesi'nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han'ın verdiği şöenlerde diktirdiği sııkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Nihal Atsız'ın romanlaştırdığı Göktürk ülkesinin ünlü liderlerinden Kürşat'ın yanında kırk yiğit ihtilâle kalkışmışlardır.

Hikâye ve masallarda "kırk gün, kırk gece" düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için "Kırk katır veya kırk satır" şeklinde bir uygulamadan bahsedilir. Ejderhalar kırk gün veya kırk yıl uyurlar. Ejderhadan kırk kıl koparılır ve ateşte yakılır, ejderha ancak o zaman ölür.

Müslümanlar ölümün ardından kırk gün sonra mevlit ve Kuran okutur. Musa Peygamber, Tanrı'nın buyruklarını Turdağı'nda kırk gün kırk gecede almıştır. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde "dört kapı kırk makam" anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlılığı dikkat çekicidir.

Şamanist görüşlerle bağlantılı olarak, genellikle Orta Asya ve Kazakistan bölgesinde yayılan ve kutsal sayılan bir kavramdır. Şiltenler de denir. Kutlu kırk evliyayı tanımlamakta kullanılır. Bahçesaray'da, "Kırk Azizler" adında ünlü bir mezarlık vardır. Adam Oleari'ye göre Derbent'te, savaş zamanı şehit düşenlerin mezarları başında kocaman baş taşları vardır.

Türkler ve Tatarlar ibadet için her gün buraya gelirlerdi. "Çiltanlar" dünyayı idare edenler yani dünyanın sahipleri olarak kabul edilir, bütün insanlara koruyuculuk yapıp dertlerden ve belâlardan korurlar ve mutluluk getirirler. "Çiltanlar" derviş motifleriyle de bağlantılıdır. Bir çocuk veya hamile kadın hastalandığında hastanın yakınları kalenderhaneye (ocağa, tekkeye) gidip, "Çiltanlar"ın hatırına kırk mum yakarlardı. Snesarjev'in verdiği bilgiye göre, Harezmi'deki kalenderhanede, "Çiltanlar Ocağı" denilen büyük bir ocak vardır.¹⁵⁴

2. KIRKLAR TEPESİ KİTABESİ

Hazırlayan: Tahir Erdoğan Şahin

Anadolu, 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında kesin olarak Türk yurdu olmakla birlikte, bu ülke yüzyıllar öncesinde de Türklerin bildiği, yurt tuttuğu alanlardır. Kimmer, İskit, Hun ve

¹⁵⁴ Celal Beydili, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Yayınevi (s. 141); Deniz Karakurt, Türk Söylence Sözlüğü, Türkiye, 2011; Muharrem Kaya, Şamanistik Türk Mitolojisinin Erzurum Efsanelerindeki İzleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü, Prof. Nejat Diyarbakirli'ye Armağan, Ankara 2006, s. 563-572; Tahir Erdoğan Şahin, Anadolu Fütuhatının Yedi Bilgesi; Yedi Kardeşler ve Yedi Ziyaret, Refahiye, İstanbul 2013, s. 237 vd; And. Tar. Akş. İçer. Siy. Sos. Kül. Açı. Erzincan Tarihi I- II, Erzincan 1985.

Göktürkler çağında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türklere ait pek çok iz bulunmaktadır. Erzincan ve çevresi de bu Türk göçleri ve yerleşim alanları arasındadır.

Malazgirt Zaferi'nin hemen öncesinde ve sonrasında, bu ülkeyi Türkleştirme-İslâmlaştırma hareketleri içerisinde çok sayıda "gazi", "alp" ve "alperenler" in olağan üstü gayretleri olmuştur. Adı bilinen ya da bilinmeyen kahramanlar, "uçler", "yediler" ve "kırklar" olarak da anılmışlardır. Anadolu'nun ve özelde Erzincan'ın fethinde "Fütuhatın Yedi Bilgesi", halk arasında "Yedi Kardeşler" olarak da anılırlar. Bunlar arasında Mengüçik Gazi, Acep Şir Gazi, Muhammedü'l- Ekber gibi adı bilinenler yanı sıra Kurtlu Tepe, Kızılsirt, Kızlar Sinisi gibi kutsal addedilen mekânlarda adı bilinmeyenler de bulunur.

Kırk ve kırklar; Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu'da kutlu kişilikleri vurgulamak için kullanılmıştır. "Kırklar", kavram olarak çokluğu, bilinmez kimliklerine rağmen yararlılıkları olanları, kutlu kişilikleri, ülkelere esenlik getirenleri ifade eder. Erzincan/ Kırklar Tepesi mevki de, bu yurdun Türkleşmesi ve barış içinde ebediyete kadar yaşaması arzusu temelince çaba gösteren adsız kahramanların anısını yaşatan kutsal mekânlardan birisidir. Tepe üzerinde bulunan isimsiz mezarlar ise bu kutlu kişilerin varlığının somut göstergeleri arasındadır. Ruhları şad olsun.¹⁵⁵

KIRKLAR TEPESİ EFSANESİ: ¹⁵⁶ Kırklar Tepesi'nde kırk şehit yattığını hemen hemen herkes bilmektedir. Ancak buraya ne zaman gelip, ne şehit oldukları bilinmemekle birlikte halk tarafından mübarek sayılarak ziyaret edilir.

Rivayete göre burada kırk şehit yatarmış. Her şehidin bir gözesi varmış. Yani kırk şehide kırk göze hak tarafından verilmiş. Her şehit kendi gözesinde abdest alıp Huda'ya niyazda bulunmuş.

Erzincan Ovası'nın bir kısmı göl imiş. Adı geçen gözeler Kırklar Tepesi'nin ön kısmında olup ayakları göle bakarmış. Daha sonraları depremler ve jeolojik sebeplerden dolayı Kemah Boğazı'nda açılma olmuş ve gölün suları çekilmiş.

Bundan sonra Han Deresi'nden gelen seller ile gözeler kum, çakıl altında kalarak kaybolmuş. Kırkların kırk gözesine Günebakan Gözeleri de denir. Kaybolan bu gözelerin ayakları Erzincan'ın güneyindeki çayırlarda çıkmış. Bu gözenin adına Cenabet Gözesi denmektedir. Asıl adı Günebakan Gözesidir.

Kırklar hakkında Hafız Ömer tarafından yazılan bir şiirde: Kendisinin Kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğünü yazmaktadır. Kur'an okuduktan sonra acıktıklarını ve bir sofraya istediklerini, ondan gaipten sonra bir sofraya geldiğini, üzerindeki yemeklerin dünya nimetlerine pek benzemediğini belirtmiştir. Ayrıca Kırkların on üçer kişilik üç sofrada olup yemeğe oturduklarını, yemeklerin yeşil çini tabaklarda geldiğini de söylemektedir. Yemeklerin dokuz kap olduğunu işaret eden şiir; türbelerin yapılmasına

¹⁵⁵ III. Ordu'dan gelen talep üzerine Kırklar Tepesi hakkında bilgi ve kitabe metni tarafımızdan kendilerine sunulmuştur.

¹⁵⁶ R. Kara, age, s. 95-96; Erzincan Kültür Atlası.

müsaade etmediklerini, türbesiz şehit olduklarını belirtmektedir. Yavuz Sultan Selim Kırklar'a türbe yaptırmış. Ertesi gün türbenin çatısını bir tarafa taşların bir tarafa savrulduğu söylenmektedir.

Erzincan- Kırklar Tepesi'nde yer alan mezarlar.

ÇEMİŞKEZEK- KIRKLAR DAĞI:¹⁵⁷ Anlatılanlara göre; kumandanın biri kırk askeriyle birlikte Roma ve Bizans İmparatorunun hazinesini çalmışlar. Bunlar dağları, tepeleri aşarak Çemişgezek ilçesine gelir ve Munzur Dağı'na saklanırlar. Saklandıkları yerde bir süre kalırlar. Ancak, kumandan ile askerleri arasında bir anlaşmazlık çıkar. Gitgide büyüyen kavganın neticesinde, kumandan askerlerinin hepsini öldürüp oraya defneder. Hazinelerle birlikte kaçmanın çok zor olacağını düşünen kumandan, onları da askerlerin bulunduğu mezarların yanına gömer.

Zamanla bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan su çıkar. Öyle ki bu su pınar hâline gelir ve hiç akıntısı olmamasına rağmen, ne kadar kullanılırsa kullanışın hiç azalmaz, öyle durur. Halk, kırk mezarın yanında bir de suyu hiç kesilmeyen pınarı görünce, orada bir olağanüstülüğün olduğunu anlarlar. O günden sonra bu bölgeye "Kırklar" ismini vererek orayı ziyaret yeri olarak kabul ederler.

Çocuğu olmayan kadınlar Perşembe günleri "Kırklar Dağı"nı ziyaret edip kurban keserler; suyu hiçbir zaman eksilmeyen pından su içerek en kısa zamanda çocuklarının olacağına inanırlar.

¹⁵⁷ Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri, Antakya 1993, s. 87- 88.

KIRKLAR MAKAMI: ¹⁵⁸ Erzincan'ın güneyinde, Munzur Dağı'nın kuzey eteğindedir. Kuzeyinde ve daha alt bir sekide Girlevik şelalesi bulunmaktadır. Makam addedilen alandaki kayalarda bazı oyuk ve mağaralar vardır. Daha öncesi konumu bilinmezken, yöre insanlarından Mahmut Ağa tarafından görülen rüya nedeniyle burada bir türbe yapılmış, 1968'de Hüseyin Aksu tarafından tadilatı sağlanmıştır. Tahrip oldukça zaman zaman tadilat yapılmaktadır.

“Anlatılanlara göre Mehmet Ali Tutan Bey'in babasının dedesi olan Mahmut Ağa, rüyasında, bugün Kırklar Makamı'nın bulunduğu, ancak o gün itibariyle hiçbir şey olmayan yerde üstü açık bir kabir görür. Kabirdeki mefta Mahmut Ağa'ya hitaben “Gel benim üstümü ört!” der. Mahmut Ağa sabah uyanır uyanmaz; rüyada gördüğü mezarı bulmak ve mezarın üstüne türbe yapmak maksadıyla harekete geçer. Komşularını da yanına alarak rüyasında gördüğü yere gider.

Mahmut Ağa ve yanındakiler, bugün Kırklar Makamı'nın ve türbenin olduğu yere gelerek orayı kazmaya başlarlar. Birkaç kazma vurulduktan sonra topraktan kan fışkırır. Bu olay üzerine Mahmut Ağa ve komşular korkar ve derhal işi bırakarak oradan uzaklaşırlar. O günün gecesinde aynı rüyayı gören Mahmut Ağa bu sefer rüyasındaki meftaya korktuğunu söyler. Mefta ise korkmaması gerektiğini telkin ederek aynı yere gelmesini ve orayı kapatmasını söyler. Mahmut Ağa ikinci günün sabahında yine komşularını alıp rüyasında gördüğü yeri kapatmaya yeltenir. Ancak bu ikinci gün içinde kazmaya başladıklarında da topraktan bu kez süt fışkırır, yine korkup dağılırlar. Mahmut Ağa üçüncü gece de aynı rüyayı görür ve nihayet üçüncü gün, rüyada gördüğü mekânın üzerini kapatır. Rüya ile bildirilen ve üzeri kapatılan yer Kırklar Makamı'dır.”

3. ANADOLU FÜTUHATININ YEDİ BİLGESİ; ¹⁵⁹ “YEDİ KARDEŞLER” VE YEDİ ZİYARET

Yöre halkının uzun yüz yıllar “Yedi Kardeşler” diye andığı, çeşitli zamanlarda ziyaretlerine gittiği yedi türbe ve yatır hâlâ bilinir ve hâlâ her vesileyle yadedilir. Bu kardeşlik, ne zamanın ne de biyolojik gerçekliğin dar sınırlarında tutulmamış, vaktin ve maddenin ötesindeki tasavvurlarla var edilmiştir. O yedi kardeş, bu ülkenin yeni bir dünyaya kavuşturulmasının sembolüdür. Onlar bu toplumda iyiliğin, güzelliğin, cesaretin, dağların o en zirvelerinde ötelere varan bir özgürlüğün solluğu olmuşlardır.

Halk arasında “yedi kardeşler”in kimler olduğu sorulduğunda, yedinin altında ya da üstünde isimlerin zikredilmesi mümkündür. Erzincan- Kemah- Refahiye yöresinde; Mengüçik Ahmet Gazi, Acep Şir Gazi, Ali Cerrah, Muhammedü'l- Ekber, Kurtlutepe (adı meçhul), Seyyid Sinan, Kızılsırt ((Kızıleniş- adı meçhul) yediler olarak sayılır. Ancak, adlar

¹⁵⁸ Yusuf Babür, Erzincan'da Bulunan İki Alevi Ziyaretgâhı: Kırklar Makamı ve Sultan Seydi (İnançlar-Anlatılar), IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı, 2018, s. 158- 159.

¹⁵⁹ Tahir Erdoğan Şahin, Refahiye/Yukarı Ülke'nin Yeşil Cenneti, Ref.

Kaym. Yay. İstanbul 2013, s. 237- 248.

ve rakamlar değişkendir. Kemah'taki Mengüçik Ahmet Gazi, Erzincan'ın güneyinde Munzur eteklerinde medfun olan Acep Şir Gazi ile batısında Esesi köyündeki Ali Cerrah bu yedi kardeşler arasındadır. Ancak bu şahsiyetler aynı zamanda üçler'dendir. Aşağıda, Mengüçik Ahmet Gazi, Acep Şir Gazi ve Ali Cerrah hariç, beş ziyaret yeri belirtilmiştir. Belirtilen bu ziyaretlerin bir anlamı da, onların Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesiyle ve bu coğrafyanın İslamlaşmasıyla olan ilişkilerine olan inanıştır. Tarihsel kayıtlarda bazı zatların, örneğin Seyyid Sinan'ın yaşadığı zaman ile fütihat yüzyılı'nın örtüşmediği görülmektedir. Ancak, bu gibi zatların fetih dönemiyle olan bağlarını kendi kişilikleriyle değil, tekke ya da zaviyesinin kurumsal geçmişiyle değerlendirmek gerekir.

Kızılınış Ziyaret alanı ve alan içinde bulunan ardıç ağaçları.

Esasında bölgede hiçbir köy yok ki, o köyün sakinleri tarafından ziyaret edilen bir mekân olmasın. Son birkaç on yıldır halkın ziyaret yerlerine gidişi büyük oranda azalmış, ziyaret edilen mekân sayısında da gözle görülür bir azalma olmuştur.

KIĞARI ZİYARETGÂHI: Kemah- Refahiye arasında, Kiğarı (Özdamar) köyünde, Muhammedü'l-Ekber diye anılan zatın, Yedi Kardeşler'den biri olduğu söylenegilir. Hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Buna göre; Muhammedü'l Ekber, Melik Mengüçik Gazi'nin yeğenidir.

Köğonya'ya (Şebin Karahisar) yapılan bir sefere giderken şehit düşmüş ve bu köye defnedilmiştir. Yine bazı rivayetlerde bu ziyaretgâhın bazı kimselerce “şehide” olarak vurgulanması ilginçtir. Aynı mekânda Anadolu fütihatında rol oynayan alperenler arasında “bacıyan”lardan birinin de olma ihtimali vardır, diye akla gelmektedir.

Önemli ve sıra dışı şahsiyetlerden biri (Muhammedü'l-Ekber) için ne var ki sıradan ve türbe geleneğine aykırı bir kulübe yapılmıştır. Adabına uygun bir kitabe yazılması ve türbe mimarisi yapına yakışır yeni bir yapı inşası gerekmektedir.

KIZILSIRT (KIZILENİŞ) ZİYARETGÂHI: Refahiye Kesren Köyü'nün batısında, Kersen – Bağasor yolunun güneyinde, Kızıl İniş mevkiindedir. Yüz yıllardır çevre köylüler tarafından ziyaret edilir. Yatır alanının çevresinde kısmen düzenleme yapılmıştır. Güneyinde Odunlu Dağı ve daha ötesinde Gülen Dağı uzanmaktadır. Aynı alanın yakınında Kırk Gözeler mevkii yer alır. Ki, bir zamanlar bu gözelerden birinin söz konusu yatırın yakınında olduğu bilinmektedir. Bölgede dikkate çeken varlıklar arasına devasa ardıç ağaçları bulunmaktadır.

KURLUTEPE ZİYARET YERİ: Kurtlutepe, Refahiye'nin efsanevi bir yükseltisidir. Dağın 2711 m. yüksekliğindeki zirvesinden oldukça geniş bir coğrafyayı tepeden izlemek mümkündür. Bir zamanlar İpek Yolu'nun yamaçlarından geçtiği Kurtlutepe kadim bir manastırıyla ünlüdür. Aynı zirvede, hayatı hakkında her hangi bir bilgi bulunmayan Yedi Kardeşler'den biri medfundur. Ancak, yüzlerce yıldır ziyaret edilen bu yatıra ait hiçbir kalıntı bulunmadığı gibi, 1915 yılında şehit olan komutana ait mezar da tümüyle ahlaksız aç gözlü defineci yaratıklar tarafından harap edilmiştir.

Kurtlutepe zirve ve doruklarından güney ve güneybatı yönlerine akıp giden beyaz-mavi ışıklara (nur akıntılarına) şahit olan çocuklardan bazıları hâlâ hayattadır.

Kurtlutepe; güzelliğin dağlaşıp zirveleşmesidir. Eteklerinde bereket, vadilerinde pınarlar, sekilerinde köyler mevcuttur. Evliyalar ve fütühat erleri konağı addedilir. Tepesinde tebessümlerin nur olup aktığı aydınlığı gören salih kullar vardır. Küheylanların yalkıya vurulduğu yaban otlakların yurdudur. Rüzgârları göklerden, çiçekleri yağmurdan, çınarları topraktan koparan iradenin sembolüdür. Öteler tadında muhabbet için Kurtlutepe'ye gitmek, göklere karışmanın hissini verir..

Kurtlutepe ve güney yamacın dan bir görünüş.

KIZILDAĞ/ KIZLAR SİNİSİ ZİYARETGÂHI: Kızıldağ, günümüzde Erzincan- Sivas illeri arasındaki idari sınırı belirlediği gibi, geçmişte de bu belirleyici özelliğiyle hem siyasi hem de kültürel bir anlama sahip olmuştur. Tarihsel “doğu”-“batı” dünyaları arasındaki coğrafi hatlar her dönemin koşuluna göre değişse de, bu değişken süreçler içerisinde bazı mevkiiler bir biçimde önemini korumuştur. İlk Çağ'da Hayaşa'yı batısındaki Hatti-Hitit topraklarından, Urartu'yu Frigya'dan, Turani Sakalar ya da İrani Med- Pers dünyasını Grek-Latin dünyasından siyasal – kültürel ayırlama yine bu mevki üzerinden olur. Kızıldağ, Armenia (Üst ülke) ile Kapadokya arasında kesin ve doğal bir sınırdır. Erzincan'da Mutahharten, Sivas'ta da Kadı Burhanettin hüküm sürereken yer yer savaşırlar, nihayi olarak Kızıldağ sınır yapılıp barışlılardı.

Kızıldağ “Ziyaret” mevki.

mekânın doğusunda Haspınar Vadisi ve Polatlar mevki bulunmaktadır. Kızlar Sinisi, Kalenin üstünde, oval planda inşa edildiğini düşündüren bir alanın zeminine denilmektedir. Alanın etrafındaki duvarların niteliğinden Roma Dönemi’nde yapıldığı ya da tadil edildiğini göstermektedir.¹⁶⁰

Daha önce belirtildiği üzere; bazı terk edilmiş metruk İlk Çağ kalelerinin ergenlik çağına gelen kızların ritüel yeridir. “Kızlar sinisi” olarak adlandırılan yerlerin de benzer ritüeller için kullanıldığı, adını bu ritüellerden aldığı da akla gelmektedir.

ALTKÖY - SEYYİD SİNAN VE TÜRBESİ: XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında Altköy’de “Şeyh İsmail Zaviyesi”nin bulunduğunu biliyoruz. 1530’da Şeyh Nazar oğlu

Bayezid bu zaviyenin başında iken onun ölümüyle Seyyid Sinan’ın uhdesinde olmuştur.¹⁶¹

Bu zaviyenin 153 H. 1289 (1872) tarihli salnâmede (s. 131), halkın ziyaret ettiği beş ziyaretgâhtan biri olduğu kaydedilir: Erzincan’da Cırzını Dağı’nda, Ali Kerim El-hisal Nefidin Aceb Şîr Gazi (bugünkü Sultan Seydi diye anılan yer), Veliyullahdan Pîr Muhammed (Keleric

Anadolu’nun Türkler tarafından fethedilişi sırasında Kızıldağ’ın geçici de olsa yine “hat” oluşunu, yalnızca tarihsel kayıtlardan değil, anlatılagelen efsanelerden, kahramanlık öykülerinden, dini menkıbelerden, hâlâ daha ziyaret edilen türbe ve yatırlardan öğreniyoruz. Kızıldağ’ın zirvesine yakın, bu dağın doğu yamacındaki ziyarete “Kızlar Sinisi” denmektedir.

Bölgede bir diğer Kızlar Sinisi de Ezbider’in (Akıncılar) ilçesinin güneyindeki Karadağlar yükseltisinin kuzey yamacındadır. Eski bir kale olan

Seyyid Sinan Türbesi.

¹⁶⁰Tahir Erdoğan Şahin, Suşehri, Akıncılar, Gölova ve Çevresinin İlk Çağ’daki konumu ve Yerleşimleri; Hayaşa Krallığı- Dukkamma Yerel Yönetimi, Her Yönüyle Sivas Kongresinin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu, Sivas 2019, s. 99-100.

¹⁶¹ Mustafa Özdemir, Refahiye Tarihi, İstanbul 2007, s. 434.

Köyü'nde), Terzi Baba; Kemah'ta Âli Selçuk'dan Sultan Melik Mengüçik Gazi; Gercanis'de (Refahiye) ise Seyyid Sinan Gazi türbeleridir.

Hemen her ziyaretgâh ve evliya adına anlatıldığı gibi, Seyyid Sinan hakkında da bazı anlatılar vardır. Altköy Seyyid Sinan Türbesi içinde yer alan diğer mezarın ise S. Sinan'ın kardeşi Seyyid Bekir'e ait olduğu söylenmektedir.

4. ÜÇ KARDEŞLER; ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDE YEDİLER'İN ÖNCÜLERİ

MELİK MENGÜÇİK GAZİ (SULTAN MELİK): Kemah, Erzincan ve Refahiye yöresi halkının yüzyıllardır büyük önem verdiği, hâlen ilgi ve alakalarını kesmediği ve hâlen dileklerin gerçekleşmesi adına ziyaret ettiği önemli bir makamdır. Halk arasında yaygınlıkla "Sultan Melik" diye anılır. Lafzı geçtiğinde "mübarek" eklenmeksizin yad edilmez. Evliya Çelebi'nin kaydettiği, yakınındaki köyün "Mübarek" adını alması, Mengüçik Ahmet Gazi ile ilişkilidir.¹⁶²

Mengüçik Gazi, kemah'ı payitaht yapıp bu coğrafyanın yeni bir kimliğe erişmesinin siyasal önderi, bu yörede ilim ve irfanın yeşermesi adına gazi olmakla maruf bir kişilik. Selçuklu ailesinin karizmatik tiğınlerinden biri. Dinin ruhuyla ve asli gerçeğiyle hem hal olunan o dönemde, dine mugayir görülmeksizin yarı mummyalı naaşıyla kısmen duruyor.

Melik Gazi Türbesi

Mengüçikler ve Mengüçik Ahmed

Gazi: Türklerin Anadolu ile ilişkisinin oldukça eski bir geçmişi vardır. Anadolu'ya milattan sonraki yüzyıllar içinde yapılan Türk akınları IV. yüzyılın ikinci yarısına kadar gider. Ancak ülkenin "Türk yurdu" oluşu Selçuklu fütühatı sonrasında gerçekleşir.

1071 yılında Malazgirt'te kazanılan zafer sonunda başta Oğuz Türkleri olmak üzere yüzbinlerce Türk, Anadolu'nun hemen her köşesine ulaşmıştır. Mengüçik Ahmet Gazi'nin fethiyle görevlendirildiği bölgelerin

zabtı 1071 - 1080 seneleri arasında bitirilmiş, yerleşme merkezlerine çoğunluğunu Kınık, Kayı, Salur, Dodurga, Karaevli, Öreğiri'nin oluşturduğu Oğuz boyları ikamet ettirilmiştir.¹⁶³

¹⁶² Evliya Çelebi, Seyahatnâme II, İstanbul 1976, s. 616; O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973, s. 59.

¹⁶³ T. E. Şahin, Erzincan Tatihi- 2, Ankara 2019, s. 23- 84, Faruk Sümer, MEB- İA, "Mengüçükler" madd.

Mengüçik Ahmed Gazi'nin ve ona bağlı aile üyelerinin seçkin bir yerinin oluşu ve kişiliğinin niteliğini Divriği – Sitte Melik (Şehin Şah) Türbesi'nin 590 kitabesindeki "...zalimlerden hesap soran, Anadolu, Suriye ve Ermenistan'ı dize getiren, Alp Kutluğ, Uluğ Hümayun, Ceboğa, Tuğrul – Tekin, Mengüçik soyunun..."¹⁶⁴ terimlerinden anlamak mümkündür. Bu tür Türkçe ünvanlar, Mengüçik oğullarının Oğuz beylerinden önemli bir aile mensubu olduklarını teyit etmesi bir yana, bizzat Mengüçik Gazi'nin şahsı için kullanılan sıfatlar, onun çabalarının önemini ortaya koymaktadır.

Yine söz konusu türbenin aynı kitabesinde "... el merhum, es said, eş şehid, el gazi" (rahmetli, kutlu, şehid ve gazi) denilmektedir.¹⁶⁵

Mengüçik Ahmet Gazi'nin yerine oğlu İshak hükümdar olmuş (1119), onun ölümünden sora (1142), ülke önce Kemah, Divriği ve Erzincan Mengüçikleri olarak üçe bölünmüştür. İlk bölüşümde Erzincan Davud Şah'ın, Kemah Melik Mahmud'un, Divriği ise Süleyman Şah'ın ayrı ayrı yönetimlerine girmiştir.¹⁶⁶ Melik Gazi devlet adamlığı kimliğinin yanında dini bir ermiş kimliği de taşır.

Mengüçik Gazi'nin mumyalı naaşı.

SULTAN SEYDİ/ ACEPŞİR GAZİ: Türbesi, Erzincan Ovası'nın güneyinde, Munzurların orta yamaçları üzerinde yer alan seki üzerindedir. Cıvrını köyü arazisi içerisinde olan türbe halkın ziyaret ettikleri yerler arasındadır. Orijinal türbesi yıkılmış, malzemelerinin bazıları kullanılarak yerine sıradan bir kulübe yapılmıştır. Zaviye çevresinde eski konut temelleri ve güneyinde bir mezarlık alanı vardır. Zaviyenin bulunduğu yerde bir dönem özenle yapılmış üniteli bazı konutların olduğu bu temellerden anlaşılmaktadır.

Vakfiyesinde yazılı bulunan ilgili bir manzumeyi Ali Kemal'in kaydından öğrenebiliyoruz:

*İsmi sorarsan: Mehmed Tahir
Keşfi, kerameti gün gibi zahir
Ona her bakıma kahrede kahir
Arduçlu Cebel'de onun mekânı
Çok fakirler arda ekleder namı*

¹⁶⁴ Necdet Sakaoğlu, Türk Anadolu'da Mengüçekoğulları, İstanbul 1971, s. 135.

¹⁶⁵ Ancak, burada geçen "Şehid" terimi, O'nun savaşta öldüğüne kesin bir delil değildir. Zira bu terim "merhumun yakını", O'nun yerine de kullanılabilen, ve fakat daha yüksek merhalesidir. Bkz. O. Turan, D. And. Türk Devl. Tar., s. 56; N. Sakaoğlu, age, s. 34, not: 3.

¹⁶⁶ Bu bölünmeler için başvurulacak yegane kaynak, çağdaş müellif Süryani Mihael'dir (Chroniques, III, s. 252 – 253). Bu dokümanların doğru ve açık bir değerlendirilmesi için ayrıca bak. O. Turan, age, s. 60.

*Heybetli, şecaatli Aceb Şir Gazi
Belh ve Buhara'dan onlar gelmişler
Mal - vücud Hak yolunda vermişler
Kimi gazi, kimi şehid olmuşlar
Heybetli, şecaatli Aceb Şir Gazi.*¹⁶⁷

H. 1289 (1872) tarihli bir salnâmede belirtilen ve Erzincan'ın beş ziyaret yerinden biri de “Cırzını Dağı'nda Ali Kerim El-hisal Nefidin Aceb Şir-Gazi” olarak zikredilen bu yerdir.

Civarda tesadüf olunan sair mezar taşı parçaları üzerinde ise şu eksik yazılar okunmuştur:
-El merhum el-mağfur es-said eşşehid el-mazlum elfa...

-Elmerhum el-mağfur Emir Pulad Ağa fi...

Erkanüddevetü ved'din Ramazan... Hadi aşer şevval sene ve...¹⁶⁸

Vakfiyesindeki manzum kayıta da belirtildiği gibi, Belh ve Buhara taraflarından gelen alperenler arasındadır.¹⁶⁹ Asıl adı Mehmet Tahir'dir ve yaturunun bulunduğu yer Ardıçlı Dağ'dır. (Arduçlu Cebel).

Sultan Seydi Efsanesi: Efsaneye göre; yöredeki kâfirlerle savaşırken düşmanın kılıç darbesi ile kellesi kopar. Sultan Seydi ise kellesini koltuğunun altına alıp savaşmaya devam eder. Orada bir kadın bu durumu görür ve “Adam kellesi olmadan nasıl cenk ediyor.” diye bağırınca Sultan Seydi kılıcını bugün türbesinin olduğu yere saplar ve savaşmayı bırakır. Askerleri de ardıç ağacına dönüşür.¹⁷⁰ Böylece dağın adı da “Arduçlu Cebel” olarak kalır.

Günümüzde halen ziyaret yeri olan türbenin etrafında bulunan ardıç ağaçları da kesilmez. Anlatına göre; Fırat Irmağı üzerinde bir köprünün inşasında bu yörenin ağaçlarından yararlanılır. Köprünün bittiği gece Sultan Seydi yerinden kalkıp yapılan köprüyü dağıtır ve suya atar. Oradan geçen bir zata, bir daha bu ağaçların kesilmemesi gerektiğini söyler.¹⁷¹

ALİ CERRAH: Ali Cerrah (halkın dilinde Ali Cerrah) olarak bilinen evliyanın türbesi Erzincan'ın batısında, Esesi (Uyd. adı: Çatalarmut) köyündedir.¹⁷²

Bu kişi de ermiş olarak kabul edilip hastalıkları iyileştiren bir hekim/cerrah olarak kabul edilir.

¹⁶⁷ Ali Kemalî, Erzincan, İstanbul 1932, s. 225.

¹⁶⁸ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi-2, Ankara 2019, s. 274.

¹⁶⁹ Anadolu'ya gelen kişi ve topluluklar için “Belh'ten,Buhara'dan gelmek” veya yaygınlıkla “.Horasan'dan gelmek..” biçimindeki ifadeler, doğrudan anılan bu yerlerden değil, Orta Asya'nın çeşitli yerlerden geldiğini vurgulamak için kullanılır.

¹⁷⁰ Saim Sakaoglu, 101 Anadolu Efsanesi, Ankara 1966, s.129; İnan Tanrıverdi, Üç Kardeş. Melik Gazi, Acepşir Gazi, Ali Cerrah, Tandırbaşı Dergisi, (13 Şubat 2020 özel sayı), Ankara 2020, s. 22.

¹⁷¹ R. Kara, age, s. 20.

¹⁷² T. E. Şahin, Erzincan'da Mevlevî Hareketleri, 9. Millî Mevlâna Kongresi (Tebîğler), 15-Aralık- Konya 1997.

Her yıl pek çok insan şifa ve çocuk sahibi olmak için bu türbeyi ziyaret etmektedir.. Önceleri mezarın üzerinde iki katlı taş bir yapı bulunmakta iken türbelerin kapatılması sonrasında, zamanın işgüzar valisi tarafından halkın yoğun ziyareti nedeniyle, hurafe olduğu gerekçesi ile yıktırılmıştır. 1950'lerde tamamen tahrip edilen türbe, köylüler tarafından iki metre yüksekliğinde dikdörtgen biçiminde yapılan duvarların içine alınmıştır. Kullanılan taşlar çevreden ve türbenin kendisine ait beyaz taşlardır. 2007'de üzerine yeni bir bina yapılmıştır.

Ali-cerah Türbesi'nin 1980'lerdeki durumu

Türbe, günümüze taş yığını olarak gelmiştir. Anlatılanlara dayalı olarak, gerek yapının yıkılmadan evvelki şeklinin ve gerekse rivayetlerin dayandığı hadiselerden; buranın Selçuklu döneminde kaldığı zannedilir. "Cerrah" (tabip-doktor) adını hala muhafaza eden türbenin kime ait olduğu hususunda hiçbir ipucu yoktur. Erzincan'da Mevlana ile ilişkili menkıbesine yer verdiğimiz "Tabip Alaeddin-i Erzincani"nin "kam" geleneğinden gelen efradından her hangi birine ait olması belki mümkün.¹⁷³

1964'te neşredilen Türkiye Turizm Dergisi- Erzincan Özel Sayısı'nda şu bilgiye yer verilir:¹⁷⁴

"..Burası çok eskiden kümbet olarak bilinmektedir. Sonradan tekke ve zaviyeler konusunda ortadan istismarcılığı kaldırmak için yıktırılmıştır. Bugün köylüler tarafından dörtgen şeklinde yeniden bir türbe inşa edilmektedir.

Bu zat hakkında birçok deyimler vardır. Fakat bunlar birer efsaneden ileri gitmemektedir. Türbenin tamiri sırasında, halk tarafından burada yazılı bir taş bulunmuştur. Taşın üzerinde (taş kırık ve parçadır) birçok yazılar bulunmaktadır. Alt sol köşesinde, eski Türkçe (sene) kelimesi bulunmakta ve bunun altında ya 411-481-489 ve yahutta 419 diye zorlan okunabilen bir rakam görülebilmektedir. Bu tarihler, Müslümanların buralara ilk hücumlarını göstermektedir. Halife ordularının bu havaliye saldırımları sırasında şehit düşmüş bir kumandan olması da mümkün bu zatın.

Bölge bu zata çok bağlıdır. Birkaç mucizesi de görülmüş. Zaten efsanelerde görüldüğü gibi halkın buraya bağlılığı çok büyüktür."

Ali Cerrah hakkında en kayda değer bilgi, 1964'te türbe mekânında bulunan taş ve Hüseyin Toyfikir'ın bunu kayda geçirmesidir. Okuyabildiği tarih ya da tarihlerin Hicri olduğu düşünülürse, Ali Cerrah diye anılan zatın ölümünün 1088/89 veya 1095/96 olması

¹⁷³ T. E. Sahin, Erzincan Tarihi-2, s. 153.

¹⁷⁴ Hüseyin Toyfikir, 1939- 1964 Eski Erzincan Şehri, Türkiye Turizm Dergisi, İstanbul 1964, s. 34.

mümkündür. Nitekim bölgenin tarihsel geçmişinde 1071/1075 fütihat yıllarıdır. Fethin lideri Mengüçik Gazi'nin 1118'de vefat ettiğini biliyoruz. İhtimal ki Ali Cerrah onun çağdaşı komutanlardan biri ve adından hareketle aynı zamanda Orta Asya Kamlık geleneğine mensup kişilerdendir.

Bu verilerden hareketle; daha öncesinde kümbet olduğu söylenen yapının o dönem kümbetleri niteliğinde yapılması uygundur. Bunun için elimizde Selçuklu dönemi ilk kümbetlerinden olan Erzincan Kaledibi Kümbeti fotoğrafları bulunmaktadır. Kaldı ki yıkılmamış konumda olan Mengüçik Gazi Türbesi de yeterli örnektir. Bölgenin fethedilip İslamlaşması ve Türkleştirilmesi konusunda hayatlarını ortaya koyan bu zatlara uygun bir türbe/kümbet yapımı çok görülmesi gerek.

5. ALUCRA'NIN ÜÇ KARDEŞİ

Üçler, Yediler ve Kırklar'ın Türk dünyasında yaygın bir olgu olduğu bilinmektedir. Aşağıda Alucara'da bulunan üç kardeş örneği İbrahim Sezer'in ilgili makalesinden aktarılmıştır.¹⁷⁵

SEYYİD MAHMUT ÇAĞIRGAN BABA TÜRBESİ: Seyyid Mahmut Çağırğan Baba, bu çevredeki en bilinen dini şahsiyetlerden birisidir. Bu zat gibi Doğu Karadeniz'de İslam dininin yayılmasına öncülük eden Türk dervişlerinin Alucra ve çevresinde Çağırğan Zaviyeleri kurarak faaliyet gösterdiği bilinmekle beraber bunlarla ilgili detaylı bilgilere ulaşılamamıştır. Çağırğan nispetiyle vakıf kayıtlarına ve çeşitli belgelere konu olan Türk dervişlerinin Çoruh-Kelkit Vadisi'ni iskân alanı olarak seçtikleri anlaşılmaktadır. Bu zümreye bağlı bir grup dervişin Alucra ilçesinin Zun (Boyluca Köyü) ve Zıhar (Fevzi Çakmak Köyü) köylerine yerleştikleri bilinmektedir.

Bu bağlamda Seyyid Mahmut Çağırğan Baba'nın bu dervişler içerisinde Alucra yöresine gelen iki kardeşten biri olduğu ve Zun (Yeni Boyluca) Köyü'ne yerleştiği aktarılmaktadır. Bu zat ile ilgili olarak yaşadığı dönemde de bilinen bir dini şahsiyet olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim Yavuz Sultan Selim döneminde 1501 tarihli vakfiyede Şeyh Mahmut Çağırğan-ı Veli hakkında "Fahrül Meşayih (Kendisiyle iftihar edilen şeyhler şeyhi)" ifadesinin kullanılması, Seyyid Mahmut Çağırğan'ın o dönemde de çok değer verilen bir âlim olduğunun göstergesidir. Buna ek olarak Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da sancak beyi olduğu sırada, yaptığı başarılı savaşlar ve gösterdiği yararlılıklar sebebiyle bugünkü Boyluca, eski adıyla Zun köyü topraklarını 1501 yılında Seyyid Mahmut Çağırğan Veli'ye tahsis etmiş olduğu aktarılmaktadır. Seyyid Mahmut Çağırğan Baba Türbesi, Alucra ilçe merkezine 17 km uzaklıkta bulunan Boyluca Köyü'nde bulunmaktadır. Düzgün kesme taşlardan sekizgen planda yapılmış olan türbenin üzeri, kırma çatıyla ve çinkoyla kaplıdır. Dört yüzeyinde sivri kemerli, taş lentolu pencereleri vardır. Türbe hafif yüksek bir temel üzerine yapılmıştır.

Türbenin yanında ahşaptan yapılmış bir de dergâh mevcuttur.

¹⁷⁵ İbrahim Sezer, Alucra İlçesinin Kültürel Turizm Potansiyeli, TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim 2016 /13-14 October 2016, Ankara, s. 344-365.

Türbe, 17.05.1991 tarihinde koruma altına alınmış ve kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Seyyid Mahmut Çağırğan Baba Türbesi

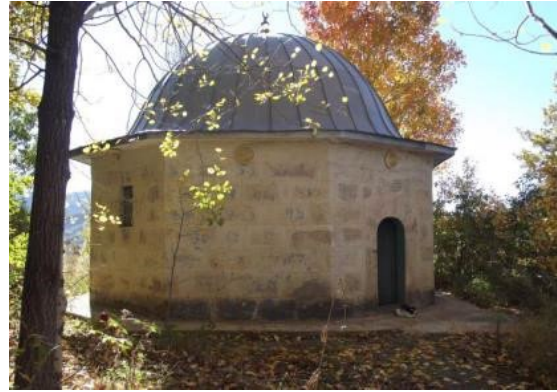
Bu türbe ve dergâh, ziya retçiler tarafından ilgiyle gezilmektedir. Maddi ve manevi hastalıklarına çare bulmak isteyenler veya dileklerinin (evlenmek, çocuk sahibi olmak vb) gerçekleşmesini isteyenler buraya gelmekte ve dualar ederek, namaz kılmaktadırlar.

Burada ip ve bez bağlamalar gerçekleştirilmekte, ateş yakılmakta, yakılan kâğıtların suyu içilmektedir. Ayrıca dergâhtaki taşın 355 renk değiştirdiği ve istekler gerçekleşecekse taşın parıldadığı, gerçekleşmeyecekse karardığı rivayet edilmektedir. Söz konusu türbe ve dergâh,

inanç turizmi açısından değerlendirilecek bir kültür varlığı olarak dikkat çekmektedir.

ŞEYH YAKUP GÜLAMİ ÇAĞIRGAN BABA: bu çevredeki en bilinen evliyalardan birisidir. Şeyh Yakup Gulami, Şeyh Mahmud, İsmail Hakkı gibi Çağırğanlı topluluğunun kanaat önderleri olarak, Anadolu'nun kuzeydoğusunun İslam dini ile buluşmasında dikkate değer katkılar sağlamışlardır.

14. yüzyıl ortalarında İsmail Hakkı Çağırğan Zaviyesi şeyhlerinden olduğu anlaşılan Şeyh Yakup Güلامي'nin, aynı coğrafyada bulunan Gürbulak köyünün de kurucusu olduğu sanılmaktadır. Söz konusu zat, tasarrufu altında bulunan köydeki ziraat alanlarını, şeyhi olduğu zaviyeye vakfetmiştir. Günümüzde Alucra ilçesinin Gürbulak köyünde bulunan türbesi, ziyaretçilerin ilgi gösterdiği önemli inanç yapılarından birisidir

Şeyh Yakup Güلامي Çağırğan Baba Türbesi

İSMAİL HAKKI ÇAĞIRGAN BABA: Çağırğan Zaviyelerinin dervişlerinden birisi olup, Seyyid Mahmut Çağırğan Baba'nın kardeşi olduğu bilinmektedir. Fevzi Çakmak (Eski adı Zihar) Köyü'ndeki zaviyenin kurucu şeyhi olduğu aktarılmaktadır. Türbesi Alucra ilçe merkezine 8 km uzaklıkta bulunan Fevzi Çakmak Köyü'nde bulunmaktadır.

Köy mezarlığı içerisinde taştan yapılmış sekizgen planlı, kırma çatılı, külah örtülü olan türbe, düzgün yontma taş malzeme ile yapılmıştır. Gövde ve pramidal çatıdan ibaret olan türbenin çatısı çinko ile kaplıdır. Üç yüzeyinde taş lentolu pencereler vardır. Kuzeyinden bir

kapıyla girilen türbe içerisinde bir mezar sandukası mevcuttur. Türbenin yüzeyi beyaz badana ile boyanmıştır Türbe, 17.05.1991 tarihinde koruma altına alınmış ve kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Söz konusu türbe, ziyaretçiler tarafından, maddi ve manevi hastalıklarına çare bulmak maksadıyla veya çeşitli dileklerin gerçekleşmesi için ziyaret edilmektedir. İnanç turizmi açısından değerlendirilecek bir kültür varlığı olarak dikkat çekmektedir.

Bunların dışında; Gelvaris köyünde Hacı Hasan Efendi ve Osman Baba, Yeşilyurt köyünde Seydi Şih Mehmet diğer evliyalar arasındadır.

İbrahim Sezer'in Alucra'daki üç şahsiyet ve türbeleri hakkında verdiği bilgilerde kullandığı kaynaklar:

Bozalioğlu, İ. ; İsmail, "Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zaviyeler", Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996), s. 391-404, İstanbul 1997.

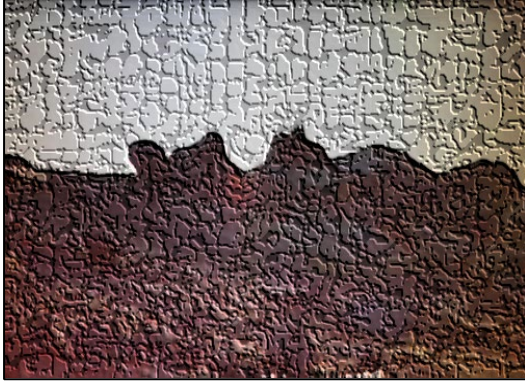
Fatsa, M. ; "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Vakıf Yoluyla İskân Metoduna Bir Örnek: Alucra'da Çağırğan Zâviyeleri" Vakıflar Dergisi, Sayı:36, s.87-100, Ankara 2011.

Fatsa, M.; Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, Giresun Belediyesi Yayınları, Bilgi Ajans Yayın Matbaa, Giresun 2008.

Giresun İli Turizm Rehberi, Giresun Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Giresun 2012.

İltar, G.; Giresun Kültür Envanteri, Giresun Valiliği Yayınları, İstanbul 2014.

Kara, Düzgün, Ü. ; "Giresun'da Veli Kültürüne Bağlı Adak Yerleri ve Adak Uygulamaları", Yeşil Giresun Gazetesi'ne Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun Sempozyumu Bildirileri, Giresun 2003.

MASUMİYETTE KALANLAR MASUMİYETE KIYANLAR VE TAŞ KESİLENLER

1 ANADOLU'DA STEL GELENEĞİNİN MUCİTLERİ

Hitit kayıtlarında Hayaşa'dan bahsedilirken, “Tanrı Nergal”, Huvaşi taşı”, “Laha Dağı”yla birlikte Arziya, “Hayaşa şehri harabesi” (uru. du-uru hayaşa) biçiminde de anılır.

Hititlerle çağdaş olan Hayaşalıların, Sumer- Hurri- Babil – Hayaşa düzleminde bu ülkeye, başta tanrı ve tanrıçalar olmak üzere pek çok veri ihraç ettikleri bilinmektedir. Bu süreçte hiç kuşkusuz Hayaşa sanatına özgü unsurlar da kazandırılmıştır. Huvaşi taşı geleneği bunun somut örnekleri arasındadır.¹⁷⁶

Azzi/Hayaşa Bölgesi'nin hemen her alanında günümüzde bile kutsanan doğal megalitlere, hatta bunların belli bir geometriye göre dizilmiş olanlarına tesadüf edilmektedir.

İlk Çağ'da kutsanan bu taşlar, Orta Asya Şamanist geleneği çerçevesinde hâlâ sıra dışı objeler olarak görülmektedir.

Megalitlerin biri, Kelkit'in Tirekes Köyü'nün (Kılıçtaşı) eteğinde yer alan yükselti üzerindedir. Eski Kale, Koyuntaşı adı verilen mahalde, kuzey-güney doğrultusunda uzayan sırtın silüetindedir. En yüksek alanda iç kale bulunur. Ancak, duvar kalıntıları tümüyle tahrip edilmiştir. Megalit, Tirekes köyünün güneyinde 5 adet dairemsi dikili taş biçiminde dizilidir.

Tirekes köyü kadim kiliseleriyle de ünlüdür. Şifahi olarak 7 adet kilisenin bu bölgede bulunduğu söylenmektedir. Ancak hemen hiç biri bugüne kadar gelememiştir. Köyün güney batı karşısında yer alan yükseltilerin biri üzerinde eski bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Seramikler Roma dönemine aittir.

Huvaşi taşları doğal stellerdir. Daha doğrusu bu dikili taşlar, Anadolu İlk Çağ saraylarının kabul salonları girişindeki stellere örnek teşkil etmişlerdir. Huvaşi (ya da zıkın) denilen bu taşlar oldukları yerde kutsanır ya da ırmak, dere, pınar gibi suyun yakın olduğu yerlere dikilirlerdi. Bizim kanaatimiz, ana tapınağın uzağında olmak zorunda kalan insanlar, bu taş aracılığıyla tanrı ya da tanrıçalarına tapınımlarını yerine getirilerdi. Gördüğümüz örneklerin ana yerleşimle olan konumları bu izlenimi vermektedir.

¹⁷⁶ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi-1, Ankara 2019, s. 32, 96.

Bugünkü Ezbider (Akıncılar) ilçesine- bağlı, tarihsel dokusu oldukça zengin yerleşim. Eskişehir Bugünkü Ezbider(Akıncılar) ilçesine bağlı, tarihsel dokusu oldukça zengin yerleşim. Eskişehir Kalesinin doğusunda, çay kıyısında bulunan kaya. - Görülen alanda - kale dış surlarının bir bölümü çay boyu devam etmiş olmalıdır. Ura; Hayaşa'nın sınır kenti.

Görünümü özel olan taşlar veya her hangi bir inancın gereği olarak sembol niteliğinde olan taşlarla insanlar arasında hemen her dönemde özel bir bağ olmuştur. Bir Uygur efsanesinde birliği temsil eden taş parçalandığında o toplum da parçalanmak durumunda olmuştur. Bazı delikli taşlar, deliğinden geçilmesi hâlinde dileklerin kabul edilmesine neden olur. Daha pek çok şey sıralanabilir. Ancak taşlar bir boyutuyla da hareket ve canlılığın sona ermesidir. Bu nedenle “taş olmak”, hâl ve hareketin ortadan kalkmasıdır.

Şebinkarahisar- Alucra arası görüntüler.

Azzi/Hayaşa'nın hemen her bölgesinde “taş kesilme” öykülerine rastlamak mümkün. Aşağıda buna ilişkin bazı örnekler verilmiştir.

Tirekes Kalesi güneyinde dikili taşlar

2. TAŞ KESİLENLER

EKŞİ SU YOLU ÜZERİNDEKİ TAŞLAR (TAŞ KESİLEN KERVAN):²²⁰ Erzincan'ın 10 km. doğusunda Ilıca denilen mevkide kervancının biri develeriyle birlikte konaklamış. Kendisi ve develeri susuzluktan ölmek üzereymiş Allah'a yalvarmış: "Allah'ım şurada bana su ver sana en baş devemi kurban keseceğim." demiş.

Allah, devenin bu yalvarmasına karşılık o anda orada bir gözeden su çıkartmış. Kervancı buna çok sevinmiş. Develerinin sulamış, yemlerini vermiş ve dinlenmek için bir kenara uzanmış.

Üzerinde bir bit bulup öldürmüş. Allah'a hitaben: "İşte sana kurban, kurbandan maksat kan akıtmak değil mi? İşte bundan da kan çıktı." demiş. Bu sözler Allah'ı gücendirmiş, deveciye ve develeri orada taş kesmiş. Bu mevkide taşlar hâlâ durmaktadır.¹⁷⁷

Erzincan- Ekşisu yolu üzerinde bulunan doğa harikası Kervan Kayalığı'nın yok edilmeden önceki konumu.

2014 yılında Erzincan Belediyesi'nin bu yerde otel türü bir betonlaştırmaya gitme hevesi yüzünden maalesef bu olağan üstü doğal yapı harap edilmiştir.

Kervancı susuzluk karşısında adak adar. Tehlike geçtikten sonra bu adağını yerine getirmeye kıyamaz. Kendisine yardım eden Allah'a hakaret ederek gücendirir. Üzerinde bulduğu "biti" kurban niyetine öldürünce kervancı ve kervanı taş kesilir.

TAŞ KESİLEN ÇOBAN:¹⁷⁸
Conur (Alaçayır) köyünün

doğusunda "Morkom" denilen bir mevkide, vaktin birinde bir çoban sürüsünü otlatmaktaymış. Ne var ki, çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek

¹⁷⁷ R. Kara, age, s. 122-123.

¹⁷⁸ Mustafa Özdemir, Alaçayır Köyünden İki Efsane Örneği, Mengüceli/ Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 9-10, Erzincan 1980, s. 18.

hâle gelmiş. Çoban, sürüsünü sulamak için her çareye baş vurmuş, ama yine de su bulamamış. Son çare olarak ellerini kaldırıp Allah'a yalvarmaya başlamış :

- “Allah'ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan en sevdiğim kara koyunu sana kurban keseceğim” demiş...

Çoban'ın duasını kabul eden Allah orada bol miktarda su çıkarmış. Çoban da sürüsünü doya doya sulamış. Sulamasına sulamış ama, verdiği sözde de durmamış. Kara koyunu kurban etmeğe kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinden yakaladığı bir "kene" yi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış. Çobanın yapmış olduğu bu hareket, Allah'a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş.

Bugün hâlâ efsanenin geçtiği yerde koyun sürüsünü andıran taşlar, sıra sıra durmaktadır.

TAŞ KESİLEN GELİN ALAYI: Erzincan' ın Esesi köyünde kırmızı toprağa sahip bir bölgedeki diktlerin bulunduğu yere “Gelinler” denmektedir. Anlatılanlara göre;

Bir düğün alayı bir köyden diğer köye gelin götürürken, alayının önünü aksakallı bir ihtiyar kesmiş ve düğün sahibinden bahşiş istemiş. Ancak düğün sahibi istenileni vermemiş. Bu kez yaşlı adam diğerlerinden istemiş, ne var ki onlar da vermemiş. Bu kez adm:- “Açım, bari karnımı doyuracak kadar ekmek verin “ demiş, yine vermemişler. Yaşlı adam:- “O hâlde hepiniz taş kesilesiniz” demiş, der demez düğün alayının hepsi taş kesilmiş. Meğer ki karşılıklarına aksakallı bir dilenci kılığında çıkan yaşlı adam Hızır'mış.

-oOo-

Masumiyete kıyanların, ihanet edenlerin, nankörlerin taş kesilmelerine karşın; masumiyetinde kalmak, iffet ve onurunu korumak adına taş kesilmeyi niyaz edenlerin taşlaşması da söz konusudur. Kızıldağ “Kızlar Sinisi” efsanesi, Ermeni katliamından kaçarken yakalanan beş kıza ilişkin anlatım bu yöndedir. Duaları o cani ve mütecaviz gürhün eline geçmemek için taş kesilmeyi istemek biçiminde olmuş ve dilekleri kabul edilmiştir.

Taşlar, her hangi topluluğun helak olmasında da rol oynarlar. Kuran'da “fil sûresi” bunu anlatır. Ve Lût kavmi..ve Pompei..Taşın mağma hâlindeyken insanların apansız yakalanmasıyla sonuçlanır. Topluluğun uyarıcısı bazen bir peygamber, bazen Hızır ve bazen aracı olan masum bir çobandır. Bayburt'un Hınzeverek köyünde anlatılan bir efsane bu yöndedir.

3.TOPLULUKLARA HELAK ÖNCESİ UYARILAR

HİNZEVEREK DESTANI: ¹⁷⁹ *Hınzeverek köyü Bayburt'un doğu sınırında, Bayburt'u çepe çevre saran Çoruh Nehri'nin başladığı noktada yer almaktadır.*

Hınzeverek köyü, o dönem bölgenin önemli yerleşim merkezindeydi. Doğu – Batı istikametinde çoban olarak görev yapan bir şahsın, olaydan sonra Koskor köyüne gelerek olayın şoku ile anlattığı ifadelerle destana dönüşür.

¹⁷⁹ Hilmi Ayaz, Kuzeydoğu Anadolu Destan ve Masalları, Trabzon 2010, s. 17-19.

1915-1916 yıllarında Hınzevrek köyünde çobanlık yapan şahıs sabahleyin sürüsünü alarak dağa çıkmış. Sürüyü otlata otlata yorulmuş, öğlen vaktinde göze kenarına gelerek sularını içmiş, koyunlarını yatırmış. Kendisi de gözenin kenarındaki söğüt ağacının dibine azığı açmış yemeğini yemiş. Biraz dinlendikten sonra öğlen namazı için abdestini almış. Her zamanki gibi kibleye yönelip namazını kıldıktan sonra dua etmiş. Namazdan sonra sürüyü kontrol edip, tekrar söğüt ağacının dibine gelmiş.

O anda hiç görmediği aksakallı, yeşil sarıklı bir piri faninin kendisine doğru geldiğini görmüş. Çok heyecanlanmış. Eli ayağı bir birine karışmış. Gelen zat;

-Evladım Halil, sana söyleyeceğim haberi vakit geçirmeden köy halkına iletisin. Haber şudur ki, köyün başına bir felaket vardır. Köyü boşaltsınlar, der ve kaybolur.

Çoban korku ve heyecan içerisinde sürüyü unutup, köye haber vermek için dağdan aşağıya koşar. Köye iner ve olayı anlatır. Herkes duyar fakat çobana inanmazlar. Çoban sürüsünün yanına gelerek, sürüyü otlığa kaldırır. Akşama kadar otlar. Güneş batımına yakın köye iner.

İkinci gün çoban Halil sürüsü ile aynı yerde aynı vakitte, aynı olayla tekrar karşılaşır. Tekrar köye iner ve haber verir.

Yine kimse inanmaz. Yine sürüsünün yanına gelir ve otlar. Güneş batımına yakın köye iner.

Çobanın köye inmesi ile komşular çoban Halil'e kızarlar.

-Neden yalan söyleyerek bizi tedirgin ediyorsun, derler. Alay geçerler, Halil ise, doğru söylediğini, yalan olmadığını anlatır ama nişanlısı Gülişan bile ona inanmaz. Bu nedenle geçeyi köyün dışında geçirir.

Sabahleyin gelir sürüyü alır, her zamanki gibi otlığa götürür. Öğlen vakti gözenin başındaki yatağa gelir, sürüyü içirerek yatırır.

Azığını çıkarıp yemeğini yer, namazını kıldıktan sonra ağacın gölgesinde istirahat çekilir. Çok düşüncelidir. O anda aksakallı piri faninin kendisine doğru geldiğini görür ve çok heyecanlanır.

-Evladım Halil, “Köye niye haber vermedin?” diye sorar.

-Efendim, haber verdim amma kimse inanmadı, diye cevap verir.

-Peki evladım, sen sorumluluğunu yerine getirdin, onlarda inanmamanın cezasını çeksinler, der ve kaybolur.

Çoban Halil büyük bir heyecan içinde ne yapacağını bilmeden sürünün etrafında dolanır. Aradan birkaç saat geçtikten sonra yan taraftan bir toz bulutunun yükseldiğini, büyük bir

toprağın aşağıya doğru, köyün üzerine doğru aktığını görür. Bağırmaya ve ağlamaya başlar. Korku ve heyecan içerisinde ne yapacağını bilmez bir hâdedir.

Toprak kayması bitince köye doğru koşar. Yardım etmek ister. Fakat bütün köyün toprakla örtüldüğünü görür. Nişanlısını bile bulamaz. Olayı haber vermek amacı ile komşu köye gider. Ağalıcukur Dağı'nı aşarak Koskor Köyü'ne gelir olayı haber verir.

Kendinden geçmiş olarak Koskor Köyü'nde dolaşırken ağzından şu ağıtlar dökülür.

Hınzeverek dedigün bir küçük gasaba

Kesülür kelleler gelmez hesaba,

Sallanur beşikler, ağlar balalar,

Bir saat yerinden oynadı dağlar.

Neydim gurtulamadım dağın elinden,

Bele firget olur sebep elinden,

Hınzeverek dedigün dağları gani,

Kimisi nişanlı kimisi evli,

Sede Gülişan degül herman nişanni,

Nedim gurtulamadım dağın elinden.

Not: Söyleyen Nazlı Sekmen. Koskor köyü, 82 yaşında, okur yazar değil. Derleme tarihi: 2008

II MASAL ÜZERİNE¹

Prof. Dr. Esmâ Şimşek

Destan, mitoloji, efsane, halk hikâyesi ve fıkralarla birlikte halk edebiyatının “*anlatı türleri*” içerisinde yer alan masallar, ait olduğu toplumun çeşitli değerlerini, hayallerini, inanışlarını, duygu ve düşüncelerini, kısacası kültürel değerlerini aktarması bakımından oldukça önemlidir. Kitle iletişim araçlarının fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde, bazen çocukları uyutmak için bazen yapılan bir işi daha sevimli hâle getirmek için bazen de vakti güzel geçirmek amacıyla anlatılan masallar, aslında konunun uzmanı bir araştırmacısının gözüyle tarihi bir vesika gibidir. Bu sebeple masallarda, bir toplumun yüzyıllar boyunca yarattığı geleneksel değerlerini, sosyolojik yapısını, özlem ve hayallerini bulmak mümkündür.

Masallar için bugüne kadar çok şeyler söylendi. Olumlu ifadelerin yanı sıra, masalların hayal mahsulü olduğu veya gereksiz, saçma sapan sözlerden oluştuğu da vurgulandı. Oysa masallar, anlayana ya da şifrelerini çözebilenlere gerçek hayatın dışı yansıması gibidir. Çünkü duygularımızın, arzu ve isteklerimizin sembollerle ifade edildiği masallar, çözümlemeyi bilene, geçmişi ve kendimizi gösteren bir aynadır. Diğer bir ifadeyle masallar, baskı altına alınmış duygularımızın ve iç dünyamızın sembollerle dışavurumudur. Kolektif bilinç dışının ürünleri olduğu için ait olduğu toplumun kültürel belleğini oluşturur.

Aslında masallar, sembollere dayalı bir anlatı türüdür. Masal dünyasında yer alan her tipin, cereyan eden her olayın bir de sembolik anlamının olduğunu unutmamak gerekir. Hemen

¹ Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi – Elazığ/ Türkiye, esmsimsek@gmail.com.

hemen bütün metinlerde iyi/örnek insan olma yolunda verilen mücadeleler anlatılır ve çaba sarf etmeyen, çalışmayan, zorluklara göğüs germeyen bir kahraman başarıya ulaşamaz. Başlangıçta maddi ve manevi anlamda eksik olan kahraman, bilinçaltındaki olumsuz yanlarıyla (gölgeleriyle) iç hesaplaşmalarını yaparak mücadelesini tamamlar ve asıl benliğini bulur. Bilinçaltındaki olumsuzluklarla yüzleşemeyen veya hesaplaşamayan kahraman, benliğini gerçek anlamda olgunlaştırılmaz. Onun için masallarda, olmak istediğimiz “ben”e ulaşma gayreti, çekilen çilelerle çözümlenir. Masallarda geçen olayları bu bağlamda düşündüğümüzde hemen hepsinin, kahramanın erginleşme sürecini tamamlayan sembolik basamaklar olduğu söylenebilir. “*Hamdık, piştik, yandık.*” misali, yaşanan mücadeleler, kahramanı hamlıktan kurtarıp erginleştirerek insan-ı kâmil yapar.

Masallar, toplumsal değerler açısından da İgnaz Kúnos’un; “*Masal dediğimiz şey her milletin âyine-i devranıdır. Bu âyineye bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini, hem de kadim vakitlerimizin ahlâkını da görmüş oluruz.*” (Sakaoğlu 2002: 4) dediği gibi, bir milletin en önemli belgeleridir. Geleneğe uygun olarak anlatılan bir masalda, anlatıldığı topluma ait; tarihten coğrafyaya, halk tababetinden halk hukukuna kadar her türlü bilgiyi bulabiliriz. Çünkü “masal anası”, “masal ninesi” veya “masal atası” adını verdiğimiz usta anlatıcılar, bir masalı cümle cümle ezberleyerek dinleyicisine aktarmazlar. Hafızalarında sadece masalın özü saklıdır. Ancak bu masalı/özeti, herhangi bir dinleyici karşısında anlatacakları zaman, kendi bilgileriyle, kültürleriyle, inançlarıyla yeniden şekillendirip bölgelerinin gelenek, görenek ve değer yargılarıyla süsleyerek anlatırlar. Böylece, masal geleneğini bilen bir anlatıcının anlattığı masalda hem kendisine hem de yaşadığı bölgeye ait bir takım bilgiler rahatlıkla tespit edilebilir. Mark Azadovski; “*Her anlatıcı, anlattığı masala kendi bölgesinin nakşını vurur.*” derken masal-dinleyici-toplum ilişkisine dikkatleri çekerek aynı düşünceyi vurgulamak istemiştir.

Üzerinde biraz düşünüldüğünde, derin anlamların saklı olduğu fark edilen masalların ne olduğuna gelince...

1. Masalın Tanımı

Anadolu sahasında; “mesel”, “masal”, “hekat”, “hikâye” vb. terimlerle bilinen masallara Türk dünyasında, bu terimlere ek olarak; “nağıl”, “ertek” ve “erteği” gibi isimler verilir. Arapça “mesel” teriminden gelen masal için Devellioğlu; “*Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye.*” (Devellioğlu 1986: 747) der.

Geçmişçi çok eskilere dayanan masallarla ilgili olarak birçok araştırmacı birbirine benzer/farklı tanımlar yapmışlardır. Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahsil* adlı eserinde, o zamana kadar yapılan önemli masal tariflerini verdikten sonra kendisi de; “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayâl mahsulü olduğu hâlde, dinleyenleri inandırabilen, bir sözlü anlatım türüdür,*” (Sakaoğlu, 1973: 5) şeklinde kısa ve öz bir tanım yapar.

Şükrü Elçin ise masallardan bahsederken; “... *İşte, böyle bir zaman içinde, köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, 'hayâli- gerçek', 'mücerret - müşahhas', 'maddî - manevi' bir takım konu, macera, vak'a, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile, vakit geçirmek, insanları*

eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslupla anlatılır veya yazılır.” (Elçin, 1986: 369) diyerek masalların birçok özelliğine dikkatleri çeker.

M. Naci Önal, masal için; “*Masal, gerçek veya gerçeküstü, kimi zaman doğrudan, kimi zaman sembolik olarak belirli bir üslup ve kalıp ifadeler çerçevesinde anlatılan, genellikle içinden ya dersler çıkarılan ya da eğlendirmeyi hedefleyen, çoğu zaman ikisinin de bir arada olduğu, inandırma kaygısı taşımayan, ağzından bal damlayan anlatıcıları bulunan, en eski zamanlardan beri halkın edebi ihtiyacını karşılayan halk kültürünün yaygın ve günümüze dek gelebilen nesir ürünlerinden biridir.*” (Önal 2011: 2) derken uzun ama bütün özelliklerini içeren bir tanım yapar.

Hiç şüphesiz, yukardaki tariflerin hepsinde doğru olan taraflar olduğu gibi eksik kalan veya fazlaca uzatılmış yönler de vardır. Biz bu açıklamaları da göz önüne alarak, masalları şu şekilde tarif etmeyi uygun bulduk: “*Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.*” (Şimşek 2001, C.1: 3). Böylece, tanımdan hareketle masalın şekil ve içerik yönüyle belirgin özelliklerine dikkat çekilmiştir.

2. Masalların Özellikleri

Her türün olduğu gibi masalların da diğer türlerden ayrılan ve masalı masal yapan bazı özellikleri vardır. Bunları üç başlık altında verebiliriz:

2.1. Şekil Özellikleri

2.1.1. Masallar (hayvan masalları hariç), destan ve halk hikâyeleri kadar olmasa da uzun metinlerdir. Anlatılması birkaç gece süren masallar vardır. Özellikle “Peri Masalları” ya da “Olağanüstü Masallar” grubuna giren anlatılar bunların en güzel örneğidir. Ancak, hayvan masalları veya fabl adını verdiğimiz anlatılar diğerlerine göre oldukça kısa metinlerdir.

2.1.2. Masallar, genellikle nesir hâlinde dirler. Ancak az da olsa, içerisinde manzum parçaların olduğu metinler de vardır. Bu manzum parçalar, masalın asıl yapısında olabileceği gibi anlatıcılar tarafından sonradan da eklenmiş olabilir. Örneğin, “Kabak”, “Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm”, “Bacı Bacı Can Bacı” ve “Karafatma” gibi masallarda metnin aslında yer alan (sonradan eklenmeyen) manzum parçalara rastlamak mümkündür:

Padişah (Anonim resimlerden düzenleme)

“*Bacı bacı can bacı
Kolunda mercan bacı
Kırk bir bıçak bilendi
Gırtlığıma dayandı
Arap kızı etime aş eriyor
Çıkıver kardeş, çıkıver*” (Boratav, 1958: 81).
“*Şengülüm, şüngülüm, mengülüm,
Aç kapıyı ben gireyim
Ağzımda su getirdim
Boynuzumda ot getirdim
Mememde süt getirdim*” (Alptekin 2005: 173)

Bunların dışında masalların belirli yerlerinde bulunan ve “formel” adı verilen kalıp ifadelerin de bazılarının manzum bir yapıya sahip olduğu görülür. Örneğin; “*Lale sümbül ekerek / Tütün, kahve içerek*”, “*Uzatmayalım kameti, kopartırız kıyameti*”, “*Az gitmiş, uz gitmiş / Altı ay bir güz gitmiş / Sonra dönüp bir de bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş.*” gibi formeller, birbiriyle kafiyeli şiirimsi ifadelerdir.

Bazı araştırmacılar ise kendilerine göre, yeni bir üslupla, masalları manzum şekle dönüştürmüşlerdir (Ziya Gökalp'in Kızıl Elma'sı gibi).

Aslı ve arkadaşları. (L. Sezen 1992: 51)

2.1.3. Masalların belirli yerlerinde, belirli görevler için kullanılan kalıplaşmış sözler bulunur. Bunlara formel veya tekerleme adı verilir. Formeller, ilk bakışta hiçbir anlamı olmayan, mantık dışı ifadelerin bir araya getirilmesinden oluşturulmuş gibi görünse de hemen hepsinin altında derin anlamların gizlendiği rahatlıkla söylenebilir. Özellikle, bazı formellerin tasavvufi anlamlar ifade ettiği, örnekler üzerinde biraz düşünülünce rahatlıkla görülebilir. Bu bağlamda, “*Bir varmış, bir yokmuş*” ifadesi bile tasavvufi anlamda oldukça önemlidir. Her şeyden önce “varlık” ve “yokluk” kavramlarına dikkatleri çekmektedir.

Formeller genellikle masalların başında içerisinde ve sonunda bulunurlar. Bunlar:

2.1.3.1. Giriş/Masal Baş Formelleri: Dinleyiciyi gerçek hayattan alıp masal dünyasına

götürmek için kullanılan formellerdir: “Bir varmış bir yokmuş...” , “Evvvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” vs.

2.1.3.2. Geçiş/Bağlayış Formelleri: Bir olaydan başka bir olaya geçişte, uzun zamanı kısaca ifade edişte veya çeşitli kahraman/olay ya da şahısların tasvirini ifade etmede kolaylık sağlar. Bunlar arasında, yukarıda da belirttiğimiz gibi; “Lale sümbül ekerek / Tütün, kahve içerek”, “Uzatmayalım kameti, kopartırız kıyameti”, “Az gitmiş, uz gitmiş / Altı ay bir güz gitmiş / Sonra dönüp bir de bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş.” gibi formellerin dışında; “Kız, o kadar güzeldir ki, doğan aya; ‘Sen doğma ben doğayım!’ der.”, “Adam bir de bakar ki, karşısında yedi başlı ejderha!” veya “Onlar yollarında devem ede dursunlar biz gelelim’ya/ye.” ifadeler de sık sık kullanılır.

2.1.3.3. Bitiş Formelleri: Masalların bitişini belirten kalıp ifadelerdir: “Onlar ermiş muradına, biz çikalım kerevetine”, “Yiyip içip muratlarına ermişler.”, “İşte bundan dolayı; Dil yarası geçer, kılıç yarası geçmez.” demişler.”, “Masal da burada bitti.”, “Onlar mutlu bir hayat sürerken ben de bıraktım geldim.” vs.

2.1. 3. 4. Diğerleri: Masal metinleri içerisinde bulunan bazı sayılar (3, 7, 40), renkler ve olaylar da bu grup içerisinde formel olarak kabul edilir.

2.1.4. İster uzun olsun ister kısa olsun, gelenekte var olan her masal bir “tip” olarak kabul edilir. Bazı masalarda birkaç tip birleştirilerek, bir metinmiş gibi anlatılabilir.

2.1. 5. Masalların dili, halkın konuştuğu dildir. Bütün masallar halka hitap ettiği için, sade ve anlaşılır bir dil ile anlatılır. Ancak bu özelliğe bağlı olarak sözlü kültür ortamında derlenmiş olan bir masalda, o yöreye ait yerel kelimelere rastlanabilir.

2.1. 6. Masalarda görülen tasvirler oldukça canlıdır ve genellikle bu tasvirler için kalıplaşmış sözcükler kullanılır. Kalıplaşmış sözcüklerin kullanımı, güzellerin ve çirkinlerin tasvirlerinde de karşımıza çıkar.

2.1.7. Masal metinleri içerisinde, folklorun diğer türlerinden örneklere rastlanabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi; “Her masal anlatıcısı, anlattığı masala kendi bölgesinin mührünü vurur.” Yani,

bir masal anlatıcısı anlatacağı masalı satır satır ezberleyerek anlatmaz. Hafızasında konunun ana hatları vardır sadece. Ama bu masalı anlatacağı zaman, -o andaki şartlara göre- metni zihninde, bilgisi, kültürü ve inancıyla yeniden yoğurarak şekillendirir ve öyle anlatır. Böylece

Yedi başlı dev. (A. Alciatus 2007: VI/32).

bir masal metni içerisine anlatıcıya ve yetiştği bölgeye dair birçok folklorik bilgi aktarılmış olur.

2.2. Muhteva Özellikleri:

2.2.1. Masallar, olağanüstü kahramanlar, yerler ve olaylarla doludur. Bunlar üç başlık altında değerlendirilebilir:

2.2.1.1. **Kahramanlar:** Dev, peri kızı, cin, hayvan şekline girmiş insanlar, konuşan hayvanlar, sırtında insan taşıyabilecek kadar kuvvetli kuşlar (zümrüdüanka), olağanüstü özelliklere sahip insanlar (cadı, büyücü, muradına nail olmayan dilber, boyu bir karış, sakalı iki karış cüce, ebeden ölmez vs.) çok küçük insanlar (parmak çocuk, mercimek çocuk, nohut çocuk vs.) veya bütün köy halkını yiyip bitiren insan şeklindeki yamyamlar (kazan kafalı kazma dişli kız) vs.

2.2.1.2. **Yerler:** Kafdağı, kuşlar ülkesi, körler ülkesi, devler ülkesi, tekin olmayan yerler, periler ülkesi, gökyüzü, yeraltı dünyası, taşı toprağı altın olan mekânlar vs.

2.2.1.3. **Olaylar:** Beddua ile taş kesilme, cinsiyet değiştirme, göz kapayıp açıncaya kadar istenilen yere gitme (tayı-zaman, tayı-i mekân), şekil değiştirme, cinlerle, devlerle, perilerle, hayvanlarla vs. ile konuşma vs.

Padişahın oğlu/Şehzade. (E. C. Güney 1960: 85).

2.2.2. Masalların hemen hepsinde iyiler mükâfatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır. Bu durumun bütün masalarda görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Yapılan hiçbir davranış (olumlu/olumsuz) karşılıksız kalmaz. İyi kalpli ve doğru olan kahraman, güzel şeylerle (Padişahın kızı / oğlu ile evlenerek, Padişah olarak, zengin edilerek) mükâfatlandırılırken, kötüler kırk katırın kuyruğuna bağlanarak (öldürülerek) veya sürgün edilerek cezalandırılırlar.

2.2.3. Her masalın bir eğitici yönü ve mesaj iletme özelliği vardır. Bu husus, özellikle hayvanların sembolize edilerek insanlara ders vermenin amaçlandığı fabllarda/hayvan masallarında göze çarpar. Anne koyunun sözünü dinlemeyen yavru, kurda yem olur; tilki, kurnazlığı ile tehlikelerden kurtulur; karga, her

söze inandığı için, peynirini tilkiye kaptırır.

2.2.4. Masallar, dinleyicilerini iyiliğe, güzelliğe ve doğruluğa teşvik eder. Çünkü bütün masalarda iyilik yapanlar kazanmakta, kötülük yapanlar ise kaybetmektedir. Örneğin balığa, karıncaya ve kuşa yardım eden fakir genç, onların yardımı ile hem Padişah olur, hem de Padişahın kızı ile evlenir. Atın önündeki eti, ite; itin önündeki otu ata veren kahraman sınavı kazanır.

2.2.5. Masalarda, sosyal hayattan izlere de rastlanır. Her masalda az çok, anlatıcının kültüründen, yaşayışından ve hayat tarzından izler bulmak mümkündür. Özellikle masal kahramanlarının doğumunda, gençliğinde ve evlenmesinde, bölgenin örf ve adetlerinden sık sık yararlanır.

2.2.6. Masalarda genellikle kahramanların dua ve bedduaları gerçekleşir. Örneğin bazı kahramanlar, olağanüstü özelliklere sahip bir insanın bedduası ile taş kesilirler. Çocuğu olmayan bir annenin; *"Allah'ım, bir çocuğum olsun da, isterse tavuk (keçi, yılan, kurbağa, mercimek, kazan kafalı, kazma dişli vs.) şeklinde olsun"* diye dua etmesi sonunda kadının, istediği şekilde bir çocuğunun olmasına sıkça rastlanır. Ayrıca, devin bedduası sonucu kahraman, kız ise erkek, erkek ise kız olur. Ağaçtan yapılan kız, imamın duası neticesinde canlanır.

2.2.7. Masalarda, bazı tipler, bazı karakteristik özellikleri sembolize ederler. Örneğin;

Padişah: Gücü ve otoriteyi

Keloğlan: Şansı, akli, zekâyı, kurnazlığı, saflığı ve halkı

Köse: Hainliği, kötülüğü ve ikiyüzlülüğü,

En küçük kardeş: Zekâyı, akli, şansı, başarıyı, iyiliği ve sadakati

Büyük kardeşler: Kıskançlığı ve kötülüğü

Üvey anne: Kötülüğü ve zulmü

Üvey kız kardeş: Kıskançlığı ve kötülüğü

Yaşlı adam: İyiliği ve yardımı

Teyze: Kötülüğü ve kıskançlığı sembolize eder.

Ayrıca hayvanlar arasında; tilki kurnazlığı, aslan ve kurt gücü, ayı aptallığı, kaplumbağa azmi vs. sembolize eder.

2.2.8. Kahramanlar, olağanüstü bir şekilde tedavi edilirler. Olağanüstü olaylarla dolu olan masalarda kahramanların tedavisi de olağanüstü bir şekilde olur. Örneğin gözleri görmeyen Padişah, atının ayak basmadığı yerden toprak alıp gözlerine sürdüğünde gözleri tekrar görmeye başlar. Hastalanan Padişah, denizde sadece bir tane olan muayyen balığı veya Şahmaran'ın etini yediğinde eski sağlığına kavuşur. Körler ülkesinde yaşayan insanlar, cinlerin sahip olduğu incir ağacının yaprağını ıslatıp gözlerine sürdüklerinde gözleri iyileşir.

2.2.9. Kahramanların olağanüstü yardımcıları vardır.

Keoğlan ve köylü. (S. M. Yetkili 1989: 40).

* Yılan Padişahı tarafından hediye edilen yüzük yalandığı vakit, içinden bir Arap çıkıp istenilen her şeyi yerine getirir.

* Yılan, kayınbabasına olağanüstü özelliklere sahip hediyeler vererek, onun kısa zamanda zengin olmasını sağlar.

Cadı, (E. C. Güney 1960: 95)

* İnsan gibi konuşma özelliğine sahip olan at, zor durumda kalan kahramana akıl verir.

2.2.9. Masal kahramanları, zekâlarını kullanarak zor durumdan kurtulurlar.

* Padişahın oğlu ile Keloğlan, "Dünya Güzeli"ni görebilmek için, sürekli yanlış hareketler yaparak onu yanlarına getirirler.

* Kahraman; aynı renkte, aynı boyda ve aynı yaşta olan iki attan, hangisinin daha iyi olduğunu tespit edebilmek için bunları büyük bir çukurdan atlatır.

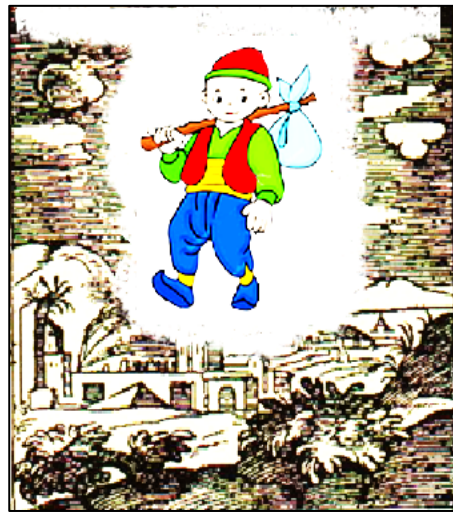
2.2.10. Masalarda dine büyük ağırlık verilir. Anlatıcının inanç yapısına göre dualara, namaz kılmaya, camiye ve Hicaz'a gitme olaylarına sık sık rastlanır. Örneğin, "Üç Bacı" masalında Padişahın oğluya evlenmek için vaatlerde bulunan kız kardeşlerden sadece en küçüğü vadini gerçekleştirmiştir. Çünkü o, vaadini söylerken; "Allah izin verirse" demiştir. "Rüya" adlı masalda, kahraman, gördüğü rüyayı, anlatmasını isteyenlere; "Hayırdır inşallah" demedikleri için anlatmaz.

Masalarda kader inancı da hâkimdir. İnsanların, özellikle evlilik konusunda kaderlerinin değişmeyeceği çeşitli masalarda anlatılır.

2.2.11. Masalarda zaman unsuru belirgin değildir. Olaylar bilinmeyen zamanlarda meydana gelir.

2.2.12. Belirli masal ülkeleri vardır. Hint, Yemen, Kaf Dağı, periler ülkesi gibi.

2.2.13. Masalların konusu çeşitlidir. Bazıları olağanüstü bir şekilde anlatılırken, bazıları gerçek hayattan izler taşır.

2.2.14. Çoğu kişi tarafından “hayal mahsulü ürünler” olarak tanımlanan masallar, gerçek hayatla yakından ilgilidir. Bu gerçeklik hem masalların sembolik anlamlarında gizlidir hem de sihirli objelerin bu günkü elektronik eşyalarla ilgisinde gizlidir. Masalarda karşılaştığımız uçan atlar, sihirli seccade, sihirli küp, vb. objeler modern dünyamızda uçak olarak yerini almıştır. Yine masalarda “yer dinleyen” adıyla bilinen ve çok uzaklardan haber öğrenebilen kahramanın adı bugün telefondur. Ölmek üzere olan genç kızı sihirli aynasıyla görme günümüz teknolojisindeki televizyondur. “Açıl sofram açıl” denilmesi üzerine bir anda çok çeşitli yemeklerin gelmesi günümüzdeki hazır yemeklerdir.

“Açıl susam açıl” denilmesiyle açılan kapıların modern iş yerlerindeki otomatik kapılar olması insanların bir zamanlar hayal ettiklerinin zamanla gerçekleştiğinin görüldüğü güzel örneklerdir.

KELOĞLAN (AZ GİTMİŞ, UZ GİTMİŞ... ANONİM RESİMLERDEN DÜZENLEME)

Hükümdar ve çevresi (Anonim bir minyatürden düzenleme)

Kadın (A. Alciatus 2007: IX/ 38).

2.3. Diğer Özellikleri

2.3.1. Masalların özel anlatıcıları vardır. Herkes masal bilebilir, fakat herkes aynı güzellikte ve nitelikte masal anlatamaz. Ziya Gökalp; “*Halk masalı, her masal söyleyenden alınmaz. Çünkü masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı vardır. Masalları, hususî tâbirlerle, hususî şivesiyle nakleden ancak ocaktan yetişme masalcıdır. Masalcılar, eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmıdır. Ozanlık babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da, anadan kıza intikal eder. Erkek masalcılar da varsa da, ekseriya masalcılar kadın cinsindedir. Masalcı kendi sahasında bir nev’i sanatkârdır. Ağzından çıkan her kelime yerinde kullanılmıştır. Bu gibi masalcıların bir kelimesini bile değiştirmemelidir. Masal ağızlarından nasıl çıkarsa aynen zapt edilmelidir. Hakiki bir masalcının iki-üç masalı başkalarından alınacak binlerce masala müreccahtır. Binâenaleyh, halkiyatçılar bir hakiki masalcıya tesadüf ettiler mi, onun bütün masallarını zapt ederler. Başkalarındaki masallara kulak bile asmazlar.*” (Gökalp, 1922: 9-12) der. İşte, Gökalp’ın da belirttiği gibi masal anlatıcıları, geleneği bilen ve daha çok kadınlar arasında yetişen kişilerdir. Az da olsa erkek anlatıcılara da rastlanır. Bunlara,

"masal anası", "masal ninesi", "masal atası" (erkek anlatıcılar için), "masalçı", "hikâyeci" gibi adlar verilir.

2.3.2. Masallar genellikle millî/yerel değildir. Bir masalın benzerine başka ülkelerde de rastlanabilir. Ancak her ülkenin kendine mahsus masalları ve masal tipleri de vardır. Nitekim "Keloğlan", Türk kültürüne mahsus bir tiptir.

KAYNAKÇA

Alptekin, Ali Berat (2005). *Hayvan Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Andrea Alciatus (2007), *Emblemata,-Simgeler Kitabı-*, (çev. Ç. Dürüşken), İstanbul.

Boratav, Pertev Naili (1958), *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul.

Devellioğlu, Ferit (1986), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitebevi.

Güney, Eflatun Cem (1960), *Gökten Üç Elma Düştü*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

Elçin, Şükrü (19986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.

Önal, Mehmet Naci (2011), *Muğla Masalları*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2002), *Gümüşhane ve Bayburt Masallar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1973), *Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara.

Şimşek, Esmâ (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, C.1.*, Ankara 2001: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ziya Gökalp (1922). "Usullere Dair Halkıyyat I – Masallar", *Küçük Mecmua*, (18), 2 Teşrinievvel 1338 /, 9-12.

SEZEN, LÜTFÜ (1992), *KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ ÜZERİNE*, MİLLİ KÜLTÜR DERGİSİ, S. 92, ANKARA: KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI.

Yetkili, S. M. (1989), *Keloğlan ve En Güzel Masalları*, İstanbul.

III ERZİNCAN'DAN DERLENEN MASAL, EFSANE VE HİKÂYE ÖRNEKLERİ

Haz. Tahir Erdoğan Şahin

Aralarında açık ve anlaşılabilir farklılıklar olsa da, halk edebiyatı içerisinde masalların, efsanelerin ve hikâyelerin günümüze kadar gelebilmiş olmaları şifahî yollarla/anlatılarla mümkün olmuştur. Destanlardan halk hikâyelerine, fıkralardan masallara, mitlerden tüm sembolik/mecazi anekdotlara değin tüm bu olgular temelde insan tahayyülünün varettiği ürünlerdir. Göreceli olarak; o çok uzak geçmişin, o muhayyel mekânların ve o bilinmez dünyaların bugüne değin gelmişliği bize ap açık bir şeyi haykırdığının farkındayız. Masallarda olsun, efsane ya da hikâyelerde olsun, anlatı hangi zamanda ve hangi mekânda ortaya çıkarsa çıksın, o şey birey olarak bizim bir parçamız, bizden geçmişe uzanan bir soluk ya da muhayyel dünyalardan alıp kendimizi de içine katıp geleceğe ulaştıracağımız bir tarafımızdır.

Yaşadığımız hangi somut gerçeklik var ki, ondan bize geriye kalan hafızamızda bir hayal olmaktan başka bir şey olsun. Veya hangi hayalimiz var ki, onu ortaya çıkaran her hangi bir tarafı, somut olarak yaşadığımız gerçekliklerden bağımsız olsun. Gerçeğin hayal, hayalin ise gerçek olduğu hayatımızda hiçbir olgu diğerinden daha gerçek, daha değerli ve daha önemli değildir. Kaldı ki, hiçbir şeyin mutlak gerçeğine erişmemizin mümkün olmadığı yeryüzü düzleminde, varlığı tahayyüllerle gerçekleşen hayallerin gerçekliğini kabul etmekten daha rasyonel ne olabilir ki. Masalların gerçekliğine erişmekse muradımız, ona inanmak yetecektir. Nitekim, mutlaklığı olmasa da bizi ikna eden gerçek, inandığımız şey'dir.

Bu bölüme gelince; belli bir coğrafyada (Erzincan ve çevresinde), belirli sayıda duyarlı insanın çaba göstererek derleyip topladığı ve belirli yerlerde yorumlar yaptığı, birçoğu neşredilmiş çalışmaların bir araya getirilmesiyle vücut bulmuştur. Kitabın adından veya içeriğinden de anlaşılacağı gibi, metinlerin çoğunu masallar oluşturmaktadır. Bunun nedeni, ilk kez *Mengüceli* Dergisinde yayınlamaya başladığımız, ancak derginin yayını kesintiye uğrayınca sadece bir bölümünü okurla buluşturabildiğimiz "Erzincan Folkloru- Masal ve Efsaneler" adlı bitirme tezinin gün yüzüne çıkarılması temennimizdir.

Sayın *Fatma Potur*'un 1977'de hazırladığı bu tez, yıl ve dönemin anlatım biçimiyle ayrı bir öneme sahiptir. Kendisiyle görüşüp, sair çalışma örnekleriyle bütünleştirerek ve görsel

malzemelerle bunu kitaplaştırabileceğimize onay vermesi nedeniyle kendisine müteşekkirimiz. Bu konuda gerekli iletişimin sağlanması ve tezin bize ulaşmasının temininde samimi ilgisini esirgemeyen *İhsan Bayraktar*'a da ayrıca teşekkür borçluyuz.

Halk edebiyatının bir cephesi olan masallar konusunda en yetkin bilim insanlarımızdan biri olan sayın *Prof. Dr. Esma Şimşek*'in bu çalışmanın “giriş” niteliğine haiz “Masal Üzerine” adlı yazısı, yapılan çalışmanın önemli bir boyutunu teşkil etmiştir.

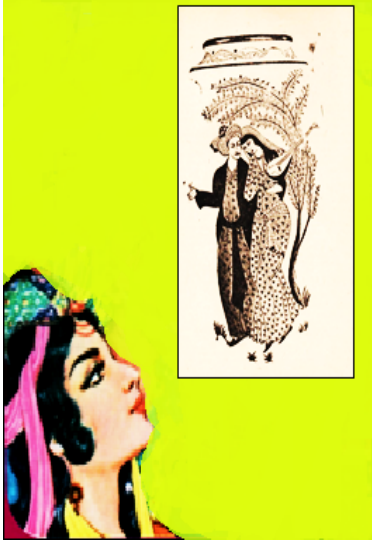
Aradan geçen süre nedeniyle, kitapta yer alan bazı metinlerin sahipleri olan araştırmacı ve bilim adamlarımıza ulaşma imkânı bulamadık. Söz konusu metinlerin, tarafımızdan neşredilen Mengüceli’de neşredilmesi, sanıyoruz gerekli meşruiyetin ve etiğin teminatıdır. Bundan daha önemlisi, arkadaşlarımızın gerekli anlayışı göstereceklerine olan güvenimizdir. İhtimal ki, otuz yıl evvel yayınlanıp erişilmesi zor yazılarının bir kitap içerisinde tekrar gündeme gelmesi onlar için hoş bir sürpriz olacaktır.

Masal, efsane ve bazı hikayelerden oluşan kitaba katkı sunan *Fahri Taş, Zelkif Terzi, Doç. Dr. Necdet Tozlu, Doç. Dr. Ruhi Kara, Mustafa Özdemir, Yüksel Akar* ve *Hüseyin Miroğlu*'na Erzincan kültürüne ilgi duyan insanlarımız adına teşekkür ediyoruz.

Erzincan, tarihsel geçmişiyle öncelikle bir kültür ve irfan şehri olmakla maruftur. *Erzincan'da Derlenen Masall, Efsane ve Hikâye Örnekleri* adıyla yapılan bu çalışma, şehrin tahayyül derinliğini bir nebze de olsa yansıtabilirse, bundan yalnızca mutluluk duyarız.

Tahir Erdoğan Şahin

2018- Erzincan

İKİ MASAL İÇİNDE; ZEKÂ, GÜZELLİK, KORKU VE MUTLU SON

Rukiye Koç¹

ODUNCUNUN ÜÇÜNCÜ KIZI

Bir oduncu varmış, odunlarını kesip satıyormuş. Üç tane de oduncunun kızı varmış. Kızlar gergef işlerken babaları da odun kesip satıyormuş ve kendilerini geçindiriyorlarmış. Ondan sonra bir gün Padişah tellal bağirtirmiş.

-“Bugün gece ışıklar yanmayacak”. Geridende adamlarına diyor ki; “her mahallede gece bekçisi beklesin,

kimin ışığı yanarsa cezalandırılacak.” Dolanıyorlar fırlanıyorlar ki kimseninki yanmıyor. Ancak, bakmışlar ki o üç kız kardeş bir siyah perde camlarına çekmişler, yine gergef işliyorlar. Bekçiler tebeşirle kapıya işaret koyorlar ki sabahleyin bulabilsinler. Sabah oluyor ama o gelen adamlar kapıyı dinliyorlar. Onlar dinlerken, kızlar da bir şeyler konuşuyorlarmış.

Büyük olan abla diyor ki; “Padişah beni tütüncü'ye verse, ben tütün satarım adam da gider başka bir yerden para kazanır geçinir gideriz”. Ortanca da diyor ki; “Keşke beni de çaycı başına verse.” Küçük ise; “Keşke beni Padişah kendi alsa kendine, üç tane de tokat vururum.”

Elbetteki kızlar şaka söylüyorlar. Bilirler ki Padişah onları almaz işe de vermez. Nevar ki görevliler gidip Padişaha diyorlar ki, hal böyle böyle, kızlar böyle konuştular. Padişah da sinirlenmiş; “Çabuk o kızların üçünü de buraya getirin!” demiş.

Kızları gelip alıp götürüyorlar. Padişahın emriyle, büyük kızı tütüncü başına, ortanca kızı çaycı başına verip, öteki küçük kızı da atıyorlar zindana. Hani Padişahı alıp kendine köle edeceğim demişti ya, onun için küçük kızı cezalandırıyor.

Padişah; “kırk gün cezaevinde yatacak, kırk gün sonra cellat başını vursun” diyor.

¹ Erzincan Ün. İlahiyat Fak. Lisans Öğrencisi.

Neyse, çaresi yok, bu kız kırk gün yatacak zindanda. Bir gün gardiyana diyor ki; “Ben annemle babamı çok özledim, izin ver bir gün gideyim onları göreyim.” Gardiyan “Yok” diyor, “oradan kaçarsın, Padişah benim başımı cellata vurdurur” diyor. Kız yemin ediyor kaçmam diye. Neyse, kız gardiyana ikna edip gidiyor. Dışarda kendine terziden üç tane elbise alıyor. Elbiselerin biri mor, biri sarı, biri de beyazmış. Daha sonra tekrar zindanına geliyor, gardiyan diyor ki; “Kızım çok korktum, sen niye gittin geç kaldın?” O da diyor ki; “Sen hiç korkma ben gider dolanır gelirim.”

Zindanda nöbet tutan gardiyanlar her gün değişiyormuş. Kız yeni gelen gardiyana diyor ki; “Öteki kapıcıya bana izin verdi, sen de ver de ben bir dolanayım geleyim.” Yeni kapıcı da; “Yok gider gelmezsin, kaçarsın” diyor. Kız yemin ediyor, adam da ikna olunca çıkıp gidiyor. Bi zaman sonra mor elbisesini giyinmiş olarak geliyor. Geliyor ki ne gelsin. Nasıl güzel kız olmuş, giyinmiş kuşanmış. Adam; “Allah'ım giden kız bu kız değildi.” deyip başlıyor çırpınmaya. O ara kıza soruyor; “Sen kimsin, adın ne?” Kız da diyor

ki; “Benim adım Mor Menekşe.” Adamcağız hopur hopur hopur oluyor, kız gelmedi diye. Bir taraftan da; “Mor Menekşe, Mor Menekşe gel beni okşa.. Mor Menekşe, Mor Menekşe gel beni okşa” diye bağıyor. Kız, o çırpınırken bir ara fırsat bulup yine giriyor zindana, kapıyı örtüyor. Sabahtan geliyorlar ki kapıcı delirmiş. “Mor Menekşe gel beni okşa” diye bağıyormuş.

Padişah “Onu götürün hekime yerine bir başka adam koyun!” diyor.

Küçük kız, deliren gardiyana yaptığının aynısını yeni gelene de yapıyor. “Ben gideyim gezeyim geleyim” diyor. Bu sefer beyaz elbise giyinip geliyor. Ortada zindana atılan kız yok! Şaşırır gardiyan diyor ki; “Senin ismin ne?” Kız da diyor ki “Benim adım Çiğdem, ettiğinden utan”. Daha sonra adam sakinleşsin diye, ona bir teklifte bulunuyor; “Tavla oynayalım seninle” diyor. Gardiyan da “peki” diyor ve tavla oynuyorlar. Kız bunu yeniyor. Yendikten sonra da diyor ki; “Gel yine oynayalım, ancak, yenilmenin karşılığında sen bana hizmet edeceksin, çay vereceksin, yok eğer ben yenilirim, ben de sana bir kadın göndereceğim” diyor. Gardiyan buna da “Peki” diyor. Anlaşıyorlar. Kız bunu yeniyor. Gardiyan gidip çay yaparken kız bi fırsatını bulup zindana giriyor. Gardiyan ise hem zindandaki kız yok diye korkup bekliyor hem tavla oynadığı o güzel kız yok oldu üzülüyor. Sabah oluyor; ortada ne o güzel kız ne de zindandaki kız gelmiyor. Ne yapacağını bilemeyen gardiyan; “Çiğdem ettiğinden utan, Çiğdem ettiğinden utan” diye feryat ederken, zindandaki kız da kaçtı diye korkudan tir tir titriyor. Bi taraftan görevini yapamadı diye cellat korkusu, bi taraftan da o güzel kızın kaybolması yüzünden adam deliriyor. Gelip Padişaha diyorlar ki; “böyle böyle, bu gardiyan da delirdi.” Padişah da; “bu cellatlara ne oluyor hep deliriyorlar, bugün de ben

bekleyeceğim” diyor. Zindanda gidip bekliyor. Kız ise bu yeni gelenin Padişah olduğunu bilmiyor.

Kız diyor ki; “Kapıcı, vakit hiç geçmiyor, seninle bir tavla oynayalım. Sen beni yenersen bana köle olacaksın üç tokat atacağım, ama sen yenersen sana ben bu gece bir kız yollayacağım” diyor. Padişah “peki” diyor. Ondan sonra tavla oynuyorlar. Kız Padişahı yenince; “Bundan böyle bu akşam sen benim kölemsin” diyor ve üç defa da vuruyor. Sonra; “Kalk bana bir su getir” diyor. Gardiyan kılığındaki Padişah çay için gidince, Kız hemen üçüncü yeni elbiselerini giyip oraya yeni gelen biriymiş gibi geliyor. Padişah bu güzel kıza soruyor; “Senin ismin ne?” Kız “Benim adım Yaseminim, aman çekme yar seninim” diyor.. Daha sonra; “Bana bir su verir misin?” diyor. O su için gidince kız zindana gidip eski durumuyla orda duruyor. Gardiyan kılığındaki Padişah elinde su geliyor ki kimse yok. Bir zaman bekliyor, sonra gidiyor. Meğer Padişah kıza çok tutulmuş sabaha kadar gözüne uyku girmiyor. Sabah sorup soruşturuyor, kimse bir şey bilmiyor.

Neyse uzatmayalım, bu arada kırk gün geçiyor. Gün dolan yor kızın başını cellat vuracak. Kız o sabahki gardiyana diyor ki; “Padişaha gidin deyin ki benim günüm tamam. Başımı vuruyorlarsa gelsin vursunlar”. Geliyorlar kıza alıp cellata götürüyorlar. Cellat kıza son isteğini sorunca, kız da; “Başımı vurmadan önce son isteğim Padişahın huzuruna çıkmak” diyor. Cellat “olmaz” dese de kız son isteğinin Padişahın huzuruna çıkmak olduğunu söylüyor. Ordakiler sonunda “tamam” deyip gidip Padişaha durumu anlatıyorlar. Padişah da; “Getirin bakalım, görelim bakalım ne diyormuş” diyor. Kız da o ara elbisesinin önünü yazı işliyor;

“Yasemin'im Aman çekme yar seninim” diye.

Kızı alıp Padişahın huzuruna getiriyorlar. Padişah bir de bakıyor ki gece gördüğü o güzel kız. Kız Padişaha; “Yasemin'im aman çekme yar seninim” diyor. Padişah da kıza; “Beni köle ettin, tokat da vurdun, dediğini de yaptın. Nikâhı hak ettin” Yanındakilere; “Şimdi gidin nikâhını kıyın, kıza alıp düğün hazırlıklarını yapın” diyor. Kırk gün kır gece düğünleri oluyor. Kız da Padişaha varıyor.

Not: Masal, Refahiye’de Pakize Koç’tan derlenmiştir. 1960’lı yılların başında kendi köyünden (Cengerli) 80 yaşlarında bir kadından dinlemiştir.

DEĞİŞENLERİN DÜNYASINA GİDEN GELİN

Bir varmış bir yokmuş. Allah’ın vakti çokmuş. Zamanın birinde bir adam varmış. Ama adamın hiç çocuğu olmazmış Birgün demiş ki; “Allah'ım bana bir çocuk ver, eğer kız olursa

ilk kim dünür gelirse ben de bu kızı ona vereceğim.” Aha da kız olmuş. Kız da büyümüş gelinlik çağına gelmiş. Gel zaman git zaman, bir gün kapıya üç tane atlı gelmiş. Bu gelenler kıza dünür oluyorlar. Kızı da vaat etmiş ya babası, kızı onlara veriyor. Bunlar öyle bir eşya getiriyorlar ki, kızı altından tartıyorlar; bilezikler, altınlar, mücevherler... Çok zenginler. Yengeler geliyor. Hani eskiden bunlar atla gelin oluyorlar ya. Ata bindiriyorlar gidiyorlar.

Köyü çıkınca atlar da adamlar da it oluyor. İt ite biniyor gidiyorlar. Kız da hem çok üzülüyor hem çok korkuyor. Ama elinden bir şey gelmiyor. Dünür alayı kendi köylerine yaklaşıncaya yine hep adam oluyorlar; atlı adamlar olarak gidip köye giriyorlar. Bir süre sonra da damat geliyor. Geliyor ki, yakışıklı, babayiğit bir delikanlı. Kız “Allah'a çok şükür” diyor, “bu hiç onlar gibi değil.” Hani demiyor ki, onlar da adamdı it oldular. Neyse, sabah oluyor damat kırk tane anahtar veriyor geline. Diyor ki; “Bak bu kırk tane anahtar alacaksın otuz dokuzunu açacaksın, odalardan kırkını açmayacaksın”. Gelin de “olur” diyor, ne yapsın. Aradan bir zaman geçiyor, o kapıyı hiç açmayıp sözünde duruyor. Bir gün bakıyor ki kocası o kapısı kilitli olan odanın camından içeri bir kefen atıyor.

Bir gün öyle beş gün öyle... Ölü öldükçe kocası olacak adam kefenleri getirip atıyor, o odanın penceresinden içeri. Kız bunu kolluyor, o gittikten sonra gidiyor odayı açıyor ki bütün ev kefen, meğer yenen ölülerin kefenlerini içeri atıyormuş. Zavallı kız, o gün korkuyor, üzülüyor, ağlıyor ağlıyor. Hem, ne annesi geliyor ne de babası. Eve gelen damat ise onun bu durumunu görüyor. Bir gün de diyor ki

“Ben nasıl edeyim nasıl etmeyeyim bu kız üzülüyor, sararıyor, soluyor neredeyse verem hastalığına tutulacak.”

Bir gün kocası diyor ki; “Sen böyle değildin gelirken. Neden üzülüyorsun, anneni mi özledin babanı mı özledin?” Kız da diyor ki; “Annemi, babamı, köyümü özledim.” Adam bunu üzerine bunu alıp götürüyor köydeki evine. Kendisi de geri dönüyormuş gibi yapıp bacaya çıkıyor ve kulak misafiri oluyor. Bakalım ki kız bir sır veriyor mu? Annesi diyor ki “Kızım hasta mısın? Niye böyle oldun? Niye kötüledin betin benzini sararmış solmuş.” Kız da anlatıyor, bu adamlar böyle böyleler. Bunları işiten kocası çok kinleniyor. Sonraki gün oluyor. Artık kaç gün izin veriyorsa oturuyor. Ondandan sonra gelip alıp götürüyor. Köyüne varınca kocası diyor ki; “Sen benim sırrımı annelere verdin. Çabuk hamama git yıkan, seni

yiyeceğim” diyor. Zavallı kız kalkıyor, bir bohça tutuyor, bütün o ipekli elbiselerini alıp hamama gidiyor. Hamama gidiyor ki çingene kadınlar da banyo yapıyor.

Dışarda ise kocası it olup, hamamın kapısının önüne kıvrılıyor yatıyor. Çünkü kız hamamdan çıkınca onu yiyecek. Hamama giren karısı ise ordakilere diyor ki; “ İşte size bir kese altın, bu elbiselerimi de size vereyim, siz de o kötü elbiselerinizi bana verin.” Bu kız o kötü elbiseleri giyiniyor güzel elbiselerini de onlara veriyor. Bunlar hamamdan çıkıp yola düşüyorlar. Hani kadın kadın yıkayacak çıkacak ya, it kafasını kaldırıyor ki o değil.. kafasını kaldırıyor ki o değil.. Bu sefer içeri gidiyor ki kadın yok. Hamadan çıkan kadın ise kaç kaç kaçıyor dağlara. Hem ağlıyor hem gidiyor, diyor ki; “Tek beni kurtlar yesin de bunların içinden çıkayım.”

Gide gide bir dağ başına çıkıyor O sırada bir bakıyor ki bir adam geyik avına çıkmış. Bu adam o yörenin beyinin oğluymuş. Beyoğlu geliyor ki dağın başında dünya güzeli bir hatun. İyice mecali tükenmiş, koşa koşa benzi de sapsarı olmuş.

- “Sen bu dağlarda ne ararsın. Issız dağlarda bir tek ben dolaşıyorum” diyor adam. Kız diyor ki aklından “acaba bu da onlardan mı?” diyor. Hani köpek olur mu, olmaz mı sırrı mı vereyim mi vermeyeyim mi diye düşünüyor. Sonra derken, bu dağda ne olacak, benim bu dağda ne olacağım belli değil, iyisi mi de ki hal böyle böyle diye başından geçenleri anlatıyor. Beyoğlu; “Peki öyleyse ben de bir bey olayım seni alayım götürüyüm.” Onu alıyor doktora götürüyor, bu kız iyileşince yine bayağı güzel bir kız oluyor.

Gelelim eski kocasına. O kocası da bir koç oluyor. Babası onu götürüp pazarda satışı çıkarıyor. Beyoğlu gidiyor ki pazarda koç satılıyor. Koçu çok beğeniyor, satın alıyor. Daha sonra eve gelip diyor ki; “Hanımım ben sana bir koç aldım pazardan, üstüne bin dolaş öyle babayığit ki.”

Kadın; “Bey sakın olmasın ki, it olan eski kocam koç olsun!” diyor.

O da diyor ki “O it olur da koç da olacak değil ya”. Hanımı; “Beyim ondan her şey olabilir” deyip koçu görmek için koma gidiyor. Koçun ona bakan gözlerinden ürperti duyuyor. Bunun üzerine kocası; “Bu yörede bir âlim adam varmış, gideyim ben ona bir baktırayım” diyor. Kadın da onla gidip âlim adamı buluyorlar.

Âlim adam kadına diyor ki; “Ben bir yumurta yazayım, nerede başın dara gelirse bu yumurtayı ayağının altına bas kır.” Yumurtayı alıp evlerine dönüyorlar. Aradan birkaç gün geçiyor. Ortalıklarda kimse olmayınca, acıkmıştır diye kadın gidiyor ki koça yem versin. Kadın komdan içeri girer girmez o koç it oluyor, bunun başına biniyor. Kadın da o hemen yumurtayı ayağının altına alıyor. Tam o sırada Beyoğlu yetişiyor. Yetişir yetişmez hemen elindeki silahla onu orada öldürüyor. Ondan sonra da korkusuzca yiyip içip muradına geçiyorlar.

Not: Masal, Refahiye’de Pakize Koç’tan derlenmiştir. 1960’lı yılların başında kendi köyünden (Cengerli) 80 yaşlarında bir kadından dinlemiştir.

AHMAK ADAM²

(Masal)

Yüksel Akar*

AHMAK ADAM
(Masal)

Bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş, çok söyleyen çok günahkâr olurmuş. Eski zamanda bir karı ile bir koca varmış. Bunlar çok zenginmiş. Fakat her nedense bu zenginlikleri çok sürmemiş, birden kaybolmuş. Bunun üzerine adam düşünmüş, düşünmüş ama çok düşünmüş... Sonunda bir karara varmış. «Ben feleğin yanına gideceğim, bunun sebebini öğreneceğim» demiş.

Bir kaç gün sonra yola koyulan adam, yolda giderken ihtiyar, takatı olmayan, yolun ortasına uzanmış bir kurt görüyor. Adamı gören kurt; «böyle nereye gidiyorsun» diyor. Adam da «feleğin yanına gidiyorum» diyor. Bunun üzerine kurt adama; «öyleyse benden tarafta feleğe, söyle ki, benim bu bitkin halim ne olacak» Adam «peki» diyor kurdun yanından ayrılarak tekrar yola koyuluyor. Az gidiyor, uz gidiyor, dere tepe düz gidiyor, sonra tarlada çalışan yedi tane kardeşi görüyor. Kurt gibi bunlar da adama nereye gittiğini soruyorlar. Adam da feleğin yanına gittiğini söylüyor. Bu yedi kardeşin de yedi tane tarlaları varmış, her tarlanın başında yedi tane söğüt ağacı varmış. Bu yedi kardeş adama diyorlar ki : «Bizden taraf da feleğe söyle ki, biz bu tarlaları ekliyoruz, her sene biçme zamanı gelince, ekinler sararıp soluyor, bunun sebebi nedir? » Adam «peki» diyor ve tekrar yola düşüyor, gide gide bir Padişahın evine rastlıyor. Padişahın evinin duvarları da bütün kemikten yapılmış. Adam gidip evin önünde oturuyor. Adamı gören Padişah, kızına «git bak bakalım orada oturan kim» kız geliyor, adamı

Yüksel AKAR
İmam - Hatip Lisesi
Edb. Öğretmeni

zamanı gelince, ekinler sararıp soluyor, bunun sebebi nedir?» adam «peki» diyor ve tekrar yola düşüyor, gide gide bir Padişahın evine rastlıyor. Padişahın evinin duvarları da bütün kemikten yapılmış. Adam gidip evin önünde oturuyor. Adamı gören Padişah, kızına «git bak bakalım orada oturan kim» kız geliyor, adamı içeriye buyur ediyor, ona büyük bir misafirperverlik gösteriyorlar. Adam bundan geçmeleri birer birer anlatıyor. «Simdi de feleğin yanına gidiyorum» diyor. Bunu duyan Padişah adama «benden tarafta söyle ki, bu ülkede ben o kadar sayılıyorum, emrimdeki askerler çok, zenginim, fakat savaşta gittiğim zaman hep yeniliyorum, hiç düşmanı yenemiyorum» diyor...

Adam tekrar oradan ayrılıp gidiyor. Az gidiyor, uz gidiyor, bir de bakıyor ki, sakallı ihtiyar bir adam elin deki kürekle bir yer eşiyor, bir yeri kapatıyor. Sakallı ihtiyarın yanına giden adam, selam veriyor, hoş beş ediyor, sonra başından geçen olayları anlatıyor. Bunun üzerine ihtiyar diyor ki, «ben senin razıkmı verdim, haydi artık ailenin yanına dön.» Bunun üzerine adam, yolda rasladıklarının sorularını cevaplandırmak için

(Devamı sayfa 20 de)

Bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş, çok söyleyen çok günahkâr olurmuş. Eski zamanda bir kadın ile bir koca varmış. Bunlar çok zenginmiş. Fakat her nedense bu zenginlikleri çok sürmemiş, birden kaybolmuş. Bunun üzerine adam düşünmüş, düşünmüş ama çok düşünmüş... Sonunda bir karara varmış. «Ben feleğin yanına gideceğim, bunun sebebini öğreneceğim» demiş.

Bir kaç gün sonra yola koyulan adam, yolda giderken ihtiyar, takatı olmayan, yolun ortasına uzanmış bir kurt görüyor. Adamı gören kurt; «böyle nereye gidiyorsun» diyor. Adam da «feleğin yanına gidiyorum» diyor. Bunun üzerine kurt adama; «öyleyse benden tarafta feleğe, söyle ki, benim bu bitkin halim ne olacak» Adam «peki» diyor kurdun yanından ayrılarak

tekrar yola koyuluyor. Az gidiyor, uz gidiyor, dere tepe düz gidiyor, sonra tarlada çalışan yedi tane kardeşi görüyor. Kurt gibi bunlar da adama nereye gittiğini soruyorlar. Adam da feleğin yanına gittiğini söylüyor. Bu yedi kardeşin de yedi tane tarlaları varmış, her tarlanın başında yedi tane söğüt ağacı varmış. Bu yedi kardeş adama diyorlar ki : «Bizden taraf da feleğe söyle ki, biz bu tarlaları ekliyoruz, her sene biçme zamanı gelince, ekinler sararıp soluyor, bunun sebebi nedir? » Adam «peki» diyor ve tekrar yola düşüyor, gide gide bir Padişahın evine rastlıyor. Padişahın evinin duvarları da bütün kemikten yapılmış. Adam gidip evin önünde oturuyor. Adamı gören Padişah, kızına «git bak bakalım orada oturan kim» kız geliyor, adamı

.Edebiyat Öğrt.

² *Mengüceli- Kültür* Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 7, Erzincan 1979, s. 12.

içeriye buyur ediyor, ona büyük bir misafir severlik gösteriyorlar. Adam başından geçenleri birer birer anlatıyor. «Şimdi de feleğin yanına gidiyorum» diyor. Bunu duyan Padişah adama «benden tarafta söyle ki, bu ülkede ben o kadar sayılıyorum, emrimdeki askerler çok, zenginim, fakat savaşa gittiğim zaman hep yeniliyorum, hiç düşmanı yenemiyorum» diyor...

Adam tekrar oradan ayrılıp gidiyor. Az gidiyor, uz gidiyor, bir de bakıyor ki, sakallı ihtiyar bir adam elindeki kürekle bir yeri eşiyor, bir yeri kapatıyor. Sakallı ihtiyarın yanına giden adam, selâm veriyor, hoş beş ediyor, sonra başından geçen olayları anlatıyor. Bunun üzerine ihtiyar diyor ki, «ben senin rızkını verdim, haydi artık ailenin yanına dön.» Bunun üzerine adam, yolda rasladıklarının sorularını cevaplandırmak için sakallı ihtiyara sorular soruyor. Kurdun derdini söylüyor. İhtiyar adam diyor ki:

- O bir ahmak adamın beynini yiyecek ve iyileşecek.

Yedi kardeşi söylüyor İhtiyar adam diyor ki:

-Her tarlanın altında bir tane altın kazanı var. Onun pası, yani ekinleri kurutuyor.

Son olarak Padişahı söylüyor. İhtiyar adam diyor ki:

- O da, yani Padişah da kadın olduğu içinsavaşları kazanamıyor.

Adam “peki” diyor, yola revan oluyor. Yolda gelirken Padişahın evine uğruyor, Padişaha felek dedi ki, o kadın olduğu için savaşlarda zafer kazanamıyor, düşmanları yenemiyor” diyor. Savaşları kazanamamasının sebebini öğrenen Padişah, malımı, mülkümü sana vereyim tek gitme benimle kal” diyor ise de adam tekrar yola koyuluyor. Yedi kardeşin yanına geldiği zaman omnlara diyor ki: “her tarlanın altında bir tane altın kazanı var, bu kazanın pası ekinleri kurutuyor, sarartıyor.”

Yedi kardeşin çokça ısrarlarına rağmen orada da kalmayan adam, nihayet ilk karşılaştığı kurdun yanına geliyor. Kurda diyor ki: “felek dedi ki, o bir ahmağın beynini yiyecek ve ondan sonra iyileşecek.”. Kurt adamın başından geçenleri anlatmasını istiyor, adam da “bana Padişahlıklarını veriyorlardı, altınlarını veriyorlardı, ben almadım” diyor. Bunun üzerine kurt kendi kendine düşünüyor. “Daha bundan iyi ahmak adam olur mu.” Adam biraz ayrıldıktan sonra kurt adamın boynuna yapışıyor, onu öldürüp bir güzelce yiyor.

Meğerse, adamın son defa görmüş olduğu sakallı ihtiyarfelekmiş, ama adam fırsatları değerlendiremediği için kurda yem olmaktan kurtulamamış.

ŞAĞLAM MOLLA³

Ruhi Kara

Varımış, yoğumuş. Allah'ın kulu çoğumuş. Vahdi zamanın birinde bir adam varmış. Bu adamın karısı, kızı ve bir oğlu varmış. Bir gün demiş ki :

— Karı seninle oğlanı da alah haca gidek. Kıza da bir hoca tutah, hocaya gitsin gelsin okusun.

Karı koca oğulları haca gidiyeler. Şağlam Molla adındaki hoca da gidiy geliy gızı ohudiy. Gız bir gün evinde kap-kaşık yiharken hoca bunu seyretmiş ve bu gıza vurulmuş. Hoca gızın kapısını vurarak açmasını istemiş. Ve kıza seslenerek:

— Ben sana vuruldum, aç kapıyı demiş. Gızda:

— Yoh açmam demiş. Hoca:

— Baban gile çoh kötü mektup yazacam. Gızda deyiy ki:

— Ne yazarsan yaz açmıyacam. Şağlam Molla babasıgile «Kızız kötü yola düştü daha başedemiyim, gelin nediyez edin» diye yalandan bir mektup yazıy.

Gızın babası oğluna deyiyki:

— Get o gızı öldür, kanlı gömleğini de al gel.

Oğlan geliy kapıyı vurıy. Bacısı deyiy ki:

— Git anam babam senin aradığın burada yoh.

Oğlan bir saat sonra bir daha geliy, gine kapıyı vurıy. Gız kapıyı açmıy. Sabah olıy, gine gapıy vurıy, gız deyiy ki:

— Kim o? Oğlan deyiy ki:

— Ben senin gardaşınam aç gapıyı. Gız:

— Yoh, açmam. Elin uzatki bahım. Oğlan elini uzadıy. Gız gardaşını barmağındaki yüzükten tanıy. Gardaşını içeri alıy. Gardaş deyiy ki:

— Bacı anamgil hacdan gelecekler gah garşılama gidek. Gahıy gidiler. Gidiyeler gidiyeler bir ormana geliyeler. Burada diyleniler. Oğlan deyiyki:

FOLKLOR / EDEBİYAT

ŞAĞLAM MOLLA

Ruhi KARA
Ticaret Lisesi Edb. Öğr.

Varımış, yoğumuş Allah'ın kulu çoğumuş. Vahdi zamanın birinde bir adam varmış. Bu adamın karısı, kızı ve bir oğlu varmış. Bir gün demiş ki :

— Karı seninle oğlanı da alah haca gidek. Kızda bir hoca tutah, hocaya gitsin gelsin okusun.

Karı koca oğulları haca gidiyeler. Şağlam Molla adındaki hoca da gidiy geliy gızı ohudiy. Gız bir gün evinde kap-kaşık yiharken hoca bunu seyretmiş ve bu gıza vurulmuş. Hoca gızın kapısını vurarak açmasını istemiş. Ve kıza seslenerek :

— Ben sana vuruldum, aç kapıyı demiş. Gızda :

— Yoh açmam demiş. Hoca :

— Baban gile çoh kötü mektup yazacam. Gızda deyiy ki :

— Ne yazarsan yaz açmıyacam.

Şağlam Molla babasıgile «Kızız kötü yola düştü daha başedemiyim, gelin nediyez edin» diye yalandan bir mektup yazıy.

Gızın babası oğluna deyiyki:

— Get o gızı öldür, kanlı gömleğini de al gel.

8

Oğlan geliy kapıyı vurıy. Bacısı deyiy ki:

— Git anam babam senin aradığın burada yoh.

Oğlan bir saat sonra bir daha geliy, gine kapıyı vurıy. Gız kapıyı açmıy. Sabah olıy, gine gapıy vurıy, gız deyiy ki:

— Kim o? Oğlan deyiy ki:

— Ben senin gardaşınam aç gapıyı. Gız:

— Yoh, açmam. Elin uzatki bahım. Oğlan elini uzadıy. Kız gardaşını barmağındaki yüzükten tanıy. Gardaşını içeri alıy. Gardaş deyiy ki:

— Bacı anamgil hacdan gelecekler gah garşılama gidek. Gahıy gidiler. Gidiyeler gidiyeler bir ormana geliyeler. Burada diyleniler.

Oğlan deyiyki:

— Bacı başın dizime goyda uyu.

Gızda başını gardaşının dizlerine goyuy uyuy. Oğlan usulleyin gızın başını yere goyup, sonra atına binip gidiy.

Gız birde uyanıy kimse yoh. Oralarda ağıly durıy. Gezerken bir ağacın kovuğuna gırıy deyiyki:

— Daha nedim burada beni yer lerce yesinler.

Bu sıralarda padişahın oğluydu.

³ Mengüceli- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 6, Erzincan 1979, s. 8- 10.

— Bacı başın dizime goy da uyu. Gızda başım gardaşının dizlerine goyuy uyuy. Oğlan usulleyin gızın başını yere goyup, sonra atıma binip gidiy.

Gız birde uyanıyki kimse yoh. Oralarda ağıly duriy. Gezerken bir ağacın kovuğuna giriy deyiy ki:

— Daha nedim burada beni yerlerse yesinler.

Bu sıralarda Padişahın oğluyunan veziri av için oralarda geziylermiş. Padişahın Oğlu deyiy ki:

— Gardaş bugün önünüze çıhan ilk avımız ortah olsun. Vezirde “peki” deyiy.

Padişahın oğlu tazılarını bırakıy. Bide bahıyki ne bahsın bir çam ağacının etrafında tazılar havlıylar. Bi de buraya gidiyler ki ne gideler. Bi gız bi gız ki dünya güzeli, deyiy ki:

— Sen in misen, cin misen. Gız da deyiy ki:

— Ne inem ne cinem insanoğlu insanam.

Padişahın oğlu bu gızı alıy gidiy ve bununan evleniy. Buna hiç sormıy ki «sen nerden geldin, nere gediysin» Nihayeeti bu garıdan üç oğlu olıy. Oğullarının birinin adı Mehmed, biri Hasan, biri de Hüseyin. Ama Padişahın oğlu bu yandan memnun olmıy. Bu zamana kadar gız oğlanın hiç konuşmıy.

Padişahın oğlu deyiy ki:

— Ben vezirin gızıyla evlenecem. Neyse gızı ata bindiriyler, daha atın üstüneyken oradan geçen bir garı deyiy ki:

— «*Ey sağır gelin sağır gelin*

Aşın taştı savur gelin. »

Gız da deyiy ki:

— « *Ne sağıram ne sığıram*

Ben aslında ağıram

Yerim yar odasında

Gözüm ocak başında»

Padişahın oğlu oradan hemen atılıy,

—Atı çevürün karım konuştı.

Neyse, garısına da deyiy ki:

— Sen şimdiye kadar niye heç konuşmadın.

— Sen heç sordun mu, sen kimsen kimin nesisen?

Nihayet Padişahın oğlu sorıy:

— Sen kimsen, neyin neyisen?.

O da deyiy ki:

— Ben falanca şehirde, falanca hacının kızıyam. Oğlan deyiy ki:

— Peki seni baban gile yollasam gidermisen? Gız da:

— Giderem, niye getmiyim deyiy.

Padişahın oğlu gahıy garısının azığıny yaptıry, yanına da bir kâhya gatiy. Neyse bunlar kâhyayınan yola goyuluylar. Yolda diylenmek için durahlıylar. Oraya çadır gurıylar. Bir çadır gıza, bi çadır da kâhyaya gurıylar. Gece olıy yatıylar. Aradan biraz zaman geçiy; kâhya deyiy ki:

— Yanan gelecem.

Gız da deyiy ki:

— Yoh ben senin bildüğün gızlardan değülem. Kâhya deyiy ki:

— Elese ben de büyük oğlunu boğazlaram. Gız da boğazla deyiy. Kâhya üç oğlunu da boğazlıy. Sonradan zorunan garının yanına giriy. Garı deyiy ki:

— Dur abdest alam da iki rekât namaz gılam. Kâhya:

— Yoh geçarsan. Deyiy. Garı:

— Bu meşelikte gece yarısı nere geçam. Elese belime bi ip bağla gidim.

Neyse beline bi ip bağlıy. Garı çadırdan ayrılıy, gidiy gidiy bir ağaca raslıy. Belindeki ipi ağacın dalına bağlıy, oradan geçiy. Kâhya gahıy bahıyki garı geçmiş. Askerlere deyiy ki:

— Hele gahın. Bu garı uşahlarını öldürmüş geçmiş.

Gız oradan uzaklaşiy. Davar otaran bir çobanın yanına geliy. Çobana deyiy ki:

— Çoban gardaş, abu altunları al, behen bi davarınnan bi de şalvarını ver. Çoban da «pekiy» deyiy.

Davarın birini kesiyler, işkembesini temizliyer. Garı bunu ters çeviriy başına örtiy. Olıy keloğlan.

Geliy geliy babası gilin gapıya, deyiy ki:

— Beni yanıza çoban alıy mısız. Gardaş da deyiy ki:

— Dur babama sorum. Babalarına sorıylar. Oda deyiy ki:

— Yoh oğlum. Bizim çobanımız var. Oğlan deyiy ki:

— Baba gözleri aynı bacımın gözlerine benziy. Babası da üstelemiy bunu yannana alıylar.

Gelelim Padişahın oğluna: O da askerlerini topluy, deyiy ki:

— Hele gidim bahım, bu kâhyanın söyledikleri doğru mu? Bizim garı uşahları niye öldürmüş.

Padişahın oğlu gızın babasının nerede oturduğunu daha evvelden biliydi. Gahıy gızın babasının yanına gidiyeler. Bunlara ziyafetler çekiliy, yemekler veriliy. Padişahın oğlu deyiy ki:

— Ben türkü, mesel dinlemeyi çoh severem, bilen yoh mu?

Gızın babası deyiy ki:

— Avu bizim hizmetkerin ele bi sesi var ki. Bi söyliy ki.

Neyse hizmetkeri sesliyeler o da geliy. Hizmetker gılığındaki gız deyiy ki:

— Bir şartım var. Gapıları kilitliyeceksiz. Bi de Şağlam Molla'yı sesliyeceksiz.

«Peki» deyiyler. Şağlam Molla geliy. Gapılar kilitleniy. Anahtar da gızın nişanlısının dizinin altına goyiyalar. Hekât, mesel anlatıy. Alıy bi deyiy, deyiy:

«Şağlam Molla yalnız yazdın yazıyı Anaya, baba düzdün düzdün düzmeyi. Ölür müsen Şağlam Molla, yoksa ne dersen?» Şağlam Molla bunu duyar duymaz yerinden derpenir.

— Benim işim var hele gahım.

Gız:

— Yoh bi yere gidemezsen

«Zalim gardaş götürdü de götürdü.

Yüce dağ başında beni itürdü.

Bende geçtim bir beyoğlunun eline

Daradı zülfümü döktü belime

Ölür müsen kâhya ne desen

Anan öle baban öle köle yavrular

Yavrular da kuzular.

Mehmet'ümdür hepsinden öymeli

Hasan'ımın göğsü çapraz düğmeli

Ölür müsen kâhya ne desem»

Kâhya yerinde durmaz oliy, onu da ottuturuyorlar. Bu vaziyette Padişahın oğlu bir ses çıkarmıy. Gız başındaki fesi deriy çıkardıy.

Padişahın oğlu anası babası bunu tanıylar. Padişahın oğlu deyiy ki:

-Bunların hepsinin başlarını kesin.

Bunlar da tekrar birleşiyorlar. Yeyiy içiy murudlurına geçiyler.

BİR HİKÂYE VE TÜRK KÜLTÜR DEĞERLERİ

AÇIŞINSAN TAHLİLİ- I⁴

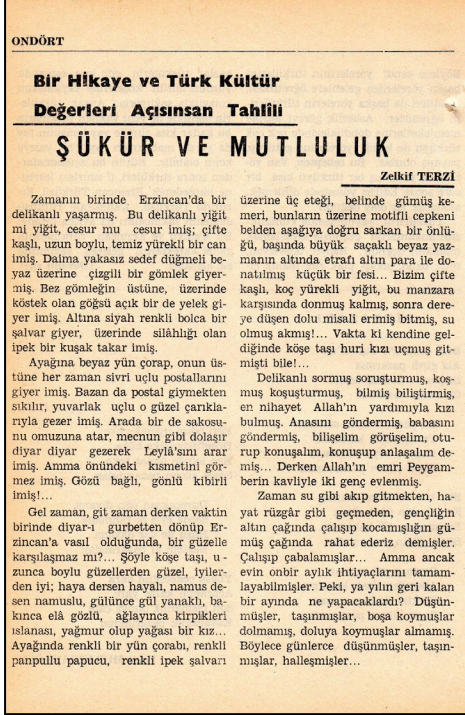
Zelkif Terzi*

ŞÜKÜR VE MUTLULUK

Zamanın birinde Erzincan'da bir delikanlı yaşarmış. Bu delikanlı yiğit mi yiğit, cesur mu cesur imiş; çifte kaşlı, uzun boylu, temiz yürekli bir can imiş. Daima yakasız sedef düğmeli beyaz üzerine çizgili bir gömlek giyermiş. Bez gömleğin üstüne, üzerinde köstek olan göğsü açık bir de yelek giyer imiş. Altına siyah renkli bolca bir şalvar giyer, üzerinde silâhlığı olan ipek bir kuşak takar imiş.

Ayağına beyaz yün çorap, onun üstüne her zaman sivri uçlu postallarını giyer imiş. Bazan da postal giymekten sıkılır, yuvarlak uçlu o güzel çarıklarıyla gezer imiş. Arada bir de sakosunu omuzuna atar, mecnun gibi dolaşır diyar diyar gezerek Leylâ'sını arar imiş. Amma önündeki kısmetini görmez imiş. Gözü bağlı, gönlü kibirli imiş! . . .

Gel zaman, git zaman derken vaktin birinde diyar-ı gurbetten dönüp Erzincan'a vasıl olduğunda, bir güzelle karşılaşmaz mı?... Şöyle köşe taşı, uzunca boylu güzellerden güzel, iyilerden iyi; haya dersen hayalî, namus desen namuslu, gülünce gül yanaklı, bakınca elâ gözlü, ağlayınca kirpikleri ıslanası, yağmur olup yağası bir kız... Ayağında renkli bir yün çorabı, renkli panpullu papucu, renkli ipek şalvarı üzerine üç eteği, belinde gümüş kemeri, bunların üzerine motifli cepkeni belden aşağıya doğru sarkan bir önlüğü, başında büyük saçaklı beyaz yazmanın altında etrafı altın para ile donatılmış küçük bir fesi... Bizim çifte kaşlı, koç yürekli yiğit, bu manzara karşısında donmuş kalmış, sonra dereye düşen dolu misali erimiş bitmiş, su olmuş akmış! ... Vakta ki kendine geldiğinde köşe taşı huri kızı uçmuş gitmişti bile!

Delikanlı sormuş sorduşturmuş, koşmuş koşuşturmuş, bilmiş biliştirmiş, en nihayet Allah'ın yardımıyla kızı bulmuş. Anasını göndermiş, babasını göndermiş, bilişelim görüşelim, oturup

- Edebiyat Öğrt.

⁴ *Mengüceli-* Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 11, Erzincan 1980, s. 14- 18.

konuşalım, konuşup anlaşalım demiş... Derken Allah'ın emri Peygamberin kavliyle iki genç evlenmiş.

Zaman su gibi akıp gitmekten, hayat rüzgâr gibi geçmeden, gençliğin altın çağında çalışıp kocamışlığın gümüş çağında rahat ederiz demişler. Çalışıp çabalamışlar... Amma ancak evin on bir aylık ihtiyaçlarını tamamlayabilmişler. Peki, ya yılın geri kalan bir ayında ne yapacaklardı? Düşünmüşler, taşınmışlar, boşa koymuşlar dolmamış, doluya koymuşlar almamış. Böylece günlerce düşünmüşler, taşınmışlar, halleşmişler...

Yine bir gün düşünürken, kadın eşek çiftesi yemiş gibi sıçrar, sanki ölüme çare bulmuşlar gibi sevinerek kocasına dönüp :

«— Gel ağam bu bir ayı da babamgilde geçirelim. Ne dersin?»

«—Olmaz hanım olmaz» deyince tartışmaya başlamışlar. Akşama kadar konuşup, kengeştikten sonra koca, bu fikri kabul etmek zorunda kalmış.

Ertesi gün hazırlanıp karısının babasının evine giderler. Tabî ki babasıgil, dağmatla kızlarını gayet güler yüzle karşılar. Fakat babaları dağmat ile kızın ne için geldiklerini bir kaç gün sonra fehm eder ve gelinle damada bir ders vermek ister. Bu maksatla bir akşam kızına:

«— Kızım şu yemeği al ve şu sıradaki dördüncü eve ver gel» diyerek elindeki yemeği kızına uzatır. Kızı da yemeği alıp doğru tarif edilen eve gider. Tam kapıyı kıpırtatacakken içerden bir ses duyar.

«—Ana biz açız!... »

«—Yavrularım babanız çarşıdan ekmeğ getirir...» Ve bu sözlerden sonra kapıyı açıp içeri girer:

«—Komşu bu yemeği babam gönderdi size» deyince komşu çok çok memnun olur.

«—Allah komşuma uzun ömürler versin» diyerek yemeği alır. Kadın da gerisin geri evine döner.

Yarındası akşam baba kızını tekrar yemek götürmek üzere aynı komşuya gönderir. Kızı kapıyı çalınca ev sahibi çıkar. Kız da yemek getirdiğini söyleyince ev sahibi:

«— Allah komşuma uzun ömürler versin, bu günlük bizim var, karşıdaki komşuya götür» der. Bunun üzerine kız yemeği diğer komşuya götürür. Komşu yemeği alıp; verene ve getirene dua eder.

Üçüncü günü baba bu sefer yemeği o ikinci eve gönderir. Kız evin kapısını çalıp yemek getirdiğini söyleyince, o komşu da, Yüce Allah'ın kendilerinden razı olmasını diliyerek yemeği aşağıdaki komşuya vermesini ister. Kız onun da isteğini yerine getiriyor ve yemeği aşağıdaki komşuya vererek eve dönüyor.

Bu hal bir hafta devam ediyor. Ama kızda hiç bir değişiklik olmuyor. Kızın babası bakıyor ki, kızı bir şeyden görüp anlamıyor, o zaman aynı sözleri damadına söyleyerek yemeği damadıyla göndermeye başlıyor. Dağmadı da aynı evlere gönderiyor. Ve dağmat da karısının karşılaştığı durumlarla yüz yüze geliyor.

Bir gün, iki gün, üç gün derken bir akşam dağmat bir köşeye çekilip derin derin düşünmeye başlıyor. Kayın babası bunu görünce hemen soruyor:

«—Oğlum ne düşünüyorsun?»

Dağmadı:

«—Baba henüz dünyadan haberimiz yokmuş, deyip dışarı çıkıyor. Bahçede gezmeye başlıyor. Öfkeli öfkeli gezerken gözüne bir sopa ilişiyor. Sopyayı alıp doğru karısının odasına giriyor. Karısını yataktan kaldırarak azarlayıp dövmeye başlıyor. Sopyayı vurdukça kadın feryat eder.

«—Niçin beni dövüyorsun, ne oldu delirdin mi?» deyince, damat:

«—Ulan Allah'tan korkmaz kadın, biz senenin oniki ayından onbir ayını bir tamam koymuşuz da bir ayını düşünüyoruz. Meğer ki, elde neler varmış. Akşamdan sabaha yiyeceği yoktur, yine de komşusunu düşünüyor. » diyerek kadını bırakıyor ve kendi kendine «Şükretmek ne büyük şeymiş, demek biz şükretmesini bilmiyoruz » dedikten sonra karısına dönerek bağırıyor:

«—Kalk düş önüme, doğru eve gidiyoruz...»

Bir müddet sonra kayın pederinin elini öpüp: «Babacığım, bize büyük şeyler öğrettin, sağol» diyerek doğru evlerine gidiyorlar. Ve şükretmesini öğrenip, başkalarına iyilik ederek mutlu bir hayat sürüyorlar.

.....

Halk arasında anlatılan hikâyeler, masallar, efsaneler, fıkralar, söylenen maniler, okunan türküler ve bu türlerin yanında atasözleri, hatta veciz sözler, halkın asıl kültür değerlerini ortaya koyar. Dini değerlerini, sanat anlayışını, yaşayış biçimini, duygularını, insanı değerlerini, umutlarını, giyim tarzlarını ve daha da çoğaltabileceğimiz bu özelliklerinin yanında düşünce yapısını, buna bağlı olarak, düşünce sistemini bu kültürten çıkarırız. Psiko-sosyal davranışlarını sosyo-ekonomik yapısını bu kültür ortaya koyar. Hatta binlerce yıldan beri yaşayan milletlerin güç kaynakları, onları bugüne kadar yaşatmış ve yaşatacak olan değişmez idealleri yine bu değerlerin cevherinden çıkartmaktayız.

Bir milletin her çağda dinamizmini koruyabilmesi, emperyalist olsun olmasın her türlü yabancı kültürün tesiri altında erimemesi için mutlaka özüne, tarih içerisinde kendi kuralları dahilinde değişerek gelişen asıl kültürüne dönmesi şarttır. Ancak teknolojisinin imkânları ona kılıf olmalıdır, yoksa onu yok etmek için bir araç değil...

İşte bu düşünceler altında yukarıda yayımladığımız Erzincan'da derlenen kısa hikayemizi tahlil ederek, siz okurlarımıza sunmaya çalışacağız!..

Bu anonim kısa halk hikâyemizin binası, «Şükretmek ve İyilik» temelleri üzerine kurulmuştur. Kanaatkâr olmak ve israftan kaçınmak, Türk'ün en belirgin özelliği olarak bu hikâyede de görülmektedir.

Delikanlı ile genç kızın dış görünüşlerine dikkat edersek ve devamlı bir kıyafete dolaşıldığını düşünürsek, milli giysilerin Türk kültürü içindeki müstesna yerini kolayca

anlarınız. Çağımızın modernize edilmiş Türk folklor oyunları kıyafetleri bunlara dayanmıyor mu?...

O halde «dışımız içimizin aynasıdır» prensibi, Türk Milleti için her zaman geçerlidir. Zaten milletlerin özelliklerinden biri de budur.

Karakterler tam açık değilse de onları vasıflandıran kelimeler, Türk delikanlısının ve Türk kızının en belirgin özelliklerini ortaya koymaktadır. Mesela, delikanlı yiğittir, cesurdur ve iyi kalplidir. Bunu “yiğit mi yiğit, cesur mu cesur” cümleciklerinden anlıyoruz. Delikanlı aynı zamanda iyiliksever bir kişidir. «Temiz yürekli» cümlecigi bunu ifade etmektedir. Güzelliğe aşık ve birazda utangaç olduğunu kızı görür görmez donup kalmasından de senenin bir ayım kayınpederinin evinde geçirmek istemesinden anlıyoruz. Aynı zamanda gördüğü şeylerden doğru değerler çıkarabilen bir yeteneğe sahip olan delikanlı, şükretmediği için hanımını azarlarken mağrur ve gururlu olduğunu da ortaya koymaktadır; tabii ki aile reisi olması sıfatıyla... Türk aile tipi olan, baba -erkin (ata-erkil) veya peder- şahî aile tipini burada görmekteyiz. Bunun yanında delikanlının hem iyiliksever olması, yoksulları gördüğünde üzülmesi, bunun yanında kayınpederine karşı çok saygılı hareket etmesi, hem de yiğit, cesur, pala bıyıklı (çifte kaş) olması, bize ister istemez son Türk tipi olan (az da olsa) Alp-erenleri andırmaktadır. En azından yiğitliğin ve cömertliğin bir arada bulunması dolayısıyla bu cümleyi sarf edebiliriz.

Hikâyenin asıl kahramanı gibi görülen kızın karakterine gelince; kendisini tarif eden cümlelere baktığımızda fiziki yönden balık tenli (köşe taş:) uzun boylu, gül yanaklı ve elâ gözlü; manevî yönden ise hayalî, namuslu ve utangaç olduğunu öğreniyoruz.

Bu vasıflar bütün Türk memleketlerinde geçerlidir. Hele beyaz ten ve elâ göz ozanlarımızın, sonra da saz şairlerimizin dillerinden, şiirlerinden eksik olmaz. Uzun halk hikâyelerimizde de aynı tipler görülür. Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Aşık Garip gibi halk hikâyelerimizde bunlara rastlamak mümkündür. Hele Karacaoğlan'ın bütün güzelleri ela ve kara gözlü, uzun boyludur; biraz da utangaçtır.

Namus, haya ve utanma duygusu, Türk kızı ve kadınının zaten kendisidir. Hiç bir halk hikâyemizde namussuz, hayasız, iffetsiz bir kız veya kadın kahraman görülmez. Öğüt vermek babında belirenler ise mutlaka hikâyede cezasını çekerler. Bu şartlarda Türk kızının vasfını gayet rahatça çıkarmamız mümkündür. Güzel, namusuna düşkün, hayalî ve utangaç... Kısaca güzellikle iffeti kendisinde en güzel şekilde yoğurmuştur Türk kızı ve kadın. Halk hikâyelerimiz buna çok güzel ve açık bir örnek olmaktadır.

Hikâyemizde şu mefhumu da sezinlemekteyiz. «Kadın evin direğidir.» Çünkü evin bir aylık ihtiyaçlarını nasıl karşılamak gerektiği mevzuunda kadının daha çok düşünüp çıkış yolları aradığını anlıyoruz. Zira düşünülen mevzuda ilk teklif kadından gelmiştir. Hatta koca kabule yanaşmasa dahi kadın tarafından zorlanmıştır. Ve kabul etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. O, hep kendi evini düşünüyor. Babasının verdiği yemekleri istenilen evlere götürürken, yalnız verilen görevi yapmakla yetiniyor. Başkaca bir şey düşünmüyor. Fakat dağmat birkaç kere gidip komşuların durumunu görünce kanaat ederek elinde olanıyla yetinmek gerektiğini düşünebiliyor ve o şekilde hareket ediyor. Burada şu söylenebilir ki;

Türk toplumunda kadın ev işlerini erkek dışardaki işleri yapar durumdadır. Ve bu bir gelenek haline gelmiştir. Onun için sosyal yönü erkeğin kadına göre daha ağır basmaktadır. Ancak, ailenin sağlam bir şekilde devamı için karı-koca birbirine danışır, kengeş(toplanıp konuşma, tartışma) yaparlar. Bu anlattığımız durumlar meşhur Türk hikâyeleri olan Dedem Korkut hikâyelerinde de görülmektedir. Kadınlar orada üç kısma ayrılır ve en makbulü «evinin direği» olanıdır. Bu kadın, kocasına daima yardımcı olur, gelen misafirleri (konuk) güler yüzle karşılar, onları yedirir, içirir, giydirir. Dedikodusu yoktur ve devamlı evinin işleriyle uğraşır, kanaatkârdır; kocasının sözünden çıkmaz ve ona itimadı sonsuzdur... İşte bazı yönleriyle iki hikâyede de tipler hemen hemen aynıdır... En azından gerçek değerlendirme ortaklardır.

Üçüncü, dördüncü derecedeki kahramanlar durumunda olan komşuların birbirlerine olan tutumları, Türk toplumunun, tarihin derinliklerinden gelen güzel bir özelliğini yansıtmaktadır ve toplumcu şuurun güzel bir tezahürüdür. Şöyle ki; Komşular devamlı birbirlerini düşünüyorlar. Biri «Allah komşuma uzun ömürler versin, bugünlük bizim var karşıdaki komşuya götür» diyerek kendisine gelen yemeği komşusuna gönderiyor. Diğerleri de aynı davranışta bulunuyorlar. İşte bu, bize, Türk toplumunun, komşuluk hakkına ne kadar büyük saygı gösterdiğini anlatan çok güzel bir delildir. Toplumsal dayanışmanın bir örneğidir. Ve Yüce Peygamberimizin (salat ve selâm onun üzerine olsun) «komşusu açken tok yatan bizden değildir» hadis-i şerifinin en güzel bir uygulamasıdır bu...

Bir de şu var ki, ufak-tefek kırgınlıklar hatta dayak, Türk ailesini sarsmıyor. Dağmat karısını feryat ettirinceye kadar döğmesine rağmen anında barışıyor ve o günleri unutarak mutlu bir hayat sürdürebiliyorlar. Ailenin asla dağılma tehlikesi yoktur. Bunun asıl sebebi aile fertleri arasındaki bağlılık ve hoş görüden ziyade, Türk aile müessesesinin çok sağlam bir geleneğe dayanmış olmasıdır. Meselâ, yine Dedem Korkut hikâyelerinden birinde Dirse Han oğlu-kızı olmadığından Bayındır Hanın toyunda (şöleninde) kara otağa (çadır) oturtulunca çok kızar. Bu hışımıla kalkarak doğru karısına gider ve çok sert bir şekilde kendisini azarlar. Fakat kadın gayet soğukkanlı davranarak o da Dirse Hana alçak sesle edeplice çıkışır ve akıl verir. Daha sonra ise aralarında hiç kırgınlık, güceniklik yoktur. Birbirlerine eskisinden daha çok bağlanırlar. İşte bu olay ve bizim yayımladığımız hikâyedeki durum, Türk ailesinin çok sağlam temellere dayandığını göstermez mi?...

Toparlayacak olursak; bu Erzincan hikâyesinde gördüğümüz gibi, Erzincan halkının ortaya çıkan güzel hasletleri, onların da mensup olduğu bütün Türk Milleti'nin en güzel, en doğru, en iyi ve en değerli özelliklerinden birkaçıdır. Temennimiz, fırsat bulursak, diğer yayımlayacağımız hikâyelerimizde de görülen çeşitli özellikleri ifade edebilmektir.

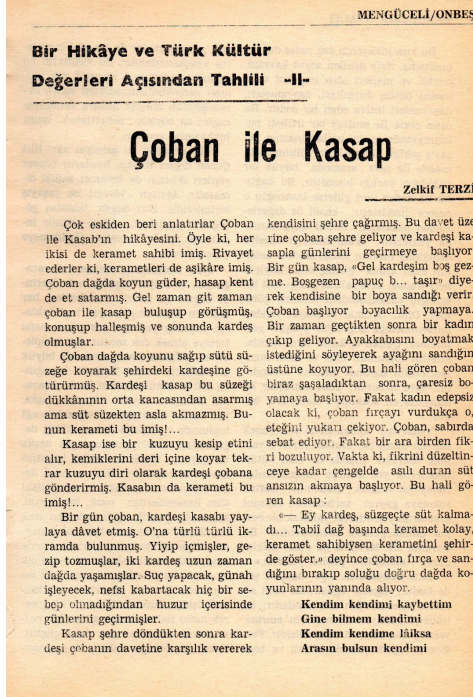
CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

BİR HİKÂYE VE TÜRK KÜLTÜR DEĞERLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ- II⁵

Zelkif Terzi

ÇOBAN İLE KASAP

Çok eskiden beri anlatırlar Çoban ile Kasab'ın hikâyesini. Öyle ki, her ikisi de keramet sahibi imiş. Rivayet ederler ki, kerametleri de aşikâre imiş. Çoban dağda koyun güder, kasap kent de et satarmış. Gel zaman git zaman çoban ile kasap buluşup görüşmüş, konuşup halleşmiş ve sonunda kardeş olmuşlar.

Çoban dağda koyunu sağıp sütü süzeğe koyarak şehirdeki kardeşine götürürmüş. Kardeşi kasap bu süzeği dükkânının orta kancasından asarmış ama süt süzekten asla akmazmış. Bunun kerameti bu imiş!...

Kasap ise bir kuzuyu kesip etini alır, kemiklerini deri içine koyar tekrar kuzuyu diri olarak kardeşi çobana gönderirmiş. Kasabın da kerameti bu imiş!...

Bir gün çoban, kardeşi kasabı yaylaya davet etmiş. O'na türlü türlü ikramda bulunmuş. Yiyip içmişler, gezip tozmuşlar, iki kardeş uzun zaman

dağda yaşamışlar. Suç yapacak, günah işleyecek, nefsi kabartacak hiçbir sebep olmadığından huzur içerisinde günlerini geçirmişler.

Kasap şehre döndükten sonra kardeşi çobanın davetine karşılık vererek kendisini şehre çağırılmış. Bu davet üzerine çoban şehre geliyor ve kardeşi kasapla günlerini geçirmeye başlıyor. Bir gün kasap, «Gel kardeşim boş gezme. Boş gezen papuç b... taşır» diyerek kendisine bir boya sandığı verir. Çoban başlıyor boyacılık yapmaya. Bir zaman geçtikten sonra bir kadın çıkıp geliyor. Ayakkabısını boyatmak istediğini söyleyerek ayağını sandığın üstüne koyuyor. Bu hali gören çoban biraz şaşaladıktan sonra, çaresiz boyamaya başlıyor. Fakat kadın edepsiz olacak ki, çoban fırçayı vurdukça o, eteğini yukarıya çekiyor. Çoban, sabırda sebat ediyor. Fakat bir ara birden fikri bozuluyor. Vakta ki, fikrini düzeltinceye kadar çengelinde asılı duran süt ansızın akmaya başlıyor. Bu hali gören kasap:

⁵ Mengüceli- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 13, Erzincan 1980, s. 15- 17.

«—Ey kardeş, süzgeçte süt kalmadı... Tabii dağ başında keramet kolay, keramet sahibiysen kerametini şehirde göster. » Deyince çoban fırça ve sandığını bırakıp soluğu doğru dağda koyunlarının yanında alıyor.

Kendim kendini kaybettim

Gine bilmem kendimi

Kendim kendime laikse

Arasın bulsun kendimi

Bu kısa hikâyenin özü nefse dayanmaktadır. Hikâyemizde sütün akmaya başlaması Çobanın iradesinin, nefsinin hükmüne girmesi demektir. Böylece yıllarca kazanmış olduğunu bir anda kaybetmesi gibi bir sonuç doğmuştur. O halde nefsi, mücadeleler içinde yok etmeye çalışmak büyük bir başarı oluyor. Zaten Türk'ün karakteri de mücadeleler içinde gelişerek olgunlaşmıştır. İslamiyet'teki «Cihad» mefhumunun esprisi de buradadır. Çünkü cihad sosyal hayatta kutsallığını ortaya koyar. Nefsi ile cihad ederken, insan, kötülüklerden arınmaya çalışır. Kötülükler ise sosyal hayatın kendi içerisinde. Adaletsizlik, eşitsizlik. Haksızlık, hor görme vs. gibi kötülüklerin anası olan olgularla mücadele ederek mükemmelliğe doğru ilerlemek; nefsin körelmesi, iradenin altına alınmasıyla mümkündür. Bunu başaranlar hedeflerine mutlak ulaşacaklardır.

İşte, hikâyemizin anlatmak istediği bu derin ve anlamlı mesele Türk'ün zoru başarısındaki gücünü ortaya koyar. Asıl olan da nefis mücadelesinin toplum içerisinde sürdürülmesi olduğu gerçeğinin anlaşılma çabasıdır. Aynı zamanda ferdin toplumdan kaçmasını değil, toplum içerisinde yerini almasını, topluma kendini kabul ettirmesinin gerekliliğini ortaya koyar.

Büyük ideallere doğru yürüyenler toplumdan kopmadan, nefsanî arzularını mutlaka iradeleri altına alarak kendilerini topluma kabul ettirmek mecburiyetindedirler.

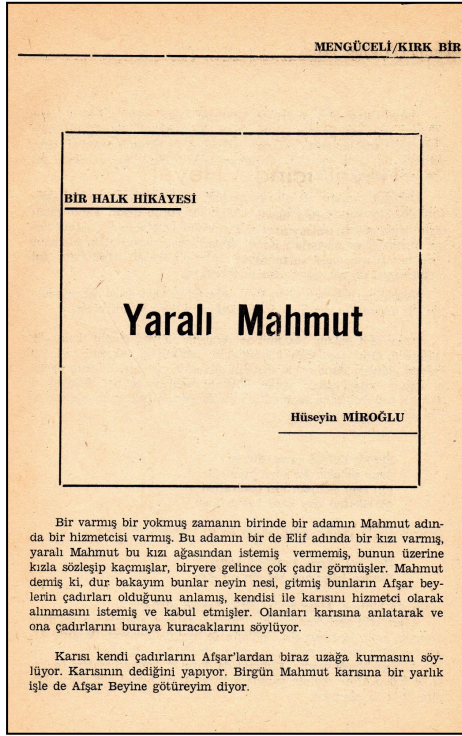

YARALI MAHMUT⁶

Bir Halk Hikâyesi

Hüseyin Miroğlu

Bir varmış, bir yokmuş zamanın birinde bir adamın Mahmut adında bir hizmetçisi varmış. Bu adamın bir de Elif adında bir kızı varmış, yaralı Mahmut bu kızı ağasından istemiş vermemiş, bunun üzerine kızla sözleşip kaçmışlar, bir yere gelince çok çadır görmüşler. Mahmut demiş ki, dur bakayım bunlar neyin nesi, gitmiş bunların Afşar beylerin çadırları olduğunu anlamış, kendisi ile karısını hizmetçi olarak alınmasını istemiş ve kabul etmişler. Olanları karısına anlatarak ve ona çadırlarını buraya kuracaklarını söylüyor.

Karısı kendi çadırlarını Afşar'lardan biraz uzağa kurmasını söylüyor. Karısının dediğini yapıyor. Bir gün Mahmut karısına bir yarlık işle de Afşar beyine götürüyüm diyor.

Karısı işliyor alıp götürüyor. Götürüp Afşar beyin dizine koyuyor ve diyor ki; bunu gelinin işledi, Afşar beyi Yağlık çok beğeniyor ve diyor ki; Bana bir katta çamaşır diksin, o da hanıma diyor ki, beye çamaşır

dik. O da diyor ki, ben bunu dikmem bize iyilik getirmez. Kocası ısrar ediyor. O da dikiyor.

Mahmut çamaşırını da alıp götürüyor. Afşar beyi Mahmut'un karısına göz koyuyor ve adamlarına Mahmut'u vurun diyor. Yaralı gömleğini bana getirin diyor. Adamlar av manası ile Mahmut'u götürüyorlar, vurmaya kıyamıyorlar. Kendi aralarında konuşurlarken Mahmut sizde bir hal var, ne ise bana deyin. Onlar da diyor ki, Afşar Beyi seni öldürmemizi söyledi, fakat sana kıyamıyoruz.

Mahmut'u bağlayıp gömleğini çıkartıp, dağdan aşağı yuvarlamışlar. Bir kuş vurup kanını gömleğe buluşturup beye götürüyorlar.

Afşar beyi kalkıp, Mahmut'un çadırına gidiyor. Kadın buna yüz vermiyor. Afşar beyi kadını bıçaklayıp öldürüyor. Askerini toplayıp oradan gidiyor. Mahmut da derenin dibine

⁶ *Mengüceli-* Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 17, Erzincan 1981, s. 41-42.

yuvarlanır. Uğraşıp ellerini açıyor. Ordan kalkıp, yaralı karısının çadırına geliyor. Bakıyor ki karısını bey öldürmüş, Mahmut'un atı da kapıda bağlıymış orada oturup şu türküleri söylüyor.

Elif'im Elif'im sırma Elif'im

Sana ne oldu ise gömlekten oldu.

Elif seni öldüreni ben öldürürem

Ak ellerimi kızıl kana böldürürem

Oradan atının yanına gelip, atına da şu türküyü söylüyor.

Hele gel altıma kenküllü kölen

Senden istiyorum bir ulu meydan

deyip ata biniyor. Afşar beyin gittiği tarafa sürüyor.

Afşar beyi geri dönüyor ki, Mahmut geliyor, adamlarını yolluyor diyor ki, gidin Mahmut sizi öldürsün de beni öldürmesin. Onlarda Afşar beyinden korkup gidiyorlar, gidip Mahmut'a diyorlar ki, bizi öldür de beye bir şey yapma. Mahmut da diyor ki, benim hesabım başkası ile doğru Afşar beyinin yanına gidiyor. Afşar beyini öldürüyor. Dönüp Elif'i de gömüyor.

ALAÇAYIR (CONUR) KÖYÜ'NDEN İKİ

EFSA NE ÖRNEĞİ⁷

Mustafa Özdemir*

TAŞ KESİLEN ÇOBAN

Alaçayır(**) köyü'nün doğusunda «Morkom» denilen bir mevkide, vaktin birinde bir çoban sürüsünü otlatmaktaymış. Ne varki, çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek hale gelmiş. Çoban, sürüsünü sulamak için her çareye baş vurmuş, ama yine de su bulamamış. Son çare olarak ellerini kaldırıp, Allah'a yalvarmaya başlamış:

— Allah'ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan en sevdiğim kara koyunu sana kurban keseceğim, demiş...

Çoban'ın duasını kabul eden Allah orada bol miktarda su çıkarmış. Çoban da sürüsünü doya doya sulamış. Sulamasına sulamış ama, verdiği sözde de durmamış. Kara koyunu kurban etmeğe kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinden yakaladığı bir «kene» yi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış. Çobanın yapmış olduğu bu hareket, Allah'a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş.

Bugün hala efsanenin yerde koyun sürüsünü andıran taşlar, sıra sıra durmaktadır.

SU YOLU SEVDALILARI

Alaçayır(Conur) ve Lâleli komşu iki köydür. Bu iki köyün arazilerinin sulanması için gereken su aynı mevkiden çıkmaktadır. Bu su arklarının uzunlukları tahminen birer buçuk kilometre vardır. Arkların nasıl açıldığını, Alaçayır köyünün yaşlıları şöyle anlatırlar:

Lâleli köyüne giden su arkını bir kız, Alaçayır köyüne giden su arkını da bir delikanlı açmışlar. Kızın sadece bir kazması, delikanlının ise sadece bir küreği varmış. Kız kazmalama işini bitirince, kazmayı altıyüz metre ötedeki delikanlıya, delikanlı da küreği kıza atarmış. İki

Alaçayır Köyü'nden İki Efsane Örneği (*)

Mustafa ÖZDEMİR

TAŞ KESİLEN ÇOBAN

Alaçayır köyü'nün doğusunda «Morkom» denilen bir mevkide, vaktin birinde bir çoban sürüsünü otlatmaktaymış. Ne varki, çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek hale gelmiş. Çoban, sürüsünü sulamak için her çareye baş vurmuş, ama yine de su bulamamış. Son çare olarak ellerini kaldırıp, Allah'a yalvarmaya başlamış :

— Allah'ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan en sevdiğim kara koyunu sana kurban keseceğim, demiş...

Çoban'ın duasını kabul eden Allah orada bol miktarda su çıkarmış. Çoban da sürüsünü doya doya sulamış. Sulamasına sulamış ama, verdiği sözde de durmamış. Kara koyunu kurban etmeğe kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinden yakaladığı bir «kene» yi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış. Çobanın yapmış olduğu bu hareket, Allah'a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş.

Bugün hâlâ efsanenin geçtiği yerde koyun sürüsünü andıran taşlar, sıra sıra durmaktadır.

ON SEKİZ

SU YOLU SEVDALILARI

Alaçayır (Conur) ve Lâleli komşu iki köydür. Bu iki köyün arazilerinin sulanması için gereken su aynı mevkiden çıkmaktadır. Bu su arklarının uzunlukları tahminen birer buçuk kilometre vardır. Arkların nasıl açıldığını, Alaçayır köyünün yaşlıları şöyle anlatırlar :

Lâleli köyüne giden su arkını bir kız, Alaçayır köyüne giden su arkını da bir delikanlı açmışlar. Kızın sadece bir kazması, delikanlının ise sadece bir küreği varmış. Kız kazmalama işini bitirince, kazmayı altıyüz metre ötedeki delikanlıya, delikanlı da küreği kıza atarmış. İki genç aradaki yardımlaşma, zamanla sevdaya dönüşmüş. Birbirlerine biran önce kavuşmak için aşk ve şevk ile çalışmışlar. Ferhat gibi dağları, kayaları yarmışlar, su arklarını hedefe ulaştırmışlar. Bir birlerinden yıllarca ayrılmış gibi hasretle kucaklaşan bu iki sevdalı, bilâhare evlenmişler.

Bu iki genç hangi köye yerleşmiş bilinmemekte; bilinen bir şey varsa, o da bu iki gencin köylülere hayırla yad edilmesidir.

(*) Alaçayır (Conur) köyü, Refahiye'nin güney - doğusunda yirmi yedi kilometre mesafede, Refahiye-Kemah yolu üzerinde, Refahiye'ye bağlı bir köydür.

• Sınıf Öğrt.

** Alaçayır(Conur) köyü, Refahiye'nin güney-doğusunda yirmi yedi kilometre mesafede, Refahiye-Kemah yolu üzerinde, Refahiye'ye bağlı bir köydür.

⁷ Mengüceli- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 2, Erzincan 1980, s. 18.

genç arasındaki yardımlaşma, zamanla sevdaya dönüşmüş. Birbirlerine biran önce kavuşmak için aşk ve şevk ile çalışırlarmış. Ferhat gibi dağları, kayaları yarmışlar, su arklarını hedefe ulaştırmışlar. Bir birlerinden yıllarca ayrılmış gibi hasretle kucaklaşan bu iki sevdalı, bilâhare evlenmişler.

Keramik üzerine – Şayeste Kumbaroğlu.

ERZİNCAN EFSANELERİNDEN ÖRNEKLER⁸

Ruhi Kara*

Efsanenin başlıca özelliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı konular gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu özelliği ile efsane masaldan ayrılır. Kısacası efsane kendine bir üslubu, kalıplaşmış; kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildiren bir anlatma türüdür. Güzel Erzincan'ımızın her yerinde mükemmel efsaneler bulmak mümkündür. Bazı taşların, kayaların, dağların isimlerinin nereden geldiğini ve nasıl oluştuklarını Erzincan'lı kendi muhayyilesinde canlandırmış ve onları efsaneleştirmiştir. Aşağıda bu efsanelerden bir kaçını görelim. (*)

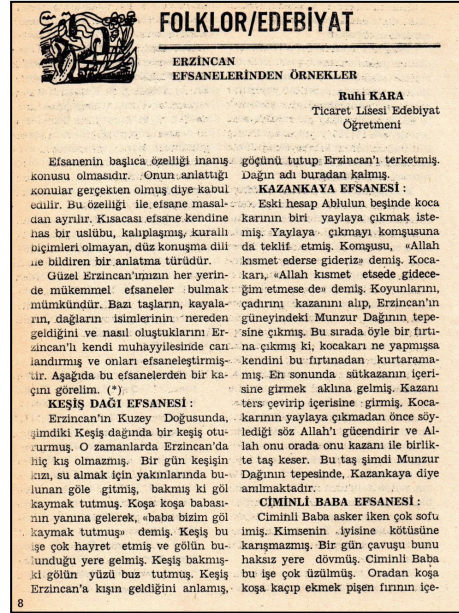
KEŞİŞ DAĞI EFSANESİ:

Erzincan'ın Kuzey Doğusunda, şimdiki Keşiş dağında bir keşiş oturmuş. O zamanlarda Erzincan'da hiç kış olmazmış, Bir gün keşişin kızı, su almak için yakınlarında bulunan göle gitmiş, bakmış ki göl kaymak tutmuş. Koşa koşa babasının yanına gelerek, «baba bizim göl kaymak tutmuş» demiş. Keşiş bu işe çok hayret etmiş ve gölün bulunduğu yere gelmiş. Keşiş bakmış ki gölün yüzü buz tutmuş. Keşiş Erzincan'a kışın geldiğini anlamış, göçünü tutup Erzincan'ı terketmiş. Dağın adı buradan kalmış.

CİMİNLİ BABA EFSANESİ:

Ciminli Baba asker iken çok sofuydu. Kimsenin iyisine kötüsüne karışmazmış. Bir gün çavuşu bunu haksız yere dövmüş. Ciminli Baba bu işe çok üzülmüş. Oradan koşa koşa kaçıp ekmek pişen fırının içerisine girip ateşin üzerine oturmuş. Orada bulunanlar Ciminli Babanın yanmadığını görün hayretler içerisinde kalmışlar. Çavuşu yalvara yakara bunu dışarı çıkarmış, bir daha dövmeyeceğini yemin etmiş.

EKŞİ SU YOLU ÜZERİNDEKİ TAŞLARIN EFSANESİ: Erzincan'ın 10 km. doğusunda Ilıca denilen mevkide kervancının biri develeriyle birlikte konaklamış. Kendisi ve develeri susuzluktan ölmek üzereymiş. Allaha yalvararak «Allahım şurada bana su ver, sana en baş devemi kurban keseceğim» demiş.

*Doç. Dr. Erzincan Üniv. Eğitim Fak.

⁸ *Mengüceli*- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 2, Erzincan 1979, s. 8- 9.

Allah devecinin bu yalvarmasına karşılık o anda orada ona bir gözeden su çıkartıyor. Kervancı develerini suluyor, yemlerini veriyor ve dinlenmek için bir kenara uzanıyor. Üzerinde bir bit bulup öldürüyor.

Allah'a dönerek, « İşte sana kurban, kurbandan maksat kan akıtmak değil mi. İşte bundan da kan çıktı.» Bu sözler Allah'ı gücendiriyor. Deveciyi ve develerini orada taş kesiyor. Bu mevkide bu taşlar halen daha durmaktadır.⁹

DAĞ AYISI:

Bir gün ağanın biri Munzur Dağı eteklerinde koyunlarını kırkırıyormuş. (yünlerini kestiriyormuş) Hızır, ihtiyar bir dilenci vaziyetinde ağaya doğru yaklaşılmaya başlamış. Kendi kendine «Ağayı denemek için yün isteyeyim bakayım bana yün verecek mi» demiş. Ağa ihtiyar dilenciği görür görmez, yün isteyeceğini anlamış ve çobana demiş ki: «Şu yünleri üzerime ört, dilenci benden yün istemesin. Senden isterse ağa burda yok veremem dersin» demiş. Yünlerin altına girmiş. Hızır bu durumu görmüş, yanlarına gelerek «kalk dağların ayısı kalk» demiş. Ağa ayı olarak ayağa kalkmış. Ayı neslinin burdan geldiği söylenir.

VARTİNİK EFSANESİ:

Erzincan'ın merkez köylerinden Yalnızbağ köyünün 3 km. batısında Vartinik mevkiinde altın olduğu söylenirmiş. Köyden bir molla ve birkaç arkadaşı bu altınları çıkarmayı düşünürler. Molla der ki «Ben bu yerde okuyup üfleyeceğim. Sakın kimse ses çıkarmasın.» Gece hep birlikte bu mevkiye giderler. Molla okumaya başlar. Bu sırada bir kız çıkar, molla okudukça o da soyunur. Molla okumaya devam eder, kız da iyice soyunur altında bir şalvarı kalır. Kız soyunmamak için mollaya yalvarmaya başlar. İçlerinden bir tanesi kızın yalvarmasına dayanamayarak, «Molla bırak o da kalsın» der. Derdemez hepsi birden çarpılır ve kendilerini sabahleyin yakından akan derenin içerisinde bulurlar. Eğer içlerinden biri konuşmasaymış, o kız hep altın olacaktı. Mollanın adı bu olaydan sonra Cinlerin Molla diye anılır.

⁹ Milyonlarca yıl içerisinde oluşan bu sıradışı doğal yapı, Eylül 2014 'te dönemin Erzincan Belediye başkanının mahalde otel türü bir beton yapılaştırmaya gitme tutkusu ve yine o yılın İl Kültür Müdürlüğü'nün gereken hassasiyeti göstermemesi nedeniyle dağıtılmıştır. "Kervan Kayalığı" adını verdiğimiz bu yer hakkında ayrıca bak. Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan-Keleriç Köyü ve Akkoyunlu Halveti Şeyhi Pîr Muhammed Bahaeddin*, Ankara 2017, s. 20-21; Erzincan Tarihi- I, Ankara 2019, s. 150-152.

KAZANKAYA EFSANESİ¹⁰

Fahri Taş*

Erzincan'ın güney batısında, Karasu'nun kıvrımları arasındaki Beytahtı semti, Erzincan'ın en güzel mesire yerlerinden birisidir. Beytahtına gidip de, öğlene kadar şöyle gezip, tozup, koşup oynadıktan sonra bir ağacın gölgesinde hem dinlenip, hem de Karasu'yu seyrettiğiniz zaman, karşı tepeler gözünüze ilişir. Munzur silsilesi üzerindeki bu tepelerden birisi, özellikle dikkatinizi ve ilginizi çeker. Bu tepenin adı Kazankaya'dır. Bu dağın doruklarındaki çam ve ardıç ağaçları, çevrenin çıplaklığı karşısında, Kazankaya sırtlarının geçmişteki orman varlığından birer nişane olarak kıpırdar durur.

Kazankaya sırtlarının tam tepesinde, kazan şeklinde büyükçe bir taş vardır. Uzaktan uzağa bu taş seyredenler; «böylesine büyük bir kayayı, acaba hangi mahil eller böyle kazan şekline soktu?» diye sormaktan kendilerini alamazlar.

Her taşına bir masal, her dağına bir efsane dizdirilmiş olan Anadolu toprağında elbette ki Kazankayanın da bir efsanesi olacaktır.

Mengüceli Dergisinin ikinci sayısındaki çağrıya uyararak bu efsaneyi gönderiyorum.

Çok eski zamanlarda iyilerin yanında kötülerin de türediği çağlarda Kazankaya sırtlarını otlak olarak kullanan bir yaylacı varmış. Bu yaylacının malı, davarı sayılamayacak kadar çokmuş. Ne var ki, bu kadar varlığa rağmen cimri adamın birisiymiş. Çok yaşlı olmasına rağmen, dünya malına çok bağlıymış. Öyle ki, her gün adam boyundaki kazanlarıyla süt kaydattığı halde, bir ihtiyaçlı çıkagelse, bir maşrapa süt vermezmiş.

FOLKLOR / EDEBİYAT

KAZANKAYA EFSANESİ

Fahri TAŞ

Erzincan'ın güney batısında, Karasu'nun kıvrımları arasındaki Beytahtı semti, Erzincan'ın en güzel mesire yerlerinden birisidir. Beytahtına gidip de, öğlene kadar şöyle gezip, tozup, koşup oynadıktan sonra bir ağacın gölgesinde hem dinlenip, hem de Karasu'yu seyrettiğiniz zaman, karşı tepeler gözünüze ilişir. Munzur silsilesi üzerindeki bu tepelerden birisi, özellikle dikkatinizi ve ilginizi çeker. Bu tepenin adı Kazankaya'dır. Bu dağın doruklarındaki çam ve ardıç ağaçları, çevrenin çıplaklığı karşısında, Kazankaya sırtlarının geçmişteki orman varlığından birer nişane olarak kıpırdar durur.

Kazankaya sırtlarının tam tepesinde, kazan şeklinde büyükçe bir taş vardır. Uzaktan uzağa bu taş seyredenler; «böylesine büyük bir kayayı, acaba hangi mahil eller böyle kazan şekline soktu?» diye sormaktan kendilerini alamazlar.

Her taşına bir masal, her dağına bir efsane dizdirilmiş olan Anadolu toprağında elbette ki Kazankayanın da bir efsanesi olacaktır.

Mengüceli Dergisinin ikinci sayı-

sındaki çağrıya uyararak bu efsaneyi gönderiyorum.

Çok eski zamanlarda iyilerin yanında kötülerin de türediği çağlarda Kazankaya sırtlarını otlak olarak kullanan bir yaylacı varmış. Bu yaylacının malı, davarı sayılamayacak kadar çokmuş. Ne var ki, bu kadar varlığa rağmen cimri adamın birisiymiş. Çok yaşlı olmasına rağmen, dünya malına çok bağlıymış. Öyle ki, her gün adam boyundaki kazanlarıyla süt kaydattığı halde, bir ihtiyaçlı çıkagelse, bir maşrapa süt vermezmiş.

Günün birinde kuşluk vakti, ihtiyar yine hizmetkârıyla süt kayna turken, uzaktan, yaşlı bir adamın geldiğini gördüler. Hasis olduğu kadar da kurnaz olan bu yaylacı; «Sabahın bu saatinde bu tarafa doğru gelen yabancı kimbilir benden neler isteyecek...» diye düşünmekten kendini alamamış. Cimrilikten eli ayağı titremeye başlamış. «En iyisi ben şu yün yığmalarım içine gizleneyim» diye düşünmüş ve hizmetçisini de sıkı sıkı tembihlemiş. «Eğer gelen yabancı birşey isterse ağa burada yoktur, ben de kimseye bir şey vermem, deyip adamı ba-

10

• Edebiyat Öğrt.

¹⁰ Mengüceli- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 5, Erzincan 1979, s. 10-11.

Günün birinde kuşluk vakti, ihtiyar yine hizmetkârıyla süt kaynatırken, uzaktan yaşlı bir adamın geldiğini görmüşler. Hasis olduğu kadar da kurnaz olan bu yaylacı; «Sabahın bu saatinde bu tarafa doğru gelen yabancı kim bilir benden neler isteyecek...» diye düşünmekten kendini alamamış. Cimrilikten eli ayağı titremeye başlamış. «En iyisi ben şu yün yığınlarının içine gizleneyim» diye düşünmüş ve hizmetçisini de sıkı sıkı tembihlemiş. «Eğer gelen yabancı bir şey isterse ağa burada yoktur, ben de kimseye bir şey veremem, deyip adamı başından savarsın» Böyle durumları iyi değerlendirmesini bilen hizmetkâr da ağasından pek geri kalmamış Derler ya kötü kötüyü bulur diye... İşte böyle. Neyse, ağa hemen yün yığınlarının arasına gizlenmiş, hizmetkâr da giderek yaklaşan yabancıyı gelişini seyre koyulmuş.

Bir süre sonra karşıdan gelen yabancı kaynayan süt kazanlarının yanına ulaşmış. Bu nur yüzlü bir ihtiyarmış. Yorgun ve titreyen sesiyle hizmetkâra: «Oğul dizlerimde derman, dilimde aman kalmadı. Açlıktan ve yorgunluktan ölmek üzereyim. Bana bir yamak süt ver.» Hizmetkâr ihtiyarın yüzüne bile bakmaya gerek duymadan, «Ağam burada yok, ben de ondan izinsiz kimseye bir şey veremem» diye ters ters konuşmuş.

Evet, sevgili okurlar, efsane bu meğer nur yüzlü ihtiyar Hızırın kendisiymiş. Bu cimri ihtiyara, son bir denemeden sonra dersini vermeye gelmişmiş. Hizmetkârın cevabı üzerine, bu hasis yaylacının bütün dünya malına rağmen, yüreğinde insan sevgisi olmadığını, insanlara yardım etmeyeceğini artık iyice anlamış. Bu cimri herife öyle bir ders vermeliyim ki, bütün insanlara örnek olsun diye düşünmüş. Cimri yaylacı, yün yığınlarının için de işin sonunu beklerken, nur yüzlü ihtiyarın gök gürlemesini andıran sesi duyulmuş. Elindeki asayı yün yığınlarının içine sokarak: «Kalk, kılı ayı kalk... İnsanları sevmeyi onlara yardım etmeyi öğrenemediğin için, süt kazanın kaya, sen ayı, davarların da ardıç olacaksın...» diye gürlemiş.

Bu tepe üzerindeki taşlaşmış kazanın, ardıç olmuş davarlarıyla birlikte, insanlar kıyamete kadar seni seyredecek, cimriler cimriliğinden, benciller bencilliğinden, seni görerek utanacaklar. Dirin bir şeye yaramadı, bari bu halin insanlara ders olsun... diye sözünü tamamlamış ve oradan uzaklaşmış. Korkudan gözlerini kapamış olan hizmetkâr bir de gözlerini açmış ki, süt ısınan kazan taş, koyun sürüleri de ardıç şekline dönmüş, süt isteyen nur yüzlü ihtiyar da ardıç ağaçlarının arasında kaybolmuş. Cahil hizmetkâr işte o zaman, bu ihtiyarın Hızır olduğunu anlamış ama, artık işten geçmiş.

Bu olayların olduğu çağlarda hiç kimse Kazankaya ormanlarına yaklaşmamış, Sadece, uzaktan uzağa Kazankaya'yı seyredenler, «İşte hasisliğin sonu budur» diye birbirleriyle konuşurlarmış.

Aradan yıllar, yıllar geçmiş. Bu efsane yöre halkı için anlamını yitirecek olmuş. Köylüler Kazankaya tepesine tırmanıp, ormandan ağaç kesecek olmuşlar. Ancak, sevgili okurlar, efsane bu kez de etkisini göstermiş. Kesilen her ardıç dalından kan fışkırmaya başlamış. Tıpkı kesilen bir koyun gibi. Bunun üzerine yöre halkı bir daha bu ağaçlara balta sallamamış ve Kazankaya'dan el çekmişler.

O gün, bu gün Kazankaya'ya bakanlar hep bu efsaneyi ve kimseye yardıma yanaşmayan cimri ihtiyarı hatırlamışlar.

KEMAH KALESİ VE HZ. ALİ¹¹

Tahir Erdoğan Şahin

Bir coğrafi mevkinin oluşumu ve çeşitli tabiat şekillerini alışı, jeoloji dediğimiz ilim dalının bulgularıyla ortaya konulur. Kuşkusuz Erzincan Ovası'nın da yaşı ve durumu çeşitli jeolojik araştırmalar neticesinde hangi zamanda (ki 3. ve 4. zaman aralığı söz konusudur) ne hâle geldiği bilinebilir.

Erzincan Ovası'nın ve bu ovanın eğimine bağlı kalarak Fırat'ın giriş ve çıkış muntikalarını hepimiz biliriz. Yine çoğumuz, Fırat'ın ovidan ilişkisini kestiği Kemah Boğazına ait muntika hakkında söylenen bir rivayeti duymuşuzdur. Rivayete göre, Erzincan bir zamanlar gölmüş ve bir gün Hz. Ali geldiğinde Kemah tarafında gölü kapayan kayayı kılıcıyla ikiye ayırarak suların boşalıp gitmesine sebep olmuş ve hatta o kayalarda atının izleri bile halen mevcutmuş!. Tabii ki bu olay, tarihsel gerçekle uzak -yakın hiç bir ilişkisi yoktur. Hz. Ali'nin Kemah'a gelmesi de tamamen tarihi realitelere ters düşmektedir. Ancak, bu rivayetin ortaya çıkmasına Hz Ali'nin Türkler arasındaki özel konumu yanı sıra yaşanmış herhangi bir tarihi olaya bağlı da düşünülebilir.

Kemah'ın Araplar tarafından sekiz on kez kuşatıldığını ve bir kaç defa alındığını yazan Belazuri¹² yine sayısı on'a varan kumandan ismi zikretmektedir. Bu kumandanlardan birinin adı da; Abbas bin Muhammed bin Ali'dir.

Rivayetler Gerçekler

Kemah Kalesi ve Hz. Ali

Bir coğrafi mevkinin oluşumu ve çeşitli tabiat şekillerini alışı, jeoloji dediğimiz ilim dalının bulgularıyla ortaya konulur. Kuşkusuz Erzincan Ovası'nın da yaşı ve durumu çeşitli jeolojik araştırmalar neticesinde hangi zamanda (ki 3. ve 4. zaman aralığı söz konusudur) ne hâle geldiği bilinebilir. Erzincan Ovası'nın ve bu ovanın eğimine bağlı kalarak Karasu'nun giriş ve çıkış muntikalarını hepimiz biliriz. Yine çoğumuz, Karasu'nun ovidan ilişkisini kestiği Kemah Boğazına ait muntika hakkında söylenen bir rivayeti duymuşuzdur. Rivayete göre, Erzincan bir zamanlar gölmüş ve bir gün Hz. Ali geldiğinde Kemah tarafında gölü kapayan kayayı kılıcıyla ikiye ayırarak suların boşalıp gitmesine sebep olmuş ve hatta o kayalarda atının izleri bile halen mevcutmuş!. Tabii ki bu olay, kesinlikle mantık dışı ve gerçekte uzak -yakın hiç bir ilişkisi yoktur. Hz. Ali'nin Kemah'a gelmesi de tamamen tarihi realitelere ters düşmektedir. Ancak, bu rivayetin ortaya

çıkmasına sebep olan herhangi bir tarihi durum vaki olmuş olabilir.

Bilineceği üzere, Hz. Ömer'den itibaren İslâm orduları Erzincan'ın da yer aldığı Doğu Anadolu'ya fetih hareketleri olmuştur. Geçmiş çok eskilere dayanan Kemah Kalesi, aynı şekilde Rum ve Arap orduları tarafından devamlı el değiştirmiştir.

Kemah'ın Araplar tarafından sekiz on kez kuşatıldığını ve bir kaç defa alındığını yazan Belazuri (bkz. Fütühü'l Büldan, C. I., s. 297 - 298, Türkçe Terc. 1955, İST.) yine sayısı on'a varan kumandan ismi zikretmektedir. Bu kumandanlardan birinin adı da; Abbas bin Muhammed bin Ali'dir.

En büyük ihtimalle, Kemah Boğazı'nın yarılışıyla ilgili İslâmi rivayet, ya yukarıda adı geçen kumandan yüzünden veya her hangi bir «Ali» nin Kemah bölgesinde yapıldığı önemli bir olaydan kaynaklanmış olmalıdır.

17

Bilineceği üzere, Hz. Ömer'den itibaren İslâm orduları Erzincan'ın da yer aldığı Doğu Anadolu'ya fetih hareketleri olmuştur. Geçmiş çok eskilere dayanan Kemah Kalesi, aynı şekilde Rum ve Arap orduları tarafından devamlı el değiştirmiştir.

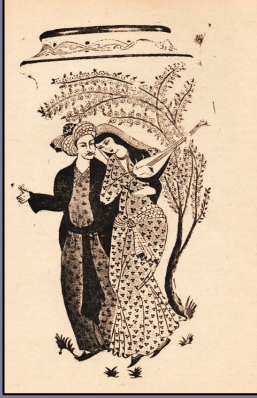
¹¹ Mengüceli- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 1, Erzincan 1979, s. 17.

¹² Belazuri, Fütühü'l Büldan- 1, (çev. M. Fayda), İstanbul 1973, s. 297 - 298.

Bir ihtimal, Kemah Boğazı'nın yarılışıyla ilgili İslami rivayet, ya yukarıda adı geçen kumandan yüzünden veya her hangi bir «Ali» nin Kemah bölgesinde yapmış olduğu önemli bir olayla da ilinti olabilir.

IV ERZİNCAN MASALLARINDAN ÖRNEKLER¹

Fatma Potur*

SABRUNU BİLEN PADIŞAH OĞLU

Zamanın birinde bi ülkede bi Padişahın üç oğlu varmış. Sarayın öğünde de bi dene nar ağacı varmış. Bu nar her gece bi dene nar veriymiş, onu da bi dev yeyiymiş.

Bigün bu Padişah üç oğlunu yanına çağırır, “Bu nardan biz heç datmayacağız mı? Üçüz sırayla her gece nöbet tutun” deyir. Nöğbeti önce büyük oğlu tutmuş. O gece dev gelmiş narı götürmüş, büyük oğlan uykuda olduğundan heç haberi olmamış. Ortanca olan beklerken o da uyuhliy, dev narı götürir. Sıra güccük oğlana gelir. Bahıy ki uyhusu gelir, haman barmağını kesiy üsdüne duz sepiy. Barmağı sızıldaduhca uyumadan devin gelmesini bekliy. O sırada dev çıha geliy, tam narı alacağı zaman oğlan devi ağır şekilde yaralıy...

Şafah atanda, üç gardaş devin gan izlerini sürerek epeyim gediylir. Bi de bahıylar ki dev, yer aşağı inen bir mağaraya getmiş, artuh gan izi de oradan öteye getmemiş. Nedeceklerini düşüniyler, sonunda bellerinden ip bağlayıp sırayla mağaraya sarhmaya garar veriyler.. Büyük oğlanı sarhıdıylar, “Yandım! Yandım!” diye bağırır. Onu çekiylir. Ortanca oğlanı sarhıdıylar

- Edebiyat Öğrt.

¹ Fatma Potur, *Erzincan Folkloru/ Masal ve Efsaneler*, (Bitirme Tezi), Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü-Türkçe Bölümü, Erzurum 1977. Anılan tezin Mengüceli’nde seri halinde bir bölümü neşredilmiştir. Derginin yayınına ara verilince tümü neşredilememiştir. *Mengüceli-* Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 17, Erzincan 1981, s. 31- 39. Tez’deki masalların bu derleme içerisinde yer alması konusunda - olur- veren Fatma Potur’a ve bu konuda ilgi gösteren İhsan Bayraktar’a teşekkür ederiz.

o da “Yandım! Yandım!” diye bağıryı onu da geri çekiyle. Sırı güccüğe geliy. Onu da belinden iple bağılylar, “Yandım desemde indirin, demesem de indirin” deyiy. Belege güccük oğlan mağaranın bulunduğu yere iniy, ipini çöziy.

Bu mağarada böyük bi gapı varmış, o gapıya gedi, açıy. Bahıyki üç dene dünya gözeli kız oturiy. Bunlara devin yerini sorıy. Güccük kız devin yerini söyliy, oğlan o odaya gedi. Bi de ne görsün dev yan gelmiş yatıy. Hemen lüveri çeki dev öldüriy. Gızlar da zaten bunu istiylermiş. Oğlan sırayla, önce böyük gızı iple bağıly, “Ağabeg bu senin bunu çek” deyiy. Ağabegi çeki. Ortanca gızıda bağıly, ortanca ağabegine çektüriy. Sıra güccük gıza geliy. Gız oğlana; gendisinin çıkmasını sonra da kendisin çekmesini, söyliy amma oğlan kabul etmiy. Gız saçından iki tel veriy; “Eger seni çahartmazlarsa bu telleri birbirine sürersen bi dene gara bi dene beyaz goyun çihar garşan. Beyazın üstünden atlarsan dünya yüzüne çiharsan. Garadan atlarsan yeddi gat yerin dibine inersen. Dünya yüzüne çiharsan eger garşa Arap bi adam çihar. Yeddi gat yerin altına inersen eger telleri birbirine sürsen de onun heç giymeti galmaz.”

Oğlan gızı bağıly, ağabegleri çekiyle. Bahıylar ki bu kız hepsinden gözeli, oğlanı çihardıyken ipini kesiyler, oğlan düşiy. Hemen saç tellerini birbirine sürtiy. Garşısına bi gara bi beyaz goyun çihıy. Oğlan yanlışlıkla gara goyunun üstüne atlıy yeddi gat yerin dibine iniy. Bi de bahıy ki burada yerin üsdü gibi bi yer.

Orada bi eve gedi. Gapıyı bi gocagarı açıy, ona; “Ben Tanrı misafiriyim beni kabul ediy misen” deyiy, gocagarı da kabul ediy. Oğlan bi bardah su istiy, gocagarı ona su getiriy, bahıyki su bulanlıh hemen sorıy;

- “Bu su neden bulanlıh?”

- “Oğlum, akan suyun üstünde dev durıy, bu dev her gün bi adam yemezse suyu vermiy. Bugün de sıra padişahın gızında, onu yere su verecek” deyiy.

Gocagarı devin bulunduğu yeri tarif ediy, oğlan devin bulunduğu yere giderken Padişahın gızına rastlıy, onunla gedi. Dev bunları görenden; “Bugün gısmetime iki gişi geliy” deyiy. Tam dev gızı yeyeceği sırada oğlan gılıcını çeki, devin boynunu uçuriy. Gız devin ganına elini daldırıy oğlanın sırtına beş parmağını basıy. Oğlan gocagarının evine gızda saraya dönüy. Babası gızı görenden şaşurduy.

- “Neye döndün, dev daha bize su vermez, halgım susuzluhtan ölecek!” deyiy.

- “Yoh baba yoh! Halgın degül dev su uğruna öldü bile. Hem onu tanımadığım bi oğlan öldürdü.”

MENGÜCELİ/OTUZ BİR

Erzincan Masallarından Örnekler
MASAL
F. POTUR

GİRİŞ:
Masal, sözcüğünün etimolojisi şudur; Arapça Mese’den gelir. Öğüt, ibretli, ders verici sözler anlamındadır.

Kısa olarak tanımlarsak, hayatta yaşanması mümkün olmayan gerçek dışı olayları anlatan yazı türüdür. Başka bir deyişle; Masal, mesirle söylenmiş, dinlik, büyüklük inanışlardan ve örelelerden bağımsız, tamamiyle hayal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlatıklarına inandırılmak ıddiası olmayan kısa bir anlatım şekli diye tanımlanır.

Sözlü nesir halk verimlerinin en güzel edebi çeşidi olan masal: Günlük hayatın sınırlı, kuru gerçeğiyle yetinmeyen halk muhayyilesinin tabiat ve gerçek dışı bir âlemde yaşadığı kahramanların hikâyesidir. Masalların hayal ürünü olması, yalnız olağan üstü şeyler anlamına gelmemelidir. Metin çalışmalarında da görüleceği gibi masalların bir bölümü olağan üstü olayları ve kişileri konu edimdir. Diğer bir bölümü ise tamamen hayal ürünü, uydurma olmakla beraber olağanüstü değildir.

Masallar, hem eski, hem eski çağların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını, hem de geçmiş zamanlarda yaşayanların edebiyatını, felsefesini, tarih kitaplarında ziyade anlatır. Masal dediğimiz şey, her milletin döner aynasıdır da. Bu aynaya bakaak olursak, hem eskilerin ibadetlerini, hemde eski çağların ahlakını görmüş oluruz. Ağızdan ağıza geçerek bugüne dek gelmiş olan masallarda, atalarımızın gelenekleri, olaylar karşısındaki düşünce, duyuş ve görüşlerini öğreniriz.

- “Onu görsen tanur musan?”

- “Sırtında barmah izlerim var, mutlah tanuram” diyenden, Padişah tellal bağırttırıy.

- “Duyduh duymaduh demeyin! Bu memlekette ne gaddin erkek varsa Padişahın gapısının ögünden geçsin” diye tellal basbas bağırıy. Erkeklerin bütövüsü Padişahın gapısından geçiy. Gız oğlanı bunların içinde göremiy. Padişah “bunların hangisi” diye sorıy, gız da “heç biri degül” deyiy. Padişah tekrar tellal bağırttırıy. Herifin biri “Gocagarının evinde bi misafir var” deyiy. Oğlana söyliler, o da gapıdan geçiy. Gız hemen “işte o!” deyiy.

Padişah oğlanı yanına çağırıy;

-“Gızımın hayatını gurtardın, bizi suya gavuşturdun. Dile benden ne dilersen.” deyiy. Oğlan sıhılıy;

-“Canızın sağlığını diliyem Padişahım.”

-“Canımın sağlığından saha ne! Dile dileğin verim muradıy. “

-“Peki, öyleyse düşünüm gelim, o zaman derem.”

Gedip bi ağacın altına uzanıy. O ağacın üstünde de büyük bi kuş yuva yapmış. Bi dene yılan da bu guşun yavrularına musallat olmuş. Tam yavruları ylyeçeği sırada yavrular bağırıylar. Oğlan gafasını galdırıy. Yayına ohunu geçürdüğü gibi yılanı vurıy, onu cansız yere düşürıy. Yavruların vıcılıtısına ana guş geliy. Gendi yavrularını her zaman o oğlan öldürıy zannedip oğlanın üsdüne segürdiy, onu parçalamah isdiy. O anda yavru guşlar dile geliyler;

-“Ana bizi o gurtardı. Bi dene yılan bizi yeyecekti, o yılanı vurdu. İnanmıysan yere bah” deyıylar. Ana guş oğlanın gurtardığına inanıy.

-“Dile benden ne dilersen.”

-“Tek dileğim dünya yüzüne çıhmah.”

-“Eyi ya öyleyse baha bi tuluh et, bi tuluh su getir. Ben gah diyenden ağzıma et, guh diyenden su vereceksen.”

Oğlan hemen Padişahın yanına gedy.

-“Padişahım senden tek dileğim bi tuluh etle, bi tuluh su.”

O da hemen veriy. Eline aldığı gibi yola düşiy. Yolda bi fıkgare görıy. Elin bi pirtliğini ona veriy. Guşun yanına geliy, bi ganadına et tuluğunu, bi ganadına su tuluğunu bağıly, gendide sırtına binıy.

Guş az gedy, uz gedy dere tepe düz gedy... gah, guh demeye başly. Oğlan, gah deyince et, guh deyince su veriy, vere vere eti bitiriy. Guş gah deyiy et yoh, bi daha deyiy oğlan hemen gılıcını çıhardıy baldurunu kesiy guşun ağzına veriy. Belege oğlanı yeryüzüne çıhardıy. Sırtından endiriy “Hadi yürü.” Deyiy. Oğlan askıy. “Sen get ben giderem” deyiy. Guş hemen ağzından oğlanın baldurunu çıhartıy oğlana veriy.

-“İnsan eti olduğunu anladım, onu yemedim” deyiy. Bacağına eti yapuşturuylar. Oğlan yoluna devam ediy. Yolda bi keloğlanla garşılaşıy. Ona; “Senle üstümüzdeki pırtıları değışek.

Ben Keloğlan olum” deyiy. Üstlerini değişiyler. Bizim Keloğlan iş arıy ki çalışa. Bi kuyumcuya gedi; “Beni yana şeğirt al” deyiy herif de aliy.

Bu sırada Padişahın büyük oğlunyan mağaradan çekip çıharduhları ortanca gız evleneceklermiş. Padişah;

-“Söyleyin dileğizi, verim muradı” deyiy. Onlar da;

-“Altundan yapılmış tavuhla civcivleri hepsi bir yerde yem yeyiyken altun tesbide yapılsın” deyiyler.

Padişah tellah bağırtıy, tellal başly bağırmaya;

-“Ey ahali, duyduh, duymaduh demeyin, Padişah altununan sinide tavuhla civcivleri yem yeyiyken yapılmasını istiy. Bütün

guyumcular eyi dinlesin, yapmazlarsa kelleleri uçurulacak.”

Bütün guyumcular merak içinde galıylar. Keloğlanın ustası tükene geliy ki, sıfatından düşen bi parça bin parça oliy. Keloğlan dayanamıy “Ne oldu sana?” deyiy, o da olup biteni annadıy, “Bu gidişe topumuzun kellesi uçacah Keloğlan.”

-“Nehe canıy sıhıysan, bundan golay ne var usta.”

-“Bırah Keloğlan dalga geçme...”

Keloğlan usdasından bi çuval fındıh içi, bi çuval ceviz içi, bu çuval leblebi istiy. Usdası hemen istedikleni alıy.

-“Keloğlan, istediülerin aldım, amma sen bu işi nasıl yapacahsan? Heç ahlım kesmiy ki yapasan...”

-“Sen benim işime garişma, sabahdan gelenden görürsen, yapamazsam o zaman söyle.”

Keloğlan usdası gedince çerezleri başly yemeye. Usda merak edip geliy anahdar deliğünden Keloğlanı gözetliy, sonunda dayanamayıp içeri giriy: “Keloğlan noldu yaptın mı?”

-“Bitmesine az kaldı usda, hemin onnarı yeyiyem.” Usda dışarı çıhıy. Gendi gendine; “Ortada bişey yoh, bu oğlan beni gandırıy” deyiy. Öte yanda Keloğlan saç tellerini birbirine sürtiy. Garşısına Arap adam çıhıy. Ona Padişahın dileğini söyliy. Arap adam goynundan altun sinide tavuhla civcivleri hazır yapılmış olarak veriy. Keloğlan siniyi alıp dolaba goyiy. Saç tellerini birbirine sürtiy Arap adam ortadan gaybolıy. Biraz sonra ustası geliy;

-“Noldu Keloğlan, daha yapmadın mı?”

-“Dolabı aç da bah usda.”

Ustası hemen dolabı açıy bahıy hem şaşurdıy hem seviniy. “Keloğlan bunu al Padişaha götür, bahşişiy verir” diyen de, Keloğlan bi eline siniyi alıy bi eline de dibi olmayan sepeti,

gediy Padişaha... Padişah sepeti altunla dolduruy. Keloğlan goşarak tükene geliy bahiy ki sepetteki altunlardan bi kaç dene galmış, onnarı da ustasına veriy...

O ahşam Padişahın oğluynan ortanca gızın düğünü oliy. Keloğlan'a usdası, "Hadi senle düğüne gidek" deyiy. "Düğün benim neyime usda" deyip onnan getmiy. Usdası gidenden peri gibi güzel gızın surhası olan saç tellerini birbirine sürtiy. Arap adam çıhıy ondan elbiseynen has bi at istiy. Dileği oliy, ustasından öğde düğüne varıy, halgı eglendiriy. Usdasından öğdede tükene dönüy, esgi gılığına giriy. Usdası gelince; "Niye gelmedin Keloğlan, bi atlı geldi düğünü neşelendürdü, geleydin eyi eglenürdün" Keloğlan başını eğiy; "Düğün benim neyime usda" deyiy.

Aradan üç gün geçiy. Bi de ne duysun, Ortanca ağabegi ile gendine ayırdığı gızın düğünü olacahmış. Bunu duyunca guyumcuya çıhıy, terzi tükenine şegirt oliy.

Padişah bu oğluna da, gelinine de ne istedüklerini sorıy. Bunnar da fındıh gabuğunun içinde gelinlikle damatlık elbise isdiyler. Gine tellal bağırıy.

- "Duyduh duymadıh demeyin, soğan ekmek yemeyin beni dinleyin. Bütün terziler fındıh gabuğunun içinde gelinlikle damatlık elbise yapsınlar. Bu bir emirdir, yapmayanın kellesi uçacah" diye basbas bağırıy. Bütün terzileri gorhu alıy. Başlıylar düşünmeye..

Keloğlan, "Neye düşüniyisen, canıy sıhıysan, bu işi ben yaparam" deyiy. Usdasından fıstıh içi, kişmiş, aluca isdiy. "Bunları alursan istedüğün gibi gelinlikle damatlığı fındıh içinde yaparam" deyiy. Usdası "Bunnarı aluram amma fındıh içinde elbise nasıl yapıla ona şaşuruyam." Keloğlan çerezleri nediy nediy aldurıy. Ahşam olandan başlıy bunnarı yemeye...

Usdası geliy bahiy ki habire yeyiy, "Neddin Keloğlan, hanı elbiseler? Ne vahıt dikeceksen?" Keloğlan usdasını yatuşdurıy sabaha gavuşduracağına söz veriy, usdası gediş. Keloğlan hemen saç tellerini birbirine sürtiy, Arap adam çıhıy, "Dile benden ne dilersen" deyiy. Keloğlan da, fındıh gabuğu içinde gelinlikle damatlığı isdiy, Arap adam goynundan cıhartıp veriy. Telleri tekrar birbirine sürtiy Arap adam ortan gaybolıy.

Sabahtan elbileri usdasına gösderiy bi -aferin- alıy. Padişaha elbiseleri götürmek için sabursuzlanıy. Usdası;

- "Padişah bahşiş verür, yana sepet al!" deyiy. O da dibi olmayan sepeti de alıy Padişaha gediş. Padişah çoh begeniy, sepeti altunla doldurıy. Keloğlan goşarak tükene geliş, bahiy ki altunlardan üç dört dene galmış gerisi dökülmüş. Onnarı da usdasına veriy, usdası almah isdemiy;

- "Biz saha can borçluyuz Keloğlan, Padişahın dileğini sen yapmıyaydın heç birimiz bu güne çıhamazduh. O altunların hepsi senin hakkın." Keloğlan altunları zorla usdasına veriy.

O ahşam Padişahın ortanca oğluyla gendine ayurduğu gızın düğünü olacahmış. Usdası Keloğlana beraber getmek isdiy, ne gadin yalvarırsa ırızı edemiy. Gendi goyiy gediş. Keloğlan hemen saç tellerini birbirine sürtiy Arap adam çıhıy. Ondan has bi atla bi de cirit elbisesi istiy, dileği hemen oliş. Düğün yerine usdasından öğde gediş. Aradan birez vahıt

geçiy, ciridi çektüğü gibi damadın ayağını yaralıy, gaçiy. Padişah ardına esger yollıy amma yahalıyamıylar...

Keloğlan eve gelenden saç tellerini birbirine sürterek esgi gılığına dönüy. Usdası gelip düğünü öviy, hem de olanları annadıy, “Keloğlan, Padişah düğünü üç gün sonraya bırahtı” deyince, Keloğlan çoh seviniy.

Aradan üç gün geçiy. Keloğlan gene ata biniy, ciritci oly düğüne gedy. Padişah, adamları, ortanca gardaşı bunu görür görmez tanıylar onu yahalılar. Padişah Keloğlanı yanına çağırdıy; “Neden oğluma cirit addın, seni zindanlarda çürütüm de ne olduğunu gör” deyiy. O zaman Keloğlan, yanıya Padişahın güccük oğlu deyiy ki;

-“Ben başımdan geçenleri annadım da ondan sonra beni zindana mı neye atıysan at!”

Oğlan başlıy başından geçenleri annatmaya, bunnarı duyan Padişah, oğlunun boynuna sarılıy af diliy.-“Demekki gardaşların senin öldüğün yalanını söylediler!”

Güccük oğlan: -“Onların heç giymeti yoh, ben size gavuşdum ya onnarı da affettim” diyenden güccük oğlanla güccük gızı evlendüriyeler. Evde hizmetçilik yapdurduları böyük gızla da ortanca oğlan evleniy. Zaten düğün guruluymuş, cifde düğün ediyler. Herkes yeyip içiy onnar da muratlarına eriyler.

Not: Masal Nuri Potur’dan derlenmiştir. 18 yaşında olup ilkokul mezunudur. Masalı küçükken Türkan Aydemir’den öğrenmiş. Konu bakımından Padişahın üç oğlu grubuna girer. Masal çeşidi bakımından zincirlemeli masallardandır.

ÜÇ BACILAR

Bir varmış bir yokmuş. Allahın kulu çokmuş. Üç bacı varmış. Padişah geçiyken büyük gız dey ki: -“ Bi çadır tohuram bir tarafına asger oturur bir tarafı boş kalır.” Ortancı gız dey ki: -“Bi kilim tohuram ekseri oturur bir tarafı boş galır.” Güccük gız da deyiy ki: -“Beni alırsa bi çüt oğlan bi çüt gız doğururam.”

Bunnarı Padişah duyuy.

Önce böyüğünü alıy gerdeğe giriy. Sorıy böyük gıza: “Sözünde duruy mısan? Çadırı tohuyacah mısan?” O da deyiy ki: “ Canıyla canın sağolsun. Sen bi Padişah olasan çadır tohutasan. Heç olmaz.” Onu geri yollıy. Ortancı gızı alıy. Ona da ayni şeyi deyiy. O da dey ki: “ Sen bi Padişah olasan sen baha tohuttuktan sonra ben de tohuram.” Onu da geriye yollıy. Daha sonra gedy güccüğünü alıy. O na da sorıy: “Sözünün üstünde durıy mısan.” O da deyiy ki: -“ Allah bana verür, ben de doğururam o zaman.”

Güccük gız çocuğa galiy, dokuz ay tamam oly. Bacıları ebeye deyiler ki; “ Senin dünyalığın vereceğük, eğer çocuk iki dene olursa abu gözleri acılmamış köpek yavrularını yerine koy, çocukları bize ver.”

Ebe denileni yapıy. Padişaha gelip deyiler ki bi çüt köpek yavrusu doğurdu. Çocukları alan diğır bacılar, onnarı bi sanduğa koyıy denize atıylar. Padişaha deyiler ki: “Sen bir Padişah olasan garın bir çüt köpek yavrusu doğura!” Bu sefer Padişah bi guma gönderiy gelene geçene yüzünü tükürttüriy. O orada galsın gel gelelim çocuklara...

Bi dev gızı denize su almaya gedy. Görüy ki bi sanduh. Deyneğinen çeke çeke alıy, içinde biçüt çocuh. Çocukları böyüdi. Devın garısının da bir çüt büyük oğlu varmış. Analarına gedy geliy deyiler ki; “Ana senden bize adem gohıy. Bize göster!” Anarı da “Yohtur” deyiy. Garı bu haliyle onlara bahıy, gız da oğlan da on beş yaşlarına gedyler. Bu garı onnara bi peri atı veriy. Atın üsdündeki bir heybenin gözüne altun doldurıy, deyi ki; “Bizler devük, oğlanlar sizi görürlerse yerler. Sen bu bacıyı al da başka memlekete git.” O da alıy gedy. Bi gün ahşama gadar yol gedyler. Ahşamlıylar. Bi ihtiyar nine rast geliy. Oğlan ona deyiyki; “Biz yolda galduh. Bizi içeri almaz musan?” Yaşlı garı deyiki: “Yerim yoh.” Oğlan; “Sana altun verirük” dedükleyin alıy onnarı içeri.

Sabahleyin nine deyi ki; Padişahın avı var. Sen de get bugün.” Oğlan gızı ninenin yanına bırahıy. Peri atına binince, at sorıy; “Nereye gidiyük?” O da deyi ki; “Padişahın avı varmış, ava gedyük.” Peri atı deyi ki; “Kimse tutamazsa sen get bi temannah at, müsaade al, tut ver gel.” Çocuk dıttuğu avı Padişaha veriy geliy.

Padişah, akşam oliy eve geliy, oturup düşüniy. İki bacı var ya, onlar deyiler ki; “Ne düşüniyen?” Padişah da deyi ki: “Niye düşünmeyim, bi çocuh gördüm ahlım fikrim ona galdı.” Bacılar ne olduğunu annıylar. Hemen bi cadı garı bulıylar, deyiler ki; “Bütün dünyalığın vereceyük, onu bul öldür gel.” O cadı garı da geliy onu bulıy. Yanı o ninenin (goca garının) evine geliy. Deyiy ki: “Oğlum, sen has bacın has. Bele buralarda yüzün gözün niye sürüne. Fildişi olan bi yer var, oraya get onnarı al, sradan da gendine eyi bir yer bull!” Oğlan da getmek için atı çekiy. At deyi ki: “Nere gedyük?” Oğlan; “Fildişi varmış getirek de yer yapturah.” At deyi ki: “Oraya giden gelmez, şarap alacahsan, götercehsen, havuzlarına hep şarap goyacaksan, havuzlardan gelip içen sarhoş olup yatacah.” Neyse, o fildişi ülkesine gedyler. Oğlan atın dedüğünü yapandan, bekçiler neyim sarhoş olup yatıylar. Belece fildişi yükü arabalara doldurup geliyler. Yeri yapıdurıylar.

Padişah bigün seyhata çıkıy, bakiy ki bir konak. Deyi ki – “Ben bir Padişah olayım, benim bele bi konağım yoh. Bu konak nasıl yapıldı?” Ordan gedy evine. Yarın oliy tellal bağırıy ki; “Padişahın avı var.” Oğlan gine atı çekiy ki ava gide. At deyi ki; “Nere gedyük.” Oğlan; “Padişahın avı var, ava gedyük.” At deyi ki: “Giderük kimse av tutamaz, sen dutarsan, gene götürür Padişahın önüne gorsan (Padişah aslında sarayın sahibını , yanı oğlanı görmek için

Üç Bacı. (Halikarnas Balıkcısı, Hey Koca Yurt, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 72, -kesit-)

av ediy). Oğlan gine av dutıy, getirüp Padişahın önüne goyıy. Padişah deyi ki; “Eve benim saraya gidek!” Oğlan da; “Pekey” deyi. Atı çeki ki gideler. At deyi ki; “Nere gedyük?” Deyi ki; “Padişaha misafir gedyük.” At; “Gidende kahve gelir, bi sehhet tamam olmayandan içmeyesen.”

Padişahın evine gedyler, oturıylar. Kahve geliy, oğlan bi sehhet tamam olmayandan içmiy. Bi sehhet olunca ağzına götüriyken fincan iki şakka olıy. Padişah; “Bi daha gelsin” deyi. Oğlan; “Yoh içmem, baha müsaade.” Atını çekiye gızlar onu görıylar. Gedip cadı gariya deyiler ki; “Senin dünyalığın verdük. Niye öldürmedin?” Cadı da; “Ben onu ölüm yerine yolladım, ölmemiş nedek!” Gızlar cadıyı bi daha işe yollıylar.

Cadı konağa gedy deyi ki; “Sen hoş, bacın hoş.. Bi çınar ağacı vardır, getir evine dik ki üstünde çalgılar çalınıy, guşlar ötiy, bülbüller ötiy.” Oğlan atını çeki ki gide. At deyi; “Nere gedyük?” Oğlan söyliy; “Bi çınar ağacı varmış, gedyem bir dal kesim de getirüm.” At deyi ki; “Oraya giden gelmez, üstümde kip dur, hopladuhleyin dalı vurursan alır gelürük.” Gedyler çınarı getirüylar, evin önüne dikiylar.

Padişah yine bigün “Ben yine av edeceyem” deyi tellal bağırdıy. Oğlan duyanda atı çeki ki gide. At sorıy; “Nere gedyük?” Oğlan; “Padişahın avı var deyiler, ava gedyük.”

Uzatmıyah, gene kimse av dutamiy, oğlan avı dutıy, Padişahın oğüne koyıy geliy. Padişah gedy evine, yine başlıy düşünmiye. Gızlar sorıylar; “Ne düşüniyisen?” diye. Padişah; “O çocuğu gördüm ahlım orda kaldı” deyi. Gızların çok canı sıhılıy, gedyler cadı gariya deyiler ki; “Bu gadar para aldın, niye öldürmedin?” Garı da deyi ki; “Ölüm yerine yollıyam, daha ne deysen.”

O cadı garı gene Oğlana geliy deyi; “Sen hoş bacın hoş, evin hoş, bi *Lebü şirin* vardır, onu getir ki guşlarınan gonuşsun.”

Oğlan bunun üzerine hazırlanıy ki gide. At yine sorandan, deyi ki; “Lebü şirin varmış onu getirmege.” At deyi ki; “Peki, ama oraya gidenler daş kesülür müş ben -Lebü şirin- derem dize kadar taş kesilürsen, bi daha -Lebü şirin- diyende, göbeğen gadar daş kesilürsen, bi daha -Lebü şirin lebbey- dedükleyin onlar gahar gaçar, sen üstümde kipce

durursan. Sonra ordan bi gapu acılır bi gız çıkar, -doğdum aya doğdum- deyimiş.” Gedyler, atın bu dedükleri olıy. Bi gız çıhıh. Gız oğlanı görende; “Buyur buyur deyi.” Oğlan; “Seni götürmeye geldim ben gız.”

Ne kadar altunu cevahiri varsa toplıy eve geliyler. Eve gelenden, gız deyi ki; “Falan gumda gadın gömülü, o gadını al gel!” Oğlan atıynan gedyi, gumda gömülü gadını çıhardup getüriy. Onu temizce yihıylar. Geyduriyler, oturtturuylar.

Yarın olıy yine tellal bağırıy “ava” deyi. Atınan oğlan yine gedyler. At deyi ki; “Avı tutar önüne gorsan, Padişah der ki -bize gidek- sen de deki -buyur bize gidek- alır gelürsen.” Ele de olıy.

Evde Lebi- şirin, bi dolaba horozu koyıy. Yanına bi tabak da altun koyıy. Padişah içeri giryi ki iki dene gız var. Biri; “ Doğdum aya doğdum” deyi. Biri oğlanın bacısı, öbürü de o gelen Lebü- şirin. Kahve içtikten sonra masanın üstüne, Padişahın önüne altununan horozu goyıylar. Horoz kakıp çekiy ayağıylan, Padişah şaşurup elece düşüniy. Lebü-şirin deyi ki; “Niye düşüniysen Padişahım?” Padişah; “Niye düşünmiyeyim. Horoz altunu kakar mı?” Padişah ele diyende, Lebü- şirin de deyi ki; “Peki ya, ben-i adem olan dan köpek yavrusu doğurur mu? Bu oğlun, bu da gızın, bu da ailen.”

Bunnarı örgeyen Padişah hemen eve gedyi. Gedyi ki, o iki bacı gız da evde hasaca otırıylar. Padişah gızları görünce; “Gırh gatır mı istiysiz, gırh bıçak mı istiysiz?” Deyiler ki; “Pıçak düşmaniy karnına bata, gırk gatırı istiyyük.” Onnarı gırk gatıra bağılylar, bu gızların her bi parçası her bi dağda galıy.

Padişah eve geliy. Oğluna Lebü-şirin’i alıy. Kendi de eşiyen gırk gün gırk gece düğün ediy. Yeyip içip mudarına geçiyler. Onlar erdi muradına biz çıkah kerevetine tahtına.

Not: Masal Makbüle Erşık’tan 1975 de derlenmiştir. Rahmetle andığım kiyi 85 yaşındaydı. Masal konu bakımından Padişahın oğlu ve üç bacı üzerinde kurulmuştur. Çeşit olarak zincirlemeli bir anlatım vardır.

ALLAH’IN YAZDUĞUNU GUL BOZAMAZ

Bi varmış bi yoğumuş, Allah’ın gulu çoğumuş. Çoh demesi çoh günahmış. Zamanın birinde bi Padişah onun da bi gızı varımış. Bu Padişahın bi de çoh okumuş bi veziri varımış.

Padişah bi seyhata çıkanda on beş yiğirmi sene gelmezmiş. Bigün vezirine der ki:

-“ Hele kitaba bah bakalım ki benim gızımı kim alacak?” Vezir bahmış demiş ki:

-“ Padişahım galk gidek falanca köye ben sehe orda söylerem.”

Gahar giderler, köyün ağası bunları karşılar. Ordan bi deliganlıya “atın başını dut der” vezir. –“Padişahım işte bu deliganlı senin giznla evlenecek.” Padişah buna çoh kızır. “Bele şey olmaz” der. Dutıy istanbul’a vekil harcına bir mektip yazıy. Mektibin içinde - bu mektubu getiren deliganlının boynuna vurasan- deyi. Mektibi de o deligannıya veriy, İstanbul’a yollıy. Oğlan istanbul’a gedip sarayın bahçasına giryi, bi ağacın dibine otırıy. Başlıy uyumaya.

Padişahın gızı bahcada geziyken bakıyki garibin biri yatmış uyıy. Gedyi yanına dolanıy, bakıyki boynundan babasının möhürünü daşıyan bir zarf görüniy. Yavaşça açıp ohıy, sonra da galemi eline alıy. Değüştürüp yazıyı, sonrada zarfı gapatıp usulleyin deliganlının cebine goyıy. Oğlan uyhudan uyanınca vekil harcının yerini bulup mektubu veriy. Vekil harcı

mektubu ohuyunca çoh şaşırıy. Sonra Padişahın emridir diyerekden bunları everüp, kırk gün kırk gece düğün ediy.

Aradan epeyce zaman geçer bunların iki dene çocukları olur. Birinin adını Ali, öbürünününü de Veli gorlar.

Neyse sozü uzatmıyah, Padişah seyahetten geri döner. O zamanın hükmüne göre Padişah garşılamaaya bütün sülalesi gidermiş. Padişahın gızı da çocuklarıyla babasına garşı gedi. Padişah bunu görenden hayrette galıy, gendi gendine -oğlum yoh, gızım da evli değül, bunda bir hekmet var- deyiy. Neyse saraya geliyler vekil harcına:

-“ Sen benim gızımı nasıl everürsen!” Vekil harcı da gahıy mektubu getiriy, deyi ki: -“ Sen yazmışsan ben de emriyi yerine getirdim.” Padişah ohur durumu anlar.

Allah'ın yazdığını gul bozamaz.

Onlar ermiş muradına biz çikalım tahtına. Gökten üç elma düştü, birini gendim yedim. Birini masalı dinleyenlere verdim. Birini anladana bağışladım.

Not: Masal Makbule Erşık'dan 1975 yılında derlenmiştir.

VERMEDİ MABUT NE YAPSIN MAHMUT

Vakti zamanında bir semerci varmış, fakirmiş. Padişah buna uğramış, yanı ele gendilerini tanıtmayarak geziylermiş. Bahmış ki pek fakir, sarayına getmiş bu adama bir tepsi baklava bağılatmış, her dişine bir altun goymuş ve adama göndermiş. Bu adam da bahlavayı alır almaz yanında bir zengin gomşusu varmış, ondan çoh eylik görüymüş, “ben de bu bahlavayı ona götürüp vereyim” demiş, böylece altunlar o zengine getmiş.

Padişah gene dolanıy geliy ki, aynıki semerci. Gedi, bu sefer de bi testi şerbetin altına altunu goyuy gönderiy. Semerci bunu da alıy bi başka zengin gomşusuna veriy. Deyi ki “ondan da iylik görüyüm. Ben nasıl içim.” Bu sefer de altunlar o zengine gedi.

Padişah bigün gene geliy ki gene eski semerci. Gedi, bu sefer de bi gaz bişüddürüb içine altunları goyuy, yollıy. Adam onu da alıy bi başka gomşusuna veriy. Beylelikle altunlar bu sefer de öbür gomşusunun olıy. Padişah geliy bahıy ki gene eski semerci. Bu sefer deyi ki: “Ben saha bahlava yolladım, şerbet yolladım, gaz yolladım, bu gönderdiklerimi ne yaptın?” O da deyi ki: “Yanımda zengin gomşularım var, onlardan çoh eylik görüyem, onların her birini birine gönderdim.” O zaman Padişah demiş ki: “ Vermedi Mabut ne yapsın Mahmut.”

Not: Masal Makbule Erşık'dan 1975 yılında derlenmiştir. Okur yazarlığı olmayıp, 85 yaşında merhumedir.

NEYİDİM NE OLDUM NE OLACAĞAM

Zaman zaman içindeyken... bundan çoh zaman önce bi Padişahın da bi gızı varmış. Aradan günler aylar geçer, bu gız bi derde dutulur. Babası memleketten ne gaden dohtor hekim varısa hepsine bahturur, bir çare bulamazlar. Gızın figanından Padişah duramaz olıy. Vezirlerine deyi ki:

-“ Buna ne Allah’dan ne de guldan bi şifa geldi. Götürün bunu bir dağın başına koyun da gelin.” Vezirler gızı bir döseğe yaturup dağın başına bırhurlar.

Bahar yeni gelmiş, ortalıh yemyeşil olmuş, gız yerinden acuh terpenip gördüğü çiçeklerden bipirtik gopartıp yeyiy. Bizaman buna devam ediy, sonunda bu otlar gıza şifa olıylar, artuh gız ayaklanıy.

Bigün dolanıyken çobanın birine rastlıy. Çobana “ben yalavuzum beni de yanına al” çoban yanına alıy. Zaten çobanın da bi anası varımış. Gızı eve götürüp deyi ki ana -beleyken bele- “Bu gız saha hizmet etsin.” Aradan epey vakit geçer. Çobanın anası gıza der ki: “ Gızım gel seni oğluma alım”, gız da gabul eder. Evlenürler. Gel zaman get zaman, bunların üç dene uşahları olur. Gız bu uşahların adını “Neyidim”, “Ne oludum”, Ne olacağıam” gor.

Gelek Padişaha... Padişahın vaziyeti perişan. Gızı heç ahlından çıkmıy. Bi gün canı çoh sıkılıy, gahıy vezirinen av etmeye gedi. Bi gaçdene guş vururlar. Geri döniyelerken gırda bir ev göriyer. Gendi gendilerine deyiler ki -gidek bu eve misafir olah. Elbet bunları da büşürürler bize de yedürürler-.

Padişah gapıyı çalar gız açandan babasını hemen tanı. Padişaha yemek bişürüp yedüriyer. Babası gediirken gız kocasına deyi ki:

-“Herif, bu benim Padişah babamdır ona iyi hizmet edemedük.” Gocası gider:

-“Aman” der “eyi hizmet edemedük hele biraz daha misafirimiz olun.” Çoban koyun keser yerler. Bu sırada uşahlar içeri gelürler. Babası uşahlarına adlarıyla çağurur. Padişah bu adlardan bir şey sahlı olduğunu annar. Babasına sorar, o da analarının goyduğunu söyler. Bu sefer Padişah gıza sorar, o da der ki:

-“ Padişah baba ben derdine derman bulamayıp dağa bıraktığın gızınam. Otlar bana şifa oldu. Sonra da çobanla evlendim. İşte benim bu halimi -ne idim ne oldum ne olacağıım- diyerekten uşahlarıma ad olarak koydum.” Gız bunları söyleyenden Padişah gendi gızını tanıy boynuna sarılıy.

-“Kızım ne olur beni affet.” Gız babasını affedi. Padişah da çobanı gendine vezir yapıy. Uşahlarını da yanlarına alıylar, yeyiy içiy muradlarına eriylar.

Not: Masal Nuriye Bayraktar’dan derlenmiştir.

EMRULGAYB

Zamanın birinde bir tüccar varmış. Bu tüccar geziyken bir guru gafa göriy. Bahiy adam gafası, bu gafanın alnında yazı var. Tüccar bu yazıyı ohiy ki, *bu adam seksen adam öldürmüş, seksen daha öldürecek* bu işe çoh şaşırıy. Gendi gendine deyi ki, “Bu herif ne ettiyse etti

sağlığında. Öldükten sonra ne yapabilir.” Neyse gafayı alur eve götürür. Evde gafayı eyice ezip bir çapuda sarar, hemen sandığa gor.

Bu adam tüccar olduğundan çıkar gider bir memlekete. Bunun evde bi de bekâr gızı varmış. Gız bi gün sandığı açıp öteberiye bakarken çaputun içindeki külü görüy. Ne olduğunu merak ettiğinden acuh alıp ağzına atıy. Bu gız Allah tarafından hamile galıy. Babasının ne vahut geleceği bilinmez artık. Neyse zaman sonra gız bi oğlan doğurur. Adını Emrulgayb taharlar.

Aradan zaman geçer tüccar geri döner evine gelir. Bahar ki evin yüzünde bir çocuk geziy. Gızına bu cocuk neyin nesi diye sorıy. Gız deyı ki: - hal beleyken bele-. Tüccarın gafadaki yazılar aklına geliy, durumu annıy.

Hindistan tarafından da başka bir tüccar varmış, mal almaya geliymiş. Gene bigün geliy önüne malları töküyler. Çocuk bu cevahirlerden ikisin alıy. “Bunlar bildüğümüz daş, kıymetli bişey değül”.

Tüccar bu cevahirleri alıp sarrafa götürüy. Öğreniy ki essahtan daş. Bu sefer tüccar öbürünün yakasını tutar. -İlla bu çocuğu bahe ver- diye. Epey gonuştukdan sonra vermeye razı olur.

Bu tüccar çocuğu alıp Hindistan'a götürür. O memleketin veziri de çocuğu görüy alıp saraya götürüy. İşte bu vezirin de gırh dene cariyesi varmış. Bu cocuk daha güccük diye cariyelerin yanına gor. Bigün bu vezir cariyelerini yanına alıy, deniz kenarına gedi, balık dutıy, eğleniyler. Cariyelerin bi denesi balıkların üzdüğünü seyrede diye legene goyıy. Vezirin yanına götürüy. Vezirin yanında da cariyelerin başı varmış. Bu

cariyeler balıklara baktıkça, yüzünü o yannı döniymiş. Vezir bunu görenden deyı ki: -“ Niye yüzüyi o yanna dönisen?” O da deyı ki. -“ Balıkların belki erkeği vardır. Beni şimdiye gader başka erkek görmedi, onun için döniyem.”

Bu bele diyende balıklar başlıy gülmeye. Vezir bu işe çoh şaşıy. Sarayına geliy bütün alimleri toplıy. “Behe bunu açıklayın” deyiy. Alimler duruy düşüniyler deyiler ki: -“ Biz bunu bilemedik, bunu ancak tüccarın getirdiği cocuk bilir.” Çocuğa sırayla sorıylar sorıylar, cocuh deyı ki: -“ Cariyeleri hiç erkek görmemiş! ona gülüyler. Aslında kırkınınd a aşığı var.” Bunu duyan vezir aşıklarını da yakaladıy, seksen denesini de asturıy. Belece guru kafanın sahabı Emrulgayb seksen gişi daha öldürmüş olıy.

Not: Masal Nurcan Erşık'dan derlenmiştir. Elli beş yaşında olup, ilkokul mezunudur. Masal komşusu olan Fehime Erden'den öğrenmiştir.

TİMUR LENG

Meşhur Timur, doğudan gelip Sivas'a gedyken Erzincan'da gonaklıy. O devürlerde Erzincan, Fırat Nehri'nin iki yakasında guruluymuş. İstanbul'un Boğaziçi'si gibin köşklerle saraylarla süslüymüş. Dört beş gatlın evler varmış. Timur ordusunu iki gatlı binalarda gecelesinler diye toplıy. Askerin yarısını alt gatta, yarısını da üst gatta yatırıy. Gendi de çok gurnaz hemi de çok harpci biriymiş. Gece askerler yattıktan sonra binayı dışarıdan dolanıy, askerlerini dinliymiş. Erzincan'da da bu huyunu yerine getiriy. Öğde alt gattaki askerleri dinniy.

-“Timur Leng'in peşine neye düştük. Senelerdür cepheden cepheye koşuyuh, aldığı ganimetin bile yarısını bize bölmiy. Abu total herifi öldürek de kurtulah. Amma gedip üst gattaki askerlere de durumu annadah ki hep birlikte isyan edek.” Bu konuşmayı duyan Timur hemen üsgata cıhıy bakıy ki oradaki askerler de;

-“Biz Timur Leng'in hakkını ödeyemezük. Aldığı ganimetleri hepimize hakkıyla bölüy. Bu gadar dolanıysah, evimize barkımıza elimiz boş dönmececeyük” deyiler.

Timur Leng hemen emir veriy, askerlerin yer değıştirmesini söyliy. Gece vahtı isyanın çıkmamasını istiy. Alt gattakiler üste, üst gattakiler alta iniyeler. Timur Leng gene askerleri dinliy. Bu sefer de alt gattakiler Timur'un arkasından konuşıylar. Atıp eğiriyeler, bi de isyana garar veriyeler. Hemen üst gata çıkan Timur, bahıy ki biraz öğde Timur Leng'i öldürmek isteyenler şimdi de gendini öğüyley. Timur gendi gendine -Bu ne tevur adamlar. Biraz öğde baha total Timur diyip isyan edeceklerdi. Şimdi de eyiliklerimi sayıp döküyley- deyiy. Hemen aşığı iniy. İştima borusunu çaldırıy. Askerlerin hepisini sokağa indiriy.

Timur Leng: -“Kervanı hazırlayın bu torpah fesat, alt gatta konuşulanları duydum. Amma sizlere gızmadım. Çünkü alt gattakilerin ayağı toprağa deyiy, bu da fesat toprağın suçu. Bu gün hemen buradan gideceyük” deyip, 1400 yılında Erzincan'dan ayrılıylar. Sivas'a gediyley, orada uzun zaman ordularıyla galıylar.

Not: Efsane Erzincan'da Lütfü Bayraktar'dan derlenmiştir. 42 yaşında olup, ilkokul mezunu Karayollarında görevlidir. Haziran 1976.

ŞAH İSMAİL

Bi zamanlar bi Padişah varmış. Bunun heç çocuğu yoğumuş. Bu Padişah bi gün atına biniy, gezmeye çıhıy. Bi çeşmenin başına abdest alıy namaza durıy. O sırada bi devrüş geliy.

“Merhaba Padişahım” deyiy. Padişah da “sen benim Padişah olduğumu ne biliysen” demiş. “Madem ki sen benim Padişah olduğumu bildin derdimin dermanını da bileceksin” deyip durumu annadiy. Dervüş cebinden bi elma çıkarıy. “Bu elmanın yarısını sen, yarısını da garın yesin. Gabuğunu da kısrağa vereceksin. Senden bir erkek çocuk, kısraftan da bir tay olacak. Ben gelmeden bunların isimlerini koymayacahsız.” Dedikten sonra dervüş ortadan gaybolıy.

Aradan zaman geçiy... Bi oğlan çocuğuyunan bi tay dünyaya geliy. Oğlan tam onbeş sene yer altında ışık görmeden yaşıy. Babası bi gün deyiy ki;

- “Bu adam gelmedi, bütün memleketin adamlarını toplayıp isim goymah için düğün yapım.” deyiy. O esnada dervüş meydana çihiy ve oğlanın ismini Şah İsmail, tayın adını da Kamber tay goyup gaybolıy.

Bi gün Şah İsmail arhadaşlarınyan ava çihiy. O arkadaşlarından ayrı düşiy. Bi de bahıy ki ırmahda geyik su içiy. Elindeki şahını bırakıy, atının üstünde geyiğin peşine düşiy. Orada ovanın ortasında çadırlar varmış, bu geyik doğruca o çadırlara gidiy. Çadırın gapısında da bi kız oturuymuş. Oğlan gızı görünce, gızın güzelliği garşısında hemen düşüp bayılıy. Gız da oğlana vurulıy. Gızın yanında bi nene varmış. Gız durumu ona annadıy. Nene; “bizden zaman geçdi onu ancah sen ayıhdırırsan.” deyiy. Gız gene oğlanın yanına gedi, yüzüne su serpip uyandırıy. Ne gız ne de oğlan birbirlerinin isimlerini bilmiylermiş. Oğlan:

Şah İsmail vurgun sana

Adın nedür söyle baha

Kül olayım yana yana

Harap etdi aşgın beni

Bu sefer gız söylemeye başlıy:

Benim adım Gülizar

Sensiz dünya baha dar

Herkesin bi yarı var

Benim yiğidim sensin yar

Oğlan oradan ayrılıp babasının yanına geliy, amma oğlan gara sevdaya duduliy, gün be gün eriy, sızıy. Bi gün arkadaşları deyiy ki “senin derdin nedir? Evlenmek mi istiyisen?” Bu mesele babasına zuhur ediy. Babası memleketin bütün kızlarını toplıy. “Hangisi güzelse onu alırsın” deyiy. Oğlan sazı alıy.

Kimi al giyinmiş, kimi gırmızı

Kimi uluların vezirlerin gızı

Heç birisi Gülizar'a benzemez

Oğlanın babası “Gülizar kim?” deyiy. Oğlan alduruş etmeden ata binip çadırların olduğu yere gidiy. Bahıy ki çadırlar yohtur. Gene düşüp bayılıy.

Galkıp sazı eline alıy:

Bilmem Hinde mi gitti yoksa Yemen'e mi?

Bi defa da sorayım doğan güneşe

Güneş, Gülizar'ım nereye getti?

Oğlan eve dönirken ayağı bi daşa takılıy, düşiy. Daşın altından bi zarf çihiy. Zarfı açıy ki, bi altın darahla bi mektup var.

*Tüfe daşı burada galasan
Bu mektubu nazlı yare veresen
Gırh gün içinde Bagdat'a gelesen*

Oğlan gene babasının yanına dönüy. Babası ne gadin yalvarıysa oğlan dinnemip ata binip gızın peşine gedy. Giderken bi sarayla garşılaşıy. Sazını aliy.

*Bi su ver içeyim kana kana
Giderim bilmem ne yana
Saray senden yol isterem*

Oğlan gılıcını galdırıp sarayın bi tarafına vuruy. Saray yarılıy bi de bahıy ki bi gız ağlayarak gergâh işliy. Oğlan;

*Neden ağlayarak gergâh işlersen
Söle peri söle, derdin bileyim
Her derdine bende derman olayım.*

Bu sefer de gız başlıy;
*Beklediğim yiğitlerim erisin eri
İşte saha gucah acdı gül peri
Çekinme sevdiğim gel sen ileri*

Deyip gız başından geçenleri annadıy. “Benim yeddi dene gardaşım var. Şu dağın arhasında savaş ediyler. Dördü şehit üçü sağ.” Oğlan hemen atına biniy, oraya gedy. Devlerle savaşıy, onnari yeniy, gene saraya dönüy. Gızın gardaşları buna çoh seviniyeler. “Madem sen bizi gurtardın, biz de saha bacımızı vereceyök.” Oğlana ırıza olıy. Gıznan geziniyken bi ah çekiy. Gız bu ahın sebebini soriy. Oğlan da deyi ki;

- “Benim bi sevgilim var, onu bulmazsam dünya baha haram olur.” Gız: - “Merrah etme, bi deligannıyla dokuz garı lazım. İstersen beni dönüšte alırsın, sen git.” Oğlan atına binip yola düşiy. Ovanın ortasında bi çadır görüy. İçinde sofra kuruluymuş, pilav pişmiş. Şah İsmail de çoh acıkmış, hemen yemeye başlamış. Yukarıdan bi Arap seslenmiş, “ey yiğit o pilavı yeme.” Şah İsmail de: “Bozma Arap bozma benim keyfimi” demiş. Arap da: “Gorkhusundan kalkmıy ayağa. Sanki can verecekmiş Azrail'e” deyince, Şah İsmail “Gorhak kimmiş bakayım, hadi sen çık ortaya” deyi ve cenge dutuşıylar. Bu sırada ayın ondördü gibi gız, oğlanın garşısına çılıy ve,

- “Ey yiğit sabır edenin Allah mükâfatını verirmiş. Ben vad etmiştim. Kim beni yenerse onnan evlencem.” Oğlanla gız dövüşiyler. Oğlan yeniy sonunda evleniyler. Oğlan gene bi ah çekiy. Gız sebebini soriy oğlan söyliy. Gız “atlara binip hemen onu buluruz.” deyi. Ve atlara

binip Bağdat şehrine doğru gediyleyler. Burada bi gocagarıya misafir olıylar. O zaman bi davul çalınıymış sebebini sorıylar. Gocagarı;

- “Yavrım bi Yörük gızı geldi. Padişahın oğluna gelin ediyler amma gızın gönlü olmıy. Padişah gırh gün davul zurna çaldıracahmış.” Oğlan gocagarıya deyi ki,

- “Bu bi avuç altunu ve abu altun tarağı al. Tarağı gıza gösder. Gız ne derse gel bize söle.” Nene hemen gediye. Gıza yahlaşacağı sırada, Padişahın garısı neneye vurup yere yihiy. Gız niye vurduğunu sorar. Nene gidip bi tas suyun içine tarağı gor. Gıza verir. Gız tarağı görünce neneyi oturtturur. Padişahın oğluna da müjdesi gider. “Gocagarı gızın gönlünü yaptı” derler. Oğlan müjdesine saray bağışlar. Gız gocagarıya;

- “Nene gedip sevgilime diyesen ki beni Gülistan bahçasında beklensin.” Padişah da emir veriy. - “Gız Gülistan bahçasını gezecek, kimse dışarı çıhmasın.” Oğlan Gülistan bahçasına geliy, gızı alıp gaçiy. Padişah bunu duyiy. Hemen gocagarıyı asdıry. Onarın peşine de atlı salıy. Şah İsmail ile Gülizar bi çeşmenin başında uyuya dalıylar. Arap gızı bahıy ki ordular geliy hemen ata binip tek başına ordunun garşısına çihiy. Orduyu bozguna uğradıy. Sazı eline alıy.

Hindistan dağlarını duman gıpladı

Uyan ey sevdiğim bah neler oldu

Gözleri garişmiş atlılar geldi

Uyan ey sevdiğim bah neler oldu

Oğlan bi de uyanıy ki Arap gızının elleri ganlı, “ne oldu?” deyiye. Gız da “şu derede bi gaç keklik öldürdüm.” deyiye.. Oğlan bahıy ki bütün asgerler ölmüş. Hemen yola revan oluylar. Arap gızı deyiye ki: “Sevgilim bizi babana gösterme, baban seni öldürecek ve seni bizim elimizden alacak.” Gız bi yüzük çıhardıp oğlana tahıy. Bu sendeyken kimse seni yenemez deyiye. Oğlan babasının yanına gediye, babası yemeğine zehir goyiy amma oğlan ölmıy. Gız oğlana sakgın babanla kâğıt oynama, demiş amma oğlan unudıy ve yeniliy. Babası oğlunun gözlerini oyduyup bi dağın başına attırıy. O orada galsın biz gelek bu yana.

Arap ile Gülizar oğlanın babası almah istiy amma gızlar teslim olıyılar. Çoh meydan savaşından sonra, bi gün Padişaha bi yazı yazıy. “Artık ben senle başa çıkamayacağım, mukadderat böyle imiş. Bana ikiyüz tane hamal yolla ki cehizimizi getirsinler.”

Padişah bu ikiyüz dene hamalı gönderiy. Arap gızı bu hamalları bi saraya doldurmuş. Sonra vezirin garılarını kesip çuvallara koymuş, hamalların sırtına vermiş. Hamallar çuvalları götürmüşler. Padişah da sevinmiş ki bu ne gadar çoh çeyiz. Padişah bile çuvalları açıy ki ne göre, vezirlerin garıları. Buna çoh gızıy. Derhal ikiyüz kişilik bi guvvet gönderiy. Arap gızı bunarı da yeniy. Gelgelelim Şah İsmail’e;

İsmail bi dağın başında acı çekerken bi çift güvercin geliy. Onun durumuna çoh üzülüyleyler. Deyiyley ki;

- “Bizim dilimizden annasa, İsm-i Azam duasını bilse, o okusa biz amin desek, vücudumuzdan birağduğumuz tüyden elini sürüp tüyü bulsa ve gözüne sürse güzü açılır.”

Şah İsmail kuşdilinden annarmış. Onnarın dediği gibi yapmış ve gözleri açılmış. Oradan ayrılıp babasının yanına gelmiş. Amma tanınmaz bir haldeymiş. Babası da halen harp ediymiş. Babası onu tanımamış. Bi gün İsmail, “Padişahım müsaade et de bi de ben şu Arap gızıyınan cenk edeyim.” Padişah gızarah “get seni de gebertsin” deyiy. Şah İsmail meydana çıhıy tur atıy, sonrada bi nağara atıy. Yer gök çalhalanıy, Arap bu sesis duyunca;

- “Ben bu sesi ilk defa nişannım Şah İsmail’den duydum. Şimdi ise bu genç beni yener” diyerek çare aramaya başlar. Meydanlıhda Arap gızından duttu yere düşecek olmuş. Savaş bitince Arap gızı evine dönmüş. Öteki gızlara demiş ki,

- “Bugün bi gençle garşılaşdım. Bi nağara attı bu nağarayı ilk defa Şah İsmail’den sonra da bu gençden eşitdim. Bu genç beni yener, başınızın çaresine bakın.” Gızlar birbirlenine bahıp ağlaşmışlar. O sırada Şah İsmail de babasının yanına dönmüş, demiş ki,

- “Padişahım bu at ve bu gılıçla bu Arap yenilmez. Yarın tavlanın gapısını aç bi atnan bi gılıç beğenem de ondan sonra gideyim.”

Padişah emir veriy tavlanın gapısını açıylar. İsmail tavlanın gapısından girer girmez Kamber tay onu tanıy ve ayağını yere vurıy. Şah İsmail onu alıy bi de gılıç alıp sevgililerinin yanına gedi. Gızlar Şah İsmail’i görür görmez tanıylar. Şah İsmail, Arap gızına deyiy ki,

- “Sevgilim yarın meydan yerinde ben seni atdan aşığı düşürdüp göğse çekerem o zaman - Padişahım gel gendi elinle öldür- derem. Sen o zaman da babamı öldürürsen. Çünkü ne de olsa babamdır, bende baya hakı vardır, onu sen öldür.”

Şah İsmail’le Arap gızı gonusduhları gibi yapıylar. Arap gızı Şah İsmail’in babasını öldürüy. Onnar da muratlarına eriylar.

Not: Masal Hüseyin Gül’den derlenmiştir. Manzum ve nesir karışık işlenmiştir. Konu bakımından Padişah masallarına girer. Masal çeşidi bakımından zincirlemeli masallardan sayılır. Masal geleneksel halk diliyle işlenmiştir.

HEYİR’İNEN ŞER

Bi varmış bi yoğumuş. Evvel zaman içinde, halbur saman içinde iken gocagarı samanı didik didik ederken, vahdı zamanın birinde her şey güzelken, amma kötüler cehennemlik iken.. Bi Heyir’inen bi de Şer adında iki arhadaş varmış. Bunların biri heyir işlere biri de şer işlere çalışmış.

İki arhadaş bi gün yola düşiylar. Az gediylar uz gediylar... garınları acıhıy. Önce Heyir’in azığınyeyiylar. Tekrar yola düşiylar, epeyi getdükten sonra Heyir, Şer’e:

- “Şimdi senin azığıy yiyek.”

Şer ırıza olmıy. Heyir deyiy ki;

- “Benim iki dene incim var sehe verim, sen de behe birez ekmeğinen su ver.”

Şer gine ırıza olmıy

- “Gözleriy çıhardur behe verürsense hem ekmeğinen su verürem.”

Heyir ırıza olıy, gözlerini çıhardıp Şer'e veriy. Şer dutıy incilerini de alıy, onu oraya bırakıy, gediş.

Oralarda iki çocuğuyınan yaşayan bi çoban varmış. Bunun çocuklarını su getürmeye gidişlerken bi inilti duyıylar, gedişler ki ne gideler, gan revan içinde galmış biri, bunu alıp götürişler eve. Çoban ne olduğunu sorıy, onnar da annadıylar. Çoban,

- "Benim davarları otardığım yerde iki tane ağaç var onun yaprağlarının suyunu damladursah eyi olur" deşiy.

Haman gediş yaprağları getürişler, üç gün üç gece bunun gözlerine damlatıylar, dördüncü gün diyenden gözleri eyi olıy.

Aradan epeyim zaman geçiy, bu çobanın kızlarından birine aşuh olıy. Gendi gendine "Bu gızı baha vermezler ben bunnardan helallih alam da gidem, başımın çaresine bahım" deşiy. Gedip çobanın elini öpiş. Behe çoh eylik ettiz, hakkızı helal edin, ben memleketime gideceğim" deşiy. Çoban buna çoh üzülüş. "Biz sehe alışduh sen gidersen bizim dadımız düzenimiz galmaz. Gızımı sehe verim bizinen gal" diyenden, Heyir buna çoh seviniy. Çoban gızını buna veriy. Heyir'in miradı yerine geliş.

Heyir, bi gün gezinişken gendine şifa olan ağaçları görüş. Ağaçlar dile gelip "Biz hem sağırılığa hem korluğa ilacuh" deşiyler. Heyir bunnardan iki yaprağ alıp cebine goşuy.

Bi gün babasına "şehre göçek, oralar daha eyi" deşiy. Babası ırıza olıy, şehere göçişler.

Heyir bi gün gezişken bahıyki millet ahın olmuş bi yere gediş. "Bu ne haldır millet bele nere gediş." diye birine sorıy. Deşiyler ki;

- "Padişahın duva yerine gidişük." Heyir bu gaden millet ne duvası edecek diye şaşurıy, sonra gendi de millete garışıp başlış yerimeş. Büyük bi meydanlığa gelişler. Padişah galabalığa sesleniy,

- "Ey milletim, benim bi gızım var; hem sağır, hem de kor. Derdine bi çare bulamadım. Ben dua edim, siz amin deşin beki birizin duvası gabul olurda gızım eyi olur."

İlacı Heyir'de var, var ama gorhıy Padişah gızı ne olur ne olmaz, eve gediş anası "oğul nerde galdın merah etdük" deşiy. Oğlan gördüklerini annadıy. Babası; "eyiki çıhmadın ortaya, bu Padişah gızı ne olur ne olmaz" der.

Bi zaman sonra Heyir gine milletnen oraya gidiş. Bu sefer Padişah "içinizde bi heyir vardır belki duvaz gabul olur" der. Heyir bu sefer adını duyandan dayanamıy; "Ben de bu derdin dermanı var. Gızıy eyi ederem" deşiy. Bunu el üstüne onu saraya götürişler. Heyir yaprağları eziş suyunu üç gün üç gece gızın gözüne, gulağına damladıy. Dördüncü gün gız eyi olıy. Sarayda şennikler, bayramlar ediliş.

Padişah "Artuh seni dünyada bi yere bırakmam. Ben eyice ihtiyarladım, dadım ol, tahda sen çih" deşiy.

Belece Padişah gızını Heyir'e veriy. Öbür garısıyınan gaynanasını gaynatasını da saraya getürüş.

Bi zaman sonra Padişah öliy. Heyir Padişah olıy. Her vahıt gedip şifa ağaçlarını ziyaret edermiş. Bi gün gettiğinde bahıyki Şer'de orda. Yanına çağırıy. “Sen Şer misen?”

- “He ben Şer'em” deyiy.
- “Bende gözlerini çıhartduğun Heyir'em.”
- “Ben şerliği etdim. Sen adilliği etde beni bağışla.”

Heyir, Şer'i bağışlayacak olur amma gaynatası durumu bildüğünden dutuy Şer'in boynunu vurıy. Şer ettiğini bulıy. Onnar da yeyiy içiy mıratlarına geçiyler...

Not: Masal Hüseyin Gül'den derlenmiştir. Masalda şifalı bir ağaç yaprağı motifi vardır.

PADIŞAHIN ÜÇ OĞLU

Evvel zaman içinde, halbur saman içinde, anam eşikte babam beşikde iken... Horozlar imam, tavuhlar gaymaham, develer tellal, pireler berber, sinekler seyirci iken.. Bi Padişahın üç oğlu varmış. Gün gelir, günner gider, aradan günner, aylar geçer.. Padişah üç oğlunyan yaşayıp giderlerken bu memlekete bi Arap sehirbaz gelmiş. Padişaha demiş ki “Ben abu memleketi daş keseceğim. Bunu saha haber veriyem, bu memleketden çih get!”

Padişah çaresiz galır, oğullarını alarah yola çıkar. Az gediylar uz gediylar, bi arpa boyu yol gediylar, gide gide bi memlekete geliylar. Bahıylar ki halk meydanda toplanmış, bunnar da o galabalığın içine giryeler. Padişah halka sorryki: - “Bu galabalık ne?” Halkdan biri: “Şehzademizin Padişahı öldü, yeni Padişah seçmek için devlet guşu atılacak, kimin başına gonarsa o Padişah olacak” Bizim Padişah oğullarına, “hele bekliyek bahak ne olacak” deyiy.

Devlet guşu atıylar, bu Padişahın başına gonıy amma halk buna ırız olmy. Tekrar atıylar gine ırız olmylar. Üçüncüde de Padişaha konandan artuh kimse bi şey diyemiy. Bunu Padişah ediyler. Soruylar ki “Gaç dene hizmetci istiyisen.” Padişah da: - “Benim üç oğlum var, onnar sıraylan hizmet ederler” deyiy. Padişah tahda geçiy. Önce büyük oğlu hizmet ediy. Bahıy ki babası durmadan düşüniy, babasının bu halından usanıy. Bu sefer ortanca oğluna sıra geliy, o babasına hizmet etmeye başlıy. O da on gün sonra usanıy. Babasına deyi ki “Senin derdin nedir? Ya derdin söyleyeceksen ya da gendimi öldürecegim.” Padişah deyiyki;

- “Benim derdimin ilacı bi salhım üzüm, beş kilo gelecek; bi de nar. O da üç kilo gelecek. Eğer bunları bulup getirürsen benim derdim eyi olacak.

Padişahın asıl maksadı eski memleketinden haber almahmış. Sarayından, ailesinden haber almah istiymiş. Bu narınan, üzüm gendi melmeketinde gendi bahçasında yetişiymiş. Oğulları daha güccükgen eski memlekette ayrulduhları için bunu bilmiylar, o da söylemiy.

Bi gün üç gardaş babalarının derdinin dermanını bulmah için yola çıhıylar. Gediylar gediylar, nihayet bi üç yolun çatına geliylar. Her biri bi yola gediylar. Güccük oğlan yolun üstünde bi dervüşü göriy, atından enerek dervüşün elini öpiy. Dervüş deyiy ki;

- “Oğlum sen bu guş uçmaz kervan geçmez yerden nereye gediysen? Ben burada gaç senedür duriyam. Burada ne bi insana rastladım ne de bi şeye.”

Güccük oğlan deyiy ki; “Babamın derdine derman olan üzümle narı bulacayuh.” Dervüş:
- “Oğlum senin başın derde galdı mı beni ahlana getir. Ben yardıma goşar gelürüm.”

Oğlan dervüşün elini öpiy, oradan ayrılıy.

Az gedy uz gedy.. bi şehere geliy, bahıy ki her şey daş kesilmiş. Oğlan şeherin içinde geziyken bi Arab’a rastlıy, oğlana “Gel şu atımın başını dut su dökeceğem” deyiy. Oğlan gorhıy, haman ihtayar dervüşü ahlına getüriy, dervüş deyiyki:

- “Elindeki topuzu çek bi defa vur. Sahın iki kere vurma!”

Oğlan dervüşün dediği gibin yapıy. Arap yere yihılıy. Deyiy ki “Erkeksen bi daha vur!” Oğlan “Ben anamdan bi defa doğdum” deyiy, vurmada yolu dutıy gedy. Yolda bi cadı garıya raslıy. Bu cadı gelip hemen Arabı yerden galdurıy. Oğlansa gedy gedy bi saraya raslıy, içine giriy bahıy ki bahçada gendi aradığı üzümün nardan var. Eve giriy bi de bahıy ki bi kadın yatahda inliy. Oğlan matarasından su çıkarıy kadına veriy, kadın doğruıy. Oğlan sorıy: “Bu memleketin dılısımı nerede?” o da deyiy ki: “Fılan yerde su var onun içinde bi gayıh yüziy, o gayıhın içinde gırh muşambada sarılı bi yumurta var, eger bu yumurta gırılırsa bu memleketin dılısımı da bozulur.” Oğlan derhal garının elini öpiy. Kim olduğunu sorıy. O da başından geçenleri annadıy bahıy ki bu gendi anası. Hemen helallih alıy yola düşiy.

Epeyim gidenden, nehri bulıy. Çalılardan ağaç kesiy gayıgı kenara çekiy, icindeki yumurtayı çıhardıy, muşambaları kesiy yumurtayı gırıy, bahıy ki içinden gara bı su ahıy. Hemen o anda güneş doğıy, her taraf cannanıy. Daş kesilen adamların bütövüsü gene işlerine devam ediyler. Her şey eyi has amma Arab bu vaziyeti annıy. Dılısımın bozulduğunu biliy, onun için oğlanı arıy, bulıy. Bi gıyuya atıy. Oğlan gıyunun içinde de dervüşü ahlına getüriy. Dervüş oğlana bi keser veriy deyiy ki;

- “Bununan get duvara vur”

Oğlan keseri vurıy bi pencere acılıy. Burada perilerin Padişahı yaşımış. Bu peri Padişahının gızı hasteymiş, yatahda yatımış. Her gün hizmetçiler buna yemek getürüymüş. Gız yemekleri yarıbuçuh yeyip, yatağına yatımış. Oğlan açılan pencereden buraya giriy. Gıza gelen yemekleri yeymiş, hizmetçiler gıza demişler ki;

- “Hasteliğin eyileşti herhalde, yemeklerin hepsini yeyisen.” Gız “Yoh” diyenden kimin yedüğünden şüpheleniyler, nöbet dutıylar. Oğlan tam yemekleri yeyiyken yahalıylar. “Sen in misin, cin misin” deyiler. O da “Ne inem ne de cinem insanoğlu insanam.” deyip başından geçenleri annadıy. Gız oğlana acıy, orada yaşamasını izin veriy. Belece oğlan oraya yerleşiy.

Bi gün bu peri paşdişahına başga bi Padişah deyiy ki: “Baba bi sanduh gırılmış yumurta yolla, yohsa seninen savaş ederem. Padişah düşüniy, oğlan:

- “Padişahım ne düşüniyisen, ondan golay ne var. Sen de dersin ki -baha bi dene igne batmamış mahas görmemiş bi elbise gönder” dersin. Padişah bunu yazıy öbür Padişah da bunu ohıy. Cüvap yazıy, cüvap da deyiy ki:

- “İgne batmamış, mahas görmemiş elbise olur mu?” Periler Padişahı da ona: - “ Gırılmış yumurta sanduhda durur mu?” diye bi haber gönderiy. Neyse bu Padişahlar annaşıylar. Periler Padişahı gendini bu derstden gurtaran oğlana;

- “Dile benden ne dilersen, her isteduğüy yerine getüürem” deyiy. O da “Benim istediğim, yeryüzüne çıhmah” diye cüvap veriy.

Padişah devlet guşunu bulıy, oğlana deyiy ki: - “Bu guş gı dedimi et, ga dedimi ekmek vereceksen. O seni dünya yüzüne cıharur.” Oğlanın yanına etinen ekmek veriylar, Padişahın dedüğü gibi yapıy, epeyi gediylar, yeryüzüne çıhmaya az galy et bitiy. Oğlan besmele çekiy baldurundan et kesiy guşun ağzına veriy. Guş bu eti ağzında sahlyı yemiy. Yeryüzüne çıhandan, bahıy ki oğlanın balduru ganıy, eti oğlana veriy, etin üstüne tivini süriy, oğlan yarası eyleniy.

Bu oğlan yeryüzüne çıhandan, eski saraya gediylar. Annesini görüy, ona deyiy ki; “Ben gardaşlarımı bulup getürürüm, hep beraber giderük.” Anası ırız olıy. Oğlan gardaşlarını aramaya çıhıy. Yolda bi çobana uğrıy, çobandan süt istiy. Çoban buna süt veriy, oturup konuşıylar. Çoban başından geçenleri annadıy. Oğlan bahıy ki gendi gardaşı buynuna sarılıy, gardaşına deyiy ki: - “Ahşam sürüyü sahabına teslim et, buradan gedeceğük.” Ahşam sürüyü teslim ediylar, öbür gardaşlarını aramaya çıhıylar. Epeyi gediylar bi şehere geliylar. Deyiylar ki epeyi kirlendük bi hamama gidek, hemen hamama gediylar, yıhınıyken hamamın telleğine gözleri ilişiy, ona “Sen kimin neyisin?” diye soruylar, o da başından geçenleri annadıy.. Bahıylar ki gendi gardaşları, onu da yannarına alıylar, yola düşiylar. Üç gardaş analarının bulunduğu saraya geliylar. Oradan üzümli, narları heybelerine goyıylar, analarını da ata bindüriylar, yola düşiylar. Yolda gardaşları deyiyler ki;

- “Biz babamızın yanına ne yüzünen gideceyük.” Bunnar güccük gardaşlarını öldürmek istiyler, oğlanın ahlına dervüş geliy. Dervüş deyiy ki: - “Gardaşlarıy niyeti kötü, sen bahana bul geri gal.” O da ele yapıy geri galy. Bunnar şehere yahlaşandan Padişaha haber geliy. Oğulların geliy deyiyler. Padişah bi büyük tören hazırlıy, onnarı garşılıy, bahıy ki gendi aradığı üzümü narı analarını getürmüşler. Padişah güccük oğlanı sorıy. Onnar deyiy ki: - “Haberimiz yoh, bunnarı biz bulduh.”

Aradan bi hafta geçiy, güccük oğlan çıhıy geliy. Babasına başından geçenleri annadıy, babası öbür gardaşlarına çoh gızıy, onnarı öldürmek istiy. Güccük oğlan babasının ayahlarına gapanıy onnarı affetdüriy. Oğlan deyiy ki: - “Baba baha izin ver, baha yardım eden dervüşü görüm gelim.” Babası izin veriy. Oğlan gediylar bahıy ki dervüş aynı yerde tesbeh çekiy. Oğlanı görenden sıntını sığıy, orada ruhunu teslim ediy. Oğlan bunu toprağa gömiy. Babasının yanına döniy. Yeyiy içiy miratlarına geçiylar.

Not: Masal Huriye Gül'den 1976 yılında derlenmiş olup 64 yaşında okur yazarlığı yoktur.

HERŞEY BAHA GALDI

Bi varmış, bi yoğumuş bi evde bi ana baba, bi dene de kızları varmış. Bunlar eyi kötü geçinip gediylarmış.

Bi gün oliy ki evin gadımı hastalanıy öliy. Gız evin içinde firikleniy duriy, anasından galan aynaya bahıy, “anam öldü ayna bana galdı” diye diye dolanıy.

Gel zaman get zaman sonra babası da öliy. Oturdıkları ev de babasınınmış,

Bu seferde;

“Anam öldü ayna baha galdı, babam öldü ev baha galdı” diye firikleniy.

Aradan epeyim zaman geçiy “Allah boş duranı sevmezmiş” diyerek “Hele bir dışarı çıkım deiy.” Gapiya çıhiyki bi dene dilenci dileniy. Bi de bahıy ki gendinin verdiği parayı içi altun dolu çabuda sarıy. Hemen ahlına bi gurnazlık geliy.

- “Sen benim gocamsan gel içeri” deiy. Herüf şaşurdiy.

- “Sen ne söylisen bire garı” deyişe de gız zorla fukgeriy içeri aliy.

- “Üstün başın çoh pis, seni hasacan temizliyim, hamama götürüm” deiy, herif de ırız olıy. Bu gız herifi hamama götüriy, asvaplarını, altunlarını alıy evine geliy. Herifcügez nedeceğini şaşurdiy, hamamcılar eski püskü bişeyler veriyler. Fuggere bunları geyiy, o köyden yel gibi ayrılıy, gediş.

Gelek gıza, evde dolanıy duriy, hemde türkü çağırıy.

“Anam öldü ayna baha galdı,

Babam öldü ev baha galdı,

Fuggereyi gendime goca etdim altunları baha galdı”.. diye diye firikleniy. “Allah boş duranı sevmezmiş, hele bi dışarı çıhim bahım ne var” diyerek yine gapiya çıhiy, çıhiy ki ne çıha, mehlenin başında bi galabalıh bi bağırıtı bi çığırtı. Sorup öğreniy ki, bi garı ölmüş. Bu garının yanına gediş aslında garıyı ne tanıy ne bülüy, başlıy o da ağlamaya;

- “Uy bacım bacım nere gedişen, bizi nedişen”... deiy duriy. Ordaki millet şayurdiy; “Bunun bacısı yohdu bu eskötek deli mi ne?” deiyler. Gız gene “Yoh ben onun bacısıyam” deiy, herkes de inanıy.

Bi zaman vahıt geçiy, mezardan ölen garı çıhmış gibi gedip o ölen garının evine varıy.. Gapiyı acıy, ölen garının gocası çıhiy. Ona deiy ki; - “Herif, bacımı aldıysan al, almazsan seni bi gün gelip öldürürem”deiy. Herif de gorhusundan gidip istediş evleniyler. Herifin evde bi dene de anası varmış, gız eşyasını da alıy bu eve getiriy. Aynaya bahıy gendi gendine gonuşıy.

“Anam öldü ayna bana galdı,

Babam öldü ev baha galdı

Fuggere herifini gendime goca ettim altunları baha galdı.

Elin garısını bacı ettim, gocası baha galdı.” derken arkasından gocagarı yanı gaynanası;

- “Gız onların hepsini sen mi ettin” deiy. Gız gaynanasının ettiklerini duyduğunu görünce:

- “Aman gaynana ne has söylisen, gel senin bi yol öpüm.” deiy. Gaynanası dilini çıkarduyken dilini ısırıy, gapılara eşiklere duvarlara garıyı vura vura dövüy.

Ahşam oluy gocası geliy. Oğlanın anası lagur lugur ötiy, eşikleri gösteriy. Oğlu:

- “Buna ne oldu böyle”deyiy. Gız da:

- “Ne ola, dış eşik iç eşik gelinimin”deyiy.

O zaman gaynana dilini çıhardup oğluna gösteriy. Oğlan vaziyeti anlıy. Hemen gızı vurıy öldürüy. Eşyaları da gendilerine galıy. Ana oğul yeyiy içiy miratlarına geçiyler.

Not: Masal Nesibe Yeşilyurt’dan derlenmiştir. 40 yaşında okur yazarlığı yoktur. Çocukluğunda büyükannesinden öğrenmiştir.

UĞRU İLE EYYAR

Bi varmış bi yokmuş bi Uğru’yunan bi Eyyar varmış. On üç sene bi garı, bunların ikisine de garılık yapıymış. Gocalarının biri hırsız, biri yankesiciymiş. Günün birinde gocasının biri geliy garısına diyiy ki:

-“Bu gün yaptığım hırsızlık sezildi, ben biraz gendimi sahlamah istiyem, baha biraz azık goy da dağlarda biraz gezinem, gizlenim.”

Garı evde yapılmış bir guyuğunun bi börek varmış, ikisinden de kesmiş azığına goymuş. O alıp gettükten sonra öteki gocası gelmiş. O da demiş ki:

-“ Benim yapduğum yankesicilik duyuldu, baha biraz azık goy da ben gendimi biraz gizliyim.” Her iki herif de ormanda sahlaniymış.

Get gede ikisi bi ormanda bi araya geliyler. Öğün vahtı geliy, garınları acıhıy, iki arkadaş bi olarak azıklarını açıyılar ki biraz yesinler. Birisi azuğu açandan birisi yemiy, bahıy. Diyeri deyiy:

-“ Niye yemiysen de eyle bahıysan?” Bu sefer öbürü dutiy guyuğu da böreği de yan yana getürüy, deyiy ki:

-“Gardaş senin evin nerede?” Evini tarif ediy ki gendi evi. Öbürüde deyiy ki “Benim evim.” Biri deyiy ki: “Galh gidek bahah kimin eviyse görürük.”

İkisi birden gapıdan girenden garı eyle şaşurdıy, onnalara deyiy ki: - “On üç senedür ikinize de garılıh yapıydım, şimdi de hanginiz iyi marifet gösterürsez onunla galacağam.” Peki deyip oradan ayrılıyılar.

Önce yankesici marifetlerini göstermeye goyuliy. Giderken bir freng rastlıyılar takip ediyler. Bahıyılar ki frenk yüz altun sayıp bir keseye goyup cebine goydu. Orada yankesici yanaşıp frenginin cebinden keseyi alıy. Kesenin içinden bi altun alıy, barmağındaki ismi yazılı tunç yüzüğü keseye bi de mühürünü biraıy. Keseyi yine frengin cebine goyiy. O sırada frengi dutturup gadiya götürüy, “Benim kesemi çaldı”deyiy. Frengin cebinden keseyi çıharduyılar freng soruyılar:

- “Bu kesede ne kadar para vardı?” Frenk deyiy ki “yüz altunum vardı.” Bidaha soruyılar:

-“Daha bahşa bişeyin yoh mu?” O da “yoh” deyiy. Bu sefer yankesiciye soruyılar. O da deyiy ki:

- “Doksan dokuz altunum var. Bi de ismim yazılı tunç yüzüğüm bi de mühürüm var.” Altunları yankesiciye verip frengi içeri atırlar. O zaman Uğru yankesiciye deyiy:

- “Senin marifetin bu gadar mı?” O da” bu gadar” deyiy. Ahşamlıylar, hırsız deyiy ki yankesiciye: “Arkamdan gel gidek sıra benim marifetimde.”

Gide gide gelip Padişahın sarayına giriyler. Oradan hazneyi yarırlar. İkiside alabildikleri gadar altun alırlar, oradan gidiylar gaz damına, gaz alırlar, gazı yolu orada bi ataş yahıy, gazı onun eline veriy ki:

“Ataşda gazı gızart gardaş, garıdan geçtim gel gidek.” O deyiy ki: “Yoh ben Padişahın sözüyle alacağım garıyı.” Oradan giderki lalası da Padişahın ayahlarını üfeleyip Padişah uyuya kendisi de sahz çiyiny ki uyhusu gelmeye.

Hemen atın guyrugundan bi gil alıy lalasının ağzındaki sahzı alıy, lala uyıy. Oradan bi zembil alıy içine goyıy. Arustahtan asıy, gendisi oturup Padişahın ayahlarını öfelemeye başlıy. Bütün yaptıklarını da bir bir Padişaha anlatıy, deyiy ki: “Garı baha mı düşer ona mı?” Padişah deyiy ki saha düşer. Gine ele dedikçe dışarıda sesleniy ki:

- “Çevür gazı yanmasın, sözüm yalana dönmesin. Padişahımız duymasın.” İşte böylece hırsız garıyı alıy miradına alıy.

Not: Masal Nuriye Bayraktar’dan derlenmiştir. 71 yaşında olup okur yazarlığı yoktur. Derleme tarihi 1976.

ALLAHIN EMRİ ALABALIĞIN SÖZÜ

Bi varmış bi yoğumuş. Evvel zaman içinde develer tellal iken, horozlar imam iken, Allah’ın kulu çoğumuş. Bi koca karıynan bi oğlu varmış. Bir gün bu kocagarı oğlunu suya yollıy. Oğlan gahıy parhaçlarını alıy, gedyi suya bahıy ki suyun kenarında bi alabalık durıy. Balığı alıp atıy suya.

Balık dile geliy, deyi ki:

-“Sen benim canımı kurtardın bundan sonra Allahın emriylen alabalığın sözüylen deyip, ne istersen o olur.

Oğlan parhaçlarını doldurduktan sonra alabalığın dediğini deyi. Parhaçların yerimesini istiy. Bi de bahıy ki ne baha, parhaçlar kalktı gedyi. Bunu Padişahın gızı dolaptan görüp güliy. Oğlan bunu görende deyi ki: - “Padişahın gızı da sanki benden gebe galmış güliy.”

Allah tarafından bu sefer gız gebe kalıy. Babası bunu duyandan gızının boynunun vurulması için emir veriy. Vezirler deyiler ki:

-“Padişahım şimdi vurursak ikisinin katili oluruz. Hele sabred çocuk doğsun.”

Neyse zaman geçer gız bir oğlan uşağı doğurur. Bu sefer Padişah ikisinin de boynunun vurulmasını emreder. Vezirler:

-“Padişahım biz gene ikisinin katili oluruz, hele sabret çocuk büyüsün.”

Çocuk buyür. Yürümeye başlar. Padişah der ki : “Şehrimizin bütün erkeklerini bahçada toplayah, çocuk kimin kucağına oturursa babası odur.”

Neyse o gün herkes toplanır, çocuğu oraya bırakırlar. Çocuk ortada biraz dolanı, sonunda gocagının oğlunun gucağında oturur. Padişah:

- “Demekki babası buymuş, tez üçünün de boynu vurulsun.” Vezirler gene üzülüver. - “Padişahım bir idi iki oldu, ikiydi üç oldu. Yazuhdur bunların boynunun vurdurma. Bi sanduh yaptırab bunları sanduga goyup atah Fırat’a.”

Padişah vezirlerinin dediği gibi yapar. Onnar suda gediylerken, kız oğlana der ki:

- “Sen behe ne dedin de ben hamile galdım? Hele o kerametli sözü söyle de biz de burdan gurtulah.”

Oğlan da “Allahın emriylen alabalığın sözüylen biz garaya çıhah” der. Garaya cıharlar. Gız: “O sözü bi daha de de burda saray yapılsın. Bahçasında çeşit çeşit meyveler olsun. Aldı aldı, çaldı çaldı diye de ses versin”.

Oğlan sözü söyler yatarlar. Sabahtan galkar bakar ki tam istedikleri gibi bi saray. Neyse biz gelek Padişaha. Padişah bi gün ava çıkar. Avda bahar ki büyük bir saray, bahçasında envai türlü meyve. Uzanur ki bi dene ala birden “aldı aldı, çaldı çaldı” diye ses gelmeye başlar. Padişah hayrette galur. Hemen saraya girer. Gızı misafir eder. Gız gaşuhun birini babasının cebine gor. Gaşuhların nohsan olduğunu söyler. Padişah mahcup olur. Oğlan o kerametli sözü söyler. Gaşuh gelir. Padişah da durumu anlar af diler. Yeyip içip muratlarına geçerler. Ve belece de birbirlerine gavuşurlar.

Not: Masal Nuruye Bayraktar’dan Eylül 1976 yılında derlenmiştir. 71 yaşında olup, okur yazarlığı yoktur. Masalı çocukluğunda öğrenmiş.

ÇALUR ÜZÜMÜ

Bi variken bi yoh iken, yeyip içen çoh iken, bacadan bahmah usul iken. Bi gar bi goca varımiş. Gocası gariyi çoh severmiş ki, yorulduğu yerde han yaparmış.

Günnerden bi gün garı: “efendi eyle hastayam ki” demiş. Adam da “hanım canın ne istiyse söyle, başında bitürürem” deydi. Garı da Çalur üzümü istiy. Herif “peki” deydi. “Gider sorar nerdeyse bu Çalur üzümü alur götürürem. Yeter ki sen ırahat olasın” deyip evden çıhıy. Üzümcüye gedi, “Çalur üzümü nerde olur? Bizim hanım hasta da canı Çalur üzümü istiy.” Üzümcü deydi ki

- “Senin garının canı oynaş isdiydir de ondan üzüm istiy.”

- “Kor gözüne bilmem ne ettiğümün herifi. Benim gül gibi garım horoz beslemiy eve namehremdür diye. Sen galhıy benim aileme öyle bir horata söylisen”.

- “Yavu dur küfür etme, gidek takip edek, yahalıyah gözüynen gör, ben seni götürüm gösterim azucuh sabret. Gel sen garaa de ki; -garı ben yola gidecem, bavulumu hazırla, o da hazırlar alur gelirsen takip edek.”

Adam eve geliy. Üzüm bulamadım dey. Yola çıkacağıni haber veriy. Garı çamaşurunu ekmeğini hazırlıy herife veriy. Herif de gedi. Bu alıp gitmede dursun garı oynaşlarına haber gönderiy, iki oynaş seviymiş “ahşama gelsinler”deyiy. Ahşam oluy üzümcü bi sepete herifi bi sepede de Çalır üzümünü goyiy garının oturduğu mahleye geliy. “Çalır üzümü!” diye bağıry. Garı gapıya çihıy süslenmiş püslenmiş, üzümcüye “baha üzüm ver” deyiy, o da veriy. Üzümcü “hanım ahşam oldu yerim uzak beni bi gece misafir eder misin.”. Garı düşüniy “pekiy” deyiy. “Eşşegü ahıra çek sen de ayvanda yat.” Üzümcü sepetleri gapının yanına goyiy oraya oturuy. Gocası sepetin içinde garanlık olandan bahıy ki lambalar yandı, masalar guruldu, mezeler hazırlandı. Başladılar yemeye içmeye. Üzümcü de uzahtan seyrediy. Bunlar içiy içiy oluylar sarhoş. Garı;

- “Üzümcü dayı iki tene de sen söyle oynıyım”. Üzümcü “ben türkü bilmiyem” deyiy. Garı: “Adam sen de nebiliysen onu söle.” Üzümcü başlıy söylemeye.

“Gördün mü hasta gelini, zilüfi deste gelini

Gördün mü pezevenk gördün mü?

Gördün mü horozdan kaçanı, ak sinesini açanı

Gördün mü sakkala sıçanı ,

Görürsem Çalır üzümüne, sabredersem kor gözüme

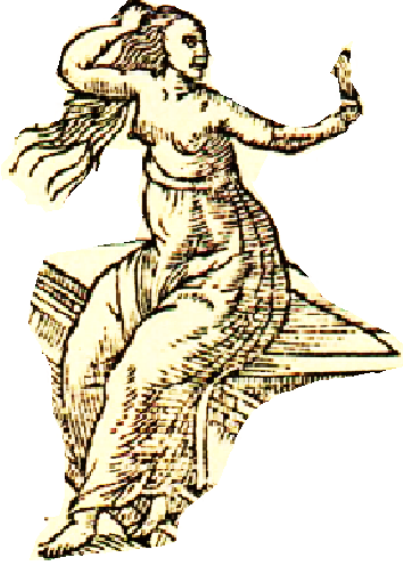
Gördün mü pezevenk gördün mü?”

Kadın ve üzüm sepeti (S. Aktan, Hakiki Anadolu Efsaneleri, Adana 1978, s. 8- kesit.)

Diye söyliy ha söyliy, garının gocasına laf vuruy. Dedüklerini oynaşları anlıylar. Garı “aman üzümcü bu nasıl sözüdü hiç ayağım gitmedi”. Herifler hamam oradan kaçıylar. Gocası sepetten çihiy, garı düşiy bayılıy. Amma adam hamam garıyı boşıy. Üzümcünün bi gızı varmış onnan evleniy, muradı murad olıy, gönlü ırrahat oluy.

Masal Nesibe Yeşilyurt’dan derlenmiştir. Masalı Esesi köyünden bir kadından öğrenmiş.

KERAMETE GİDEN YOL

Bi varımış bi yoğumuş... Vahtı zamanın birinde bi adamın üç oğlu varımış. Bunlar bi yere gedyken babaları üç yol ayrıcını gösteriy, ikisinden gedin, o bidenesinden gitmeyin deyiş. Aradan zaman geçiy babaları ölüy.

Büyük oğlan deyi ki:

- “Bu yolda keramet var. Babam onun için goymiy”. Üç gardaş gedyken o ayrıly, o yoldan gedy. Garşısına bi adam çıkıy deyiş ki “Sen baha yardım eder misen.” Oğlan da “Ederem”deyiş. Adamın hoşuna gedy. “Öyleyse kim kime küerse o onu öldürecek” deyiş.

Oğlan da gabul ediy. Adam:

- “Saha bi parhaç yoğurt verecem, yoğurdun gaymağını bozmadan yiyeceksen. Bidene tandur ekmeği verecem, kenarlarını bozmadan ortasını yiyeceksen, gırhktene öküz verecem bi dene de köpek. Köpek nereden geçerse öküzleri oradan geçireceksen deyiş.”

Büyük oğlan bunların heç birini becerip de yapamıy. Ne yoğurdun ne de ekmeğin ortasını yiyebüliy. Hele öküzleri köpeğin geçtiği yerden vurıy, vurıy da bi türlü geçüremiy. Ertesi gün adam “küştün mü?. deyiş. O da “tabii” deyiş adam oğlanı vurıy öldürüy.

İkinci oğlan “ağabegim orada zenginleşmiştir”deyiş gendi de geliy o yola sapıy. Bunun garşısına o adam çihiy. Aynı büyük oğlana yaptığını buna da yapıy. Ortanca oğlan da heç yoldan öliy.

Sıra güccük oğlana geliy. Bu ağabeylerinin kel dedükleri keloğlanmış. Bu da dere tepe düz gedy, ha gedy. Adam garşısına çihiy. “Benle iş ortağı olur musan” deyiş, o da gabul ediy. Büyük oğlana, ortancaya dedüklerini buna da anladıy. Bi parhaç yoğurt veriy, bi dene de tandur ekmeği. “Yoğurdun gaymağını yemeden, ekmeğin de kenarını yemeden bunları ye” deyiş. Keloğlan parhacı ters çevirip altını deliy yeyiy. Ekmeği ikiye gatlıy, ortasını alıp kenarlarını goyuy. Adam gırk dene öküzü de veriy köpeği de. Köpek bi yerden geçiy öküzler geçmiy. Keloğlan vurıy vurıy geçüremiy. Adam “darıldın mı?” deyiş. Keloğlan da “neye darılım” deyiş. Bu sefer adam gırk tane at veriy. “Bunları götür bostanın kenarında otlat amma bostana sohma” deyiş. Keloğlan bu atları birbirine bağlayıp gedy amma atlar da bostanı çınıylar. Gelenden adam nettin diye soruy. Keloğlan da “ben yolun kenarında yatıyken atlar bostana girmiş deyiş. Adam “yohsa küştün mü?” deyiş, o da “yoh canım”deyiş. Bu adamın yolun

sonunda bi evi, bi garısı bidene de güzel bi gızı varımış. Keloğlanı eve davet ediy. Sofraya oturiylar gız; “Ana çişim var” deyiy. Adam da; “Keloğlan ahunu götür ettir de gel” deyiy. Keloğlan gızı götüriy amma “gız çişiy edersen seni geberdürem” deyiy. Gız çişini etmeden geliy. Sonra gene sıhıştım diye dutturuy. Adam da; “Keloğlan ohunu götür çatlat da gel” deyiy. Keloğlan gızı götüriy, bacağından tutup çöplüğe atıy gızı çatladıy. İçeri geliy adam sorandan “Sen çatlat dedin, ben de çatlattıp çöplüğe atıp geldim” dediy. Adam da garısı da neye uğradıklarını bilmiyler.

Keloğlanın elinden gurtulmak için garı goca sanduhlarını hazırlayıp yola çıhıylar. Yolda öğlerine bi gurt çihıy, “Keşke Keloğlan olaydı bi duası vardı onu ohurdu gurt da giderdi” deyiyler. Keloğlan meğerse sanduğun içindeymiş. Ordan sesleniy “beni çihardun, dua okuyum geçsin” deyiy. Onlar da çihardıylar. Keloğlan dua okuy gurt gediş.

Bunlar az gediş uz gediş altı ay bi güz gidişler. Bi su kenarına geyi gonaklıylar. Ayam gararmış diye yatıylar. Garı gocasına deyiy ki “Sabahtan Keloğlanı bu suya atah da gurtulah” kocası da “peki”dediy. Keloğlan bunları duyuy. Gendi elbiselerini garıya geydiriy. Garının elbiselerini de gendi geyiy.

Garıyı uyhuda gucahlıy yatağına goyuy. Gendi de garının yatağına giriy. Gün doğmadan adama sesleniy; “Herif galh Keloğlanı suya atah” deyiy. Adam galhıy keloğlanla bilmeden garısını Keloğlan diye suya atıy. Keloğlan uyku serseminde olan adamı da suya atıy, ikisi de boğuliy. Onların sanduhlarını alıy, mala mülke gonıy. Başka bi memlekete yerleşiy. Yeyiy içiy muradına eriy.

Masal Nuri Potur’dan derlenmiştir. 18 yaşında olup ilkokul mezunudur. Masalı çocukken Türkan Aydemir’den dinlemiştir.

SEN BİNDÜRDÜN BEN GÖTÜRDÜM

Zamanın birinde bi Padişahın oğlu varmış. Bi gün bu oğlan dayısıylan gezişlermiş. Oğlan yanındaki vezire; “gar gibi beyaz, gan gibi yanaklı, gaşı gözü gara gadın bu dündayada var mıdır” deyiy. O da “vardır” deyiy. Oğlan nerede olduğunu sorıy, vezir de “falanca yerde bi guyumcunun garısı senin istediğın gibi” deyiy. Bu oğlan bu garıya görmeden aşuh olıy. Gün geçtikçe sararıy solıy, günbe gün sararıy solıy.

Padişah oğlunun durumuna çoh sıhılıy. Veziri yanına çağırıy, bunun sebebini soruy. “Bu oğlan niye sararıy, bişe mi oldu” vezir deyiy ki “ Bi gün gezişdik garın üstünde gırmızı gördü,

garı gördü, bu gar gibi beyaz kadın var mıdır? Bu kırmızı gibi yanahları kırmızı insan var mıdır? Gara gaşı gara gözü olan var mıdır diye baha sordu” ben de “var, filan yerde bi guycının garısı amma, gapı dışarı çihartmıy” dedim. Padişah “öyleyse heybelere altun doldurun o gariy oğluma gösterin” diye emir veriy.

Padişahın adamları oğlanı da alıy gidiyeler, guyumcunun evini soruy buluyalar. Guyumcunun evinin yanında figgare garı varmış. O gariya deyiiler ki “bizi bu gece misafir et”

- “Edeg amma ben figkarayam size ne yedirüm” deyenden bi goçam altun veriiler. Garı da gidip yiyecek alıp geliy. Bunları misafir ediy. Meseleyi gadına annadıılar “o gariyı bize gösdert” deyiiler. Garı: “Ben size onu nasıl görsedeyim. Gocası onu güne bile görsetmiy.” Adamlar başlıılar yalvarmaya: “Bu çocuk günden güne sararıy solıy görmezse ölecek” diyenden garı guyumcuyu bekliiyki işi bişüre.

Ahşam üzeri guyumcu eve girenden o da peşinden gedi, “hanıma görestim bi görüm”deyiy. Herif bahıy olmayacah “olur” deyiy. Gırh gabıdan geçiy içeri giriiler, garı şaşurdiy, gendi gendine “Bize kimse gelemezdi bu nasıl oldu”deyiy. Herif öbür odaya geçenden garı herşeyi anladıy:

- “Bi Padişahın oğlu seni üryasında görmüş görmek istiy”.

- “Beni nasıl gördün bahçaya bile çihamıyam, gırk gapıdan içerde sahlıy beni, amma duvarın öbür yüzü senin abu sanduğun arhasından bi delük açaruh ordan isterse görsün”

Garı eve gelenden olup biteni annadıy. “Aburdan bi delik açacağuh, ordan bahacah” deyiy. Guyumcu dükkene gidenden duvarı deliiler, guyumcu gelenden garı sanduğu önüne çekiy. Belege garı girecek kadar yer oyuyalar.

Bi gün garısı guyumcuya deyiy ki: “ Bacım gelmiş beni görmek istiymiş. Geçen gün gelen ihtıyar da ona gelmiş. İzin ver gedim görüm de gelim”. Herif “Senin bi yerde işin yoh ben gider baharam sana annaduram.” deyiy. Herif gahıy gedi, gırh gapıyı kitleyip gidende, garısı delükten geçiy başını örtüy, garşuki evde oturiy. Gocası gelenden “Buyur enişde” deyip elini öpiy. Herif bahıy ki gendi garısına çoh benziy. “Bu buraya nereden geldi” diye haman dışarı çihıy. Gırh gapıyı açana gadar garı delükten geçiy, gelip yatağa giri, yatıy. Herif:

- “Garı garı” diye geliy. Garısı: - “Ne oldu ne fırtına ediysen herif?” Herif: - “Bennem aynı saha benziy, sen zannettim, çoh gızmıştım.” Garısı: -“Sağolasan herif, biz iki bacı birbirimize çoh benziyüük. Eleyse ben gahım gedim, ayıp olur.”

Garı gahıy gedi, amma herifin içine sinmiy gariyı geri çevüriy. “Sen dur ben gedim.” dediy. O gedenden garı delükten geçiy oturiy, sorna herif: - “Bacın yalavuz ben gediye eve” deyip gahıy. Gırh gapıyı acıy eve geliy “ Gafam çoh bozuldu, aynı sensen.” Deyiyse de garı herifi pesesliy.

Artuh oğlan gariyınan işi büşüriy. Garı oğlanla kaçmayı gafasına goymuş. Herif: -“Bacınğil gediymiş ben gedip yolcu edim gelim” deyiy. O gidenden garısı oyannı geçiy bekliy. Enişte bey görüşüiler.

Padişahın oğlu bi mektup yazıy: - “Bunu balduz hanıma ver, selamımı söyle” deyip garıyı atın terkisine atıp gediylar... Herif mektupta ne yazıy diye acıy ki baha, bi de açıy ki ne açā: “eliynen ata bindürdün ben de götürüyem” diye iki satır yazı yazılı. Haman gırk gapıyı açıy odaya giriy. Bahıy ki ne garı var ne marı. Ah vah ediy amma goşarken goşarken çatlıy ölüy. Padişahın oğluynan garının düğününü yapıylar, mıratlarına eriyler.

Masal Saadet Erşık’dan derlenmiştir. Yaşında olup ilkokul mezunudur.

DELEVERE

Bi varmış bi yokmuş... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal, pireler berber iken... Bi Padişahın oğlu varmış. Bu Padişahın gapısında Delevere ile anası varmış. Bu deleverenin anası sabahdan ahşama dileniymiş.

Günlerden bi gün gapıya dilenci gelmiş. Delevere anasının dilendiklerini figgareye vermiş. Padişahın oğlu da üçüncü gat penceresinden oturuyken görmüş. Delevere bir gün galkıp suya gitmiş. Padişahın oğlu atını suvarmah bahanasıynan Delevere’ye demiş ki: - “Hiç sen utanmıymısan ananın dilenüp düşürdüğü ekmeği figgareye veriysen. Ahşama ne niyeceksiz”

Delevere de ordan alıy deyiy ki :

-“Efendi onu mu kendüne dert ettin. Ahşama da Allah kerimdir. Padişahın ikinci oğlu benim erimdir.”

Delevere böyle deyiy, diyenden Padişahın oğlu çoh gızıy. “Vay utanmaz seni, sen bi figgarenin gızı olasan, Padişahın ikinci oğlu da ben olum, ben de senin erin olum he gız!...”

Bi sille bi yüzüne bi sille de bi yüzünü vurıy. Gız gidiy evine.

Gel zaman git zaman sonra Padişahın oğluna bennem hangi Padişahın gızını alıylar. Gırh gün gırk gece ehtişamlı düğün ediyler. Deleverenin anası da düğünden artan yemekleri eve götüriy yeyiyler. Gel gelelim gız o gece ağladıkça ağlıy ağlıy. Gaynanası dayanamıy soruy. “Gızım bir derdin bi gamın mı var”

O da deyiy ki; “Bele bele. Emim oğluynan getmişük. İşte ondan ağlıyam.” Gaynana cuğaz da ben neydim deyiy düşüniy daşımıy...

Gece yarısı oluy Delevere gilin camı dögiy, hal heket beyle beyle.

“Artuh siz de bu kadar figgaresiz ben bi iki urup altun verim bi geceliğine Delevere’yi götürüm”

Onlar da ırız oluylar. Yalnuz deyiy ki: -“Gövü saha ne taharsa ne verürse hepsini baha ver. Ondan sonra get.” Delevere de ğedi. Gettükten sonra hepsini veriy, yalunuz incili uşkuru vermiy. Allahın hekmeti o geceden uşağa galıy. Gel zaman git zaman uşah oliy. Her ahşam ışıhlarının yandığunu gören Padişahın oğlu gedi soriy.

“Anam çoh hasta ondan yahıyuh.”

Padişahın oğlu da yağ şeker getüriy.

Gene günlerden bi gün gedi ki hal heket başga. Evde bi uşah yatıy. Buna camı sıhılıy.

“Fıggarelügüz yetmiy de bi de bu edepsüzlüğünüz çıktı. Buraları tergedin gedin.”

Aradan gene günner geçiy. Bi günde gedyi ki uşağın üstünde incili uşgur örtülü. Onu görenden Padişahın oğlu çoh gızıy.

“Bi de bunu mu edecekdüz. Yediz içtiz yetmedi mi? Bi de garıma verdüğüm incili uşkurumu çaldız.”

O bele diyenden Delevere de otury hal hekatı anladıy. Padişahın oğlu da anasının yanına goşiy, sorandan anası da olanları deyiy. Padişahın oğlu da garısına gedyi deyiy ki;

“Gırk satır mı gırh gatır mı istersen”.

“Satırları nedim, gatırlara biner babamın evine giderim.”

Gırk gatıra bağılylar, her bir parçası bi dağda galıy. Padişahın oğlu da Delevereyi alıy. Gırk gün gırk gece düğün ediyler. Yiyiy içiy mıradlarına geçiyler. Oğlunu da altun beşiğe goylylar. Onnar eriy mıradına, biz çıhah kerevetine, tahtına.

Masal Saadet Erşık'dan derlenmiştir. 45 yaşındadır. Masalı çocuklağında annesinden öğrenmiştir.

TAHDİR İRELÜDÜR

Padişahın eşi yoh, Süleymanın fesi yoh. Gözellerle sohbet, çirkinlerle illet, gocarıyınnan gıybet eder iken...

Vahdı zamanın birinde Sultan Süleyman Padişah imiş. Bi gün sultan Süleyman bütün guşları başına toplamış. Bu guşların başında da bi Hüthüt guşu varmış. Sultan Süleyman “Tahdir ilerüdür” demiş. Hüdhüd kuşu da “Tedbir irelödür” demiş. Belece bi iddiaya tutuşmuşlar. Padişah “Peki eyleyse mağrip Padişahının oğlu mağrip Padişahının gızını alacah, sen buna neydersen Hüthüt guşu.” Hüthüt guşu da: “Ben bunu ederem, Süleyman Haziretleri” demiş. Hüthüt guşu yirmişbeş sene müddet almış.

Gel zaman git zaman sonra mağrip Padişahının bi gızı olmuş. Bu guş getmiş bu gızı almış götürmüş. Nil-i mübareğın üstüne büyük bir ağacın başında bi mahzen yapmış. Gızı oraya goymuş, beslemiş büyütmüş... Bu bele galsın...

Biz gelek mağrip Padişahının oğluna. Bu oğlan da doğmuş büyümüş. Babası bunu ohula vermiş, epey büyümüş. Bi gün kitapda Nil-i mübareği görmüş. Görmüş ki bunun suyundan içen ilm-i hikmete ermiş olıy. Gelmiş babasına demiş ki “ben gideceğim ki bu Nil'i görüm.” Babası öğde ırız olmamış. Sorna oğlunun ısrarına dayanamamış. İzin vermiş. Bu şehzade kalkmış yola düşmüş amma Nil-i mübareğe gitmek de çoh zorumuş. Devlerden perilerden, cinlerden geçecek ki ancak oraya vara. Neyse yolda buna bi deliganlı rastly. Bu, şehzadenin alnuna bi kâğıt yapuştırıy gedyi. Yolda bunun alnındaki kâğıda gören cin peri bişe dememiş. Şehzade geçmiş geçmiş Nil-i mübareğın yanına gelmiş. Oyusa yolda gördüğü deliganlı Cebrail'miş. Şehzade eğulür ki su içe, bahıyki üsgek bi ağacın başında çoh güzel bi gız. Bu gızınan oğlan orda birbirlerine aşuh olıylar. Gız deyiy ki:

- “Sen buraya çıhamazsan, şimdi benim guşum gelir, ondan oh yay alur saha ataram. Sen onunnan bi at öldürürsen, içini boşaldur içine sen girersen. Ben guşumdan gasnak isterem, o deriyen beraber seni çuhardur yanıma.”

Neysel Hüthüt guşu geliy, ondan bir yay istiy, guş getdükten sonra yayı atar oğlana, oğlan bununnan bi atı vurıy. İcini boşaldıy, gönünü temizliy içine giriy oturıy. Bi müddet sonra Hüthüt guşu gene geliy. Gız deyiy ki “Ana o atı ben öldürdüm, gasnagını getir de burda onunla eglenüm. Canım sıhılıy.” Hüthüt guşu gasnağı yukarı çıhardıy. Cebrail geliy bunların nikâhını giyiy, evleniyler.

Aradan epeyim zaman geçiy iki dene çocukları olıy. Amma Hüthüt guşu bunları hiç görmezmiş. Gasnagun içinde sahlanıylarmış. Aradan yirmiş beş sene de tamam olmuş geçip getmiş.

Bi gün Sultan Süleyman Hüthüt guşunu çağırılmış.

“Hanı bizim bir vaadimiz varıdı, ne oldu?”

Hüthüt guşu gider gasnağınan beraber gızı da getürür. Sultan Süleyman’ın huzuruna çıkarır. Sultan Süleyman “çıkın”der. Gasnagin içinden gız, oğlan, çocukları hep beraber çıkarlar. Hüthüt guşu bunları görenden eyice perişan olur, ne edeceğini şaşurdur. Sultan Süleyman der ki;

“Ya nasıl, Allah’ın tahdiri her zaman gulun tedbirinden ilerüdür. Bah sen bile mani olamadın.”

Belece onların babalarına haber yollarlar. Gız, çocuklarıylan oğlanın sarayına gider. İki Padişah ailesi bu günlerini düğün dernek ederek geçirirler.

Masal Fevziye Temur’dan derlenmiştir. 48 yaşında olup okur yazarlığı yoktur. Masalı kayınvalidesinden öğrenmiş.

EYİLİK BİLMEYEN İMAM

Elime aldım gazmayı, başıma sardım yazmayı, küvleden indim tandur aşşağı. Bi de bahtım ki bi zaman, zaman amma ne zaman... İşde o zamanlardan bi zaman...

Bi çobanınan bi garısı varılmış. Bu çoban her gün goyunnarı otlatmaya götürüymüş. Bi gün goyunları otarıyken bahıy ki sürüden bi goyun ayrıldı. Gedyi bu bi hafta devam ediy. Çoban bu goyunu takip ediy, onun peşinden gedyi. Bahıy ki getti bi kor gurdu emziriy. Çoban dönüp geliy. Akşam üstü sürüyü götürüy sahabına teslim ediy.

- “Ben daha çobanlık etmiyem” deyiy.

Sürü sahabı:

-“Eger hakkın az veriysem çoğaltım. Goyunlarımı otar” deyiy amma Çoban “yoh arhadaş ben yapamam” deyip evine gedyi. Garısına vaziyeti annadıy. Garısı da

- “Neye yapmisan, acımızdan mı ölek”.

- “Kor gurdun ırızkını veren bizim de ırızgımızı verür” deyiy herif. Amma öyle bi fakir hala düşüyer ki evde hiç bişeyleri galmıy. Odunları da bitiy. Çobanın garısı odun toplamaya gedyi. Bi ağaç kesmek istiy, odunu kesiy bahıy ki odunun dibinde bi tenüke altın var. Garı haman gedyi gocasına haber veriy. Gocası gedip altınları getirmiy, gene deyiy ki;

- “Kor gurdun ırızkını veren bizim de ırızkımızı verür.”

Garı gahıy kövün imamına olanları annadıy. İmam:

- “Kimseye deme gece yarısından sorna gider alur bölerük” deyiy, garı da gabul ediy. Gece oluy altunları gedip yerinden alıylar, imamın evine geliyer. İmamın altunlara iştahı geçiy, gariya deyiy ki “böğün yorulduk, yarın gece gelürsen bölerük.” Garı bi hafta gedi yeliy imam gariy başından savıy. Sonunda altunları inkâr ediy. Garı gedi yel gocasına gızıy. “Sen gelmedin bah ne oldu”. Çoban gene deyiy ki “Garı üzölme kor gurdun ırızkını veren bizim de ırızkımızı verür.”

Aradan bi güz geçiy imam gedi yel ki torbadan altun ala bahıy ki torbadaki altunların hepsi yılan olmuş, gırmaşıylar. İmam “bunları götürüp garının evine töküm” deyiy. Bi gece torbayı alıy götürüy, garının bahçasındaki puhurikten aşığı tökiy. Bahıy ki düşen yılanlar altun oliy. İmam töktükten sonra çoh üzölüy. Sabah oliy çobanın garısı kalhıy bahıy ki odanın yüzü altunlan dolu, hemen gocasını sesliy. Çoban garısına deyiy ki:

- “Garı ben saha demedim mi kor gurdun ırızkını veren bizim de ırızkımızı verir.”

Garı goca altunları toplıy, götürüy bozduruylar. Kövlerine çeşme yol yapturuylar. Ele zengin oluylar ki, ne yeyip içeceklerini şaşuruylar. Her gün kövlüye yemek verip yeyip içiyler miradlarına geçiyler.

Masal Dürdana Dal’dan derlenmiştir. 85 yaşlarında olup okur yazarlığı yoktur.

GAZ YOLLASAM YOLAR MISAN?

Bi zamanlar bi gahveci varmış. Gendisi ihtiyarmış. Bi dene gahve işlediymiş, ilk gelen müşteriye gahveyi cabadan veriymiş. Bi gün sabahleyin gahveye iki müşteri gelmiş. Gahveci hergün ki gibi cabadan vermiş gahveyi. Bu gelen müşteri ise biri Padişah biri de lalasıymış, gendilerini öyle tanınmayacah hâle getirüp gezerlermiş. Padişah başlamış ki, gahveciye; “bu ne hal altı ay çalış altı ay ye.” Gahveci de demiş ki “altıyı onikiye bozdum, otuzikiye yürütemedim.” Padişah gahveciye:

“Er evleneydin.”

“Er evlendim, el aldı getti.”

Padişah demiş ki “Gaç talan verdin.” Demiş ki “İki verdim, bi de verecem.”

Padişah gahveciye:

“Garşı dağda gar yağmış.” Gahveci de demiş ki:

“Ovayı da duman bürümüş.”

Padişah deyiy ki “ikiyinen nasılsan?” O da deyiy ki; “Üçünen idare ediyem.”

Padişah deyiy ki:

“Saha bi gaz yollasam yolar mısan.” Gahveci:

“Pek ustasıyam.”

Ordan geldükten bir iki gün sonra Padişah; Biz gahveciyen bele gonuştuh, senden bunların cevabını isterem lala. Lala, içinden: “Bu golay, gider Gahveciyen gonuşur,

öğrenürem.” demiş getmiş. Gahveciye demiş ki: “Biz dün sabah iki müşteri geldük. Sen öbür müşteriynen bele gonaştun, bunun cevabını baha söyle.” Gahveci de “golay” demiş. Lala: “O dedi ki saha altı ay çalış altı ay ye. Sen ona dedin ki altıyı on ikiye büldüm otuz ikiye yetüremedim. Bu nedir?”

Gahveci de “ver beş altun söyleyeyim.” O vermiş beş altunu, gahveci de demiş ki, “altı ayı on ikiye aya bozdum, otuz iki dişime yetüremedim.” Lala: “ O saha dedi ki, er evlneydin. Sen de ona dedin ki er evlendim el aldı getti, bu ne?” O da deyiy ki “ver bir on altın söyleyim.” Altunları alıy, deyiy ki: “Er evlendim, oğlun ola çalışa yiyesen, oysa benim kızım oldu el aldı ğetti.” Lala: “O saha dedi ki; kaç talan verdin, sen ona dedin ki iki verdim bi de verecem bu ne peki?” Onbeş altun ver ki söyleyim.

Altunları alıy deyiy ki “İki kız vardı, gelin ettim, bi de edecem.” Lala: “ E deyiy o saha dedi ki garşı dağa gar yağmış, sen de dedin ki ovayı da duman bürümüş, bu ne?” Ver bi yirmi altun söyleyim. Altunları alıy deyiy ki, “O dedi ki saçlarında ağarmış, bende dedim ki gözlerimde görmiy daha.” Lala: “Peki, o saha dedi ki ikiyinen nasılsan, sen de dedin ki üçünen idare ediyem, bu ne?” Yirmi beş altun ver ki söyleyim. Altunları alıy, deyiy ki: “O baha dedi ki, ayahlarınan nasılsan ben de dedim elime değnek alanda gidebileyim.” Lala: “ E o saha bi soru daha sormuştu, bi gaz yollasam yolabülür müsen? Sen de dedin ki ustasıyam. Peki bu neydi?” Yirmibeş altun daha ver söyleyim. Lala veriy. O da deyiy ki “Senden eyi gaz mı olur. İşte o da sen. Padişah seni yolladı ben de beni gaz gibi yoldum yalan mı?”

Masal Lütfü Bayraktan’dan derlenmiştir. 42 yaşında olup ilkokul mezunudur.

AH GIZ VAH GIZ- GÜNÜ GARALI GIZ

Evvel zaman içinde, halbur saman içinde, develer tellal... pireler berber iken ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken... Bi garı gocayla bi de kızları varmış. Hem anası hem babası gızı çok seviylermiş, her gün yağla bal yeddiriylermiş amma gız günden güne eriymiş...

Aradan epeyim zaman geçiy gız heç üstelemiy. Anası babası çok üzülüymüş. Anası bi gün “Gızım sen niye bele eriyip sızıysan” diye sorry, gız çok utanıy sıhılıy:

- “Ben her gün gapının öğünü sürüpiyken bi garga geçiy. Ah gız vah gız günü garalı gız, deyiy bende buna üzüliyem.” Anası babası aralarında gonaşuyular sonunda biz bu melmeketi tergedek bu gargadan gurtulah deyiler... Eşyalarını deveye yükleyip gendileri de eşeklere biniyeler, gıdikleri, gudikleri, madekleri, velhasıl nahırlarını önnerine gatiyler gırh gün gırh gece gediyle... Gele gele ıssız bir tarlanın ortasında bi eve geliyle, gonahlıyılar. Adam gapıyı iteliy, açılmıy, garı iteliy açılmıy, gız iteledüğnen gapı hemen açılıy, gız icerde galıy gapı örtüliy. Anası:

- “Orda ne var? Her yeri dolanda bize söyle.” Gız da geziy bahıy ki bi oda elmas, bi odada altun bi odada da en has eşyalar var. Anaaa!.. Bi oda da has bir erkek mevta yatıy. Başında da bi yazı yazılı “Benim başımda gırh gün bekleyin” diye yazılı. “E ana burda ben nedecem?” Anası da “Daha nedek senin annıy yazısıymış bu, biz gidek sen de o mevtanın başında bekle, Allah yardımcın olsun” deyip yola revan olıyılar.

Gız mevtayı beklerken ahlına hep o garganın sözleri geliy: “Demek garga da benim bahtımın garalı olduğunu biliymiş.” deyiy.

Neyse mevtanın başında otuzsekiz gün bekledikten sonra gızın canı sıhılıy, pencereden bahıy ki poşa geçiy yoharıdan bağıry:

-“Poşa hanım ahu yanındaki gızı benim yarım a bırah, bende saha bi iki altun verim.” diyende poşa ırız olıy. Altunları veriy, gızı de ipnen yoharı çekiy. Poşa gızıyan dertleşiy. “Ben birez öbür odaya gidiyem sen bunun başında bekle” deyiy o da gabul ediy.

Aradan azunca bi vahıt geçiy, mevta uyanıy poşa gızına bahıy deyiy ki “gırh gündür başımda sen mi bekledin?” O da “He ben bekledim” deyiy. “Sennen evleneceğim poşa gızı” deyince gız göklere uçıy seviniy.

Öbür gız geliy bahıy ki mevta uyanmış, daha bi şey söylemiy. Mevta poşa gızına sorıy “Bu kim” diye o da “Hemin geldi” deyiy. Herif o zaman ayağa galhıy, “Bu da bizim evimizin hizmetçisi olsun sakın gitmesin.”

Bi kaç gün sonra deliganlı bi memlekete getmeye hazırlanıy. “Size ne haliyet getürüm” diye sorıy. Poşa gızı fistanlar, inciler istiy. Günü garalı gızda bi dene sabır bebeği istiy. Herifcügez poşa gızının dedüklerinin hepsini alıy. Sabur bebeğini arıy arıy heç bi yerde bulamıy, sonunda Bİ tükene giriy. Tükenci;

- “Bu bebeği isteyene verdükten sonra onu golla bah nediyecek.” deyiy. Herif hepsini alıy eve döniy.

Haliyetlerini sahaplarına veriy. Üç gün sonra poşa gızıyla düğün edeceklermiş. Günü garalı gız bebeği bi ağacın üstüne goyiy, herif hemen ağacın arhasına gizleniy. Gız başından geçenlerin bötüvüsünü daş bebeğe annadıy. “Ben anamın babamın bitek gızıydım, benim üsdüme titrir tirtriylendi. Geldim bu hallara düştüm. Ya sabur daşı sende mi sabur? Bende mi?”

Saburtaş şışmeye başlıy gız gene söyliy, sabur daşı eyce şışiy. Gız deyiy ki;

-“Ahan üç gün sorna da poşa gızıyla evlenecek... Sende mi sabur? Bende mi sabur?” deyince sabur daşı bebeği patlıy. Gız başlıy ağlamaya...

Herif ağaçlıkların altından çihıy gızın boynuna sarılıy:

-“Ben bilmedim, beni affet” deyiy. Giz da netsin, affediy. Deliganlı poşa gızını öldüriy. Günü garalı gızın günü ak olıy, gırh gün gırh gece düğün yapıylar miradlarına eriyler.

Gökten üç elma düşmüş, biri annadana, biri dinneyene biri de düğünü edennere...

Masal Aysel Düzyol'dan derlenmiştir. 45 yaşlarında olup ilkökul mezunudur. Masalı çocukluğunda babaannesinden öğrenmiştir.

GABAH GİZ

Çarşıdan aldım yazmayı, içine sardım gargayı, garga gah dedi, vah dedi, acuh da baha bah dedi... Varımış yoğumuş, bizden yoğu yoğumuş, yoh demesi yoğumuş.

Zamanın birinde yohsul bi garıyla bi de gocası varmış. Bunnarın heç uşahları olmamış, hergün garısı dua ediymiş... Bi gün dua ediyken demiş ki “olsun da bi gabah olsun.” Garının duası kabul oliy bidene uşağı oliy. Amma bu heç uşağa benzemiymiş. Bi dene gabahmış. Anası bunu her daim makkatın altına atıymış.

Aradan epeyim zaman geçiy... Anası çamaşır yuyuymuş, Gabah: “Ana çamaşurları ben yuyum” demiş. Anası vermiş, Gabah bunnarı almış getmiş gözenin başına, orada Gabağın içinden ayın ondördü gibi güzel bir kız çıkmış. Padişahın oğlu da burdan geçiymiş, bu gızı görmüş bayılmış. Gız hemen oğlanı ayıhtırmış. Oğlan gızın evini sorup sual etmiş sornada geçip getmiş.

Padişahın oğlu sarayına gedyi amma bu gız heç ahlından çıhmıy. Bi gün anasına annadıy. “Get o gızı baha iste” deyiy. Anası hizmetçilerini yollıy sordurıy, onnarın gızı olmadığını öğreniy, yalnız bi gabahları varmış deyiler. Bunnarın bitövüsünü oğluna söyliy. “O bi gabahtır. Onu nedeceksen ben saha daha hasını aluram” deyiy amma oğlanın gönlünü bi türlü edemiy...

Gelek Gabah gile... Mehlede düğün mü yoh, bi gomşuları evleniymiş, bunnarı da çağırılmışlar. Anası düğüne gidecekmiş, Gabah “Bende gelecem”demiş durmuş, anası “Sen bi gabahsan get makkadın altına gir” demiş. Anası getmiş Gabah da yerinden çıhmış düğüne getmiş. Bunu görenner hep şaşmış ayağına gader getmişler:

“Sen kimin gızısan”demişler. O da

“Beni süpürgeyle vuranın gızıyam” demiş.

Anası eve gelmeden eve gelmiş Gabağa girmiş. Bi gün gene düğün varmış amma anası Gabağı götürmiymiş. Gız gene anasından öğde gedyi düğün dağılmadan geliy, tam Gabağa gireceği sırada anası eteğinden dutup çekiy. Garı neye uğradığını bilmiy. “Ayın ondördü gibi güzel olduğuy bilmiydim” deyiy. Bu gızcağızı bi daha Gabağa sohmıy, artuh makkadın altınada atmıy. Ne yedürüp içeceğini şaşurıy.

E.. bu ara Padişahın oğlu da gızın derdinden deli olmuş Mecnun gibi gızın gapısında dolanıymış. Bi gün gızı görüy anasına gene söyliy. Anası da “Peki oğul bu seferde ben gedim bahım hassa saha istiyim” deyiy. Geliyki ne gele.. Gızı hemen veriylar. Gızın anasını da babasını da saraya alıylar, gırh gün gırh gece düğün ediyler, yeyiy içiy mıradlarına geçiyler.

Onlar erdi mıradına bizde çıhah kerevetine tahtına...

Masal Aysel Düzyol'dan derlenmiştir.

YEDİ BELA

Var varanın, sür sürenin... Abdessüz tekkeye girenin... Feleğe değneğini çekenin sopası da çohmuş... Zaman da o zamanmış... Yeddi bela adında bi oğlan varmış. Bu oğlan altı dene bela yapmış, yedinciden öğde bi Padişahın yanında hizmetkârlıh yapıymış.

Padişah ailesiyinen çoh mutluymuş. Anası, babası, garısı, iki yaşında da bi oğlu varımış. Yeddi belada ahırda yatıp gahıymış. Bi gün güccük oğlan ahlına geliy o gece gidip oğlanın hırleğinden kesiy, pıçağı da Padişahın anasının cebine goyuy. Gedip yerine yatıy.

Ertesi sabah sarayda velvele gopıy. Padişah bu işi kimin yapıp yapmadığını öğrenmek üçün çare arıy. O zaman Yeddi bela deyiy ki; “Padişahım ben ahırda yatıp galhıyam pıçağı arayın kimin cebinden çıkarsa o senin oğluyu öldürendür.” Padişah “eyi bir fikir” deyip herkesin cebini aramış. Pıçah anasının cebinden çıkmış. Hemen çocuğunu da anasının gucağına verip “Götürün azgın bi atın arkasına bu gariyü bağlayın param parça olsun. Ganlı gömleğinin bi parçasını baha götürün” deyiy. Cellatlar garının çocuğu öldüreceğine inanmıylar. Bu gariyü götürüp yeddi dağın tepesine goyuylar. Bi dene keklik vurup gömleğini gana baturup Padişaha getüriylar.

Garıcağuz tepenin başında ağlayıp sızlarken bi gayapa geliy iki tüy koyuy; “Bunnarın birini çocuğun bi tarafına birini de bi tarafına sür, çocuk hemen eyleşür” deyiy. Garı tüyleri çocuğun boynuna sürtiy, çocuk eyleşiy. Esgi halına geliy. Bunu gucağına alıy az gediş uz gediş... Bi dene gulubeye varıy. Bahıy ki tandur yanıy, ekmek kündleri de yanında durıy. Garı deyiy ki:

“Ben bunnarı büşürüm, kiminse elbette baha gızmaz.” Gahıy çocuğu yaturıy, ekmeği büşürıy. Bekliy heç kimse gelmiy. Gün batıy çocuğu da alıy gulübeye gidıy. Bi örtüye girip yatıylar. Sorna burayı gendine ev yapıy. Buranın sahabı heç gelmiy.

Bi gün Padişah asgerleriyle keklik avına çıhıy. Bi gaç dene keklik vurıylar. Padişah asgerlerine:

- “Bunnarı aha şurdaki gulubeye götürün Allah rızası üçün bişürsün bize versinler” deyiy.

Garı bunnarın gendini tanımaması üçün boyu barabar erhamla örtüniy amma asgerlerden biri bu gariyü sesinden tanıy. “Bu bizim Padişahın anası, ahurdaki uşah da onun oğlu” deyiyse de ötekiler inanmıy. Uşah o zaman Yeddi bela yanındaymış. Garı keklikleri bişürıy veriy.

Padişahın yanına gelen asgerler durumu annadıylar. Padişah da guşkulanıy. Asgerlere emir veriy;

- “Gedin o gariya söyleyin bu gün onun misafiri olacağam.” Asgerler gidip deyiiler. Garı: “Gocam bi iş için getti gelirse beni keser” deyiy. Padişaha bunu diyenden o da “siz gedin deyin ki Padişahımız tek gelmiy, yanında altı dene asgerle gelecek.” Garı mecbur kalıp “pekey” deyiy.

Padişahla askerleri geliiler misafir olıylar. Padişah biraz sonra kapıyı kitledi. “Herkes başından gecen birşeyi anlatsın” deyiy. Garı gızıy bozıy çok korkıy. “Hem evime misafir olıysız hem de başıma iş mı açacahsız” diye gızıy. Padişah ille de annadacahsız deyiy, hepsi kabul ediyler. Asgerin bi denesi başlıy “Bizim Yeddi bela adında bir hizmekgerimiz vardı. Padişahın oğlunun gafasını kesip pıçağı anasının cebine koyup o da kesdi dedi, garı da cezasını çektı” deyiy. Otekiler de bi şeyler annadıylar. Padişah da annatmış, sıra gariya gelmiş. Garı “ben annatmasam” deyiy. Asgerlerden bi denesi “Padişahım garı annatmadan öğde uşağı başından geçen bişeyi annatsın.” Padişah oğlana sorıy:

- “Padişahım bi gün annemle odun kesiydük, o hem ağladı hem de başımızdan geçeni annattı. Benim babam yohtur. Beni de güccükken kesmişler, annemle dışarı atmışlar. Orda bir gayapa baha tüy vermiş. Nenem tüyleri boynuma sürtmüş, ben de esgisi gibi olmuşum. Sornada bu eve gelmişük.”

Oğlan bunları annadandan Padişah anasını tanıyıp boynuna sarılıy. Af diliy, çocuğuyunan anasını alıp saraya döniiler. Hemmen Yeddi bela’yı azgın atın arhasına bağladı. “Gözümün öğünde parçalayın” deyiy, emir yerine getiriliy. Belege Yeddi bela’nın yeddinci belası da, gendi belası olarak tamam olıy. Sarayda herkes yeyiy içiy mıradlarına geçiyler.

Masal Ruhiye Potur’dan derlenmiştir. 40 yaşında olup ilkokul mezunudur.

CAN GARDAŞ

Bi varmış bi yoğumuş... Evvel zaman içinde bi garı goca iki dene de uşahları varmış. Bi gün geliy ki garı öliy. İki uşağıyla herif galıy. Bu herif bi gariyanın evleniy. Garı uşahlara bahmah istemiy. Bi gün gocasına “ben üryamda gördüm bu uşahlar bizi öldüreceklerdi. Sen onnarı kes de biz gurtulah.” Herif :- “Nasıl olur onnar benim öz uşahlarım, kesemem” deyiy. İkinci gün garı aynı lafı bi daha söyliy. Herif bi türlü kabul etmiy. Garı “Baha inanmıysan oyuh ağaç ziyaretine get ona sor, o saha doğru olanı söyler”.

Herif düşüniy sorna yola çıhıy. Garı ondan öğde kestirme yoldan gidip ağacın içine oturiy. Herif geliy deyiy ki;

-“Ey ziyaret hazretleri! Garım üryasında uşahlarımın bizi öldüreceğini görmüş. Garım onnarı bizim öldürmemizi istiy. Ben ne yapım sen baha yardım et...”

Garı ağacın oyuğundan sesleniy:

-“Ey insanoğlu! Sen onnarı kes, yohsa onnar ikizi de öldürecekler” deyiy. Herif de:

-“Onnar benim öz evlatlarım. Ben onnara nasıl gıyaram”

-“Sen gıymazsan onnar sizi kesecek, sen get de dediğimi yap.”

Adam düşüne düşüne eve döniy. Garı gene kestirme yoldan goşarah eve geliy. Herife de “Ne dedi ziyaret hazretleri” deyiy. “Ne diye uşahları kes” deyiy. O sırada uşahlar, analığıynan babasınının gonuşturlarını eşidip evden kaçıyorlar.

Az gedip uz gediylere dere tepe dümdüz gediylere... Altı ay bi güz gidenden, bi bayıra varıyorlar. Bu uşahlardan büyüğü güz güccüğü oğlanmış. Oğlan:

-“Bacı susazdım. Aburda goyunun çıynaduğu yerde su var. Oradan bi yudum içim.”

-“O suyu içersen sende guzu olursan sakgın içme.”

Güz negadin yalvarıysa oğlan gene suyu içiy. Allah tarafından hemen guzu olıy. Güz ögde, guzu peşinde gediylere... Bi gözeye geliyler, bu gözenin bıdiginde de bi ağaç varmış. Güz bu ağacın tepesine çihiy, guzu da altında yatıy, gedip otlıy gelip gözeden su içiy. Ağacın altında gün batandan gün doğana gadar yatıymış. Bi gün bi şahzade gözeye atını suvarmaya geliy. At ürkiy sudan içmiy. Ertesi gün şahzade gene geliy amma at gene ürkiy. Sorna şahzade başını galdırıp ağaca bahiy ki dünya gözeli bi güz oturiy, onu görenden ahlı başından gediye.

“Sen in misen, cin misen, yohsa nesen.”

“Ne inem ne cinem, ben de senin gibi bi insanam.”

İnmesi için yalvarıy amma gıza kâr etmiy. Şehzade de gıza aşuh olmuş. İlede endireceksiz deyiy durıy. Adamlar, ağacı kesip gızı endürebilürük diye başlıylar ağacı kesmeye. Ahşam olunca “Yarısını kesdük yarısını da sabaha keserük” deyip gediylere. Bunnar gider getmez guzu geliy ağacın kesük yerini yalıy ağaç tekrar aynı halına geliy. Şehzade ertesi sabah adamlarınan geliy bahiy ki ağaç heç kesilmemiş gibi durıy. Adamları gene kesmeye başlıylar amma ahşama kesip bitüremiyler. Bunnar gedenden guzu geliy ağacı yalıy ağaç esgisi gibi olıy. Şehzade sabah gelip bunu görenden şaşurtıy galıy...

Bu durum bi kaç gün devam ediy. Şehzade bahiyki bu iş bele olmıyacak bi cadı garı bulıy bunnan gözeye gediye, gendi de ağaçların arhasına gizleniy. Cadı garı kor gılığına giriy gözede palazları yıyhıy, bu sırada tohacını yalandan gaybediy. Güz yohardan bağırıy: “Eze ne arıysan.” “Yavrum sesee gurban olum, tohacımı gaybettim onu arıyam. Baba heyrine gel ahunu bul da elim ver, benim gözüm görmiy” diyenden güz ağaçdan eniy. Şehzade de hemen gızı dutıy, götürmek istiy. Güz getmiy, deyiy ki:

-“Benim bi guzum var, o gelmeden bi adım atamam. O gelsin o zaman onuda yanıma alur giderem.”

Şehzade olur deyiy, ahşama doğru guzu geliy. Hep birden saraya gediylere. Şehzade gızla evlenmek isdiy, o da gabul ediy. Gırh gün gırh gece düğün ediyler, şehzade de mıradına eriy. Gızla guzu da rahat ediyler... Güz bu guzuyu hep yanında gezdüriy. Bunnarın mutluluklarını cariyeler çoh gısganıylar.

Bi gün baş cariyeye “Bu gızı öldürek yerine ben geçim” deyiy. Güz havuzun başındayken gızı havuza iteliy. Asbaplarını değışiy hanımının yerini alıy. Ahşam olıy şehzade gıza “Neye bele gararmışsın” deyiy. Cariyeye de “Bu gün güneşde çoh galdım ondan” deyiy.

Aradan zaman geçiy, cariyeye hep guzuyu kesdürmek istiy. Şehzade de “Sen bunu çoh seviydin neye kesdüriysen” deyiy. Cariye ille de dedüğüm olsun diye diretiy. Bu ara guzu hep havuzun başına gediymiş;

“Can gardaş canan gardaş, nasılsan eyi misen.”

“Can gardaş canan gardaş, ben eyiyem hasam, bi balığın garnındayam, bi dene de oğlum oldu, merah etme” diye gız balığın garnından sesleniy. Bunnar belece her gün gonuşuyarmış. Şehzade de guzunun havuz başında durmasını çoh merah ediymiş. Bi gün havuzun oralarına gizleniy. Guzu havuzdaki bacısıynan gonuşmaya başliy. Şehzade bunnarın gonuştuklarını görenden şaşurdıy. Hemen emir veriy havuzu boşaltdırıy. İçindeki balığın garnını yardurıy, içinden gızınan bi oğlan uşağı çıliy. Şehzade sevincinden yerine sığmıy. Hemen cariyeyi atlara bağliy, dağ dağ dolastırıp pırtık pırtık etdüriy. Gendi de garısını uşağını bağrına basıy, garısına deyiy ki;

“Biz bu günümüzü guzuya borçluyuh, o guzu da bi keramet var ki hasaca gonuşıy” diyenden, gız gardaşının başından geçenleri bir bir annadıy. Şehzade de artuh guzuya bi gardaş gibi davranıy. Hep birlikte yeniden yaşamaya başlıyılar.

Onnar erdi mıradına biz de erek mıradımıza...

Masal Nuri Potur’dan derlenmiştir. Masalı Anneannesinden öğrenmiş.

GAZANGAYA DAĞI

Gocagarının biri bahıy ki güneş doğmuş; -“Gahım guzularımı alım da yaylaya çıhım” deyiy. Guzularını başına toplıy dağın tepesindeki yaylaya geliy, birden ayam bozıy. Hava gürlıy, deyiy ki;

-“Guzularıma bi ziyan olmasın da bi dene guzumu gurban keserem.” Yağmurıla garışuh dolu sicim gibin yağıymış. O zaman gazanda da süt gaynıymış. Gocagarı, hemen sütü deviriy, gazanı guzuların başına geçiriy. Biraz sorna dileği gabul olıy, dolu durıy. Gazanını tekrar gurıy, guzuların sırtından bi dene geneyi alıy, “Ha o gurban, ha bu gurban” deyip geneyi öldürıy. Yaptığı Allah’ın göynüne güç geliy; gocagarıyı, guzularını süt gazanını oracıhda daş kesiy.

Şimdi orada guzulardan bazısının sırtı, bazısının başı, bazısında ayağı belli olıymış. Onnarın yanı başında garıynan, gara gazanın şeklinde onnar olduğı anlaşılıymış.

İşde Erzincan’ın meşhur Gazangaya Dağı belece meydana gelmiş olıy.

Başha bi rivayete göre de; Bu yaylaya çoh zengin bir kervancıynan, emrindeki adamlar gelmiş, gonahlamışlar. Çobanı guzuları sağmış, gazanı gurmuş süt bişürıymış. O sırada yaşlı bi adam sırtında torbasıynan gelmiş. -“ Bu gazanda ne gaynıy, sizin efendiz nerede?” demiş. Çoban hemen efendisinin yanına getmiş. Durumu annatmış. Kervancı:

- “Ben şu gayanın yanına sahlanıy sen beni bulamadığıy sölersen. Gazanda da gatran gaynıy dersen, çeker gider” deyiy.

Çoban yaşlı adamın yanına geliy, efendisini bulamadığını söliy. Adam da; - Gazandaki sütse azacuh verde içim, garnım çoh aç" deyiy. Çoban; - "Süt ne gezer, gazanda gatran gaynıy" deyiy. Yaşlı adamcağız gazana bi dekme vurup deviriy.

- "Siz de guzularızda burada daş kesilesiz." deyiy ve adam ortadan gaybolıy. Kervancı, guzuları, gazanı hep daş kesiliyer.

Bugün bunların hepsi belli olarak durıy. Gazangaya Dağı belece meydana geliy.

Not: Efsane Huriye Gül'den derlenmiştir. 64 yaşındadır. Kazankaya Dağı hakkında çeşitli varyantlar vardır. Ben ikisini bulabildim. Dağın tepesindeki kazan şekline göre çeşitli şeyler söylenir. Yalan söylemenin cezası ve Türk edebiyatındaki "taş kesilme" motifi tam olarak verilmiştir.

GELİNLERİN BAYIRI

Bizim Esesi'de (Çatalarmut), kövün yoharısında çoh dik bi bayır varmış. Kövlüler düğünlerini bu bayırda yapıyarmış. Gene bele bi düğün yapılyken esgiler geyinmiş bi adamcuğaz, elinde sopası, sırtında torbasıynan şenniğe yanaşıy:

- "Baha düğün pilavından birez verin de garnımı doyurum" deyiy. Orda bulunannar da;

- "Bize yetdi de sen mi galdın, pilav milav yoh" deyiyler, adamcağuz pilavdan vermiyer. Bu sefer adam sopasını yere dayıy;

- "Siz baha madem ki pilav vermiysiz, hepiz burda daş kesilesiz." diye beddua ediy. Adamın duası gabul olıy. Bayırda negaddin şey varsa bütünüsü daş kesiliy. Gelinle damat çüt çüte dimdik ayahda durıyken daş kesilmişler. Yanlarında pilav gazanları, daş kesilen odun pırtıkları, çadırları hep daşdan amma belli olarak durıyalar.

Şimdi bizim kövde negaddin düğün yapılsa, kim ne istese hemen verürler. Düğün sırasında gelin bayırını hatırandan geçürtmeyen adama ıraslanmaz.

Not: Efsane Nesibe Yeşilyurt'tan derlenmiştir. Ev hanımı olup 40 yaşında okur yazarlığı yoktur. Efsaneyi doğup büyüdüğü köyde yaşlılardan dinlemiş. Bu efsane köylülerin düğün sırasında gönülleri gibi ellerinde bol olmasını sağlamıştır.

TAŞLAŞAN DÜĞÜN

Senenin birinde çoh gış olmuş. Her taraf garlarla gaplanmış. Bi çobanın goyunnarı açlıhdan ölecekmiş. Çoban yakınlarında bulunan bi gayri müslimin evine gedi, ondan istiy. Adam çobana deyiyki, "Gızını baha verürsen saha ot verürem." Çoban bunu gabul ediy, ahşam evine geliy durumu gızına annadıy.

Gız sabaha gader ağly. Sabah yahını Allah' a dua ediy. Es rüzgârım es, müslümanı gâvurdan kes." deyi. Sabah olıy bahıylar ki gar erimiş, otlar yeşermiş, ayam açmış, yaz gelmiş. Hemen babasının boynuna sarılıy beraberce Allah'a şükrediyler. Belece goyunnar aclıhdan gız da gâvurdan gurtulmuş olıy.

Bi Türk gızını zorla bi Ermeni oğluna nişanlamışlar. Ama gız buna ırızı değilmiş. Aradan günner, aylar geçmiş, düğün zamanı gelmiş çatmış. Gızı telinle duvaginla gelin götüriylerkene gız Allah'a dua etmiş; "Allah'ın onnarı orada beni de burada daş kes" demiş. Gızın duası kabul olmuş, orada hepsi daş kesilmişlerdir.

Not: Efsaneler Nesibe Yeşilyurt'tan derlenmiştir. Anlatılmak istenen açıktır. Erzincan'da gayri müslime kız vermenin doğuracağı sonuçlar gösterilmektedir.

NAMUS VE VİCDAN

Üç arkadaş Erzincan'dan uzak bi memlekete gediylermiş. Yolda yağmura dutulmuşlar. Üstü gapalı bi yer ararken bi mağara görüyler, buraya girmişler. Yağmur yağa yağa sel gelmiş. Bi gayayı mağaranın ağzına gapatmış. Bunlar içeride galmışlar, epeyi uğraşmışlar gayayı gırmaşduramamışlar.

İçlerinden biri "Burda ölmeye öleceyök, hepimiz bi meselemizi söliyek Allah'a yarar bi iş yapmışsah bizi burdan gurtarır." deyi. Biri demişki "Bi gün bahçamda adam çalışduryıdım. Herif küreyi atduğu gibi ben çalışmıyam dedi, getti. Ahşam eve gelenden garıma annaddım. Dedim bu adamın bizde haggi kaldı, ne edek. Garım da bi figkareye ver, dedi. Ben de bi guzu aldım, o guzu goyun, goyunun da guzuları oldu, böyütdüm, besledim, hasaca bahdım. Günün birinde bu adam geldi, çoh acıhmış benim buradan alacağım vardı bi garnımı doyurum dedi. Bende onun yevmiyesinden aldığımı goyunnarı görseddim. Bunnar senin südlerin ben yedim helal et, dedim. Bu işim Allah'a yararsa bizi buradan halas eder." Daş yerinden gırmaşmış ama çıhamamışlar.

Adamların ikincisi başlıy annatmaya "Ben çobandım. Bi ağanın davarını otarıydım. Bi gün hanıma dedim ki -bana bi parhaç yoğurt mayala, babamgile götürüm, yesin.- Yoğurdu aldım gettim. Ahşam olmuşdu. Anamınan babam uyumuşdu. Onnarı uyandırmaya gıyamadım, başlarında bekledim. Sabah oldu uyandılar. "Ne zaman geldin" dediler "Ahşam geldim" dedim onnarı uyandırmadığımı söyleyip işime döndüm. Eğer bu işim Allah'a yararsa bizi burdan halas eder, gurtuluruh." daş biraz daha gırmaşmış gine geçememişler.

Üçüncü adama sıra gelmiş "Ben vahdında çok zengündüm. Gomşum figkareydi, çohh güzel bi de garısı vardı. Bu garı benden buğda isdemeye geldi. Ben de benimnen buluşursan verürem dedim. Garı geddi, sorna ırıza olmuş, uşahları çoh acıhmış, geldi soyundu. Elini dutdum titiredi, dedim "niye titiriysen" dediki "Allah'dan gorhıyam onun için titredim." Ben de "Sen Allah'dan gorhısan da ben niye gorhmıyam" dedim, garıyı birahtım. Buğda verdim getti. Eğer bu işim kabul olduysa Allah bizi burdan halas eder, gurtarur." demiş Bahmışlarki gaya yuvarlandı, mağaranın önü açıldı. Bu üç arhadaş belece buradan gurtulıylar.

Not: Efsane rahmetle andığım Hüseyin Gül'den 1973 de derlenmiştir. Olay çocukluk yıllarına aitmiş. Efsane; olağan üstü nitelik taşıyan kişı, varlık ve güçler üzerinedir.

AL GARISI

Bizim kövde bundan 50-60 sene önce bir bey varmış. Kövün ileri gelenlerinden biriymiş. Tarla tump desen çoh, ahurda atı, öküzü, davarı malı çoh. İşi başından aşmış, emrinde gaçdene adam çalışdırıymış. İşte bu beğin çoh iyi bir atı varmış. Bunnan şehere gedip geliymiş. Bi gece yatiyken bahar ki ahurdan nal sesi geliy. Gedip bahıy ki bişe yoh. İkinci üçüncü gece yine bu sesleri eşidiy, gediş bahıy ne baha, at kan ter içinde, saçları da örülü. Megerse bunu al garıları yaparmış. Ondan sonra her gece sabahlara kader atı beklıyler. Bişey yoh. Beklemedikleri geceler gine aynı vaziyet. Bu sefer kövün büyüklerine diyi ki hal böyleyken böyle. Buna bi çare bulah. Yoksa at yorgunluktan ölecek. Onlar da deyler ki bunun tek çaresi atı al garısından kurtarmah. Atı eğerliyek üstüne de acı sağıs sürtek al garısı ata binende yapuşur galır. Al garısının biryerine iğne iliştürenden göze görüniymiş. Bunlar dedüklerini yapıylar.

Gece bey bakiyki ne baka ahurdan nal sesleri geliy. Biraz durup beklıy, sonra eline iğneyi aliy, gidiy ahura bakiyki at gene kan ter içinde tepiniy duruy. Ula deyiy, eğer al garısı getseydi at dururdu, demek ki yapuştu galdı. Haman iğneyi sallıy, garı gözüne görüniy. Bunu aliy evine götürüy.

Al garısının bulunduğu evde her şey çok bereketli olurmuş. Bunu yeddi sene çalışdırıylar. Eleki tek başına evin hamurunu yoğurıy, çamşurlarını yıhıy, bağı bahçayı hakkediymiş. Hele ki bi ekmek bişürüymüş ki, sorma. Yemeyinen doyulmıymış.

Aradan epey günler geçiy, bigün al garısı suya gediş. Kurunun başında da uşahlar aşuh oynıylarmış. Al garısı yakasındaki iğneyi gorkusundan çıkaramazmış. Oradaki uşahlardan birine: -“Abu yahamdaki iğneyi çıkardın da behe verin. Benim parmaklarım yara da ondan çıkaramıyam” deyiy.

Uşahlar da iğneyi çıkardıylar. Al garsı hemen gaybolıy. Ev sahapları beklıyler ki garı gelsin amma ne gelen varmış ne de giden. Hemen biri dışarı fırlıy. Kurunun başındaki uşahlara sorıy. Onlar da deyiler ki; bize abu iğneyi çıkardın dedi biz de çıkardduh, garı ortadan gayboldu.

O sırada bey de buraya geliş. Kurunun icindeki suya bahıy ki ne baka, su gızıla boyanmış, ahıy gediş. Megerse al garısı tayfası gendilerinden ayrılıp da sonra döneni kabul etmez onu öldürürlermiş.

Not: Efsane 1973’de rahmetle andığım Hüseyin Gül’den derlenmiştir. 67 yaşındadır. Al Karısının folklorumuzda ayrı bir yeri vardır. Dr. Saim Sakaoğlu’nun 101 Efsane adlı eserinde de geçmektedir.

SÖZLÜK

A –

Abuh olmak :	Güvenmek
Alaf :	Hayvan yemi
Aluç	:Erik
Ashap	:Elbise, giysi
Aşşuh	:Kemik
Ayam	:Hava, iklim
Ayvan :	Sundurma ev
Azık :	Yiyecek

-B-

Baca	:Dam
Bat :	Basamak
Bıcık	: Parça
Bıcırık :	Köşe
Bidik	:Kenar
Bıldır	:Geçen yıl
Biliklemek :	Bükmek
Bodik	:Cüce, kısa
Böğür	:Böbrek boşluğu
Böğürmek :	Hayvanca bağırarak
Basbatal :	Büyükçe, kocaman
Buhirik :	Baca, ocak yolu
Bütövü :	Bütün, hepsi

-C-

Camuş :	Manda
Cıbil :	Çıplak
Cırtlamak :	Sıkıp içini çıkarmak
Civelek	:Ele avuca sığmaz
Culuh	: Hindi
Cücük	:Civciv
Cünüklük :	Bataklık

-Ç-

Çah :	Eski evlerde bulunan su dökülecek yer
Çeper	:Çit

Çermik	:	Kaplıca, sıcaksu
Çırpı	:	Kuru dal parçaları
Çırtık	:	Çok az parça
Çiğit	:	Çekirdek
Çüçük	:	Düdük
-D-		
Daşlık	:	:Ayakkabı çıkarılacak yer
Dadanmak	:	Alışmak
Daldalanmak:	:	Gizlenmek, saklanmak
Degirmi	:	Yuvarlanmak
Demin	:	Şimdi
Densüz	:	Sözünü sohbetini bilmeyen, tanesiz
Deynek	:	Sopa
Di	:	Haydi
Dolap	:	:Pencere
Doluhmah	:	Ağlamaklı olmak
Düge	:	:İki yaşında inek
Dügelek	:	Sığırların aniden delice kaşması

-E-

Eke	:	Yaşlı
Emi	:	Amca, olur mu?
Emele gelmek	:	:İşe yaramak
Ena	:	Ünlem, ya!
Erham	:	:Kadınların büründüğü örtü
Eskötek	:	Kadın
Eşik	:	Kapı altı
Eze	:	Teyze

-F-

Fıngılamak	:	Yerinde duramamak
Fırfırık	:	Fırıldak, cahil
Fırıklenmek	:	Başı boş dolanmak
Fırılanmak	:	Etraftı dolanmak
Freng (k)	:	Avrupalı
Fistan	:	:Elbise

-G-	
Gaga	: Kuşların boynuz yapısındaki ağız ve dudakları yemiş
Ganaz	: Verev
Gayapa	: Güvercin
Gazel	: Kuru yaprak
Geven	: Diken
Gıldırık	: Yuvarlak
Gındırlamak	: Yuvarlamak
Gobal	: Kalın sopa
Goldik	: Kısa
Göze	: Kaynak
Gügüm	: Bakırdan su testisi
-H-	
Hacil olmak	: Mahcup olmak
Halbur	: Elek
Haliyet	: Düğün hediyesi
Hendek	: Çukur
Harh	: Ark
Has	: İyi güzel
Helki	: Kova
Hal, hekat	: Durum, vaziyet
Hemin	: Şimdi
Hiltik	: Gevşek
Him	: Temel
Horata	: Karşılıklı konuşma
Hortik	: Geniş delik
-I-	
Irgalamak	: Sallamak
Irgat	: İşçi
-İ-	
İdman	: Spor, antreman
İğ	: Yün bükme aleti
İstindağ	: Sorguya çekmek

-K-

Kal	:	Olgunlaşmamış meyve
Kam	:	Avak (Tarlanın suyun çıkması)
Kerti	:	Bayat
Kurun	:	Çeşme yalağı
Kürümek	:	Sıyırmak, temizlemek
Künd	:	Bir ekmeklik yuvarlak hamur parçası
Küvle	:	Tandırın hava deliği
Kom	:	Ağıl
Kösnük	:	Sevimsiz ihtiyar
Keramet	:	Hayrete düşüren olağanüstü olay

-L-

Lapistik	:	Yassı
Lüllük	:	Musluk
Lüver	:	Silah, tabanca
Log	:	Yuvarlak taş
Leng	:	Topal, aksak

-M-

Mabeyin	:	Sofa,hol
Madek	:	Manda buzağısı
Mayışmak	:	Kendini bırakmak, serilmek
Mensimek	:	Mühimsemek
Merek	:	Samanlık
Merdene	:	Oklava
Muzu	:	Bela, sıkıntı

-N-

Nahr	:	Sürü
Nalın	:	Takunya
Nebedir olmak	:	Kayblmak
Nedim	:	Ne yapayım
Negadin	:	Ne kadar
Nezük	:	Taze
Nezir	:	Adak

-Ö-

Örtü	:	Yatak
------	---	-------

Öbek	:	Küme
-P-		
Palaz	:	Kilim
Palliklemek	:	Gelişigüzel atmak
Part	:	Karın
Pırtı	:	Giyecek
Pırtık	:	:Parça
Pinti	:	Cimri, İhtiyar
Puhurik	:	Soba bacası
Peseslemek	:	İkna etmek
Poşa	:	Erzincan'da çingenelere kısmen benzeyen bir kitle.
-S-		
Seko	:	Palto
Sini	:	Büyük tepsi
Sofa	:	Hol
Sünepe	:	Avare, başıboş, pis dolaşan
Surha	:	Hediye
-Ş-		
Şakgalamak	:	Parçalamak, ayırmak
Şilte	:	Döşek Yüzü
Şınık	:	:Tenekenin dörtte biri
-T-		
Tapiklemek	:	Uyuklamak
Tentene	:	Dantel
-U-		
Uduplu	:	Temkinli
Uşgur	:	Kemer
-V-		
Vıvılık	:	Yerinde duramamak, hareketlilik
-Y-		
Yegin	:	Hızlı
Yolluh	:	Yol azığı, uzun dar kilim
Yüklük	:	Kapılı büyük duvar dolabı
-Z-		
Zavrak	:	Ağzı kapalı bakır kazan
Zırzır	:	Fazla konuşma, laf

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

V

ANADOLU

HALK KÜLTÜRÜNDEN ESİNTİLER

(1930- 1960)

Tahir Erdoğan Şahin

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

KÜLTÜR, TARİH, DİN

Kültür, bir toplumun yaşama biçimi ya da o toplumun sahip olduğu maddî ve manevî değerlerin tümüdür. Toplumların dünya görüşü ve yaşama biçimi, o toplumun kültür değerleriyle şekillenip anlam kazanır. Kültür unsurları, bir milletin duygu ve düşünce kalıplarını, bilgi, sanat ve beceri birikimlerini, tarihlerini ve sosyal yapısını içine alır. Toplumun tarihi ve kültürü iç içe yürüyen iki olgudur. Bazı vakalar, genel gidişatı hızlandırabilir, yönlendirebilir ya da farklı yönlere savurabilir. Her vaka az ya da çok bir etki unsurudur, ancak hiçbir toplum tümüyle değişip dönüşmez, farklı evrelerdeki yeni kazanımlarıyla ana unsurlarıyla birlikte kendi tarihi serüvenini yaşamaya devam eder.

Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından biri de hiç kuşkusuz bu milletin kahır ekseriyetinin İslâm dinine geçişi olmuştur. Emevîler döneminde Türk-Arap ilişkileri sürekli savaşlarla geçmiştir. Bunun en önemli nedeni Emevîlerin Arap milliyetçiliğini ön plânda tutma siyasetleri ve Türklere karşı gösterdikleri sert davranışlardır. Bu nedenle Türkler 745'te *Ebu Müslim*'in çıkardığı ihtilâlde ona büyük ölçüde yardımcı oldular. Türklerin verdiği destekle Abbasî Devleti kurulmuş oldu (750).

751 yılında Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı'ndan sonraki olaylar Türklerin Müslümanlığı tanımalarında etkili oldu. Dostça gelişen Türk-Arap ilişkileri, Türklerin bireysel ve gruplar hâlinde İslamiyet'i kabul etmelerini sağladı. Türkleri ilk kez önemli görevlere getiren Halife Mansur olmuştur. Harun Reşid zamanında saray muhafızlığı yapan Türkler *hassa* ordusu olarak İslam adına pek çok gazaları gerçekleştirmişlerdir. Bizans IX. yüzyıl ortalarına kadar birlik içinde olan ve uçlarda yerleştirilmiş Türk ordularına sahip Abbasîler karşısında sürekli geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Horasan valiliği sırasında Türklere büyük ilgi duyan Halife Me'mun, ordusunu Türklerden kurmuş, kardeşi Emin'i bu orduyla yenilgiye uğratmıştır. Abbasî Halifelerinden Me'mun ve ardından da Mu'tasım, Türkleri İslam ülkelerine getirmeye gayret göstermişlerdir. Anne tarafından Türk olan Mu'tasım, halife olduğunda, ülke içerisinde var olan karışıklıkları ve Bizans saldırılarını Türk askerî gücünden yararlanarak gidermeye çalıştı. Bu dönemde *Afşin*, *Eşnas*, *Buğa* ve *Itak* gibi Türk komutanları İslam ordularının başında büyük başarılar elde ettiler. Türklerin İslam dinine girmeleri ve XI. yüzyıldan itibaren öncü rol almaları, Türk ve İslam tarihinin ikinci devresi kabul edilen "Türk-İslam tarihi" dönemini başlatmıştır.

ANADOLU TÜRK- İSLAM KÜLTÜRÜ

İslamiyet'ten önceki Türk devlet ve toplumlarında yüzyıllar içerisinde şekillenen töre ve geleneklerin önemli olduğu bir yaşama biçimi vardı. İslamiyet benimsendikten sonra, bu dinin değerleri ve kurumları Türk toplum hayatına yeni bir yön vermiştir.

Anadolu'ya gelen Türkler, bu ülkeyi fethederek yurt edinmişler, böylece tarihlerinde önemli bir dönem başlatmışlardır. Bu dönem; Anadolu'da kurulan Anadolu Selçukluları ve bu devlete bağlı Melik Devletleri, Anadolu Türk Beyliklerini, XIV-XVI. yüzyıl arasında hüküm süren diğer devletleri, Osmanlıları ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kapsamaktadır.

Anadolu Türkleri; Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde göçebe, şehirli ve köylü olmak üzere başlıca üç gruba ayrılmaktaydı. Göçebeler, Anadolu'da Orta Asya'dakine benzer bir hayat yaşıyorlar, hayvan besliyorlardı. Anadolu'daki göçebeliğin Orta Asya'dan farkı, yaylak ve kışlakların devlet tarafından belirlenmiş olmasıydı. Oradaki gibi sürekli yer değiştirmek gerekmiyordu. Fakat göçebelik Anadolu'da zamanla azalmış, boyların birçoğu şehir ve kasabalara yerleştirilmiştir.

Anadolu, Türkler tarafından fethedildiği dönemden sonra Orta Asya, Azerbaycan ve Horasan'dan gelen Türk kitlelerinin akınına uğramıştır. Kısa zamanda Türk nüfusu ezici bir çoğunluk kazanmıştır. Ülkenin Türkleşmesi ve İslamlaşması süresi içinde Türk dili egemen bir duruma gelmiş, günlük hayat içinde bu dil kullanılmıştır. Türkçe olarak tasavvuf şiirleri yazan büyük halk şairleri yetişmiştir. Başta *Yunus Emre* olmak üzere *Hoca Dehhanî* ve *Nesimî* bu alanda ün yapmışlardır.

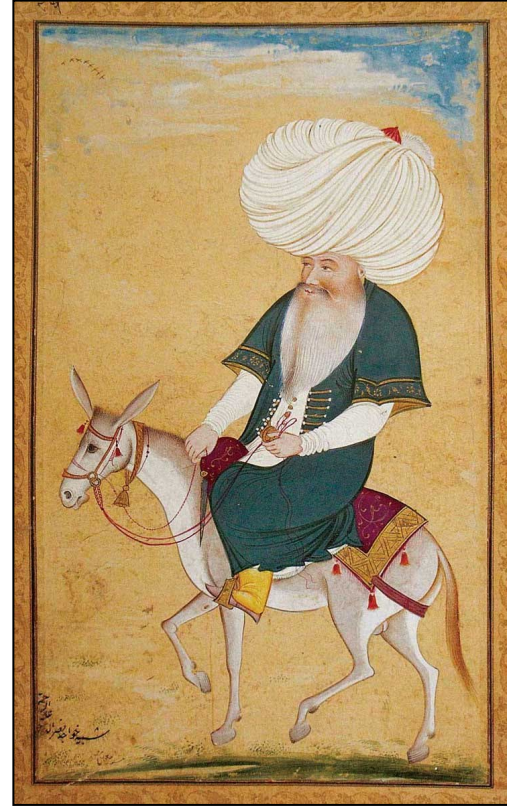
Türk Beylikleri Dönemi'nde Arapça ve Farsçadan çok (özellikle XIV. ve XV. yy.) Anadolu'da kullanılan Türkçe, edebiyat dili olmaya başladı. *Gülşehri*, *Aşık Paşa* ve *Ahmedî* gibi şairler yetişti. Hatta *Karamanoğlu Mehmed Bey*, Türk dilinin resmî kurumlarda ve halk arasında konuşulması gereken tek dil olması için gayret göstermiştir.

Hoca Mes'ud, Doğu ve Batı dünyasında büyük üne sahip olan "Kelile ve Dimne"yi Türkçe'ye çevirmiştir. Halk arasında sevilen *Seyyit Battal Gazi*, *Danışmendname*, *Cengizname* ve *Ebumüslim* gibi kahramanlık hikâyeleri, sade Türkçenin güzel örnekleridir.

XIII. yüzyılda yaşayan *Nasreddin Hoca*, *Keloğlan* ve *Bektaşî* fıkraları günlük hayatın bir parçası olmuştur.

Mengüçükler, Saltuklular, Danışmendliler ve Artuklular egemen oldukları yerlerde, kültür, sanat ve edebiyat ürünleriyle adlarını duyurmuşlardır. Anonim "*Selçukname*" ler, "*Ahmediye*", "*Muhammediye*", "*Battal Gazi*", "*Hz. Ali Cenklere*", "*Tahir ile Zühre*", "*Leyla ve Mecnun*", "*Arzu ile Kamber*" gibi kitaplar ile çok sayıda masal ve destan bugüne değin gelebilmiştir.

İnsanların günlük hayatı, içinde buldukları siyasî, kültürel, sosyal ve ekonomik konumuyla yakından ilgilidir. Ayrıca, köy ve şehir toplumlarında günlük hayat birbirinden

Nasreddin Hoca'nın XVII. Yüzyılda yapılmış bir minyatürü. İstanbul-Topkapı Sarayı Müzesi.

farklı olduğu gibi, dünya anlayışları ve değerleri de birbirine uymaz. Osmanlılar, İslâm dünyasının ortak uygarlık unsurlarının bir kısmını Selçuklulardan miras almışlardır. Gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar çok sayıda din ve dillere bağlı toplumları içine alan, dünya üzerinde büyük etkinliği olan “*âli devlet*” lerdir. Farklı din ve etnik kökenden gelen bu topluluklar arasında bazı temel farklılıkların olması doğaldır. Ülkenin geniş toprakları üzerinde yer alan bölgeler arasındaki farklı yaşama biçimleri, kent ve köyler arasında da oldukça belirgindir.

Osmanlı ülkesinde halkın büyük çoğunluğu tarım, ziraat ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Köylü ve göçebe olan bu insanların günlük hayatında, yüzyıllardan beri süre gelen gelenek ve görenekler sürdürülerek, bu değerlerin Türk kültürünün gelişen yapısı içinde yaşatılması sağlanıyordu.

Köylerde, insanların günlük hayatı iş ve ev arasında geçiyordu. Türk köylüleri, özellikle kış akşamları belirli odalarda toplanır, çeşitli sohbetler düzenlerlerdi. Köy sorunlarının da görüldüğü bu toplantılarda oynanan oyunlar, anlatılan menkıbe ve masallar, zaman zaman dinlenen halk ozanları oldukça neşeli günler geçirilmesini sağlıyorlardı. *Muhammediye, Ahmediye, cenk kitapları, cönkler, âşık hikâyeleri, bin bir gece masalları* hem köylülerin, hem de kentlilerin hayatlarında önemli bir yere sahipti. *Ebu Muslim, Battal Gazi Destanları, Hz. Ali Cenkeri; Yeniçeri Ocaklarında ve tımarlı sipahiler arasında sürekli okunan kitaplardı. Halk arasında İncili Çavuş, Nasreddin Hoca, Bektaşî fıkraları, Karagöz, orta oyunu ve seyirlik oyunları* özel ilgi görürlerdi.

Cumhuriyet Dönemi'ne geçildiğinde, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar zamanında kazanılan değerler az ya da çok değişip dönüşerek halk arasında geleneksel yapılar olarak bu yeni dönem içerisinde de bir biçimde devam etmiştir. Arap harflerinden Latin harflerine geçişte, ister istemez geçici bir travmanın yaşanması doğaldır.

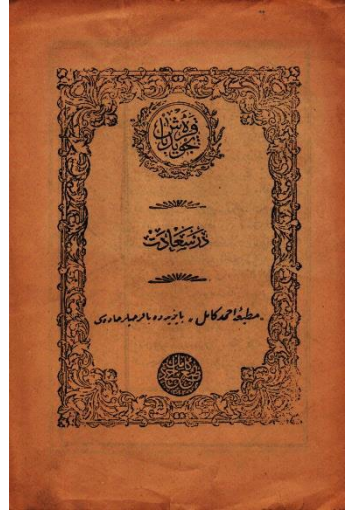
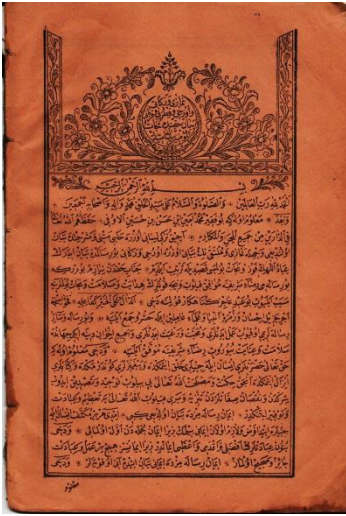
1930'larda halk, çoğunluğu henüz Arapça harflerle basılı temel eserleri okumaya devam etmiştir. Yeni matbuatın eski kitapları Latince olarak basması ve halkın bu yeni alfabeyle tanışması ölçüsünde, eski halk kültürüne ilişkin kitapların çevrimi de giderek hızlanmıştır. 1940'larda Arapça alfabeyle basılı kitaplar hâlâ okunuyor olsa da, halkın asla vazgeçemediği temel dinî ve hikâye kitaplarının hemen hemen hepsi yeni alfabeyle basılıp dağıtılır olmuştur. Bu kitap ya da kitapçık niteliğindeki eserlerin, Arapça yazımından vaz geçilmeyen çeşitli dua ve kâğıt levhaların köylülere ulaşmasında şehir ve kasabalardaki satış yerlerinden ayrı olarak çerçilerin büyük rolü olmuştur. Bu nedenle 1930- 1960 arası kırsal kesim için “*Anadolu Çerçi Kültürü*” adını vereceğimiz bir devre yaşandığını söylemek pek yanlış olmaz

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çıkarılan Milli Eğitim Dergisinin 1995 tarih ve 126 sayılı nüshasında görüleceği gibi, bu dönem halk kültürüne ilişkin verileri “Geçmiş Zaman Hikâyesi” adıyla neşretmiş, ŞARKİSTAN başlığı adı altında bu yazı serisini devam ettirmeyi düşünmüştük. Ne ki olmadı, görselleri bol olan o makaleyle öylece kalakaldı. Ta ki yirmi beş sene sonra, elimizdeki malzemeyi değerlendirmek istedik ve bu çalışma ortaya çıktı. Şunu da hemen belirtelim ki bu yazı, konuya ilişkin olarak “ne var ne yok, kim ne yapmış, kim ne demiş” tarzı bir çalışma değil, hacmi ve niteliği elimizdeki dokümanlar ölçüsündedir.

KİTAPLAR, LEVHALAR, NUSKALAR; İNCİK BONCUK- TAS TABAK BİÇOK ŞEY

Anadolu da köy köy, mezra mezra gezen çerçiler, kırsal bölgelerde ihtiyaç duyacağı ıvır zıvır pek çok unsur yanı sıra öteden beri halkın sevgilisi hâline gelmiş cenk kitaplarını, aşk öykülerini, *Nasrettin Hoca* ve *Keloğlan Masalları*'nı ulaştıran mühim şahsiyetlerdi. Genellikle, bir tas buğdaya üç sıra boncuk, beş-on yumurtaya bir iki cenk kitabı, arada eski antika unsurlara belki para ya da başkaca yeni eşyalarla takas edilmiştir.

XX. yüzyıl başlarında neşredilen bir namaz hocası kitabından bir sayfa ve *Krabaş Tecvidi*'nin ilk sayfası.

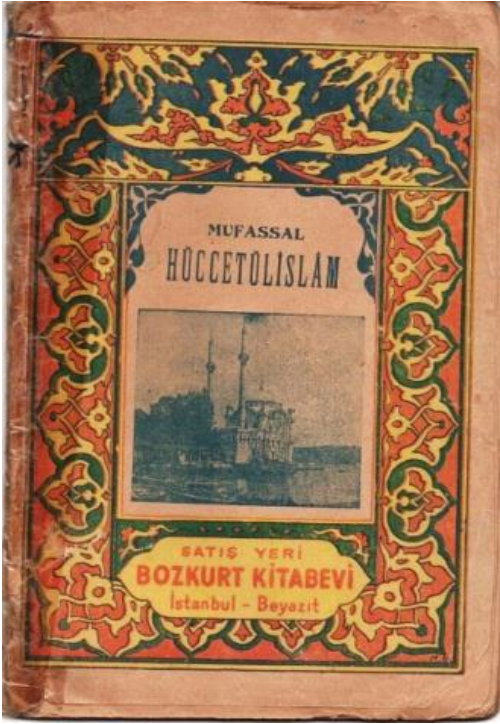
Mesleğimiz ve tutkumuz gereği, günlük hayatımızın önemli bir bölümünü kitaplar teşkil etmiştir. Geç de olsa, 1970'li yıllarda Anadolu halk kültürüne ait kitaplarla da özel olarak ilgilenmeye, köylerde kaybolup gitmeye ramak kalmış bu tür neşriyatı edinmeye çalıştık. Bunların temininde 1979- 1983 yılları arasında görev yaptığımız Erzincan İmam-Hatip öğrencilerimizin de önemli katkısı olmuştur. Onlara ve bu kitapların bulunmasında bize yardımcı olan dostlarıma her zaman için

müteşekkirim. Hatta bunlar arasında taş baskı *Hz. Ali Cenklere*, *Ahmediye*, *Muhammediye* dahi mevcut olabildi. Ancak, çok daha müteşekkir olunması gerekenler, 1930- 1960'lar arasında bu kültüre ait dokümanları bulup çeviren, gerekirse yeni bir üslûpla kaleme alan yazarlar ve basımını yapıp dağıtımını gerçekleştiren yayınevleridir.

Anadolu'nun kırsal kesiminde yaşayan insanların dinî- kültürel geleneklerinin devam ettirilmesinde, köy odalarında yapılan sohbetlerde insanî heyecanlar hissetmelerinde, bu yazar ve yayınevlerinin katkısını asla gözardı edemeyiz.

“*Erzincan'da Derlenen Masal, Efsane ve Hikâye Örnekleri*” adı altında yapılan bu çalışmanın devamında, elimizde bulunan neşriyat örneklerinden ve onların niteliğinden bahisle aşağıda metin ve görselliğin iç içe olduğu bir alan ilave edelim istedik.

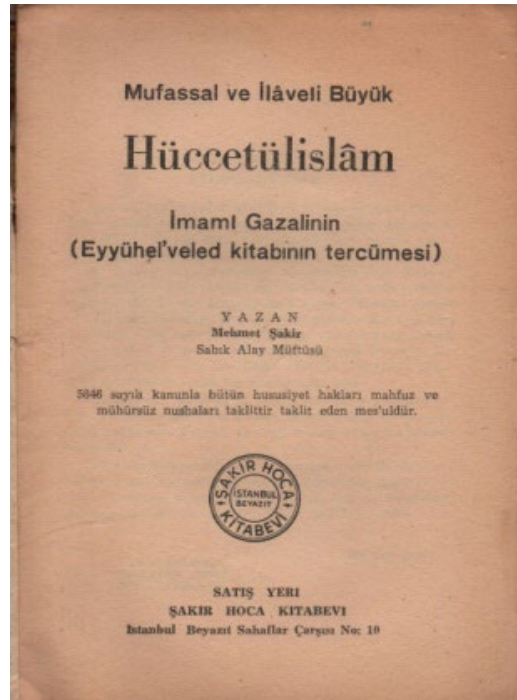
MÜTEVAZI, SAMİMİ VE İÇTEN GAYRETLER: Anadolu insanının temel değerleri arasında ilk sırayı din ve buna bağlı kültürel unsular gelir. Bir Müslüman bireyin günlük hayatta nasıl davranacağı, ibadetlerini nasıl yerine getireceği, nelere dikkat edeceği meyanındaki bilgiler için başvuru kaynağı *ilmihal*, *namaz hocası*, *tecvid*, *elli dört farz*, *mevlid* tarzında kitaplardır.

Daha sonraki yıllarda Arapça harflerle yazılı kitaplar Latince harflerle yayınlanmaya başlamışlardır. Bunlardan *Mufassal Hüccetü'lislâm*; kimin tercüme yaptığı ya da hazırladığı belirtilmemiş. Bozkurt Kitap ve Basımevi – İstanbul 1946. İç kapakta yazılanlar: “Tam Hüccetü'lislâm Tercememesi. Büyük İslâm Bilgini İmamı Gazali'nin eserlerinden telhis edilmiştir. Arka kapakta yayınevının satışa sunduğu 71 kadar kitabın listesi verilmiştir.”

48 sayfalık kitabın sonuna bir sayfa üç dini kitabın reklamı iliştilmiş. Reklam sayfasında açıklama ve uyarılar niteliğinde şunlar yer almış:

“Şimdiye kadar çıkan *Namaz Hocası* adıyla çıkan dini eserlerin en mükemmelidir.. Kahirenin meşhur Camilezher müderrislerinden M. Muhiddin Abdülhamidin bir milyon nüsha basılan ve içinde muhtelif resimler bulunan eserinden tercüme edilmiştir. Bu eserin bir takım naehiller tarafından taklidi yapılmıştır. Aldanmamak için kitabın kapağına ve kitapevimizin adresine dikkat ediniz.”

İmam Gazali'nin "ilmihal" niteliğindeki eserinin bir de 1957 'de yapılmış tercümesi var. İç kapakta yer alanlar:

Mufassal ve İlâveli BüyükHüccetüIslâm İmamı Gazalinin (Eyyühe'l-veled kitabının tercümesi). Yazan: Mehmet Şakir- Sabık Alay Müftüsü.

5846 sayılı kanunla bütün hususiyet hakları mahfuz ve mühürsüz nüshaları taklittir taklit eden mesuldür. (kitabevi mührü) Satış Yeri Şakir Hoca Kitabevi İstanbul Beyazıt Sahaflar Çarşısı No: 10; 2. Sayfada İse, Basıldığı Yer: İsmet Matbaası, İstanbul – 1957.Arka kapakta, her birinin fiyatının 125 Kuruş olduğu belirtilen 15 adet dini kitabın listesi verilmiş, "Taşradan mektupla sipariş kabul edilir" olduğu vurgulanmış.

Dönemin kitapları arasında Hz Muhammed'in hayatı (siyer) ve diğer peygamberlerin hayatına ilişkin eserler de bulunmaktadır. Hz. Adem'le başlayan peygamberler Hz. Şit, Hz. İdris, Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lut vs. Hz. Muhammed'e değin gelir.

Elimizde "Sahip ve Nâşiri: İstanbul Maarif Kitaphanesi" ne ait "Peygamberlerin Hayatı ve

Kitap Adı	Fiyatı
1. İsmail	10
2. İdris	10
3. Nuh	10
4. İbrahim	10
5. Lut	10
6. Salih	10
7. Hud	10
8. Şit	10
9. Adem	10
10. Muhammed	10
11. İsa	10
12. Davud	10
13. Süleyman	10
14. Yunus	10
15. Zekeriya	10
16. İsmail	10
17. İdris	10
18. Nuh	10
19. İbrahim	10
20. Lut	10
21. Salih	10
22. Hud	10
23. Şit	10
24. Adem	10
25. Muhammed	10

48

1. İsmail

2. İdris

3. Nuh

4. İbrahim

5. Lut

6. Salih

7. Hud

8. Şit

9. Adem

10. Muhammed

11. İsa

12. Davud

13. Süleyman

14. Yunus

15. Zekeriya

16. İsmail

17. İdris

18. Nuh

19. İbrahim

20. Lut

21. Salih

22. Hud

23. Şit

24. Adem

25. Muhammed

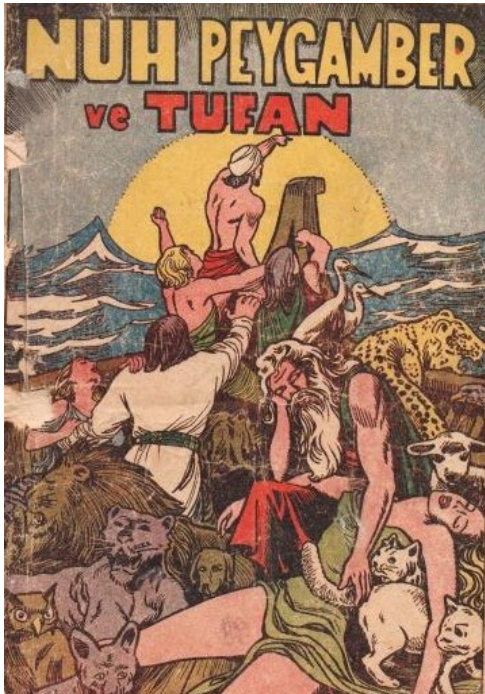
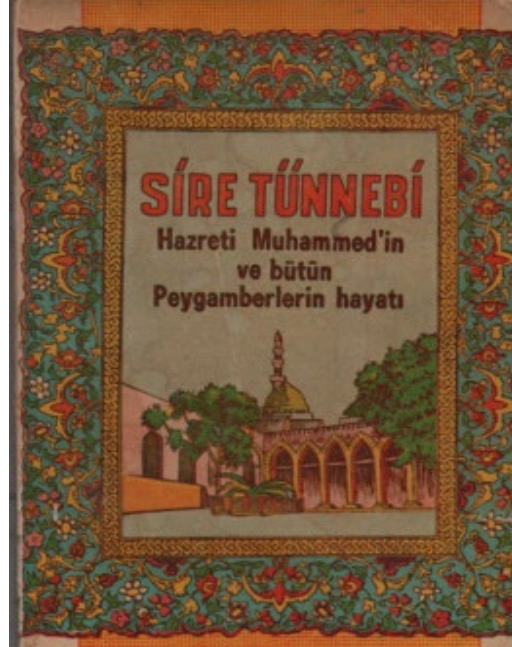
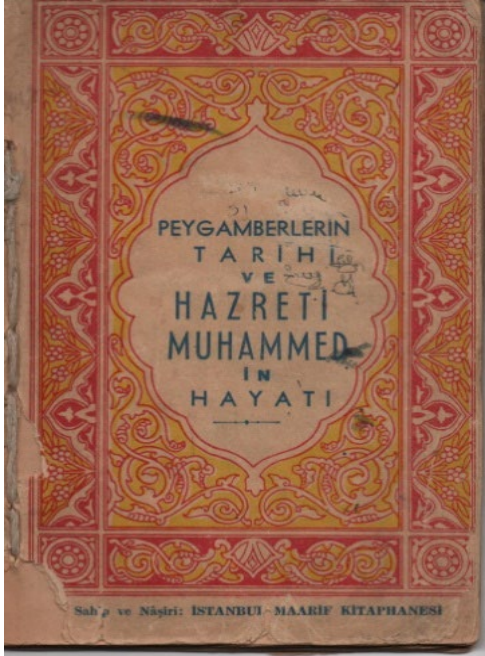
1915 yılında neşredilen "Tufetü'l- mülûknâme tabir-nâmesi" (Rüya tabirleri). İlk ve son sayfası.

"Hazreti Muhammed'in Hayatı" adlı eserin basım yılı yok, fakat 1940'lı yıllara ait olduğu anlaşılmaktadır. Arka kapağında her biri 120 kuruştan 17 kadar kitap listesi verilmiş, taşra için posta ücreti alınmadığı belirtilmiş. Bu tarzda bir başka örnek;

"Siretünnebi Hazreti Muhammed'in ve Bütün Peygamberlerin Hayatı" adını taşımaktadır. Yazan: Selâmi Münir Yurdatap'tır. Satış Yeri Ucuzluk Kitabevi- İstanbul.

Peygamberler Tarihi olarak neşredilenler dışında “Nuh Peygamber ve Tufan” gibi sadece bir peygamberi ele alan kitaplar da vardır.

“Okuyanı dinleyeni yazanı

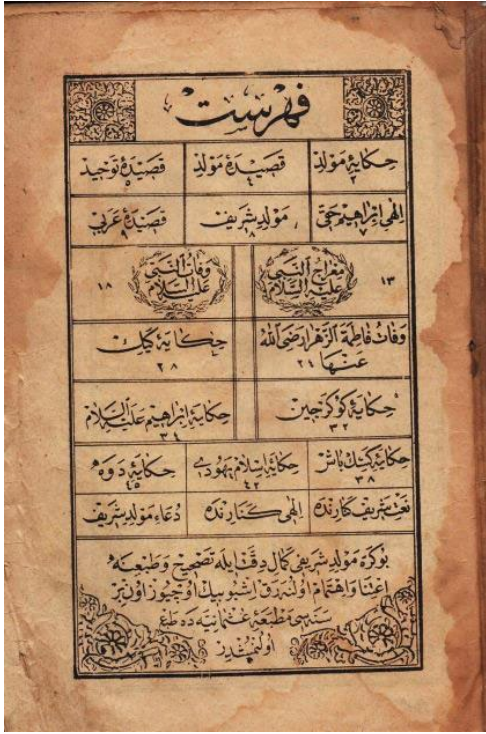
Elimizdeki örneğin iç kapağındaki bilgiler; Yazar: Fevzi Görgeç, Pak Neşriyat, (Her hakkı mahfuzdur) M. Sıralar Matbaası Nurosmaniye Cad. İstanbul 1958. 47 sayfalık kitabın içerisinde 3 resim yer almıştır. Arka kapakta tanesi 150 kuruştan 14 kitap adı verilmiştir.

Anadolu dinî nitelikli halk kültürünün önemli bir parçası da “Mevlûd” dür.

Süleyman Dede Merhum

Resimli- İlâveli- Tam Musahhah Mevlüddünnebi, Bozkurt Kitabevi tarafından neşredilmiş. Basımı; M. Sıralar Matbaası- İstanbul 1955.

İçindeki resimlerin birinde geyik, birinde güvercinler ve bir diğerinde deve figürü bulunmaktadır. Geyik figürlü resmin altında:

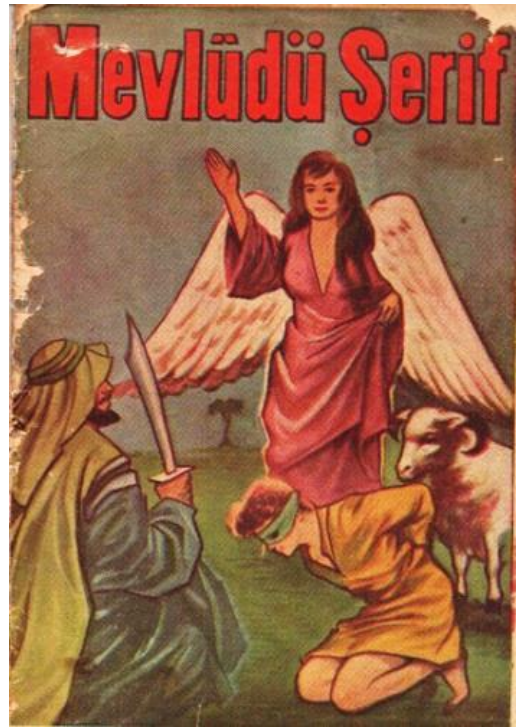
1895 yılında neşredilen bir mevlid kitabının ilk sayfası.

Rahmetinle yarlığa kıl ya gani”iliştirilmiş.

Bu mevlid, 1958’de, yani üç yıl sonra Ercan Matbaası tarafından basılmış. Ancak yayınevi belirtilmemiş, farklı bir kapak yapılmış, aynı resimler kullanılmakla birlikte, sayfa yerleri ve alt yazıları değişik.

1955 yılı basımlı *Musahhah Mevlûd*’ün 48. son sayfasında (1958 baskısında da 48. Sayfada, ancak ilk cümlede geçen –sana-, sehven -bana- olarak yazılı) dua ile bitirilir. O dua şudur:

“Bütün hamdü şükür olsun sana Yarabbi. Habibi Ekrem’in Muhammed Mustafa hürmetine bu okunan Kur’anı Kerim ve Mevlûdu Şerifi kabul eyle Yarabbi. Ecir ve mebusatını Peygamberimiz Resûlü Zîşan Efendimizin ruhu şeriflerine hediye eyledik, vasıl eyle Yarabbi. Selâtu selâmını Peygamberimiz Efendimize ve ehli beytine isâl eyle Yarabbi. Bu dünyadan göceden din kardeşlerimizin şefaatinde bizi mahrum etme Yarabbi. Bu mecliste bulunanlar ve bilhassa bu Mevlûdü Şerifi ihzar edenlerin dünya ve ahirette

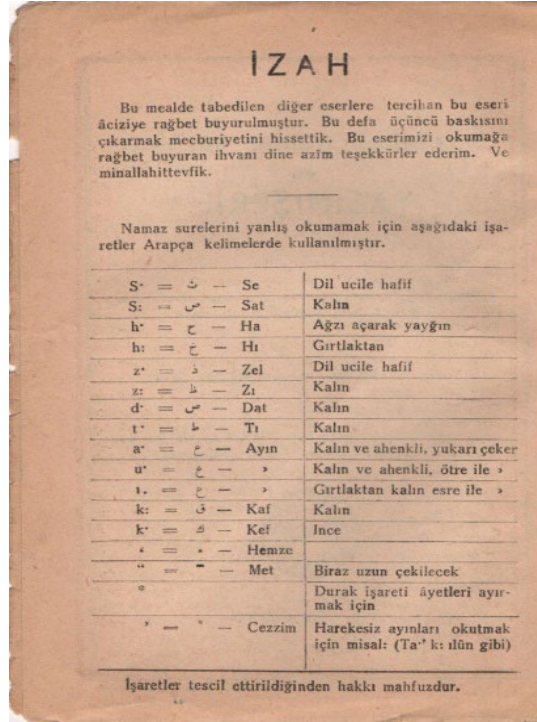
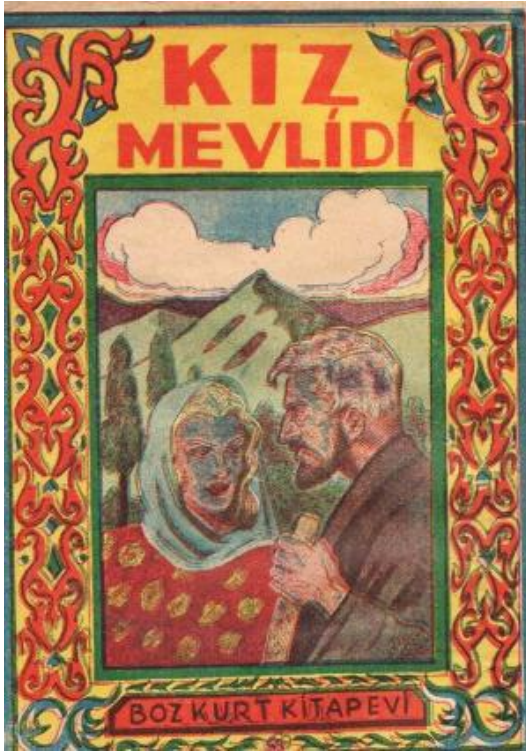

işlerini âsan eyle Yarabbi. Bütün din kardeşlerimizin ruhlarına mevdi âsam eyle Yarabbi. Kıyamet gününde cümlemizi rahmetinden mahrum etme Yarabbi. Ömrümüzün hitamında bize iman nasip eyle, günahlarımızı affı mağfiret eyle Yarabbi. Ehli İslâm ve hükümetimizi muzaffer ve mansur eyle Yarabbi. Sübbane rabbika rabbil izzeti amma yasifûn ve selâmun alev mürselin velhamdülillâhi rabbil âlemin Elfatiha maassalâvat.”

Bir de “Kız Mevlidi” var. 24 sayfalık bu eserin ilk baskısının 1943 olduğunu sanıyoruz. Daha da öncesi H. 1339 tarihli, Arapça harflerle basılı olan “Kız Mevlidi, Manzume-i Yusuf-ziyya.” Bizdeki örnek Latince harflerle basılı ve 1949 tarihli.

“Manzum Kız Mevlidi” ni yazan: Sabık Alay Müftüsü Mehmet Şakir. İstanbul Bozkurt Kitap ve Basımevi- 1949.

Bu mevlid kitabının arka kapağında her biri 50 kuruştan satılan 68 adet kitap ismi verilmiş. Bunlar da yine dinî kitaplar, aşık edebiyatının klasikleri, bazı küçük çaplı romanlar, cenk kitaplarıdır.

Halk için basılan ve dağıtılanlar arasında “tercemeli namaz sureleri”, “Yâsini şerif” ve çeşitli dualar olmazsa olmazlardır. 1957’de üçüncü baskısının yapıldığı, “*Tercemeli namaz sureleri ve Yâsini Şerif*” de Mehmet Şakir tarafından yazılmış, Şakir Hoca Kitabevi olarak yayınlanmış. 2. sayfasında -izah- bulunur; tıpkıbasım olarak yandadır.

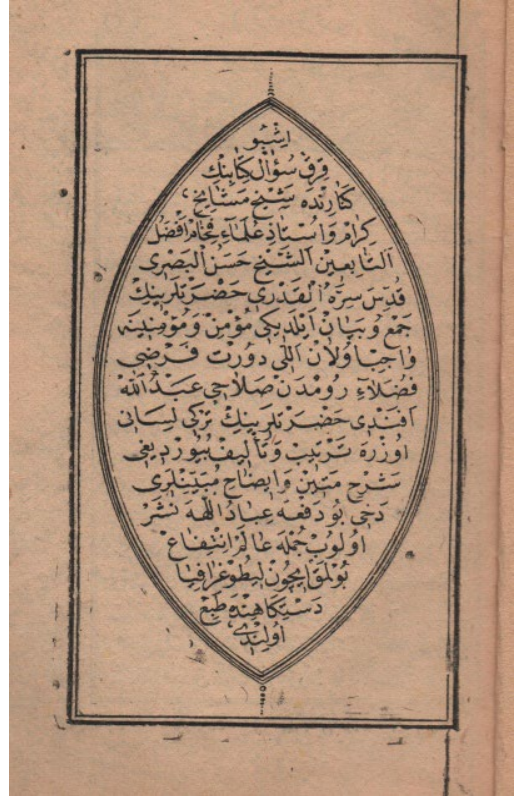
KIRK SUAL VE 54 FARZ: 40 sual, Hz. Muhammed’e Yahudi âlimleri tarafından sorulan sorular ve bunlara verdiği cevaplar etrafında geliştirilen bir olgudur. Günümüzde dini

İşbu kırk sual kitabının kenarında Şeyh-i Meşayih-i kiram ve üstaz-ı ulemayı fiham efdalüt-tabiin eş-şeyh Hasanü'l-basri hazretlerinin cemi ve beyan eylediği müminlere vacib olan elli dört farzı Selahi Abdullah Efendi'nin Türkçe üzere telif ve tertip buyurduğu şerh-i metin ve izah-ı mübeyyinleri dahi bu defa ibadullaha neşr olup cümle âlem intifa bulmak için litografya tezgâhında tab olundu.

konulara yapılan itirazlar karşısında da bir cevap seçkisi olarak düzenlenen soru-cevap broşürleri hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra her Müslümanın otuz iki (32) farzı bilmesi gerektiği kanaati vardır. Ayrıca faz sayısı seçkisi elli dört (54) olarak da belirlenmiştir.

Geçtiğimiz zamanlar içinde kırk sual- elli dört farz üzerine Türkçe ama Arapça harflerle kitapçıklar neşredilmiş, 1930'lar sonrasında bunların bazıları bugünkü harflerle yeniden yeniden basılmışlardır.

ŞİMDİ SIRADA BİR RAMAZAN KİTABI: Hazırlayanlar: Azmi Nihad – İsmail Sivri, *Eski ve Yeni Ramazanlar*, Yayınevi yok. Basıldığı ve dizildiği yer: Ekicigil Matbaası- İstanbul 1958, Müracaat adresi: Nurosmaniye Cad. 21, Cağaloğlu- İstanbul.

Kitabı hazırlayanlar, bunu neden yaptıklarını şöyle ifade etmişler:

“Ramazan hakkında bilinen fakat dağınık halde bulunan bilgileri, Ramazanla alakalı mevzuları bir yere toplamış olmak maksadiyle bu kitabı yayınlamayı faydalı bulduk.

Ramazanın, çok geniş olan Müslümanlık âlemini harekete getirdiği, sevindirdiği inkâr edilemez bir gerçektir. Müslüman Türklerin Onbir Ayın Sultanı vasıflandırıp değerlendirdikleri Ramazan ayına karşı gösterilen alâka ve hissedilen sevinç, Hicretin ikinci yılındanberi hiç eksilmeden, aksine gittikçe artıp genişleyerek devam ediyor. İslâm âlemi Ramazanı mübarek ve uğurlu bir ay sayar. Bütün Müslümanlar bu rahmet ayını, en büyük mağfiret ümidiyle karşılayarak Allah indinde hâiz olduğu kudsiyet, aydınlık ve şanını tâzim için bir kat daha ibadete, istiğfara koyulur, ruhlarını tasfiyeye, vicdanlarını tezkiyeye gayret ederler.

Ramazanın önemini idrak eden gazetelerimiz, son senelerde sahifelerinde bu aya mahsus köşeler ayırmaya başlamışlardır. Halkımızın ve Müslümanlık âleminin Ramazana karşı olan geniş sevgi ve alâkasını düşünerek bu kitabı hazırlamış bulunuyoruz.”

Topu topu 64 sayfa olan bu kitabın içeriği ise oldukça zengin. İçinde neler yok ki!.. Ramazan’a ilişkin hemen her şey..

İçindekiler: Onbir Ayın Sultanı, Oruç ve Çeşitleri, Minareler ve Mahyalar, Dini günler ve Bayramlar, Mirac-ı Nebevi, Teravih Namazı, İstanbul’da Medfun Bulunan Sahabe-i Kirâm, Fatih Camii, Sümbülefendi, Üç Aylar, Ramazan Programı, Zenzem, Süleymaniye Camii, Mevlûd ve Süleyman Çelebi, Sadaka-ı Fıtır, Milâdi ve eski seneler, Semai Kahveleri, Niyet Kutusu, Ramazan Fıkraları, Uğur

tablosu, Bilmeceler, İftar Soruları, Karagöz, Ramazaniyelikler, Eyüp Sultan Hazretleri, Hadisler, *Şiirler, Ata Sözleri.

E daha ne olsun!.. Ramazan’a ait tam bir el kitabı. Bi o kadar sevimli ve sıcak. Sayfalardan bazıları tıpkıbasım olarak aşağıda sunulmuştur.

SÜMBÜLEFENDİ TÜRBESİ

Türbedar, hırsın, Hasanı iyice ıslatmak suretiyle teskin edebildi. Hasan da dayak faslı sona erince üstübaşı perişan ve yüzü gözü kan içinde sessizce evine döndü...

★

Ertesi sabah uyanamamıştı. Gecenin Sapartası onu hurdaşağ etmişti.

Üstüste çalınan kapıyı Hasan'ın annesi açtığı zaman, karşısında bir adam gördü. Tanmadığı bu kimse nazik ve mütefit:

— Hasan Efendinin evi burası mı? diye sordu..

Kadın, kapı aralığından cevap verdi:

— Evet, ne istiyorsunuz?

— Hasan Efendiyi göreceğim. Evde değil mi?

ZEMZEM

Eski Ramazanlarda bazı oruçlular, iftarda oruçlarını Zemzemle bezarlardı. Müsülmânlar, Zemzem'e büyük önem vermişlerdir. Zemzem, aynı zamanda, son nefeslerini vermek üzere bulunan Müsülmânların ağularına da akitir. Halk arasında, bu durumdaki hastalara ruhlarını kolaylıkla teslim edeceklerine dair bir inanış vardır.

Hk. İbrahim, bugün Kâbe'nin bulunduğu yere zevcesini ve oğlu İsmail'i bırakmış ve yola çıkmıştı.

— 29 —

Bekçi Manileri

İki devirlerde, mahalle bekçileri Şeker Bayramında bayram namazından sonra ellerinde davullarla kapı kapı doluşarak bayram hediyesi toplarlardı. Şimdi bu âdet unutulmuş gibidir. Bu münasebetle, bekçiler bir takım mâniler de söylediler. Bekçi mânilerinin en güzellerinden birkaçı buraya alınmıştır.

Besmeyle çıktım yola
Selâm verdim sağa sola
İki gözüm Ali beyim
Bayramınız mübarek ola

Geze geldim geze geldim
İnci mercan dize geldim
Komşularım bayram günü
Arzulayıp size geldim

Merdane beyim merdane
Saatlar takın gerdane
İki gözüm Mehmet beyim
Mahalle içinde bir tane

Güller geldi güller geldi
Bahçeye bülbüller geldi
İki gözüm komşularım
Her seneki kullar geldi

Karakoyun kuzuludur
Alın ak yazıldır
Bekletmeyin komşularım
İki dizim sızıldır

Güle geldim kapınıza
Selâm verdim topunuza
Bahşişimi vermezseniz
Darılırım hepinize

Yenicami çarşısına
Geçip baktım karşısına
Ne hikmettir bayılırım
Ben pathican turgusuna

Yenicami direk ister
Söylemeğe yürek ister
Benim gözüm toktur ama
Arkadaşım börek ister

Şekerim var ezilecek
Tülbentlerden süzülecek
Hediyemi yollayım
Çok yerim var gezilecek

Selâm verdim sağa sola
Gel gidelim uzun yola
Bahşişimi gönderenin
Akibeti hayır ola

Bayram günü geldim size
Bahşiş gönder hanım teyzeye
Pencereden öyle bakma
Darıldın mı yoksa bize

— 41 —

Başta *Muhammediye*, *Ahmediye* olmak üzere *Vesiletü'n- Necât*, *Müzekki'n- Nüfus*, *Altıparmak Tarihi*, *Tarih-i Taberi*, *Delâil-i Hayrât* ve *Şerhleri*, *Kara Davud* gibi Anadolu Türk halk kültüründe pek çok dinî okuma kitapları bulunmaktadır. Bunların her biri hakkında makale ve kitap olarak pek çok çalışma bulunmaktadır. Dahası birçok doktora ya da yüksek lisans tezleri mevcuttur. Bunlara erişmekse oldukça kolaydır. Ayrıca, dönemin dinî/tasavvufi kavramları hakkında da neşriyat dünyasında çok sayıda eser vardır. Sadece *TDV-İslâm Ansiklopedisi* bile gereken bilgilere erişmede büyük bir avantaj teşkil etmektedir.

Yine her nasılsa elimizde bulunan, Şakir Hoca Kitabevi'nde basılı *Şurutussalât* diye bir eserin sadece yıpranmış kapağı mevcut.

XIX. yüzyılda Arapça harflerle taş baskısı yapılan birkaç "namaz kitabı" mevcuttur. *Şurutussalât*, yani namazla ilgili bilgi veren bu tür bir kitap 1931'de Hilmi Kitaphanesi'nde basılmış. Sabık Alay Müftüsü Mehmet Şakir tarafından Latin harflerle ilk kez 1931'de neşredilen bu namaz kitabı, büyük ihtimalle Cumhuriyet Dönemi'nde bir ilktir.

CENK (جنگ) KİTAPLARI: "*Ceng/Cenk*"in yalın karşılığı "savaş", "harp" olmakla birlikte, toplumsal algıda daha üst bir mücadeleyi anlatır. Bunun nedeni, başta Hz

Muhammed'in ve Hz. Ali'nin yapmış olduğu savaşların önceliği ve özelliğidir. İslam dünyasında, özellikle de Türk dünyasında "Hz. Ali Cenkları" başlı başına bir değerdir.

İslamiyet'in ilk döneminden başlamak üzere, bazı Müslümanlar *sıyer* adı verilen eserlerinde Hz. Muhammed'in hayatına ilişkin anlatılanları yazmışlardır. Bu kitaplardaki bilgiler yalnızca Hz. Muhammed döneminde yaşayan insanlarla sınırlı kalmamış, onların ilişki içinde oldukları devlet ve toplumlar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Megazî, Hz. Muhammed'in yaptığı sefer ve savaşlarla ilgili bilgi veren kaynaklardır. *Teracim* ve *tabakat* kitapları ise Hz. Muhammed ve çevresinde bulunan kişilerin biyografilerinden oluşur.

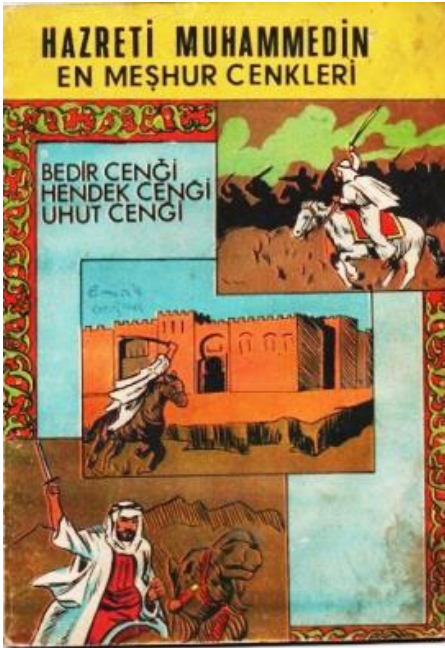
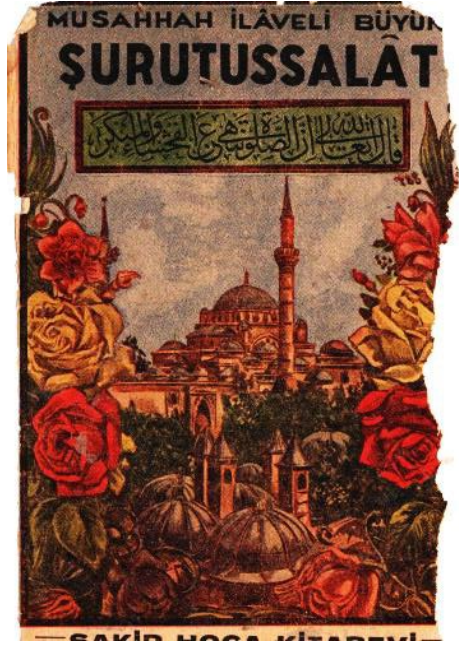
Hz. Muhammed peygamber olmadan evvel Ficar Savaşı'na ve Hilfu'l-Fudûl Antlaşması'na katılanlar arasındadır. Peygamber oluşundan sonraki askerî faaliyetleri sırayla şunlardır: Bedir Savaşı (624), Sevik Gazvesi, Uhud Savaşı (625), Uhud Savaşı (625), Hudeybiye Antlaşması (628), Hayber'in Fethi (629), Mekke'nin Fethi (630), Huneyn Savaşı (630), Taif'in Kuşatılışı, Mute Savaşı (629), Tebük Seferi (631).

Bunlardan özellikle üçü; Bedir, Uhud ve Hendek diğerlerine göre daha önemli görülmektedir.

Hafız Bilgin tarafından yazılan kitabın kapağında *Hazreti Muhammedin En Meşhur Cenkları (Bedir, Hendek, Uhut)*, iç kapakta *Hazreti Muhammed'in Cenkları* adını taşıyor. Bozkurt Kitabevi Yayınları - İstanbul 1970.

HZ. ALİ'NİN CENKLERİ: Hz. Ali'nin savaşlarını ve onun sıra dışı hayatını ele alan birçok eser meydana getirilmiştir. Bu eserler arasında *Gazavât-ı ümirü'l-Mü'minin Ali* (Feth-i Kala-i Selâsil), *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, *Kıssa-ı Kahkaha*, *Gazavât-ı Aremrem bin Musallat* ve *Gazavât-ı Kıssa-i Mukaffa* sayılabilir. Bizim elimizde Hz. Ali'nin taş baskı ve dokuz cengini içeren kitabı bulunmaktadır. XIX. Yüzyıla aittir. Bu cenkler 1930'da Latin harfleriyle ve ayrı cenkler halinde hazırlanıp basılmışlardır. Buna göre;

1. *Hazreti Ali Anavarza Kalesi Cengi*. Hazırlayan belirtilmemiş. İç kapakta aynıyla şunlar yazılı:

“Tarihi Anavarza Kalesi Cengi. Allah’ın Arslanı Hazreti Ali’nin Cengi. Allah’a isyan etmiş, Peygamber efendimizi tanımayan, Put’lara tapan “Anavarza”lıların; Allah’ın sevgili kulu, Hazreti Peygamber efendimizin; Allah’ın Arslanı Hazreti Ali ve arkadaşları “Anavarza”lıları, nasıl Müslüman dinine davet ettiklerini ve hakiki ceng sahnelerini zevkle okuyacaksınız!

1930 İstanbul Basımevi. Kitap içerisinde Hz. Ali’nin portresi, savaşa ilişkin çizilmiş resimler ve bazı fotoğraflar bulunmaktadır.

2. *Hayber Kalesi Cengi*. Muharrem Zeki Korgunal, Yayınevi yok. Sinan Matbaası- İstanbul 1942. İç kapakta bir diğer kayıt: Sahip ve Nâşiri: İstanbul Çemberlitaş, Vezirhan Emniyet Kütüphanesi Sahibi: İsmail Nâzım Ergenel.

Kitabın arka kapağında 40 adet kitap listesi verilmiş. İçlerinde *Hazreti Ali ve Muaviye cengi*,

Hazreti Ali yanı sıra *Amribni Miadi Kerb cengi* adıyla Hz. Ali’ye atfedilen iki cenk kitabının adı da bulunmaktadır.

3. *Hazreti Ali Billur-i Âzam Cengi*. Sahip ve Nâşiri: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası olarak belirtilmiş. Hazırlayanın adı ve tarih yok.

4. *Hz. Alinin Savaşları*, Yazan: Selâmi Münir Yurdatap, Bozkurt Kitabevi, İstanbul 1957. İç kapakta: “Bu savaş masalı en eski taş basmalı aslından alınarak sade bir dille yazılmıştır.” denilmektedir.

5. *Hz. Ali’nin Cenklere- Nemrud Kalesi*. Selâmi Münir Yurdatap, Bozkurt Kitabevi. İstanbul 1955.

6. *Hazreti Ali Devler Mağarasında*. Yazan: Ay ile Yıldız, Neşreden Ayyıldız Kitabevi- İstanbul. Tarihsiz.

7. *Kan Kalesi*. Yazan: Muharrem Zeki Korgunal, Bozkurt Kitabevi- İstanbul. Tarihsiz.

8. *Hazreti Ali Kesik Baş Hikâyesi*. Yazan: Ay ile Yıldız, Neşreden: Ayyıldız Kitabevi- İstanbul. Tarihsiz.

9. *Hazreti Ali Zerrin Kalesinde/ Kesik Baş'ın İntikamı*. Yazar: Selami M. Yurdatap, Akpınar Yayınevi- İstanbul. Tarihsiz.

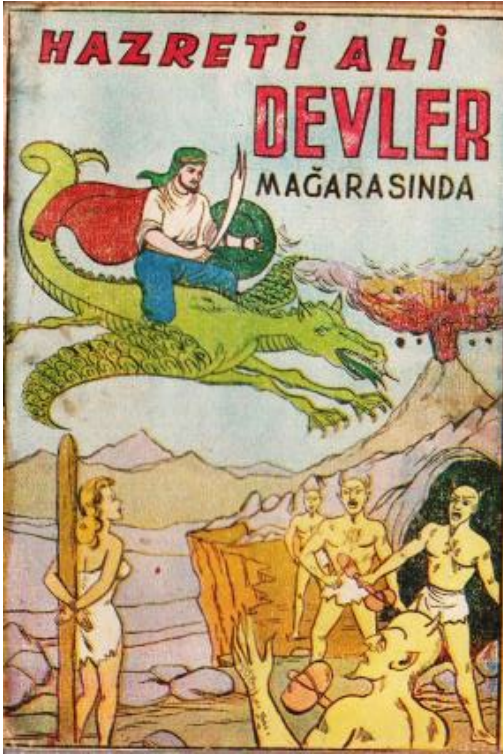
İmamı Ali, vezirin gönderdiği kılıcı kuşanıp atını hemen meydana sürdü. Billur-i Âzam Cengi, s. 17.

Cenkleri dışında Hz. Ali'nin hayatı ve onunla ilgili olarak gelen çeşitli rivayetlere dayalı başkaca kitaplar da vardır. İmdat *Ya Ali* bunlardan biridir.

Hz. Ali yanı sıra onun oğulları hakkında veya onların cenklerine ilişkin kitaplar da bulunmaktadır. *Üç Yol Cengi*, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefi'nin cenkleridir.

Sağlam Kitabevi'nin neşrettiği ve yazarı A. S. Olarak vurgulanan kitabın iç kapağında bilgi notu: *Bu hikâye “Gazâi İmam-ı Hasan Rd. Ba Rebi’ İbn Mâlik”, “Gazâvât-ı İmam-ı Hasan Rd.” ve “Gazâi Muhammed Hanefi Ba Gazanfer” adlı en eski taş basımından faydalanarak yazılmıştır.*

Kerbi Gazi, Hz. Ali'nin etrafında gelişen cenk hikâyelerinin devamı sayılan örneklerdendir. Hz. Ali onu, oğlu Muhammed Hanefi'ye yardımcı olması ve İslam'ı yayması için Mağrib'e göndermiştir. Kerbi Gazi Cengi (Kıssa-i Kerb Gâzî ve Hikâye-i Muhammed Hanefi) her ikisinin katıldıkları fetihleri ve mücadeleleri konu eder. Pak Neşriyatın yayınladığı 1957 baskısı.

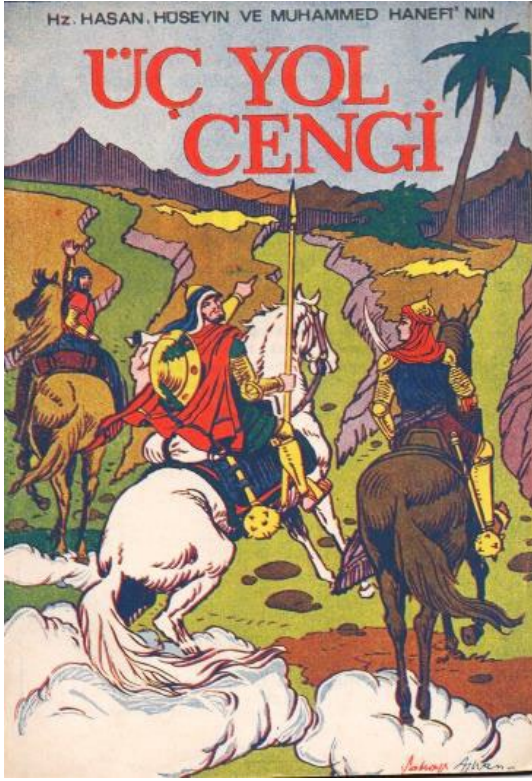
Cenk kitaplarının Horasan- İran ve Anadolu coğrafyasında yaygın bir gelenek olduğu, günümüze kadar gelen kitaplardan anlaşılmaktadır.

Bu kitaplarda belli insanların dışında olağan üstü işler yapan pek çok şahsiyetin hayatı ele alınmıştır. *Behramabad Kalesi Cengi* bu türdendir.

İstanbul Maarif Kitaphanesi yayınlarından olan Behramabad Kalesi Cengi'nin yayın tarihi ve hazırlayanı belirtilmemiş. 1956 da basılmış olmalı. Kitap şöyle başlar:

“Darab Şahın oğlu (Firuz Şah), gözlerini açtı. Yatağından kalkıp oturarak iki tarafına bakındı. Odada hiç kimseyi göremeyince:

- Allah Allah.. Ne garip rüya?.. Bahusus üç gecedir, aynı rüyayı görüyorum. Bunda her halde bir sır ve hikmet var.

— 33 —

Yaman bir darbe.

Fakat Muhammed Hanefinin bu cereyan edenlere aldirdigi yoktu. O kurtaracagi zavallilari bir an evvel kapali bulunduklari dehlizden cikarmak icin, karshısına gelen dmir kapiya dogru kosu. eKapinin agir ve kalin sургusunu cekerek, sonuna kadar acı. Iceriden evvela bogucu ve fena bir koku gelmistti. Muhammed Hanefi, buna aldirdi. Kisk bir sesle iceriye seslendi :
— Hey hey!.. Cocuklar!.. Bana dogru gelin!..

Fakat bircevap alamamisti. Merak icinde yerinden firladi ve disarida asli dura nkandili yakaladi. Tekrar hucreye kosu. Sari ve donuk igik korkunc bir vahsi hayvan inine benziyen bu yeri aydinlatmisti. Muhammed Hanefi, uc, dort adim kadar yurudu. Ve ani olarak duruladi. Hayretinden ne soylhceegini sasirmisti. Cunku karshısında arkalarini duvara dayamis iki kiz ve

Diye mırıldandı.

Kalkıp, sedef işlemeli abanoz yataklığından indi. Ellerini çırparak kapıdaki halayıklara seslendi:

- Çabuk beni giydirin.

Dedi.

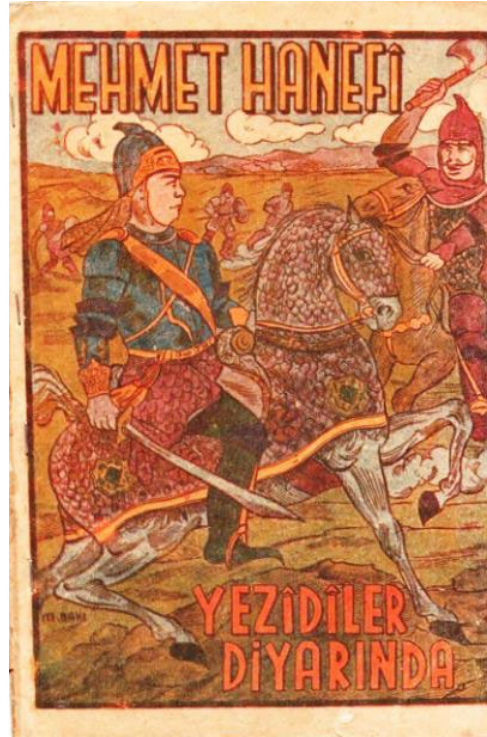
Çarçabuk elbiselerini giydi. Sarayın selâmlık tarafına geçti. Kendisini karşılayan birine:

-Koş.. Taytus vezire git. Acele olarak kendisini görmek istediğimi söyle..

Çeşitli olaylar, maceralar, sevgiler, endişe ve korkularla geçen zamanlar.. ve “mutlu son”a ulaşılır:

İlyas Hoca, bir nutuk söyledi. Ve nutkunun nihayetinde, Server Şaha hitaben:

- Sultanım!.. Ben ve Siyavüş kulunuz; Allah'ın emri ve Peygamberin kavli ile kerimeniz

Aynıhayat Sultanı, İran hükümdarı Darab Şahın oğlu şehzade Firûz Şaha istiyoruz. Ne buyurursunuz?.. Dedi.

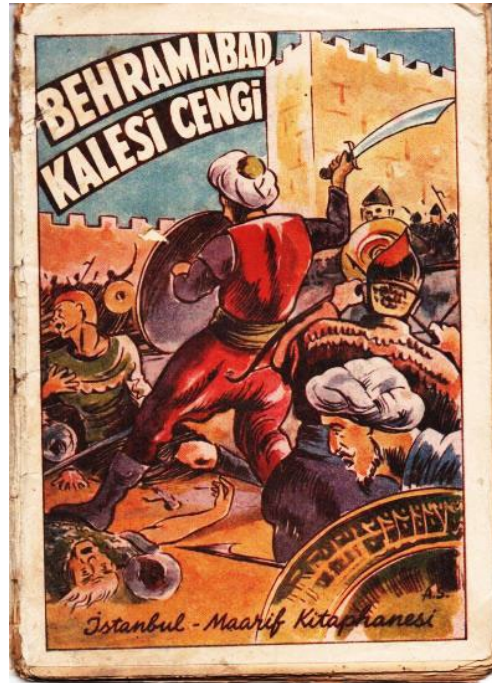

Server Şah, hiç tereddüt etmeden:
-Büyük bir memnuniyetle verdim.. dedi.

Kırk gün kırk gece düğün yapıldı. Firuz Şah üç ay da Server Şahın sarayında misafir kaldı. Sonra büyük bir kabile hazırlandı. Başta Server Şah olmak üzere bütün şehir halkı, İran'a giden yeni gelin ve güveyi üç konak mesafeye kadar uğurladı.

Yolda Kût beldesine de uğradılar. Oradan da Ferahzad'ın sevgilisi Gülnûş sultanı aldılar. Ağır ağır yollarına devam ederek İran'a vardılar. Drağ Şaha müjdeciler yolladılar. Orada büyük bir meserretlerle karşılandılar.

Darab Şah, artık çok ihtiyarlamıştı. Saltanatı oğlu Firûz Şaha terkederek kendisi bir köşeye çekildi. Firûz Şah, Ferahzadı vezirliğe ve Kaadir Şahı da seraskerliğe nasbetti. Kendisine o derece lütuf ve ihsanda bulunan Cenabıhakkı şükrederek, bütün ömrünü büyük bir bahtiyarlıkla geçirdi."

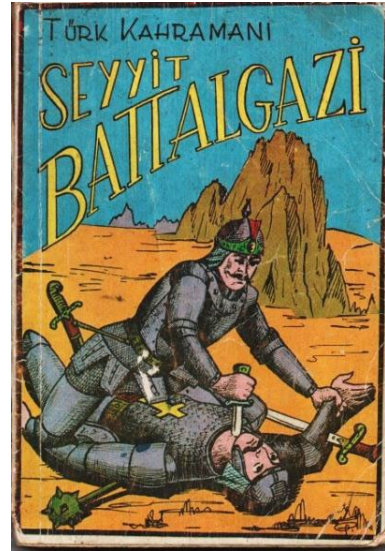
DESTANLAR - DESTANLAŞAN

KAHRAMANLAR: İlk örneklerini XIII. yüzyılda gördüğümüz dinî-destanî eserler, halk arasında ellerinde kopuzlarıyla dolaşan ozanlar dillendirmişlerdir. Bu ozanlar halkın İslâm ve bu dinin dairesinde gelişen olaylara duyduğu ilgisi nedeniyle Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ebu Müslim gibi şahsiyetlerin merkezde olduğu yeni kahramanlık eserlerinin ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Bu konuda ilk örneğin XIII. yüzyılda yazıldığı sanılan *Salsal-nâme* adlı eser olduğu söylenebilir.

Akkoyunlu (Akkhun= Ak-hun) Türkmenlerin Erzincan- Bayburt yöresinde yurt tuttıkları ilk yıllarda Trabzon Rum Devletçığı'ne karşı verdikleri mücadele *Dede Korkut Destanlarını*, Horasan'da Emevî zulmüne karşı yapılan direniş *Ebu Müslim Horasanî*'yi, Türk- Arap- Bizans mücadeleleri sırasında yaşanan olaylar *Battal Gazi* ve bazı

kahramanları ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte *Danışmendname*, *Saltukname* gibi sair destanlar anlatılagelir, yetmez; yazılır çizilirler. Bütün bu anlatılar, Orta Asya – Anadolu düzleminde gelişen geleneksel *Oğuzname* anlatılarının unsurları arasındadır.

Muharrem Zeki Korgunal, "Şair Ferdi'nin Hâzâ Kitab-ı Ebâ Müslim isimli iki ciltlik manzum eserinden" hareketle hazırladığını belirttiği *Eba Müslim-i Horasanî ve Nasr-ı Sayyad Savaşını* yazar. İlk baskı yılı 1932'dir. Yusuf Ziya Kitaphanesi yayınıdır ve Güneş Matbaasında basılmıştır. Sonraki yıllarda yazılan ve 48 sayfadan ibaret bir

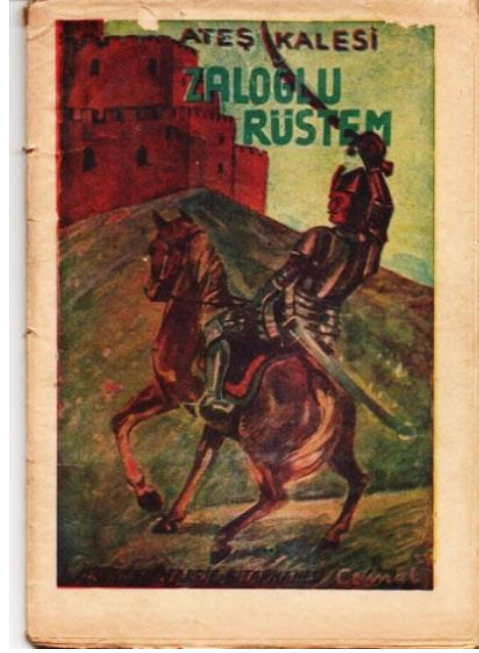
Horasanlı Ebu Müslim'in yazarı Rıza Çavdarlı. Bozkurt Kitap ve Basımevi -İstanbul yayını olarak 1949 yılında basılmış. Kitabın arka kapağında fiyatı 35 ile 100 kuruş arasında seksene yakın bir kitap listesi bulunuyor.

Zaloğlu Rüstem, Anadolu halkının yine önde gelen efsanevi kişiliklerindendir. Bozkurt Kitap ve Basımevi yayınlarından 1943'te çıkan ve 64 sayfa kadar olan *Demir Pehlivan ile Zaloğlu Rüstem* kitabı için yazarı S. M. Yurdatap "Aşk, kahramanlık ve macera romanıdır" demiş. Yine aynı sayfa oranında ve yine o yıllarda yazıldığı sandığımız *Ateş Kalesi- Zaloğlu Rüstem* kitabı ise Maarif Kitaphanesi ve Matbaası yayını.

VELİLER, EMRELER, BİLGELER: Türk halkının her zaman içinde sevgi ve saygıyla yaşatıp yâdettiği *Ahmet Yesevî* gibi dinî, tarihi sayısız şahsiyetler vardır. Bunlardan biri de *Hünkâr Hacı Bektaşî Veli*'dir.

Hünkâr Hacı Bektaşî Veli'nin *Vasiyetnâmesi* (*Kitabü'l- fevaid*) başucu kitaplarından biridir. Onun nasihatleri, Ahmet Yesevi başta olmak üzere, onlarla olan diyalogları, hakkında rivayet edilen menkıbeleri bu kitapçıklarda bir bütün hâlinde ve seçkiler biçiminde sunulmuşlardır. Ayyıldız Yayınlarından (Ankara) ilk baskısı ne zaman yapıldı, bilemiyorum. Ama 1970'lerde ve günümüzde yeni baskıları devam etmektedir.

Yunus Emre, o derin tasavvufu, çok sözü iki mısradan hâlden şairlerin şairi olmaktan başka; çok bi “Bizim Yunus” tur. *İbn Sina*, müşahhas bilgiler yanı sıra gizemli bilgilerin bilgisi, hatta sihr ile mâruf bir adamdır. Bu bilge kervanında uzak ellerin kadim bilgeleri de vardır. *Yedi Alimler* gibi. İbn Sinâ, Türk- İslam kültür dünyası içerisinde örnek bir şahsiyet olarak; filozof, hekim, matematikçi, fizikçi, şair, seyyah ve bilgindir. Halk hikâyelerinde ise sihirbaz, büyücü, evliya ve simyacı bir boyuta haizdir. İbn Sinâ ve ikiz kardeşi *Ebu'l Hâris* hikâyeleri onların macera dolu hayatlarını ele alır. İbn Sinâ bu hikâyelerde toplumdaki aksaklıkların düzeltilmesine çalışırken hoşgörüsüz menfaatçi, rüşvetçi, kısaca kötü insanların düzelmesi için çözümler arar.

Ebu'l Hâris ise İbn Sinâ'nın karanlık kardeşidir. Hırslı ve kindar bir kişi olarak onun karşısı konumundadır. Ebu'l Hâris, İbn Sinâ'nın yenmesi gereken düşman bir güçtür. Ebu'l Hâris'in intikamına karşılık, onu zehirli bir gül koklatarak öldüren yine İbn Sinâ olacaktır.

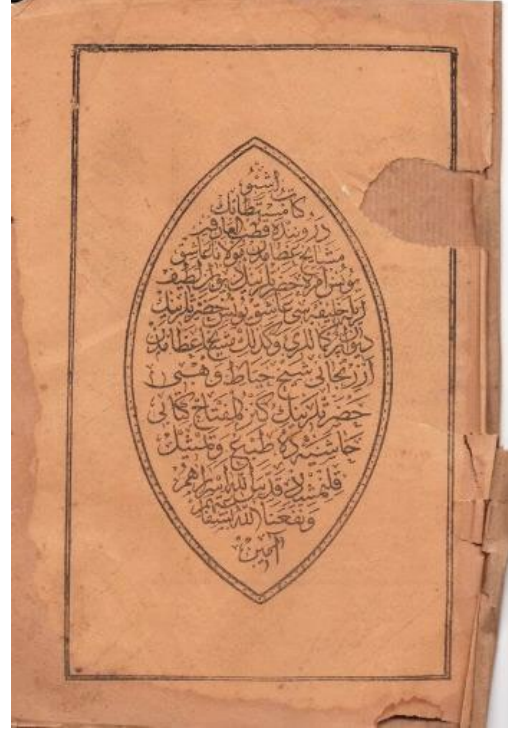
Selâmi Münir Yurdatap, halk hikâyesi olarak yazılan İbn Sina nüshalarından yararlanarak *Hakiki Sihirbaz İbn Sina* adıyla bir kitapçık ortaya koymuştur. Bu kitap 1959'da 46 sayfa olarak Ayyıldız Kitabevi tarafından neşredilmiştir. Yine Ayyıldız Kitabevi'nden çıkan *Ebul Haris*'in yazarı ise M. Sait Çetiner. Baskı yılı belirtilmemiş. Kitabın 2. sayfasında bir düzeltme notu var:

“Ebül- Haris’in birinci kitabı olan Ebu Ali Sina isimli yayınıımız yanlışlıkla (Selâmi Münir Yurdatap) imzası ile neşredilmiştir. Eserin yazarı M. Sait Çetiner’dir. Özür dileyerek düzeltiriz.”

AŞKLAR, ŞAİRLER, ŞİİRLER: Aşk denen o yürek kavuran sevgi, o özlem sancısı çektiren tutku, o umut ve hüznün arasında insanı sararıp solduran yürek ağrısı; ne zaman, nerde, kiminle ve nedeni bilinmezken insanı yakalar. Halk hikâyelerinde aşk, çeşitli biçimlerde ortaya çıkar, aşıklar ise bambaşka dünyaların farklılığında apayrı maceralar içinde pişerler.

Elif ile Mahmut Hikâyesi Anadolu’da çok sevilen ve birçok varyantı derlenmiş halk hikâyeleri arasındadır. Hangi yüzyılda ve hangi olaylar sonucu ilk kez ortaya çıktığını bilemeyiz. Ancak, 1847’de ve 1925 yılında derlenen bir nüshasının taş baskısı yapılmıştır. Muharrem Zeki Korgunal’ın yazdığı Elif ile Yaralı Mahmut’un bizdeki baskı tarihi 1958. Bozkurt Kitabevi neşriyatı arasından çıkmış. “*Buhara*

Yunus Emre Divanı, onun halifelerinden Aşık Yunus Divanı ve Hayyat Vehbi (Terzi Baba) Divanı'nın birlikte neşredildiği kitabın kapak sayfası.

civarında bir çeşmenin başında iki kişi oturuyordu. Üzerlerindeki elbiseden bunların seyyah oldukları anlaşılıyordu.” diye başlamış hikâye. 48 sayfalık kitabın 24. Sayfasında “Elif’in Aşkı” na ait bölümde şu ifadeler yer alır:

“Periler hükümdarı yakınlarda vefat etmiş, sevgili kızı Elifi yetim bırakmıştı. Kızcağız, babasının ölümünden sonra periler içinde durmayıp Hutam adı verilen bir ovaya gelmiş, ovada ağaçlar içinde bulunan muazzam bir sarayı sahibinden satın almıştı. Bu sarayın adı

dillerde dolaşıyor, kulaktan kulağa geçerek günden güne her taraftan duyulmaya başlıyordu.

Elif, bu saraya yerleşti yerleşeli bir gün olsa bile gülmedi. İlk zamanlarda babasının matemini tuttu. Sonra gizli bir dert ile sararıp solmaya başladı. Bu derdin ne olduğunu kendisinden başka kimse bilmiyordu. Hem öyle gizli bir dertti ki, günden güne fenalaşıyor, biçare kızı sarartıp solduruyordu.

Bu dert aşk derdi, sevda derdi idi. Elif, bir gece rüyasında kırk derviş görmüş, bir tanesinin elinden bir kadeh şarap içmişti. O gecedенberi aşka tutulup düşünmiye, sararıp solmaya başlamıştı.

Fakat kimi sevdiğini henüz bilmiyordu.”

Kime olduğunu bilmeden başlayan bir aşk örneği!.. Neyse ki, o rüya tekrar görülür ve dervişler ona sevgilisinin “Buhara hükümdarının oğlu Yaralı Mahmut” un olduğunu bildirirler.. Ve hikâye devam eder gider.

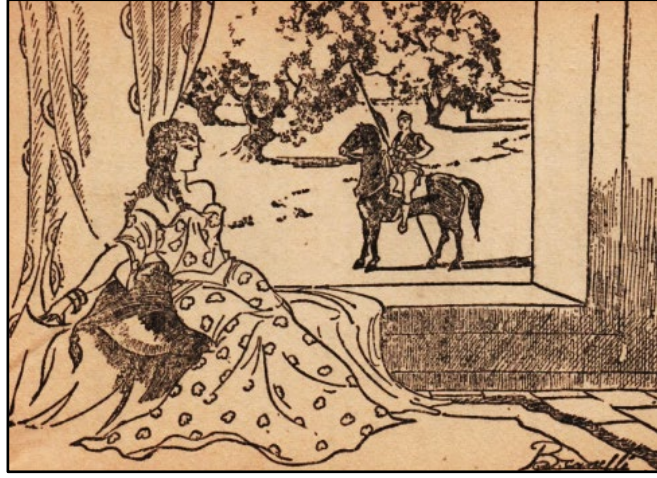
GİZEM DOLU DÜNYALAR; SEYFİZÜLYEZEN, SEYFİLMÜLÜK VS.: Şükrü Elçin: “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde efsane, masal, menkıbe, destan gibi. mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimâî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir” demektedir, ki el hak doğrudur. Bu hikâyeler içerisinde öyleleri var ki, Anadolu’ya mekân olarak görece uzak, ama kendimizden bir parçanın verdiği sıcaklık kadar yakın coğrafyalarda geçer. Gizemli dünyaları terennüm eden masalsı hikâyeler de zaten o uzak yerlerde; Fizan’da, Yemen’de yaşanırta tahayyülü daha mümkün olur. *Seyfizülyezen* ve *Seyfilmülük* bu tür hikâye örneklerinden ikisi.

Seyf-i Zülyezen Nam Padişahın Hikâyesi tercümesi El-Hac Ahmed Nazif tarafından Arapçadan 1868’de yapılmış ve Matbaa-i Mekteb’ül Fünûn’ül Harbiyet’üs’de (İstanbul) basılmıştır.

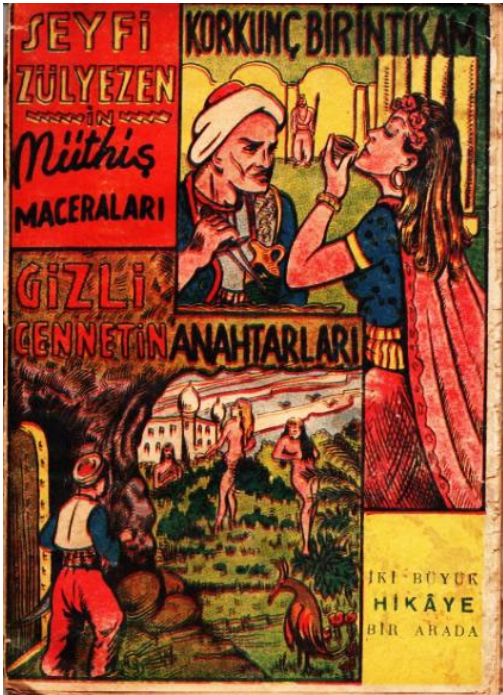

Selâmi Münir Yurdatap tarafından önce 1934'te İsmail Nazım- Emniyet Kütüphanesinde basılan, daha sonra 1941'de basımı yapılan "Seyfizülyezen Zebaniler Dünyası" adını taşıyor. 1944'te Faruk Rıza Güloğlu'nun hazırladığı *Tam Seyfizülyezen*, Bozkurt Yayınları ürünü. Garanti Bankası Yayınlarından 1966'da çıkan ise *Tam Seyfizülyezen Hikâyesi*.

Bizim elimizdeki *Seyfizülyezen*, Selâmi Münir Yurdatap tarafından yazılmış ve 1943'te Bozkurt Kitabevi tarafından neşredilmiş. *Seyfizülyezen*'in kapak resmi oldukça şenlikli. 47 sayfalık kitap içerisinde *Seyfizülyezen*'in iki büyük hikâyesi var: *Korkunç Bir İntikam* ve *Gizli Cennetin Anahtarları*. Kitabın başında *Seyfizülyezen Kimdir?* Başlığı altında şu bilgi yer almaktadır:

Elif ile Yaralı Mahmud hikâyesinde yer alan resimlerden biri.

"Hikâyesi Şarkta Binbir Gece kadar şöreti olan Seyfizülyezen birçok efsane kahramanları gibi muhayyel bir şahsiyet değildir. Yalnız ona isnat edilen bazı hikâyeler efsanevî olabilir. Şark hikâyeciliğine birer örnek teşkil eden bu menkıbeler senelerdenberi Şarkın her tarafında lezzet ve merakla okunmaktadır.

Bu kitabımızda iki macerasını tespit edebildiğim Seyfizülyezen'in şahsiyeti hakkında Tarihi Taberi'nin ikinci cildinde şu malûmata rasgeliyoruz:

Seyfi İbni Zülyezen Yemen'de senelerce hükümdarlık eden Himyer hanedanına mensuptur. Babasının adı Feyyaz'dır. Lâkabı da Zülyezen'dir. Yemen, Habeşler tarafından istilâ olununca Seyfizülyezen genç bir delikanlı idi. Memleketini istilâ edenlere karşı koymak için o devirde İran'da hüküm süren Kesra Anuşirvan'dan

ve bilâhare Rum Kayserinden imdat istemişti. Rum Kayseri ona yardım etmedi. Fakat Anuşirvan onu bir hayli bekllettikten sonra imdadına koştu. Yemen'e asker gönderdi. Ve Habeşleri bozguna uğratarak San'a'yı fethetti. Seyfizülyezen'e hükümdarlığını verdi.

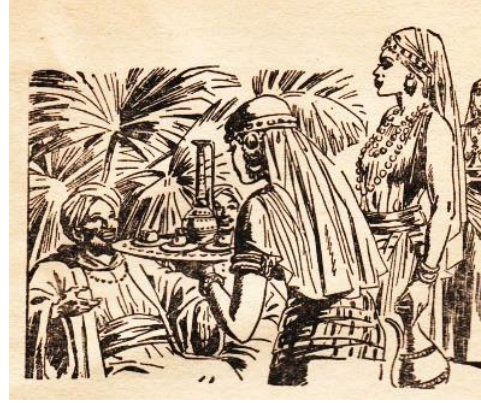

Tarihi Taberi, Seyfizülyezen'in bundan sonraki hayatından çok kısa bahsetmektedir.

Seyfizülyezen Hazreti İbrahim ile Hazreti Muhammed arasındaki çağlarda Yemen'de yaşadığına dair bazı tarihlerde de zikredilmektedir. Bütün bundan anlaşılıyor ki, Seyfi İbni Zülyezan muhayyel bir şahsiyet değildir. Menkıbeleri yıllardanberi halk arasında dolaşan bir kahramandır.”

Seyfizülyezen (1943) içindeki resimlerden; “İrem Bağı'nın hükümdarı Karun, Nuruhayatı sorguya çekmişti”, s. 33.

Seyfizülyezen; “Seyfizülyezen, Bernuhh'un aldığı köşkte tesadüf ettiği cariyeye hayretle bakmıştı.” s. 39.

Seyfilmülûke gelince.. Bu hikâyede Mısır'dan Babil Adalarına, oradan Hindistan'a hatta Periler hükümdarlığına değin gidersiniz. N. B. tarafından yazılıp Şenyıldız Yayınevi'nin neşrettiği *Resimli- Büyük Seyfilmülûk* 72 sayfa.

NİCE BÜYÜK AŞKLAR, NİCE AŞIKLAR; NİCE SAZLAR, SÖZLER.. VE AŞK ŞAİRLERİNİN HİKÂYELERİ: Anadolu halk kültürünün tam da yüreğinde yer eden ve dilden dile olduğu kadar gönülden gönüllere aktarılan aşk hikâyeleridir, aşk üzere söylenen şiirlerdir ve aşk adına yanıp tutuşmalardır. Yusuf ile Züleyha gibi bazıları kadim, bazıları ne kadar gerçek ne kadar salt hayal ürünü bilinmez, bazıları dün'müş gibi yakın.. Ne ki söz konusu aşk ise, ne zamanın ne mekânın fazla bir hükmü yoktur. O en evvel zamanın dehrinde yaşananlar dinlenildiğinde yeniden doğar, vaktin gerçeğine dönüşür.

Aşıkların, aşk hikâyelerinin, saz şairlerinin Cumhuriyet Türkiye'si'nde en yaşandığı dönem de 1930- 1960 arası gibi görünüyor. Daha doğrusu, yüzyıllarca anlatılagelip taş baskısı yapılanların yeni harflerle ve yeni varyantlarla oluşup olgunlaştığı devre 1930'lardır, bu dönemde neşvünema bulur.

Dönemin yayınevlerinden Maarif Kitaphanesi, *Razi Nihan ile Mahı Firuz* kitapçığının başında yaptıkları işi kendi zaviyelerinden şöyle ifade etmiş:

“Eski zamanlarda matbaacılık yoktu. Kitaplar bu gün ki gibi bol bol basılmaz ve yayılmazdı. O zamanlar kitaplar elle yazılır ve elden ele gezerdi. Böyle yazılan kitaplar, her yazıcının birkaç yanlışı ile, git gide bozuk bir hale gelirdi. Memleketimizde en çok okunan kitaplar, cenk kitapları ve saz şairlerinin hikayeleri idi. Bu kitapları hikayeciler ve saz şairleri ezberler; şehirlerde, köylerde halkın toplandığı yerlerde okur ve dinletirlerdi. Tabi ağızdan ağza söylenen bu hikâyelerde değişiklikler oluyordu sene evvel matbaalar işe başlayınca elde edilebilen kitaplar basıldı. Basılan nüshalar tükendikçe yeniden basılıyordu. Her yeni basılıştta yanlıklar biraz daha artıyordu. Bu güzelim kitaplar acemi adamların ellerinde yalan yanlış bir hale geldi ve özlerini kaybetti.

Peri Padişahının kızı.
(*Seyfilmülük*, s. 41)

“Vezir okunu çekti,yılanları öldürmeye başladı.
(*Seyfilmülük*, s.9)

*Maarif Kitaphanesi bu kitaplar üzerinde araştırmalar yapmaya başladı. Bu kitapların el yazmaları Anadolu'nun bir çok kasaba ve köylerinde deden, babadan kalmakta idi. Bu el yazması kitaplar toplandı, gözden geçirildi. En düzgünleri, halkımızın zevkine, ahlakına en uygun olanları seçildi. İşte, bulunan birçok yazılan nüshalar gözden geçirildikten sonra bu *Razi Nihan ile Mahı Firuz* kitabı meydana geldi ve Maarif Kitaphanesi tarafından basıldı.*

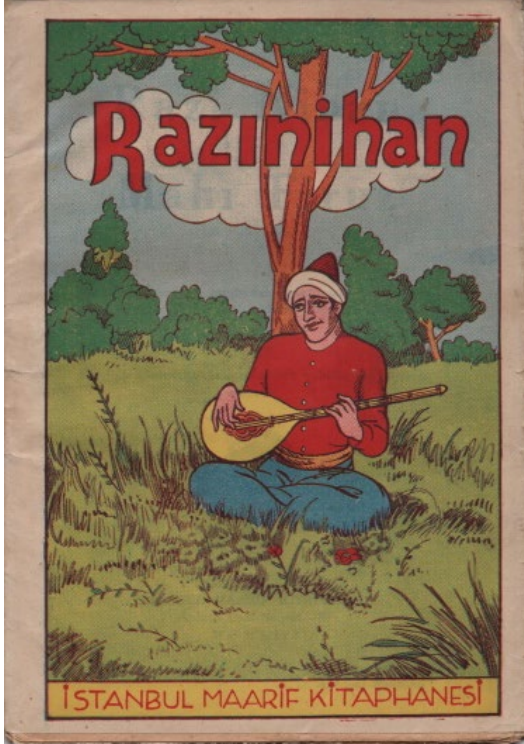
Bu kıymetli kitabın taklitlerini almamak için kitabın üzerinde yazılı Maarif Kitaphanesi adresine dikkat etmelidir.”

Yusuf ile Zileyha, Kısas-ı Enbiya'nın bir parçası sayılabilir. Kaldı ki elimizdeki kitabın tam künyesi aynen şöyle: *Mûsa ile İsa – Mısır Saraylarında Yusuf ile Zileyha*. Kitabın

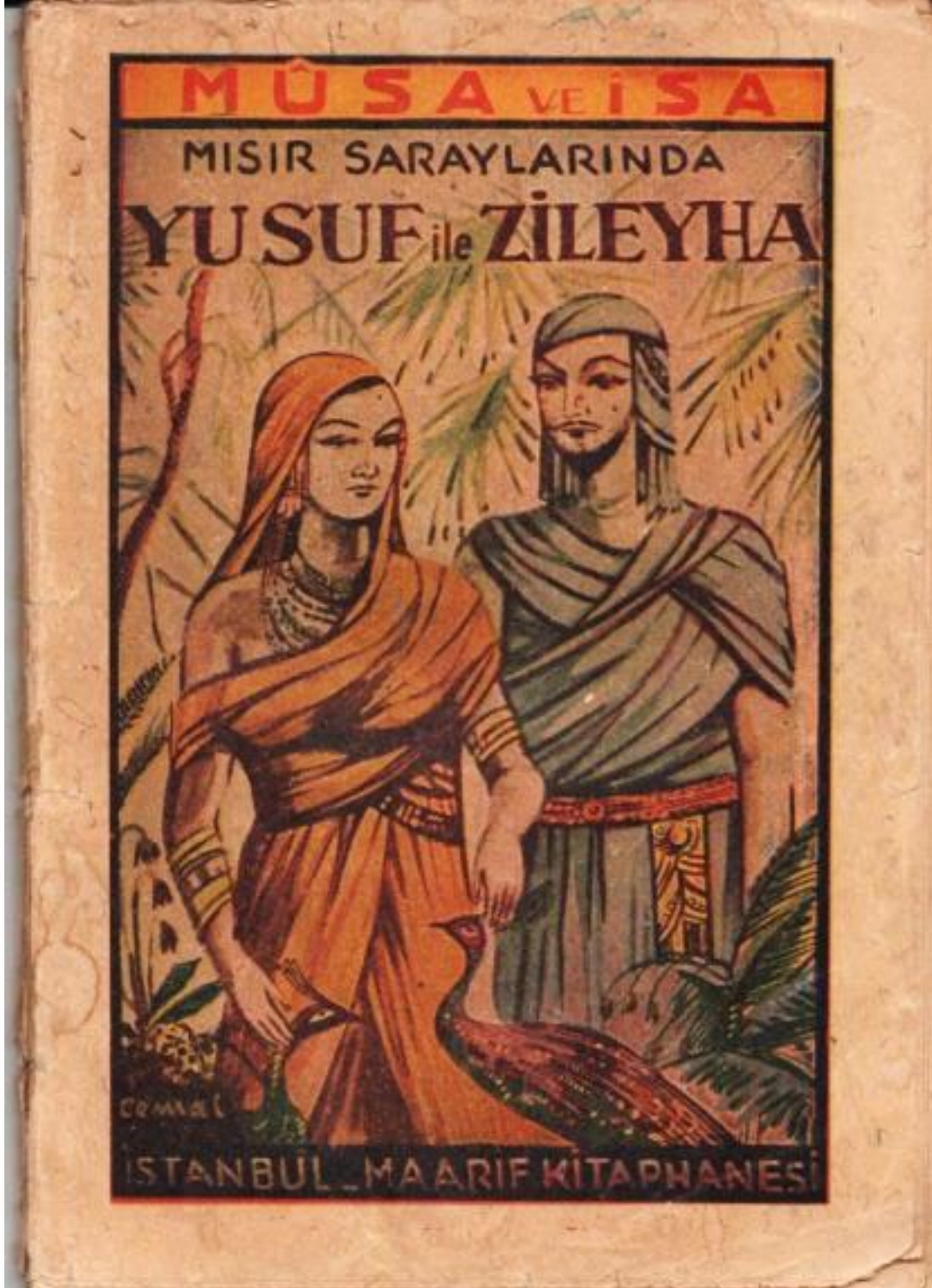
omurgasını Yusuf ile Zileyha'nın hikâyesi teşkil etse de, Musa'dan Süleyman'a, Zekeriya'dan İsa'ya bazı peygamberler hakkında kısmi anlatımlar da mevcut.

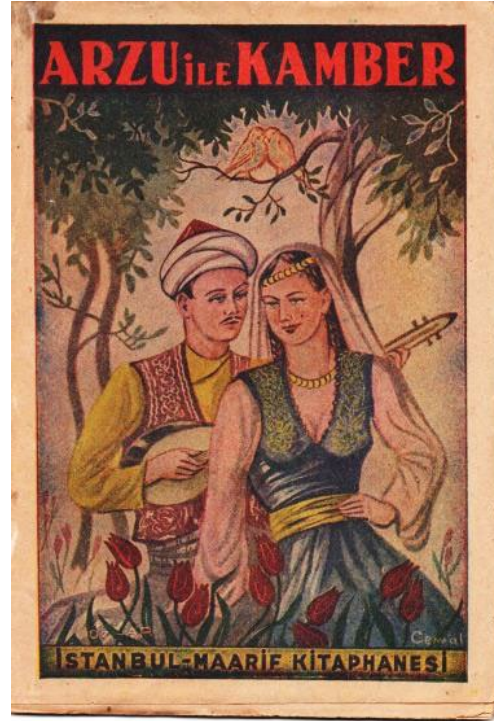
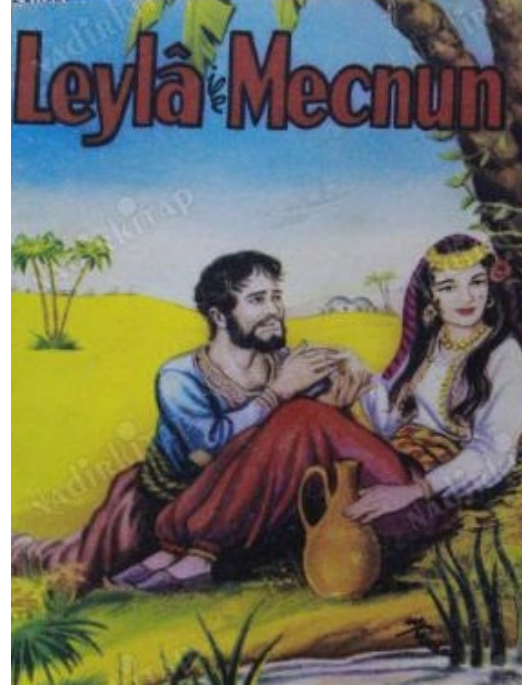
Bu hikâye örgüsünün yine İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası tarafından neşredilen bir de daha kapsamlı olarak hazırlandığı biçimi var: *Adem ile Havva/Şeytan ve Cenneti Âlâ- Musa ile İsa/Mısır Saraylarında Yusuf ile Zileyha*. Cilt: I-II. 352 sayfa. Ve maalesef bu kitapların basım tarihleri yok.

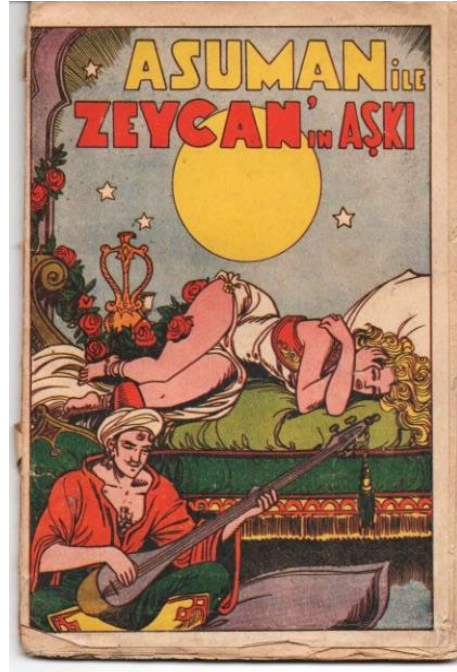
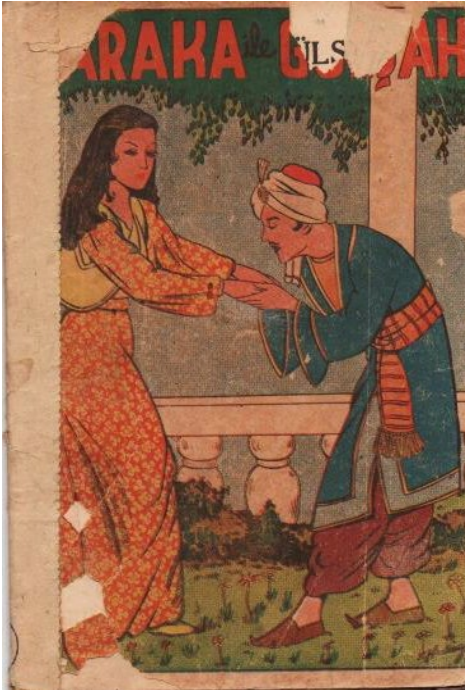

“Razinihan” hikâyesinin kapağı ve resimli iç sayfalarından biri.

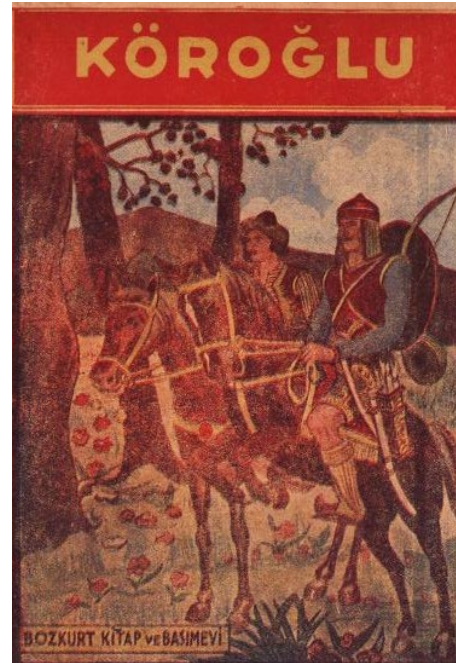
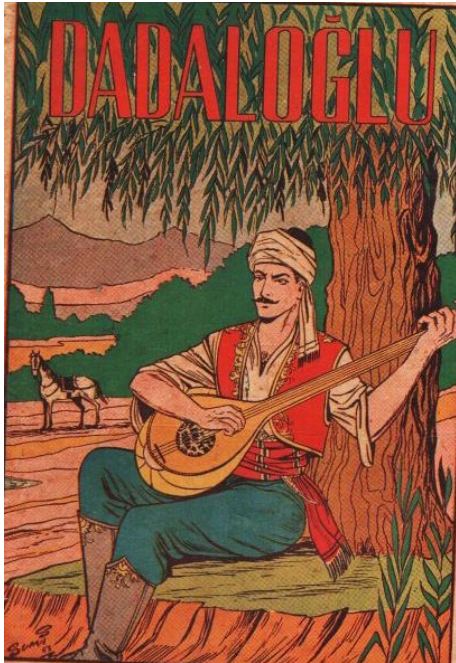
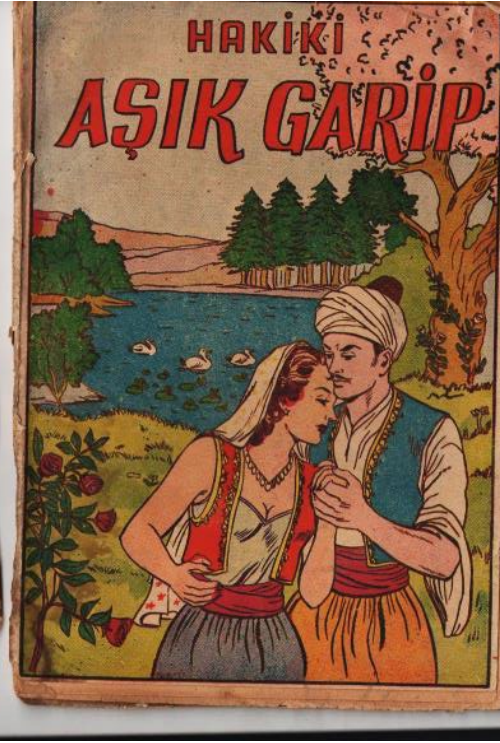
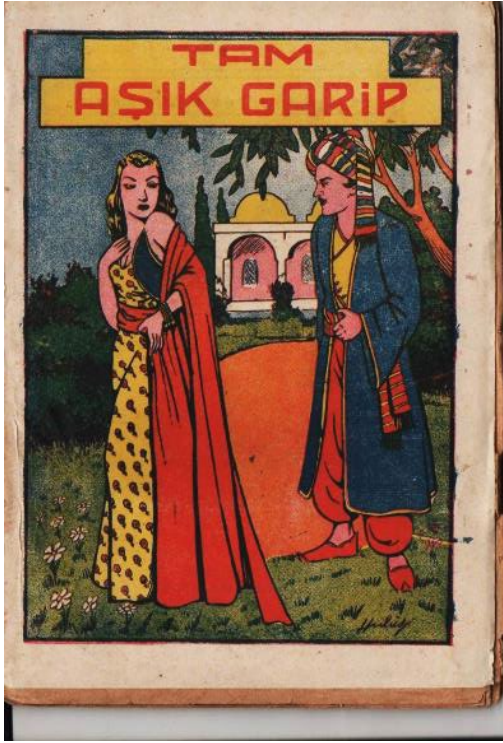
Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber; bunları duymayanımız yoktur sanırız. Varaka ile Gülşah, Asuman ile Zeycan, Sümmani ile Gülperi, Emrah ile Selvi, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Melikşah ile Güllühan, Gül ile Sitemkâr, Hurşit ile Mahmihri, Kılıç Arslan ile Nazlı Sultan, Elif ile Mahmut da diğerleri. Bunlar “onunla o” olarak adlandırılanlar. *Aşık Garip, Derdiçok, Şah İsmail, Dadaloğlu, Köroğlu, Karacaoğlu, Siy Ahmet, Aşık Ruhsati, Aşık Veysel* ve benzerleri de daha ziyade tekil isim olarak söylenip yazılanlar. Bütün bu kitaplar hakkında kısa ya da uzun bilgi vermek, açıklama yapmak yerine; bazılarının kapak resimlerini verip geçelim. Zaten oldukça sıcak ve sevimli bu kapak resimleri başlı başına birer değer ve birçok şeyi anlatıyor gibiler.

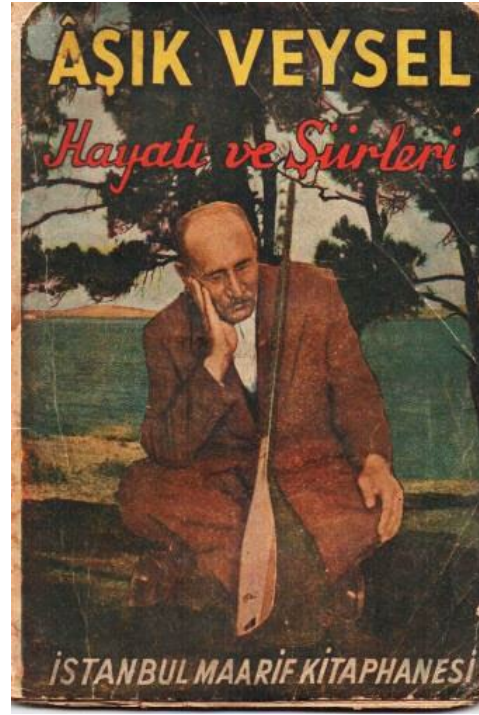
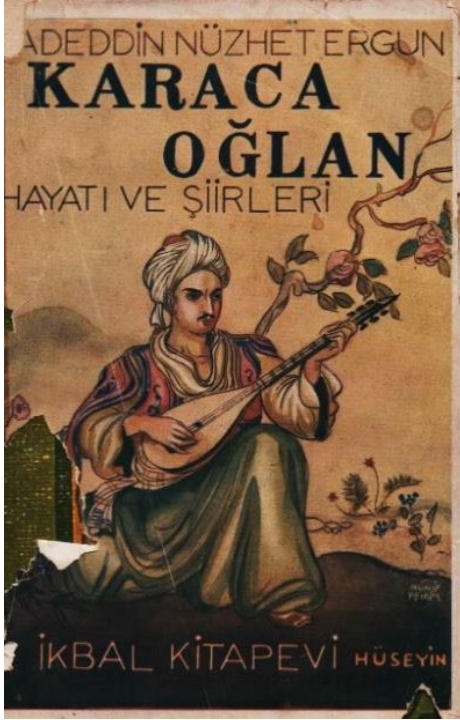

Bİ KELOĞLAN VARMIŞ, BU OĞLANIN BAŞI KELMİŞ!

Varmış yokmuş, bir Keloğlan varmış.. Kasabaların birinde bir kulübede çok fakir bir nine ile bir de Keloğlan yaşarmış. Keloğlan çok zeki ve becerikli olmasına rağmen çalışmaktan hiç hoşlanmaz, tembel tembel evde oturmayı, ne bulduysa yiyip içip uyumayı severmiş. Zavallı nine ise el çamaşırlarını yıkar, hizmete gider hem kendine hem de Keloğlana bakarmış. Ninesi bir gün Keloğlana der ki: “..

NASRETTİN HOCA BİR GÜN..

Nasrettin Hoca da içlerinde, bir grup insan oturmuş şurdan burdan sohbet ediyorlarmış. İçlerinden biri:

–“Şu insanoğlu hâline şükretmesini hiç bilmez; kışın soğuktan, yazın sıcaktan yakınırlar” demiş.

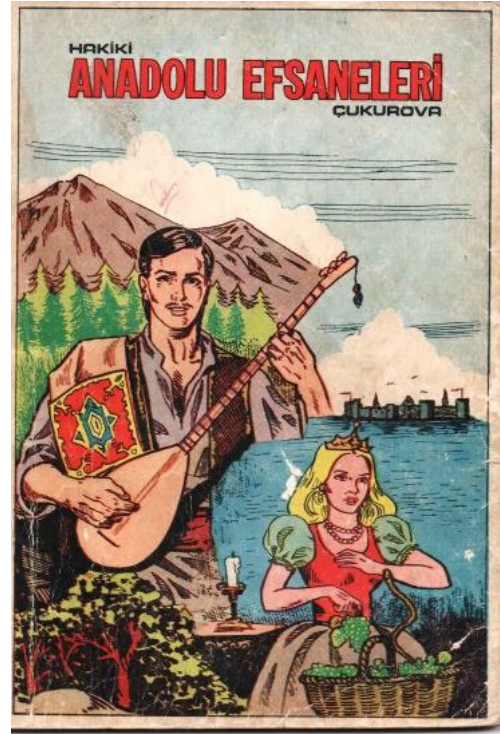
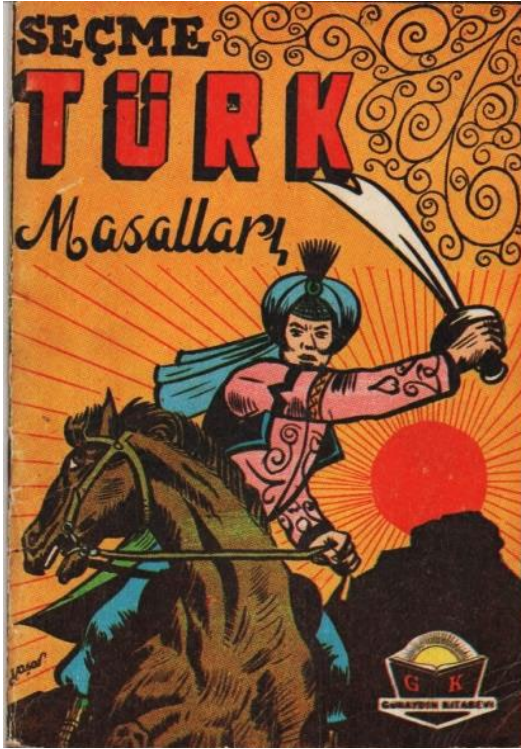
Konuşmaya kulak misafiri olan Hoca :

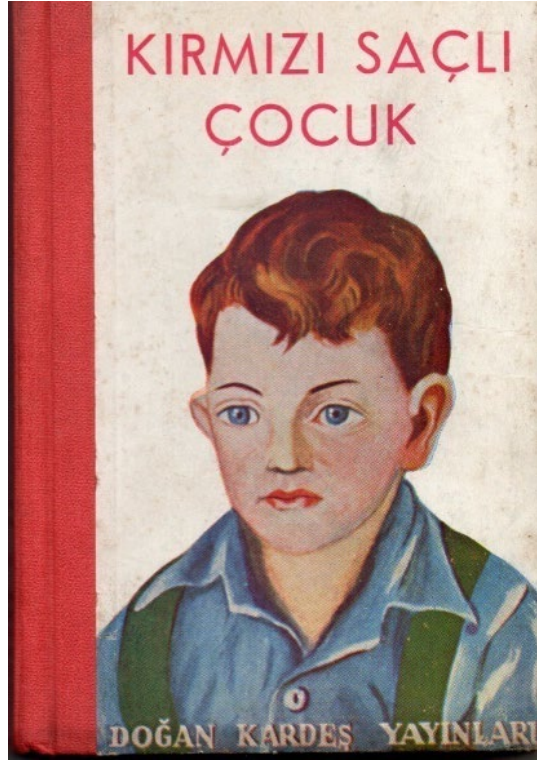
–“Öyle deme bire cahil, bahara bir şey mi dedik!”

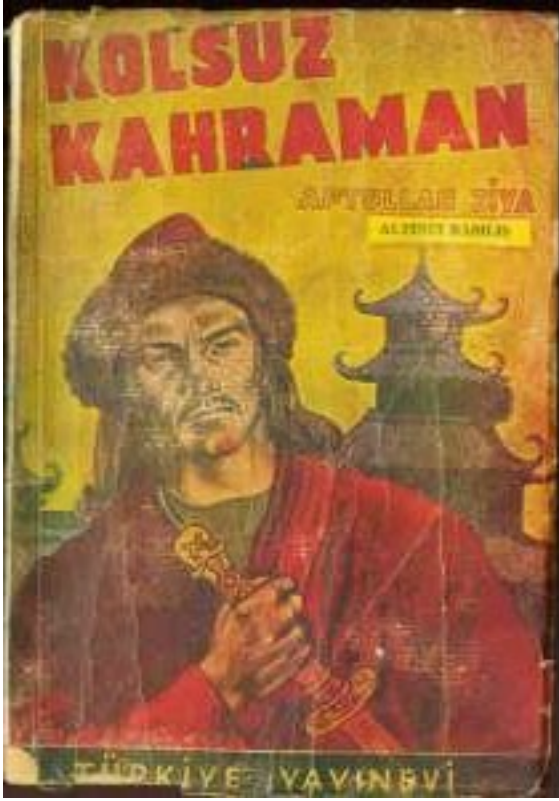
Dönemin ayrı ayrı yazılan hikâyeleri, masalları, destanları, dini ve ahlâki nitelikte kitapları yanı sıra küçük çaplı toplu eserleri de vardır. *Hakiki Anadolu Efsaneleri*, *Seçme Türk Masalları*.. gibi. Sevip de sevgilisine bunu ifade edemeyen naçarlar için *Aşk Mektupları*, ayrıca yerli yabancı romanlar da cabası.

HASIL-I KELAM: Bu insanlar kendi imkânları ölçüsünde, kendi zihinsel ve bedeni çabalarıyla bu ürünleri hazırladılar, çevirdiler, neşrettiler ve dağıtımını yaptılar. Halk dalkavukluğuyla oy devşirme peşinde olup asla hak etmedikleri mahfillerde keyf sürüp zerrece yaşamaya katkısı olmayan siyasilerden asla medet ummadılar. Sonu vatan hainliğine giden salya-sümük zırlayan şarlatanlara, o şarlatana tâbi olup devlet içine sızan klonlanmış yaratıklardan oluşan hayvansı kolonilere hiç pirim vermediler. Namaz kıldırmacı- ölü yıkamacı bir mesleki gerekçeyle milletin sırtından, inanan-inanmayan, razı olan olmayan herkesten alınan vergilerle aylığa bağlanıp din üzerinden topluma ekonomik bir yük getirmediler. El emeği ve göz nuru işlerinde samimi olarak yıllarca çalışıp iaşelerini sağladılar ama hiç biri aman aman zengin insanlar da olmadılar.

Anadolu halkını, daha ziyade kırsalda yaşayan insanların kültürel geçmişlerini öğrenmelerine, dinî vecibelerini yerine getirmelerine, onların zamanlarında hoş sedalı saatler geçirmelerine vesile oldular. Onların döneminde köylü gibi köylüler vardı, 1960'lardan sonra yavaş yavaş, daha sonra ivmesi gittikçe artan yozlaşma yoktu. Şehirlere gidip şehirleşemeyen, köye geldiklerinde o asil ve masum köylülüklerinden eser kalmayan hasis, açgözlü, komşu hakkını asla gözetmeyen, kaba, çirkin ve çirkef insanlar oldukça azdı. Çok bilmişlik edasına karşın zır cahil, espri yapmak bir yana, yapılan esprileri bile kavramaktan aciz öküzoidler yoktu. Ve o dönemde genel iyi gidişatın içinde kalan hoyratlar ayıklanır ya da manevraları kısık kalırdı.

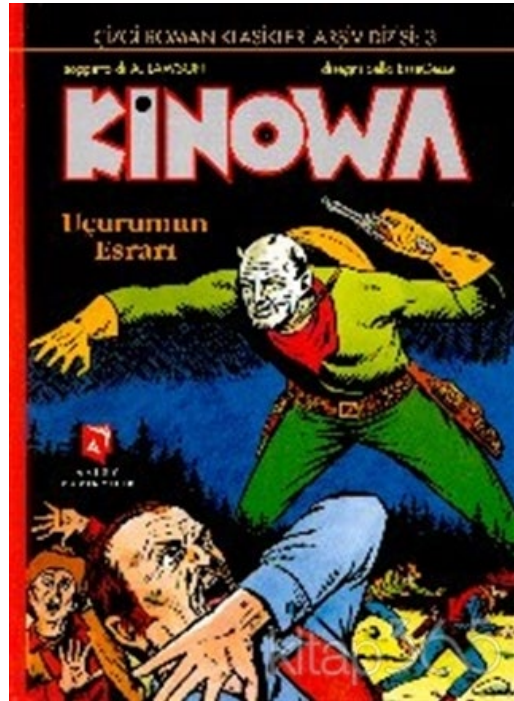
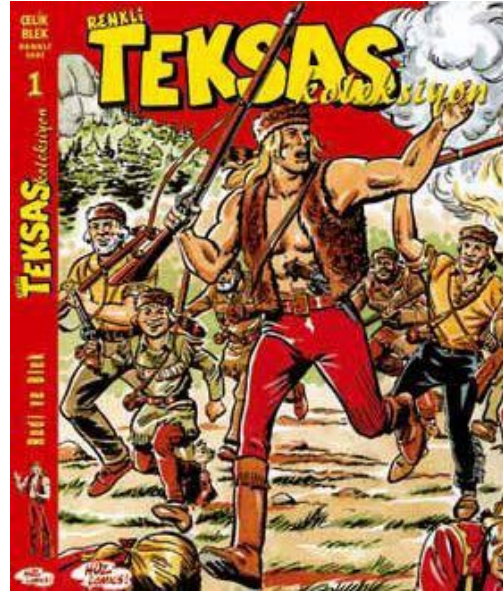
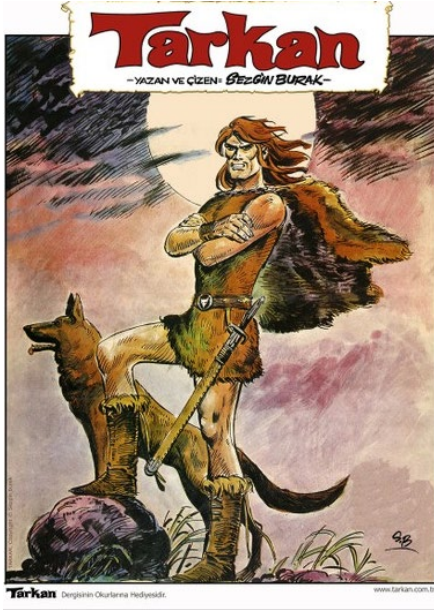
Büyük harplerden, yokluk ve çilelerden çıkmış bu toplumun 1930- 1960'lar arası dönemi, halkın kendi imkânları ölçüsünde kanaatkâr, mütevazı geçim dünyasında masalsı bir süreçtir. O süreçte Anadolu Halk Kültürüne katkıda bulunan yazarlara, yayınevlerine, hurufat teknolojisiyle ter döken emekçilere, dağıtım konusunda yollar arşınlayanlara.. Velhasılı o dönemin tüm çaba sarf edenlerine milletçe müteşekkirimiz. Ruhları şâd olsun.

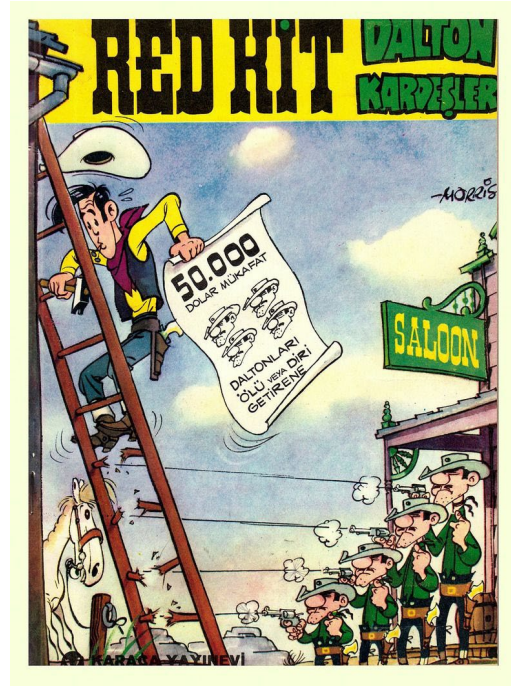
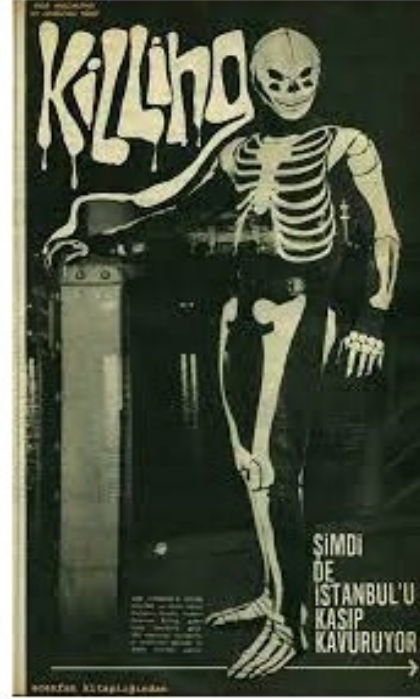

Dönem sonunda daha usturuflu ama açık ve anlaşılır, hemen herkesin sevip beğenebileceği tarihi ya da aşk romanlarının sayısı artmaya başlar. Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun romanları, bendeniz dahil birçok insana küçük yaşlarda

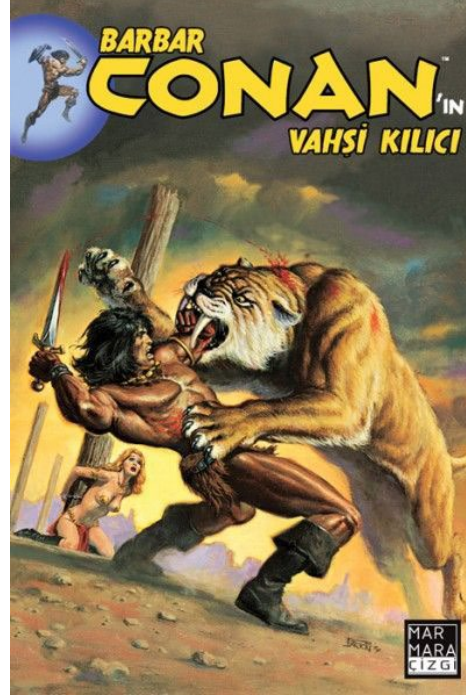
tarihi sevdikir. Murat Sertoğlu'nu da unutmamak gerek. Kerime Nadir'in kitapları pek çok genç kızın beyaz atlı prens beklemesine neden olur.. Derken fotoromanlar, çizgi romanlar devreye girer. *Tommiks*, *Texas*, *Kinowa*, *Zagor* vb. İçlerinde *Karaoğlan* ve *Tarkan* gibi Türk tarihine ilişkin çizgi kahramanlar toplum hayatına katılanlar arasındadır.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇEŞİTLİ GÖRSELLERİ;

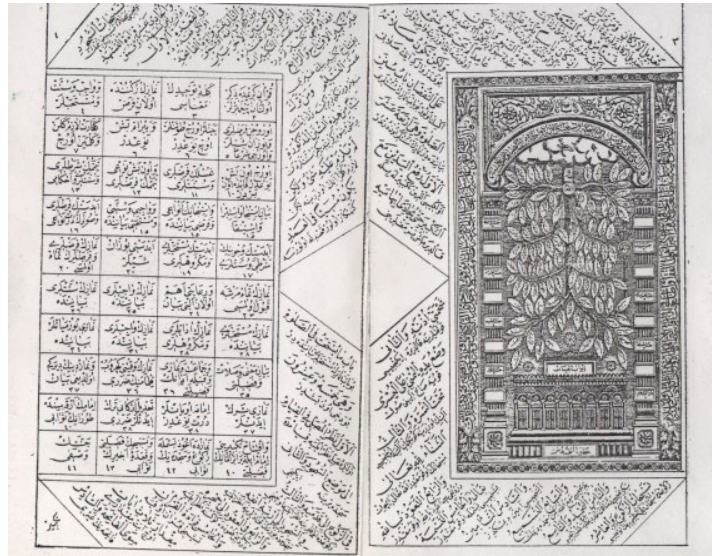
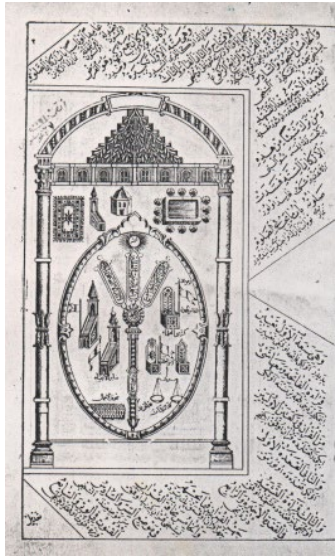
DUALAR, NAZARLAR,
KURBANLAR, KUTSAL
EDAVAT, MUSKALAR VS.

Evlerde, bakkalarda,
kasaplarda, berberlerde,
mağazalarda, kiraathanelerde ..
hülasa; yolda yolakta, çarşıda
pazarda, cami avlularında, cem
evlerinde, köşe bucak hemen
her mekânda inanç merkezli
bilumum görsel levhalar
bulunurdu ve hâlâ ama kısmen

Hilye-i şerif. Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini belirten metin

görülebilirler. Dönemin anlayışını, renk ve figür zevkini ve tabii baskı teknolojisini bu veriler üzerinden okumak mümkün. Aşağıda elimize geçen örneklerden bir dizisi sunulmuştur.

Arapça harflerle, Arapça ve Türkçe açıklama diğ kitapların birinden sayfa örnekleri.

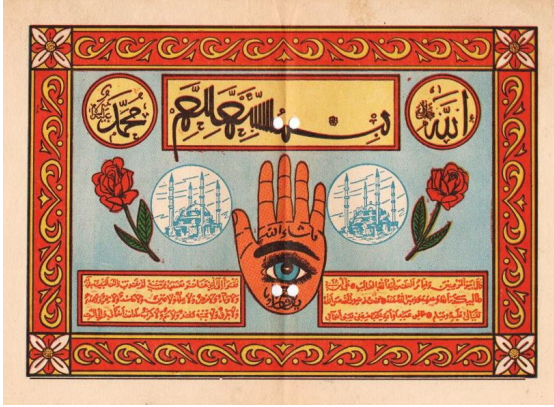
Çeşitli sure, salavat, dua, nazar, nazar duası, hilye ve muhtelif resimleri içeren toplu bir tablo örneği.

Hiz. Ali, Hasan ve Hüseyin.

Hiz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban edeceği sıra gökten bir meleğin koç getirmesini gösteren sahne.

Besmele ve ayetlerle bezeli bir nazar levhası.

Hz. Ali'nin cenaze merasimini temsil eden bir resim.

El-Buraku'l Nebevi Şerif.

Ya Ebu'l Fazllul Abbas. (Abbas, Hz. Ali'nin Kerbela'da şehid edilen oğullarındandır. Hz. Hüseyin'in anadan üvey kardeşidir.)

Bereket duası.

**1930- 1960 YILLARI ARASI HALK KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN YAYIN YAPAN
BAZI KURUMLAR VE DÖNEMİN KİTAPLARI:**

Ayyıldız Kitabevi, Bozkurt Kitabevi, Günaydın Kitabevi, Halk Kitapçılık, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası M. Sıralar Matbaası, Ercan Matbaası, Pak Neşriyatı, Sinan Matbaası ve Neşriyat Yurdu, Şakir Hoca Kitabevi, Şenyıldız Yayınevi.

Abdest Hocası

Adem ile Havva

Aleviler Köyünde Dört Gece

Ali Abud Cengi

Alp Arslan

Amme Cüzü

Amme ve Namaz Sureleri

Arzu ile Kamber

Asuman ile Zeycan

Aşık Garip

Aşık Gevheri

Aşık İdris

Aşık Kurbanı

Aşık Manileri

Aşık Mesleki

Aşık Molla

Aşık Ömer

Aşık Ruhsati

Aşık Seyrani

Aşık Sümmani

Aşık Veysel

Aşık Virani

Aşık Yahya

Aşk Mektupları

Aşkın Pençesinde

Avare

Battal Gazi

Battal Gazi Şeddat Cengi

Bedir Cengi
Behramabad Kalesi
Bekri Mustafa
Bektaşî Fıkraları
Bektaşî Şairleri ve Nefesleri
Bektaşî ve Kızılbaş Şairleri
Berkenar Kuran ı Kerim
Beş Vakit Namaz
Beyböyrek
Billur Köşk
Binbir Hadis
Binbir Gece Hikâyeleri
Büyük Elif Cüzü
Büyük Namaz Hocası
Dadaloğlu
Dadaloğlu ve Türkmen Güzeli
Dağların Yosması
Deniz Kızı
Derdiçok
Derdiyok ile Zülfüsiyah
Dertli Divanı
Din Hocası ve İslâm'ın Beş Şartı
Dua Mecmuası
Eba Müslim
Ebu Ali Sina
Ebu Müslim Horasani
Ecel Kuyusu
Ehli Beyt
Elif ile Mahmut
Elli dört farz, mevlid
Emrah ile Selvi
Enam-ı Şerif

Fakir Kızı Leyla
Fatih ile Keloğlan
Ferhat ile Şirin
Firavunun Mezarında Korkunç Bir Gece
Fravunun Son Günleri
Geldi Ali
Gül ile Sitemkâr
Güzel Mektup Numuneleri
Güzeller Güzeli Fatma
Hacı Bektaşî Veli
Hakiki Anadolu Efsaneleri
Ham bin Nuhun Sarayı
Hatayı Divanı
Havarezemin ve Billûru Âzam
Haverizemin Cengi
Hayber Kalesi Cengi
Hurşit ile Mahmihri
Hüccetülislam
Hüccetülislam ve İslam Ahlak Öğütleri
Hz. Ali Bizans Saraylarında
Hz. Ali Anavarza Kalesi Cengi
Hz. Ali Billur-i Âzam Cengi
Hz. Ali Cemel Cengi
Hz. Ali Cenklere
Hz. Ali Devler Diyarında
Hz. Ali Devlet Mağarası
Hz. Ali Gülistan Kalesi
Hz. Ali Hayber Kalesi Cengi
Hz. Ali Hayber Sihirbazın İntikamı
Hz. Ali İbni Vakkas Cengi
Hz. Ali Kaleler Fetheden Kahraman
Hz. Ali Kan Kalesi

Hz. Ali Mihri Süleyman Peşinde
Hz. Ali- Muaviye Mücadelesi
Hz. Ali Nehravan Cengi
Hz. Ali Ölüm Yollarında
Hz. Ali Silahşörler Hakanı
Hz. Ali Şeytanlar Mağarasında
Hz. Ali ve Amribni Mâdi
Hz. Ali ve Cenk Ortakları
Hz. Ali ve Kılıç Arkadaşları
Hz. Ali Yemen Cengi
Hz. Ali'nin Büyük Zaferi
Hz. Ali'nin Cenklere
Hz. Ali'ye Meydan Okuyan Kız
Hz. Ayşe
Hz. Hamza
Hz. Hüseyin
Hz. İbrahim
Hz. Muhammed'in Hayatı
Hz. Nuh ve Tufan
Hz. Osman'ın Kanlı Gömleği
Hz. Süleyman
İlbeyli Oğlu
İlmihal
İmanın Şartları-Amentü ve Yasin-i Şerif Tercümesi
İmdat Ya Ali
İncili Çavuş
İrşadi Baba
İslam Ahlakı
İslamın İnci Kitabı (Dürrü Yekta)
Kara Cellat
Karacaoğlan
Karacaoğlan ile Benli Kız

Karacaoğlan ile Yayla Güzeli
Karacaoğlan'ın Aşkı
Karagözden Seçmeler
Keloğlan Masalları
Kerbela
Kerbela Şehitlerinin Öcü
Kerbela Vakası
Kerbi Gazi
Kerem ile Aslı
Kesik Başın İntikamı
Kılıç Arslan ile Nazlı Sultan
Kırk Sual ve Hz. Muhammed'in Nurlu Sözleri
Kırk Şehitler Kalesi
Koroğlu
Kubbei Mıknatıs Cengi
Kulluk Borcu
Kumru-i Gülzarı Hüseyini
Kurandan Ayetler
Kurbanlı Mevlit
Küçük Elif Cüzü
Leyla ile Mecnun
Mahzun Gönüller
Maliki Ejder Cengi
Manzum Kız Mevlidi
Mehmet Hanefi
Yezidiler Diyarında
Mektup Örnekleri
Melek Şah
Melikşah ile Güllühan
Mevlud, Mevldü Şerif
Mezhepler Tarihi
Mızraklı İlmihal
Muhammed Hanefi Elburz Kalesi

Muhammed Hanefi Kaf Kalesi
Muhammed Hanefi Taberiye Kalesi
Muhammed Hanefi Yezidiler Çemberinde
Muhammed Hanefi Yılanlı Kale
Musa ile İsa
Müslümanın Din Kitabı
Namaz hocası,
Nasrettin Hoca
Nemrud Kalesi
Nemrudun Ateş Bahçesi ve Hz. İbrahim
Nuh Tufanı
Ölüm Kalesi
Razi Nihan ile Mahı Firuz
Re'selgül Cengi
Resimli- İlâveli- Tam Musahhah Mevlüddünnebi
Resimli Mevlûdu Muhammedi
Rüya Tabirleri
Seçme
Seçme Atatürk Şiirler
Seçme Keloğlan Masalları
Seçme Türk Masalları
Selahaddin Eyyubi
Serencam ve Ölüm İlahisi
Sevdaı Efe
Seyf- i Zülyezen Nam
Padişahın Hikâyesi
Seyfilmülük
Seyfizülyezen
Seyfizülyezen Zebaniler
Diyarındaı
Siffin Muharebesi
Sinema Romanları

Siretünnebi

Hazreti Muhammed'in ve Bütün Peygamberlerin Hayatı

Siy Ahmet

Son Haykırış

Sümmani ile Gülperi

Sürmeli Bey

Sürmeli Bey ile Dilber Senem

Şah İsmail

Şahmeran

Şark Yıldızı

Şehin Sırrı

Şehrazat

Şurutussalât

Tahir ile Zühre

Tam Hüsniye

Tam Kumru Kenzil Kitabı

Tam Mevlid

Tam ve Resimli Şahmeran Hikâyesi

Tebareke Cüzü

Tecvid

Tek Gözlü Canavar

Temimdar Hikâyesi

Tercemeli Namaz Sureleri

Turgut Reis

Üç Yol Cengi

Varaka ile Gülşah

Yâsini Şerif

Yâsini Şerif ve Namaz Sûreleri

Yedi Alimler

Yedi Dağın Arslanı

Yedi Kale Cengi

Yeni Vasiyetname

Yeni Yazı Kuran-ı Kerim

Yetiş Ya Ali

Yetiş Ya Hacı Bektaş

Yezid ve Kerbela Faciası

Yezidi Kızının Aşkı

Yunus Emre Divanı

Yusuf ile Züleyha

Zaloğlu Rüstem

Zehirli Ok

Zehra

KAYNAKLAR

- Ahmed Eflaki, Arifler'in Menkıbeleri- I, (çev: Tahsin Yazısı), İstanbul 1973.
- Aksoy, Bilal; Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli- 1, Ankara 1985.
- Aksoy, Gürdal; Dersim Alevi Kürt Mitolojisi, Raa haq'da Dinsel Figürler, İstanbul 2006.
- Alıç, Burhan; İmranlı Folkloru, (Lisans Bitirme Tezi - Atatürk Üniv. Kâzım Kara Bekir Eğt. Fak. Türk Dili ve Edb.),Erzurum, 2001.
- Ali Kemalî, Erzincan, İstanbul 1932.
- Alptekin, Ali Berat; Fırat Havzası Efsaneleri, Antakya 1993.
- Altı, Aziz; Munzur Baba Mitolojisi ve Tarihsel Kaynakları Üzerine Bir Deneme, Munzur Üniv. Sos. Bil. Der. Yıl: 6, C. 6 S. 12 Bahar 2018.
- Arayancan, Ayşe; Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun, Türkiye Araştırmaları Dergisi.
- Aşıkpaşa, Aşıkpaşa Tarihi, (çev. Atsız), İstanbul 1970.
- Ay, Resul; Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: Öteki' Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine (650-1600), OTAM, 31/Bahar 2012.
- Ayaz, Hilmi; Kuzeydoğu Anadolu Destan ve Masalları, Trabzon 2010.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî, Bezm u Rezm, (Kilisli Rifat neşri), İstanbul 1928.
- Babür,Yusuf; Erzincan'da Bulunan İki Alevi Ziyaretgâhı: Kırklar Makamı ve Sultan Seydi (İnançlar- Anlatılar), IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı, 2018.
- Bardizaktsi, V. – Natanyan, B. - Sırvantsdyants,K.; Palu- Harput 1878/ Çarsancak, Çemişkezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler, (Haz. Arsen Yarman), İstanbul 2010.
- Belazuri, Fütuhu'l-Büldân, (çev M. Fayda), Ankara 1973.
- Beydili, Celal; Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Yayınevi.
- Boratav, P. Naili; MEB-İA. "Battal"mad.
- Bratton, F. G. ;Yakındoğu Mitolojisi. (çev. Nejat Muallimoğlu), İstanbul 1968.
- Bretschneider, Emil; Mediaeval Researches- I-II, London 1888.
- Commelin, P.; Mythologie/Grecque et Romaine, Paris 1956.
- Coşkun, Hasan Abdülvehhab Gazi Zaviyesine Dair İki Vesika, Sultaneşhir, S. 3, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007.
- Danık, Ertuğrul; İşuwa'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı, Ankara 2010.
- Demir, Selime; Akkoyunlu-Osmanlı Diploması Sürecinde Siyasi, Dini, Sosyal ve Kültürel İlişkiler, Hitit Üniv. Sos. Bil. Ens. Çorum 2019.
- Deniz, Dilşa; Yol/ Rê Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım, , İstanbul 2014.

- Demir, Recep; İmranlı'nın Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme, (Cumhuriyet Üniversitesi Sos. Bil. Enst.-Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2002.
- Dinçol, A. M.; Van Bölgesinde Bulunmuş Yeni Urartu Yazıtları, İstanbul 1978.
- Dönmez, Sevgi; Eski Yakındoğu'da Yılanlı Tanrıça Kültü Üzerine Bir Değerlendirme, Tarih İncelemeleri Dergisi- XXXII / 2, 2017, 407426.
- Ebu Bekr-i Tihranî, Kitab-ı Diyarbekriyye, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Ekici, Metin; "13. Dede Korkut Destanı: "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" Boyunu Beyan Eder Hanım Hey!", Millî Folklor 122 (Yaz 2019): 5-13.
- Eliade, M.; Dinler Tarihi, (çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- Emiroğlu, Kudret - Yüksel, Ahmet; Yoldaşımız At, YKY, İstanbul 2009.
- Encyclopædia Britannica, 2008.
- Engin, Atilla; Sivas İli 2008 yılı Yüzey Araştırması, 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı III.
- Eroğlu, Hasan - Şimşek, Ergül; Suşehri'nin Şehir Tarihçesi, İstanbul 2009.
- Ertem, Mehmet Şükrü; Eğin (Kemaliye), İstanbul 1946.
- Erzi, Adnan S.; Akkoyunlu ve Karakoyun Tarihi Hakk. Arş., Belleten, S. 70.
- Eyice, Semavi; Eski Erzincan'da Rum Asıllı Bir Büyük Hatun, Tarih ve Toplum, 18/ 104, 1992.
- Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar, Mevlana ve Etrafındakiler, (çev. T. Yazıcı), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.
- Genç Plinius, Epistulae, X. Kitap, (çev. E. Özbayoğlu- Ç. Dürüşken), İstanbul 1999.
- Gezik, Erdal; Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak, İstanbul 2016.
- Göğebakan, Gökür; XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560), Malatya 2002.
- Gökbel Ahmet; İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.VII / 1 Sivas 2003.
- Gökyay, O. Şaik; Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 2000.
- Grousset, René; Historie de L'Armanie des Origines, Payot- Paris, 1947. _, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, (çev. S. Dolanoğlu), İstanbul 2005.
- Gül, Bülent; Doğu Karadeniz'de ve Kırgızistan'da Anlatılan "Geyik Ana" Efsanesi Üzerine Bir Deneme, Milli Folklor, S. 40, 1998.
- Gül, Yusuf; Tuceli'de Şavaklılar, Ankara 1976.
- Günaltay, Şemseddin; Yakın Şark- IV, Ankara 1948.
- Güzel, Ahmet; Battal Gazi/ Tarihî- Edebî- Menkıbevi Kişiliği, Konya 2012.
- Halaçoğlu, Yusuf; And.Aşr.Cem.Oymaklar, İstanbul 2011.
- Halikarnas Balıkcısı, Anadolu Tanrıları, İstanbul 1975; Hey Kocayurt, İstanbul 1972.
- Hamilton, J.- Hamilton, B. ve Stoyanov, Y.; Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler, (Çev. L. Kuzucular), Ankara 2010.
- Hançerlioğlu, Orhan; İnanç Sözlüğü, İstanbul 1975.

- Hartmann, A.; Ma. Kleinasiatische Götter, RE 27 (1928)
- Herodotos, Herodot Tarihi, (çev. M. Ökmen), İstanbul 1973.
- Hınçer, İhsan; İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri, I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri- IV, Ankara, 1976.
- Hoca Saadettin Efendi; Tacü't-Tevârih- III, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1974.
- Homeros; İlyada, (çev. A. Erhat- A. Kadir), İstanbul 2019.
- Honigmann, Ernst; Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
- Hussey, J. ; The Orthodox Church in the Byzantine empire, Oxford, Clarendon Pres, 1986.
- İbn Kemal, Tevârih-i Âli Osmani, VII, defter. (haz. Ş. Turan), Ank. 1957.
- İznik, Erkan; Anadolu'da Mithra Kültü, (Yüksek Lis. Tez.), AÜ-Sos. Bil. Ens. Ankara 1999.
- Jacobsen, T. ; The Treasures of Darkness: A History Mesopotamian Religion, London, 1976.
- Kalankatlı Moses, Alban Tarihi, (çev. Z. Bünyadov- Y. Gedikli), İstanbul 2006.
- Kara, Ruhi; Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1993.
- Karakurt, Deniz; Türk Söylence Sözlüğü, Türkiye, 2011.
- Karauğuz, Güngör; Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, Konya 2002.
- Kaya, Doğan; Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri, Cumhuriyet Üniv. Yayınları, Sivas 2012. -; Halk Bilim Araştırmaları, İstanbul, 2002.
- Kaya, Muharrem; Şamanistik Türk Mitolojisinin Erzurum Efsanelerindeki İzleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü, Prof. Nejat Diyarbakırlı'ye Armağan, Ankara 2006, s. 563-572.
- Keleş, Hamza; Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 38, 2006.
- Kınal, Füzuran; Ugarit .Kırallarının Tarihi, AÜDTCF, C. VIII-XII, S:1423 (1970-1974), Ankara 1963.
- Kırzioğlu, Fahrettin; Her Bakımdan Türk Olan Kürtler, Ankara 1964, s. 55; -; Kars Tarihi, İstanbul 1953.
- Kocadağ, Burhan; Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi, İstanbul 2007.
- Köprülü, Fuat; Türk Edebiyatı Tarihi, (Yayınlayan: O. F. Köprülü- N. Pekin), İstanbul 1980.
- Kramer, S. N.; Sumerler, (çev. Ö. Buze), İstanbul 2002.
- Lukianos, Aleksandros ya da Yalancı Yalvaç, (çev. Ender Varinlioğlu), İstanbul 1997.
- Mahiroğulları, Adnan Dünden Bugüne Zara, Sivas, 1996.
- Müneccimbaşı, Müneccimbaşı Tarihi, (İ. Erünsal), İstanbul tarihsiz.
- Mutlu, Serdar; Tanrıça Ma ve Kappadokia Komanası, Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi- Vol.II, 2016. N. B., ;Büyük Şahmeran, İstanbul 1960.
- Neşrî, Kitab-ı Cihan-nûma- II, (haz. R. Unat- M. A. Köymen), Ankara 1957.
- Norwich, John Julius; A Short History of Byzantium, New York 1997.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Türk Folklorunda Kesik Baş/ Tarih- Folklor İlişkisinden Bir Kesit, İstanbul 2013.

- Ostrogorsky, Georg; Bizans Devleti Tarihi, (çev. F. Işıltan), Ankara 1991.
- Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi, Ankara 1989.
- Özdemir, Mustafa; Alaçayır Köyünden İki Efsane Örneği, Mengüceli/ Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 9-10, Erzincan 1980.
- Özen, Kutlu, Divriği Evliyalari, Sivas 1997; -, Sivas Efsaneleri, Sivas, 2001.
- Özger, Yunus; Akkoyunlu Kutlu Bey Vakfının XIX. yüzyıldaki Durumu, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 33, Erzurum 2007.
- Pardee, Dennis; Background to the Bible: Ugarit, Ebla to Damascus/ Art and Archaeology of Ancient Syria, Washington 1985.
- Peterich, Eckart; Küçük Yunan Mitologyası, (çev. H. Baydur), İstanbul 1959.
- Petrosyan, Armen; First Capitals of Armenia and Georgia: Armawir and Armazi, First Capitals of Armenia and Georgia, Vol. 40, Number 3-4, Fall/Winter 2012. - ;State pantheon of Greater Armenia: Earliest sources. Aramazd, Armenian Journal of Near Eastern Studies II, 2007, s. 174-201.
- Porthogenes, Constantine; De Administrando Imperio, (trans. R. J. H. Jenkins), Washington 1967.
- Procopius, History of the Wars, (trans. H. B. Dewing), London 2014.
- Ramsay, S. W. ; Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (çev. M. Pektaş), İstanbul 1961.
- Rossi, Ettore; Kitab-ı Dede Qorkut, Citta del Vaticano, 1952.
- Sakaoğlu, Necdet; Türk Anadolu'da Mengücekoğulları, İstanbul 1971.
- Sakaoğlu, Saim; 101 Anadolu Efsanesi, Ankara 1966.
- Salvini, M.; Urartu Tarihi ve Kültürü, (çev. B. Aksoy), İstanbul 1995.
- Sarıçimen, Gülay; Pepuk Kuşu Efsanesi.
- Say, Yağmur; Seyyid Battal Gazi ve külliyesi, Su Yayınları, İstanbul 2006.
- Seropyan, Sarkis; Küçük Asya'nın Sapkın Hristiyanları: Pavlikyanlar, Agos Gazetesi, 7 Haziran 2013.
- Seyfeli, Canan; Erken Ermeni Kaynaklarına Göre Hristiyanlık Öncesi Ermeni Tanrılar Panteonu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011.
- Sözen, Metin; Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi, İstanbul 1981.
- Sözeri, Tankut; Kültürlerde Şahmaran, İm Yayınları, İstanbul 2000.
- Strabon, Geographika, Boox XI Chapter 12-14/1-8; Strabon, Geographika/ Antik Anadolu Coğrafyası, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000.
- Sümer, Faruk; MEB-İA, "Mengüçükler" madd.
- Şahin, Tahir Erdoğan; Hayaşa Bölgesi Tarihi – I-II, Ankara 2014 -; Erzincan- Keleriç Köyü ve Akkoyunlu Halveti Şeyhi Pîr Muhammed Bahaeddin, Ankara 2017- ; Erzincan Tarihi-1-5, Ankara 2019. - ; Refahiye, İstanbul 2013. - ; And. Tar Akş. İçr. Siy. Sos.ve Kül. Açd. Erzincan Tarihi I- II, Erzincan 1985/1987. - ; Suşehri, Akıncılar, Gölova ve Çevresinin İlk Çağ'daki konumu ve Yerleşimleri; Hyaşa Krallığı- Dukkamma Yerel Yönetimi, Her Yönüyle Sivas Kongresinin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu, Sivas 2019. -; Erzincan'da Mevlevî Hareketleri, 9. Millî Mevlâna Kongresi (Tebîğler), 15-Aralık Konya1997.-; Akkoyunluların Anadolu'daki İlk

- Yurtlarından Erzincan- Rumsaray Köyü ve Tur Ali Bey, Akra Kültür ve Edebiyat Dergisi, S. 8, 2016.
- Şimşek, Esma; Kıbrıs'ta Anlatılan "Hacı Mehmet Buba ile Lalası" Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 6, Issue: 20, p. 105-115-; Munzurdan Amanoslara Çoban Menkabelerine Yansıyan Birliktelik, Erciyes/ Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl: 34, S. 401 Mayıs 2011. -; Türk Halk Kültüründe Yılan ve -Yılan Kale- (Ceyhan/ Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi. 2019 (S.19) C.7 / s. 13- 33 -; Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan "Ana Geyik" Efsanesinde Mitolojik Unsurlar, Milli Folklor, 4/ 26, s. 17-22.
- Tanoğlu, İshak; Harput Süryani Kadim Ortodoks Meryem Ana Kilisesi'nin Dünü ve Bugünü, Fırat Üniv.Harput Uygulama ve Araşt. Merk. Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013.
- Tanrıverdi, İnan; Üç Kardeş. Melik Gazi, Acepşir Gazi, Ali Cerrah, Tandırbaşı Dergisi, (13 Şubat 2020 özel sayı), Ankara 2020.
- Tanrıverdi, Sinan - Tanrıverdi, İnan; Akkoyunlular Döneminde Erzincan, Ankara 2019.
- Tellioğlu, İbrahim; Panaretos Kroniğinde Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 509- 510, Eylül- Ekim 2005.
- Temel, Ömer; Bizim Memleket- Tercan, 2018.
- Texier, C.; Küçük Asya-3, (çev. Ali Suat; Latin harflere akt. K. Y. Koprıman), Ankara 2002.
- Thalman, Jean- Paul; Geç Tunç Çağında Ticari Bir Başkent: Ugarit, Kentlerin Doğuşu, (çev. A. B. Girgin), Ankara 2000.
- Togan, Zeki Velidi; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1970.
- Toumanoff, G.; Studies in Christian Caucasian History, Washington,DC, Georgetown Üniv.Pres. 1963.
- Toy fikir, Hüseyin; 1939- 1964 Eski Erzincan Şehri, Türkiye Turizm Dergisi, İstanbul 1964.
- Turan, O. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973.
- Tursun Bey, Tarih- Ebu'l Feth/ Fatih'in Tarihi, (neşr. A. Tezbaşar), İstanbul, tarihsiz.
- Türkay, Cevdet; Bşb.Arş. Bel.Gör. Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979.
- Uludağ, Süleyman; TDV-İslâm Ans. "ricâlü'l-gayb" madd.
- Ulutürk, Muammer; Hıristiyanlık'ta Havarilik, (Doktora), Selçuk Üniv. Sos. Bilim. Ens., s. 85.
- Uras, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976.
- Üst, Sibel – Uslucan, Fikret - Erdem, M. Dursun; Eski Türkiye Türkçesi Şâh-mârân Hikâyesi, İstanbul 2009.
- Vasiliev, A. A. ; Bizans İmparatorluğu Tarihi I, (çev. A. M. Mansel), Ankara 1943.
- Woods, J. E. ; Akkoyunlular, (çev. Sibel Akbudun; Ek yazı ve açıklamalar: Necdet Sakaoglu), İstanbul 1993.
- www.collectif 2015.org'da (Union Internationale des Organisations Terre et Culture.)
- Yıldırım, Ercüment M.Ö. II. Binyılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye, The Journal of Academic Social Science Studies, Publication

of Association Esprit, Société et Rencontre, Strasbourg/France 2012. -; Antik Yazarların Eserlerinde Sophele Bölgesi İle İlgili Anlatımlar, Gazi Üniv. Sosyal Bilm. Der. Vol/Cilt:3, No/S.7, 2016.

Yıldırım, Hüseyin; Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. Sos. Bil. Ens. Elazığ-2013.

Yinanç, M. H.; MEB-İA, "Akkoyunlular", madd .

Yücel, Yaşar; Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Belleten, C. 35, S. 140, Ankara 1971.

VI ERZİNCAN İLİNİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI

Prof. Dr. Necdet Tozlu*

1. FOLKLORUN LÜZUMU ÜZERİNE¹

GİRİŞ: Bu bölümdeki metinler, “Erzincan İli Kültür Atlası” olarak öngörülen bir çalışma sonucu elde edilen verilerin düzenlenmesi ve bir düzen içerisinde sunulmuştur. Son yıllarda konuya ilişkin farklı illerde gerçekleştirilen benzeri projelerden farklı olarak sadece akademik çalışmalara katkı sağlamayacak aynı zamanda ilgili tüm kesimlerin ulaşabileceği ve yararlanabileceği bir veri tabanı sağlayacaktır. Saha çalışmasında elde edilen bilgiler sözlü ve ritmik kültürel dokümanları, çeşitli adet, töre ve gelenekleri, bir başka ifadeyle ilimiz ve çevresinin folklorik değerlerini kapsamaktadır.

Folklor; İngilizce bir kelime olup halkbilimi, halkbilgisi anlamına gelmektedir. 1914’ten itibaren dilimize girmiş olan bu terim günümüzde de halen kullanılmaktadır. İlk defa 1846’da İngiliz William John Thoms tarafından kullanıldığı söylenen folklor kelimesinin kökeni folk: halk, lore: bilim karşılığıdır. Bu iki kelimenin birleşiminden oluşan folklor 1878’de yine İngiltere’de kurulan (Folklore Society) bir dernek sayesinde adını dünyaya duyurmuş ve bir bilim dalı olarak benimsenmiştir. Almanların “volkskunde” dedikleri 1912’den itibaren masal derlemeleri ve derleme faaliyetleri için kullandıkları sözün de aynı anlamı karşıladığını ifade

*Prof. Dr. Erzincan Ünv. Eğitim Fak.

¹ *Mengüceli*- Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, S. 8, Erzincan 1980, s. 35-36.

etmeliyiz. Dünyanın genelinde kabul edilmiş olan folklor terimi yaygın olarak pek çok ülkede aynı adla varlığını sürdürmektedir.

Türkiye’de ilk kez Ziya Gökalp’in (1914) halkiyat dediği folklor terimini aynı adla ilk kullanan M. Fuat Köprülü’dür. O’nun 6 Şubat 1914’te İkdam Gazetesinde çıkan yazısının başlığı “Yeni Bir İlim Halkiyat- Folklor” dur. Müteakiben Rıza Tevfik Bölükbaşı, Peyam Gazetesinin (5 Mart 1914) edebiyat ekinde “folklor” (folklore) başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Bugün folklor, Türkiye’de “halkbilimi” terimiyle karşılanmaktadır. Ancak folklor terimi de büsbütün ortadan kalkmamış, her iki terimin de kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Karacaoğlan. (Sadeddin Nüzhet Tergun, Karacaoğlan Şiirleri, İstanbul 1938- kapak resmi-)

Ulusların kendine has toplum yapıları vardır. İnsan-toplum ilişkileri, insan-devlet ilişkileri, insanın-insanla ilişkileri, toplumdaki çeşitli katmanların birbirleriyle olan ilişkileri, yaşam biçimleri, ulusların halk bilimcileri tarafından inceleyerek bir takım değerlendirmelere tabi tutulur ve geleceğe daha sağlam adımlarla yürünmesi yönünde yol haritası çizilirken dayanak noktası oluştururlar. Halkın yaşayışı, ürettikleri, tükettikleri, oluşturdukları uygarlığa ait her şeyin toplanması ve bunların günün şartlarında incelenerek yorumlanması kalkınmada bir ivme sağlar. Fin kalkınmasının temel dinamiği olarak

folklor çalışmalarının itici gücü pek çok bilim insanı tarafından vurgulanmıştır.

Folklorun konusu, sadece maddi unsurların, eskiye dönük malzemenin toplanması değildir. İnsan ve toplumsal zihniyetin değişimi ve dönüşümüyle, zaman içinde kırılmalar, çatışmalar bunların sebep sonuç ilişkileri, dayanakları, getirdikleri ve götürdükleridir bir bakıma.

Milletler kendilerinden beklenen sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı yapabilmek için fertlerini, aile ve cemiyet yapılarını bunların birbirleriyle ilişkilerini çok iyi bilmek zorundadırlar. Bunun için de önce eşref-i mahlûk olarak yaratılmış insanın beşikten mezara kadar mensup olduğu aile, sosyal çevre ve kavmi içinde çok yönlü incelenip tanınması gerekir.

Milletler tarih sahnesinde kaldıkları sürece birtakım değerlerini muhafaza etmişlerdir. Her nesil bu değerleri (inanç, örf, adet, gelenek ve benzeri) kendisinden bir sonra gelen kuşağa devreder. Yeni nesil bunlara yaşadığı çağın gereği olan hayat pratiğini de ekler, böylece

ananeler, örfler ve bunlarla ilgili tatbikatlar bir yandan kökleşir, bir yandan da zenginleşerek gelişir yaygınlaşırlar.

Halk zekâsının ürünü diye de tanımlanabilen folklor, milletlerin kendi kendilerini tanımaları ve buna göre istikbale adım atmalarını gerektiren bir ilim dalıdır. Zira fertlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, karışık kaynaşmalarında ve anlaşmalarında önemli bir vasıtaadır. Ayrıca kabalığın, sertliğin, çekingenliğin ortadan kalkmasını ve sosyal ilişkilerde hoşgörülüğü sağlayan büyük bir etmendir.

Her milletin folkloru incelendiğinde dilde, sanatta, ahlâkta mensup olduğu milletin karakterini yansıttığı anlaşılacaktır. Farklı milletlerin kendi özgeçmişlerinden aldıkları ilhamla meydana getirecekleri eserlerin gölgesinde kaybolmamak için kendi folklorumuzu çok iyi tanımak zorundayız. Başkalarının yaptığı eserler beğenilebilir. Fakat bunun karşısında ne aşağılık duygusuna kapılmalı, ne de onun kopyası olmamalıdır. Böyle olursa yabancı kültürün emperyalist etkisi altında erir, yok olur ve tarih sahnesinden silinebiliriz. Ancak, kendimizi iyi tanıyıp yapımızı ve varlığımızı iyi idrak ederek çalışırsak, onları aşmayı hedef tayin edersek, çok daha iyi eserler vücuda getirebiliriz.

Başka milletlerin kopyası olmak, bir milletin fertleri, sanatçıları, düşünürleri için ana duygu olmamalıdır. Onların eserleri inceleme, tecrübe, fikir edinme bakımından ele alınmalı ve onu aşmak asıl gaye olabilmelidir. Ona duyulan hayranlıkla aşağılık duygusuna kapılıp, «bende ne var ki» gibi, bir düşünceye saplanmamalıdır. Başkalarının hayranı olan fertlerin şahsiyetlerinin olmayacağı gibi, hayran milletlerin de şahsiyetleri söz konusu değildir.

Bir milleti millet olarak yaşatan ve şahsiyet sahibi kılan en önemli unsur folklordur. Kaynağını o milletin tarihinden, dil, din, ahlâk, sanat ve geleneklerinden alan folklor, millî dayanışmanın, birlik ve beraberliğin de temelidir. Bunun için milli kültür ve milli şuurun oluşmasında en önemli rolü oynar.

Gelişen medeniyetler içinde bir güneş gibi doğmak ve parlamak istiyorsak, folklorumuzu incelemek ve ona çağa uygun bir hayat görüşü aşlamak mecburiyetindeyiz.

Dede Korkut. Türkmenistan Devleti'nin 2015 yılındaki bastırıldığı Dede Korkut Kitabı'nın görsellerden.

<https://twitter.com/turhandilmac>

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

2. TÜRK HALK OYUNLARI

Türk halk oyunları; Türk folklorunun önemli bileşenlerinden biridir. Köy ve kasabalarda oynanan yöresel oyunları ve yöresel dansları ve kostümlerini inceleyen bir bilim dalıdır.

Toplumsal konuşma dilinde ne yazık ki halk oyunları ve folklor aynı anlamda kullanılmaktadır. Oysaki bu yanlış bir tabirdir. Halk oyunları, folklorun içinde yer alan halk mimarisi, halk tiyatrosu, halk müziği gibi folklorun kültürel bir ögesidir.

Müzikli veya müziksiz belli bir ritme dayalı, bedensel olarak ortaya konan forma “oyun” denir. Halk oyunları ise bir ulusun duygu ve düşüncelerine dayalı, hareketin, ritmin, müziğin ve kostümün bütünleşmesidir. Halk oyunları düğünlerde, dini ve millî bayramlarda vb. zamanlarda oynanmaktadır.

Türk halk oyunları çeşitlilik ve kapsam bakımından dünyada en dikkat çeken folklorik olgulardan birisidir. Şu kadar ki, Türk halk oyunları derlemeleri hala bitirilememiştir. Fakat çalışmalar devam etmektedir. Her köyün kendine has oyunları olması ve ekonomik şartlar bunu güçleştirmektedir.

Türkiye, halk oyunları açısından çok zengindir. Türkiye, köylerde tespit edilen 4000'in üzerinde oyun ile dünya üzerindeki en zengin oyun karakterine sahip ülke olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bir kültür ve medeniyetler beşiği olan Türkiye'de, hemen hemen her yöresinde ayrı oyunlar, ayrı giysiler ve ayrı müziklere rastlanmaktadır.

Halk oyunları; diğer sanat dallarından farklı olarak, ait olduğu toplumun orijinal karakterlerini taşıyan, fertlerin müşterek duygu düşünce ve davranışlarını sergileyen, başkasına göre yalnızca güzel, ama kendi içinde ilgilenen kişinin dünyasını aydınlatma özelliğine sahip bir kültürel kimliktir.

Halk oyunları içinde barındırdığı kardeşlik duygusu, melodi, ritim ve hareket yapısı ile bireyin bedensel ve ruhsal gelişiminde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Birlikte oynamanın avantajı ile kişiye kaynaşmayı, beraber hareket etmeyi, paylaşmayı ve kendini ifade etmeyi öğreten Halk Oyunlarının bu özelliklerinden yola çıkarak, uygulanacak etkinliklerle Türkiye insanının bireysel gelişiminin yanı sıra toplumsal gelişiminin de sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

HALK OYUNLARI TARİHÇESİ

Dans insanın varoluşu ile başlar. İlk zamanlar dansın amaçları inanç, eğitim ve eğlencedir. Tarihte ilk Türk uygarlarından Şamanların, Hunların ve Oğuzların günümüze uzanan belgelerinde yaptıkları törenlerde en önemli bölümü halk oyunlarının oluşturduğu bilinmektedir.

Türkler, Orta Asya'dan getirdikleri kültürlerini Frigya, İon, Bizans kültür birikimleri üzerine Selçuklu ve Osmanlı kültürlerini de ekleyerek geliştirdiler. Bunun sonucunda ortaya çıkan, paha biçilmez halk oyunlarımız nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir.

Türkler danslarda kılıç kalkan, hayvan postu, zil gibi araçlar kullanmaktaydı. Günümüz halk oyunlarında da eski dansların izine rastlanmaktadır.

Türkiye’de Halk oyunları hakkında ilk ciddi çalışma 1900 yılında Rıza Tevfik (Bölükbaşı) tarafından yapılarak yazılı hale getirilmiştir. “Ne-Sati Afiyet-Salname-i Tıbbi” adlı bir tıp yıllığında yayınlanan ve “Raks” başlığını taşıyan bu yazı halk oyunları üzerinde bugün bile geçerliliğini kaybetmeyen hususlara değinmiş ve Türkiye’deki halk oyunları ile ilgili bilimsel çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmiştir

1923’te Cumhuriyet’in ilanından sonra da halk bilimlerine ve oyunlara ilgi gösterilmeye başlanmış ve folklor ile ilgili ilk resmi kuruluş olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne bağlı “Türkiyyat Enstitüsü ” açılmıştır. Halk oyunlarımızın yaygınlaşmasında en önemli rolü ise 19 Şubat 1932de kurulan halk evleri üstlenmiştir. Halk evlerinin bulunduğu yörelerde halk oyunları ekipleri kurulmuş, bu ekipler çeşitli yerlerde düzenlenen festivallere ve gösterilere katılarak, oyunlarımızı sergilemiştir.

Bu arada ilk uluslar arası halk oyunları festivali 1935 yılı eylül ayında Beylerbeyi Sarayı’nda balkan ülkeleri halk oyunları topluluklarının katılımı ile yapılmıştır. Halk evlerinin bu çalışmaları 1944 yılında Köy Enstitüleri ve öğretmen okullarında da uygulanmaya başlamıştır. Böylece gençlere kendi öz kültürlerini yakından tanıma imkânı doğmuştur. 1955 yılında Yapı ve Kredi Bankası tarafından “Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi” adlı bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt on dört yıl boyunca dördü bölgesel, on dört halk oyunları festivali düzenlemiştir. 1957 yılında “Türkiye Milli Talebe Federasyonu” kurulmuştur.

1966 yılında “Türk Folklor Kurumu” kurulmuş ve bu kurum bir halk oyunları okulu açılmasını sağlamıştır. 1967 yılında “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın” düzenlediği halk oyunları yarışmaları da halk oyunları alanında yapılmış çalışmalardır.1968 yılında Afyon, Kayseri, Elazığ ve Adana’da düzenlenen dört bölge şenliklerinin iki yıl süren gezileri sırasında Anadolu ve Trakya baştan sona taranmıştır. Binlerce oyun yerinde görülmüş ve incelenmiştir. Bu yıllardan sonra kurulan birçok özel dernek, kamu kurum ve kuruluşları bünyesindeki muhtelif birimler halk oyunlarımızı yaşatma çabalarını sürdürmüşlerdir.

1966 yılında Milli Folklor Enstitüsü, 1975 yılında Kültür Bakanlığı Devlet Halk Dansları kurulmuştur. 1984 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nde, 1988 de Gaziantep Üniversitesi’nde, 1989’da Ege Üniversitesi’nde, 2001’de Sakarya Üniversitesi’nde Türk Müziği Devlet Konservatuarı Türk Halk Oyunları Bölümü kurulmuştur.

Halk oyunlarımızı seyrederken, yurdumuzun değişik yörelerinde yaşayan insanların örf, adet ve geleneklerini, karakterlerini, duygu ve düşüncelerini, inanışlarını ifade ettiğini, tabiat ve diğer canlılarla yaptıkları mücadeleyi anlatan özellikler taşıdığını görürüz. Her sanat dalında olduğu gibi halk oyunlarımız da insanı anlatır. Bu nedenle oyunlarımızın altında, kaynağı çok eskiye dayanan, bugün unutulmaya yüz tutmuş derin bir mananın gizlendiği hissedilir.

Halk oyunu hareket ve müzik olmak üzere iki ayrı öğeden oluşmuş bir bütündür. "Düzgün ve birbirine benzeyen ritmik hareketlerin uyumlu bir biçimde ortaya konulmasından oluşan oyun", nadiren müzik eşliği olmaksızın belli bir ritme bağlı olarak da meydana gelebilir. Hareket bir bütün olarak temelini ayaktan başlatmak üzere, vücut ve kollara kadar uzanır. Vücut bölümlerinin uyumlu hareketleri kadar, grubun uyumlu hareketlen de estetiği yaratır. Hatta bazen bir bakış bir duruş bile estetik bir ifadedir. Musikide, estetiğin sesle ifadesi ve desteklenmesidir.

Özetleyecek olursak, kavram olarak halk oyunu; göze ve kulağa hoş gelecek tarzda düzenlenmiş, ölçülü ve dengeli hareket yoluyla, estetik bir etki ve heyecan yaratan, çoğunlukla, ses birimlerinden nadana gelen anonim halk müziği ile desteklenmiş, hareket ve müzik bütünleşmesidir.

Aslında kökeni insanlığın dille anlaşma sürecini yaratmadan öncesinde şifre hareketler şeklinde kendini, dileğini ve tabiat olaylarını ifade etmek üzere kullandığı hareket seviyeleri ortak anlaşmaya yaradığı için toplumca ortak yani anonim olarak üretilmiş, imaj kazandırılmış imlerdir. Tarihin akışı içerisinde folklor ve kültürün kaynağı durumunda ki ulusal dinlerin toplumlarca değiştirilerek yeni dinleri kabul etmesi somut anlamlar taşıyan hareket serilerinin bu özelliklerinden sıyrılarak soyut hareketlere dönüşmesine neden olmuştur. Ancak gelenek bu farklılaşmalara rağmen hangi olayların ve temaların hangi dinlerle ve hareket serileriyle karakterize edileceği konusunda, etki gücü koymuştur. Benzeri olaylar benzeri hareket gelenekleri ile ifade edilerek yeni ihtiyaçlara cevap vermiş, eski hareket temaları benzeri yeni olayları canlandırır olmuştur.

Halk arasında hoş vakit geçirmek için yapılan eğlendirici, güldürücü, şaşırtıcı gösteriler (karagöz, kukla, orta oyunu, vs); danslar (halay, zeybek, bar, horon, vs); dikkate dayalı tesadüfe dayanan yarışmalar (dama, yüzük, cirit, vs) hepsi halk oyunları kavramı içerisinde yer almaktadır. Ancak halk oyunları kavramı artık hemen her yerde Anadolu Halk Danslarını karşılamak üzere kullanılmaktadır.

Halk Oyunlarının Ortaya Çıkış Nedenleri

- a- Doğal olayların etkisiyle
- b-Taklitler yolu ile oluşan danslar
- c-Savaş dansları
- d-Aşk dansları
- e-Dini danslar
- f-Hasat ve üretim ile ilgili danslar
- g-Meslek dansları

Hiçbir kültür olayı, tüm gelenek ve görenekleri bir yumak gibi etrafına sarıp toplayan halk oyunları kadar ait olduğu toplumun ulusal duygularını yansıtamaz ve onlar kadar toplumsal bağları pekiştirip kuvvetlendiremez.

Düşünce ve duyguların insan vücudunu hareketleriyle anlatılması demek olan dans ya da oyun, ilk insan kültürünün merkezinde bulunuyordu. Dinsel anlayışlar alını yazıları, evren hakkındaki düşünceler, istekler, sevgi, aşk, kahramanlık duyguları, sıla hasreti, sevinç, bereket, bolluk, hüznün, afet, felaket gibi olaylar hep oyunlarla anlamlandırılıyor. Hep onunla canlandırılıyordu. Bugünde halk oyunlarının müzik ve şiir gibi sanat olaylarında ayrı düşünme olanağı yoktur. Bugünde dansın bulunduğu her yerde düğün ve dernekten asker uğurlamasına kadar varan çeşitli tören ve toplumsal olayları görmek mümkündür. Bugünde halk dansları, halk sanatlarının en başında yer almaktadır.

Biçimde değişik genel isimler altında ve guruplar halinde görülmektedir. Bölgelere, yerel örf ve adetlere göre büyük ayrılıklar gösteren halk oyunları (dansları), birçok bakımdan ayrımlara tabi tutulabilir. Mesela tek kişilik oyunlar veya takım oyunları diye sınıflandırabiliriz. Bunlarında yalnız erkeklerin veya kadınların ya da kadın-erkek oynanan oyunlar diye ayırmak mümkündür. Kapalı ve açık yerlerde oynanmaları da bu oyunların bir özelliğini teşkil eder.

Halk danslarının kümelendirilmesinde bir yol olarak bölgesel dağılışı ele alınabilir. Çünkü Anadolu'da kimi dans dalları bölgelere de adını vermektedir. Örneğin Ege, Batı Anadolu Zeybek Bölgesi; Orta ve Güney Anadolu Halay Bölgesi; Doğu Karadeniz Horon Bölgesi; Doğu Anadolu Bar Bölgesi; Trakya Hora Bölgesi adını almaktadır.

Ancak bu tür kümelendirmeyi kesin çizgilerle belirlemenin güçlüğü vardır. Öncelikle dansların bölgeler arasındaki geçişleri göz ardı edilemez. Sözelgeşi halay ele alındığında Orta Anadolu'nun dışında Doğu' da, Kuzey' de ya da başka bölgelerde de rastlamak olanağı vardır . Halk Oyunlarının değişik nedenlerle bir bölgeden ötekine geçişleri sonucu bir dansı salt bir bölgeye özgü saymamız da olanaksızlaşır.

Bu koşula bağlı kalarak halk oyunlarını bölgesel tür özelliğine göre dağılımını kümelendirebiliriz:

ZEYBEK: Zeybek oyunları tek kişi tarafından oynandığı gibi teklerden oluşan bir daire halinde de oynanmaktadır. Zeybek oyunları, toplu olarak oynandığı zaman oyuncuların birbirlerine tutunmadan oynadıkları salma oyunlardır. Bu oyun türüne Ege Bölgesinde rastlanır Aydın, İzmir , Muğla, Denizli, Bilecik, Eskişehir , Kütahya,Çanakkale, Kastamonu, Uşak, Manisa, Balıkesir , Burdur ...

HALAY: Toplu, düz dizi biçiminde ve oyuncuların birbirine tutunarak oynadığı oyun türüdür.Doğu,güneydoğu ve Orta Anadolu'da davul zurna eşliğinde oynanır.Bitlis, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Kahramanmaraş,Gaziantep, Sivas, Mardin, Muş, Yozgat,Çorum, Adana, Ankara, Siirt, Hatay, Tokat, Şanlıurfa...

HORON: Oyuncuların dizi biçiminde birbirine tutunarak oynadığı oyunlardır. Doğa yapısının sert ve dağlık oluşu, denizinin ve havasının kararsızlığı horon oyunlarında göze çarpar Doğu Karadeniz kıyılarında kemençe veya davul eşliğinde icra edilir Trabzon, Samsun, Artvin, Ordu, Rize...

BAR: Toplu olarak ve genellikle düz dizi ya da yarım ay biçiminde, oyuncuların birbirlerine tutunarak oynadıkları disiplinli grup oyunlarına bar denir.Genellikle Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde icra edilen bir oyun türüdür. Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Artvin, Gümüşhane, Bayburt...

HORA: Bu oyun Bar ve Halaylar gibi el ele ya da kol kola tutuşularak disiplinli bir biçimde ve dizi halinde oynanmaktadır. Genellikle Trakya'da, kısmen de Marmara'nın doğu ve güneyinde görülen bir oyun türüdür. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale...

KARŞILAMA: Karşılama iki kişinin karşılıklı durarak oynadıkları bir oyun biçimidir. Çiftlerin karşılıklı olarak toplanmalarıyla bir grup halinde de oynanmaktadır. Kız ve erkek karşılıklı çiftlerin karşılıklı iki sıra halinde dizilmesiyle bir grup oyunu biçiminde de sürdürülmektedir. Karşılama salma oyunlardır. Oyuncular birbirlerine tutunmazlar. Bazı karşılama oyunlarında bütün oyuncuların ellerinde birer mendil bulunur. Genellikle Trakya'da, kısmen de Marmara'nın doğu ve güneyinde görülen bir oyun türüdür. Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, İzmit, Adapazarı, Çanakkale,Bursa, Bilecik...

KAŞIK: Elleri ritim aracı olarak tahta kaşıklar bulundururlar. Güney Anadolu'nun Akdeniz'e uzanan kesimleri genellikle kaşıklı oyunlar bölgesi olarak gösterilir. Eskişehir , Afyon, Kütahya, Bilecik, Kırşehir, Konya, Mersin,Antalya, Bolu, Bursa...

BENGİ: Marmara Bölgesinin güneyinde genellikle Balıkesir dolaylarında görülen bir oyun türüdür. Balıkesir, Manisa, Bursa, Çanakkale...

MENGİ: Ege bölgesi ve Akdeniz Bölgesinin bazı illerinde bu oyun türüne rastlamak mümkündür.

TEKE ZORTLATMASI: Bu tür de yine Türkiye'nin batı ve güney bölgelerinde oynanır. Antalya, Isparta, Alanya v.b

ERZİNCAN HALK OYUNLARI

Erzincan Halk Oyunlarına ömrünü adanmış Rahmetli Mustafa UÇAR' ın " Erzincan'da Giyim Kuşam Halk Oyunları ve Halk Türküleri " ile adlı eserindeki " Önsöz 2" de ki açıklamalarıyla Erzincan Halk Oyunlarına giriş yapmak istiyoruz.

1948 yılında Pamuk pınar İlk öğretmen Okulundan mezun olduğumda, Erzincan halk oyunları ve halk türküleri, belki de tarih boyunca özlemimi çektiği zirveye ulaşmıştı. Bu işe gönül vermiş olduğum arkadaşlarımla, o güne kadar bıkmadan usanmadan çalıştık.

Memuriyet icabı, memleketim olan Erzincan'dan 20 yıl ayrı kaldım. 1969 yılı sonbaharında yeniden döndüğümde, halk oyunları ve halk türkülerinin hemen hemen

tamamının kaybolduğunu, ancak 3-4 tane oynandığını, bunlarında tamamen değiştirildiğini üzüntü ile müşahede ettim.

Bu işe birlikte gönül verdiğimiz birçok arkadaşında Erzincan'dan ayrılmadığını ve hatta hayatta olduklarını, maalesef duruma müdahale etmediklerini anlayınca, üzüntüm kat kat arttı. Bunun üzerine bütün bildiklerimi alelade kâğıtlar üzerine not etmeye başladım.

Kat edilecek yolun karanlıklarını düşünmeksizin biteviye yazıp duruyordum. Bir kitap halinde toplamanın daha faydalı olacağını düşündüm. Toplama ve denetleme işinde benim için en kıymetli rehber, halen 90 yaşında bulunan annem olmuştur. Zira soydan gelen doktorculuk bana en büyük cesareti veriyordu. Erzincanlı Sarı Recep diye anılan babam, 1960 yılında vefat etmiş, buna rağmen sazının nağmeleri, tezene vuruşları hala kulağımda çınlamaktadır. Hatırlayamadığım bir çok beste ve güfteleri anneme sorar, O'nun mırıltıları ile yanımda kâğıt olmadığı zamanlarda avucuma not ederdim. Çünkü annem artık yaşlılığın verdiği unutkanlık içerisindeydi. Çoğu zaman " Oğlum, bundan sonra bunları benden neye istiyorsun? Benim o zamanımı? Diyerek ibadetle baş başa kalmasını anlatmak istiyordu. Bazen de, "Baban şöyle bir şey çalardı" diyerek bana tam bir cesaret verirdi. İşte o zaman not defteri ellerim olurdu.

Daha geniş bir bilgi için birçok köyleri gezmememe rağmen, olumlu bir kaynak bulamadım. Bu işte çok, çok geciktiğimi de anladım. Yaşlılar tamamen ibadete dönük yol tutmuş, gençler ise, çağın rüya alemini yaşamaktadırlar. Bilhassa kadınlardan tek kelime almak imkansızdı. Çünkü bayanlar, değil yabancı, kendi aralarında dahi teklifsiz türkü söylemeyi çok ayıp sayarlar.

Hal böyle olunca, annemin neşeli zamanlarını kollamaktan başka çarem kalmamıştı. Zira istilaların, sel ve zelzelelerin geride bıraktığı Erzincan'da yalnız bu konuda değil, herhangi bir mevzuda inceleme yapmak için il yıllıklarından başka bir eser bulamazsınız. Halbuki Sovyetler Birliği'ne, İngiltere'ye hatta bizim Manisa olmak üzere diğer illerimize dağıtılmış olan bir çok kitaplarımız mevcut olup maalesef halkımızın istifadesinden mahrumdur.

El attığım bu konuda, köy, köy dolaşıp topladığım Erzincan'ın yetiştirdiği ses ve saz sanatçılarının birkaç kırık dökük taş plağından başka önemli kaynak gene annem ve Çatalören köyündeki 80 yaşlarında bulunan Mustafa Apaydın olmuştur.

Yeri gelmişken kendilerine minnet ve şükran duygularımı iletmeyi milli bir görev sayarım.

Bütün bu acı gerçekler yanında (kuş kuşa da yem götürür) mısrasını kaydederken, (Oğlum kuş ne demek! Bunun düzenini bozma! Guş Guşa da yem götürür.) diye beni ikaz eden annemle bu işi doğru olarak gerçekleştirmenin tek çare olduğuna iyice inandım. Hatta bu ikaz karşısında gözyaşlarımı tutamayarak devam ettim. Aradığımız aslında bağlı kalmak değil miydi? Bundan daha sadık bir bağlılık ve bundan daha emin bir kaynak olabilir miydi?

Birçok noksanlıkları ve hataları olmasına rağmen, zaman ve olayların tesiriyle büsbütün kaybolabilecek. Erzincan Halk Oyunları –Halk Türküleri ve Giyim-Kuşamından bir yaprağı gün ışığına çıkaramamak korkusu artık bende kalmamıştı.

Yokluk içinde varlık meydana getirmek kabilinden, günümüze kadar duyulmamış türkü ve oyunlarımıza ağırlık verdim. Tarihçelerine eğilerek figür ve anlamlarını izaha çalıştım. Asılları özel arşivimde saklı kalmak şartıyla model ve motiflerden örnekler vererek Erzincan’da ki Giyim-Kuşamı, kullanılan kumaşları tanıtmaya çalıştım.

Ancak şunu iftiharla söyleyebilirim ki, yaptığım iş bir denizse, ben bu işte topuklarıma kadar ıslandım.

Ben ilk adımı attım. Vatanın bundan sonra yetişecek güzide evlatları bunu tamamlarsa, ruhum, toprak altında yatan kemiklerimin iftihar ettiğini duyacaktır. Bu da benim için en büyük mükafattır.

ERZİNCAN 20.08.1982

Mustafa UÇAR

İnönü İlkokulu Müdürü

Erzincan Halk Oyunları denilince akla Bar gelir. Kahramanlığın, yiğitliğin, ağır başlılığın, sabrın sembolü olan Bar ise, bu oyunlarımızda gerçek manasını bulur. Gerek kadın ve gerekse erkek oyunlarında bunları görmemek için duygusuz olmak gerek.

Erzincan Halk Oyunlarının çoğunlukla, düz çizgi halinde, önce ağır olarak başlar, sonra gitgide hızlanarak bütün bir daire çizilerek oynanır. Bunun tek anlamı gururun, vakarın, sabrın ve güçlülüğün ifadesidir. Halk Oyunlarının tümünde coğrafi yapının etkilerini görmek mümkündür. Barların diziliş şekillerinin yarım daire şeklinde olması, (Etrafı dağlık, ortası bağlık) tabiri ile Erzincan ovasını tanımlamaktadır. Oyunların en çabuk bölümleri ve bu bölümlerin sürdürülmesi ise, yine tarih boyunca zelzele ve sellerin, öte yandan istilaların meydana getirdiği tahammülsüz acılara karşı, sabırlılığın ve bunlara boyun eğmenin timsalidir.

Erzincan Halk Oyunlarında Alaca Dizi denilen(Bir kadın bir erkek) dizi yoktur. Erkekler ayrı, Kadınlar ayrı oynar. Alaca dizi, yalnız Alevi düğünlerinde görülür. Gerek kadın ve gerekse erkek oyunlarının başlama ve bitiminde, bir zafer tablosuyla bir heykelleşme görülür. Bu başarının ve kazanılan zaferin sembolüdür.

Oyunların gençler tarafından oynanması tutulmuş ve benimsenmiştir. “Türk büyüğünü sayar, küçüğünü sever” sözünü de oyun hareketlerinde ki birlikte uygulamalarda görürüz. Oyunlarda kullanılan bıçak, kama ve tabancalar gençleri hayat kavgasına hazırlamak ve yaşlıların da, bunlarla korunduklarını gösteren birer delildir. Oyunlarda çökme, sekme, el vurma, dönmeler ana figürlerdendir. Oyunlar en az altı kişiden oluşur, ellerde mendil, bıçak, kaşık gibi araçlar bulunur.

ERZİNCAN HALK OYUNLARININ TÜRLERİ

Erzincan oyun türlerinin esasını BAR teşkil eder. Ancak folklor de kültür birliği nedeniyle Halay, Horon, Kaşık oyunları, Orta oyunları, çiftetelli gibi türler göze çarpsa da, kahramanlık ve yiğitliğin sembolü olan BAR oyunları yöre halkının vazgeçilemezdir. Zira diğer tür oyunlarda gereğinden fazla zarif hareketler göze çarptığından yöre halkı tarafından pek benimsenmez.

3. ERZİNCAN HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMİ TÖRENLERİ

(DOĞUM-EVLENME-ÖLÜM)

Öz. İnsan ömrünün doğum, evlenme ve ölüm diye üç önemli geçiş dönemi vardır. Normal şartlarda hemen her kişinin yaşaması ihtimal dâhilinde olan bu dönemlerin Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Erzincan'da da birçok inanç, âdet, töre, tören, dinî ve büyüsel pratikleri oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı Erzincan'da bu geçiş dönemlerindeki uygulamaların tespitidir. Büyük çoğunluğu eski Türk kültürüyle ilişkili olan bu uygulamaların, İslam dininin kabulüyle bazı değişmelere uğradığı görülür. Bazı uygulamalar aynen devam ederken, bir bölümü de İslami kültürde yeniden yapılandırılmıştır.

Erzincan'da doğum, evlenme ve ölüme ait uygulamaların bazıları işlevini kaybetmiş, bazıları da âdet olarak devam etmektedir. Erzincanlı köklü bir geçmişin mirasçısı olarak çeşitli inanç, inanma ve pratikleriyle önceki dönemlerden süzülüp gelen gündelik hayatın akışı içerisindeki uygulamaları biçimlendirmiş belli kalıplara dökmüş ve uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalarda Erzincanlı'nın düşünce yapısını, yaşayışını, kültürünü sahiplenişini, değerlerini, dinamiklerini ve dünyaya bakışını görmek mümkündür.

Kültürel varlığımızın bir boyutunu oluşturan bu çalışma, bazı pratik ve uygulamaların kaybolup unutulmasına mani olmak, doğum, evlenme ve ölüme ait uygulama ve pratikleri kayıt altına almak isteğinden doğmuştur.

Anahtar kelimeler: Doğum, evlenme, ölüm, halk kültürü, geçiş dönemi, Erzincan

TRANSITIONAL CEREMONIES IN ERZİNCAN FOLK CULTURE

(BIRTH-MARRIAGE-DEATH)

Assoc. Prof. Dr. Necdet TOZLU

ABSTRACT

Human life has three important transition periods: birth, marriage and death. In Erzincan as well as in every part of Anatolia, many beliefs, customs, rituals, ceremonies, religious and magical practices have occurred in these periods, which are likely to be experienced by almost every person under normal conditions. The aim of this study is to determine the applications of these transition periods in Erzincan. It is seen that these practices, most of which are related to the old Turkish culture, have undergone some changes with the acceptance of Islamic religion. While some of the practices continued, some were restructured in Islamic culture.

Some of the practices related to birth, marriage and death in Erzincan have lost their functions and others are keeping as customary. As the heir of a deep-rooted past, Erzincan has shaped the practices and put into practice in the flow of daily life coming from previous periods through various beliefs, faith and practices. In these applications, it is possible to see thought structure, life, culture ownership, values, dynamics and world view of the people from Erzincan.

This study, which constitutes a dimension of our cultural existence, has arisen from the desire to prevent the disappearance of some practices and to record applications and implementations of birth, marriage and death.

Key words: Birth, marriage, death, folk culture, transition period, Erzincan

GİRİŞ

Erzincan, pek çok eski uygarlığa ev sahipliği yapmış, Türkiye'nin en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Uygarlık öncesi dönemlerden beri doğu-batı ve kuzey-güney yönünde göçlerin ve ticaret yollarının geçiş güzergâhı olan bu kentte, Erzincan ovasını çevreleyen dağların etekleri yerleşim merkezi olarak seçilmiştir. Erzincan'da MÖ. 6000-5000 den itibaren Hurriler, Hayaşalılar, Urartular, Kimmerler, İskitler, Med ve Persler hüküm sürmüş, MÖ 60 ve MS 400 yılları arasında Romalılar, 640-1054 yılları arasında da Arap-İslam toplulukları coğrafyaya hâkim olmuştur. X. Yüzyıldan itibaren Oğuz Türklerinin Doğu Anadolu'ya girmeleriyle bölgede Türk hâkimiyeti başlamış, 1040 Dandenekan, 1071 Malazgirt savaşlarından sonra 1080'e kadar bu bölgeye Türk Beyleri yerleşmiştir. Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar yöresinde hâkimiyet kuran Mengüçükler döneminde; askeri, ticari ve siyasi yolculukların arttığı Erzincan, önemli bir uğrak yeri ve konaklama merkezi olmuştur. 1220'de başlayan Moğol saldırıları 1242 yılında Erzincan'ın da düşmesine sebep olmuş, 1286'ya kadar kent Moğol istilasında kalmıştır. Bu tarihlerden sonra İlhanlılar hâkimiyetine geçen kentin Eretna ve Ahi Ayna yönetiminde 1410 yıllarına kadar geldiği görülür. XI-XV. Yüzyıllar arasında Anadolu Türk tarihi sürecinde "bağlı devlet, melik devlet, emirlik ve beylik gibi siyasi formların ortaya çıktığı ve bu yörenin de bu süreçte bu yapılarla yönetildiği görülür. 1400 de Timur yönetimine giren Erzincan, ardından Karakoyunlular ve Akkoyunlular hâkimiyetine girer. 1502-1514 yılları arasında Safevi yönetimine giren kent, 1514 de Osmanlı hâkimiyetine girer.² O günden beri Türk hâkimiyetinin sürdüğü bu topraklarda sadece 1916-1917 arsında Rus işgali yaşamış, 13 Şubat 1917'de de bu işgalden kurtarılmıştır.

Böylesi kadim bir geçmişi olan Erzincan'ın pek çok kültür, inanç ve değer üzerinden yoğrularak günümüze geldiği ve bunların üzerinden bir hayat kurduğu söylenebilir. Hangi çağda yaşanırsa yaşansın insan hayatında; doğum, evlenme ve ölüm gibi üç önemli geçiş dönemi vardır. Her biri kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrılan bu üç önemli aşamanın çevresinde; birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin dinsel ve büyüsel işlem kümelenir. Söz konusu geçişler, bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde seyretmekte ve yönetilmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır.³ Geçiş dönemlerinde görülen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunlara bağlı yaptırımlar ve uygulamalar o yöre kültürünün bir parçasını oluşturur.

² Şahin, Tahir Erdoğan, (1987) Erzincan Tarihi, s.25-27, Erzincan.

³ Örnek, Sedat Veyis, (1995) Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 131, Ankara.

Erzincan halk kültüründe geçiş dönemleriyle ilgili inanç, âdet ve pratiklerin eski Türk kültürü ve halen yaşamakta olan Türk dünyasındaki toplulukların uygulamalarıyla pek çok ortak, benzer ve aynilikleri vardır. Araştırmacılar Orta Asya Türklerinin animizm (ruhçuluk) Türk doğacılığı olarak da adlandırılan Şamanist, Budist, Maniheist inanç sistemlerine dâhil olduklarında birleşiyorlar⁴. Türkler, geniş bir coğrafya ve kültür yelpazesi içinde de yaşamıştır. Ulaştıkları ve yaşadıkları yerlerde kültürlere etki eden Türklerin İslami kültür dairesine girmesiyle Anadolu'da kültürün yeniden şekillendiği görülür. Âdet ve inanmaların hayatın her döneminde halk üzerinde büyük yaptırım gücü vardır. Toplumsal ve kültürel değişiklikler âdet ve inanmaların değişmesine neden olurlar. Âdetler eski kuşaklarla yeni kuşaklar arasında kurulan bir bağlantıdır⁵. Türklerin âdet ve inanmalarında etkili olan, Türk gelenek ve göreneklerinin bütünü Türk töresidir⁶. Bir topluluğun bireyleriyle arasındaki bağlantıyı sağlayan gelenek hakkında kaynaklarda birbirlerini⁷ tamamlayan bilgiler buluyoruz⁸. Bugün Anadolu'da Orta Asya Türk inançlarının bazılarının yaşandığını görüyoruz. Halen uyulan birçok âdet ve inanma kalıpları eski Türk inançlarının günümüze gelmiş şekilleridir. Halk bu âdet, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin eski geleneklerden geldiğini bilmektedir. Bu da bize bir çoğu ritüel işlevini kaybetmiş Türk inanç kalıntılarının âdet adı altında yaşadığını göstermektedir. Eski inançlara dayanan âdet inanma ve bunlara bağlı pratiklerin bazılarının da halk arasında İslamiyet'in gereğindenmiş gibi kabul edilip yaşatıldığı bir gerçektir.

ERZİNCAN'DA DOĞUM ÂDETLERİ

(k-1, k-2, k-3, k-4, k-5, k-6, k-7, k-8, k-9, k-10, k-11, k-12)

Bütün toplumlarda bir sevinç kaynağı olarak karşılanan doğum, aileyi, çevreyi, akraba ve yakınları mutluluğa boğan harikulade bir olay olarak karşılanmıştır. Türk toplumunda insan soyunun devamı ve insanın çoğalması yönüyle dini bir referansa da "Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim,"⁹ vurgu yapılarak, nüfusun artırılması istenmiştir. Ata, ana ve aile büyükleri doğumu gelecek güvencesi olarak görmüş ve mümkün olduğunca çok çocuk olması için teşvik etmiştir. Yüzyıllarca doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelere bir takım geçiş töreleri ve törenleri eşlik etmiştir. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak bir takım âdetlere uymaya ve bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğum olayının çevresi yüzlerce âdet,

⁴ Turan, (1990) s.85-105; İnan, (1976) s.11; Turan, (1953) s.531.

⁵ İ.A.,c.1:369-370.

⁶ AB.,C.21, s.139; Ögel,(1971) s.72-74.

⁷ Artun, Erman, (1998) Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9-10, s. 85-107 2, İstanbul

⁸ G A.,C.4:112; Kalafat, (1990) s.17-18; Fırlı, (1994) s.14; İnan, (1954) s.4-27.

⁹(Beyhakî, VII/81) "İçinde çocuk bulunmayan evde, bereket yoktur. (Meşru ve geçerli bir mazereti olmaksızın çocuğun olmasına engel olan evlerde bereket olmaz)." (Suyutî, el-Camiu's-Sağır, I/217)

"Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim." (Beyhakî, VII/81)

inanç dinsel ve büyüsel özlü işleme örülmüştür.¹⁰ Erzincan'da doğumla ilgili eskiden beri süregelen âdet, inanma ve bunlara bağlı pratikler büyük çoğunlukta günümüzde de sürmektedir. Ancak yeni kuşakların özellikle modern yaşantının takipçileri bir tarafından âdetlere uyarken diğer taraftan da bu alana yeni uygulamalar eklemeye çalışmaktadırlar. Bir başka uygulama da tıbbın sağladığı her türlü imkânın (tüp bebek dâhil) denenmesidir. Bütün bu süreçleri şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

A-Doğum Öncesi:

1- Kısırlığı Giderme -Gebe Kalma

Erzincan'da çocuğu olmayan kadına iyi gözle bakılmaz. Çocuk olmaması konusunda yakın zamana kadar kadın kusurlu görülür ve erkekte kusur aranmazdı. Bu sebeple de çocuk sahibi olabilmek için kadın üzerinden çeşitli yollara başvurulur. Özellikle de erkek çocuğa sahip olmak her ailenin en önemli isteğidir. Bunun gerçekleşmesi için önce çağdaş tıbbın bütün yolları denir. Bunlar üç başlıkta sıralanabilir.

1.1 Tıbbi Sağaltma:

Hastane, doktor ve ebeye başvurulur.

1.2 Halk Hekimliği ve Geleneksel Sağaltma

1- Ebe gömeci kaynatılır ve kadın buğusuna oturulur. Buğdaya, arpa suyu veya sıcak kiremit ya da tuğlaya oturtulur.

2. Ev ebesi rahim doğrultması yapar. Çocukluğu eğri onun için tutmuyor diye düzeltilir.

3- Sülük tedavisi uygulanır. 5-9 arası sülük gaz lambası şişesi kullanılarak rahime yollanır, sülüğün tıkanmış damarları emmek suretiyle açmasına inanılarak beklenir ve sülükler geri alınır.¹¹

4- Bel çektirilir ve Bele yakı vurulur.

5- Ebeye kasık çektirilir.

6- Erkeğe özel gıdalar verilir. Bal, tereyağı, badem, ceviz vb.

7- Kadın ayaklarından ters sarkıtılarak işlem yapılır.

1.3 Dinsel-Büyüsel Nitelikte Olanlar

1- Yatır, türbe ve ziyaretlere gidilir. Terzi Baba ve Sultanseydi bu amaçla gidilen ziyaretlerin başında gelir. Türbeler ziyaret gerçekleşir, dualar okunur, dilek tutulur ve dönülür. Bunların dışında Keleriç köyü tarafında Oğlanağa türbesine gidilir ve kadın burada yatırılır. Uyuyan kadının bir rüya görmesi beklenir. Esesi'de Alicerah türbesi, bu amaçla gidilen bir başka ziyarettir. Türbe ziyaretlerinde çocuk dileme, eski Türk inanışlarından

¹⁰ Örnek, age., s.132.

¹¹ Sevim Bozdemir, Erzincan, 1964, Lise mezunu, Merkez, Erzincan.

atalardan medet umma, atalar kültürünün devamıdır. İslami renge bürünmüş bir eski inanç kalıntısıdır.

2- Adaklar adanır, fakir giydirmek, kurban kesmek gibi.

3- Hoca ve büyücülere başvurulup muska vb. yazdırılır. Çocuğu yaşamayanlar, ya da sürekli düşük yapanlar veya çocuk doğumdan kısa bir süre sonra ölüyorsa; bunlara ümmü sübyan yapılır. Boylama gibi annenin beline sarılır ve doğuma kadar açılmaz. Doğumda çocuk o halkanın içinden geçer. Bu anneden kıza geçen bir engel olarak görülür ve kıza sıçramış denir. Bu uygulamadan sonra arızanın giderilip çocukların yaşayacağına inanılır. Bir başka anlayışta cinlerin doğumu engellediği yönündedir. “Cinler musallat olmuş” denir ve özellikle Ümmü sübyan adlı cinin çocuk olmasını engellediği söylenir. Bunun önlenmesine dair de muska yapılır, Ümmü sübyan duası yazılır.

4- Cırzını’da “guguk taşı” oyuğuna dilek tutularak taş atılır. Müspet sonuç alındığına dair pek çok anlatı mevcuttur.

5- Hoca veya büyücü tarafından kadının beline ince zincir bağlanır ve küçük bir kilit vurulur. Ziyaretlerde ziyaret çalısına bez bağlama. Zekkığ daki Hoşirikte ziyaret çalısı gibi. Ağaçlara bez bağlama eski Türk inancıdır. Kutsallık ve uğur vardır. Bugün bu âdet Erzincan'da bir tür dilek duasına dönüşmüştür.

6- Çocuk olmuyor ya da doğup yaşamıyorsa, Alevilerde, adı aynı harfle başlayan 40 evden yama toplanır. Yamaladan oluşan kemer hamile kadının beline bağlanır ve kilit vurulur. 40 çeşmeden su alınarak hamileye içirilir ve kalanı evde bekletilir, taki doğum oluncaya kadar.(k-7)

2- Aşerme:

Gebe kadın, fizyolojik olarak bazı yiyeceklere isteksiz hatta tikslenme hisseder, bazılarında aşırı istek duyar. Erzincan’da aşerme âdetlerinde aşeren kadının istedikleri yapılmaya çalışılır. Aksi halde hem doğacak çocukla ilgili hem de başka hususlarda bazı olumsuzlukların olacağı düşünülür. Kadında canının çektiği leke halinde tezahür eder. Türbe ve ziyarette gül koklanmaz, bir yer kaşınmaz aksi halde doğacak çocukta leke olarak karşımıza çıkar.

Aş ermenin ortadan kalkması için bir uygulama, komşu bir sahan içinde ağzı kapalı bir yiyecek getirir, hamile kadın açar bakar ki bir kalik. Aşermesi gider bir daha canı çekmez.¹²

3- Bebeğin Cinsiyetinin Tayini:

Gebelik sırasında bebeğin kız mı, erkek mi olacağı üzerine gebe kadının fiziki değişiklikleri gözlenir ve bazı pratikler uygulanarak tahmine çalışılır. Bazıları şunlardır:

1. Gebe kadının karnının şişkinliği sivri, meme uçları mor ise erkek, değilse kız çocuğunun olacağına inanılır.¹³

¹² Saadet Kaya Atlı Zekkığ, 06.06.2019 tarihli görüşme

¹³ Hikmet Kefçi, 1964, İlkokul, Değirmen Köyü, Erzincan.

2. Gebe kadın çok tatlı yer ise; erkek, ekşi ve tuzlu yerse; kız çocuğu doğuracağına inanılır. “ye tatlıyı çıkar hakkıyı, ye ekşiyi çıkar ayşeyi” klişe sözüyle ifade edilir.

3. Ateşe tavuk ödü atılır. Öd patlarsa oğlan, patlamazsa kız olacağına inanılır.

4. Bebek annesinin karnına çok tekme atarsa erkek olacağına inanılır.

5. Bir bardak suya biraz süt damlatılır, süt dibe çökerse oğlan, üstte kalırsa kız olacağına inanılır.

6. Gebe kadının haberi olmadan bir sandalyenin altına makas, diğerine bıçak konur. Gebe kadın bıçağın üstüne oturursa bebeğin erkek, makasın üstüne oturursa kız olacağına inanılır.

7. Erkek çocuk sahibi olmak için ehil bir hocaya gidilir. Hocanın okuduğu bez kuşağı hamile kadın beline sararak dileğini gerçekleştireceğine inanır.

4- Gebe Kadının Kaçınmaları- Uygulamaları:

Gebe kadın doğacak bebeğin olumsuz etkilenmemesi için bazı eylemlerden kaçınır, bebeği olumlu etkileyecek bazı eylemleri uygular.

4.1 Kaçınmalar:

1- Doğum yapacak kadının doğum anında en son neye bakarsa bebeğin ona benzeyeceğine inanılır. Çirkin kişilere bakmaktan kaçınılır.

2-Tavşana maymuna, ayıya bakılmaz.

3-Gizli bir şey alınıp yenilmez. Aksi halde yenilen şeyin vücutta iz olarak kalacağına inanılır.

4- Gebe kadın ölü evine gitmez, doğacak çocuğun hastalık olacağına inanılır.

5- Ağır kaldırılmaz.

6- Gelinler başta olmak üzere, bütün hamile kadınlar gebeliklerini saklamağa çalışırlar. Karınlarının şişkinliğini göstermezler. Zira bu çok ayıp sayılır. Aynı evde yaşadıkları halde kayınpederin gelinin hamileliğinden ancak doğumda haberdar olduğu aileler vardır. Bu tutumu İslam'ın gereği sayarlar. Bunu başaranların iftihar vesilesi olması anlatılır.¹⁴

7. Hamileyken gül koklanmaz, iz olarak çocukta kalacağı düşünülür.

4.2 Uygulamalar:

1- Güzel kimselere bakılır.

2- Çocuğun ağzına tükürülür ona benzesin diye. Tüküren kişinin özellikleri ona geçer denilir.

3- Kendi güzelse, aynaya bakar ki, çocukta kendisine benzesin.

B- Doğum Anı

¹⁴ Handan Gürbüz 1992, Üniversite, Erecek Köyü, Refahiye/Erzincan.

Eskiden yeterince eğitilmiş, diplomalı ebe bulunmadığı için bu işi, her köy ve mahallede tecrübeli yaşlı ebe kadınlar yapardı. Erzincan'da gebe kadının doğum sırasındaki güçlüklerini gidermek, onların kolay doğum yapmasını sağlamak için birçok inanma ve pratik vardır. Uygulanan bu pratikler dinsel büyüsel içeriklidir.

1. Doğum yapacak kadının yanına yalnızca ebe girer. Anne adayı isterse kendi annesi veya bir yakını girebilir. Ortamda özellikle çocukların bulunulmamasına dikkat edilir. Kazara orada bulunurlarsa (peşlerinin kesileceği) elbiselerinin eteklerinin kesileceği telkin edilmiş olduğundan bu şuurla çocuklar orada bulunmazlar.
2. Doğum zamanı doğuma yardımcıların dışında kimseye haber verilmez. Aksi halde annenin çok acı duyacağına inanılır.
3. Çocuk doğduğu zaman kapının arkasına demir koyarlar.
4. Çocuk doğduğu zaman uslu olsun diye pösteği üzerine oturtulur.
5. Çocuk doğduğu zaman yanına süpürge konur.
6. Çocuk doğunca kurban kesilir alınına kan sürülür.
7. Çocuk doğunca babası ağaç diker.
8. Doğum sırasında çamaşırlar tersse yüz çevrilir. Elbiselerin düğmeleri açılır. Kısmeti açık olsun diye.
9. Yeni doğmuş çocuklar aynaya baktırılmaz
10. Aynı günde doğan çocuklar birbirine gösterilmez.
11. Çocuk doğunca uzun ömürlü olsun diye kayınvalidenin annesine veya anneannenin kucağına verilir.
12. Doğum sırasında doğum kolay olsun diye örgülü saçlar çözülür.
13. Hamilelik sürecinde annenin yüzünde ve gözlerinin altında oluşan hisleri doğumda kendi saçlarıyla silinir ve leke kalmaz.

C- Doğum Sonrası

C.1 Göbek Kesme- Yıkama-Tuzlama:

Çocuğu gelecekteki olumsuzluklardan koruma, geleceğini olumlu etkileme amacına yönelik pek çok inanç ve pratik vardır. Bir kaçını sıralayalım.

1. Bebek doğunca yıkanır, teri kokmasın diye tuzlanır. Kız çocuklarına karınca yumurtası yağı sürülür, tüy olmasın diye.
2. Ebenin bebeği yıkadığı suya para atılır. Ebe bebeğin damağını üç kez kaldırır. Yıkandığı leğenin içine buğday atılır.
3. Çocuk doğunca göbeğine bir miktar kahve ve çörek otu konur.
4. Çocuk yıkanırken nazar değmesin diye bütün komşular sırayla su dökerler.
5. Çocuk doğduğunda göbeği kesilir, çocuğun göbeğini kesen kadına veya ebeye "göbek nenesi" denir. Çocuğun hangi meslekte olması isteniyorsa göbeği o kurumun bahçesine gömülür. Örneğin öğretmen olması istenirse okul, imam olması, âlim olması istenirse cami duvarının dibine gömülür. Böylece dindar olacağına inanılır.

6. Çocuk doğunca babasından ve yakınlarından müjde alınır.¹⁵
7. Doğumdan sonra anne ve bebek aynı yatakta yatırılır.
8. Lohusa anne güç kaybına uğradığından tatlı yiyecek (çürütme) yedirilir ve şerbet, limonata içirilir. Lohusaya daha çok sıvı ve yağsız çorbalar verilir.
9. Doğumdan itibaren iki saat içinde bir erkek (genelde evin büyüğü) tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunur.
10. Bu yapılmadan bebeğe meme verilmez. İki saati geçerse çocuk unutacağından bir daha meme tutmaz denir. Bebeğin burnuna dokunarak uyanık tutuluyor.
11. Çocuğun babasının eşyalarından biri, mendili, kıraavatı bebeğin yastığı altına konur. Al karısı korksun diye.
12. Yorgan iynesi, çuvaldız, Yastığına Kuran başının üstüne konur.
13. Çocuğun çevresine sarı renk konulur, sarı kıyafet giydirilir, altın takılır sarılık olmasın diye.
14. Beşik takımı ilk doğumda gelinin annesi tarafından karşılanır. Diğer doğumlarda kendi beyi ya da kayınpederi tarafından karşılanır.

Erkek çocuk doğumları

Erkek çocuktan mahrum bazı aile reisleri, “eğer, bir erkek torunum olursa gelinime beşibirlik, bilezik, torunuma, aynalı beşik, at, silah alıp, gelinimi hiç bir işte çalıştırmayacağım, otursun torunumu büyütsün” gibi vaatlerde bulunurlar. Erkek çocuk doğumunda bu vaatlerini yerine getirmeğe çalışırlar.

Baca sökme; Erkek çocuk bekleyen ailelerde bu istekleri gerçekleşince, köy delikanlıları toplanıp baca sökmeğe giderler. Toprak damlı evlerin tavanında baca bulunur. Gençler, kazma kürek ellerinde kapılara, duvarlara vurmağa başlarlar. Bu yakın çevrenin ve mutluluğunun göstergesidir. Hane halkı bunu bildiği için kendisine bir iftihar meselesi addeder, “nazları geçtikleri için bizim bacayı sökmeğe gelmişler” diyerek bir övünç meselesi yapar. Delikanlılar bu anda büyük bir coşku içinde halkoyunu seklinde tempo tutturarak kazma küreklerle yere vururlar. Hane reisi ya bir kuzu, ya da yeterli miktarda para vererek delikanlıları memnun eder. Onlar da “Cenabı Allah analı babalı etsin, Allah uzun ömürler ve sağlık vb. sözlerle hane sahibini tebrik ederek ayrılırlar¹⁶

C.2 Lohusalık-Lohusa Ziyaretleri:

Doğumdan sonra komşuları ve akrabaları çocuğu ve anneyi görmeye gelirler. Buna yöremizde "Çocuk görme" veya "Lohusa görme" denir ki, gelenler genellikle hediye olarak para, altın veya çocuk elbisesi ve çamaşır getirirler. Yeni doğurmuş kadına lohusa adı verilir.

¹⁵ Merve Nur Sezgin, 1989, Üniversite, Erzincan.

¹⁶ Uçar Mustafa, (1998) Erzincan Örf ve Adetlerimizden Bir Demet, s. 66.Erzincan Belediyesi Yay.4 Erzincan

Lohusanın olumsuzluklardan etkilenmemesi, kutlanması ile ilgili birçok inanç ve pratik vardır. Birkaçını sıralayalım:

1. Lohusa kadının üstüne kırmızı bir tülbent örtülür. Böylece al basmayacağına inanılır. Loğusaya her hangi bir hastalık gelmemesi için bir yerine kırmızı kurdele takılır. Yastık örtüsünde kırmızı renk, başörtüsünde kırmızı renk tercih edilir. Kız doğmuşsa kırmızı, oğlan doğmuşsa mavi renk tercih edilir.
2. Sarımsağa iğne takılarak lohusa kadının yastığının altına konulur, kırk gün beklenir. Lohusanın yatağının etrafı kırmızı iple çevrilir.
3. Lohusa beklenirken eğlencelik hedik yapılır, bebeğe sarı, anneye kırmızı kurdele bağlanır.
4. Çocuk doğunca lohusa kadına çorba içirilir. Sütü gelsin diye kaysı hoşafı, lohusa şerbeti içirilir. Gelenlere de lohusa şerbeti ikram edilir, bunu içmek adeta zorunluluktur.
5. Doğum tarihinden itibaren 40 gün lohusa ve çocuk evinde kalır. 40 gün sonra kırk uçurmaya götürülür. İlk ziyaret genellikle erkek ailesinedir. Aile hediyeler verir. Altın takılır. Sonra istenilen yere götürülür.
6. Lohusa kadına ilk banyo yaptırılır.
7. Çocuk doğduktan sonra komşular “göz aydına” gelirler. Lohusa kadına, süt, muhallebi, sütlü yiyecekler, çorba götürülür. Hane halkının da yemesi için çeşitli yemekler loğusa evine taşınır.
8. Lohusa ziyaretine gelenlere kızamık şekerinden yapılmış (çoğunlukla Zekeriya Önlere alınmış) kırmızı renkli lohusa şerbeti ikram edilir.
9. Lohusa ziyaretine gelenler, “gözünüz aydın. Allah analı babalı etsin, hayırlı evlatlar olsun. Allah bebeğe uzun ömür ve sağlık versin” gibi sözlerle anneyi ve bebeği görmeğe gelir, bu arada bebeğin yatağına, yastığına para takar ve hediye bırakırlar.
10. Lohusa yalnız bırakılmaz.
11. Lohusaya yapılan ilk hafta ziyaretleri göz aydın, ikinci hafta ziyaretleri hatır sorma ziyaretleridir.

C.3 Kırk Basması - Kırklama:

Lohusa kadınla, çocuğun kırk gün içinde hastalanmasına al basması, kırk basması adı verilir. Bunlardan kaçınmak için veya şifa için bazı inanma ve pratikler uygulanır.

1. Yeni doğan bebek 40 gün dışarı çıkarılmaz, başka bir komşuya götürülmez.
2. 40 çıkıncaya kadar lohusa evine çiğ et girmez (Alevilerde).¹⁷
3. Kırkıncı gün " kırk uçurmaya" gidilir. Bu ziyaret zengin bir eve yapılırsa çocuğun zengin olacağına inanılır.
4. Kırk uçurmak için gidilen komşular bebeğe yumurta ve şeker verirler.

¹⁷ Şükrü Elmas, 1951, İlkokul, Erzincan

5. Kırk günden önce dışarıya çıkarılan çocukları perilerin değiştirdiğine inanılır.
6. Kırkinci gün bebek elden ele dolaştırılır. Yıkama suyuna buğday atılır. Bebek yıkanınca buğdaylar suyla birlikte toprağa serpilir.
7. Alevilerde kırk suyuna kırk taş ve kırk buğday atılır. Kırk tas suyla karıştırılarak dua edilir ve “yer gök şahit olsun senin kırkın çıktı, sen gün yüzüne çıktın” sözü üç defa tekrar edildikten sonra su dökülür. Erkeklerde 3’ünde,7’sinde,40’ında; kızlarda 3’ünde,7’sinde,30’unda dökülür. Kırk suyu temiz bir yere dökülür. Buğday çam, meyve ağacının dibine dökülür.
8. Bebeğin yedinci günüyle kırkinci günü arası mevlit okutulur. Yemek verilir. Alevilerde üçüncü gün lokma dağıtılır. Dede çocuğu kucığına alır kadın lokmayı eline alır ve üç defa dede benim lokmam ağır, dede de benim torunum ağır der. Yedisinde tekrar lokma dağıtılır “Erkek göktür, kadın yerdir, erkeğe yol verilir” denir.
9. Bebeği kırk uçurmak için uzak yerlere götürülürse sesinin güzel olacağına inanılır.
10. Lohusa kadının kırkı çıkmadan yeni gelinler ziyaret etmez.
11. Kırk basmasından korunmak için lohusanın yastığının altına soğan, bıçak, makas, bebeğin yanına Kuran konur.
12. Kırk baskını olduğuna inanılan çocuklar ziyaretlere, tekkelere ve türbelere götürülür.
13. Lohusa iki kadın karşılaştırılmaz. Eğer karşılaşırlarsa iğne değiştirirler. Loğusa kadının gelmesi pek hoş karşılanmaz. Bebeğe veya anneye zarar vereceğine inanılır. Ölüm, hastalık vb. olumsuz durumlar yaşanacağına yorumlanır. Aynı şekilde hayız halindeki bir kadının da loğusa görmesi olur olmaz. Bu inanç, bütün Türk İslam kültür coğrafyasında özellikle Anadolu’da yaygındır. Bu tür kişilere “başı kirli” denir. Uğursuzluk getireceğine inanılır.

4- Çocuğa Ad Koyma:

Türklerde ad vermenin köklü bir geleneği vardır (Gülensoy, 1994:17; Ögel,1991:60-61). Erzincan’da ad koyma dini içerikte bir merasimle gerçekleşir. Evin büyüğü, çocuğun kulağına Ezan ve Sela okuyarak adını verir. Ad, 3 defa çocuğun kulağına bağırılır. Çocuğa ad, genellikle aile büyükleri (dedesi, ninesi, amcası) tarafından verilmektedir. Bu öncelikle baba dedenin hakkıdır. Bu yoksa babaanne, bu da yoksa baba çocuğa ad koyabilir. Eğer baba nezaket gösterir, hakkını kayınbabasına veya kavın annesine devrederse, onlardan birisi de ad koyabilir.

Eski yıllarda çocuğa aile büyüklerinin adı verilmesi âdeti yaygındı. Son yıllarda aile büyüklerinin adları göbek adı olarak konulup nüfusa yazdırılmıyor. Kabirde göbek adı ile çağrılacağı inancıyla eski adlar verilir. Erzincan’da daha önce çocukları yaşamayan aileler, çocuklarının yaşaması dileğiyle belli adlar koyarlar. Cılız ve hastalıklı çocukların adı ağır geldi diyerek değiştirilir.

Çocuk sık sık hastalanırsa bunun sebebi, çocuğun ismini taşıyamadığına yorumlanır ve adı değiştirilir.

Çocuğu yaşamayan anneler, yeni doğan çocuklarını sembolik olarak birine satarlar. Sembolik para karşılığında çocuğu satın alan kişi, "Benim oldu" der ve böylelikle çocuğun yaşayacağına inanılır. Çocukları yaşamayan ailenin çocuğuna koyduğu isim yakınlar ve komşular tarafından çocuklarına konulmaz. Günümüzde çocuklara konulan adlara bağlı buldukları kültür çevrelerinin beğenisi hâkim olmaktadır. Eski adlar koymaktan kaçınılmaktadırlar. Doğumdan hemen sonra adı konulur. Çocuğun ailesi yemekler hazırlayarak ikramda bulunur.

5- Çocukta İlkler: :

Çocuğun ilk diş çıkarması, sürünmesi, yürümesi, konuşması, saçının, tırnağının kesilmesi kutlanır. Bunlarla ilgili birçok âdet, inanma ve pratik vardır. Bunlardan bazılarını sıralayalım.

1. Çocuk ilk diş çıkardığında diş hediği (kaynatılmış buğday) yapılır. Hedikle beraber çerez (fındık, leblebi, üzüm, fıstık) karıştırılarak komşulara dağıtılır. Buna "diş buğdayı" adı verilir.

2. Çocuk kolay yürüsün diye cuma günleri koltuğu altından tutularak sallanır.

3. Çocuk ilk kez yürüyünce " ayak simidi" yapılır. Bu merasim önemsenir aksi halde çocuk büyüdüğünde düşerse, ayağı kırılırsa "annen ayak simidi yapmadı mı" diye sorulur.

4. Yürümeyen çocuklar ise, minareye çıkarılır.

14. Çocuk ilk kez konuşunca komşuya bahşiş verilir. Geç konuşursa zeki olacağına inanılır.

15. Boynunu tutamayan çocuğa tavuk boynu yedirilir. Böylece boynunu dik tutacağına inanılır.

16. Altını ıslatmasın diye kuş tükürüğü yedirilir.

17. Konuşamayan çocukların dilaltı kesilir. Bu fayda vermezse, çocuk ahıra götürülüp müsüre (hayvan yemliği) bağlanır. Daha sonra çocuk buzağının yularına bağlanarak, "Malsan mele, insansan söyle" denilerek gezdirilir.¹⁸

18. Çocuğun altı ay tırnağı kesilmez. Tırnak kesilmeden önce babasının cebi bozuk parayla doldurulur. Çocuk çok para alırsa zengin olacağına inanılır.

19. İlk saç tıraşında saçları tartılır oğlan altın kız gümüş miktar olarak sadakası verilir.

20. Alevilerde ilk saç sandığa konur ve ölene kadar saklanır.¹⁹

21. Çocuk cılızsa, ağlağansa, boynunu tutamıyorsa Mollaköy-Bağlar mezrasında Deliklitaşta götürülür. Deliklitaştan üç defa geçirilir, sonuç alınınca lokma dağıtılır.

¹⁸ Şerife Atay, 1319, Öğrenimi yok, Erzincan.

¹⁹ Naciye İlgeç, 1965, ilkokul, Bağlar köyü, Erzincan 06.08.2019. tarihli görüşme

22. Çocuklar yaşamıyorsa Mehmet adlı 40 kişiden yama toplanır, yelek yapılır ve çocuğa giydirilir.

6- Doğum ve Çocukla ilgili Geleneksel Sağaltma, Korunma ve İnanmalar:

Çocuğun sağlıklı büyümesi, bir takım özürleri giderilmesi, bir takım kötülüklerden, olumsuzluklardan korunma için çeşitli âdet, inanma ve bunlara bağlı çeşitli pratikler vardır. Tasnif yapmadan örnekleyelim.

1. Çocuğun teninin rengi güzel olsun diye yüzüne her renkten bez örterler.
2. Çocuk sarılık hastalığına tutulmasın diye yüzüne sarı bez örterler.
3. Çocuğun eli un çuvalına batırılırsa evin bereketli olacağına inanılır.
4. Uyumayan çocuklar için, çocuk cuma günü okutulur, ev üstünden babasının ayakkabısı atılır. O ayakkabıya üç defa tükürülüp toprağa gömülürse çocuğun uykusuzluğunun düzeleceğine inanılır.
5. Lohusa kadının odasının kapısına nal konur. Şeytan girmesin diye yatağının başucuna Kur'an, ekmek, süpürge teli, nazarlık konur.
6. Doğum anında ve doğumdan sonra odadaki aynalar ters çevrilir.
7. Çocuğa nazar değmesin diye mavi boncuk takılır. İki kaşının arasına ve kulağının arkasına kara sürülür.
8. Lohusa ziyaretinde, ziyaretçinin küçük çocuğu varsa lohusa yatağının ayakucuna oturtulmaz.
9. Cenaze geçerken çocuk bacaya çıkarılır, cenaze çocuğu basmasın diye.
10. Mollaköy-Bağlar mezrasında bulunan ziyaret gözesinden su alınır sütü kesilen anneye içirilir, sütü artar.
11. Doğumdan sonra çocuğun alnı düz olsun diye bağlanır. Üç günlük olunca alnı düzlenir. Kulağına Yasin okunur.
12. Konuşamayan çocuklar için gün batınca türbenin damına fındık konur. Ertesi gün sabah ezanında damdan alınarak çocuğa yedirilir.
13. Konuşamayan çocuğun üç cuma salasında babasının eski ayakkabısıyla ağzına vurulur.
14. Konuşmayan çocuğun dili açılsın diye kurban dili yedirilir.
15. Göze çöp kaçınca, bebeğin gözü çapaklanınca göze lohusa kadının sütü sağılır. Ağrıyan Kulağa damlatılır.
16. Ağlayan çocuğa rezene çayı cevizi verilir.
17. Altına kaçırın çocuklara kirpi eti, salyangoz kızartılıp yedirilir, beline bardak vurulur. Bal yedirilir. Ziyaret taşına oturtuluyor.
18. Sırtı ağrıyan çocuklarda, kısma kesilir (jiletle sırt belli yerlerden kesilip kan akıtılır). Sırtta bardak vurulur.
19. Çocukların başlarındaki kuvaklara kaynatılmış patates, zeytinyağı sürülür.
20. Pamukçukta, anne saçıyla silinince geçer.
21. Dişleri seyrek olan çocuğun kısmetli olduğuna inanılır.

22. Çocuğun saçları dikse inatçı olacağına inanılır.
23. Çocuğun kafası büyükse akıllı olacağına inanılır.
24. Çocuğun gözü yumuk olursa tembel olacağına inanılır.
25. Çocuğun ağzı açık olursa salak olacağına inanılır.²⁰
26. Çocuk çok kısa boylu olursa fesat olacağına inanılır.

II- Erzincan'da Evlenme Törenleri ve Bunlara Bağlı Âdet ve İnanmalar

(k.5, k.6,k.7, k.9, k.10, k.11)

Evlenme, belirli bir yaşa gelmiş kadınla erkeğin yasal çerçevede aile kurmak üzere birleşmeleridir. Kızın ve erkeğin hayata atılma, sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasıdır. Aileler arasında dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirler, düzenler. Evlenme törenleri bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilir. Bu bakımdan evlenme, tören, töre, âdet, gelenek, görenek ve inanma bakımından zengin bir tablo çizer.²¹ Evlenme törenleri dini ve toplumsal yönüyle de önemli olup bir bayram şenliği içinde gerçekleşir. Köy, kasaba ve şehir ortamlarına göre çeşitlilik arz eden evlenme törenleri, ulusal yapının oluşmasında birçok değer ve davranışın kazanılması yönüyle de fonksiyonel etkinlik gösterir. Toplumların tarihi ve ekonomik yapıları yerleşim şekilleri, üretim şekilleri ve gelenekleri kısmen kültürleri evlenme biçimlerini belirlemektedir²² Erzincan'da evlenme aşığıdaki safhalardan oluşmaktadır

A) Evlilik Öncesi

Evlilik Çağı:

Erzincan'da kızlar 17-18, erkekler askerlik dönüşü 22-23 yaşında evlenme çağına gelmiş olarak kabul edilirler. Evlilikte akraba olma avantaj sayılır. "Caminin içi dururken dışı haramdır" diye ifade edilir ve yakın akrabalarından seçim yapılmaya çalışılır. Evlenmede "sıra gütmeye" adı verilen bir tür sıra gözetimi vardır. Ancak kızlarda bu pek aranmaz. Ağabey bekârken kısımeti çıkan kız evlendirilebilir. Ablası bekârsa sorun teşkil eder. Kızlarda kendi içinde sıra takip edilmeğe çalışılır. Öncelikle abla ve ağabeylerin evlenmelerine dikkat edilir. Ancak bu durum çok önemli bir engel değildir.

Evlenme yaşına gelen gençler, evlenme isteklerini evin büyüklerine doğrudan söyleyemezler. Çeşitli yollara başvurarak ima yollu bu dileklerini belli ederler. Bu isteğin bir kaçını şöylece sıralayabiliriz:

Avluda, kapı önündeki ayakkabıları yere çivileme, ayakkabıları ters çevirme, devamlı ah, of çekmeler, pilava kaşık saplayıp sofradan kalkmalar ve bazı agresif davranışlar.

²⁰ Sabiha Akdemir, 1928, İlkokul, Erzincan.

²¹ Örnek, age, s,185

• ²² Balaman, Ali Rıza, (1983), Gelenekler, Töre ve Törenler, s.135, Betim yay. İzmir

B) Evlenme Aşamaları

B.1. Kız Bakma - Kız Görme-Kız Beğenme, Görücü gezme:

1- Erzincan'da evlenme çağına gelen oğullarına ailesi önce beğendiği bir kız olup olmadığını sorar. Eğer oğlan kız beğenmeyi ailesine bırakırsa ailesi önce çevreden soruşturarak kız arar. Oğlan annesi ve kız kardeşleri ev ev dolaşarak kız beğenmeğe çalışırlar.

2- Kız ararken kızda ve ailesinde ahlâkî yapı, maddî durum, fiziki yapı vb. özellikleri arar. Oğlanın beğendiği bir kız varsa aynı özellikler soruşturularak araştırılır.

3- Kaynana adayları için hamamların kadın seansları önemli kız beğenme ortamlarıdır.

4- Görücüler, gittikleri evde hoş besten sonra, kızını görmek isterler. Kız annesi bu teklifi reddetmez, kız gelir, misafirlere (hosgeldiniz) dedikten sonra, gerekirse bilahare bir ikramda da bulunur. İkram etme adettendir. Kız tarafının gönlü olsa da olmasa da, bu adet mutlaka yapılır.

5- Çevredeki nişan, evlenme törenleri de kızlarla erkeklerin birbirlerini görüp tanıma ortamlarıdır.

6- Eğer bir kıza karar verilirse kız evine görücü gönderilir. Görücüler oğlanın annesi, teyzesi, halası, yengesi ve komşu kadınlardır. Kız evi bu ziyaretin nedenini sezer. Gelin adayı kız gelenleri güler yüzle karşılar, teker teker ellerini öper. El öpme sırasında ve ziyaret boyunca kız belli edilmeden incelenir. Vücutça bir kusuru olup olmadığına dikkat edilir. Yürüyüşü, oturması, kalkması, konuşması, davranışları gözlenir. Evin temizlik ve düzenine bakılır. Kız beğenilmişse, görücülerden yaşlı bir hanım kızını beğendiklerini, uygun görürlerse kararlaştırılacak bir günde erkeklerin kızını istemeye gelip gelemeyeceklerini sorar.²³

B.2. Kız isteme, Söz kesimi; (Kahve İçimi)

1- Kız istenmeden önce evlilik için düşünülen talebin, aracılar vasıtasıyla dolaylı yollardan kız evine bildirilmesine köylerde “ağız arama” denir.²⁴ Bir kız görücüler tarafından beğenilmişse el altından kadınlarca kızın ailesine, özellikle anasına bir yoklama çekilir. Olumlu bir hava hissedilirse kız istemeye gidilir. Kız istemeye gidenlere “dünür, düğürücü” denir. Damat adayının en yakınlarından yaşlı ve sözü geçen kimselerle kız istenmeğe gidilir. Selamlaşma, hal hatır sormadan sonar münasip bir dille niyet açıklanır. Kız tarafı çoğunlukla ilk tepki olarak “kızımız küçük, henüz erken vb” bahanelerle olumsuz bir tavır belirtir. Ancak damat tarafı bu sözlerden ziyade hal diline bakar. Karşılama, güler yüz, ikramlar belirleyici bir kanaat

²³ Nimet Kefçi Yemlik 1960, ilkokul, Değirmenköy, Erzincan

²⁴ Özdemir, Mustafa (2002)Cengerli, s. 220, Boyut Mat. Yay. İstanbul

oluşturur.²⁵ Ayrılırken kız tarafı, (Bir kere de babasına danışalım) der. İkinci kez gidildiğinde, “damat tarafı, soy ve soplarnı kız tarafına tanıtır. Tanıdık, bildikler tarafından sorulup öğrenilmesi teklif edilir. Kız tarafı sorar, araştırır, büyük baba, büyük anneye danışılır. Anne ve babanın da kanaati alınır. Kızın verilip verilmeyeceğine ailece karar verilir. Üçüncü kez gelindiğinde, kız verilmeyecekse, çok münasip bir dille nasiplerinin başka yerden aranması teklif edilir. Şayet verilecekse “Allah yazmışsa biz ne diyelim,” denir. Damat tarafı memnuniyetini belirterek ayrılır. Dördüncü kez gelinir. Kız tarafı biraz nazlanmakla beraber, her iki tarafın da rızasıyla söz kesme günü (kahve içimi) kararlaştırılır. Kızın annesi ya da yakınlarından biri bu tekliften memnun kılmışsa "Mademki siz münasip gördünüz, buyurun gelin, kısmetse olur. Ama bir kere de erkeklere danışalım, haber veririz," der. Görücü misafirler uğurlanır. Bir kaç gün sonra haber almaya gelinir. Bu arada kız tarafı da erkek tarafını ve genci araştırıp soruşturur.

2- Damat ve kız tarafları verilen gün ve saatle Kız evinde toplanmak üzere kendi taraflarına bir duyuru yaparak (.. Gün ve saatte,..... Beylerin hanesinde kahve içmeye buyurun) diye davet edilir.²⁶ Bu arada kız tarafının erkekleri, oğlanın mesleğini, kazancını, çevresini, iyi veya kötü alışkanlıklarının olup olmadığını belli etmeden araştırır. İyi olduğuna kanaat getirilirse oğlan evine bir gün verilir. Verilen gün ve saatle, erkekler ayrı bir odada, bayanlar ayrı bir odada toplanırlar. Kızı istemek için oğlanın ailesinden, akrabalarından, iş arkadaşlarından çevrede saygınlığıyla tanınan kişilerden oluşan bir grupta kız evine gidilir. Kız evliliğe gönülsüzse misafir yanına çıkmak istemez, gönüllü ise, misafirlerin her birinin elini öperek "hoş geldiniz" der. Önceleri kadınlar erkek misafirlerin yanına çıkmazdı. Sadece çok yaşlı kadınlar, nineler bu ortamda bulunabilirdi. Günümüzde bu durum değişmiş, ailenin diğer fertleri de ortama dâhil edilmiştir. Gelinlik kız, en güzel elbiselerini giyer, arada bir şeker, kolonya, kahve vb. ikramda bulunmak üzere odaya girip çıkar. Erkekler birbirleriyle selamlaşır hatırlar sorduktan sonra tanışır, sohbet ederler.

3- Daha çok saygı sebebiyle kız babası ve oğlan babası sürecin akışına çok karışmaz, her ikisinin de seçtikleri vekiller konuşurlar. Vekil, tecrübeli, hoşgörülü, saygın kişilerden seçilir.

4- Taraflar birarada bir süre oturduktan sonra damat babasına vekalet eden kişi: “Niçin geldiğimizi hiç sormuyorsunuz,” diyerek sözü açar. Bu bir nevi açış konuşmasıdır. Kız tarafları dâ misafire; “hoş geldiniz, niçin geldiniz diye sormamız ayıp olmaz mı,” diye karşılık verir. Daha sonra damat babasının vekili, kız babasının vekilini bu sırada tanımış olur ve ona: “Allah'ın emri, peygamberimizin sünneti seniyesiyle, kızınız... Hanımı Oğlumuz....'a istiyoruz,” diye yeni ve usülen bir isteme

²⁵ PARLAK, Nizamettin (2010) Erzincan Çayırılı/Bölükova Köyü Tarihi ve Kültürü, s.69, Ankara

²⁶ Uçar, age s.70

daha yapar. Zira önce yapılan isteme yalnız bayanlar arasında olmuştur. Simidi ise, komşuların erkekleri de meseleyle vakıf olmuş olur.²⁷

5- Kız babasının vekili; “Allah yazmışsa biz ne diyelim,” diye cevap verir. Bu sırada diğer komşular rastgele söze karışarak, “Allah mesut etsin, Hayırlı olsun, Allah başa kadar bal yedirsün vb” temennilerde bulunurlar.

6- Oğlan tarafının vekili: Allah her iki tarafa da hayırlı etsin diyerek kızın isteklerini sorar. Bu isteklere genelde “emanet” bazı köy ve kasabalarda da”halet” adı verilir. Taraflar önceden vekillerine taleplerini bildirmişlerdir. Her iki tarafın vekili, emanetler konusunda bir orta yolda anlaşmaya çalışırlar.

7- Kız Vekili: usulen ağzını doldurarak başlar: 8 tane burma ve kaşlı bilezik, bir tane beşibirlik (Beşibirarada), pırlanta yüzük, pırlanta küpe, üç boyun zincir vb. diye kız için alınacak ziynet eşyalarını bildirir.²⁸

8- Başlık parası, takı, hediye vb. konular konuşulup anlaşılır. Başlık parasının miktarı, kızın ailesinin maddi durumuna, saygınlığına göre değişkenlik gösterebilirdi. Alınan bu para büyük ölçüde kızın çeyizi ve diğer harcamalarda kullanılırdı. 1980’lerden sonra sembolik hale gelen başlık parası, zaman içinde tedricen azalmış ve günümüzde tamamen kalkmıştır. Başlık parasının temelinde ekonomi ve evlilik kurumuna saygı yatmaktadır. Başlık parasıyla kızın ailesine düğün masraflarında katkı, evlenme yoluyla evden ayrılan iş gücünü ve ekonomik güçlüğü karşılamak amaçlanmaktadır.²⁹

9- Oğlan tarafının vekili: Bunların çok olduğunu, ilerde sıkıntı yaratabileceğini belirterek azaltılmasını ister. Makul olanda anlaşma sağlanmasını önerir. Diğerleri de söze karışarak, oğlan vekilini destekleyici bir takım tekliflerde bulunurlar.

10- Kız vekili: “Yok yok hiç de çok değil, bunlardan başka ayrıca, iki başın harcını da göreceksiniz,” der. Bu defa bir pazarlık başlar, iki tarafın harcına pek itiraz olunmaz. Birçok tartışmalardan sonra, istenen emanetler biraz düşürüldükten sonra karara bağlanır. Yeniden hayırlı olsun dilekleri söylenmekte iken, kız evinde hazırlanmış olan şekerli kahveler gelir. Kahve içilirken, emanetlerin alınma günü ve ayrıca nişan günü için de anlaşmaya varılır. Bu günlerin tesbitinde bir aracı vasıtasıyla hanımların fikirleri de alınır ve öylece karara bağlanır.³⁰

11- Kızın verilmesi kesinleşince söz kesilir. Kız evi söz bohçası verir. Düğün için kız tarafına terlik, çorap, ayakkabı, tuvalet takımı, nişan elbisesi ve çeyiz eksiklerini tamamlamak için patiska vs. verilir. Oğlan tarafı da evlerindeki kişi sayısı kadar, yakın akrabalar dâhil bohça ister. Söz kesiminde erkek tarafı kıza da çorap, elbiselik kumaş, patiska, beyaz kumaş, terlik vs. oluşan bir bohça verir. Kız tarafı da söz bohçasına mendil, gömlek, kravat, çorap vs.koyar ve söz kesti alameti olarak oğlan

²⁷ Uçar, age s. 70

²⁸ Uçar, age, s.71

²⁹ Artun, Erman (1998), Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum-evlenme-ölüm, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı, İstanbul, s. 85-107

³⁰ Uçar, age, s. 71

tarafına verir. 'Bohçalar karşılıklı verilince söz kesilmiş olur. Odada bulunanlar kız ve oğlan babasına "Hayırlı uğurlu olsun" şeklinde dilek ve temennilerde bulunurlar. Kız tarafından birisi lokum ve şeker ikram eder. Müstakbel gelin adayı, odada bulunan herkesin elini öper, kızın eline bir miktar para verilir. Nişan günü tespit edilerek dağılırlar.

B.3. Masraf görme:

1. Kız anne ve babası ile oğlan anne ve babası, gelin, damat birlikte alış-verişe çıkarlar. Emanetler alınmak üzere, oğlan tarafının tanıdığı bir kuyumcuya gidilir.
2. Kız ve oğlan fazla bir şeye karışmazlar. Kız ernanetleri beğenirken bir taraftan da parmağına, koluna olup olmadığını dener.
3. Emanetler, çoğu kez söz kesiminde belirtilen miktarlardan daha az alınır. Aileler artık akrabadırlar ve birbirlerini yormak istemezler.³¹
4. Damat, genelde konuşmaz, kızın annesine parmağını uzatarak nişan yüzüğü istediğini belirtir. Kız tarafı, bir nişan yüzüğü beğenerek damatın parmağına takar.
5. Emanetlerin alınmasından sonra, iki başın harcı denilen diğer haliyetleri almak için bir kaç mağaza gezilir. Yatak ve yorgan yüzleri, perdelik, oğlan ve kızın akrabalarının hepsine ayrı ayrı elbiselik kumaş, çamaşırlık, çorap, mendil yatak çarşafı, yazmalar, tülbentler vs. kız tarafının beğenmeleri sonucunda alınır. Ayrıca hamam takımları, tarak, sabun, lif, kese alınır. Bunlar bilahare, tohum davârı gönderilirken bir sandık içine konur. Alınan eşyaların tamamı oğlan evine getirilir.³²

B.4. Nişan:

1. Nişan töreniyle kız ve oğlanın evlenme istekleri çevreye duyurulmuş olur. Eğer daha önceden "söz" kesilmemişse, nişan evliliğe atılan ilk adımdır. Söz kesilmişse nişan ikinci adım olarak gerçekleşir.
2. Nişan kız evinde yapılır. Nişan günü kız evi, oğlan evi tarafından istenilen bohçaları ve yanında nişan tatlısını oğlan evine gönderir. Oğlan evi bu tatlıyı nişan alameti olarak konu komşu, akrabaya dağıtır.
3. Kız ve oğlan tarafının ve köy halkının hazır bulunduğu bir bahçede nişan töreni yapılır. Yüzükler bu törende takılarak gençlerin nişanları ilan edilir. Köy halkı bu tür törenlere büyük ilgi gösterir.
4. Hediyeler gelir, çorap, atlet, havlu vs. Bir sofraya bezi açılır ya da baş üstünde bir sini gezdirilir. Herkes hediyesini siniye, sofraya atar. Daha sonra düğün günü kararlaştırılır.³³

³¹ Saadet Kaya Atlı 1941, İlkokul, Zekkıg, Erzincan

³² Uçar, age, s.71

³³ Uçar, age, s.71

5. Evvelce söz yapılmış, nişan günü de tespit edilmişse, o gün nişan merasimini yapmak için, bayanları hıldırge, erkekleri ise kızır (köy bekçisi) törene davet eder.

6. Oğlan evinden, şerbet yapmak için şeker, limon, limontuzu, limonata bardakları ve daha evvelce alınan emanetler takı eşyaları kız evine götürülür. Kız evinde, erkek tarafından ve kız tarafından birkaç bayan şerbet hazırlar.

7. Davetliler kadın ve erkek olmak üzere ayrı odalarda toplanırlar. Erkek tarafında misafirlere, şeker ve sigara, kolonya ikram edilir. İmam tarafından Kur'an okunduktan sonra "dini nikah" kıyılır. Şerbet içildikten sonra erkekler dağılır.

8. Kadınlar tarafında da, şeker kolonya tutulur, şerbet ve pastalar ikram edilir. Şerbetten sonra kızın görümce ve eltileri gelini giydirir, topluluk içine getirirler. Görümce veya elti gelinin aksesuarlarını takar.

9. Nişan yemekli olursa, yemek masrafları oğlan tarafından karşılanır. Kız ve oğlan tarafından bir kaç kadın yemekleri pişirir. Yemekler yendikten sonra aksesuarlar takılır ki, bu sırada damadın en yakını olan bayanlar da getirdikleri haliyetleri (hediyeleri) görümceye verirler.

10. Görümce gelen hediyeleri, kim tarafından ne verildiğini topluluğa duyurur. Öte yandan, masraf görme gününde alınan her iki tarafın hediyeleri ile diğer bütün eşyalar, gene teker teker gösterilerek kızın annesine teslim edilir. Topluluk dağılırken hayırlı olsun dileklerinde bulunarak merasime son verilir.

11. Nişandan sonra, gelin ve damat artık biribirini göremediği gibi, birbirlerinin mahallelerinden de geçemezler.³⁴

B.5 Şekerbaşı:

Nişandan 2-3 gün sonra, kız evi, bir sürahi ile şerbet ya da limonata, ayrıca bir tepsi lokum ve damada çamaşır, gömlek, kravat, çorap ve mendil gönderir. Oğlan evi "şekerbaşı" denilen bu eşyaları alarak getiren kişiye bahşış verir. Nişan yapıldıktan sonra taraflar arasında en ciddi anlaşmazlık, düğün tarihinin kararlaştırılması sırasında çıkmaktadır. Halk tabiri ile "Kız evi, naz evi" olduğundan, kız tarafının nazını kırmak oldukça maharet isteyen bir iş olmaktadır. Anlaşma neticesinde düğün genellikle, bahar aylarına ayarlanmaktadır.

³⁴ Uçar, age, s.71-72

Bir başka konu ise nişanlılık süresince dini bayramda erkek tarafı kız evine, özellikle gelin hanıma hediye (çamaşır, terlik, ayakkabı, elbiselik, Kurban Bayramı ise erkeğin mali durumuna göre Kurbanlık koç, kurbanlığın altına altın) gönderilmektedir.³⁵

B.6. Patiska biçmek (Yüz görünümü):

Düğün öncesinde erkek tarafı ile kız tarafı müşterek düğün masrafına çıkarlar (masraf görme). Alman eşyanın masrafı, erkek tarafından ödenir. Masraftan sonra hep birlikte kız evine gidilir. Kız evinde yemekler yendikten sonra kıza getirilen hediye (haliyet)'ler kızın annesine teslim edilir.

B.7. İzinname çıkarmak: (Resmi nikah)

1. Yüz görünümü merasiminden bir hafta veya 10 gün sonra, başlık parası götürülür. Bunda oğlanın anası ve babası ile amcaları ve eşleri de bulunur. Yemekten sonra başlık parası verilir, kızın nüfus cüzdanı alınır. (Başlık parası verilmeden kızın nüfus cüzdanı verilmez)

2. Düğünün ne zaman yapılacağı konuşulur tarih belirlenir.

3. Ertesi gün nikah dairesine gidilir. Kızın yüzü örtülüdür. Nikah memurunun sorularına işaretle cevap verir. İmzası varsa imza, yoksa parmak bastırılır. Kız ve oğlan tarafından çok az kişi bulunur. Gelenlere şeker, kolonya ve sigara tutulur. Gidiş geliş masraflarını gene oğlan tarafı karşılar.³⁶

³⁵ Bayraktar Mehmet, (1994) Kültürel Yönleri İle Anam Babam Erzincan, s.50, Aydoğdu ofset, Ankara

³⁶ Uçar, age, s.73.

B.8. Tohum Davarı:

Düğün tarihinden bir hafta evvel, kız tarafı iki başın harcı adı altında evvelce alınmış olan emanet (takı) ve düğünde lazım olacak diğer eşyalar ile yemek malzemesi olacak erzakı(un, yağ, makarna, pirinç, koç vs) kız evine götürür. Buna tohum davarı denir. Kız evi bunları bir odada toplar.

1. Oğlan tarafı da bir sandık ve bu sandığın içerisine kına, para, meyva, sabun, lif, tarak, ayna ve Kur'an-ı Kerim koyarak bunu kız evine gönderir. Ayrıca bir kaç halı, yatak-yorgan da gönderilir.

2. Bütün bu eşyalar, düğün başlayıncaya kadar bir odada "çeyiz odası" sergilenir. Kız ve oğlan yakınları çeyiz odasını gezerek, kendi aldıkları hediyeleri de verirler. Gelen bu hediyeler de çeyiz odasında sergiye dahil edilir.³⁷

B.9. Çeyiz yazımı:

1. Köyün imamı, öğretmeni, muhtarı ve yakın komsularından oluşan bir grup çeyiz odasına gider.

2. İmam nikâh duası ve diğer duaları yaptıktan sonra, çeyiz yazımı başlar. Gelen hediyeler dahil çeyiz kuruluşlandırılarak yazılır.

3. Toplam tutarının dörtte üçünün kız tarafından alındığı, dörtte birinin de erkek tarafından alındığı şeklinde zapta geçer. Bu miktar usulen yapılır ve buna kimse itiraz etmez.

4. Hazırlanan zabıt, kızın sandığına konulmak üzere kızın annesine verilir. Kız tarafı gelenlere yemek ikram eder. İmama ve muhtara çeyiz eşyalarından çorap, mendil vb. hediyeler verilir.

Örnek bir çeyiz tutanağı:

B.10. Çeyiz Götürme - Çeyiz Gösterme- Çeyiz Serme:

1. Kız evinin düğün tarihinden önce çeyiz hazırlaması âdettir. Düğünden bir müddet önce damat ve gelin kendi yakınlarından bir kaç kişiyle giyecek ve ev eşyası almak için alışverişe çıkarlar. Buna "çeyiz düzme, düğün harcı" denir.

2. Çeyiz damat evine davul zurna eşliğinde bayrakla götürülür. Erzincan'da çeyiz taşınırken gelin sandığının üzerine oturma âdeti vardır. Bu genellikle gelinin küçük erkek kardeşidir ve bahşiş alınmadan kalkılmaz.

³⁷ Bayraktar Mehmet, (1994) Kültürel Yönleri İle Anam Babam Erzincan, s.48, Aydoğdu ofset, Ankara

3. Kızın çeyizi tamamlanınca sergilenir ve konu komşuya gösterilir. Buna çeyiz serme adı verilir. Çeyiz düğüne bir hafta kala ve alay önünde oğlan evine gönderilir. Çeyiz oğlan evinde duvarlara asılır, masalar üzerinde sergilenir.

C) Düğün

C.1. Düğüne Çağrı:

Düğün, evlenme denilen geçit döneminin en belirgin özelliğidir. Düğünün geleneklere en uygun bir biçimde yapılmasına çaba sarf edilir. Medeni nikâhtan sonra yapılan düğünle, gelinle güveyin evliliği yasa, din ve bağlı bulunduğu topluluğun üyelerinin onayıyla geçerli sayılmış olur. Düğünden amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır³⁸.

1. Erkekler köyün bekçisi (kiziri) kadınlar da, hıdırgen (köyde fakir bir bayan) tarafından kapı kapı gezilerek düğüne davet edilir. Düğünün günü ve saati hatırlatılır. Kizir ve hıdırgen komşuları, hısım akrabayı ve diğer köylüleri tek tek gelin hamamı, hamam gecesi, kına eğlentisi vb. için çağrı işini yürütenlerdir.

2. Başka köylerden çağrılacaklar için ayrı ayrı liste yapılır. Gene kızir tarafından bu listeler köy muhtarına veya yakın tanıdıklarına verilir. Köy camisinde liste herkese duyurulur.

3. Gerek kadınları ve gerekse erkekleri düğüne davet eden bu kişilere, düğüne çağrılanlar tarafından ayrı ayrı bahşiş verilir. Düğün sahibi (Damat babası) de ayrıca bahşiş verir.

C.2 Teklim Yemeği:

Teklim sözünün sözlük anlamı söyletmek, konuşmaktır. Yaralamak, mecruh etmek anlamlarına³⁹ da gelen söz, buradaki anlamıyla söyletmekle uygun düşmektedir. Zira bu yemeğe “danışık yemek”te denmesi söyletmek karşılığını kuvvetlendirmektedir.

1. Düğünün başlamasına bir gün kala düğün sahibi yakınlarına, akrabalarına, köylülerine (erkeklerle) yemek ikram eder. “teklim yemeği” adı verilen bu öğlen yemeği gelenekseldir ve önemli bir işlevi vardır.

2. Yemekler yenildikten sonra kahve ve çay içiminde dışarıdan gelecek misafirlerin kimler tarafından evlerine götürüleceği konuşulur ve paylaşım yapılır. Konuklar nerelerden gelecekler, kimlerin hangi köyden gelecek konuğu evine götüreceğinin tespiti ve listesi yapılır.

3. Bu paylaşımda herkes meşrebine uygun bir misafiri seçer. Örneğin; içki içecek bir misafiri o dilden anlıyan kişi götürür. Hassasiyetleri olan yaşlı

³⁸ Örnek, age, s.193

³⁹ [https://osmanlica.ihya.org/.html\(21.11.2019\)](https://osmanlica.ihya.org/.html(21.11.2019))

kimseleri gene onların arzularını yerine getirecek kişiler konuk ederler. İçki içip sarhoş olan ve huzursuzluk çıkaran kişiler üzerinde bilhassa durulur.⁴⁰

4. Bu yemeğin bir başka işlevi de sağdıçın belirlenmesidir. Sağdıç düğüne başka yerlerden gelen misafirlerin konaklamasından, davul-zurna, eğlence, yemekler, düğünle ilgili diğer detaylar konusunda etkin rol oynar ve bütün tedbirleri aldirmaya çalışır.

C.3. Düğünün Başlaması:

Düğünler genelde cuma veya pazar günü yapılır. Cuma günü yapılan düğünün daha makbul sayıldığı yönünde bir kanaat vardır.

1. Teklim yemeğinin ardından oğlan evine geçen çekirdek topluluk, dışardan gelecek misafirlerin paylaşımını yeniden gözden geçirir. Misafirlerin memnun edilmesi için yapılacaklar, ikramlar, oyunlar, şenlikler, eğlenceler konuşulur, tartışılır, en uygun olanına karar alınır.

2. Öğlen yemeğinden sonra misafirler gruplar halinde gelmeye başlar. Oğlan evine girerken getirdikleri haliyetleri oğlanın babasına verir, dinlenmek üzere gösterilen odalarına çekilirler.

3. Kahve ikramından sonra, misafiri götürececek kişi; “burası biraz kalabalık, daha iyi istirahat etmek için buyurun bizim haneye gidelim” diyerek misafirleri alır götürür.

4. Misafir karşılama işi hamam evi saatine kadar devam eder. Şayet hamam evi saatinden sonra gelecek olurlarsa, düğün sahibi o kişileri misafir edeceklere haber gönderir, o da gelip misafirini alır götürür.

5. Böylece salı günü öğlende başlamış olan düğün çarşamba günü öğlene kadar misafirlerin konaklamalarıyla devam eder.

6. Düğünden iki üç gün önce damat, köyün delikanlılarını uygun bir yerde toplar ve çay ikram eder. Çay tepsisinin ikinci gelişinde bir bardağın üzerinde elma vardır. Bu elmalı bardağı alan sağdıç olmayı kabul edendir. Sağdıçlık masraflı ve meşakkatli bir iş olduğundan herkesçe kabul edilmez. Damat’a gönül yakınlığı, sevgi, akrabalık, varlık vb. hususlar belirleyici olurlar.⁴¹

7. Sağdıç, davul-zurna yanında gezerek gelen misafirleri eğlendirir. İsteyen dışarda, isteyen içerde eğlenir.

8. Salı günü teklim yemeğini müteakip kız evine “boğaz alata” adı altında çiğden yiyecek maddeleri gönderilir. Bu çiğden gönderilen yiyecek maddeleri kız evinde pişirilip gelini almaya gelen misafirlere ikram edilir.

⁴⁰ Uçar, age, s.74

⁴¹ Parlak, age, s.113.

9. Gelin aynı köyden alınacaksa boğaz alata göndermeye gerek kalmaz, düğün yemeği verilirken, aynı yemeklerden kız evine de gönderilir.⁴²

10. Sağdıç bütün konak yerlerini bilir. Davul-zurna eşliğinde konuklara hoş geldiniz der, içki içenler varsa, onların masalarına düğün sahibinden temin edilen birer şişe içki kor. Konuklar, davul-zurnayı dinlerken, aralarında topladıkları bahşişi de davulcuya vermeyi ihmal etmezler. Hamam evine kadar misafirlerle ev sahibi ilgilenir.

C.4. Hamam Evi:

Düğün sahibinin mali durumuna göre yapılır. Bazen hem kız evi hem de erkek evi yapar. Bazen de sadece bunlardan biri yapılır veya hiç yapılmaz. Hamam eğlentisi yapılacaksa merasim, Çarşamba günü öğlen yemeğinden sonra başlar. Hem kız evinde, hem de erkek evinde tatlı bir telaşe vardır.

Güvey hamamı:

Günümüzde güvey hamamına ekseriya, damadın arkadaşları ile yakın akrabaları davet edilir. Damat hamama sağdıç ve arkadaşları ile gider. Hamama gelmeden önce sağdıç damadı traşa götürür ki buna “damat traşı” denilir. Saç ve sakal traşını içine alan bu traş, normal traş tarifesinin 3-4 katına çıkmakta, bazen de berbere ve yanında çalışanlarına yemek ısmarlanmaktadır. Bu masrafları sağdıç karşılamaktadır.

Güvey hamamında keman, ud, cümbüş, darbuka veya davul-zurna çaldırılır. Banyo sonrasında damada, kız tarafınca hazırlanan çamaşırlar giydirilir. Bütün masrafı sağdıç karşılar.⁴³

Merkez ilçelere uzak köylerde ise bu adet evlerde yapılır ve şu şekilde gerçekleşirdi:

1. Erkek tarafı, meyvelerle dolu büyük bir sini hazırlar. Sini üzerine, içerisinde damadın, çamaşır, çorap, elbise, mendil vs. bulunan bir bohça koyar. Sağdıç, siniyle birlikte damadı kendi evine götürür. Bu gidiş, davul-zurna eşliğinde oyunlar oynanarak türküler söylenerek ağır ağır köyün gençleri ve davetlilerin iştirakiyle gerçekleşir.
2. Sağdıç, damadı banyo yapacağı odaya götürür. Burada berber hazırır. Eğlence eşliğinde damat tıraş olur, banyo yapar.
3. Berber ve sini masrafları sağdıca aittir.
4. Damat, sağdıcin sol tarafından asla ayrılmaz. Konuşmaz ve aşırı hiç bir harekette bulunmaz.

⁴² Uçar, age, s.75

⁴³ Bayraktar, age, s.51.

5. Hamam evine iştirak edenler orada beklerken sağdıç damatla birlikte oğlan evine gelir, anne baba ve yakınlarının ellerini öperler. Daha sonra hamam evinde bekleyenlerin yanına giderler.

6. Bu esnada içki, sigara vb. ikramlarda bulunulur. Damat da sigara içenlerin sigarasını yakar. İsteyen damadın kibritini bir kaç kez söndürür. Damat hiç ses çıkarmadan, sabır göstere sigarayı yakmağa mecburdur. Buradan tekrar misafirler davul eşliğinde konaklarına giderler.

7. Davulcu, kına gecesi bitinceye kadar konakları gezer, oyun oynamak isteyenlerin arzusunu yerine getirmek üzere sanatını icra eder. Her ekip oynadıkça, davulcu davulu yere kor ve bahşiş toplar. Ancak kimin ne kadar para attığının belli olmamasına dikkat edilir. Gösteriş yapmağa çalışanlar hoş karşılanmaz. Bir kişi atacağı parayı belli ederse kavga-döğüş çıkar. Bu da düğünün huzurunu bozacağından herkes dikkatli davranır.⁴⁴

Gelin hamam:

Şimdilerde kiralanın (kapatılan) bir hamamda davetli kadınlar arasında yapılan bir eğlencedir. Gelin kız en güzel elbisesini giyer. Genç kızlar def çalar, türkü söyler. Oynarken gelinin başına hamam taşı konur. Bunun içine para atılır. Toplanan bu paralar tellaklara bahşiş olarak verilir.

Gelin, tellaklar tarafından soyundurulur, koluna girilerek hamamın yıkanılacak yerine getirilir. Önden giden tellak ellerini havaya kaldırarak bir kaç defa şaklatıp, "Maşallah" der, orada bulunanlarda bu dileğe katılırlar. Gelin göbek taşının etrafından üç kez dolaştırılırken kayınvalide göbek taşına "Maşallah" diyerek para serper.

Gelin bu merasimden sonra göbek taşma oturtulur. Saçı açılıp yüzükleri çıkarılarak yıkanır. Yıkadıkları esnada şu parçayı da terennüm ederler:

"İki bülbül hiç bir dala konar mı/ Bülbülün konduğu dallar solar mı/ Bastığın yer çimen olsun, çay olsun/ Seni saran bey'in kuvveti var olsun."

Tellaklar tarafından sanki kir tutmayacakmış gibi yıkanan gelinin, başına kına konur. Bu arada hamamda bulunanlara ikramda (limonata, kuru ve yaş meyve) bulunulur.⁴⁵

Merkez ilçelere uzak köylerde bu adet evlerde yapılır. Genelinde yapılan kız hamamını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kız sağdıç (yenge), ve kızın en yakın arkadaşlarıyla görümce veya eltisi tarafından bir odada banyo yaptırılır.

2. Banyodan sonra, görümce tarafından daha evvelce alınıp da nişanda takılan bütün aksesuarlar geline takılır. Alınan elbiselerden gelinin beğendiği giydirilir. Saçı taranır, makyaj yapılmadan bayanların toplandığı odaya götürülür.

⁴⁴ Uçar, age, s.77.

⁴⁵ Bayraktar, age, s.51.

3. Banyo odasından, bayanların toplandığı odaya kadar yere elbiselik bir kumaş, yolluk olarak serilir. Gelin, yenge, görümce ve elti bu yolluk üzerinden yürür. Banyo sırasında gelini yıkıyan kişi, en arkadan yolluğu toplayarak gelir ve kumaş onun olur.

4. Toplantıda hıldırigen hizmet eder. Kendisine hizmetini gördüğü kişiler tarafından bahşiş verilir.

5. Gelinin odaya girişi alkışlarla (çapik çalarak) karşılandıktan sonra, belirlenen yere oturtulur. Yan tarafına iki çocuk konur. Def çalınmaya ve türküler söylenmeye başlanır.

6. Bazı uygulamalarda da gelin banyodan çıkıp odaya girerken hoca hanım ilahiye başlar. İlahiyi bilenler ona eşlik eder. Hoca hanım, gelini anasına teslim ettikten sonra biraz oturur bahşişini alarak oradan ayrılır. Esas eğlence hoca hanımın ayrılmasından sonra başlar.

7. Türküler ve oyunlar eşliğinde toplanan bayanlar büyük bir coşku içinde eğlenmelerine devam ederler. Akşama doğru ev hanımları gelen misafirlere hizmet etmek için ortamdaki ayrılırlar.

8. Yatsı namazını müteakip hıldırigen tarafından, bütün köy halkı kına gecesine davet edilir.

9. Davul-zurna zaman zaman, kız evine uğrar kapı önünde bazen oyun havası, bazen de uzun havalar çalar. Bayanların oyunlarını esasen defci idare eder. Türküleri bilenler birlikte söylerler, bilmeyenler defcinin söylediğini tekrar etmek suretiyle daha dikkat çekici bir eğlence tertip etmiş olurlar.

10. Bilhassa oyunlarda, oyun türküsü tekrar etmek genele oyuncuların da hoşuna gider.

11. Davulcunun yaptığı gibi defçi de arada bir defini ortaya koyarak bahşiş toplar.

Gerek davulcu ve gerekse defci parası gene oğlan tarafından karşılanır. Erkekler yatsı namazına kadar eğlencelerine devam ederken, davul-zurna eşliğinde konak konak gezen sağdıç ve damat misafirleri kına gecesine davet eder. Kına gecesine yaşlılar katılmaz, gençler katılırlar.⁴⁶

C.5 Kına

Erzincan'da kına âdeti çok yaygındır. Türk inançlarında seçilmiş adak edilmiş olanı gösterme inancına göre kına işaretini taşıyan canlı ve cansız tüm varlıkların kutsallığına inanılır, onlara dokunulmaz. Bunlara dokunana uğursuzluk geleceği inancı yaygındır. Bunlar adanmışlar, bir tür koruma altına alınmışlardır.⁴⁷

⁴⁶ Uçar, age, s.77.

⁴⁷Kalafat, Yaşar; (1990), Orta Toroslar ve Makedonya Yörükleri Halk İnanışları, s.51; Artun, age, s.14.

C.5.1 Kına ve Kınaya çağrı:

Kınaya çağrısı, daveti “hıldırge” yapar. Kına yakılırken gelinin ve güveyin avucuna konan para kısmet içindir. Onları ömür boyu kötülüklerden koruyacağına inanılır. Bir tür saçıdır. Geline kına yakılırken başına al örtülmesi, al basmasından korunmak içindir. Kötülük ve nazardan korunmak için gelinin yüzü örtülür. Bazı köylerde kına öncesi gelin ve güveyin iki rekât namaz kılması eski Türk inançlarıyla İslâmiyet’in nasıl iç içe yaşadığının göstergesidir. Erzincan'da genellikle Cuma günü gecesi, kız evinde ana kınasını kutlamak üzere toplanırlar. Konuklar gelin evinin en yakın komşuları, akrabalarıdır. Bazen kınaya oğlan tarafından kızlar da gelirler. Mevsim yazsa dışarıda, kışsa içeride toplanılır. Gelin kına gecesinde gelinlik giymez ya nişan elbisesini ya da başka bir elbise giyer. Gelin kızın başı mum çiçekleriyle süslenir. Bazen kına gecesi için ince çalgı tabir edilen keman, cümbüş, darbukadan oluşan çalgıcılar tutulur. Çalgıcı tutulmazsa kızların çaldığı tef, tepsi eşliğinde türküler söylenir, oyunlar oynanır. Kına yakılmadan önce, genç kızlar çeşitli kılıklara girerek oyun çıkarırlar. Mani atışırlar. Kına gecesinin son saatlerine doğru geline kına yakılır. Kına yakılacağı zaman gelini bir sandalyeye oturtup yüzünü kırmızı greple örterler. Gelin bu sırada ağlamaya başlar. Eğer ağlamazsa kınanır, ayıplanır.

Kınayı getir ane/Parmağın batır ane...

Gelinin kınasını yengeler yakar. Kına yakmadan önce gelinin omuzuna bir mendil koyarlar. Gelinin ellerine ve ayaklarına kına yakarlar. Gelinin ellerini, gelinin çeyiz sandığından çıkarılan oyali kına bezleriyle sararlar. Kına yakılırken kızlar kına vurma türküsünü söylerler. Eğer gelin uzak bir yere gidiyorsa kına yakılırken hasretliği, gurbetliği anlatan türküler söylenir. Gelini kına için bağlanmış elleriyle oynatırlar. Kına yakılırken para yapıştırırlar veya gelinin avucuna para koyarlar. Gelinin arkadaşları gelinin yanında kalarak sabaha kadar eğlenirler, hiç uyumazlar Güneş doğmadan önce çalgılar alınarak köy içinde yakın bir çeşmeye gidilir. Gelinin annesi ve babası genç kızlara gelinin kınasını yıkatırlar. Gelinin avucundan çıkan paraların bir kısmını arkadaşlarına verirler, bir kısmını ise gelinin sandığına ve damadın cebine kısmeti açılış diye koyarlar.

C.5.2 Erkeklerin kına gecesi merasimi:

Kına gecesi, düğünden bir gün önceki akşam, hem kız evi hem de erkek evi tarafından ayrı ayrı yapılır.

1. Çarşamba günü yatsı namazından sonra konak yerlerindeki misafirler ziyaret edilerek, oğlan evindeki kına gecesine davet edilir.
2. Davetliler, oyun oynayarak türkü söyleyerek üçer beşer kişilik gruplar halinde belirlenen büyük bir odada toplanırlar. Hava müsaitse bir bahçe de olabilir.
3. En sor misafir grubu ile damat ve sağdıç da gelirler. Sağdıç, misafirlere “hoş geldiniz” diyerek açılış yapar.
4. Damat sağdıçın daima sol tarafında bulunur. Önüne veye sağına geçmez.

5. Sağdıç, bütün misafirlere sigara ikram eder, damat sigaraları yakar. Kibrit söndürme işi burada da uygulanır.
6. Kına gecesinde içki içenler var ise, onların bütün arzuları yerine getirilir. Meze ve rakılar sabaha kadar içilse bile bütün masraflar düğün sahibine aittir.
7. Davul-zurna eşliğinde eğlence sürer.
8. Bu arada hazırlanan mumlar bir tepsi içinde getirilir, tepside, leblebi ve diğer, yerli meyvaların her birinden birer çeşit bulunur. (Cemiç, ceviz, bastık, pestil, kesmece, saruç, üzüm vs.)
9. Mumlar, yandan ikiye bölünmüş elmalar içerisinde yerleştirilmiştir. Mumun sayısı mutlaka tek olur. Mumu getiren kişi oynayarak içeri girer, alkış ve nara sesleri yükselir. Biraz oynadıktan sonra, istiyen kalkıp oyuna iştirak eder, oynamak istemiyenleri de zorla kaldırıp oynatırlar. Sağdıçla damat birlikte oynar.
10. Eğlencede çocuklara da çerez dağıtılır.
11. Bilhassa içki içenlerin masalarından çerez eksik edilmez.
12. Geç saatlerde eğlence sona erer, istirahatata çekilirler.

C.5.3. Bayanların kına gecesi merasimi:

1. Hıldırgan, tanıdık bildik hısıım akraba ve köylüleri, kız evindeki kına gecesine çağırır. Hıldırgan yoksa iki-üç genç kız bu çağırımı yapar. Çağırımı genelde Çarsamba günü akşam yapılır.
2. Davetliler, kız evinde toplanırlar. Kızın nişan yüzüğü, hamam evinde takılmamışsa, burada takılır.
3. Gelini giydirip kuşatır, abdest aldırarak kına yakmak için hazırlarlar. Zülüf kesme veya baş bağlamı denilen merasime kadar geline makyaj yapılmaz. Gelinlik elbiseler giydirilir, saçları taranır, emanetleri takılır. Böylece yanındaki kızlar tarafından, (genelde görümce ve yenge) elinden tutularak toplanılan odaya getirilir.
4. Gelinin bulunduğu odayla, kına yakılacak yer arasına “ana eni” adında bir top elbiselik kumaş serilir. Kumaşı kız evi sermek mecburiyetindedir. Önde ilahi okuyan bir hocahanım, arkasında gelin ve arkadaşları serili kumaşın üstünden odaya yürürler.
5. Gelinin yakın arkadaşı yerdeki kumaşı toplayarak alır ve o kumaş toplıyanın olur. İlahiye iştirak edilmez.
6. Gelin bir direğe veya bir duvara yaslanır, ayakta durur. Yanlarına 8-10 yaşlarında 2 kız çocuğu konur. Gelinin yüzü bir yazma ile örtülüdür ve kına gecesini bitinceye kadar açılmaz.
7. Önce bir ilahi söylenir. Ardından eğlence başlar. Önce görümceler-eltiller ve daha sonra da diğer genç kızlar kalkıp oynamaya başlarlar.

8. Oyun esnasındaki çalgıcılar kız tarafından tutulur. Çalgı bilen bayan yoksa, def çalıp türkü söyleyen bu işi yapar.

9. Def çalana zaman zaman bahşiş toplanır.

10. Bu arada hazırlanmış olan meyve tepsi, içinde yanan mumlarla beraber odaya girer. Yalnız bekar kızların oynadığı mum oynatılması başlar. Bu esnada; Hana hana kız kınan/Yakmağa geldik/Oğlanın mihrini/Kıza takmağa geldik türküsü söylenir.⁴⁸

11. Ardından, oğlan evinden gelen bohça acılır, (Bohcada; sabun, geline harçlık, meyva, çerez, mum, kına vs vardır.) Bohçadaki meyvalar ve çerezler, elti veya görümce tarafından oradaki bütün davetlilerle, coluk çocuğa avuç avuç dağıtılır.

12. Mumlar ilk defa yakılıp ortaya geldiğinde, gelin kıbleye döndürür ve içinde 3-5-7 tane mum olan tepsiyi, önce gelinin alın hizasına, sonra göğsüne ve daha sonra da göbek hizasına tutarak, “alın keçe- yüzün peçe- sözün herife (beyine) geçe” diyerek üç defa tekrarlar. Buna “kına gecesinin adeti” denir.

13. Genç kızlar çiftetelli türünde kıvrak oyunlar oynarlar. Oyun bittikten sonra gelinin eline kına yakma sırası gelir.

14. Gelin dayalı durduğu yerden, sağdıç yenge tarafından getirilip orta yerde, hazırlanan bir yere oturtulur. Kız evinden biri, kınayı çalarve saklar. “Bu kına gelinin elinde iyi tutmaz” diyerek sağdıçtan bahşiş umar. Sağdıç da kınayı çalana bahşiş vererek kınanın yakılmasını ister.

15. Gelinin avucuna kına ile birlikte para (altın) konur. Bu arada kına türküsü söylenir: Bir dal reyhanım/Bir dal biberim/Akşam misafirim Sabah giderim/Kız anam Kız bacım/ Kınan kutlolsun/Kutlu işliklerin/Mübarek olsun.⁴⁹

16. Gelinin anasını ağlatmak için hüznü ezgiler seslendirilir. Gelin ve annesi ağlayarak kına yakarken 5-6 genç kız genç kız kalır ve kalabalık dağılmış olur.

17. Burda kalan kızlar, gelini alarak yatak odasına götürür, bazen yatar bazen eğlenerek sabah ederler. Böylece kına gecesi bitmiş olur.

C.6. Düğün yemeği: Perşembe günü düğün yemeği hazırlıkları yapılır. Düğün yemeği iki ad altında verilir. 1- Babukko 2- Ufak yemek.

1. Babukko verilmesine karar verilmişse, kına gecesi devam ederken, tecrübeli kişilerce babukkonun hamuru yapılır, tandır yakılır. Sonunda yapılan hamur tandıra vurularak pişirilir.

2. Sabahleyin de, bir yarma çorbası bir de Babukkonun yanında verilmek üzere “gah hoşafı” (armut hoşafı) yapılır.

⁴⁸ Özdemir, Mustafa (2002) Cengerli, s. 221, Boyut Mat. Yay. İstanbul

⁴⁹ Bayraktar, age, s.53

3. Ufak yemek verilmesine karar verilmişse, bamya, kuzu dolması, zerde, üzüm kasefesi, su böreği, yaprak dolması, üzüm hoşafı vb. yemekler daha kına gecesi başlamadan oğlan evi tarafından Perşembe günü öğlene kavuşmak üzere hazırlanır. Hazırlanan yemeklerden kız evindeki misafirlere yetecek kadarı da kız evine gönderilir.

4. Öğlen namazına müteakip davul zurna eşliğinde sağdıç ve damat gene bütün konakları gezer, köy halkını düğün yemeğine davet eder. Kız evinde ve erkek evinde yemeğe gelen herkes (Misafirler hariç) kaşığı yanında getirir.

5. Önce davulcular yedirilir. Davul çalmaya devam ederken, gençler hem oynar hem yemeklerini yerler. Yaşlılar da yemeklerini yerken oynayanları seyrederek. Yemek faslı ikindiye kadar devam eder.

6. Düğün yemeği ikindiye kadar sürer.

C.7 Gelin alma:

Gelin alma da dahil bütün uygulamalar köyden köye, kasabadan kasabaya ve şehir merkezine kadar her yerleşimde değişir, farklılaşır, renklenir. Refahiye/cengerli'de uygulama şöyledir: Gelini gideceği gün, baş yengenin nezaretinde diğer yengeler hazırlarlar. Önce gelinin başı "ananecek" denilen bir tülbentle bağlanır. Başının üstüne de hamur mayası ve şeker konur. Hamur mayası, bereketi, doğurganlığı; şeker, tatlı geçimi sembolize eder. Sonra duvak giydirilir ve bu esnada:

Başın bağlayanın eli kırıla

Bir gözü kör olmuş biri de ola

Kız anam ağlama kaldır başını

Al mendili sil gözünün yaşını

Atlar eğlendi gelin binmiyor

Kardeşi doluktu eve girmiyor

Kız anam ağlama kaldır başını

Al mendili sil gözünün yaşını

Yüksek tereğini sildiğim anam

Dertlerime ortak bildiğim anam

Kız anam ağlama kaldır başını

Al mendili sil gözünün yaşını

Bir dal reyhanım bir dal biberim

Akşam misafirim sabah giderim

Kız anam ağlama kaldır başını

Al mendili sil gözünün yaşını⁵⁰

Türküsü söylenir.

Kız evinden çıkarılırken kapı önünde büyük bir kalabalık, düğün alayı vardır. Düğün yemeğinden sonra çala oynuya, atlı-yaya kız evine gelmiş oğlan tarafı toplanmıştır. Zurna en yanık, en içli nağmelerini dökmekte, gelini ve yakınlarını ağlatmaktadır. Gelinin iki yakını kollarına girmiş olduğu halde baba evinde çıkar ve hazırda bekleyen ata veya arabaya doğru yürürler.

Başka uygulamalarda görülenleri de şöyle sıralayabiliriz:

1. Kız evinde gelenlere birer kahve içirilir. İçki içenlere içki ikram edilir ki, gene bu masraflar da oğlan evine aittir.
2. Başka köyden gelin alınıyorsa, masrafı oğlan evinden karşılanan bir yemek verilir ki buna “boğaz alati” denir.
3. Bu sırada gelin, görünce ve elti hazırlanmış olurlar. Kızın akrabalarından birisi de “yenge gitmek” üzere hazırlanır.
4. Yemek ve kahveden sonra gelin, önce babasının ayaklarına kapanarak öper, sonra elini öper. Daha sonra da annesinin elini öper sarılır. Kardeşleri ile kucaklaşır, helalleşir.
5. Gelinin büyük kadesi, kapıyı kapatır: Bir tabanca veya 3 yaşında bir tay almadıkça gelinin çıkmasına izin vermez. Küçük kardeşi de gelin sandığının üzerine oturur, bahşiş almadan kalkmaz.
6. Gelin, kayın biraderleri tarafından ata bindirilir ve hemen “günlük”⁵¹ altına alınır.
7. Günlüğün dört tarafındaki ağaçlar, gene gelinin mahremi olan damadın kadesleri, babası veya amcaları tarafından tutulur.
8. Gelin hareket edince, erkek tarafının düğürcüleri, cirit oyununa başlarlar. Gelin hazırlanmaya başladığından cirit zamanına kadar davul, kız evinin kapısı önünde cezayir (yıkıl git) havasını çalmaya devam eder. Zurnacı, kendine has

⁵⁰ Özdemir, age, s.223.

⁵¹ Günlük, gelinin gidişinde yol boyunca onu onu saklayan çadır beziyle kaplı bir araçtır. Karepirizma şeklindedir. Dik kenarlara birer ağaç, bu ağaçların üst kısmına da, tenekeden yapılmış, kapı 15 cm. kadar olan, topaç şeklinde alemler takılmıştır. Günlüğün dış yüzü, şekilde görüldüğü gibi, renkli bezlerden kesilmiş motiflerle donatılmıştır. Günlüğü taşıyacak kişiler, bu ağacı dışardan tutmak kaydıyla taşırlar, Gelin içeride yalnızdır. Gelin atlı olarak giderken de mutlaka günlük kullanılır. Günlüğün yan ağaçlarından önce kayın biraderleri, yoksa damadın en yakınları tutarlar.

ezgilerle gelinin anasını ağlatmayla çalışır. Cirit oyunu damat evine varıncaya kadar yol boyunca devam eder.

9. Kız tarafından düğürcülerin önüne ip-kalas benzeri engel çekilerek düğün sahibinden bahşiş alınır. Gelinin önüne gerek kız tarafından gerekse baskaları tarafından, bir koç çekilir. Gelin at üzerinde iken eğilir de bu koçu ata bindirirse, koç gelinin olur. Eğer koçu at üzerine alamazsa, koç değerinde bir bahşişi oğlan babası koçu çekene verir.

10. Gelin alayının önünü kesenlerden biri de pehlivandır. Kisbet giymiş bir pehlivan perdah yaparak “ya hasım, ya tosun” deyip perdahına devam eder. Düğürcüler içerisinde pehlivan yoksa, bahşişini alır. Pehlivan varsa, bir harman yerine geçilir ve güreş merasimi başlar. İki güreşçi perdah yaparak dolaşırken bir güreş “kahya”sı seçilir. Kahya, iki güreşçiyi iki yanına alarak önlerini kibleye çevirir, kollarını birbirine takdırır. Kendisi arka tarafa geçer ve ellerini her iki pehlivanın sırtına vurarak: “Allah Allah illallah, Muhammeden resululillah, iki yiğit çıkmış meydana, ikisi de birbirinden merdane...” diye başlayan güreş duasını okur. Dua bitince elleriyle güreşçileri ileri doğru iterek güreşin başladığını bildirir. Güreşi kazanan, oğlan babası tarafından ödüllendirilir.⁵²

C.8 Gelin indirme:

1. Düğün alayının önlerinin kesilmesi, güreşçiler vb. hareketler devam ederek oğlan evine ilerlerken, sağdıç, gövüyü (damadı) kendi evine götürür. Burada arkadaşları ile çay içilip sohbet edilir.

2. Sağdıç, bir çevre (büyük mendil) içerisine fındık, ceviz ve para koyarak eline alır. Gövüye de bıçakla yarıya kadar dörde bölünmüş bir elma verir. Düğün alayı gelip de evin önünde durunca sağdıç ve gövü de bir dam üzerine çıkmış olur. Gelinin günlüğü alınır. Daha atdan inmeden, sağdıç, “çevre” ye konulmuş olan meyve ve parayı gelinin başı üzerinden topluluğa doğru kuvvetlice savurur.

3. Topluluk uğur getirmesi bakımından bu meyva ve bozuk paraları toplarken, damat da elindeki elmayı nişan alarak gelinin başına atar.

4. Elmanın atılmasından sonra damat ve sağdıç, sağdıçın evine giderler. Yatsı namazına kadar sağdıç gövüye sahip çıkar. Aksi halde gövüyü çalarlar. Gövü çalınırsa, sağdıç tarafından büyük bir bahşiş verilmedikçe geri alınamaz.

5. Gelin attan indirilir ve hazırlanmış olan gelin odasına getirilir. Erkekler, kayınpedere “gözünüz aydın, Allah başa kadar bal yedirsin. Allah mesut etsin vb.” sözlerle Allah'a ısmarladık diyerek evlerine ayrılırken, kadınlar, bir saat kadar dışarıda çalınan davul eşliğinde oyunlarına devam ederler. Daha sonra onlar da

⁵² Uçar, age, s. 84.

kayınvalideye, geline iyi dileklerde bulunarak vedalaşır ve evlerine giderler. Böylece gelin indirme sona erer.

C.9 Koltuğa verme:

Damat ve sağdıç damdan indikten sonra, gelin odasına girerler. Sağdıç, gelin ve damadı bir süre başbaşa bırakır. Bu süre genellikle on- onbeş dakika kadar sürer. Bu arada gelin ve damada içeride oldukları sırada kendilerine şerbet ve limonata ikram edilir. Damadın şerbet veya limonatayı getiren kişiye bahşiş vermesi adettir.

Sağdıç, damadı gelinin yanından alarak evine götürür. Sağdıç, damada çok iyi bir şekilde sahip çıkmak zorundadır. Aksi halde damadı çaldırır ki, bu durumda kefarecini de ödemek zorunda kalır. Bu çoğu zaman içki ısmarlamak şeklinde olmaktadır.⁵³

C.10 Gerdek gecesi:

1- Törenden sonra yalnız kalan damat sağdıçıyla çıkar, gezer dolaşır, akşam yemeğini düğün evine en yakın bir komşu evinde sağdıçla yer.

2- Oğlan evinde düğün için gelen erkeklerle yemekli bir mevlit okutulmaktadır. Mevlit yatsıdan önce biter.

3- Damat, cemaatle birlikte sağdıç tarafından yatsı namazına götürülür. Sonra caminin imamı da dâhil olmak üzere cemaatin bir kısmı kayınpeder ve kayınlar dahil düğün evine dönerler.

4- Damat yatsı namazında iken sağdıç ve damadın ayakkabılarını çalmak adettendir.

5- Gelin de namaz vakti namazını kılmış ve odada kayınvalidesiyle beklemektedir.

6- Kapı önünde imam büyük bir huşuyla çiftlere dua eder. Onların kapıdan ayrılıp dağılmasıyla sağdıç gövüyü getirip odanın kapısını açar, gövünün sırtına kuvvetli bir yumruk vurarak içeri iter ve oradan uzaklaşır.

7- Gövü içeri girer girmez, bir kısmını gelinin içtiği serbet, bir bardakta annesi tarafından gövüye içirilir.

8- Gövünün annesi, gelinin ve gövünün elinden tutarak ikisinin ellerini birleştirir, “gelin, sen Allah'a emanet ol, oğul, sen de sağ ol,” diyerek derhâl odayı terk eder.

9- Damat hemen iki rekat namaz kılar, sonar gelini konuşturmaya çalışır. Gelin konuşması için “dilbağı” denilen bir bahşiş bekler. Damat önceden hazırladığı bir ziynet eşyasını dilbağı olarak verir ve gelini konuşmaya başlar.

10- Gelin yatak çarşafını saklar. Sabah ezanında gizlice gelen sağdıçın hanımı yatak çarşafını alır, damatın anesine ve gelinin annesine müjde verir. Eğer gelin başka

⁵³ Bayraktar, age, s.53.

bir köye gitmisse, kız tarafından yenge olarak giden bir yakınları bu müjdeyi gelinin annesine iletir.⁵⁴

C.11 Baş bağlamı, zülûf kesme:

1- Damadın en yakın kadın akrabaları ile en yakın komşu kadınları, cuma günü kuşluk vakti baş bağlamına çağrılır.

2- Gelen misafirler gelin odasında toplanırlar. İçlerinden bir tanesi berber olarak seçilir. Bir de hoca hanım seçilir. Hoca hanım ilahi söyleyerek gelini orta yerde hazırlanmış olan özel yere oturtur. İlahi bittikten sonra, berber gelinin başını tarar, zülûflerini keser. O güne kadar hiç yapılmıyan makyaj bütün teferrüatıyla yapılır.

3- Makyaj bittikten sonra, gelin ayağa kaldırılır. Kaynana, elti ve görümceler tarafından gelinin başına çerez ve para serpilir.

4- Evvelce hazırlanmış bir sini meyve getirilir, gelen misafirlere dağıtılır.

5- Gelen misafirler biraz sohbet eder, sonra gelini tebrik eder ve ev halkına “gözünüz aydın” derler. Allah başacak bal yedirsin derler. Kaynana ve diğerleri de “darısı başınıza” diyerek misafirleri yolcu ederler. Bundan sonra gelin istediği an, istediği gün makyajını kendisi yapar.

Söz kesiminden gerdek sonuna kadar makyaj yapmayan gelin, yüz akından (bakireliğin ispatı) sonra makyaj yapabilir.⁵⁵

D) Düğün Sonrası

D.1 Baklava gönderilmesi:

1. Baş bağlamından bir hafta veya on gün sonra gelinin annesi, komşu ve akrabalarına baklava göndereceğini duyurur.

2. Bütün akraba ve çok yakın komşuları birer tepsi baklava yapar gideceği gün gelinin annesine verirler.

3. Başta gelinin kardeşleri olmak üzere amca ve dayıları üç dört tepsiyi bir kişi almak üzere damadın evine götürürler.

4. Basta damat olmak üzere, kayın peder, kaynana, gelen misafirleri karşılar, baklavaları ellerinden alırlar. Samimi bir karşılama ile dinlenmelerini teklif eder, elden geldiğince ağırlamaya çalışırlar.

5. Yorgunluk kahveleri, pastalar, çaylar, daha sonra yemekler yenilir. Gelen misafirler ayrılırken, bizzat damat tarafından gelen fert sayısına göre herkese ayrı ayrı para olarak bahşiş verilir.

6. Gelin alma zamanı, kayınbiradere bir tabanca söz verilmiş de o an verilmemişse, işte bu anda mutlaka verilen söz yerine getirilir. Diğer misafirlerden

⁵⁴ Uçar, age, s.84; Bayraktar, age, s.56.

⁵⁵ Uçar, age, s.84.

farklı olarak kayınbiradere ayrıca kama, saat, köstek vb aksesuarlar verilir. Hemen hemen yol yarısına kadar da yolcu edilirler.

7. Baklavalar, bütün komşu ve akrabalara dağıtılır. Tepsiler iade edileceği zaman her bir tepsiye iki başın harcı denilen masraftan karşılanan birer mendil ve birer çift de çorap konularak iade edilir.

8. Gelinin annesi de hangi tepsinin kimden geldiğini tesbit ederek tepsi sahiplerine hediyelerle gönderir.⁵⁶

D.2 El öpme:

Baklavaların gönderilmesinden sonra, gelin ve damat sağdıç tarafından, gelinin anne ve babasına el öpmeye götürülür. Büyüklerin elleri öpülür, hayır duaları alınır. Büyükler el öpmeye getirilen geline bahşış verirler. Daha sonra diğer büyükler (amca, dayı, hala, teyze vs.) dolaşılır. Bu gezdirme işleminden sonra sağdıçın görevi biter.

D.3 Hısım daveti:

Baklavaların gönderilmesinden 15-20 gün sonra damat tarafı gelinin bütün akraba ve en yakın komşularını "hısım davetine" çağırır. Belirlenen günde, damat evinde toplanırlar. Birer yorgunluk kahvesi içilir. Biraz sohbetten sonra yemekler gelir, yenilir, içilir. Bu yemekten maksat akrabalar arasında yakınlaşmayı sağlamaktır. Yemek olarak, etli yaprak dolması, su böreği, yoğurtlu kesme çorba, pilav üstü kavurma veya tavuk, hoşaf ve baklava ikram edilir. Kız tarafı da aynı şekilde damat tarafını hısım davetine çağırır. Gelin el öpmeğe gelir.

E) Düğün Âdetleri ve Evlenmeyle İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli İşlemler

Bütün Türkiye'de olduğu gibi Erzincan'da da kısmet açmaktan başlayarak gerdek gecesine kadar uzayan aşamalar içerisinde uygulanan dinsel, ritüel ve büyüsel içerikli bir çok âdet işlem ve pratik vardır. Bunların bir bölümü gelin ve güveyin mutluluğuna yönelik dilek ve pratikler çerçevesinde toplanırken, bir bölümü de kara büyü (kötülük büyüsü) alanına giren işlemler çerçevesinde yer alırlar.⁵⁷ Bunlar şu başlıklar altında toplayabiliriz.

- 1- Kısmet, baht açılması
- 2- Gelinin yeni evine bağlanması, uğur ve bereket getirmesi.
- 3- Yumuşak huylu olması
- 4- Bağlama büyüsünü bozma

Evlenme törenlerinde en yaygın âdet "saçı saçmak"tır. Bu âdetin kökeni İslâmiyet öncesi Orta Asya Türk âdetlerine kadar dayanır. Evlenme törenlerinde gelinin ve güveyin başına saçı saçılır. Saçı saçmak Orta Asya Türklerinde yabancı soya mensup bir kızın kocasının soyunun

⁵⁶ Uçar, age, s.85.

⁵⁷ Örnek, age, s.202

ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban âyinedir.⁵⁸ Saçıdan amaç, kötü ruhları memnun ederek onların yeni evlilere zarar vermesini engellemek ve kötülükleri uzaklaştırmaktır. Günümüzde ritüel işlevi yoktur, âdet olarak sürdürülmektedir. Bir kaç örnek verelim.

1. Gelin, damat evine gelince eve bağlı olsun eve çabuk alışsın, ev işlerine yağ gibi yayılsın diye kapıya yağ, ağız tadı olsun, tatlı dilli olsun diye gelinin ağzına bal sürülür.⁵⁹

2. Gelinin önüne süpürge konur. Süpürgeyi alırsa işli, yoksa işsiz olacağına yorumlanır.

3. Gelin eve inince kaynata kurban keser, gelin kurbanın üstünden atlar.

4. Gelin itaatli olsun diye kaynananın koltuğunun altından geçirilir. Kaynananın kucağına oturtulup kaldırılır.

5. Evin bereketli olması için gelinin ayakkabısına bozuk para, buğday, arpa konur. Kaynananın alınına bed damarı kabarmasın diye çit bağlarlar.

6. Gelin eve gelince bozuk paralar saçılır. Bu paraların uğuruna inanılır, saklanır.

7. Kına yakma töreninde gelinin kınasına para konur. Bu paranın uğuruna inanılır.

8. Tatlı geçim olsun diye gelinin başında kelle şeker kırılır.

9. Kınada gelin yastığına oturtulur.

10. Bağlama büyüsunü bozmak, olabilecek olumsuzlukları önlemek için bağlı şeyler çözülür, kilitler açılır, çözücü muskalar, tılsımlar taşınır.

11. Erzincan'da bütün Türkiye'de olduğu gibi "kuşak kuşatma" adı verilen kuşak bağlama yaygındır. Gelinin babası veya erkek kardeşi tarafından bağlanır, bekâreti simgeler. Orta Asya Türklerinin bolluk bereket ve uğur için kuşak bağladıklarını öğreniyoruz.

12. Erzincan'da damat sağdıçlığı geleneği günümüzde de sürüyor. Sağdıç damadın evli, yakın bir arkadaşından seçilir. Sağdıçlar damadı gerdek konusunda bilgilendirirler. Rakipten ve kaba şakalardan korurlar. Eskiden damadı gerdeğe sokarken yumruklamanın dışında iğne ve çuvaldız da batırırlarmış. Günümüzde bu âdet çok azalmıştır.

III. Erzincan'da Ölüm Âdetleri ve Bunlara Bağlı Âdetler İnanmalar, İşlemler

(k.4,k.8,k.10,k.11, k-12)

Her canlı ölümü tadacaktır. Ölüm kaçınılmazdır. Türkiye'de ölüm âdet ve işlemleri zengin bir görünüm sergiler. Ölümle ilgili birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış ve işler oluşmaktadır. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini

⁵⁸ İnan, age, s.167

⁵⁹ İsmi naz Tozlu 1932, Okur-yazar, Erzincan, 11.11.2018 tarihli görüşme

kuşatan bu inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar üç grupta toplanmaktadır.

- 1- Öte dünyaya gidişi kolaylaştırma
- 2- Öte dünyada ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer almak
- 3- Ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak⁶⁰

A- Ölüm Öncesi

A.1- Ölümü Düşündüren Belirtiler:

Erzincan inanmalarında bir takım davranışlar olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar ölüm işareti, ölümün ön belirtisi olarak yorumlanır. Başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz.

- 1- Bir evin üstünde baykuş öterse, o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 2- Gökyüzünde bir yıldız kaydığında bir insanın öldüğüne inanılır.
- 3- Bir kimse rüyasında canlı bir yılanı, ayaklarının altında görürse o kimsenin en çok kırk gün yaşayacağına inanılır.

- 4- Bir insan rüyada birini çıplak görürse o insanın öleceğine inanılır.
- 5- Evin penceresine bir kuş konup gagasıyla camı tıklatırsa o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 6- Köpeğin uzun uzun uluduğu evden ölü çıkacağına inanılır.
- 7- Evden omuz üzerinde kürekle çıkılmaz

⁶⁰ Örnek, age, s.207; Örnek, (1979) age, s.11-14.

8- Cenazeyi taşıyan araba gıcırdarsa, bir haftaya kadar cenaze evinden ölü çıkacağına inanılır.

9- Tavan çatırdayınca o evden ölü çıkacağına inanılır.

10- Rüyada kara toprak görülürse, aileden veya tanıdıklardan birinin öleceğine inanılır.

11- Gözleri devamlı yere bakan hastanın öleceğine inanılır.

12- Alışılmamış bir biçimde evde eşyalar gıcırda, kırılır yere düşerse o evden ölü çıkacağına inanılır.

13- Beklenmedik bir rüzgâr, gök gürültüsüyle pencereler açılırsa ölüm habercisi olarak yorumlanır.

14- Çocuklar ulur gibi uzun uzun ağlarsa hayra yorulmaz, ölüm habercisi olarak düşünülür. Bu çocuklara “kur” denir, kendi başını yiyenin, bedduasında bulunulur.

15- Rüyada denizde boğulmak, yılan sokması, ağaçların devrilmesi, kara kazan görmek ölüm habercisi olarak yorumlanır.

16- Rüyada Azrail görme, kutsal birinin çağırması ölüp dirilme ölüm habercisi olarak yorumlanır.

17- Horozun ve bazı hayvanların zamansız ötmeleri ölüm habercisi olarak yorumlanır.

18- Uzun süre hasta yatan birinin birden iyileşmesi ölüm habercisi, ölüm öncesi hoşluk, ölüm iyiliği olarak yorumlanır.

A.2- Ölümünden Kaçınma İşlemleri:

Erzincan'da ölümü hatırlatan, ölüme ön belirti sayılan yerine getirilmediğinde ölüm getireceğine inanılan bir takım işlemler ve davranışlar vardır. Başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz.

- 1- Ölü evinde yemekler dökülür, su dolu kaplar boşaltılır.
- 2- Ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilir.
- 3- Ölü suyunu ısıtan ateş su dökülerek söndürülmez: Kendi halinde sönmeye beklenir.
- 4- Mezarlık dönüşü geri bakılmaz.
- 5- Makasın ağzı açıksa kapatılır, ayakkabılar ters dönmüşse düzeltilir.
- 6- Çocuk geri geri giderse durdurulur, hayra yorulmaz.
- 7- Bir evden arka arkaya iki ölü çıkarsa üçüncü ölüm olmaması için kurban kesilir.

B- Ölüm Sırası

B.1. Ölümün Duyurulması:

Ölüm duyulunca komşular ölü evinde toplanarak ölenin yakınlarının acıları paylaşırlar. Ölüm uzaktaki akraba ve yakınlarla duyurulur. Son yıllarda belediye hoparlörüyle, mesaj yoluyla duyurulmaktadır. Camide selâ okunur. Eskiden ölümü duyurmak için tellal bağırılmış.

B.2. Ölüm Anı:

Bir kişinin öleceği anlaşıldığı zaman sağ tarafa çevrilir. Üzerine Kur'an okunur. Hastaya şehadet ve tövbe istiğfar getirilir. Tekbir alınır, ezan okunur. Ağzına sık sık pamukla zemzem suyu verilir, içemeyecek gibiyse dudakları ıslatılır. Hasta ölünce, çenesi çekilir, tülbentle sıkılır. Elbiseleri çıkartılıp yere temiz bir yatağa yatırılır. Bu yatağa "Hak döşegi" denir. Göz kapakları kapatılır. Üzerine temiz bir örtü örtülür. Baş kible yönüne çevrilir. Eller göbek üstüne konur. Ölünün karnının üstüne, içine şeytan girmesin, ardından birini götürmesin, şişmesin diye bıçak, demir, makas, leger, bakır tepsi vb. konur. Ruhu, Azrail çıksın, melekler

girsin diye pencereler açılır, oda havalandırılır. Ayak başparmakları birbirine bağlanır. Takma dişleri varsa alınır. Ölünün bütün çamaşırları, elbise ve giyecekleri fakire verilir.⁶¹

B.3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı:

Ölüyü gömme için gerek dini gerekse geleneksel bakımdan hazırlıklar yapılır. Bu hazırlık dört önemli işlemde oluşur; 1) Yıkama 2) Kefenleme 3) Cenaze namazı 4) Gömülme.

Her dört işlemin çevresinde dinsel olayların yanı sıra geleneksel âdet ve inanmalar da kümelenmekte bunlar çoğu zamanda ön plana geçmektedir. Ölüyü imamlar (yıkayıcılar) yıkar. Aile yakınlarından tecrübeli biri, ya da birileri yıkamaya yardımcı olur. Son yıllarda ölümler hastane içinde veya cami avlularındaki gasilhanelerde yıkanmaktadır. Gasilhanenin olmadığı yerlerde genellikle bahçede bir yıkama yeri yapılır.

Erzincan'da ölü yıkama sırasında değişik âdetler vardır. Bir kaçını sıralayalım.

1. Ölü yıkanırken ayakucuna bir fincan tuz, bir tas un konur. Eğer ölü yaralanarak öldüyse yıkandıktan sonra yanına 40 adet çörekotu konur.

⁶¹ K-6- Şerife Atay, 1319, Öğrenimi yok, Erzincan. 09.09.2018 tarihli görüşme

k-7-, Naciye İlgeç, 1965, ilkokul, Bağlar köyü, Erzincan 09.09 tarihli görüşme.

k-8- Sabiha Akdemir, 1928, ilkokul, Erzincan. 15.10.2018 tarihli görüşme

k-9- Nimet Kefçi Yemlik 1960, ilkokul, Değirmenköy, Erzincan 15.10.2018 tarihli görüşme

k-10- Saadet Kaya Atlı 1941, ilkokul, Zekkış, Erzincan 22.10.2018 tarihli görüşme

2. Gözlerine ve parmak aralarına pamuk, buhur konur.
3. Kefen bezi makasla kesilmez, bıçakla biçilir.⁶²
4. Ölünün yıkandığı yere ışık ve ibrik konur. Tütsü yakılır.
5. Ölünün kefenlenme işlemi İslam geleneğine göre yapılır.
6. Kefenlendikten sonra tabuta konulmadan son bir kez yüzü açılarak yakınlarına gösterilir.
7. Cenaze tabuta konarak cenaze namazının kılınacağı yere götürülür ve musalla taşına konur.
8. Cenaze namazı vakit namazının ardından kılınır. Tabut omuzlara alınarak cenaze arabasına taşınır, konur ve mezarlığa götürülür.
9. Köylerde cenaze arabası yoktur, tabut mezarlığa omuzlarda taşınır. Yürme sırasında sık sık “fatiha” okunur. Taşıma işi dönüşümlü yapılır ve bir kişi yedi adım attıktan sonra yerini diğer kişiye bırakır. Değişim sağ taraftan başlar, arkaya doğru devam eder ve ordan çıkarılır. Aynı uygulama sol tarafta da devam eder.
10. Cenazenin geçtiği yol üstündekiler ayağa kalkar, saygı ve sessizlik içinde bulunur, içinden fatiha okur, rahmet diler.
11. Gömülme işleminde hazırlanmış olan mezara ölünün üç yakını iner. Cenaze erkekse oğulları, kardeşleri ilk sırayı alır.
12. Ölüyü sağ yanına yüzü kibleye gelecek şekilde yerleştirir, mertekleri (tahtaları) dizer, naylonu (eskiden mertekler arsına toprak sızmasın diye ot konurdu) çeker, mezardan çıkarlar.
13. Hızlı bir tempoyla ve küreklerle toprak doldurulmaya başlanır.
14. Mümkün olduğunca herkesin toprak atmasına imkân tanınır.
15. Kürek değişiminde elden ele alınmaz, kürek yere bırakılır ve yerden alınır.
16. Ölü kadınsa mezara kardeşi ve oğulları iner, kocası inemez. Mezar üzerine bir örtü gerilir ve ölü bu örtünün altından mezara indirilir.
17. Tümsek haline getirilen mezar toprağına birkaç teneke su dökülür ve düzeltilir. Başına isim yazılı tahta dikilir.
18. Bu işlerden sonra herkes bulunduğu yere çömelir, oturur ve imamın aşır okumasını dinler.
19. İmamın dua etmesi, cemaatin amin deyişi ardında herkes mezar başından ayrılır.
20. Mezar başında sadece imam ve bir cenaze yakını kalır. İmam talkım verir ve onlar da ayrılırlar.

C- Ölüm Sonrası

1. Erzincan'da ölünün gömülmesinden sonra şimdilerde mezarlık kapısında cenaze sahipleri sıraya dizilir ve taziye kabul eder.
2. Bazıları da eve döndükten sonra taziye yerinde bu töreni gerçekleştirirler.

⁶² Tozlu, agk, 11.09.2018 tarihli görüşme

3. Erzincan'da ölü yemeği ölü gömüldükten sonra ölü evinde (taziye çadırında) yenir. Yemek ikramı komşuların tedarikiyle sağlanır, cenaze sahipleri bu külfetle uğraşmazlar. Ölü yemeği ölenin ruhu ve canı için verilir. Bunlar bir yanıyla törenseldir. Dinsel kural ve işlemlerin yanı sıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi beklenir.
4. Mezarlığa gelip törene katılanlar için sofralar kurulur. Yiyecekler komşuların getirdiği çeşitli yemekler olacağı gibi lahmacun ayran da olabilmektedir.
5. Yemek ikramını taziye bildirimleri, Kuran'dan aşır ve Fatiha okumaları takip eder.
6. Kalabalık yavaş yavaş dağılır, ancak çok yakınlar ve aile bireyleri kalır.
7. Belediyelerin temin ettiği "taziye arabaları" cenaze evi önünde çay ve ikram hizmetine hazır tutulur.
8. Taziye üç gün sürer. Üçüncü günün ikindi namazını müteakip yakın bir camide mevlid okunarak taziye biter. Cami çıkışında cemaate gül suyu, kolonya dökülür, şeker, lokum ikram edilir.
9. Ayrıca cenazenin Dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunlar kırkıncı ve elli ikinci günleriyle, yıldönümüdür.
10. Az olmakla birlikte üçü ve yedisi de anılır.
11. Belirli sayılarla karşılanan bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek bir takım âdetlerin bünyelerine ana öğe olarak yerleşmişlerdir.⁶³
12. Ölümünden sonra kırkıncı günde mevlit okutulur, hatim indirilir, Yasin okunur.
13. Bazı köylerde ölünün kırkıncı gününde 41 taş okunur. Bu taşlar mezarına konur. Mezarın başına servi ağacı dikilir.
14. 52. gün mevlit okutulur. Yasin okunur.
15. Erzincan'da ölünün arkasından yas tutulur. Bu süreyi dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirler.
16. Yas ölenin yakınlığına ölüm biçimine, yaşına, ölümün sıralı olup olmamasına ve başsağılığına gelenlere göre belirlenir.
17. Baş sağlığına gelindiği sürece ölünün yakınları eski düzenlerine dönmezler. Bu süre içinde bazı şeylerden kaçınılır.
18. Renkli süslü giysiler giyilmez, eğlencelere katılmazlar. Makyaj yapılmaz, evde radyo, televizyon açılmaz. Varsa düğün sünnet, nişan ertelenir veya törensiz yapılır.
19. Yasta evde beklenir. Ölünün ardından helva yapılır. Mezar kazanlara, cenazeyi kaldıran imama para verilir.
20. Üç günün ardından yakın bir komşu veya dost cenaze sahiplerini yastan çıkarır. Tıraş olunur, üst baş değiştirilir, normal düzene geçilir.
21. Alevilerde kabir ziyareti bayram sabahı arife günü yapılır.

⁶³ Örnek, (1995) age, s.220.

22. Alevilerde cenaze defin sonrası üç gün üstüste kabire gidilir, lokma dağıtılır.
23. Cenazelerini kendi hocaları ya da dede kaldırır.
24. Ölümün kırkıncı günü çok önemlidir. Cem yapılır. Ölünün ailesi, komşular, dede, musahip hazır bulunurlar. Musahip dedenin karşısına geçer, alacak-verecek sorulur. Buna dardan indirme denir, helallik alınır. Sonra cem başlar.

D. Ölümle İlgili Dinsel, Büyüsel Âdetler, İnanmalar ve İşlemler

Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Erzincan'da ölüm öncesinden başlayıp ölüm sonrasına kadar uzayan aşamalar içerisinde uygulanan dinî, ya da geleneksel pek çok uygulama, ritüel ve büyüsel içerikli âdet inanma ve pratik vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Ölünün gömüldüğü ilk gece lokma, helva vb. yapılır, komşulara dağıtılır.
2. Bir evde ölüm olduğunda o gün dışarıya çöp atılmaz, çocuk uyutulmaz.
3. Ölü gömülene kadar evde yalnız bırakılmaz bir kişi onu bekler.
4. Ölüm anında hastanın susuz kalmamasını dikkat edilir. Aksi halde şeytanın suya karşılık hastanın imanını alacağına inanılır.
5. Ölüm anında kişinin ağzından yeşil bir duman çıktığına inanılır.
6. Ölünün öldüğü yerde 7 gece Kur'an okutulur.
7. Ölüm anında gözler açık kalırsa, bir hasretine kavuşamadığına inanılır.
8. Ölünün yıkanmasına yardım edenlerden haklarını helal etmeleri istenir.
9. Ölü gömüldükten sonra komşulara hayır için yemek verilir.
10. Ölü evinden dışarı sıcak kül atılmaz.
11. İlk kırk gecede ölünün öldüğü odada kelebek görülürse ölünün ruhunun dolaştığına inanılır.
12. Cenaze geçerken tırnaklar saklanır.
13. Ölünün arkasından çok ağlanırsa, akan gözyaşlarının ölünün mezarında göl olup ölüyü rahat ettirmeyeceğine inanılır.
14. Ölen kişiyi elbiseleri fakir kimselere dağıtılır.
15. Ölü için okutulan Kur'anı dinlemeye gelenlere lokma ve helva verilir.

Sonuç:

İnsan ömrünün üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Erzincan'da da bu geçiş dönemleriyle ilgili birçok inanç, âdet, töre, tören, dinî ve büyüsel pratikler oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı herkes için olması mümkün olan bu geçiş dönemindeki uygulamaların tespitidir. Geçiş dönemi inanmalarının büyük çoğunluğu eski Türk kültürüyle ilişkilidir. Türk kültürü, İslami kültür dairesine girildikten sonra bir takım değişimler yaşamış, bazı uygulamalar aynen devam ederken, bir bölümü İslami kültürde yeniden yapılandırılmıştır.⁶⁴

⁶⁴ Artun, age, s.9

Erzincan'da bu uygulamaların bazıları işlevini kaybetmiş, bazıları da âdet olarak devam etmektedir. Erzincan köklü bir geçmişin mirasçısı olarak çeşitli inanç, inanma ve pratikleriyle önceki dönemlerden süzülüp gelen gündelik hayatın akışı içerisindeki uygulamaları biçimlendirmiş belli kalıplara dökmüş ve uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalarda Erzincanlı'nın düşünce yapısını, yaşayışını, kültürünü sahiplenişini, değerlerini, dinamiklerini ve dünyaya bakışını görüyoruz.

Kültürel varlığımızın bir boyutunu oluşturan bu çalışma, bazı pratik ve uygulamaların kaybolup unutulmasına mani olmak, mevcudu kayıt altına almak isteğinden doğmuştur. Bu alanla ilgili Türkiye ve Türk dünyasını içine alacak karşılaştırmalı bir çalışmaya katkı yapacağı inancındayız.

Kaynak Kişiler

- k-1- Sevim Bozdemir, Erzincan, 1964, Lise mezunu, Merkez, Erzincan.
- k-2- Hikmet Kefçi, 1964, İlkokul, Değirmen Köyü, Erzincan.
- k-3- Handan Gürbüz 1992, Üniversite, Erecek Köyü, Refahiye/Erzincan.
- k-4- Merve Nur Sezgin, 1989, Üniversite, Erzincan.
- k-5- Fatma Akgün, 1935, İlkokul, Kaşıkçı Köyü, Erzincan
- k-6- Şerife Atay, 1319, Öğrenimi yok, Erzincan.
- k-7-, Naciye İlgeç, 1965, ilkokul, Bağlar köyü, Erzincan
- k-8- Sabiha Akdemir, 1928, İlkokul, Erzincan.
- k-9- Nimet Kefçi Yemlik 1960, ilkokul, Değirmenköy, Erzincan
- k-10- Saadet Kaya Atlı 1941, İlkokul, Zekkiğ, Erzincan
- k-11- İsmnaz Tozlu 1932, Okur-yazar, Erzincan
- k-12-Şükrü Elmas, 1951, İlkokul, Erzincan

Basılı Kaynaklar

- Ana Britannica, Töre maddesi cilt, 21, s.139
- Artun, Erman (1998), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı, İstanbul,
- Balaman, Ali Rıza, (1983), Gelenekler, Töre ve Törenler, Betim yay. İzmir
- Bayraktar Mehmet, (1994) Kültürel Yönleri İle Anam Babam Erzincan, Aydoğdu ofset, Ankara
- Dergisi, Yaz.22,
- Figlalı, Ethem Ruhi;1994, Geçmişten Günümüze Alevilik Bektaşılık, Ankara
- Gelişim Alfabetik Gençlik Ansiklopedisi, Gelenek Maddesi, Cilt IV.
- Gülensoy, Tuncer;1994, Türklerde Ad Verme Geleneği Ve Hektor, Millî Folklor Dergisi, Yaz.22,
- İnan, Abdülkadir; 1976, Eski Türk Dini, İstanbul
- İnan, Abdülkadir; 1954, Tarihte Şamanizm, T.D.K. Basımevi Ankara

- İslam Ansiklopedisi, Âdet Maddesi, Cilt I. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Kalafat, Yaşar; 1994, Orta Toroslar ve Makedonya Yörükleri Halk İnanışları
Kalafat, Yaşar;1990, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara
Karşılaştırması, Türk Dünyası Folklor Dergisi, sayı 24,
Ögel, Bahaddin;1971, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul.
Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi, Cilt I
Örnek, Sedat Veyis;1979, Anadolu Folklorunda Ölüm, AÜDTCF Yayınları, Ankara
Örnek, Sedat Veyis;1995, Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Özdemir, Mustafa (2002)Cengerli, Boyut Mat. Yay. İstanbul.
Parlak, Nizamettin (2010) Erzincan Çayırılı/Bölükova Köyü Tarihi ve Kültürü, Ankara
Tanyol, Cahit; 1970, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar,
İstanbul.
Turan, Osman;1953, Selçuklu Türkiyesinde Din Tarihine ait bir kaynak, Köprülü Armağanı,
Turan, Şerafettin;1990, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Uçar, Mustafa, (1998) Erzincan Örf ve Adetlerimizden Bir Demet, Erzincan Belediyesi Yay.4,
Erzincan
[https://osmanlica.ihya.org/\(21.11.2019\)](https://osmanlica.ihya.org/(21.11.2019))

4. SU KÜLTÜNÜN AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK İNANIŞLARINA YANSIMALARI

Reflections of Water Cult on Erzincan Folk Beliefs within Stream and Lake Context

Prof. Dr. Necdet Tozlu

Öz:

Bu çalışmada, Türk tabiat kültürlerinden olan “su kültü”ne ait inanç ve ritüellerin Erzincan uzantısı ve bu coğrafyadaki izleri ele alınmıştır. Türklerin tabiat kültürleri, Yer-su'nun büyük bir parçası olan su ve onunla vücuda gelen “su kültü” içerisinde “yer” ile birlikte değerlendirilir. Türkler, beslendikleri ırmakları ve barındıkları dağları kutsal addederlerdi. Suyun kutsal olarak algılanmasının temelinde yaratılışın su ile başlayıp yine su ile sona ermesi algısı vardır. Suyun mitolojilerde, kutsal kitaplarda ve Türk halk inanışlarına nasıl yansıdığı, bunun günümüzde Erzincan kaynak su ve göller temelinde halk inançları üzerindeki etkisi örnekleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzincan'da yapılan saha çalışmasında tespit edilen kutsal su kaynaklarının insanlar tarafından belirli amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmekte olduğu görülmüş, bu inanışlarda da önceliğin insan ve hayvan hastalıklarına yönelik şifa beklentisi olduğu gözlenmiştir. Erzincan'da Türk “su kültü” izlerinin ortaya çıkarılması ve bunların geçmişle bağı araştırılarak bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Su Kültü, Erzincan, Halk inanışları.

Abstract:

In this study, the traces of the beliefs in Erzincan and rituals of the "water cult", one of the Turkish natural cults in this geography are discussed. The nature cults of the Turks are evaluated together with the water, which is a big part of Earth-water and the "water cult" that comes into being with the "earth". The Turks considered sacred the rivers they nourished and the mountains they sheltered in. Consideration of water as sacred is based on the perception that creation begins with water and ends with water. we seek to determine how the water is reflected in mythologies, holy books and Turkish folk beliefs, and its effect on folk beliefs on the basis of Erzincan spring water and lakes today. It has been observed that the "holy" water resources found in the field study conducted in Erzincan are visited by people for certain purposes, and it has been observed that the priority in these beliefs is the expectation of healing human and animal diseases. In Erzincan, the traces of the Turkish "water cult" were unearthed and the findings were evaluated by investigating their connection with the past

Keywords: Water Cult, Erzincan, folk beliefs.

GİRİŞ

“İnanç”, özü değişmese de kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Türkçe sözlükte; Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey,

görüş, öğreti ve Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat biçiminde tanımlanmaktadır (TDK sözlük, 1988:704). “İnanç, bir düşünceye bağlı bulunma, Tanrıya, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğretiler” (Kamus-ı Türki, 1985: 564; ML, 1971, C.6: 300). “İnanç bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur. Buna göre, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır (Akarsu, 1988:104).” Tanımları çoğaltmak mümkün ama görülen o ki, inancın temelinde yasak ve kutsallık kavramları vardır. İnanış ise; inancın uygulanış şekli olarak öğrenme yetisiyle şekillenen pratiklerin izahı şeklinde tanımlanabilir.

İnanç, topluluklara millet olma özelliği kazandıran önemli unsurlardandır. Türklerin İslâmiyet'ten önceki inanç sistemleri hakkında farklı görüşler belirtilmişse de; “Totemizm, Şamanizm, Gök Tanrı İnanıcı, Tek Tanrı Dini vb” kesin bir sonuca varılamamıştır. Sahada çalışanların bir kısmı bu terimleri bir inanç sistemi yani din olarak gösterirken, diğer bir kısmı ise bunların birer din değil, sadece birtakım inançlar olduğunu iddia etmiştir (Doğan, 2002, C.3: 305). Su, yeryüzünde tüm insanlık için inanç ve kültür olarak her zaman büyük bir anlam ifade etmiştir. Tarih boyunca pek çok kültürde suya, farklı anlamlar yüklenmiş; evrenin, sudan ve topraktan yaratıldığına inanılarak varlıkların özü olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışla inanç ve düşünce olarak özellikle Türk dünyasında bazı su kaynaklarına (pınar, ırmak, göl vb.) kutsiyet atfedilmiştir. Su, evrendeki dört elementten biri olduğu gibi, aynı zamanda hayatın kaynağı, saflık timsali ve bereket sağlamaktadır (Ögel, 1993: I/106-107).

Su, inançta her şeyin kaynağı olduğu için çok değerlidir. İnsanlar için maddi ve manevi arınmayı gerçekleştirir. Vücudun yıkanması, el-yüzün yıkanması bedensel temizlenmeyi sağlar. Ayrıca bazı dinlerde belli ibadetlerden önce bir kısım organların su ile yıkanması, suyun fiziksel temizlenmenin yanında manevi arınmayı da sağlayan bir kaynak olduğunu gösterir (Kıyak, 2013: 23).

Su, sahip olduğu olumlu özelliklerin yanında, belli zamanlarda gösterdiği taşkınlık nedeniyle karşı konulmaz bir hal almakta ve canlılar için olumsuz bir etkiye de sahip olabilmektedir. Suyun bu olumsuz özelliği, insanların belli dönemlerde yaşadıkları günahlardan ve gösterdikleri taşkınlıklardan dolayı suların altında kalması yani “tufan olayı” ile sembolize edilir. Tufan olayı ise insanların günahlarından dolayı suda arınıp temizlenmesi ve yeni bir başlangıçla insanlıkta hayat bulması şeklinde algılanır (Eliade, 2005:254).

Kutsal kitaplar ve mitolojiler de suya birtakım özellikler atfetmiş ve olağanüstü bir değer yüklemiştir. Hemen tüm eski kültürler ve dinlerde su, yaşamın evrensel sembolü olarak görülmüş; su kaynakları, ırmaklar, nehirler, göller ve denizler eski insanlar tarafından kutsal kabul edilmiş; bunlar etrafında bazı ritüeller geliştirilmiştir (Ulutürk, 2010: 464). Su, kültürel hayata dair farklı unsurlarda karşımıza şu şekillerde çıkmaktadır:

1. MİTOLOJİK ANLATILARDA SU

Su, kültürel hayata dair farklı unsurlarda karşımıza şu şekillerde çıkmaktadır: Su,

hayattır. Su sonsuzluktur. Su, bolluk, bereket, duruluk, arınma ve kutsallık çağrıştırır. Suyun sahip olduğu bu anlam zenginliğiyle birçok mitolojide yer aldığını görmekteyiz.

Dünyanın yaratılışı ile ilgili Türk efsanelerindeki en önemli unsurun “başlangıçtaki sonsuz su” inancı olduğu, her suyun bir iyisi olduğu, Türklerin suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri, kutsallık yükledikleri, kahredici ve koruyucu saydıkları görülmektedir (Ögel1989:471).

Eski Türk inançlarında Yer-su ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır. Bundan dolayı su kavramı içine, akıntılı olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar girmektedir. Bunların yanı sıra Nil, Fırat, Dicle ve Ganj gibi gerek efsanelerde gerekse gerçekte hayatta dini düşüncenin ve ibadetin vazgeçilmez unsurları olarak görülen birçok büyük nehir de vardır. Bu sular, dini ve büyüsel pratiklerde, adet ve inanışlarda önemli bir araç konumundadır (Örneke, 1995: 103-104).

Eski inanışlarda çok önceleri dünya suların yüzünde bir tabak gibi yüzermiş. (Ögel, 1989: 471). Türklerin “dünyanın yaratılışı” hakkındaki miti, “başlangıçtaki sonsuz su” inancının yaygınlığıdır(Oğuz, 1998: 22). Su kültürü, Türklerde çok eskilerden beri vardır, temelleri de “Yer-Su” inanış ve anlayışına dayanır (Ögel, 2002: 326).

Eski Mısır’da Nil nehri bereket tanrısı idi. Mısır mitolojisinde; İnsan, yerin altından su uçurumunun başladığı yerden alınan çamurdan yapılmış ve toprak tanrıça, deniz tanrıçanın üstünde durmaktadır. Çamur ondan “bebek anneden ayrılır gibi” ayrılmaktadır (Campell, 2000:115).

Sümer mitolojisinde; başlangıçta ilksel bir deniz vardır. Bu deniz gök ve yeri doğurur. Gök ve yerin birleşmesinden hava tanrısı doğar, onun annesiyle birleşmesinden bitkiler ve hayvanlar yaratılır. İnsan, ilksel deniz, toprak ana ve su tanrısının ortaklaşa çabasıyla yaratılmıştır (Kramer, 1999:82-140).

Kızılderili mitolojisinde; Maheo, göle benzeyen tuzlu bir su yaratmış, bu tuzlu göl, Maheo’nun isteğiyle yaşamın kendisi olmuştur (Marriot, 2003: 38).

Altay düşüncesinde, Talay-Han ve Yayık Han adlı, iki Ruh vardır: Talay Han, denizler ile okyanusların hanıdır. Eski Türkçede “Taluy, Talay”, okyanus demektir. Yayık Han, taşan ve kabaran suların Tanrısı ve Ruhudur. On Yedi deniz (veya ırmağın) birleştiği yerde oturur ve yeryüzündeki bütün suların hâkimi, ölümlerin koruyucusudur. Ural dağlarındaki Yayık ırmağı bu ruhu yansıtır (Ögel, 2002: 382; Kafesoğlu, 1980: 42-45).

Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağının üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da Hayat Suyu bulunurdu. Bunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi vardı. Hayat suyu ölümleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyarlara da gençlik verirdi (Ögel, 1993: I/106- 107).

Cengiz Han döneminde sular, kutsal kabul edildiği için çamaşırlar ve kaplar suyla yıkanmazmış. Çamaşırlar kirlenince atılır, kaplar ise otlarla temizlenirmiş. Hatta Cengiz Han yasasına göre bazı durumlarda suyu kirleten kişi ölümle cezalandırılmış (İnan 1977: 44).

Yağmur olarak su, doğurganlığın ve Gök Tanrının gücünü sembolize etmektedir. Türklerin yağmur suyuna yükledikleri bu manayı yazılı metinlerde de İnsanların inanç ve kültür dünyasında görmek mümkündür.

Türk masallarında su, su kültü doğrultusunda hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, diriltiren, çirkinleştiren, kör eden-tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır. (Türkan, 2012:138).

Bütün dünya mitolojilerinde “hayat suyu” önemli bir motiftir. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar için su, hayat kaynağı ve yaşam gücüdür. Birçok masalda da ölüm sonrası dirilme kutsal ve sihirli bir güç olan hayat suyu motifi ile gerçekleşmektedir.

2. SEMAVİ KİTAPLARDA SU

Karşımıza hangi dinsel bütün içerisinde çıkarlarsa çıksınlar, sular her zaman işlevlerini korumaktadırlar: biçimleri çözmekte, ilga etmekte, “günahları yıkamakta” böylece hem saflaştırıcı, hem de yeniden hayat verici olmaktadır. Su ile yapılan ayinler parlatma ve saflaştırmaların amacı, yaradılışın meydana geldiği zaman dışı anın geçici olarak güncelleştirilmesidir; bunlar dünyaların veya “yeni insan”ın doğumunun simgesel tekrarlarıdır (Eliade, 1992: 182, 183).

Bütün kutsal kitaplarda suyun önemine işaret edilmiştir. Kur’an, İncil ve Tevrat’ta suya dair seçilen bazı ayet mealleriyle konu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Kur’an’da Su ile İlgili Ayetlerden Bazıları¹

Allah, gökleri ve yeri yaratan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve onun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre amade kılandır. İrmakları da sizin için emre amade kılandır (İbrahim 32). (Yine) Hatırlayın; Musa kavmi için su aramıştı, o zaman Biz ona: "Asanı taşa vur" demiştik de ondan on iki pınar fışkırmıştı, böylece herkes içeceği yeri bilmişti. Allah'ın verdiği rızıktan yiyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk (fesad) yaparak karışıklık çıkarmayın (Bakara 60).

Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve her iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayın.) Eğer cünüpseniz temizlenin (gusül edin) (Maide 6).

Biz, İsrailoğulları'nı denizden geçirdik; Firavun ve askerleri azgınlıkla ve düşmanlıkla peşlerine düştü. Sular onu boğacak düzeye erişince (Firavun): "İsrailoğulları'nın kendisine inandığı (İlah'tan) başka İlah olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım" dedi (Yunus 90).

Bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemiyi imal et. Zulmedenler konusunda Bana hitapta bulunma. Çünkü onlar suda- boğulacaklardır (Hud 37).

¹ Ayet mealleri, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Kur'an-ı Kerim mealinden alınmıştır.

Bir yolcu kafilesi geldi, sucularını (kuyuya su almak için) gönderdiler. O da kovasını sarkıttı. "Hey müjde... Bu bir çocuk." dedi. Ve onu (kuyudan çıkarıp) 'ticaret konusu bir mal' olarak sakladılar. Oysa Allah, yapmakta olduklarını bilendi (Yusuf 19).

Allah gökten su indirdi, ölümünden sonra yeri onunla diriltti; işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten bir ayet vardır (Nahl 65).

Onu sandığın içine koy, suya bırak, böylece su onu sahile bıraksın; onu Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır. Gözümün önünde yetiştirilmen için, Kendim'den sana bir sevgi yönelttim (Taha 39).

Ki (Rabbim), yeryüzünü sizin için bir beşik kıldı, onda sizin için yollar döşedi ve gökten su indirdi; böylelikle bununla her tür bitkiden çiftler çıkardık (Taha 53).

O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, Biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlar inanmayacaklar mı? (Enbiya 30)

Görmedin mi, Allah, gökten su indirdi, böylece yeryüzü yemyeşil donatıldı. Şüphesiz Allah, lütfedicidir, her şeyden haberdardır (Hacc 63).

Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde yürümekte, kimi iki ayağı üzerinde yürümekte, kimi de dört (ayağı) üzerinde yürümektedir. Allah, dilediğini yaratır. Hiç şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir (Nur 45).

Ve insanı bir sudan yaratıp onu, neseb ve sihriyyet (sahibi) kılan O'dur. Senin Rabbin güç yetirendir (Furkan 54).

Allah'ın gökyüzünden su indirdiğini görmedin mi? Böylece Biz onunla, renkleri değişik olan meyveler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı renkleri değişik ve siyah yollar (kıldık) (Fatır 27).

Ki O, belli bir miktar ile gökten su indirdi de, onunla ölü bir memleketi dirilttik (ve her yanına yeniden hayat) yaydık'; siz de böyle (kabirlerinizden diriltilip) çıkarılacaksınız (Zuhruf 11).

Takva sahiplerine va'dedilen cennetin misali (şudur): İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenler için lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır ve orda onlar için meyvelerin her türlülerinden ve Rablerinden bir mağfiret vardır. Hiç (böyle mükafaatlanan bir kişi), ateşin içinde ebedi olarak kalan ve bağırsaklarını 'parça parça koparan' kaynar sudan içirilen kimseler gibi olur mu? (Muhammed 15).

Ve gökten mübarek (bereket ve rahmet yüklü) su indirdik; böylece onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik (Kaf 9).

Şüphesiz Biz insanı, karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık (İnsan 2).

Yukardaki ayet meallerinde; insanın bir damla sudan yaratıldığı, onun yaşamasını sağlayan gıdaların sağlanacağı ürünlerin yetişmesi için bereket ve rahmet yüklü yağmurlar yağdırıldığı ifade edilmiştir. Tüm canlıların sudan yaratıldığı, suyun kâinata hayat verdiği, belirtilerek cennet tasvirinde baldan ırmaklar, süttten ırmaklar, lezzet veren şaraptan ırmaklar

aktığı vurgulanmıştır. Bunların takva sahibi insanlara sunulacağı, iyi olma mükâfatı olarak özendiriciliği üzerinde durulmuştur. Kötülerin, münafıkların içine kaynar sular akarak onların bağırsaklarını parçalayacağı, zulmedenlerin suda boğulacakları aynı zamanda suyun kahredici kudretiyle mahvolacakları ihtar edilmiştir.

2.2. Tevrat'ta Su ile İlgili Kısımlardan Bazıları ²

(Yaratılış 1): 1 Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. 2 Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde dalgalanıyordu. 6 Tanrı, "Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın" diye buyurdu. 7 Ve öyle oldu. Tanrı gök kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı. 9 Tanrı, "Göğün altındaki sular bir yere toplansın ve kuru toprak görünsün" diye buyurdu ve öyle oldu. 10 Kuru alana "Kara", toplanan sulara "Deniz" adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. *(Yaratılış 6:1-10:32)* arasındaki bölümler, Nuh Tufanı ile ilgilidir.

(Mısır'dan Çıkış 7): 15 "Sabah git, Firavun Nil'e inerken onu karşılamak için ırmak kıyısında bekle. Yılana dönüşen değneği eline al. 17 Benim RAB olduğumu şundan anla, diyor RAB: İşte, elimdeki değneği ırmağın sularına vuracağım, sular kana dönecek. 18 İrmaktaki balıklar ölecek, ırmak leş gibi kokacak, Mısırlılar artık ırmağın suyunu içemeyecekler. 19 Sonra RAB Musa'ya şöyle buyurdu: "Harun'a de ki, 'Değneğini al ve elini Mısır'ın suları üzerine - ırmakları, kanalları, havuzları, bütün su birikintileri üzerine - uzat, hepsi kana dönsün. Bütün Mısır'da tahta ve taş kaplardaki sular bile kana dönecek. 20 Musa'yla Harun RAB'bin buyurduğu gibi yaptılar. Harun Firavun'la görevlilerinin gözü önünde değneğini kaldırıp ırmağın sularına vurdu. Bütün sular kana dönüştü. 21 İrmaktaki balıklar öldü, ırmak kokmaya başladı. Mısırlılar ırmağın suyunu içemez oldular. Mısır'ın her yerinde kan vardı. 24 Mısırlılar içecek su bulmak için ırmak kıyısını kazmaya koyuldular. Çünkü ırmağın suyunu içemiyorlardı. *(Mısır'dan Çıkış 15: 1-31):* bölümü, Musa ve beraberindekilerin denizi yarıp geçmesini; onları takip eden Firavun ve adamlarının denizde boğulmasını anlatır.

(Çölde Sayım 5): 17 Sonra, toprak bir kabın içine kutsal su koyacak. Konutun kurulu olduğu yerden biraz toprak alıp suya katacak. 18 Kadını RAB'bin önünde durdurduktan sonra onun saçını açacak, anımsatma sunusu, yani kıskançlık sunusunu eline verecek. Kendisi de lanet getiren acı suyu elinde tutacak. 19 Sonra kadına ant içirtip şöyle diyecek: Eğer başka bir adam seninle yatmadıysa, kocanla evliyken yoldan çıkıp günah işlemediysen, lanet getiren bu acı su sana zarar vermesin. 23 Kâhin bu lanetleri bir kitaba yazıp acı suda yıkayacak. 24 Lanet getiren acı suyu kadına içirecek. Su kadının içine girince acılık verecek. 26 Kadının anılma payı olarak sunudan bir avuç alıp sunakta yakacak. Sonra kadına suyu içirecek. 27 Eğer kadın kocasına ihanet etmiş, kendini kirletmişse, lanet getiren suyu içince acı duyacak; karnı şişip kalçası eriyecek. Halkı arasında lanetli olacak. 28 Ama kendini kirletmemişse, temizse, zarar görmeyecek, çocuk doğurabilecek.

(Hezekiel 47) Tapınaktan Akan İrmak³ 1 Adam beni tapınağın girişine geri getirdi.

² Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddesten alınmıştır.

³ Peygamber Hezekiel, Yeni tapınak hakkında bilgi verip İsrail ulusunun eski günlerine kavuşacağına dair bilgi

Doğuya doğru tapınağın kapı eşiğinin altından sular aktığını gördüm. Tapınak doğuya bakıyordu. Sular tapınağın güney yanının altından, sunağın güneyinden aşağıya akıyordu. 3 Adam elinde bir ölçü ipiyle doğuya doğru gitti. Bin arşın ölçtükten sonra beni ayak bileğine dek çıkan sulara getirdi. 4 Bin arşın daha ölçtü ve beni dize kadar çıkan sulara getirdi. Bin arşın daha ölçtü, beni bele kadar çıkan sulara getirdi. 5 Bin arşın daha ölçtü, içinden geçemediğim bir ırmak oluştu. Sular yükselmişti, içinden yürüyerek karşıya geçilemezdi, yüzülecek kadar derin bir ırmak oluşmuştu. 6 Bana, "İnsanoğlu, bunu gördün mü?" diye sordu. Daha sonra beni ırmağın kıyısına geri getirdi. 7 Oraya varınca, ırmağın her iki kıyısında birçok ağaç gördüm. 8 Bana şöyle dedi: "Bu sular doğu bölgesine doğru akıyor, oradan Arava Vadisi'ne, sonra Lut Gölü'ne dökülüyor. Göle dökülünce oradaki sular tatlı suya dönüşecek. 9 Irmağın aktığı yerlerde her çeşit canlı yaratık kaynaşacak. Çok sayıda balık olacak. Çünkü bu sular oraya akıyor, oradaki tuzlu suyu tatlı suya dönüştürüyor. Irmak aktığı her yere yaşam getirecek. 10 Irmak kıyısı boyunca balıkçılar duracak; Eyn-Gedi'den Eyn- Eglayim'e dek ağ gerekcek yerler olacak. Akdeniz'deki gibi çok sayıda balık çeşidi olacak. 11 Ama Lut Gölü'nün çamurlu, bataklık kesimi tatlı suya dönüşmeyecek, tuzla olarak kalacak. 12 Irmağın her iki yanında her çeşit meyve ağacı yetişecek. Yaprakları solmayacak, meyveleri tükenmeyecek. Her ay meyve verecekler, çünkü tapınaktan çıkan sular oraya akıyor. Meyveleri yiyecek olarak, yaprakları şifa için kullanılacak."

Kur'an'da olduğu gibi, Tevrat'ta da kâinatın yaratılışında su temel kavramdır. Rab'in emriyle değnek Nil'e vurulur su kana dönüşür, bütün balıklar ölür, nehri kötü bir koku sarar ve insanlar su içemez olurlar. Musa, beraberindekilerle denizi yarıp karşıya geçerken Firavun ve taraftarları suda boğularak helak olur. Namuslu, kocasını aldatmayan kadının kutsal sudan içmesiyle çocuk doğurabileceği, iffetsiz, kocasını aldatan kadının acı çekeceği, karnı şişip kalçasının eriyeceği, halk içinde lanetleneceği anlatılır. Tapınaktan akan ırmak bahsinde suların göllere akarsulara dönüşüp canlılara hayat vereceği, bolluk bereket sağlayacağı, bitmez meyvelerin, şifalı yaprakların insanlığa hizmet sunacağı anlatılmıştır.

2.3. İncil'de Su ile İlgili Kısımlardan Bazıları ⁴

Tanrısal Söz: 1: 26 Yahya onlara şöyle yanıt verdi: "Ben suyla vaftiz ediyorum, ama aranızda tanımadığınız biri duruyor." 28 Bütün bunlar Şeria Irmağı'nın ötesinde bulunan Beytanya'da, Yahya'nın vaftiz ettiği yerde oldu. 31 Ben O'nu tanı mıyordum, ama İsrail'in O'nu tanıması için ben suyla vaftiz ederek geldim." 33 Ben O'nu tanı mıyordum. Ama suyla vaftiz etmek için beni gönderen, 'Ruh'un kimin üzerine inip durduğunu görürsen, Kutsal Ruh'la vaftiz eden O'dur' dedi.

Kutsal kitaplarda ortalık suyun yaratılışta temel unsur olmasıdır. Kur'an'da ve Tevrat'ta yaratılış çok belirgin olduğu halde, İncil'de siliktir. Suyun hayat vermesi, bolluk bereket sunması, besleyici oluşu ve toplumların helak edilmişinde kullanılması benzerdir. Kur'an'da insanı bir damla sudan yarattık derken, Tevrat'ta Tanrı'nın Ruh'u suların üzerinde

verirken böyle bir tasvirde bulunur.

⁴ Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddesten alınmıştır.

dalgalanıyordu, 9 Irmağın aktığı yerlerde her çeşit canlı yaratık kaynaşacak, çok sayıda balık olacak, ırmak aktığı her yere yaşam getirecek denilmektedir. İncil’de kutsal suyla vaftiz etmek vurgulanmıştır. Suyun aziz olması, arındırılma ve temizlikte kullanılması, temiz ve temizleyici olması yönüyle ortak bir bakış açısı olduğu söylenebilir.

3. HALK İNANILARINDA KAYNAK SULARI VE GÖLLER

Türkler, anasını erba (dört unsur) denilen yer (toprak), su, ateş ve havaya saygı göstermişler, bunu tapınma boyutuna taşımamışlar, yer ve gökleri yaratan Tanrıya ibadet etmişlerdir. Su kültü, Türk toplulukları arasında ortak bir kült unsuru olarak görülmüş, suyun kutsallığına olan inancın etkisi günümüze kadar gelmiştir. Eski inanç izlerinin değişik biçimlerde günümüzde de yaşadığını söylemek mümkündür. Orta Asya toplumlarının çoğunda, Oğuzlarda, suyun kullanılmamasıyla ilgili bazı yasak ve sınırlandırmalar kısmen de olsa bugün inanç halinde yaşamaktadır.

Günümüzde Anadolu’da su kültürüne bağlı olarak suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Suyu kirletmekten çekinme, dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu, akşam karanlığında kapı önüne su serpmeme, kaynar, sıcak suyun gece sokağa serpilmemesi gibi sakınma halleri hala devam etmektedir. Bu hissiyat, günümüze dair halen bu kültürlerin yaşadığını göstermektedir.

Ağrı ve Kars’ta ilkbaharda yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, “ağırlığım, kirliliğim, kelliğim, keçeliğim bu suya” diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır. Yine Kars’ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah ezanından sonra onunla banyo yapan genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır (Kalafat, 1990: 45).

Türkler, kendini besleyen ve barındıran ırmakla dağı kutsal bilir ve ilah olarak kabul ederlerdi. Hatta aşiret, ırmak ve dağ birleşerek kutsal bir kişilik oluşturmuşlardır. Türk aşiretleri, dağlarına ve ırmaklarına çok bağlı oldukları için başka ülkelere göç ettikleri zaman kendi dağı ve ırmağının ismini yeni yurduna götürmüştür. Bunun örnekleri Anadolu’da çoktur. Zaten bu göçlerin, “yer-su” kültürünün emriyle olduğuna inanılırdı (Gökalp, 1989: 147-149). Halk inancı; kişi ve toplum tarafından, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp yaşadığı çağdaki yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halk inanışları din, ahlâk kuralları gibi kesinlik, katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklikler gösterirler (Boratav, 1997:7).

Halk inançları, toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki kuşağa aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarını derinlemesine etkileyen âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar. Halk inanışları toplumsal hayatımızda, teknik gelişmelerden evlenmeye, doğuma, ölüme, sosyal hayatımıza kadar her türlü etkinlikte yer

almaktadır (Kılıç, 2001:415).

Türkler, göller ve ırmakları hep canlı nesnelere tasavvur etmişlerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafya isimleri değildir. Eski Türk inançlarında kutsallaştırılan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve çocuk sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir (İnan, 2000: 50-51).

İnsanlarca suya verilen kıymetin ve ona karşı duyulan saygının ve ondan olan korkunun sonunda, suyun kutsal bir varlık olduğu inancı doğmuştur (Akpınar, 1999: 61).

Her suyun bir iyisi olduğuna inanılırdı. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktı (Kalafat, 1995: 53).

Türk toplumları yağmuru rahmet diye algılar ve bolluğun bereketin, ürünün onun sayesinde çok olacağına inanır. Toprak ve insan, su ile hayat bulmakta ve tabiat yağmurla tazelenmekte, canlanmaktadır.

Su, insanların inanç ve düşünce dünyasında sahip olduğu bu özellikleri dolayısıyla önemli bir kültür olarak her zaman için bir değere sahip olmuştur. Bu çerçevede su, geleneksel Türk inanışlarında olduğu gibi günümüz Anadolu'sunda da önemli bir kültür unsuru olarak halen varlığını sürdürmektedir.

4. SU KÜLTÜRÜNÜN KAYNAK-AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK İNANIŞLARINA YANSIMALARI

4.1. Tercan Kökpınar Köyü Böbrek Taşı Pınarı

ağaçlar ve çayır oluşumu mevcuttur.

Tercan ilçesine yaklaşık olarak kırk kilometre mesafedeki Kökpınar köyü sınırları içindeki bu kaynak suyu, ağaçsız bir tepenin üzerinde yer alır. Kaynak, Kökpınar köyüne varmak için geçilen son köprünün hemen solunda yer alan tepenin üzerindedir ve köy merkezine yaklaşık bir kilometre mesafede bulunur. Kaynağın etrafında ağaç yoktur ancak suyun akış istikametinde

Kaynağın yer aldığı tepe, Karasu ırmağının üzerinde kurulmuş olan Tercan hidroelektrik santralini besleyen su kolunun yanındadır. Bu küçük su kaynağı da bahsedilen ırmağa karışmaktadır.

Suyun çıkış noktasına herhangi bir çeşme veya musluk yapılmamıştır. Suyun etrafına taş döşenerek kaynağa yaklaşmak kolaylaştırılmıştır. Gözenin hemen başına, bir taş dikilmiştir. Köydükilerin rivayetine göre bu taş, çok eskilerden kalmaz ve suyun yerinin kaybolmaması için bir nişandır (KK 1);(KK 2).

Kökpınar köylülerinin beyanlarına göre; bahsedilen su tamamen kireçsizdir. Bu sudan çay yapıldığında demlikler hiçbir şekilde tortu tutmamaktadır. Suyun en önemli özelliği ise böbrek hastalıklarında şifa kaynağı olmasıdır. Bu sudan içmek ve götürmek için Türkiye'nin, hatta Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelenlerin olduğu beyan edilmektedir. Böbrek taşı olanlar, bu sudan birkaç bidon doldurup götürmektedir. Bu sudan günde birkaç litre içip yürüyüş yapıldığında böbrek taşlarının eridiği ve düştüğüne inanılmaktadır. Suyun şifa vermesi için temel şeyin ise kalben teslim olunması gerektiği aktarılmaktadır (KK 1); (KK 2); (KK 3); (KK 4).

4.2. Refahiye Dumanlı Yaylası Uyuz Pınarı

Refahiye ilçe merkezinden Dumanlı Yaylası'na giden yolun üzerinde; ilçe merkezinden yaklaşık iki kilometre uzaklıkta bulunan bu kaynak suyu, asfalt yolun güneyinde bir derenin yamacında ve yoldan yaklaşık olarak kırk metre açıktadır. Bir kaya ile çam ağacının dibinden kaynayan bu su, çıkış noktasında boruya alınmış ve Refahiye ilçe merkezinde yapılmış olan TOKİ

konutlarının su ihtiyacının bir kısmını karşılamak amacıyla ilçeye aktarılmıştır.

Suyun önceleri daha gür aktığı ancak şimdilerde azaldığı rivayet edilmektedir (KK 2). Refahiye merkezinde ve civar köylerde uyuz olan hayvanlar, özellikle keçiler, bu suya getirilmiştir. Bu sudan içen ve bu su ile yıkanan keçilerde uyuz kalmamıştır. Uyuz hastalığı geçmeyen hayvanlar, tekrar buraya getirilir ve aynı işlem tekrarlanmıştır. Buradaki sudan içirilen ve suyla yıkanan uyuz hayvanlar mutlaka şifa bulmuştur. Ancak bu suyun da artık unutulduğu ve bu şekildeki tedaviye yeni çiftçilerin itibar etmediği aktarılmıştır (KK 5); (KK 6); (KK 7).

4.3. Refahiye Pınaryolu (Divir) Hoşirik Pınarı

Hoşirik; halk arasında sulu, kaşıntılı, kolay geçmeyen bir cilt hastalığına verilen isimdir. Bu hastalık, daha çok; hastalıklı, zayıf, cılız, çelimsiz insan ya da hayvanlarda görülür. Anadolu'nun pek çok yerinde aynı adla anılan hoşirik pınarları mevcuttur. Refahiye ilçe merkezine yaklaşık dört kilometre mesafede Pınaryolu (Divir) köyü sınırları içinde bulunan hoşirik suyu, çevreye şifa

dağıtmaktadır. Pınaryolu köyünün içinden geçip Kırıktaş köyü istikametine doğru bir kilometre kadar gidildiğinde yolun ve derenin sol tarafında yer alan bu su, çam ağaçlarının dibinden kaynamaktadır. Kaynağın olduğu yere, köyler arası yoldan yürüyerek veya arazi taşıtlarıyla ulaşmak mümkündür; otomobillerin gitmesi mümkün değildir. Kaynağın ana yola mesafesi 300 metre civarındadır.

Üç ayrı noktadan kaynayan su, kükürtlüdür ve çamlıktan gelen küçük bir tatlı su deresine karışır. Bu küçük dere, bir sulama arkına alınarak civardaki bazı ağaçların sulanması için kullanılır.

Suyun çıkış noktaları, kükürten dolayı yosunlu ve çamurludur. Şifa olması için alınan su ve çamur, bu küçük birikintilerden alınmaktadır.

Bu su, Refahiye, Kemah ve İliç civarında bilinir ve tedavi maksadıyla buradan su ve çamur alınır. Yöre halkından kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; özellikle egzama, kaşıntı, deride dökülme ve deride meydana gelen kızarıklıkların tedavisinde bu sudan ve suyun çıktığı noktadaki çamurdan yararlanılır. Ayaklardaki pul pul deri dökülmelerinin tedavisinde de

hoşirik suyuna başvurulur. Buradaki su bidonlara doldurulur ve bir miktar da çamur alınır. Bu su ve çamur, derideki problemlili yerlere günde iki defa sürülür. Bir süre sonra derideki rahatsızlığın giderildiği görülür (KK 8); (KK 9); (KK 10); (KK 11); (KK 12).

4.4. Refahiye Elmalı Köyü Hoşirik Pınarı

Elmalı Köyü, Refahiye ilçe merkezine yaklaşık yirmi beş kilometre mesafededir. Köy, Refahiye-Kemah yolu üzerinde, anayoldan beş yüz metre açıktadır. Hoşirik denen su, köyün içinde yer almaktadır. Daha önce açık bir alan olan kaynağın etrafı, bugün kamışlıktır. Kaynak, Sıddık Carbaş adlı vatandaşın mülkü olan bahçeden çıkmaktadır. Suyun kaynağına ulaşmak; kamışları çiğnemek veya biçmekle mümkündür.

Kamışların arasındaki çayırılık alanda birkaç farklı noktadan kaynak olan bu kükürtlü su, halk arasında hoşirik olarak adlandırılır. Refahiye'ye bağlı Pınaryolu köyündeki hoşirik suyuyla aynı özellikleri gösteren bu kaynak, çıkan su miktarı bakımından daha büyüktür. Ancak suların büyük kısmı tekrar çayıra karışarak alttan akmaktadır.

Bu su, özellikle Kemah civarında bilinir ve tedavi amacıyla buradan su ve çamur alınır. Egzama, kaşıntı, deride dökülme ve deride meydana gelen kızarıklıkların tedavisinde bu sudan ve suyun çıktığı noktadaki çamurdan yararlanırlar. Ayaklardaki pul pul deri

dökülmelerinin tedavisinde de hoşirik suyuna başvurulur. Buradaki su bidonlara doldurulur ve bir miktar da çamur alınır. Bu su ve çamur, derideki problemlili yerlere günde iki defa sürülür. Bir süre sonra derideki rahatsızlığın giderildiği görülür (KK 13); (KK 14); (KK 15); (KK 16); (KK 17); (KK 18); (KK 19). Bu sudan ve çamurdan yararlanma şekli, Pınaryolundaki hoşirik suyu ile aynıdır. Cildin yumuşadığı ve yaraların kabuklarının döküldüğü görülür. Egzama hastaları, bu suya rağbet etmektedir.

4.5. Kemah Özdamar (Kağrı/İkikarı) Köyü Çiçek Pınarı

Çiçek puvarı⁵, Kemah ilçesine bağlı Özdamar (Kağrı/İkikarı) köyündedir. Köy kabristanlığının yanından geçilip Yavuz Peker'e ait cevizliğe doğru gidildiğinde yolun üzerindedir. Köy merkezinden yaklaşık 300 metre yukarıdadır.

Çeşmenin suyu günümüzde oldukça azalmıştır ve çeşme bakımsız durumdadır. Çeşmenin suyu, ceviz ağaçlarını sulamak için kullanılmaktadır. Bu suyun keçi ve koyunlardaki çiçek hastalığını iyileştirdiğine inanılır. Hayvanlardaki çiçek hastalığı; hayvanların ağız bölgesinde oluşan uyuz benzeri yaralar için kullanılan bir tabirdir. Bu suda yıkanan ve buradan sulanan hayvanların çiçek hastalığının iyileştiğine inanılır. Çiçek puvarının suyu; bugün yıkılmış olan bir havuza alınmış. Her bahar civar köylerin sürüleri dâhil bu havuzda yıkanmış. Günümüzde bu uygulama yoktur (KK 20); (KK 21); (KK 22); (KK 23); (KK 24); (KK 25).

4.6. Kemah Cevizlik (Liç) Köyü Sıtma Pınarı

Cevizlik Köyü, Kemah ilçesine bağlıdır ve ilçeye 24 kilometre mesafededir. Köyün üst tarafında, doğu kısmında 200 metrelik mesafede sıtma puvarı denen kaynak bulunur. Kaynak, köyün Erzincan tarafında bulunan dağdan gelen vadi ve akarsuyun kenarındadır.

Daha önceki yıllarda bu su, bir çeşmeye alınıp kullanılmaktayken bugün bir sulama havuzunda toplanmaktadır. Suyun etrafı köy derneği tarafından çevrilerek piknik alanı hâline getirilmiştir. Eski çeşme ise bugün işlevsizdir.

Bir boruya alınmış olan su, 30 metre aşağıdaki sulama havuzunda toplanmakta ve sulama amacıyla kullanılmaktadır. Kaynak bugün oldukça zayıflamış hâldedir, suyu oldukça azalmıştır.

⁵ Puvar, Anadolu'da ve yörede halk ağzında pınar, çeşme karşılığına kullanılır.

Önceki yıllarda; civar köylerde yaşayan ve sıtma nöbetleri geçiren veya ateşli rahatsızlıklar yaşayan pek çok kişinin buraya getirildiği rivayet edilmektedir. Sıtma hastalarının buradaki suyla yıkandıktan sonra şifa bulduğuna inanılır. Ancak günümüzde bu suyun tedavi amaçlı kullanılmadığı; bu gibi şeylere inanan insanların sayısının azaldığı aktarılmaktadır (KK 26); (KK 27); (KK 28); (KK 29); (KK 30).

4.7.Kemah Doğan (Tortan) Köyü Sıtma Pınarı

Doğan köyü, Kemah ilçesine bağlıdır. Köy, Erzincan şehir merkezine 40; Kemah ilçe merkezine ise yaklaşık 15 kilometre mesafededir. Acemoğlu geçidinden hemen önce sağa ayrılan yol, Doğan ve Koruyolu köylerine çıkmaktadır. Karadağ'ın eteklerinde bulunan Doğan köyü, eski bir Ermeni yerleşim yeridir ve Ermenilerden kalma bir kilise bugün dahi büyük ölçüde ayakta. Doğan köyü, 1990'lı yıllara eski yerleşim yerinden bugünkü yerine, Karasu ırmağına daha yakın ve aşağıda olan bir noktaya taşınmıştır. Sıtma pınarı ise köyün eski yerleşim alanındadır. Hatta eski yerleşim yerinden yaklaşık 250 metre daha ileridedir. Çeşmeden sonra Karadağ'ın dik yamaçları başlamaktadır. Çeşmenin yanına köylüler tarafından bir de dinlenme ve piknik alanı kurulmuştur.

Etrafı betonlanan çeşmenin suyu oldukça azalmıştır. Suyun çıkış noktası da çeşmenin hemen yanındaki çimenlik alandır. Ancak yaşanan sel felaketleriyle suyun kaynağının kapandığı ve debinin azaldığı ifade edilmektedir (KK 31).

Sıtma puvarı olarak biline bu mekâna özellikle ateşli hastalık geçirenler ve sara nöbetine tutulanlar getirilmekteymiş. Çeşmenin yanındaki ağaçlara dilek bezleri bağlanır ve hasta kişi bu suda yıkanmış. Ardından bir adak kurbanı kesilir ve lokma dağıtılmış. Eğer hasta kişi şifa bulursa burada bir kurban daha kesilirmiş (KK 31).

4.7. Kemah Beşikli Köyü Ardos Gölleri

Kemah'a bağlı olan Beşikli köyü, Erzincan şehir merkezine 30 kilometre mesafede; Erzincan-Kemah yolu üzerindedir. Köyün eski adı "Ardos"tur.⁶ Köy sınırları içinde "Büyük Ardos" ve "Küçük Ardos" adlarında iki göl vardır. Büyük Ardos, daha yukarıda yer alır. Karadağ'ın yamacındaki göller, Beşikli(Ardos) köyünün ilk yerleşim alanlarıdır. Göller, Karasu havzasına ve Munzur sıradağlarına bakar. Büyük Ardos gölü, yıldız şekliyle dikkat çekmektedir.

⁶ Ardos; Ermenice çayır, mera, tarlalı demektir (Nişanyan, 2010: 126).

Küçük Ardos gölünün etrafında hâlâ yerleşim mevcuttur ve daha küçük yüzey alanına sahiptir. İki göl de oldukça izole hâdedir.

Pek bozuk bir toprak yolla göllere ulaşmak mümkündür. Büyük Ardos'un etrafında yürüyüş yolu, söğüt ağaçları ve piknik masaları vardır. Beşikli (Ardos) köyünün gurbetçileri yaptırmıştır.

Beşikli köyünde ikamet edenlerin büyük kısmı, Alevi dede ocaklarına mensuptur. Pek çoğu, Alevi toplumu içinde dedelik görevi üstlenmektedir. Rivayetlere göre; Beşikli (Ardos) köyü 1800'lü yıllarda 80-120 hane olarak Büyük Ardos'un etrafında imiş. Köyün orada olma sebebi ise köylülerin devletin vergi memurlarından ve eşkiyalardan uzakta ve gözden ırak bir yerde yaşama isteğinden kaynaklı imiş. Ardos köyü, yedi tasurlu⁷ köyden biri (Ardos, Brastik/Söğütözü, Ekerek, Mezra, Sürek, Hanzar/Dumanlı, Yastıktepe/Perçenç) kabul edilir. Halk arasındaki rivayetlere göre bu yedi köyün ahalisi, XVI. yüzyılda Elazığ'dan gelmiş bir aşirete mensuptur. (KK 32); (KK 33). İnanışa göre Büyük Ardos'un dibi yoktur⁸ ve bu göle

⁷ Tasurlu; Osmanlı zamanında yerleşik hayata geçilsin, topraklar ekilip biçilsin, iskân olunsun diye halkına vergi muafiyeti getirilen ve yedi köy için kullanılan bir terim (KK 46).

⁸ Beşikli köyü eşrafından Mustafa Kurt, 2018 yılında bir sandalla göle açılıp gölün pek çok noktasından derinlik ölçümü yapmış; en derin noktanın 25 metre civarında olduğunu kaydetmiştir

düşen bir eşya, Küçük Ardos'tan ya da Beytahtı'nda bulunan Beytahtı Gölü'nden çıkmaktadır. Beytahtı Gölü; Kemah yolu üzerinde yolun sol tarafında, Dumanlı Boğazı'nın hemen başlangıç kısmında, tren yolu ile yol arasında yer alır.⁹

Başka bir inanışa göre; Büyük Ardos Gölündeki balıklar kutsaldır. Bu balıkları avlayıp yiyen her kim olursa olsun bir musibete uğramaktadır. Komşu köylerden birinin buna inanmayarak göldeki balıklardan avlayıp yediği ancak çok kısa zaman sonra traktör kazası geçirerek öldüğü anlatılmaktadır. İyi niyetli ve temiz kalpli kişilerin Büyük Ardos Gölü etrafında aksakallı bir pir görebileceklerine inanılır; bu piri inançsız ve

kötü niyetliler göremez. Ayrıca iyi niyetli kişilerin gölün suyunu da süt beyaz olarak gördüğüne inanılır. Bu pir görüldüğü vakit; ondan ne dilek dilenirse, gerçekleşeceğine inanılır. Büyük Ardos Gölü etrafında vakit geçiren, kalben inanarak oradaki pirin ve kutsal balıkların hürmetine şifa dileyen kişilerin şifa bulacağına inanılır (KK 32); (KK 33).

4.8. Değirmenli Köy Hoşirik Suyu

Değirmenli köy, Erzincan merkeze 25 km. mesafede şehrin güneyinde Munzur eteklerine kurulu bir köydür. Köyün ortasında daha önceleri bir gözenin olduğu, buradan çıkan suyun şifa dağıttığı anlatılmaktadır. Gözenin yanındaki taş üzerine çıkarılan kurdeşen olmuş çocukların üstü soyulur, gözeden alınan su tasla çocuğun üzerine dökülür. Çocuğun şifalı sayılan bu sudan

tiksinmesi üzerine iyileştiği söylenir. Şimdilerde gözenin suyu çekilmiş olsa da taş üzerine çıkarılan çocuklara su dökülmek üzere aynı uygulama yapılarak sonuç alınmaktadır (KK 34);(KK 35).

4.10. Mollaköy Balıklı Su

Rivayetlere göre; belde adını Ahmedi Pekerîç adlı bir molladan almıştır. Çağlayan yolu üzerindeki bu beldenin ortasında bir cami vardır. Anlatılanlara göre bu caminin yerinde önceden bir kilise mevcutmuş. Molla Efendi, bu kiliseyi yıkıp yerine cami yaptırmak ister. Ancak yörenin gayrimüslim unsurları, şehrin valisine giderek molladan şikâyetçi olur. Vali de mollayı huzuruna çağdırtmak için bir adamını mollaya gönderir. Valinin adamı, mollayı tarla

⁹ Bahsi geçen Beytahtı Gölü ile Büyük Ardos Gölü arasında yaklaşık yirmi kilometre mesafe vardır. Fiziksel olarak bu inanışın doğruluğu pek de mümkün görünmüyor.

sürerken bulur. Fakat molla, öküz yerine iki geyiği çifte koşmuştur, elinde ise masta yerine yılan vardır. Valinin adamı, durumu görünce korkar ve mollanın yanına gidemez; uzaktan seslenir ve valinin emrini mollaya bildirir. Molla, valinin adamına işini bitirince geleceğini bildirir. Molla şehre gelmeden kerameti valiye ulaşmıştır. Vali duruma vakıf olunca mollaya istediği izni vermiştir. Kilise yerine cami yapılmış ve inşaat bitince caminin hemen yanından buz gibi ve berrak bir su kaynamaya başlamıştır. Bu suyun içinde iki tane de balık peyda olmuştur. Molla Efendi, her yıl iki geyiği çifte koşar ve çift işlerini görürmüş. Güz gelince de geyiklerin birini Allah rızası için kurban keser, diğerini de Munzur Dağı'na salarmış. Salınan geyik, yanına bir geyik daha katarak yaz gündönümünde mollanın emrinde çalışmaya gelirmiş. Bugün, caminin önünde çam ağaçları vardır. Efsanenin anısına iki de geyik maketi yer alır.

Geyiklerin birini kurban etme ritüeli, molla vefat edinceye kadar yıllarca devam etmiş. Molla ölmeden evvel bu işin devam ettirilmesini vasiyet etmiş. Köylüler, mollanın vasiyetini bir müddet yerine getirmiş. Ancak birkaç yıl sonra mollanın vasiyeti unutulmuş ve köylüler geyiklerin ikisi birden kesmiş. O andan itibaren, kaynak suyu kurumuş ve kaynağın yeri, tavukların eşindiği bir çöplük hâline gelmiş. Her gün batımında, telli duvaklı bir gelin ise bu tavukları toplayıp ortadan kaybolurmuş. Yine bir akşam, gelin tavukları çöplükten toplarken kaynak suyu eski yerinden fıskırmaya başlamış. Tavuklar ve gelin, köpürüp kaynayan suda kaybolmuş. Bu hadiseden sonra her gündönümünde (21 Haziran) kaynağın başında Allah rızası, gelin ve geyiklerin anısına kurban kesilir olmuş. O günden sonra kaynağın suyu bir daha kesilmemiş ve suyun içindeki balıklar geri gelmiş.

Bugün; caminin hemen önünde yer alan kaynak, duvarla çevrilmiştir. Suyun içinde, kutsal sayılan ve asla yenilmeyen balıklar vardır ki sayısı yüzleri aşmıştır.

Caminin hemen girişinde, su kaynağının başında, dilek dilemek için mum yakma ocağı mevcuttur. Özellikle Alevi-Bektaşî inanç temelli vatandaşlar burada dilek dileyerek mum yakarlar.

Günümüzde hastalık çekenler, bir müşkülü olanlar ve özellikle sütü az olan emzikli kadınlar bu kaynaktan su içer. Bu sudan içildiği takdirde; sütü az olan kadınların sütünün artacağına inanılır (KK 36); (KK 37); (KK 38). Bu sudan içilebilmesi ve su alınabilmesi için Mollaköy belediyesi tarafından su, ulaşılabilir hâle getirilmiştir.

4.11. İliç Polat Gölü

İliç'in kuzey-doğusunda, merkeze 18 km. mesafede bulunan Polat gölü, Boyalım köyü, Hasanova mezrası ve Kayabaşı köyü yanında yer almaktadır. Bu küçük göl, uyuz hastalığına yakalanan hayvanların özellikle koyunların şifa kaynağıdır. Yöre halkının geçim kaynağı büyük ölçüde koyunculuk ve tulum peynirciliğidir. Hastalıklı sürü, (özellikle uyuz) göl içine sürülür, suda ıslanan koyunlar hastalıklarına şifa bulurlar (KK 39); (KK 40).

Gölün suyunun dipten kaynakıldığı belirtilmektedir. İnsanlar için de şifa kaynağı olan su, kaşıntı, kabarıklık, uyuz hastalıklarında kullanılmaktadır. Uzak illerde yaşayan yöre halkı, bu tür rahatsızlıklarda bidonlarla gölden su temini yapıp hastalığını iyileştirdiği söylenmektedir (KK 41);(KK 42).

4.12.Kemah Koçkar (Hudu) köyü Hoşirik Paharı

Köyün girişine 100m. Mesafede önüne kurun yapılmış bir kaynak suyudur. Yakın zamana kadar köydeki insanlar su ihtiyacını bu çeşmeden giderir, hayvanları bu çeşmenin kurunundan (yalağından) içmişlerdir. Şifalı olduğuna inanılan suyun özelliği sarılık hastalığını iyileştirmesidir. Yakın zamanda köye

yol yapılırken pınar hafriyat altında kalmış, su kaybolmuştur (KK 47).

4.13.Mecidiye (Urumsaray) Köyü Büyükpar/Böyükpar¹⁰ Çeşmesi

Böyükpar, Erzincan'ın kuzeyinde Keşiş Dağları üzerinde yer alan Mecidiye (Urumsaray) köyünde bulunan bir çeşmedir. Bu çeşme köylülerin kutsallık atfettikleri ve ziyaret ettikleri dört- beş mekândan biridir. Diğer ziyaret yerleri köy yerleşiminin dışındayken Böyükpar, köyün çıkışında, köy yerleşiminin doğu ve güney sınırını oluşturan Çay Suyunun hemen yanındadır. Çeşmenin suları bu çaya karışır. Suyun kaynağının; köyün yaslandığı büyük kayanın altında geldiği köylülerce düşünülmektedir.

Bu çeşmenin kutsal olduğuna, hastaları iyileştirdiğine, çocuğu olmayanlara çocuk verdiğine, kötülerini cezalandırdığına inanılır. Her yıl pek çok kişi burada kurban keser, yemek verir.

Yaşlılardan çok kez kendilerinin hastalıktan ölmek üzereyken son çare olarak Böyükpar'a bırakıldıklarını ve iyileştiklerini dinlemiştim. İnsanlar şifa bulmak için ve işleri rast gitsin diye bu çeşmenin suyundan içer, çay demlerler. Hastalığı, yarası beresi, akıl rahatsızlığı olan bu

¹⁰ Böyükpar ismi "büyük" (yerel ağızla böyük) ve çeşme, pınar anlamına gelen "pahar" kelimesinin ses düşmesiyle "par" "puar" haline dönüşüp birleşmesinden meydana gelmiş bir birleşik isimdir ve büyük çeşme, büyük pınar, büyük pahar anlamına gelmektedir.

çeşmenin suyuyla banyo yapar, iyileşeceğine inanır.

Biz çocukken Kepekçi Hüseyin; kendisinin çocukluğunda çok hasta olduğunu, ailesinin yaşama umudunu kestiğini, mevsimin karakış olduğunu ve şiddetli bir fırtınanın olduğunu anlatmıştır. Babası çocuğu bir battaniyeye sararak ve gecenin bir yarısı o fırtınada, çaresizce ve büyük bir inançla çeşmenin üzerine bırakır; “*Ya Büyükpar*” sana teslim ediyorum,” diyerek evine döner. Sabah gittiğinde fırtınanın dindiğini, çocuğun mışıl mışıl uyduğunu ve iyileştiğini görür (KK 43).

Babam Zeki Tanrıverdi'nin anlattığına göre, babam ve annemin üç yıl çocukları olmamış. Bir gün babam rüyasında Büyükpar'da su içerken üç tane kırmızı elmanın suyla geldiğini, ardından da üç çocuklarının olduğunu anlatmıştı (KK 44).

1918'e kadar bu köyde Ermeniler de yaşarlarmış. Rusların çekilmesiyle birlikte Ermeniler, köye hâkim olmuşlar ve köylüleri tahakküm altına almışlar. Köylülerin kutsadığı bu ziyarete karşı saygısızca davranmışlar. Dedem Mahmut Tanrıverdi, bu olayı şöyle anlatmıştı:

“Ermeniler köyü ele geçirdikleri zaman köylülerin kutsal saydığı Büyükpar'ın üzerine tuvalet inşa ederler, ancak tuvaletlerini yaparken hepsinin kıcında yaralar çıkar, “Buralar yahşi değil.” diyerek köyden kaçarlar”(KK 43).

Bu çeşme köylüler açısından o kadar önemlidir ki, köy adeta bu ziyaret ile kimlik bulunur. Yemin edildiğinde Büyükpara'a doğru dönülür ve “*Byükpar hakkımdan gelsin*”, “*Byükpar'a ayan ki*”, “*Byükpar şahit ki*” vb. cümleler sarf edilerek şahit tutulur, kefil yapılır ve yerine getirilmeyen söz veya söylenen yalanın cezalandırıcısı olarak garantör addedilir. Yeminin muhatabı olan kişi de bu kefalet karşısında rahatlar.

Çeşme eskiden tek kurnalı klasik bir köy çeşmesiydi. Suyun aktığı yerde üç tarafı taştan yapılmış ve önü açık bir yalak bulunmaktaydı. Bu yalağın içinde de farklı büyüklüklerde ve üzerinde insan yüzünü andırır kabartmaların olduğu yuvarlak taşlar bulunmaktaydı. Suyun kutsallığı yanında yalaktaki bu taşlar ve çeşme de kutsal sayılmaktadır. Taşların doğduklarına, doğduklarına inanılır. Öyle ki taşlar bazen çoğalmakta bazen azalmaktadır.

Bu taşlara kimse dokunmaz, çıkarmaz, alıp götürmez. Götüren kişiye zarar geleceği, taşların yerlerine geri dönünceye kadar kendilerini rahatsız edeceğine inanılır. Deneyenler olmuş, geri getirmek zorunda kalmışlar. Köylülerin anlattığına göre yüksek tahsil görmüş biri bu taşların kutsallığına inanmamış ve alıp evine götürerek bir sandığa koymuş. Sabaha kadar taş adamı uyutmamış, sandığa vurmuş durmuş. Adam taşı yerine götürmeye mecbur kalmış.

Byükpar bazen akmaz. Bu durumda suyun hacca gittiği söylenir. Ancak kurban kesildiğinde tekrar akar. Bazen de köylülere küstüğü için akmaz.

“Köyde yaşayan İhsan adlı birinin kayınpederi rüyasında Büyükpar'ı görmüş. Büyükpar ona etrafını duvarla çevirmesini söylemiş. Adam da damadına para göndermiş ve bu isteği yerine getirmesini söylemiş. Damadı parayı almış ama çok kötü bir duvarla çevirdi Ziyaretin etrafını. Bunun üzerine Ziyaret küstü ve suyu akmadı. Her evden bir kuzu toplandı. 70 tane kuzu kurban kesildi su yeniden aksın diye. Sonunda su yeniden aktı”(KK 43).

2004 yılından sonra köylüler aralarında para toplayarak çeşmeyi biraz aşağıya alarak mermerden yeniden yaptılar. Her yıl birçok kişi burada kurban keserek, ölüleri için veya dilekleri kabul olduğu için hayır yemeği verir.

Bu çeşmeyle ilgili anlatılan bir hikâye daha vardır. Anlatılanlara göre üç- dört kuşak önce Büyükpar'ın başına bir al karısı gelir. Bu sırada çeşmeden su dolduran Borogil'in kadınlardan biri bu al karısını fark eder ve bir çuvaldız saplar. Böylece kadın bu evin beslemesi/ cariyesi olur. Kadının hizmetçilikten kurutulması için bu çuvaldızın çıkartılması gerekmektedir ki bu kadın bunu kendisi yapamaz. Bir zaman sonra bu aileye başka köyden bir gelin gelir ve bu olayı bilmemektedir. Al karısı bu gelinden çuvaldızı çıkarmasını ister. Çuvaldız çıkarılınca kadın ortadan kaybolur (KK 45);(KK 46).

SONUÇ

Günümüz halk kültüründe; akarsu, göl bağlamındaki inanışlar azalarak da olsa işlevselliğini sürdürmektedir. Bu inanışlar ve bağlı olarak yapılan uygulamaların, toplumun bir kesiminde "batıl" olarak değerlendirildiği; önemli bir başka kesimce de benimsendiği ve büyük bir inanışla sürdürüldüğü görülmektedir. Türk halk kültürünü meydana getiren unsurlardan biri olması nedeniyle inançlar, bu kültürün bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir. Yapılan pratiklerin geçmişin izlerini taşıdığını, ilgili inanışların kısmen değişip dönüşerek varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Erzincan coğrafyasında kaynak su, akarsu ve göllere ait halk kültüründe yaşayan su ile ilgili inanışlara Türklerin eski inanç sistemlerine dair izlere rastlanmaktadır. Akarsu ve göllerin, gerek hayvanlarda gerekse insanlarda şifa kaynağı olarak önemli bir işlev gördüğü ve bu inanışın hala sürdüğü görülmektedir. Suların şifa için kullanımında belli başlı yöntemler dört çeşittir: 1. Suyun içilmesi, 2. Suyun sürülmesi, 3. Suyun çamurunun sürülmesi, 4. Suyun bulunduğu yerin kutsal sayılarak dilek dilenmesidir. Suyunun içilmesiyle böbrek taşlarının erimesi, düşürülmesi yaygın uygulamadır. Sütü az olan emzikli kadınların Mollaköy balıklı sudan içince sütünün artacağı inanışı vardır. Hoşirik pınarlarının suları; sürülme ve yıkanma yoluyla cilt hastalıklarını iyileştireceği yaygın bir inanıştır. Bazı kaynak suların gözesindeki çamurun hastalıklı bölgeye sürülmesi suretiyle cilt hastalıklarını iyileştirdiği inanışı vardır. Büyükpar örneğinde görüldüğü gibi bazı suların çıktığı yerler ve su kutsal sayılarak ziyarete

dönüşmüştür. Bu mekânlarda kurbanlar kesilir yemekler verilir. Kutsal su, yardım eden, dua ve dilekleri kabul eden bir motifle kendisini göstermektedir. Göl ve pınar gibi kutsal suların bulunduğu yerler, iyi ruhların makamları olarak tasavvur edilir. Bu inanış günümüzde Anadolu'da olduğu gibi Büyükpar'da da yaşamaktadır. Büyükpar, inanışa göre; hastalara, hasta çocuklara şifa veren, çocuğu olmayanı çocuk sahibi yapan, kötülere cezalandıran özellikler barındırmaktadır.

Geçim kaynağı hayvancılık olan bölgelerde Polat Gölü gibi suların hayvan hastalıklarına şifa olması, özellikle uyuz hastalığını sağaltılması yöre halkı için çok önemlidir. Hayvan hastalıklarından dabak, çiçek, uyuz vb hastalıklarda suyun sağaltıcılığı halen devam eden bir uygulamadır.

Türkler Anadolu'da da kendilerine hayat veren coğrafyaya, akarsulara, göllere, inançla bağlanmışlar, kutsiyet atfetmişler ve saygı göstermişlerdir. Yüz yıllardan beri süre gelen bu inanış yöre halkının gündelik hayatına yansımış ve Erzincan örneğinde görüldüğü gibi birtakım pratikler geliştirme yoluna gidilmiştir.

Bütün bu örnekler, bize su ile ilgili başlangıçtaki Türk inanç ve pratiklerinin, suya verilen kutsiyetin çeşitli biçimlerde Erzincan halk kültüründe devam ettiğini ve halk arasında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. AKPINAR, T. (1999). *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları. BORATAV, P. N. (1997). *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayınları.
- CAMPELL, J. (2000). *Doğu mitolojisi*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- DOĞAN, A. (2002). "İslâmiyet'ten Önceki Türk İnançına Dair". *Türkler Ansiklopedisi, C.3*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss 584-596.
- ELİADE, M. (2003). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ELİADE, M. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Yayınevi.
- GÖKALP, Z. (1989). *Türk Töresi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, A. (2000). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. KAFESOĞLU, İ. (1980). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- KALAFAT, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1995). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm (Sosyal Antropoloji Araştırmaları)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- KILIÇ, A. (2001). "Isparta Yöresi Halk İnançları", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, ss 410-425, Ankara: Evrak Yayınları.
- KIYAK, A. (2013). "Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. c. 2, sayı: 4*, Gümüşhane.

- KRAMER, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. (Çev: Hamide Koyukan). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. (2011). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yeni Yaşam Yayınları.
- MARRİOTT, A. & Rachlin, C. K. (2003). *Kızılderi Mitolojisi*. (Çev: Ünsal Üzünlü). Ankara: İmge Kitabevi.
- Meydan Larousse* (1971). “İnanç”. C.6, s 300, İstanbul.
- NİŞANYAN, S. (2010). *Adını Unutan Ülke Türkiye’de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ÖGEL, B. (1989). *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (2002). *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Şemseddin Sami (1985). *Kamus-ı Türki*. İstanbul.
- TDK Türkçe Sözlük* (1988). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- TÜRKAN, K. (2012). “Türk Dünyası Masallarında Su Kültü”. *Milli Folklor, Yıl 24, Sayı 93*. ss 135-148. Ankara.
- ULUTÜRK, M. (2010). “Dinlerde Su Tasavvurları”. *Su Medeniyeti Sempozyumu, Konya Büyükşehir ss 458-472, Belediyesi*.
- YAZIR, H. (2012). *Kur’an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Ekspres Basımevi.

Kaynak Kişiler:

- (KK 1): Cemal Kul, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 50 yaşında. (KK 2): Alperen Çoban, Tercan Kökpınar Köyü, Üniversite, 23 yaşında.
- (KK 3): Muhammet Binici, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 40 yaşında. (KK 4): İsmail Yamanyar, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 71 yaşında. (KK 5): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 yaşında. (KK 6): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında.
- (KK 7): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında. (KK 8): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 Yaşında. (KK 9): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında. (KK 10): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında. (KK 11): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 12): Salih Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında. (KK 13): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 Yaşında. (KK 14): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında.
- (KK 15): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında. (KK 16):

Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.

(KK 17): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında. (KK 18): Mehmet Karakoyun, Erzincan Merkez, Lise, Kamu Personeli, 53 Yaşında. (KK 19): Sıddık Carbaş, Refahiye Elmalı Köyü, İlkokul, Çiftçi, 69 Yaşında.

(KK 20): Eyüp Gül, Kemah Özdamar Köyü, Lise, Emekli İmam Hatip, 65 Yaşında. (KK 21): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.

(KK 22): Ömer Babür, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 72 Yaşında.

(KK 23): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında. (KK 24): Mehmet Karakoyun, Erzincan Merkez, Lise, Kamu Personeli, 53 Yaşında. (KK 25): Hıfı Karakoyun, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 69 Yaşında.

(KK 26): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında. (KK 27): Ömer Babür, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 72 Yaşında.

(KK 28): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında. (KK 29): Makbule Saka, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 70 Yaşında.

(KK 30): Emin Uğurcan, Kemah Cevizlik Köyü, İlkokul, Emekli, 67 Yaşında. (KK 31): Rıza Ermutlu, Kemah Doğan Köyü, İlkokul, Emekli, 71 Yaşında.

(KK 32): Mustafa Kurt, Kemah Beşikli Köyü, Emekli Yönetici, Ortaokul, 70 Yaşında.

(KK 33): Hüsnü Akdoğan (Cinco Dede), Kemah Beşikli Köyü, Emekli, Ortaokul, 70 Yaşında.

(KK 34): Hikmet Kefçi, Değirmenli köyü, İlkokul, 56 Yaşında.

(KK 35): Cengiz Yılmaz, Değirmenli köyü, Emekli öğretmen, Üniversite, 63 Yaşında. (KK 36): Eyüp Sebat, Çağlayan beldesi, İşçi, Lise, 50 Yaşında.

(KK 37): Saim Bozdemir, Yaylabası, Öğretmen, Üniversite, 64 Yaşında. (KK 38): Hamit Kefçi, Değirmenli köyü, Emekli İşçi, İlkokul, 70 Yaşında. (KK 39): Yahya Özsoy, İliç, Emekli öğretmen, Üniversite, 70 Yaşında.

(KK 40): Celal Demir, İliç, Emekli İlçe Milli Eğitim Müdürü, Üniversite, 60 Yaşında. (KK 41): Abdullah Babacan, İliç, Öğretmen, Üniversite, 62 Yaşında,

(KK 42): Adnan İliç, Memur, Üniversite, 52 Yaşında.

(KK 43): Mahmut anrıverdi, Urumsaray köyü, çiftçi, İlkokul 64 Yaşında. (KK 44): Zeki Tanrıverdi, Urumsaray köyü, çiftçi, İlkokul, 82 Yaşında.

(KK 45): İnan Tanrıverdi, Urumsaray köyü, öğretmen, Üniversite, 40 Yaşında. (KK 46): Sinan Tanrıverdi, Urumsaray köyü Bankacı, Üniversite, 40 Yaşında. (KK 47): Nigar Deligöz, Kemah, Koçkar köyü, işçi, İlkokul, 54 Yaşında.

EXTENDED SUMMARY

The concept of “belief”, which is defined as a wholehearted commitment to an

idea, trust in someone, a feeling of belief, belief, opinion, doctrine and belief in God, a religion, creed, belief, creed, also carries traces from the mythological narratives of societies.

Water has always meant a great deal to all humanity on earth as a belief and culture. Throughout history, many cultures have attributed different meanings to water; It was believed that the universe was created from water and soil, and it was accepted as the essence of beings. With this understanding, some water resources (springs, rivers, lakes, etc.) were ascribed sanctity, especially in the Turkish world, as a belief and thought. As water is one of the four elements in the universe, it also provides the source of life, the symbol of purity and abundance.

Land-water spirits are merciful and protective spirits in old Turkish beliefs. Therefore, all flowing waters, rivers, streams and springs are included in the concept of water. In addition to these, there are many great rivers such as Nile, Euphrates, Tigris and Ganges, which are seen as indispensable elements of religious thought and worship both in legends and in real life. These waters are an important tool in religious and magical practices, customs and beliefs. In addition to its positive properties, water becomes irresistible due to the excessiveness it shows at certain times and can have a negative effect on living things.

“The water of life” is an important motif in ancient Egypt, Sumerian mythology, Native American mythology, Altaic thought, and in the mythologies of many nations. Especially for communities dealing with agriculture and animal husbandry, water is a source of life and life force. In many tales, the resurrection after death takes place with the motif of the water of life, which is a sacred and magical power. In this study, the Erzincan extension of the beliefs and rituals of the "water cult", which is one of the Turkish nature cults, and their traces in this geography are discussed. The nature cults of the Turks are evaluated together with the water, which is a large part of Earth-water, and the "earth" in the "water cult" that comes into being with it. The Turks considered the rivers they fed and the mountains they sheltered sacred. The perception of water as sacred is based on the perception that creation begins with water and ends with water. It has been tried to determine how water is reflected in mythologies, holy books and Turkish folk beliefs, and its effect on folk beliefs on the basis of Erzincan spring water and lakes today. In today's folk culture; The river continues its functionality, albeit with decreasing beliefs in the context of the lake.

These beliefs and related practices are considered "superstitious" in a part of the society; It is seen that it is adopted by another important group and is maintained with great faith. Because it is one of the elements that make up Turkish folk culture, beliefs continue to exist as a part of this culture. It is possible to say that the practices carried

out bear the traces of the past, and that the relevant beliefs continue to exist by partially changing and transforming. In the geography of Erzincan, there are traces of the old belief systems of the Turks, the beliefs about water living in the folk culture of spring water, rivers and lakes.

In Anatolia, the Turks were faithful to the geography that gave them life, to the rivers and lakes, they attributed holiness and showed respect. This belief, which has been going on for hundreds of years, has been reflected in the daily life of the local people and some practices have been developed as seen in the example of Erzincan. It has been observed that the holy watersources identified in the field study in Erzincan are visited by people for certain purposes, and it has been observed that the priority in these beliefs is the expectation of healing for human and animal diseases. It has been tried to evaluate the findings by revealing the traces of the Turkish "water cult" in Erzincan and their connection with the past.

5. ERZİNCAN KÜLTÜRÜNDE AĞIT

Doç. Dr. M. Abdullah Arslan

EBYÜ Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

AĞIT: Ölüm hayatın yegane mirasıdır. Ölümüne yazgılı insan, ölümlerle birlikte yaşarken, ölmeyi yaşarken hayatın temel sorusunun sadece hayatın bir anlamı olup olmadığını anlamak olmadığını, bilakis ölümün de varlığı ile yüzleşmek olduğunu fark eder. Ölümün varlığı ile yüzleşmek hayatı bir ağıta dönüştürmektir. Ölümüne yazgılı hayatın dayanılmaz ağırlığı karşısında ağıtlar yakmaya başlar ve ağıt, varoluşun vazgeçilmeyen melodisi haline gelir. Ölüm sadece yaşadığımız, ama hiçbir zaman tecrübe edemediğimiz bir olgu olarak tam karşımızda durur. Sözlüklere bakacak olursak ağıt ya da mersiye “ölenin iyiliklerini alıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamında Arapça mastar olan mersiye (risa) “bu amaçla söylenen sözler” manasında isim olarak da kullanılır (Ulukütük, Kasım-Aralık 2016, S. 29: 50-52).

Ölüm merasimini ve ölüm hadisesini hikaye eden bir kelime vardır. Bu durum daha çok “yuğ” ve “sagu” kelimeleri ile karşılanmaktadır. Sagu kelimesi giderek yerini mersiye ve sonuçta ağıt kelimelerine bırakmıştır. Yok’tan geldiği söylenen yuğ kelimesinin nitekim Orhun Yazıtları’nda “katun yok bulmuş (ölmüş) erti” denilmektedir. Buradan hareketle kelimesinin yok’tan geldiği söylenebilir. Kaşgarlı Mahmut’a göre “yuğ” ölümden 3 veya 7 gün sonra verilen yemektir. 13. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesi ile yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğünün 14. asır kaynaklarından mesela Işıkname’den toplayarak verdiği bilgiye bakılırsa “sagu” ölünün iyiliklerini duyuran ağıt ve mersiye mânâsına gelmekte, aynı asırda “sagucu” kelimesi ile beraber “sagu kalmak” fiili de kullanılmaktadır. 15. asırda Ali Şir Nevai ise “ağıt” kelimesini “ağlama” mersiye, ölü için yazılan şey, diye almaktadır. Hunların defin törenine dair verilen bilgi ise İsa’dan önce 3. yüzyıla aittir. Çin kaynaklarından hareketle bu tespit yapılmıştır (Bali, 1997: 14-19).

Tarihin, ölümle ilgili ağıt ya da en eski mersiyenin de Kabil’in Habil’i öldürmesi üzerine Hz. Adem tarafından söylendiğini kaydettiğini yukarıda söylemiştik. Bundan binlerce yıl sonra Kerbela Vakası denilince İslam tarihinde akla Hz. Hüseyin’in şehit edilişi gelir. 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) de Ömer b. Sa’d b. Ebi Vakkas’ın askerleri tarafından Kerbela’da şehit edilmiş bu olay klasik edebiyatımızda Kerbela mersiyelerinin ve “maktel-i hüseyin”lerin çıkış noktası olmuştur. Edebiyatımızda ölümle ilgili duygu ve düşüncelerin dile getirildiği türler arasında Divan edebiyatındaki mersiyelerle halk edebiyatındaki ağıtlar önemli bir yer tutar. İdrak edilmesi için çeşitli dinler ve felsefi ekollerle düşünürler tarafından irdelenen ölüm 19. asrın başlarında romantizmin tesiri ile hemen her toplumun edebi eserlerine konu olmuştur. Türk edebiyatının da belli başlı temlerinden biri olan ölümün daha İslamiyet öncesinde sagu ve destanların asıl konusu olduğu ve bu edebi ürünlerden bazılarının günümüze kadar intikal ettiği bilinmektedir. Ölen kişilerin ardından düzenlenen yuğ törenlerinde ağıtlar yakılmış, ölenin iyi yanlarının anlatıldığı sagular söylenmiştir. Ölüm temi, İslam sonrası dönemde de edebiyatımızda varlığını devam ettirmiştir. Mersiyeler

yoluyla Divan edebiyatında, ağıtlar yoluyla da halk edebiyatında önemli yer tutan ölüm hadisesi, Tanzimat sonrası edebiyatımızda, bilhassa şiirde, Fransız edebiyatının da tesiriyle metafizik bir derinlik kazanır (Ulukütük, Kasım-Aralık 2016, S. 29: 50-52).

Türk ve dünya edebiyatında ağıtla ilgili genel olarak Batı'da Rainer Maria Rilke'nin "Duino Ağıtları", Ebu'l-Beka er-Rundi'nin Arapça "Endülüse Ağıt" şiirinden sonra bizde Tanzimat edebiyatında Abdülhak Hamit Tarhan "Makber" vb. söz konusudur.

İnsan ömrünün iki büyük hududundan sonuncusunu teşkil eden "ölüm" hadisesinin güzel sanatlara, şiire yani "ağıt" türüne ilham kaynağı olduğu bilinen bir gerçektir. Ağıtlar, şekilleri ve ilham ettikleri heyecanlar büyük ölçüde değişik olmakla beraber, bütün toplumlarda bulunur. Ağıtla methiyenin benzerlikleri olmasına rağmen ağıtın durumu daha hissidir, methiye ise daha çok övgüye yöneliktir. Bu arada ağıtın ilk ya da mersiye şeklindeki halinin Hz. Adem zamanından başladığı söylenebilir. Habil-Kabil meselesinde Habil'e karşı Hz. Adem'in söylemi akla gelmektedir. Müslümanlar arasında olduğu gibi Hristiyanlar arasında da dini törenlerde ağıt geleneğine rastlanmaktadır (Bali, 1997: 1-6).

Türklerde ağıt, yağ merasimi ve ağıt şeklinde devam etmektedir. Göktürkler'den önce Hunlar'da (İ.Ö. 3.yy) görülmüştür. Daha sonra Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular eski Anadolu'da, mesela Yunus Emre divanında, Dede Korkut kitabında, beylikler döneminde, Osmanlı devrinde devam edegelen bir gelenektir. Bununla birlikte dış Türklerde (Azeri, Kazak, Kırgız, Kıpçak, Çağatay, Kerkük, Kıbrıs, Balkan Türklerinde) de ağıt geleneği vardır (Bali, 1997: 19-80).

Anadolu'da ise biri vefat ettikten sonra ağıt yakma ritüeli kalabalık bir ortamda ortaya oturmuş önüne de bir bohça konmuş bir kadın evin ölen kişisi için ağır ağır bıraktığı yokluğun büyüklüğünden, vaktiyle ne çok iyilikte bulunduğundan bahseder. Ev sahibinin verdiği son nefes ağının ilk nefesi olmuştur ve duyulan türkü değil boşluğun ya da ayrılığın sesidir. Ayrılık boşluk oluşturur. Geride kalanlar onun içine ölen yakınlarına vakti ile göstermedikleri ilgilerini ya da söyledikleri kırıcı sözlerini doldururlar. İkisi de vicdanı rahatsız eder durur uzun zaman. Böylece her dinleyen ölümün ayrılığa sebep olan bir fasıla aracı olduğunun idrakine varsın. Ağıtçı her zaman kadın olmaz, bazen erkek olurmuş. Taziye gelenler ilk hafta geliyorsa bu durumla karşılaşabilirmiş. Çünkü ağıt yakma 3 ya da 7 gün boyunca sürermiş. Zamanla geleneğe dönüşen ağıt yakma gurbette, askerde, hapishanede, hastanede, depremde, selde ve benzeri afetlerde ölenlerin arkasından da söylenir hale gelmiş. Bazıları ağızdan kulaklara yayılmış, bazıları kağıttan gözlere. Genellikle 6 + 5 ölçüsüyle ve dörtlük şeklinde yazılan ağıtların kiminin sahibi var kimi de anonim olarak kayıtlara geçmiş.

Mesela söyleyenin Bayburtlu Zihni olduğu şu ağıt 1828 Rus İşgali üzerine yazılmış:

Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş

Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı

Camlar şirnest olmuş meyler dökülmüş

Sakiler meclisten çekmiş ayağı

Hangi dağda bulsam ben maralı
Hangi yerde görsem çeşm-i gazalı
Avcılardan kaçmış ceylan misali
Geçmiş dağdan dağa yoktur durağı
Laleyi sümbülü gülü har almış
Zevk u şevk ehlini ah u zar almış
Süleyman tahtını sanki mar almış
Gama tebdil olmuş ülfetin çağı
Zihni dert elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağı ban ağlar
Sümbüller perişan güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı

Ağıdın ölenlerin ardından yakıldığını öğrenmiştik. Ancak yukarıda şairin toprağının elden çıkması (ülkenin ölmesi) şöyle dursun köşesinin işgale uğramasını (hastalanmasını) ölmekle eşdeğer tutmuş. Zarara uğramasına dahi izin vermeyecek onu değerlinin değerlisi kabul edecek (Kılıç, Kasım-Aralık 2016, S. 29: 72-73).

Ağıt, bir kimsenin ölümü, bir yıkılış, bir göçüş hadisesi üzerine duyulan derin üzüntüyü belirtmek için söylenen ve yazılan şiirlerdir. Ağıt, anonim halk şiirinin yaygın nazım türlerinden birisidir. Ölüm, ölüm hadisesi ve yas gelenekleriyle bağlantılı olan ağıtlar, Anadolu'da ölenin ardından ağlamak, onun iyi taraflarını öne çıkarmak ve ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmek için söylenir. Bu işi yapana ise "ağıtçı" denir. Bugün Anadolu'da ölüm konulu şiirlere veya ölüm vesilesiyle söylenen şiirlere "ağıt" denilmekle birlikte ağıtın Türk kültüründe uzun bir geçmişi vardır. Hun döneminden itibaren Türklerde yas törenlerinin yapıldığını, bu törenlerde ağlayıp, sızlayıp şiir söyleyen kişilerin olduğunu takip edebiliyoruz¹. Mutasavvıf şairler de özellikle mürşidleri, ihvanları gibi yakınlarının ölümü üzerine ağıt yakmışlardır (Bali, 1997: 14-19).

Anadolu ağıtları bizim için anonim olması, motifleri, şahısları, ölüm şekli, yer ve zamanı, inanç temeli, gelenek ve görenekler, tabiatüstü güçler, dini unsurlar, din adamları, doktor/hekim, çevre, eşya, hayvanlar muhteva bakımından görülmesi açısından önemlidir. Bu arada saz şairlerimizde ve halk hikayelerimizde de ağıtlar vardır. Sözlü kültür malzemesi olarak bizim halk edebiyatımızda önemli bir yeri kapsamaktadır. Kayıp, ayrılık ve ölüm şiirleri şeklinde tanımlanabilecek olan ağıtlar, ölüm merasimi ile olan ilişkisi düşünüldükçe "ölü gömme ve yas gelenekleri" üzerinde yoğunlaşmıştır (Bali, 1997: VIII-IX).

Ağıtlar, 4+3 =7, 4+4=8, 6+5=11 veya 4+4+3=11 dış yapısına sahiptir (Bali, 1997: 222-227).

¹ <https://www.turkedebiyati.org/anonim-halk-siirinde-agit/>

Milli kültürümüzün gelecek nesillere intikali kitaplar yazılar vasıtasıyla olmaktadır. Milletlere şahsiyetini veren, onların öz benliğini oluşturan dünya üzerindeki diğer milletler arasındaki farkını ortaya koyan, maddi ve manevi soyut varlık ve değerlerinin bütünü olan kültürlerdir (Kara, 1993: 1).

Ağıtlar, bu kültür mirasımız yazılı şekilde ortaya konulması bakımından önemlidir. Bunun değişik bir türü de destanlardır denebilir. Erzincan, yazılı kaynaklara göre 1045 yılından beri 36 defa deprem yaşamıştır, gözyaşı dökmüştür. Yakın zamanımızda 1939 yılının 27 Aralık gecesi büyük bir yer sarsıntısı olmuş, şehir tamamen yıkılmış, 30-40 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 1983 depreminin ardından da yaklaşık 10 yıl sonra 13 Mart 1992 bir ramazan akşamı 19:20 gibi büyük bir deprem daha yaşamıştır ve evler, hastaneler, camiler, kıraathaneler yıkılmıştır (Kara, 1993: I-III).

Erzincan'ın kaderi bu depremle yaşamak, depremle korkmak, depremle ölmektir. Nitekim bu 39 depreminden sonra yeniden kurulan şehir, 13 Mart 1992 depreminde aynı acıyı tatmış 653 kişi ölmüş, 4 bine yakın kişi yaralanmış, birçok işyeri hasar görmüş, konutlar yıkılmıştır. Depremlerin verdiği maddi ve manevi acılar, ızdıraplar, korkular Erzincan'ın yüreğini yakmış, onu içine kapanık yapmış, gülememiş, oynayamamış, çocuğuna bir şey bırakmamış ve bu ızdırabını, üzüntüsünü hafifletmek, rahatlatmak için ağıt yakmış, destan yakmış ve türkü yakmıştır (Kara, 1993: IV).

Dolayısıyla Kara'nın derlediği Erzincan Ağıtları ile ilgili eserde, 1939 depremi için (35), 1983 depremi için (5), 1992 depremi için şiirler yazılmıştır. En çok da 1992 depremi için 150'ye yakın şiir yazılmıştır, denilebilir.

Bu şiirler genellikle 8'li, 11'li hece ölçüsü ile yazılmış "koşma" türündedir. Destan ve ağıtların konusu deprem, depremin ortaya koyduğu olumsuzluklardır. Şiirlerde Erzincan'ın bahtsızlığı, kaderinin kötü oluşu, talihsizliği, geçim sıkıntısı, ayrılık, ölüm, yalnızlık, göç, sılayı terk etme arzusu konuları işlenmiştir. Ferdi olan ağıtlarda ise genç yaşta ölen insanların iyi yönleri, aniden ölümlerin vermiş olduğu acı ve ızdırap dile getirilmiştir. Deprem sonrası oluşan olumsuzluklardan, soğuk, çadır sıkıntısı, hastaların tedavisi, geçim sıkıntısı, göç endişesi, mesken özlemi ve insanların diğer beklentileri anlatılmıştır (Kara, 1993: IV-V).

Erzincanlı yıllardan beri birçok sıkıntı çekmiştir. Rus, Ermeni mezalimini görmüştür, ama yıkılmamış, direnmiştir. Hiçbir kötü olay, deprem felaketi kadar onu perişan etmemiştir. Yıllarca çekilen çile, emek, kurulan düzen, ümit bağlanan baba ocağı kısa bir yer sarsıntısı ile yerle bir olur, acı ve gözyaşı geriye kalır, tekrar bir umut, yeniden bir çaba, yaşama mücadelesi, fakat yeniden bir tufan.. hep böyle olmuş. Erzincanlı bir şeyin sahibi olamamış, ümitsizlik ve dökülen gözyaşları. Bir kısmı kurtuluş diye baba ocağını terk etmiş fakat orada (İzmit) da yer sarsıntısı ile karşılaşmış, bir kısmı dayanamamış ve geri dönmüş. Yeniden başlamış işine, ama yine yer sarsıntısı, korku, ümitsizlik.

Deprem karşısındaki bu olumsuzluklar, ağıtlarda, destanlarda, türkülerde dile getirilmiş ve söylenmiş. İlimizin diğer sözlü halk anlatmalarına ve şiirlerine bakacak olursak deprem, göç, ayrılık, gurbet, hasretlik konularının işlendiğini görmekteyiz. Bu da bize o yerde

yaşayanların sosyal ve kültürel yapısında nelerin etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Kara, 1993: IV-V).

Depremın ardından yaşanan acıların ifade edilmesinde suç, zaman zaman felek, yazı, yazgı, şans, talih, baht gibi söylemler eşliğinde kadere atılmış, kader inancı hissedilir bir şekilde bu sözlü ürünlerde yer bulmuştur.

*Bir kara haber ki zor konur adı
Duyanın kırılır kolu kanadı
Felek ikide bir atar tokadı
Yazım der sineye çeker Erzincan
Yazım der gözyaşı döker Erzincan*

(Abdurrahim Karakoç “Erzincan Depremi”)

Halide Nusret Zorlutuna, *cennetten bir köşe* olarak nitelendirdiği Erzincan için “*Vah, Erzincan!*” diyerek ilin depremde önceki durumunu ağıt yakarcasına anlatmaya çalışmıştır:

*Nerde minicik yuvam, sarmaşıklı pencerem?
Nasıl bir an içinde yere geçti bir âlem?
Cennette bir köşeydin, birden oldun cehennem
Ah, güzel Erzincan'ım! Vah dertli Erzincan'ım!*

*Zerdali bahçeleri meyve vermez mi oldu?
Gelin kızlar bağlarda çiçek dermez mi oldu?
Gayri orda murada kimse ermez mi oldu?
Ah, güzel Erzincan'ım! Vah dertli Erzincan'ım!*

Aşıklarımızdan biri de şöyle der:

*Zaten Erzincan'ın bahtı karalı,
Felaketler zincirleme sıralı.
Kimi ölmüş yatar, kimi yaralı,
Yıkayıp kefene saran ağlıyor.*

(Âşık Duran Şihlioğlu “*Erzincan Felaketi'ne Ağıt*”)

1939 Erzincan Depremi'nde yıkılan şehir Erzincan'a ağıtlar yakılmıştır. Bunlardan biri de şudur:

[Yıkılan Yurda Ağıt \(1940 Taş Plak Kaydı\) | 1939 Erzincan Depremi](#)

(<https://youtu.be/VhdPnylupJk>)

Yukarıdaki bağlantıdan Milli Şef İsmet İnönü döneminde yaşanan deprem üzerine yakılmış ağıt dinlenebilir. Yakılan ağıt o dönemi, yaşanan acıları, yoklukları, ayrılıkları, tükenmişliği, devletin milletine elini uzatması vb. içli bir ezgiyle anlatılmaktadır.

Yine aşağıdaki bağlantıdan da Erzincan'ın önemli ozanlarından birinin duyguları dinlenebilir.

[Türkü - Ağıt Erzincan .. Ali Ekber Çiçek ... Şu Yüce Dağları Duman Kaplamış](https://youtu.be/4TaxYCzJUj0)

(<https://youtu.be/4TaxYCzJUj0>)

1939 Depremi'nde Erzincan'ı dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ziyareti görülmektedir.

Cumhurbaşkanı İnönü, büyük kayba yol açan Erzincan Depremi'nin ardından bölgede (1939)

Resim 1 Resim 2 Bu fotoğraftan esinlenilerek bugünkü Valilik Binası önündeki heykel yapılp kaidesine yerleştirilmiştir.

Erzincan'ın yaşadığı felaketler birbirine yakın olunca bazen bu yaşanan felaketler sonrası yakılan ağıtlar da birbirine karışmıştır. Celâlî'ye ait olan bir manzume "Erzincan'a Ağıt" ismini taşımaktadır. (Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonunda, 202x150, 170x130 mm ebadında, 5 yaprak, 19 satır, rika yazısıyla, çizgili defter kâğıdına, ciltsiz olan yazma, 06Ml.Yz. A 4668 arşiv numarası ile Celâlî Baba adına kayıtlıdır.) Eser 159 mısradır, aa, bb, cc, ... şeklinde kafiyelenmiştir. Bu yazmayı Arap alfabesinden Latin alfabesine aktardığımızda, eserin Erzincan depremi ile ilgili olduğu görülmüştür.

Erzincan Türkiye'nin en etkin tektonik alanlarından birinde bulunduğundan tarih boyunca birçok kez deprem görmüş ve yıkılmıştır. Bu depremlerin bazıları 1047, 1457, 1583, 1666, 1784, 1888, 1930,1939'da olanlardır. Yazmanın sonundaki 10. 7. 1940 istinsah kaydı, "Erzincan'a Ağıt" manzumesine konu olan depremin şairimizin ölüm tarihi olan 1915 dikkate alındığında 1888 Erzincan depremi olduğu kanaatini uyandırmıştır. Bu nedenle bu manzumenin 1915'te vefat eden şairimizin vefatından çok sonra yazıya geçirildiği düşünülmesi yerinde olur.. Ancak manzumenin 145., 113., ve 114. mısralarında Atatürk'ten, İsmet Paşa'dan, cumhuriyetten söz edildiği görülmektedir. 1915 yılında vefat eden şairin, Atatürk'ten, cumhuriyetten ve İsmet Paşa'dan bahsetmesi mümkün değildir. Bu manzume ile ilgili olarak bu sebeplerle unlar söylenebilir:

1. Evet, "Erzincan'a Ağıt" manzumesi 1888 Erzincan depremi ile ilgilidir, Bayburtlu Celâlî'ye aittir. Ancak şairin ölümünden çok sonra yazıya geçirildiği için 1939

Erzincan depremi ile ilgili mısralar müstensih tarafından daha sonra Celâli'ye ait olmadıkları halde 1888 ve 1939 depremlerinin hatıralarının hala canlı oluşları nedeni ile her iki felaket bir çatı altında birleştirilerek esere ilave edilmiştir.

2. Hayır, eser Celâli'ye ait değildir. Eserin 159. mısrasında geçen “Sivaslı” ifadesi dikkate alındığında “Erzincan’a Ağıt” manzumesi, belki de “Sivaslı” mahlası ile yazan bir baka şaire veya 1939 Erzincan depremini anlatan bambaşka bir şaire ait olabilir.

3. Özellikle 112. mısraya kadar Celâli'ye ait olabilme ihtimali de yüksek olan bu manzumenin 113. mısradan sonrası bir baka şaire ait olduğunu da düşündürür.

“Erzincan’a Ağıt” manzumesindeki üslup Bayburtlu Celâli'nin diğer manzumeleri ile karşılaştırıldığında, üsluplar arasında belli balı çok farklılığın olmadığı görülecektir. (Özellikle başından 112. mısraya kadar) Müstensihin manzumede söz konusu edilen mısraları, 1888 ve 1939 da Erzincan depremlerinin yurt içinde uyandırdığı infial nedeni ile ilave etmiş olduğunu düşünmekte akla uygun görünmektedir. Yani söz konusu ağıtta 1888 depremini dile getiren Celâli'den başka, 1939 depremi ile ilgili ağıt söyleyen bir başka şairin ilave mısraları da vardır! Elimizdeki nüshanın başlığı “Erzincan’a Dair Manzumeler”dir. Bu ifade de kanaatlerimizi doğrulayan mahiyettedir. “Erzincan’a Ağıt” isimli manzume şöyledir:

Erzincan’a Dair Manzumeler

Celâli Baba'nın Sûzili Manzumesi
Erzincan Erzincan canım Erzincan
Halsiz mi kaldın öksüz Erzincan
Sana ağlamayan yürekler taşdır
Ölenler kâmilen bize kardadır
Küçükler yavrumuz analar bacı
Çıkmaz içimizden bizim bu acı
Duvaklı gelinler kınalı kızlar
Andıkça onları yürekler sızlar
Tam uykuda iken bayanlar baylar
Çıkardı çığlıklar koptu vay vaylar
Damlar çökdü masumların başına
Karda bakmaz oldu öz kardaşına
Canını kuvvet-i narla attı dışarı
Zifiri karanlık soğuk dışarı
Baladı en soğuk günde hareket
Birdenbire düpdüz oldu memleket
Köylülere asker açmasaydı yol

Geçemezdi kardan tipiden bir kul
Kendini kurtaran kahraman oldu
Bu acı felaket pek yaman oldu
Erzincan Erzincan güzel Erzincan
Nerde kaldı seni şenleten insan
Gece gündüz sana bakanlar nerde
Senin ocağını yakanlar nerde
Nerde bülbül gibi şakrayan dudak
Hani ya derdi için yapanlar adak
Hani tarlasını ekip belliyen
Hani ateş üstünde bıçak bileyen
Elbisen olsa da giyen kalmamı
Bağda üzümleri yiyen kalmamı
Betondan binalar tadan saraylar
Nerde yaptıran o zengin baylar
Hani konağında direğin ayru
Hani kucağında uyuyan yavru
Nerde askerlerin seni koruyan
Hani hemşehrilerin seni arayan
Mektepli yavrular düşmüş cansız
İmana gelirdi gören imansız
Hani kitapların okuyan yok
Hani tezgâhların dokuyan yok
Nerde parasına güvenen zengin
Hani o güzeller sözleri geçkin
Hep cansız düşmüş kadın koca
Hizânlar üstüne yuvarlanınca
Nerde kafeslerin bülbüller ötmez
Hani ocakların dumanı tütmez
Nerde göğüs geren o hayranların
Kaldı adları o kahramanların
Da gibi yığılmış cansız cesetler

Gururlar kırılmış sönmüş cesetler
Ne hamam kalmıştır ne de külhancı
Toprağa gömülmüş yerli yabancı
Sarır-gamı azında kalan bebekler
Beşikde boğuldu nazlı melekler
Fırınlara yok nerde ekmekçi
Acından kıvrandı sağ kalan ekmekçi
Şanlı hükûmet yardıma koştu
Aç kalanların ekmek diye koşudu
Kasaba, bakkala bak da berbere
Ahireti boyladı hep birdenbire
Ne ocaklar sönmüş konak içinde
Binlerce aile toprak içinde
İpissiz bir şehir koskoca meydan
Evler baştanbaşa birer kabristan
Erzincan Erzincan şirin Erzincan
Şehirler içinde kaldın mı bîcan
Nerde idin memleket batıyor
Hani azaların hepsi yatıyor
Hani ahırlarında at kişnemesi
Hani çobanlarda kavalın sesi
Muallim mühendis memur doktorlar
Müfettiş polisler nerde yokdurlar
Hani dükkânında çalışan tâcir
Bütün dünya senin hâline acır
Ne mescid kalmıştır ne bir minâre
Dört gözle bakılan bizim diyâra
Hafik Espiye Zara Koyulasar
Hareketle hâlâ sallanır Niksar
Reşadiye Erbaa bir de Suşehri
Bitirdi bunları Allah'ın kahrını
Çarşamba Amasya Tokat Giresun

Hepsi yaşlıdır gönülleri hüzün
Kazada kaymakam şehirde vali
Uyku yüzü görmez bütün ahali
Uykuda ölümü tadan dilberler
Hurdahaş olup yatan rençberler
Tatlı uykuda acı bir tipi
Gafil avlayan katil bir avcı gibi
Tarraka kopardı çıktı patırdı
Bir anda hep şehirleri batırdı
Mangaldan sobadan çıkan ateşler
Yakar cayır cayır insanı haşlar
Gümnamız her birinden daha acıdır
Bir de bu yangınlar canı acıdır
Ölenler bir değil on bin kişidir
İnim inim inler her kim işidir
Diri kalan varsa o da yaralı
Dermanları yoktur baları belalı
Kimi çarpılmışdır kimisi sersem
Kimi şaşırılmış bir akıllı desem
Yaralılar sızlar hastanelerde
Anam babam kardeşlerim nerede
Kızgın sular çıkmış dalar kavuşmuş
Yollar kapanmış kayalar uçmuş
Bu kadar felaketin var mıdır yeri
Kimdir sallayan bu koca yeri
Firkat pek acı derin bir yara
Ölene cereme çek var mı bir çare

Bu acıyı duyan coştukça coşar
Sana yardım için her millet koşar
Alama Erzincan alama zinhar
Altundan yapa bir cumhuriyetin var

Def olsun hareket sağ olsun İsmet
Olursa hakkıyla ediyor hizmet
Haydi bugün sana biz ağlayalım
Yarın biz kimlere bel bağlayalım
Hareket sancısı bizi eziyor
Bugün insan deli gibi geziyor
Bu hareket bizi sıkdıkça sıkar
Akıl zivanadan dışarı çıkar
Bir kimse var mı canından emin
Yarına çıkmayı kim eder temin
Kurtar ulu Tanrı sen Türkiye'yi
Düşmanlara ver sen bu fırtınayı
Hâlâ yas tutar bütün memleket
Gösterme bir daha böyle hareket
Bize ders olsun da böyle vesile
Hakdan yemeyelim ikinci sille
Mimarların göe çıkar ahı
İmdada yeti ey lutf-ı ilâhi
Bizi uyandırısın bu felaketler
Sızlattı yüreği bu musibetler
Sen ister çadır kur ister baraka
İster yakına git ister ırağa
Allah'ın dediği mutlak olur
Mukadder ne ise yerini bulur
Kaçarlık göçerlik ihtimali yok
Mülk kendisinindir kimsenin malı yok
Tanrının yok mudur her ite eli
Tabiat yapıyor diyenler deli
Tabiat dediğin ateş su toprak
Dime ki bunlar da Tanrı'ya ortak
Yaradan değil mi o tabiatı
Atatürk'e veren o cesareti

Yakmayı ateşe batmayı suya
Vermiş de kendisi girmiş pusuya
Kaldıran indiren bindiren o
İnsan sana koşar arada fark bu
Tabiata koma Allaha yalvar
Aman Yarab dünya bize oldu dar
Kullar azmadıkça Halık yazmamış
Memurlardan baka var mı azmamış
Hırpalanır daim nefsin uyan
Her şeyden gerü müdür gafil uyuyan
Ey ulu Tanrımız ey rahmeti bol
Kulların şaşırdı sen göster bir yol
Hareketten hala yaşlıyız yaşlı
Erzincan ibretidir uyan Sivashlı (1940/7/10)

Erzincan'a Ağıt isimli manzume Arap alfabesinden Latin alfabesine çevrilerek verilmiştir. Yazmanın istinsah kaydınının 1940 tarihine işaret etmesi ifade edilen eserin Celâlî'ye ait olup olamayacağı konusunda problem oluşturmaz. Söz konusu ağıtının şairimizin ölümünden (1915) sonra yazıya geçirilmiş olduğunu düşündürür. Ancak manzumenin 145., 113., ve 114. mısralarında Atatürk'ten, İsmet Paşa'dan, cumhuriyetten söz edildiği görülmektedir. Bu noktada ağıtın 1939 Erzincan depremi ile ilgili olup olmadığının, bu durumda da Celâlî'ye ait olup olmadığının tartışılması gerekir. Manzumenin başlığı "Erzincan'a Dair Manzumeler, Celâlî Baba'nın Suzili Manzumesi"dir. Bu yüzden manzumenin 1888 Erzincan depremi için Celâlî Baba tarafından söylenen bir ağıt ve 1939 Erzincan depremi ile ilgili olarak bir başka şairin söylediği ağıtle birleştirilmiş olduğu ancak müstensihhin ikinci bir başlık koymadığı fikri uygun düşer. Belli bir kısmı Celâlî'nin 1888 Erzincan depremi ile söylediği bu manzumenin (özellikle 112. mısraya kadar), belli bir kısımdan sonrası da (özellikle 113. mısradan sonrası) muhtemelen bir başka şaire ait olmalıdır. Muhtemelen de bu şair, manzumenin son mısrasından da anlaşılacağı üzere "Sivashlı" mahlasını kullanmaktadır. (Serhan Alkan İSPİRLİ (Volume: 3 Issue: 12 Summer 2010)Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Bayburtlu Celâlî'nin, Tortum Destanı ve Erzincan'a Ağıt Manzumeleri).

1939 Erzincan Depremi'nden bir görüntü

“KARA HABER”

1939 Erzincan Depremi Türkiye'nin toplumsal hafızasında derin izler bıraktı. Depremın ardından şiirler yazıldı, ağıtlar söylendi, onbinlerin acısı Türk milletinin hafızasından silinmedi.

Örneğin; Büyük usta Nazım Hikmet, deprem üzerine “kara haber” adlı bir şiir kaleme almıştı. Nazım Hikmet, eski bir Erzincan türküsü olan; *Erzincan'da bir kuş var Kanadında gümüş var* dizesinden yola çıkarak yaşanan acılara bir çığlık oldu. O şiirin ilk bölümü şu şekilde:

*Erzincan'da bir kuş var
Kanadında gümüş yok
Gitti yarım gelmedi
gayrı bunda bir iş yok.*

*Oy dağlar dağlar, dağlar, dağlar...
Aldı ellerine kanlı başını
Karın ortasında Erzincan ağlar...
O ağlamasında kimler ağlasın*

...

ARIX

Erzincan Depremi'ne yakılmış bir ağıt da Sivas/Madımak'ta kaybettiğimiz Hasret Gültekin'in deprem bölgesine gidip derlemesini yaptığı olan Arix eseri. Aynı depremde Sivas İmranlı'nın Sarun (Arix) köyünde yitip giden iki kardeş için eylemiş ağıt, yerle bir olan evlerin ortasında, kalanların ölenlerden daha az olduğu o kıyamet zamanlardan bize sesleniyor. Depremde gece sularında ansızın meydana geldiği söylenmektedir. Sadece insanların değil hayvanların da göçük altında kaldığı söylenmektedir. Arix köyünün yapılarını taş ve çamurdan olması can kaybını arttırmıştır.

Türkçesi:

Arix dedikleri Sarun köyünde

Deprem olduğu sene

İki yüz üç yüz mezar açıldı anne

De lê lê lê

De lo lo lo

Ay doğdu

Dolunayla

Kör olasın iki oğlun iki kızın

Biri bile damat-gelin olamadı

Kapının başındayken.

Ağıtı dinlemek için tıklayınız

MAHKÛMLARIN FEDAKÂRLIĞI

Bu yaşanan felaketlerde her kesimden inanılmaz güzel davranışlar da görülmüştür.

Şehirde neredeyse ayakta kalan yapı yokken tahmin edebileceğiniz gibi cezaevi binası da depremde ağır hasar görür. Açıkta kalan mahkumlara dönemin Erzincan Cumhuriyet Savcısı İzzet Akçal şu tarihi cümlelerle seslenir:

“Sizi şimdi kurtarma çalışmalarında görev almak üzere serbest bırakacağım. Aranızda civar köylerden olanlar varsa iki günlüğüne köyelerine gidip, ailelerini görebilirler. Ancak bir koşulum var; hiçbiriniz kaçmayacaksınız. Canla başla çalışacaksınız. İşimiz bitince cezaevine döneceksiniz.”

Mahkumlar her sabah depremin yaralarını sarmak üzere çıkar ve akşam tekrar döner. Savcı tarafından cezaevinde her akşam sayım yapılır. Dördüncü Umumi Müfettişlik çektiği

telgrafta, mahkumların bin kişiyi kurtardığını yazar. Mahkumların bu iyi niyeti ve fedakarlığı dolayısıyla TBMM'ye özel af içeren bir kanun teklifi verilir, mahkumlar ödüllendirilir. [1]

(<https://tgb.gen.tr/serbest-kursu/buyuk-erzincan-depreminin-toplumsal-hafizamizdaki-izleri-27736>) *Büyük Erzincan Depreminin Toplumsal Hafizamızdaki İzleri*: Eren Öztürk

Metin Çetinkaya ve R. Mustafa Temiz'in hazırladıkları "Erzincan Ağzı" kitabı 1995 yılında, örnek çalışmaları ile dikkatleri çeken Erzincan Valisi rahmetli Recep Yazıcıoğlu'nun önsözü ile Erzincan Belediyesi tarafından bastırılmıştır. Yerel yönetimler için örnek olması temenni edilen eserdeki 256 sayfada yer alan, 150'nin üzerinde halk şairine ait ağıt ve destanlar, 13 Mart 1992 Erzincan depreminde halkımızın yaşadığı gerçekleri, acıları, duyguları halkımızla paylaşmaktadır.

Bu eserdeki şair Muhittin Özel'in "Güzel Erzincan'ı Vurdu da Gitti" şiirinde ifade ettiği gibi:

"92 Yılı on üç mart günü/
Azrail pençesin vurdu da gitti/
Erzincan'ı acı matem bürüdü/
Kadın, çoluk-çocuk demeden gitti.../
Viraneye döndü o güzel vatan/
Görünce, feryadı çekiyor insan/
Esnafın elinde kalmadı dükkân/
Bakkalı esnafı vurdu da gitti/
Görünce dinmiyor gözümün yaşı/
Bu felaket, zalim feleğin işi/
Zehir oldu içimize depremin aşısı/
Cenneti virane çevirdi gitti/
...İçim kan ağlıyor gözüm yaşardı/
Cennet Erzincan'ın rengi sarardı/
Atadan, dededen acep kim kaldı/
Akraba ecdadı aldı da gitti."

1992 depreminden önce 1939 yılında yaşanan büyük Erzincan depremini anımsatan şair Durmuş Kaya "Otuz dokuz Anıları" şiirinde şöyle söylemektedir:

"Her yere kuruldu çeşit çeşit çadırlar/
Tekrar hatırlandı 39'daki anılar/
Çiçeklerden bal toplamaz oldu arılar/
Gitti kefensiz yavrular/"

Şiirler yazıldı, ağıtlar yakıldı adına/
Yine kefensiz şehitler kattın toprağına/
Sahip çıkalım şehitlerin geride bıraktığına/
Yüceltip de can katalım Erzincan'a.”

ERZİNCAN (SAM DEĞMİŞ)

Sam değmiş de bağlar dökmüş gazeli
Hanı harap olmuş Keşan Erzincan
Nice yiğitleri nice güzeli
Feleğin toruna düşen Erzincan
Kimi ana vermiş kimisi baba
Nice yavru vermiş gelmez hesaba
Felek kor insanı ne kaptan kaba
Tarihli felaket nişan Erzincan
Bahar gelir güller açmaz bağında

Kainat uykuda hep yatağında
Bir seher vaktinde uyku çağında
Feryadı dağlardan aşan Erzincan
Susmuş bülbülleri güller perişan
Garkolmuş toprağa kalmamış nişan
Kükredikçe dalgalara karışan
Hani Fırat ile coşan Erzincan
Dokuz kırk altıda uğradım gördüm
Veysel der içimden ağladım durdum
Bu ulu Tanrı'dan isteyin yardım
Gayret kuşağını kuşan Erzincan
Aşık Veysel Şatıroğlu (<https://www.antoloji.com/erzincan-sam-degmis-siiri/>)

Bu depremden 53 yıl kadar sonra 1992 Depremi ile ilgili ağıtlar da gidenlerin ardından yürektekilerin yansımasıdır.

“Erzincan yüreğim yaktı dağladı/
Sel oldu gözümün yaşı çağladı/
Sana yedi cihan ağladı/

Erzincan, Erzincan, güzel Erzincan...” (<https://sonsoz.com.tr/deprem-agitlari/>) (Yahya Aksoy, 24 Ağustos 2017)

ERZİNCAN'DA DEPREM

On üçü günlerden, doksan iki Mart
On dokuz yirmiye gelince saat
Deprem elinden yedik bir tokat
Kimileri öldü, kimisi sakat
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın
Herkes şaşkın oldu duruldu kanlar
Bu afeti ancak yaşıyan anlar
Yıkıldı binalar ezildi canlar
Yuvasız dışarda kaldı insanlar
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın
Kimiler ağladı, kimiler dondu
Nice apartmanlar harabe oldu
Hastaneler birden cenaze doldu
Hastalar bahçede çadıra kondu
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın
Teravih zamanı, yokladı felek
Kalmadı tahammül, dayanmaz yürek
Olacağı varsa, nereden bilek
Nasıl edek bizler, nereye gidek
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın
Bütün şehri yasta, hem de köyleri
Şaşırdı yoksulu, hem de beyleri
Ağlattın kötüyü, hem de eyleri
Allah'ım vermesin böyle şeyleri
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın

Yanmıyor ışıklar, sular akmıyor
Yaralıya doktor, dönüp bakmıyor
Çapulcular efe, polis takmıyor
Ağlıyor Erzincan sesi çıkmıyor
Deprem Erzincan'ı fena salladın
Yıktın yuvaları nedir muradın
Aman göz yummayın oluyor talan
Herkes bunu yapmaz olmasın yalan
Evladın kaybedip saçını yolan
Kalmadı depremden nasibin alan
Deprem Erzincan'ı fena salladın

Yıktın yuvaları nedir muradın. Necmi Uçar (1992) (<https://www.antoloji.com/erzincanda-deprem-siiri/>)

AĞIT-361

Teller iletmez haber, direkler devrileli
Kara habercidir göklerde kuşlar görüleli.
Anam, bacım yok içinde, neremdir yareli?
Adapazarı Erzincan oldun, türkülerdesin;
Bir bahar akşamında ölün, yüreklerde yasın,
Şahan mı vurdu kolun, yaralı turna mısın?
Doyulma Enver Gökçe (<https://www.antoloji.com/agit-361-siiri/>)

AH ERZİNCAN'IM

Onüç Mart, ramazan teravih vakti,
Müminler sel gibi camiye aktı,
Şehir secdelerle yıkanacaktı,
Yıkılarak viran oldu Erzincan,
Gül idi, sarsıldı, soldu Erzincan.
Binalar yıkıldı, kurudu bağlar,
Gözyaşı dikmekte bulutlar, dağlar,
Fırat coşkunu Fırat, hüznüyle çağlar,

Ah ü figanlarla yandı Erzincan,
Çileye boyanan candı Erzincan.
İçli bir ağıtı yaktı Şelâle,
Tutuştı yürekler, Erzincan ile.
Günler gece oldu, geceler çile,
Ah derim, yanarım, canım Erzincan,
Kurudu: gözyaşım, kanım Erzincan.
Kimi vefat etti, muhtaç duaya,
Kimi hasret kaldı, ana babaya.
Yüzlercesi birden Terzibaba'ya,
Beyaz kefeniyle girdi Erzincan,
Yüklendi; acıyı, derdi Erzincan.
“Erzincan’da bir kuş...” kolu kanadı,
Kırılmış, göklere çıkar feryadı,
Yanık bir destandır, Erzincan adı,
Adın acım, dört bir yanım Erzincan,
Dualar seninle canım Erzincan. Rıfkı Kaymaz (<https://www.antoloji.com/ah-erzincanim-siiri/>)

BAŞBAĞLAR YÜREK AĞLAR

“5 Temmuz 1993’te Erzincan Başbağlar’da Şehit Edilen 33 Masumun Ruhaniyetine”

Şehadet ışığıyla mor dağların ateşi
Uyandı ölü gece şehit düştü kardeşi
Kan kustu kara kâfir Erzincan göklerine
Bin lanet okuyalım terörün köklerine
İhanet çemberiyle zaman akar aynaya
Bir temmuz gecesinde şehit bakar dünyaya
Bin yılın ötesinden kin tutar itin soyu
Mühürlenmiş kalbiyle Zerdüşt'ün çağdaş boyu
Çoluk çocuk demeden acımadan vurdular
Vicdanı yitirmişler kalles tuzak kurdular
Başbağlar yürek ağlar hangi kitaba sığar?
Gözü dönmüş mahluklar her yerden ölüm yağar
Kapkaranlık gecede köyü yakıp yıktılar

Kan, gözyaşı ve zulüm ateşini yaktılar
Gözyaşı sel olunca diyarı can Erzincan
Her eve ateş düştü nasıl dayansın insan?
Her masumun günahı kan tutar soylarını
Rabbim Kahhar adıyla yaksın alaylarını
Başbağlar yürek ağlar gözyaşı durmaz çağlar
Diyarı can Erzincan acı karalar bağlar
Kızardıkça şafaklar alev almış yanıyor
Ufuklar perde perde açıldıkça kanıyor
Başbağlar yürek ağlar devrildi yüce dağlar
Diyarı can Erzincan buna dayanmaz sağlar

Tarık TORUN (03.07.2016) MEB/YEĞİTEK (<https://www.antoloji.com/basbaglar-yurek-aglar-siiri/>)

AĞIT

Bu gün bin dokuz yüz yıl doksan iki,
Ey Allah'ım zor hükmüne dur eyle.
Mart ayına girdik ağır kış yükü,
Yüce Rabbim kar dağını yol eyle.
Çığ felaketinde dondu kanımız,
Kömür ocağında yandı canımız,
Erzincan da tazelendi anımız,
Yüce Rabbim sabrımızı bol eyle.
Bu nasıl çığ bitmez ardı arkası,
Düşen donmuş kan akıtmaz yarası,
Yol kapanmış uzak mıdır arası,
Yüce Rabbim bizi güçlü kul eyle.
Yer yarıldı dağlar koştur yerinden,
Yol savruldu vurdu dipten derinden,
Büyük küçük çıkamamış evinden,
Yüce Rabbim gönlümüzü yol eyle.
Erzincan, Erzincan, gazi Erzincan,
Daha dün kurmuştun yeni saray, han,
Al kanlar içinde çırpınırken can,
Yüce Rabbim cennetine gel eyle.
Yıllar yılı kan ağlıyor Balkanlar,
Karabağ'da akar oldu al kanlar,

Nerde üç kıtada at koşturanlar,
Yüce Rabbim yurdumuzda kal eyle.

Pek çok canlar yaktı kömür ocağı,
Yoktur yetimlere baba kucağı,
Beysiz kaldı hanelerin bucağı,
Yüce Rabbim filizleri dal eyle.

Yedi kat yerlerden ekmeğin aldı,
Kelle koltuğunda ölüme daldı,
Yetim yavru, dul eş durup ağladı,
Yüce Rabbim zehrimizi bal eyle.

Yurdumda Ermeni bir baş belası,
Çıksın Karabağ'dan bu yüz karası,
Türk kokuyor adım adım orası,
Yüce Rabbim dillerini lal eyle.

Derdimi tazeler terör olayı,
Kör olası P.K.K'nın alayı,
Ey Allah'ım yok mu bunun kolayı,
Yüce Rabbim zulmün ile zül eyle.

Bir yanda, terörist bir yanda çığ var,
Gideceğim desem yolumda ağ var,
Sağımda, solumda mayınlı dağ var,
Yüce Rabbim tufanımı yel eyle.

İndi başımıza hançerden bir ok,
Koşayım diyorum hiç dermanım yok,
Katından gelene isyanımız yok,
Yüce Rabbim sabrımızı gül eyle.

Terör başı derler bir it ürüyor,
İnsanlıktan uzak insanım diyor,
Dünya âlem bu caniyi görüyor,
Yüce Rabbim kudretinle hal eyle.

Milletimizin başı sağ olsun.

Yıl, bin dokuz yüz doksan iki de
yazmışım bu şiiri. Dünden bugüne
hep aynı acılar, aynı feveran, değişen
bir şey yok. Yine aynı şeyleri
yazıyoruz terör, deprem, Ermeni,
Yahudi Allah her türlü afetlerden
korusun vatanımızı, milletimizi.

Erken gelen kış hayır getirsin
başımıza inşallah.

Rabia BARIŞ

ERZİNCAN DEPREMİ 1993

Toprağını ufalayıp eledin
Harmanlayıp çamuruna beledin
Afetini neden burada denedin
Feryadına dayanılmaz Erzincan.

Kahpe felek kırdı tutan kollarım
Geçilmiyor asfalt olan yollarım
Çiğlik atar yer altından güllerim
Savruluyor tufan gibi Erzincan

İftarına ramak kala gürlendi
Candaşlarım sokaklara fırladı
Yuvasında kalanları sırladı
Can çekişir afetiyle Erzincan

Dış ülkeden dostlar yardıma gelir
Depreminde niceleri can verir
Bunu duyan dostun elleri erir
Senin bu günahın nedir Erzincan?

Felek bunu bana niçin yaparsın?
Oruçlu ağzımı nasıl kaparsın?
Senin dinin yok mu neye taparsın?
Memleketim şen toprağım Erzincan.
Abdullah Çağrı Elgün
(<https://www.antoloji.com/erzincan-depremi-siiri/>)

ERZİNCAN AĞITI

Etrafını sarmış dumanlı dağlar
Ötmüyor bülbülleri veran olmuş
bağlar

Elleri koynunda analar ağlar
Yavrumu geri ver Erzincan

İçinden akıyor Fırat'ın çayı
Ok çıktı bir kere neylesin yayı
Acı haber sardı bütün dünyayı
Her yerde konuşur diller Erzincan

Senin o hayalin gözümde gitmez
Sanki çektiğin bu çileler bitmez
Sönmüş ocakların dumanın tütmez
Her yanın veran olmuş Erzincan

Semada dolaşır ecel kuşları
Aldı götürdü kocaları gençleri
Yan yana dizilmiş mezar taşları
Bağın bahçen talan olmuş Erzincan

Ali CAN'dan sorun bizim elleri
Susmuş konuşmuyor dilleri
Karalar giymiş ağlar gelinleri
Yarimi geri ver Erzincan. Ali Can
(<https://www.antoloji.com/erzincan-agiti-siiri/>)

AYLARDAN MART GÜNLERDEN CUMA

Yıl 1992

Aylardan Mart, Günlerden Cuma
Bir zelzele kopuyor Erzincan'da
Ve sallanıyor bir beşik gibi
Halk mağdur, halk perişan, halk
çaresiz

Damlar çökük, evler yıkık ve harabe
Tarih olmuş Erzincan, bu yıkık
haliyle

Ve ağıtlar boşanır hep bir ağızdan
Gözyaşı döküyor, yetim kalan
çocuklar.

Aylardan Mart, Günlerden Cuma
Bir zifiri karanlıktır Erzincan o gece
Cehennemi andırıyor insanlar
ışkencede

Kim bilebilirdi ki zaman değişecek
Erzincan denilen yer hepten
çökecek.

Aylardan Mart, Günlerden Cuma
Ağlıyorum, sızlıyorum bütün gece
Acizliğime esir kaldım sadece
Hislerime yenildim o gece
Yıkıntılar arasında

Kimi oğlunu arıyor, kimi babasını
Kızını, dayısını, yengesini,
Ben ise bu halimle hepsini
Ve bu anda oğlunu arayan
Bir babanın feryatları geliyor
kulaklarıma

Kahroluyorum...

Ağlamaktan kendimi alamıyorum.

Aylardan Mart, Günlerden Cuma
Her düşünüşümde bu zamanı,
Bir hal oluyorum
İşkenceye çekiliyorum.

Erzincan, o koskoca şehir,
Yıllar geçti düşlerimdesin
Hala o eski halinle misin?

Nurettin BÜYÜKBAŞ
([https://www.antoloji.com/aylardon-mart-gunlerden-cuma-siiri/](https://www.antoloji.com/aylardan-mart-gunlerden-cuma-siiri/))

Yüzlerce değil, binlerce destanlara ve ağıtlara sığmayan acılar yaratan depremler için, durmadan gelişen bilim ve teknolojinin ışığında ve aklın emrettiği tedbirler gecikmeden alınmalıdır. Devletin birinci görevleri arasında yer alan sürekli tedbirlerle birlikte halkın da bilgi ve bilinçle demler konusunda hareket etmesi önem kazanmaktadır. Depremlerin acı sonuçlarının, devlet ve halkın ortak çalışması ile önlenebileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

Bali, Muhan (1997) *Ağıtlar*. Ankara: KTB Yayınları.

Çetinkaya, Metin ve R. Mustafa Temiz (1995) *Erzincan Ağzı*. Erzincan Belediyesi Kültür Yayınları.

Çiçek, Ali Ekber. *Şu Yüce Dağları Duman Kaplamış* (Türkü-Ağıt-Erzincan.)<https://youtu.be/4TaxYCzJUj0>

Eşref, Aşık. *Erzincan Depremi*. <https://youtu.be/7wvtnai9LGQ>

<https://www.antoloji.com/erzincan-sam-degmis-siiri/>

<https://tgb.gen.tr/serbest-kursu/buyuk-erzincan-depreminin-toplumsal-hafizamizdaki-izleri-27736>

<https://www.turkedebiyati.org/anonim-halk-siirinde-agit/>

<https://www.antoloji.com/ah-erzincanim-siiri/>

<https://www.antoloji.com/erzincanda-deprem-siiri/>

<https://www.antoloji.com/agit-361-siiri/>

<https://sonsoz.com.tr/deprem-agitlari/>

<https://www.antoloji.com/basbaglar-yurek-aglar-siiri/>

<https://www.antoloji.com/erzincan-depremi-siiri/>

<https://www.antoloji.com/aylardan-mart-gunlerden-cuma-siiri/>

<https://www.antoloji.com/erzincan-agiti-siiri/>

İspirli, S. Alkan (Volume: 3, Issue: 12 Summer 2010) *Bayburtlu Celâli'nin Tortum Destanı ve Erzincan'a Ağıt Manzumeleri*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Kara, Ruhi (1993) *Erzincan Ağıtları*. Ankara: KTB Yayınları.

Kılıç, Meryem (Kasım-Aralık 2016) *Kalabalık Bir Odada*, Karabatak drg., S. 29, s.72-73)

Küçük, Mustafa. *Erzincan Depremi*. <https://youtu.be/CpU84RNNkoc>

Ulukütük, Mehmet (Kasım-Aralık 2016), *Ahir Zamanlarda Felsefe ile Edebiyatın Ölüm Üzerine Ağıtları*, Karabatak drg. S. 29, s.50-52

Yıkılan Yurda Ağıt: <https://youtu.be/VhdPnyIupJk> (1940 Taş Plak Kaydı | 1939 Erzincan Depremi)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

6. ERZİNCAN YÖRESİNDE KULLANILAN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Oğuzhan Yılmaz¹

GİRİŞ

Dilde bazen bir kavramı ya da eylemi tek bir kelime ile ifade etmek mümkün olmayabilir. Bu nedenle çeşitli kelimeler farklı amaçlarla bir araya gelerek yeni yapılar oluştururlar ki bu yapılara kelime grubu denir. Ergin'e göre (2002, 343) tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha büyük, daha geniş nesnelere ve hareketler vardır ve onları tek tek kelimeler karşılayamazlar. Bu nedenle tek kelime ile karşılanabilen nesnelere ve hareketleri daha geniş olarak ifade etmek veya tek kelimenin karşıladığı nesne ve hareketlerden daha geniş nesne ve hareketleri karşılamak için kelimedenden daha geniş dil birlikleri olan kelime gruplarına başvurmak gerekebilir.

Esas itibarıyla kelime grupları tek kelime ile karşılanamayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılar veya bunların anlamlarını genişletir, belirtir, niteler ve pekiştirirler (Karahan, 2006, 39). Türkçede pek çok kelime grubu olmakla birlikte bunlardan biri de kalıplaşmış dil ögeleridir.

Kalıplaşmış Dil Ögeleri²

Bir dilin kudretinin söz varlığının kudretiyle yakından ilgili olduğu herkesçe bilinir. Dilin gücünün bir göstergesi olan söz varlığı ise temel anlamında kullanılan ve sözlüklerde madde başı olan kelimelerden oluştuğu gibi gerçek anlamının yanı sıra bir kısım mecazlar barındıran kalıplaşmış ifadelerden de oluşur (Aksan 1996, 191). Bu yönüyle Türk dili yapısında barındırdığı kalıplaşmış sözler açısından oldukça zengin bir dildir.

En az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel (düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz birlikleri olarak tanımlanan kalıplaşmış sözler (Çotuksöken, 1994, 8), Erol'un (2007, 14) tespitiyle toplumun kültürünü, inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtır. Bu anlamda "*Komşu komşunun külüne muhtaçtır.*" gibi bir ifade dinin ve kültürün bir yansıması olarak da ayrı bir değer taşır.

Kalıplaşmış sözler ve onların söz dizimi değiştirilmez. Değiştirildiği takdirde bu bir ifade kusuru sayılır. Örneğin "*Atı alan Üsküdar'ı geçti.*" cümlesini "*Atı alan Ümraniye'yi geçti.*" biçiminde değiştirmek mümkün olmadığı gibi eciş bücüş ifadesini bücüş eciş, yalan yanlış ifadesini ise yanlış yalan olarak değiştirmek doğru olmaz.

Kalıplaşmış sözler genellikle az sayıda sözcükten oluşur, bazıları cümle değerinde olan bu yapılar kelime grubu şeklinde de bulunur. Bundan ötürü de kalıplaşmış sözler çabuk algılanıp zihinde kalıcı olur (Wray 2002, 18). "*Göz var, izan var, gün doğmadan neler doğar,*

¹ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, oyilmaz1023@erzincan.edu.tr.

² Bu bölümün yazılmasında Nobel Yayınlarından çıkan Türk Dili I Kitabı için hazırlanmış olduğum "Kelime Grupları" isimli kitap bölümünden önemli ölçüde faydalanılmıştır.

emanet eşeğin yuları gevşek olur; gönlünden geçirmek, çekip çevirmek, kılık kıyafet köpeklere ziyafet; kütür kütür, sabah akşam, günlük güneşlik” ifadelerinin tamamı gerek kelime sayılarıyla gerek kelime tekrarlarıyla gerekse iç yapılarındaki kafiye ve zıtlıklarla diğer dil birimlerine göre daha kolay algılanıp daha geç unutulurlar.

Yapıları itibarıyla zihinde kalıcı olan kalıplaşmış sözler, içinde buldukları bağlama göre kullanılır. Örneğin kalıp bir söz olan “*Allah rahmet eylesin.*” ifadesi bir hasta ziyaretinde kullanılmaz. Bu sözün kullanılması için mutlak suretle birinin vefat etmiş olması gerekir. Aynı şekilde durgun ve düşünceli bir insan için “*Etekleri zil çalıyor.*” ifadesi yerine, “*Karadeniz’de gemilerin mi battı?*” ifadesi uygun düşer.

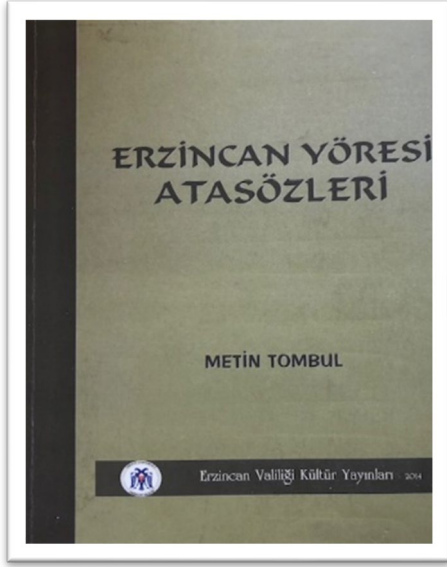
Kalıplaşmış sözler ayrıca belirli bir işlevi yerine getirmek için kullanılır. Örneğin “*Dilenciye borçlu olma, ya düğünde ister ya bayramda.*” sözü bir nasihat işlevi taşıırken “*Kusura bakma ya da özür dilerim.*” ifadeleri hatalı davranılan bir eylemi ya da sözü telafi etmeye yönelik bir işlevi yerine getirir.

Kalıplaşmış dil öğelerini atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler altında incelemek mümkündür. Ancak bu çalışmanın konusu olması münasebetiyle yalnızca atasözü ve deyim başlıkları üzerinde durulacaktır. Kalıplaşmış olmaları açısından benzerlik taşıyan bu birimler amaçları ve işlevleri yönüyle ise farklılık arz etmektedir.

Atasözleri

Sözlükte “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel (TDK 2011, 180)” olarak tanımlanan atasözleri cümle değerinde ifadelerdir. Yazılı kaynaklarda Orhun Abidelerinden itibaren yer bulan atasözü niteliğindeki birlikler, özellikle Dede Korkut Hikâyelerinin mukaddime kısmında yoğun biçimde göze çarpar.

Allah Allah demeyince işler düzelmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez. ...El oğlunu beslemekle oğul olmaz. Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz. Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydirdsen hanım olmaz. ...Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz. Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz, kara çelik öz kılıcı çalmayınca hasım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofrâ çekmez (Ergin 2009, 15-16).

Millete dair pek çok motifi yapısında barındıran atasözleri, ataların bir durum ya da olay karşısındaki derin tecrübelerini geleceğe aktarır. Genellikle bir veya iki cümleden oluşan bu kısa ve özlü ifadeler, bazen uzun soluklu yazılarla bazen de sözlerle açıklığa kavuşturulamayan düşüncelerin yerini tutabilir. Örneğin makamların geçiciliğini, makam arzusunun nihai amaç olmaması gerektiğini anlatan “*Mahkeme kadıya mülk değil.*” sözü bu ekseninde değerlendirilebilecek öz bir cümledir.

Kısa ve öz bir anlatıma sahip olan atasözleri bununla birlikte kalıplaşmış ifadelerdir. Aksoy (1988, 132) bu konuda atasözlerinin belli bir kalıp içinde belli kelimelerle söylenen donmuş bir biçim olduğunu; atasözlerinin içindeki kelimelerin değiştirilemeyeceği gibi sözdiziminin de

bozulamayacağını dile getirir. Örnek vermek gerekirse “*Karga keklığı taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırılmış.*” cümlesinde karga kelimesi kartalla yahut başka bir kuş cinsini ifade eden bir kelimeyle değiştirilemez. Benzer olarak “*Bir ağacın gölgesinde bir sürü yatar.*” ifadesi “*Bir sürü yatar, bir ağacın gölgesinde.*” biçiminde yeniden ifade edilemez.

Atasözleri zaman zaman içinde barındırdığı sanatlarla dilin gücünü de gösterir. Nitekim dil denen mucizenin atasözleri ve deyimlerde ayrı bir anlam, zenginlik, kıvraklık, kesinlik ve güzellik kazandığını ifade eden Yetiş (1993, XI) de böyle düşünür. “*At sahibine göre kişner; eşeği düğüne çağırılmışlar, ya odun eksik ya su demiş; güvenme varlığa, düşersin darlığa*” örneklerinde olduğu gibi pek çok mecaz, konuşmacı anlatım ve tezat halk muhayyilesinin bir ürünü olan atasözlerinde yer bulur.

Dilin etkili kullanımında ve birtakım tecrübelerin edinilmesi hususunda gelecek kuşaklara faydalı olmakla beraber özelde atasözlerinin genelde ise kalıplaşmış sözlerin zaman zaman kendi içinde çeliştiği ya da hikemî bir anlam ifade etmediği durumlar da olabilir. Bu noktada “*İyi insan lafın üstüne gelir/ iti an, çomağı hazırla; fazla mal göz çıkarmaz/azıcık aşım, kaygısız başım; harama el uzatılmaz/üzümünü ye bağını sorma*” ifadeleri birbiriyle çelişmekte aynı şekilde “*Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın; devletin malı deniz, yemeyen domuz.*” gibi atasözleri ise milletin asli değerleri ile uyuşmamaktadır.

Erzincan Yöresinde Kullanılan Atasözleri

Bölgedeki atasözü varlığı ile ilgili yapılan derlemelere bakıldığında (Albayrak 1982 ve Tombul 2014) yöreye ait atasözü niteliğindeki kullanımların oldukça fazla olduğu görülür. Bu kullanımlardan bazıları farklı coğrafyalarda dillendirilse de özellikle ağız özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bazılarının kaynağının doğrudan Erzincan bölgesi olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Herkesinki bastık olur basılır; bizimki de ceviz olur şakkılar. (Herkeşinki basdığ olur basulur, bizimki de cevüz olur şakgılar.) / İt durıy (duruyor), karnında eniği konuşıy (konuşuyor). (İt durıy, garnında enüğü gonuşıy.)/ Martta merak, aprilde terek. (Martta merak, ebrulda terek.)/ Yerindüklerim dağların başında, kınadıklarım tandırın başında. (Yeründüklerim dağların başında, gınaduhlarım tandurun başında.)/ Allah, eşşeğe boynuz vermez ki, camuşun partını deşmeye. (Allah eşşeğe buynuz vermez ki, camuşun partını deşmiye.)/ Acından ölenin mezeri yoh./ Ağır bastımı yeylik kalkar havaya.

Akıl insanları diğer canlılardan ayıran en önemli melekedir. Bu anlamda Erzincan yöresinde kullanılan atasözlerinde akıl, insana ait ayırt edici bir değer olarak değerlendirilir. Akılın yüceltildiği atasözlerinde, cehalet, ahmaklık ve delilik pek çok zaman yerilir.

Akıllı bilmediğini söylemez. (Ahıllı bilmedüğünü söylemez.)/ Akıllı işini görür, ahmak başında bekler. (Ahıllı işini görür, ahmah başında bekler.)/ Aklı olmayana Şam da şeker de birdir. (Ahlı olmayana Şam da şeker de birdür.)/ Horoz kadar akli olan, vaktinde öter. (Horoz gatden ahli olan, vahdında öter.)/ Öfke ile beraber akıl da uçup gider. (Öfgeynen barabar ahil da uçar gider.)/ Dilinin belasından aklını koru. Cahilde (n) akil (lı) olmaz, yalancıda (n) kâmil olmaz. (Cahalda ahil olmaz, yalancı da kâmil olmaz.)/ Cahilliğinin farkında olamamak, cahilin hastalığıdır./ İnsanda cehalet, öğrenme ihtiyacı durunca başlar./ Delinin mektubu okunmaz. (Delinin mektubu ohunmaz.)/ Deliyi everme, deli çoğalır. (Deliyi everme, deli çoğalur.)

Söz söyleme geleneğinin de Erzincan'da kullanılan atasözleri içinde önemli bir yeri vardır. Konuşurken haddini bilmenin, gereksiz konuşmamanın, az ve güzel söylemenin erdemi atasözlerinde muhtelif şekillerde vurgulanır.

Boşbağazı cehenneme atmışlar “odun yaş” diye bağırmiş. (Boşboğozu cehenneme atmışlar, “odun yaş” diye bağırmiş.)/ Boşboğozun ciğarası tez söner./ Boş laf karın doyurmaz. (Boş laf garın doyurmaz.)/ Çok laf yalansız, çok mal haramsız olmaz. (Çoh laf yalansuz, çoh mal heramsuz olmaz.)/ Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. (Datlı dil yılanı delüğünden çıhardur.)/ Tatlı ye, tatlı söyle. (Datlı yiyek, datlı gonuşah.)/ Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez. (Gılınç yarası geçer, dil yarası geçmez.) Kem söz, kalp akçe sahibinindir. (Kem söz, galp para sahabınindir.)

Aklı ve söz söylemenin değerini yüceltmesi yönüyle dikkat çeken atasözleri, bazen çeşitli erdemleri yücelterek bazen de kötü bir durumu olumsuzlaşarak toplum hayatına düzen vermeye çalışır. Ağır olma, kindar olmama, kendini bilme, çalışma, sabır, dostluk, kanaat ve doğruluk atasözlerinde öne çıkan değerlerin başında gelmektedir. Yine de Erzincan atasözlerinin geneline bakıldığında bir değeri aktarmaktan daha çok bir durum tespitine yönelik söylendikleri görülür.

Ağır ol ki, batman gelesin. (Ağır ol, batman gelesen.)/ Ağır taşı kimse yerinden kaldıramaz. (Ağır daşı kimse yerinden oynadamaz.)/ Aşını, eşini, işini bil./ Borç ile şarap içen, iki kere sarhoş olur./ Çalışan insan kitaptır, çalışmayanın yüzü yoktur./ Dostluk hayatın anasıdır./ Yeme ile dost olan, her gün küskülü olur./ Ayıp arayan göz güzelliği göremez./ Kırk biliyorsan, (yine) bir bilene danış./ Yazın katlanan, kışın sevinir./ Aza kanaat etmeyen, çoğu hiç bulamaz. (Aza ganeet etmeyen, çoğu bulamaz.)/ Doğrunun yardımcısı Allah'tır. (Doğrunun yardımcısı Allah'dur.)

Atasözleri üzerinden toplumun yaşantısıyla bağlantılı olarak sosyolojik bir kısım saptamalar yapmak da mümkündür. Özellikle bölge insanının inancına ve geleneklerine dair pek çok ipucu atasözlerinde yakalanabilir. Allah, cennet, ramazan, bayram, Kadir, Hızır, töre, oda dizmek gibi ifadelerin geçtiği atasözleri toplumun hayat algısına ayna tutması yönüyle de önem arz etmektedir.

Almadan vermek Allah'a mahsus./ Ana cennetin köşesidir./ Bulanda bayram, bulamayanda ramazan. (Bulanda bayram, bulmıyanda ramazan.)/ Hakk'ın işine, dağın karına karışılmaz. (Hakgın işine, dağın garına garışılmaz.)/ Her geceyi kadir bil, her gördüğün (gördüğünü) Hızır bil./ İl (el) bırakılır, töre bırakılmaz./ Kız anadan öğrenir oda dizmeyi; oğul babadan öğrenir suvak (sokak) gezmeyi. (Gız anadan örgerür oda düzmeyi, oğul babadan örgerür suvah gezmeyi.)/ Ecel geldi cihana baş ağrısı bahane. (Ecel geldi cahana, baş arğısı mahana.)/ Adaletin kestiği parmak acımaz./ Azrail gelince oğul, uşak sormaz./ Kul bunalmayınca Hızır yetişmez. (Gul buğalmıyandan Hızır imdada yetişmez.), Hakkın işine dağın karına karışılmaz. (Hakgın işine dağın garına garışılmaz.)

Bölge insanın ekonomik durumuyla bağlantılı olsa gerek fakirlik de atasözlerinde sıklıkla dile getirilen konulardandır. Fakirliğin sonuçlarına ve fakir insanın duygu durumlarına ilişkin atasözlerinde yapılan tespitler maddiyatın insan üzerindeki etkisini çeşitli açılardan görmek açısından değer taşımaktadır.

Aç ölmez gözü kararır; susuz ölmez benzi sararır (Ac ölmez benzü sararur.)/ Acından kimse ölmemiş./ Acından ölenin mezeri yoh./ Allah fukarayı sevindirmek isterse önce eşeğini yitirtir, sonra buldurur. (Allah fıkgareyi sevündürmek isterse önce eşşegini gaybeder, sorna da buldurur.)/ Dilden gelen elden gelse her fukara padişah olurdu. (Dilden gelen elden gelse fıkgarelerin hepsi padişah olurdu.)/ Eksiksiz ev, yoksulsuz köy olmaz. (Esgüksüz ev, yohsulsuz köv olmaz.)/ İki çıplak bir hamama yakışır. (İki çılpah bir hamama yahuşur.)/ Reşberin garnını yarmışlar gelecek sene çıhmış./ Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır. (Zengün arabasını dağdan aşurdur, fukgare düz ovada yolunu şaşurdur.)

Kadın algısı da atasözlerinde belirgin biçimde öne çıkar. İncelen atasözlerinde kadın genellikle annelik, çocuk yetiştirme, ev hizmetlerini yerine getirme görevleriyle sivrilir.

Atasözlerine bakıldığında kadının geleneksel rollerini koruduğunu ve yer yer de aşağılandığını tespit etmek güç değildir.

Hanım getir bey doğura. (Hanım getir beg doğura)/ Hanım var ki arpa unundan aş eder, hanım da var ki buğday ununu termaş eder. (Hanım var ki arpa unundan aş eder, hanım da var ki buğda ununu termaş eder.)/ Hatan kızım, hatan kızım, öğlene kadar yatan kızım; öğlenden sonra batman eğirip, batman dokuyan kızım. (Hatan gızım, hatan gızım, övleye çek yatan gızım; övleden sonra batman eğirip, batman tohuyan gızım)/ Varlığını karına bildirme müflis eder; yokluğunu bildirme rezil eder. (Varlığıy gara büldürme müflis eder, yohluğu büldürme rezil eder.)/ Yağmurdan sonra ekilen darıdan, erinden sonra kalkan karıdan hayır gelmez./ İki karı (kadın) birbirine umutlanmış; eti çengelde kurtlanmış. (Gaynana geline mutlanmış, çengelde et gurtlanmış)/ Bir karı pir karı, üç karı hiç karı. (Bi garı pir garı, üç garı heç garı.)/ Bir kız yerine, ya da yerin dibine. (Bi gız ya yerine ya da yerin dibine.)/ Bizim gelin kilim getirdi; kendi getirdi, kendi oturdu. (Bizim gelin kilim getürdü, gendi getürdü gendi oturdu.)/ Nakışın yanlışı ile avradın oynaşı belli olmaz. (Nahışın yannışın avradın oynaşı belli olmaz.)/ Elinin hamuruyla erkek işine karişma. (Eliy hamuruyunan erkeg işine garişma.)/ Kancık yalanmadan erkek dolanmaz. (Gancığ it guyrüh sallamasa erkeg it arhasından getmez.)/ Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya. (Gızı gendi göynüne birahursan ya davulcuya varur ya zurnacıya.)/ Kızını dövmeleyen dizini döver. (Gızını dögmilyen dizini döver.)/ Kızın var, sizin var. (Gızın var mı, sizin var.)/

Kadın gibi atasözlerinde olumsuz özellikleri ile beliren diğer karakterler ise evlat ve kardeştir. Eserlerde kardeş ve evlada dair bir iki istisna haricinde olumlu anlamda söylenmiş atasözlerine rastlamak oldukça güçtür.

Düşük oğul eline, minnet eyle geline. (Düşük oğul eline, minnet eyle geline.)/ Küçükken balam oğul; büyüyende belam oğul. (Küçükken balam oğul, büyüyende belam oğul.)/ On paralık babadan beş paralık oğul olur. (On paralıh babadan, beş paralıh oğul olur.)/ Baba oğula bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş. (Baba oğula bi bağ üzümü bağışlamış, oğul babasına bi salhum üzümü giymemiş.)/ Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı. (Yaza çıhartduh danayı, beğenmez oldu anayı.)/ Karın kardaştan ileri. (Garın gardaşdan ireli.)/ Bacı bacıyı sevse yerine varmaz, kardeş de kardeşini sevse karısını almaz. (Bacı bacıyı sevse yerine varmaz, gardaş da gardaşını sevse garısını almaz.)/ Ayı gardaş, gurt gardaş, gine gardaş gine gardaş.

Atasözlerinde aile bireyleri üzerinden yansıtılan olumsuz düşünce aile dışından bireylere yönelik olarak da sergilenir. Elin güvenilmez olduğu sürekli olarak telkin edilir. İtiyathı

davranmak adına yerinde olan bu düşünce güvene dayalı ilişkilerin tesisi açısından ise sıkıntı yaratabilir.

Elin iyisi, itin dayısı olmaz. (Elin eyisi, itin dayısı olmaz.)/ Elin önü ile selin önü alınmaz. (Elin önüynen, selin önü alınmaz.)/ El sözü ile pancar lapası yenmez. (El sözüynen pancar lapası yenmez.) /Eğilip su içme el variken, yalnız yola çıkma el variken. (Egili su içme el variken, yalovuz yola çıhma el variken.)/ Eve çalışanın yüzü ağarır, ele çalışanın gözü ağarır./ El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu değirmen taşı sanır. (El yumruğu yemiyen, gendi yumruğunu balyoz zannedermiş.)/ Elden gelen övün olmaz, o da vaktinde bulunmaz. (Elden gelen övün olmaz, o da vahdında gelmez.)/ Elin ağzı torba değil ki büzesin. (Elin ağzı torba devül ki büzesen.)/ El yarası duvar deliği (El yarası, duvar delüğü)/ Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı kız görünür. (Gomşunun tavuğu gomşuya gaz, garısı gız görünür.)

Erzincan atasözlerinde dikkat çeken bir diğer özellik ise at, eşek, horoz, inek, köpek, kurt, kuş, kuzu, öküz, tilki gibi hayvanlar üzerinden söylenen cümlelerdir. Bu hayvanlar içinde sıklık açısından bilhassa atın ve kurdun önemli bir yeri vardır. Atasözlerinde bu hayvanların sıklıkla yer bulması kadim zamanlarda hayatın bir parçası olma özelliğinden kaynaklanmaktadır.

At kaçtı, palan düştü. (At gaçtı, palan düşdü.)/ Atına bakan, arkasına bakmaz. (Atına bahan, götüne (dönüp arkasına) bahmaz/ Atlı oynar, yiğit öğünür; kılıç keser, kol öğünür./ Atlı sığmış, itli sıgmamış./ Atlar tepişir, arada eşekler ezilir. (Atlar tepüşür, arada eşekler gider.)/ Boş torbaya at gelmez./ Ortak atın beli kırıktır. (Ortah atın beli gırnh olur.)/ El, elin eşeğini türkü çağırarak arar. (El elin danasını türkü çağırarah arar.)/ Horoz kadar akli olan vaktinde öter. (Horoz gatden ahli olan vahdında öter.) /Koyunun kuyruğu kendine yük değildir (Goyunun guyruğu gendine yük olmaz.)/ İnek almıyor, dana emmiyor. (İneg almıy, dana emmiy.)/ Merekte yatan kedinin ömrü uzun olur./ Koçluk kuzu, koz önünde belli (dir) olur./ İtten kuzu doğmaz. (İtten guzu doğmaz.)/ Kurt bunalır ahıra düşer, insan bunalır insana düşer. (Gurt bunalur ahura düşer, insan bunalur insana düşer.)/ Kurt dumanlı günde avlanır. (Gurt dumannı günde avlanur.)/ Kurt gelmiş sürüye, vay gelmiş biriye (birine). (Gurt dalmış sürüye, vay geldi biriye.)/ Kurtlar kocayınca itler üreğen olur(lar.) (Gurtlar gociyandan itler üregen olur./ Kuş ki kuş, barhanasıyla uçar. (Guş ki guş, barhanasıynan uçar.)/ Kuş kanadıyla, er atıyla. (Kuş ganadıynan, er atıynan.)/ Öküzü kaşkasından döğerler./ Yorgun öküze “ho” manadır. (Yorgün öküze “ho” mahanadur.)/ Öküzüm büyük olsun da çifte gitmesin. (Öküzüm böyüg olsun da çüte getmesin.)

Halkın tabiatla ilişkisi ve bu ilişki yoluyla edinmiş olduğu tecrübeye dayalı bilgi de Erzincan yöresinde kullanılan atasözlerine yansır. Şifalı bitkiler, mevsimlere göre yapılması doğru olan veya olmayan davranışlar atasözlerinde açık biçimde dile getirilir.

Dağ meyvesi acı da olsa derde dermandır. (Dağ meyvası acı da olsa derde dermandur.)/ Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden. (Gorh ebrulun beşinden, öküzü ayırur eşinden.)/ Mart ayı, dert ayı. (Mard ayı derd ayı.)/ Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır. (Mart kapıdan bahdurur, gazma, kürek yahdurur.)/ Yazın yaşa kışın taşa basma. (Yazın yaşa gışın taşa basma.)/ Yedi dağa (yağar), bir bağa (yağar). (Yeddi dağa, bi bağa)

Deyim

Geçmişte ıstılah ve tabir adlarıyla da bilinen ve Elçin tarafından “*Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler (Elçin 2005, 642)*” biçiminde tarif edilen deyimler, bir milletin medeniyet algısını, kültürünü, değerlerini, dil zevkini göstermesi açısından önemlidir. Atasözleri gibi kalıplaşmış sözler olarak değerlendirilebilecek deyimler genellikle “*aşka düşmek, buz bağlamak, bir yastığa baş koymak, gönlünü hoş etmek, göz nuru dökmek, içini kemirmek, kalbe dokunmak, sözünü yemek*” örneklerinde olduğu gibi masterla biter. Tabii burada “*beynamaz övrü, kaçın kurası, ağır ol, anasının gözü, taş bebek gibi; beğenmeyen küçük kızını vermesin, adı çıkmış dokuza, inmez sekize; yumurtadan daha dün çıkmış; ne ölüye ağlar ne diriye güler.*” gibi master hâli dışında kalıplaşan yahut cümle hâlinde teşekkül eden kullanımları unutmamak gerekir.

Özellikle deyimlerin cümle hâlindeki kullanımları atasözleri ile karıştırılmaktadır. Burada deyimlerin amacının atasözleri gibi nasihat vermek olmadığını unutmamak gerekir. Altaylı'nın (2010, 131) da belirttiği gibi atasözlerinin asıl amacı nasihat etmek, yol göstermek ve ibret alınması gereken gerçekleri bütün çıplaklığı ile göstermekken, deyimlerin amacı bir anlayışı özel bir kalıp içinde veya ruhu cezbeden bir dille insanlara ulaştırmaktır. Aksoy ise (1988, 142) deyimler ile atasözlerinin farkını anlatırken deyimlerin atasözleri gibi düstur niteliğinde söz olmadıklarını dile getirmektedir. Aksoy'un bakışıyla örnek vermek gerekirse “*Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.*” ifadesi genel bir kural niteliğindedir ve insanlara ölümün hakikat olduğu gerçeğini hatırlatır, bu nedenle de bir atasözüdür. Aynı şekilde “*Dünya malı dünyada kalır.*” ifadesi de genel bir kural niteliği taşır ve insanlara dünyanın geçiciliğini, maddi birtakım unsurların ahiret hayatına taşınamayacağını anlatarak bir gerçeğe işaret eder. Ancak “*En akıllısı değirmende yoğurt öğütüyor.*” ya da “*Ne kızı veriyor ne dünürü küstürüyor.*” ifadelerine bakıldığında durum farklılık arz eder. Zira cümleler düstur özelliği taşımamakta, herhangi bir şekilde nasihat içermemektedir. Her iki cümlenin de yalnızca durumu betimlemek için söylenmiş bir cümle olduğu görülmektedir.

Deyimler aynı zamanda sanatsal söyleyişlerdir. Yapısında bulundurduğu mecazlarla, tekrarlarla, gelişmiş benzetmelerle, ses oyunları ile dilin gücünü ortaya koyan deyimler, dilin ne denli işlenmiş olduğunu da bir anlamda belirtmektedir. “*Besledik büyüttük danayı, tanımaz oldu anayı; anca beraber kanca beraber; doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı; saldım çayıra, Mevla kayıra; bilir bilmez; söz bir, Allah bir; kuş beyinli; saçını süpürge etmek; ser verip sır vermemek*” gibi kalıplaşmış sözler yalnızca anlam olarak değil şekil açısından da bir estetiğe işaret etmektedir.

Deyimlerin hepsi için söylemek mümkün olmasa da önemli bir kısmı Pala'nın (2005, 7) söyleyişi ile bir öyküye, efsaneye ve vakaya dayanmaktadır. “*Abayı yakmak, afyonu patlamak, ağzına tükürmek, Ali kıran baş kesen, bel bağlamak, çizmeyi aşmak, dolap çevirmek, hapyutmak, ipe un sermek, turnayı gözünden vurmak, vermeyince Mabut*” gibi deyimlerin hepsinin bir hikâyesi vardır. Bugün gerek yetişkin gerekse çocuk edebiyatı çerçevesinde doğrudan deyimlerin hikâyelerini anlatan eserler kaleme alınmıştır.

Erzincan Yöresinde Kullanılan Deyimler

Yörede kullanılan deyimler içerik itibarıyla ülkenin genelinde kullanılan deyimlerle benzerlik göstermektedir. Toplum yaşayışının bir nevi özeti olan bu dil malzemeleri doğumdan ölüme hayatın bütün safhalarında kullanılmıştır. Bu nedenle onlarla ilgili sınırları belirli bir tasnif yapmak güçtür.

Erzincan yöresinde kullanılan deyimlerle ilgili dikkat çeken ilk husus tıpkı atasözlerinde olduğu gibi akıl ekseninde pek çok ifadenin halkın muhayyilesinde çeşitli biçimlerde yaşıyor olmasıdır. Bu durum aklın toplum nezdinde önemli bir değer olarak görülmesinden ve akılla ilgili ülke sahinde kullanılan pek çok deyim aynı zamanda Erzincan yöresinde de kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

akla yakın olmak (ahla yakın olmah); akli almamak (ahlı almamah); akli başına gelmek (ahlı başına gelmek); akli çatallanmak (ahlı çatallanmah); akli defter olmak (ahlı defter olmah); akli durmak (ahlı durmah); akli kendine yar değil (ahlı gendine yar degül); akli sonradan gelmek (ahlına sornadan gelmek); akli yatmak (ahlına yatmah); ahlı tarlanmah; zihin açıklığı (zehir açuhluğu); zihnini yormak (zahnini yormah)

Erzincan yöresinde kullanılan deyimlerle ilgili frekans olarak dikkat çeken diğer bir husus ise fiziki betimlemelerin çok fazla oluşudur. İnsanların yüz ifadelerine, kulaklarına, burunlarına, kilo durumlarına, boylarına, ten renklerine bakılarak deyimler yoluyla bir güzellik ve çirkinlik algısı oluşturulduğu söylenebilir.

avurtları çökmek; annı takış; gözleri içine batmış; harman ağız küvle burun; asık suratlı (asuh suratlı); bacak kadar (bacah gatden); bastıbacak (basdıbacah); beli bükülmek; beti benzi solmak (beti benzi solmah); bezükmüş gözlü; bir deri bir kemik kalmak (bi deri bi gemük galmah); çatuh başlı; çırpı gihin; dal kimin; dıviz olmah; dölcek gafalı; düylek gafalı; enük sıfatlı; ekşi surat (eşgi surat); eşek kadar (eşsek gatden); evelik suratlı;

kaburgaları sayılmak (gaburgaları sahilmay); kalem kaşlı (galem gaşlı); karnı karnına geçmiş (garnı garnına geçmiş); karpuz gibi (garbuz gibin); kazma dişli (gazma dişli); kazık kadar (gazuh gatden); gedük dişli; kıl gibi (gıl gibin); gılık gibin olmah; gırdovuc olmah; gogoş burunlu (goggoş burunnu); gömgök kesilmek; (Götten bacaklı) götten bacahlı; hokka gibin; hombul oğlan; kemçük suratlı; kemçüg ağızlı; kete yüzlü; kösövü kesilmek; lopbig et kesilmek; marsık gibi olmak (marsih gibin olmah); mühür gözlü (möhür gözlü); rapata suratlı; servi boylu (selvü boylu); sırık gibi olmak (sırık gibin olmah); sıırım gibi (sırım gibin); solucan gibi (soğulcan gibin); söve yüzlü; tığ gibi (tığ gibin); tuluh gibin olmah; zebellah gibi (zebellah gibin)

Fiziki betimlemeler kadar frekans olarak deyimlerde tekrar eden önemli bir özellik de söz söylemeye ilişkin yapılan tespitlerdir. Sözüün toplumun türlü kesimlerince nasıl söylendiği ve mahiyetinin ne olduğu Erzincan yöresinde kullanılan pek çok deyimde dile getirilmeye çalışılmıştır.

ağu gibi; ağzı garalı; ağzına poşa degenegi deymek; ağzından burnundan dökmek (ağzından burnundan tökmek); ağzını hayıra, gıçını bayıra aç (ağziy heyre, götiy bayra aç); alttan üstten gonuşmah; ballandıra ballandıra anlatmak (ballandura ballandura annatmah); bir ayak üstünde bin yalan söylemek (bi ayağının üstünde gırh yalan uydurmah); bi çüt sözü galmah; bire bin katmak (bire bin gatmah); boşboğazlık etmek (boşboğozluk etmek); devamsuzluğ etmek; dili bir karış (dili bi garış); diline sağız etmek; dili sigilli olmah; karnından konuşmak (garnından gonuşmah); her tarladan bi kesek; herze yemek; laf söyledi bal kabağı, duymasın sakız kabağı (laf söledi bal gabağı, duymasın sağız gabağı); laklak etmek (lahlah etmek); lallik kesilmek; lambur lambur etmek; lolo ohumah; nutuk atmak (nutuğ atmah); sapur supur gonuşmah; sövüp saymak (sögüp saymah); söylemediğini bırakmamak (sölemediğini biraahmamah); söz tessahlamah; sözüne itinmek; taksitle konuşmak (taksitnen gonuşmah); tok sözlü olmak (toh sözlü olmah); tostosun hekâtını annatmah; yerli yersiz konuşmak (yerli yersiz gonuşmah)

Söz söyleme ile bağlantılı diğer bir durum ise Erzincan yöresinde kalıplaşmış biçimde kullanılan sevgi sözcükleridir. İçtenliğin yansıması olan bu sözcükler genellikle yaşça küçük kimseler için kullanılmaktadır.

Ada yassir olum, ağziy içini yeyim, anam babam, ciğerimin köşesi (ciğerimin köşesi), öğünde ölüm

Deyimler başlangıçta da ifade edildiği gibi toplumun ta kendisidir ve deyimlerde topluma dair pek motifi bulmak mümkündür. Bu anlamda Erzincan insanın inançları da deyimlere yansımıştır.

Allah'a havale etmek (Allah'a hevale etmek); Allah bana ben de sana (Allah baha, ben saha); Allah başından yağdursun; Allah daim etsin (Allah dayım etsin); Allah gani gani rahmet etsin; Allah taksiratını affetsin (Allah

tahsiratını affetsin); abdestinde namazında olmak (epdesinde namazında olmak); eşek cenneti (eşşek cenneti); kırklara karışmak (gırlara garişmah); kıyamete kalmak (giyamete galmah); haram yemek (heram yemek); hatim indirmek (hatim yendürmek); ifdar surfası; rahmet okumak (rehmet ohumah); misaf çarpsın ki;

İnanç bağlantılı deyimler gözden geçirildiğinde dua mahiyetli pek çok deyim Erzincan yöresinde kullanıldığı görülür. Bunun tersi biçimde dua kadar çok olmasa da deyimlerde yer yer kargış öğelerine de rastlamak mümkündür.

Baba yiyesen; babanın topunu ye; çenen tutulssun (çehen dutula); gorunda yatamamah; haram, itgan olmah; yüzün töküle

Deyimler toplumun geleneklerine, düğünlerine, nişan törenlerine, aile algısına da ışık tutmaktadır.

hatire getmek; aşık oynamak (aşşuğ oynamah); başgöz etmek; başı bağlı olmak (başı bağlı olmah); çüte çubuğa garişmah; düğününde kalburla su taşımak (düğününde halburunan su daşımah), dünür gitmek (düğür getmek); ere varmak (ere varmah); garılığ etmek, kırkı çıkmak (gırhı çıhmah); gırhlanmah; iç güveyi girmek (işgövü girmek); toy düğün etmek

Gelenekle bağlantılı düşünülebilecek bir diğer durum ise deyimlerde yemek kültürünün ya da yemek kültürü ile bağlantılı davranışların sıklıkla zikredilmesidir.

hamur küntlemek, bi gıt, çiçek başı otlamah; dakgırık kesilmek; davşan ganı; gayasa bağlamah; gicirig olmah; gıgof etmek; kıtlama çay (gıtlama çay); hasıl etmek; hamuru eşgıtmek; kırkıra gelmek; kısgıt olmah; kıtır olmah

Öyle ki deyimlerde yalnızca yiyeceklere ait özellikler zikredilmez, bu yiyecekleri yiyenlerin olumlu-olumsuz bazen fiziksel bazen de nefsanî özelliklerden de söz edilmektedir.

boğazı kütülemek (boğozu kütülemek); boğıza şiş aha; boğozunu sevmek; dibine darı ekmek; elma cevüz; dert boğoz; fis çıhmah; garnı tıranka gibin olmah; garnı tıstımbıl olmah; kıtlıktan çıkmış gibi yemek (gıtlıhdan çıhmış gibin yemek); gözlere bağhyacam; herkeş müsüründen yesin; işkembesini şişirmek (işgembeyü şişirmek)

Çevre şartları, toplumdaki insanların uğraş alanları, tabiatla mücadele çabaları da deyimlerin içeriğini şekillendirir. Aşağıdaki gibi pek çok deyim yörede yaşayan insanın ne ile meşgul olduğunu, tabiatla ilişkisini hangi doğrultuda sürdürdüğünü net olarak gösterir.

harh çıkartmak; hozan olmah; ayam bozdu; bel bellemek, çifte gitmek (çüte getmek); dabağ almah; dıcık atmah; dırmıh çekmek; döle binmek; düğüm gibin; eleg altı; fincig atmah; garıh yapmah; gem sürmek; gevar çevürmek; gevüş getürmek; koç katımı (goç gatımı); gurka çıhmah; herg etmek; haseg olmah; kelgürden geçirmek; lövlez düşürmek; malamucur

olmah; massayı gemin üsdüne goymah; megil etmek; nişan vermek; sirpot etmek

Kişinin tabiatla ilişkisini gösteren diğer bir durum ise deyimlerde kullanılan zaman ifadeleridir. Kişinin hem tabiat karşısında alacağı tedbirleri hesap etmesi yönüyle önem arz eden bu ifadeler çok somut bir ana işaret etmese farklı ve değerlidir.

Ahşamın darı; ferdası gün; karanlığa kalmak (garannuğa galmah); gış uzun, gıyamet uzun; kocakarı soğuğu; gocagarı fırtınası; gün ağarmak (gün ağarmah); gün battı; hollik yattı; gün tikilmesi; hava kararmak (hava garamah); ortalık ağarmak (ortalığ ağarmah); sabahın körü (sabahın koru); sabağısı; saati saatine (seeti seetine)

Kişinin ekonomik durumu ile ilgili de Erzincan yöresinde pek çok deyim kullanılmaktadır. Bu deyimlerin ekseriyeti fakirlikle ilgilidir.

Baldan poha batmah; bey ile bacanak (begnen bacannah); belini doğrultmamak (belini doğruldammah), bir eli yağda bir eli balda olmak (bi eli yağda bi eli balda olmah); dabanu yaruh; darda kalmak (darda galmah); ekmeğ atlı biz yayan; ekmeğe katık yapmak (ekmegine gatiğ etmek); eli darda olmak (eli darda olmah); eli genişlemek (eli geniş çihmah); karın doyurmak (garın doyurmah); kıt kanaat geçinmek (gıt ganeet geçinmek); hali vakti yerinde olmak (halı vahdı yerinde olmah); medine fikgaresi gibin; meteliğe kurşun atmak (meteliğe gurşun atmah); rızih meselesi; sadakaya muhtaç olmak (sadahaya möhtac olmah); suların bi harğa ahması; tilloz bayrağını çekmek; zebun düşmek

Bölgedeki sosyo kültürel yapının özellikleri de deyimlere yansımıştır. Toplum içinde insanların birbirleriyle ilgili algıları birçok zaman olumsuz olarak dillendirilmiştir. Tabii bu olumsuzluğun ironik bir tarafı da vardır.

Alavere dalavere Kürt Memmet nöbete; Allah'ın kırosu; Cingenleşmek (Cingenneşmek); Cingennig etmek; dört keçeli Kürt gibin; Kürt çalıyor, Çingen oynuyor (Kürt çaly, Çingen oynıy); Kürt gibi yiyip içip çarıkları gözlemek (Kürt gibin yeyip içip çaruhlarını gözlemek); naçar galduh, Kürd'e varduh; Poşa eşşeginden uslu olmah

Deyimlerde çok az da olsa görülen bu olumsuzluk ve ironik bakış, kişiler arası ilişkiler söz konusu olduğunda ise daha belirginleşmektedir. Hakarete varan olumsuz göndermeler genellikle bir benzetmeye konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında olumlu bir değerden mahrum olma da olumsuz göndermeler yapmanın bir başka nedenidir.

hızanlık etmek; hızan'ın gavazanı; adam otarmah; ağlazlıh etmek; analar beleşini çapuda sarmamış; cıfıdın enüğü; cıngırahlı yılan; domuz gibi (dounz kibin); endek döndek; engerek tiken; farfara fillik; fışğı diden; gevur dinni; kuş beyinli (guş beyinni); ırzı kırık (ırzı gırıh); piç kurusu (pic gurusu); südsüz olmah; şeddeli eşşek; Şam şeytanı; Şıhbızını

SONUÇ

Erzincan'da kullanılan deyim ve atasözlerinin irdelenmeye çalışıldığı bu bölümde atasözü ve deyimlerde aklın ve birtakım değerlerin yüceltildiği, toplumun yaşayışı ile bağlantılı olarak insanların yeme içme alışkanlıklarından inançlarına, düğünlerinden aile içi ilişkilerine varana dek akla gelebilecek her konunun dile getirildiği görülmüştür. Ayrıca bölgede kullanılan bu deyim ve atasözlerinin olumlu yönlendirmeler yapmakla birlikte olumsuz yönlendirmeler de yapabileceği, içerik olarak zaman zaman sorgulanması gereken bu kalıplaşmış öğelerin, dilsel açıdan ise oldukça önemli ve estetik bir malzeme sunduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1996). Türkçenin Sözvarlığı. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, Deyimler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 131-166.
- Altaylı, S. (2010). Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar. Karadeniz Araştırmaları, 25, 125-134.
- Çotuksöken, Y. (1994). Deyimlerimiz. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Elçin, Ş. (2005). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2009). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erol, Ç. (2007). Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahan, L. (2006). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2002). Üniversiteler İçin Türk Dili. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Pala, İ. (2005). İki Dirhem Bir Çekirdek. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tombul, M. (2014). Erzincan Yöresi Atasözleri. Erzincan: Erzincan Valiliği Kültür Yayınları.
- Tombul, M. (2014). Erzincan Yöresi Deyimleri. Erzincan: Erzincan Valiliği Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wray, A. (2002). Formulaic Language and the Lexicon. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yetiş, K. (1993). Türkçenin Nakışları: Atasözleri-Deyimler-Tekerlemeler-Bilmeceler. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

7. BİLMECELER

Riddles

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Uludağ

Bilmeceler tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ ve güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler, bir takım eğlence, lügaz, muamma ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca ondan halli istenen “bil bakalım” veya “ol nedir ki” ifadelerinin bir bakıma geniş tarifidir. (Elçin, 1986: 607)

Akla gelebilecek hemen her şeyin adını söylemeden, bazı niteliklerini soru şeklinde içine alan ve daha çok manzum olarak düzenlenmiş, onun ne olduğunu üstü kapalı bir şekilde dinleyene veya okuyana bırakan sorular diye tarif edebileceğimiz bilmeceler halk edebiyatımızın mahsulüdürler. (Bayraktar, 1994: 13)

Diğer anonim türlerinde olduğu gibi bilmece türünün de çok eski zamanlara dayanan bir geçmişi vardır. Yazılı hale getirilmedikleri için zaman itibariyle eski bilmecelerle bugünkü bilmeceler arasında bir bağlantı kurmak oldukça zordur. Dilimizde yaşayan bilmeceler ise hiç şüphe yok ki bu eski bilmecelerin mantığı ile türemiştir.

Bilmece, genel isminin yanında; ‘tanıtmaca, atlı mesel, atlı hekat, tanımalı hekat, bilmeli matul, macal, metal gibi’ tabirlerle de anılmaktadır.

Bilmeceler, hoşça vakit geçirmek için çocuklar ve büyükler arasında tertiplenen bir oyun olarak nitelendirilse bile bunlar daha çok zeka oyunu, insanı düşünceye sevk eden bir gelenek, ezberini, kelime hazinesini artıran ve insanı, eşyanın özellikleri üzerinde düşünmeye sevk eden halk edebiyatımızın mahsulleridirler.

Erzincan’da bimecenin söyleniş biçimi olarak “Hekat” kelimesi kullanılır. Hekatın 2 şekli vardır; “Tanımalı hekat” ve “Dinlemeli hekat”. Tanımalı hekat bilmece olarak, dinlemeli hekat ise bildiğimiz hikâye karşılığıdır. Bilmecelerin belli söyleyicileri yoktur. Genellikle kadınların tekelindedir (Kara, 1979).

Erzincan’da çok sık olarak söylenen bilmecelerden bazıları şunlardır:

Açıldı sandık, döküldü fındık. (Keçi ve Pisiği)

Ağır açık alamet, dibi kızıl kıyamet, yaş koydum kuru çıktı, Sallualâ Muhammet. (Tandır-Ekmek)

Ağır taşı silktim, çakıl taşı döktüm. (Ay ve Yıldızlar)

Ağzından yer, gözünden döker. (El makinası)

Aha mısın, vaha mısın? Katmer katmer kaha mısın? Sebte sırık, sırma bıyık, yeni yetişen isbaha mısın? (Soğan)

Ahı geldi mahı geldi, dümdüz meydanı geldi, mermer sultanı geldi, sonunda bir Arap geldi, hepsini sildi süpürdü. (Sini altlığı-Sini-Ekmek-Yemek-Su-Kahve)

Ak sakallı dedeler, elleri gel gel eder, ayakları çabalar. (Dokuma tezgahı)

Alaca bulaca, attım yamaca. (Heybe)

Alan giymez, giyen bilmez. (Kefen)

Alçacık boylu, kadife donlu. (Patlıcan)

Aldır abası, yeşildir küpesi, bunu tanımayan eşşek sıpası. (Soğan)

Allah yapar yapısını, kullar açar kapısını. (Karpuz)

Allah'ın emrinde, kulların feylinde, altı ayağı var, kuyruğu belinde. (Terazi)

Allahu Ekber deresinden, bir kıl bitmiş arasından, porsumuş porsumuş çıkmış, iman onun arasından. (Buğday-Başak)

Altı camuş yüz keçiyi, hoca beş öğün minareye çıkarır indirir. (Ayakkabı)

Altı deri, üstü deri yedi adamdan ileri. (Körük)

Altı perçin, üstü perçin. İçinde şah güvercin. (Göz)

Altın araba, gümüş tekerlek, gider ekerek, gelir sekerek, fındık ekerek, pamuk dökerek. (Ay-güneş-dolu-kar)

Arabadan atladı, şalvarı patladı. (Domates)

Attım tekerlendi, kestim şekerlendi, balınan badem, bir güzel adem. (Kavun)

Ayakları su içer, üstünden gelen geçer. (Köprü)

Azeden aze, güllerden taze, sedef parmak, gümüş tırnak; sen bu güzelin neresinden öpersin? (Fare)

Baba der başım, ana der belim, çocuklar der her yanıam. (Direk-Harmı-Mertek)

Bacada batman, kapıda kotman, dağda dileyman, suda Süleyman. (Loğ-Köpek-Geyik-Balık)

Bacadan baktım anam top oynıyı. (Hamur küntlemek)

Bacadan baktım annem bir sele başak yuyıyı. (Kaşık)

Bacadan baktım, elimi takdım. (Yayık)

Bacadan düşdüm mereğe, anlım değdi direğe. O nasıl molladır ki, elin attı küreğe. (Ay Işığı)

Bağlarsın gider, çözersin durur. (Ayakkabı)

Başı yeşil emir değil, sırtı kara kömür değil, içi beyaz peynir değil. (Turp)

Beli eğilir, yamaca dizilir. (Tüfek)

Ben giderim o gider, arkam sıra tin, tin eder. (Baston)

Ben giderim o gider, ben dururum o durur. (Gölge)

Ben giderim o gider, önüm sıra tin tin eder. (Sakal)

Benim bir kutum var, içinde iki türlü otum var. (Yumurta)

Benim bir şeyim var, dağı taşı dolasın gelir, ağzı açık kalır. (Çarık-Ayakkabı)

Benim bir şeyim var, kırk gözü var (Çarık)

Beş kardeş bir kuyu işler. (Çorap şişi)

Beş kardeş birbirini kovalar. (Tığ-Şiş)

Beş kardeş birbirinin yükünü alarak tepeye çıkar. (Çorap-Tığ)

Bıdılgım vıy vıy. (Dadaş diken)

Bıdılgım bin gözlü. (Tükürük)

Bir ağacı oymuşlar, içine dünyayı koymuşlar. (Radyo)

Bir köprüden üç can geçti. Biri baktı, bastı geçti. Biri, baktı, basmadı geçti. Biri de ne baktı ne bastı geçti. (Anne-Kucağındaki ve karnındaki çocuk)

Bir kuru kafa, attım ırafa. içi tatlı maymun suratlı. (Nar)

Bir kuş geldi, ah dedi, vah dedi. Bu dünyada üç şey yok dedi. (Ölüme çare-Denize köprü veya göğe katır kulunulamaz)

Bir kuş gelir Eğin'den, selam alır beğinden. O nasıl bir kuştur ki, yem yer göbeğinden. (Değirmen)

Bir küçücük kındıra, beğleri attan indire. (İdrar)

Bir küçük fil taşı, dolandır dağı taşı. (Göz)

Bir küçük min taşı, dolaşır dağı taşı. (Göz)

Bir salkım üzüm bir evi doldurur. (Lamba-Işık)

Bir sinide iki tavuk, biri sıcak biri soğuk. (Ay-Güneş)

Bir tabak şeker, dünyayı eker. (Yıldız)

Bir taş attım elmaya, elma dalda kalmaya, öyle bir silah kuşandım ki, değme yiğit almıya. (Nikah)

Bitmezi kuzlamaza yüklemişler, anlamazın bacasından geçirmişler. (Tuz-Katır-Lal adam)

Biz biz, bizidik, yüzbin tane kızidik, gece oldu dizildik, gündüz oldu silindik. (Yıldızlar)

Biz biziz, üç kardeşiz, kimimiz havayı, kimimiz deryayı, kimimiz karayı gezeriz. (Cemreler)

Biz, biz bizidik, otuz iki kızıldık, ezildik, büzüldük, bir sıraya düzüldük. (Diş)

Bodik kaşık, duvara yapışık. (Kulak-küpe)

Bu kişi nasıl kişi? Hayırdır bunun işi. Kendisi erkek ama, böğründen biter dişi. (Adem-Havva)

Buradan vurdum hızınan, on iki yıldızınan. Atmaca doğan gibi, acısı soğan gibi.
(Yıldırım)

Canlı kaçar, cansız kovalar. (At arabası)

Cıngır, mıngır tas, birin kaldır, birin bas, cıngıl oğlu hasta, canı kafeste. (Saat)

Çakırman'dan ay doğar, aşık aşığı boğar, annesi kız iken, kızından oğlan doğar. (Gül ile tomurcuk)

Çarşıdan alınmaz, mendile koyulmaz, tadına doyumaz. (Uyku)

Çın çın hamam, kubbesi tamam, bir gelin aldım babası imam. (Saat)

Çıp çıp çimer, kazığa biner. (Tehne-Bulaşık bezi)

Çimer çimer, çiviye biner. (Elbezi)

Dağ başında amir idim, yeşil başlı memur idim, felek beni şaşırdı, ahırlara düşürdü.
(Sakkovul-Ahır süpürgesi)

Dağdan gelir, taştan gelir, eğerlenmiş arslan gelir. (Sel)

Dağdan akıttım, büke sıkıttım. (Para ve kese)

Dağdan gelir adam ile, ağız dili yok, konuşur adam ile. (Mektup)

Dağdan gelir arpacuk, ayakları çarpacuk. (Arı)

Dağdan gelir dağ gibi, kolları budak gibi, eğilir su içmeğe, bağırır oğlak gibi. (Kanı arabası)

Dağdan gelir seke seke, kuru üzüm döke döke. (Keçi)

Dağdan gelir taştan gelir, başı püsküllü eniştem gelir. (Işkın)

Dam altında teke bağlı, boynuzları köke bağlı. (Kabak)

Dam üstünde dana oynar. (Dolu)

Dedim deve, girmez eve, kes boynunu, girsin eve. (Ambar)

Değirmende tuzsuz pağaç, dürttüm ağaç, düştü pağaç. (Bal-Petek)

Derenin o yüzü, bu yüzü, İçinde geyik izi. (Kitap)

Deryada bir kavak, dalsız budaksız, üstüne bir kuş konmuş dilsiz damaksız. Ben o kuşu vururum, topsuz tüfeksiz. (Gönül)

Dışı katık, içi kütük. (Zeytin)

Dışı kazan karası, içi peynir mayası. (Kestane)

Dışı yeşil içi al valalar, içindeki çifte çifte balalar, akıllılar tanıyan bülleler, akılsızlar şaşırılar kalalar (Akılsızlar kazık ola kalalar). (Karpuz)

Dik durur otlar. (Cevap Kendisi)

Doksan dokuz cemaat, iki müezzin, bir imam. (Tesbih)

Dolana dolana çıkar, bağıra bağıra iner. (Minare-Hoca)

Dört asma, dört basma, iki dikme, bir sallama. (İnek Kuyruğu-Ayakları, Memesi, Boynuzu)

Dört ayaklı, kıça meraklı. (Sandalye)

Dört kardaş bir kuyuya taş atar. (İnek ve Memesi)

Dumanı tüter, istersen gider. Balık değildir, denizde yüzer. (Gemi)

Duvar dibi çör, çöp, iki serçenin gözü dört, orak eğri, kan kırmızı. Koyun kuzular şişek olur, bunu tanımayan eşşek olur. (Kendisi Cevap)

Eğri burunlu cızılar, tarlalarda sızılar. (Tırpan)

Ektim elberi, bitti dilberi, tencük gel beri. (Darı)

Ektim nohut bitti söğüt. Yaprağı dut, kendi armut. (Pamuk)

El eker, dil döşürür. (Mektup)

Elemeden yoğurur, gün aşırı doğurur. (Tavuk)

Elif Cim'e ne dediyse dedi. Cim de kaf'ı aldı, mim'e götürdü. Mim de Ü'ye dağıttı. (Elif-Allah, Cim-Cebrail, Kaf-Kur'an, Hz. Muhammet, Ü.-Ümmet)

Elim kadar tahta, dağdan domuz indirir. (Tarak-Bit)

Erzincanlı, eli (yüzü) fincanlı, anasının karnında kızı iki canlı. (Kayısı-çekirdeği)

Eşeği yükledim, değirmene yolladım. Yüğü girdi, kendisi girdi, poççığı girmedi. (Yemekle kaşık)

Etten kantar, altın tartar. (Kulak-küpe)

Fini fini, küçük sini. (Mercimek)

Gece harman, gündüz tığ. (Yatak)

Gıldirik tepede tay otlar. (Ustura)

Gider gider izi yok, Kör Osman'ın gözü yok. (Bit)

Gider gider izi yok, Köroğlunun gözü yok. (Uçak)

Gök altında yaşlı taş, gelene de hoş gidene de. (Cami)

Gök gürler, karaman çatlar, akkuş döne döne otlar. (Değirmen)

Gökten düştü, yere yapıştı. (İsim)

Gökten gelür helür melür. Vur başına otur gemür. (Ceviz)

Gökten iner yeşil demir, ortasında halka demir var, başına otur kemir. (Ceviz)

Gökten yağar mozmoz suyu, onu kimseler içmez. Culfa dokur lali keten, onu kimseler giyemez. (Gözyaşı-Örümcek-ağı)

Hacılar hacca gider, ceht eder gece gider, yir yumurta içinde, binlerce cüce gider. (Gök ve Yıldızlar)

Hakkun hâmiden, şaka laklak, şaka laklak. Ne yerededir ne gökte, ne münafık bir yerde.
(Ayna)

Hamam, hamam, kubbesi tamam, bir gelin aldık, babası imam. (Saat)

Han kapısından sığmaz, fındık kabuğunda gizlenir. (Cevabı kendisi)

Hanım içerde, saç dışarda. (Mısır)

Hatalar, matalar, iki sincan, bir deliğe götatar. Kaltik oğlu Süleyman'ın koltuğundan kan atar. (Çeşme-Pınar)

Hekat hekat höktü, çamur döktü, çekerken kabuğu koptu. (Havuç)

İki ayaklı fil, ortasında dil. (Terazi)

İki merak, bir direk. (Burun)

İki yandan ark akar, bir yandan oluk akar. (Pekmez cenderesi Dancek)

İlidi ilidi,, dış kapının kilidi, yatsıdan sonra bize gelen kim idi? (Uyku)

İnim inim iniler, cümle alem dinler. (Davul)

İyi demir tek göz, yaşla yaşla sok, girmezse gine yaşla gine sok. (İğne-İplik)

Kadirim Allah kaskatı, Sübahan Allah, sip sivri, ortasında özü var, tepesinde gözü var.
(Minare)

Kanatlıdır, kuş değil, boynuzludur, koç değil, dört ayağı dolu gider, iki ayağı boş değil.
(Mayıs Böceği)

Kapıya çıkma, seni görür tepeler. (Cevap Kendisi)

Kapkaraca, dipdirice, dıngılı verir, beni görünce. (Pire)

Kara geven, kara gevenin altında kıra geven, kıra gevenin altında ışılar, ışıkların altında mışılar, mışıkların altında ev yıkan. (Baş-saç, kaş, göz, burun, ağız)

Kara kuzu, üstü yazı, doktor kızı, çeker sızı. (Sülük)

Kara öküz gitti gelmez, sarı öküz yattı kalkmaz. (Duman-Ateş)

Kara tavuk gaggılar, kanatları şakkılar. (Kanatlı kapı)

Kara tavuk, karnı yarık.(Ocak-Şömine)

Kardan beyaz, kömürden kara.(Alaca karga-Saksağan)

Karnı tok, gölgesi yok. (Cah-Yer Banyosu)

Karşıda yiğit, elinde divit. (Mısır)

Karşıdan baktım taş, yanına gittim dört ayak bir baş. (Kaplumbağa)

Kat kat idi sarı rengi, ağız kıllı, burnu kıllı, acı yollu bir kişi. (Soğan)

Kendisi deriden, kulakları demirden, kızları gelinleri su üstünde yürüten. (Tef)

Keser sapı, kel kitabı, beş yaprağı, beş çiçeği. (Bilek-El)

Kırk parmak, kırk tırnak, iki can, bir nefes. (Hamile Kadın)

Kırmızı şeker beni yanına çeker. (Kuşburnu)

Kışın oturur, yazın kalkar. (Soba)

Kum koydum, kuyruk dikildi. (Tava)

Kuyruğu kendirden, kendisi demirden. (İğne-iplik)

Kuyruklu kumbara, zahire taşır ambara. (Kaşık)

Kuyu, kuyunun içinde suyu, suyun içinde yılan, yılanın ağzında mercan. (Gaz lambası)

Küçük küçük kuşlar dereyi taşlar, kendine yığar, ellere bağışlar. (Arı-Bal)

Lap lap ayaklı, küçük kulaklı. (Deve)

Mavi atlas, iğne batmaz, makas kesmez, terzi dikmez. (Gökyüzü)

Melemez melemez, tandır başına gelemmez, gelse de geri dönemez. (Yağ)

Men men ayaklı, menteşe dudaklı, dordor yüzlü, divane gözlü. (Deve)

Men men içinde, men gön içinde. Ne mollalar yazmış, ne de kitap içinde. (Alın yazısı-Kader)

Mermerdi mermerdi, kız duvara dayandı, mermendisi gelmeyince, kız duvardan inmedi. (Kilit-Anahtar)

Mesel mesel maliki, oğlu kızı on iki, mesel beyin avradı, ağzını dilini bağladı. (Oruç)

Nereye gidiyorsun uzun kız, sana mı kalmış kıcı yanmış. (Ateş ile tencere)

O yanı duvar, bu yanı duvar, içinde kır atlı kovar. (Yayık)

O yanı mermer, bu yanı mermer. İçinde hanım terler. (Dil)

O yanı tahta, bu yanı tahta, İçinde kanlı kahbe. (Kılıç)

O yanı tahta, bu yanı tahta, orta yeri kanlı kahbe. (Bıçak)

Ocağa sac koydum, geleni gidene aç koydum. (Ramazan)

Ocak başında oturur, karnını küle batırır. (Demlik)

Ot yer su içmez. (İpek böceği)

Pat pat üstüne, pat onun üstüne, en küçüğü de onun üstüne. (Hayvan Pislği)

Sakallı etten, burnu kemikten, öter fettan fettan. (Horoz)

Sarı tavuk dalda yatar, dal kırılır yerde yatar. (Ayva)

Sarıdır safran gibi, okunur Kur'an gibi, ya bunu bileceksin, ya bu gece öleceksin. (Altın)

Seküde sektim, altın küpe döktüm. (Hamur ve tandır)

Sen de de var, ben de de var, bir kuru dalda da var. (İsim)

Sıcakta donar, soğukta erir, bilin bakalım bu nedir? (Tuz)

Sıklığa girdim, sık kuşu tuttum, etini yedim, kemiğini attım. (Üzüm)

Sıra sıra odalar, birbirini kovalar. (Tren)

Siyahtı kırmızı oldu, misafirin gönlünü aldı. (Çay)

Suda balık, kuyruğu yanık. (Gaz lambası-Fitil)

Şıp , sen de gel, şıp, sen de gel. (Damla)

Tam tam bu kadar, tam tam su kadar, kıcı su testisi, ortası bu kadar. (Abdest leğeni)

Tap şurda, tap burda, tap kapının arkasında. (Süpürge)

Tencereyi kapakladım, dört yanını saçakladım. (Göz-Kirpik)

Teptim tekerlendi, öptüm şekerlendi, balınan badem, bir güzel adem. (Baklava)

Uzun kavak, dibi çorak. (Mum)

Uzun kuyu, cumbul suyu. Çeken ölmez, içen ölür. (Tüfek)

Uzun ok, gölgesi yok. (Yol)

Uzun uzun organlar, ucunda demir hanlar. (İğne-iplik)

Uzundur boyu, darıdır deliği, cırtın oyunu, cırtın oyunu. (Minbar)

Uzundur oluk gibi, kördür çıralık gibi, ne ağaçlara çıkarsın, yolunmuş tavuk gibi. (Tilki)

Yedi delikli tokmak, bunu tanımayan ahmak. (Baş)

Yedi kardeş bir araya gelmişler, beyaz beyaz patiskalar giymişler, niye giydin diye sormuşlar, demir değnek ile döğmüşler. (Sarımsak)

Yer altında yağlı kayış. (Yılan)

Yer altında yıldız geçer. (Saban demiri)

Yer altından gelin gider. (Saban demiri)

Yer altından yılan gider, beş parmağım haliyet gider, aldım ele, çaldım yere, Allah belasını vere. (Sümük)

Yeşil ehramlı, ak küpeli. (Dut)

Yeşil manto, kırmızı kazak, siyah düğme. (Karpuz)

Yol üstünde düğlü bohça. (Lahana)

Yol üstünde kilitli sandık. (Mezar)

Yurtlar, yurtlar Yusufumu yiyen kurtlar. Tırnağından su içer, tepesinden yumurtlar. (Buğday)

Yük altında yumak sarar. (Kedi)

Yük üstünde yarım kete. (Ay)

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAYRAKTAR, M. (1994). *Kültürel Yönleri ile Anam Babam Erzincan*, Aydoğdu Ofset, Ankara.
- DİLÇİN, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay. Ankara.
- ELÇİN, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- GÜZEL, A. ve TORUN, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay. Ankara
- KARA, R. (1979). Erzincan bilmecelerinden örnekler, *Erzincan Mengüceli Dergisi*, 1 (3,4), 6-7.
- KOMİSYON (2004). *Erzincan, Üzümlü (Cimin)*, Doğu Yay. Erzincan.
- KURNAZ, C. (2006). *Eski Türk Edebiyatı*, Bizim Büro Yay. Ankara.
- [MACİT, M. ve SOLDAN, U. \(2017\). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara.](#)
- SARIÇİÇEK, F. (2008). *Her Yönüyle Karakaya (Keleriç)*, Karakaya Belediyesi Yay., Erzincan
- UÇAR, M. (1998). *Erzincan Örf ve Adetlerimizden Bir Demet*, Erzincan Belediyesi Yay.

NİNNİ

Lullaby

Dr. Öğr.Üyesi Erdoğan Uludağ

Ninniler halk şiirinde anonim eserlerdendir. Annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için bir ezgi eşliğinde söyledikleri, belli bir bestesi olmayan manzum ve mensur sözlerdir. Manzum olanlar genellikle tek dördlükten oluşur.

Ninni çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta, kucakta veya beşikte sallanılıp uyutulmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen bir ezgidir. Çocuğun ağlamasının durması veya uyuması ile son bulur. Çoğunlukla 8'li ve 11'li hece vezni ile söylenir. Bu ezgiler sözleriyle değil ritimleriyle çocukları etkilemektedir. Genellikle dört mısralık bir bütün teşkil eden ninnilerin sonu bir bakıma nakarat özelliği gösteren “ninni yavrum ninni”, “uyusun da büyüsün ninni”, “hu, hu, hu, hu” veya “e, e, e, e” vb. sözlerle biter. Bebeğini beşikte, ayağında ve kucağında uyutmaya çalışan anne, belli bir kalıba ve şarta bağlı kalmaksızın o günkü ruh haline göre, olmasını arzu ettiği dileklere yer verir.

Erzincan'da annelerin bebekleri için söyledikleri ninnilerin özel bir söyleniş şekli vardır. Erzincan'da ninni; 'Ello', 'Elo', 'Nenni', 'Eyler, eyler' gibi isimlerle anılır (Kara, 1980).

Erzincan'da söylenen ninnilerden bazıları şunlardır:

Hu dervişler, dervişler
Hak yoluna ermişler
Bir fırın ekmek yemişler
Daha da yok mu demişler.
Hu... hu... hu...

Eyler diyem beşiğe
Beyler konar eşiğe
Kuru kulaklarım
Yaman sesin işitmeye.

Eyler diyem uyuyasan
Küçücüksün büyüyesen
Sen bir küçük bebeksin
Dert bela görmeyesen.

Eylerin sesi gelir
Yatar uykusu gelir
Uzak uzak yollardan
Ahan emisi gelir.

Hu hu hu kuşu
Çıkamıyor yokuşu
Çalı çırpı yuvası
Akşama mama getir
Kızımın bey babası.

Hu hu hu sana
Altın tasta su sana
Benim güzel yavrum
Uyusana...

Hu hu Allah bir Allah
Sen uykular ver Allah
Oğlum büyüsün İnşallah
Herkes desin maşallah.

Nenni der uyuturum
Sallarda büyütürüm
Yavrumun gömleğini
Gül dalında kuruturum.

E e e diyem uyuyasan
Nenni diyem büyüyesen
Kalka anne baba diyesen
Nenni benim yavruma nenni.

Nenninin nesi gelir
Yatmış uykusu gelir
Uzak uzak yollardan
Yavrumun sesi gelir.

Benim kızım uyusun ninni
Uyusun büyüsün ninni
Kuşlar yuvaya dönmeden
Babası gelecek şimdi
Uyuşunda büyüsün ninni
Tıpış tıpış yürüsün ninni.

Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Gitsin yavrum çıkarsın

İki karpuz koparsın
Biri annesine, biri babasına
Kabukları kalsın halasına.

Dandini dandini don ister
Annesinden don ister
Basma donu beğenmez
Kadife pantolon ister.

Nenni demek ne demek
Şeker ile bal yemek
Şekerden baldan tatlı
Yavruma nenni demek.

Yağmura kurdum salıncak
Çarşıdan aldım oyuncak
Şimdi baban gelecek
Çabuk uyu yumurcak ninni.

Çaya vardım çay susuz
Çayır kurdum yaylasız
Benim yavrum pek huysuz
Ninni yavrum ninni.

Dandini dandini dandinsin
Camilerde kandilsin
Bahçelerde sümbülsün
Uyuşunda yavrum büyüsün
Yüzünü güller bürüsün.

Nenni diyem beşiğine
Güneş değdi eşiğine
Büyüdüğünü görende
Gül serem beşiğine
Uyuşunda büyüsün ninni
Tıpış tıpış yürüsün ninni.

Ninni dağların eteği ninni
Bura aslanlar yatağı ninni
Anasının dert ortağı ninni
Uyuşunda büyüsün ninni.

Kirpikleri nergis çiçeği
Kaşları katip kalemi
Annesinin tek meleği
Uyusun yavrum ninni.

Ninni derim beşiğe
Hızır gelsin işine
Ulu devlet başına
Uyusun yavrum ninni.

Kargaların odası
Samanlıktır yuvası
Gel kızımın babası
Getir lokum maması.

Nenni derim yavrum sana
Değmesin dilim sana
Seher bülbülü gibi
E.. e.. e.. e.. e.. e.. e...

Uyusunda büyüsün yavrum ninni
Koşa koşa yorulsun ninni
Büyüsünde okusun ninni
Benim oğlum anasına
Babasına baksın ninni.

Nenni demek ne demek
Şeker ile bal yemek
Şekerden baldan tatlı
Yavruma nenni demek.

Uyandı oğlan a dostlar ninni
Haydi gidin hoş hoşlar ninni
Benim oğlum uyuyacak şimdi
Gülüşmeyin hanımlar ninni
E.. e.. e.. e.. e.. e..

Neni desen dağlar uyur
Dağlarda laleler büyür
Benim yavrum şimdi uyur

E.. e.. e.. e.. e.. e..

Beşğini devirirsin ninni
Erliğini bilirsin ninni
Tanrı korusun hu hu
Sen yavrumun ilkisin ninni.

Oğlum beyler beyidir ninni
Beyler elin beyidir ninni
Kırk kız kurban olsun ninni
Oğlum yürek beyidir hu hu.

Ninnilerin babası
Şeker getir babası
Ben yavruları uyutacam
Ninnilerle büyütecem
Uyu yavrum uyu ninni.

Ninni desem nihal olur
Gül açılır bahar olur
Ben oğluma gül demem
Gülün ömrü az olur

Ninni desem yaraşır
Oğlu has bahçeyi dolaşır
Has bahçenin kötü kızları
Benim oğluma bulaşır ninni.

Nenni diyem yatasın
Uykulara batasın
Eğer uykuların yok ise
Satın alam yatasın
Yarın büyük adam olasın.

Eyler diyem uyuyasan
Küçücüksün yürüyesen
Baban sana kalik getirsin
Giyine de yürüyesen.

Hu hu hu kuşu
Derelerde su kuşu

Çalılıkta yuvası
Gaga getir babası.

Kızım kızım kızgeci
Kızıma verin yüz keçi
Kızım kızım kızağa
Kızımı vermem uzağa
Kızıma dünür gelsin
Keleriçli Boz Ağa.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAYRAKTAR, M. (1994). *Kültürel Yönleri ile Anam Babam Erzincan*, Aydoğdu Ofset, Ankara.
- DİLÇİN, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay. Ankara.
- ELÇİN, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- GÜZEL, A. ve TORUN, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay. Ankara
- KARA, R. (1980). Erzincan ninnileri, *Erzincan Mengüceli Dergisi*, 1 (7), 10-11.
- KOMİSYON (2004). *Erzincan, Üzümlü (Cimin)*, Doğu Yay. Erzincan.
- KURNAZ, C. (2006). *Eski Türk Edebiyatı*, Bizim Büro Yay. Ankara.
- [MACİT, M. ve SOLDAN, U. \(2017\). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara.](#)
- SARIÇİÇEK, F. (2008). *Her Yönüyle Karakaya (Keleriç)*, Karakaya Belediyesi Yay., Erzincan
- UÇAR, M. (1998). *Erzincan Örf ve Adetlerimizden Bir Demet*, Erzincan Belediyesi Yay.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

8. ERZİNCAN YÖRESİNDE YAĞMUR DUASI TÖRENLERİNE DAİR

Mehmet Sarı¹

ÖZET

Bu çalışmada, Erzincan yöresinde yağmur duası törenlerinin icrasına dair halkın çeşitli kesimlerinden kişilerle görüşülmüş, ilgili kişilerin bu hususta tanık olduğu, yaşadığı olaylara dair sözlü anlatımları ses kaydına alınmış, ilgili ses kayıtları, değişikliğe gitmeden yazıya dökülmüştür. Ayrıca yazılı kaynaklara da yer verilmiştir. Çalışma giriş, mülâkatlar, yazılı kaynaklar ve sonuç bölümlerinden ibarettir.

GİRİŞ

Köy hayatının, kır yerleşiminin yaygın olduğu, dolayısıyla insanların tabiatla iç içe bulunduğu zamanlarda tarım üretimi ile hayvancılık temel geçim kaynağı idi. Nevruzla birlikte dirilen, canlanan tabiatın; ekilen ekinlerin ve tüm canlıların varlığını sürdürmesi için can suyuna, bengisuya veya yağmura ihtiyaç duyulurdu. Muhtelif sebeplerden dolayı yağmurun yağmadığı, kuraklığın baş gösterdiği zamanlarda halk, kutsiyet atfettiği canlı varlıklar ve insanlarla yağmurun yağması için çeşitli faaliyetlerde bulunurdu. Bu faaliyetlerin ana ekseninde yağmur duası yer almaktaydı.

İnanışlara göre yağmur duasının kabul olması için çeşitli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Mülâkat edilen kişilerden yola çıkarak gerek yağmur duası öncesinde gerek yağmur duası sırasında ve gerekse yağmur duası sonrasında nelerin icra edildiğine dair tespitler, sonuç bölümünde ifade edilecektir.

Bu çalışmada Erzincan yöresindeki yağmur duası törenleri, özellikle eski kuşak insanlarıyla görüşülerek tespit edildi. Zira yeni kuşak, gerek modern hayatın ve gerekse kent yaşamının yaygınlık kazanmasıyla birlikte yağmur duası gibi birtakım icraattan yoksun kalmakta, şartlar ve hayat tarzı gereği bu tür törenlere ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla yeni kuşak, artık bu faaliyetleri hayata taşıyamamaktadır. Günümüz insanına anlamsız gibi gelen bu tür törenlerin, eski kuşak insanları için hayati bir önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde kaynak kişilerin kimler olduğu belirtilmiş; sözlü anlatımları, yazıya geçirilmiş, mülâkat tarihine göre sıralanmıştır. İkinci bölümde yazılı kaynaklara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilmiş olan bilgi, bulgu ve tespitler açıklanmıştır.

Çalışmanın esası ve halk edebiyatının olmazsa olmazı olan mülâkat yönteminde, kaynak kişileri belirlenmesinden tutunuz da iki kişiyle mülâkat edilmesine değin birçok hususta bana yardımcı olan, Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde hâlen görevli bulunan kıymetli hocam, meslektaşım Osman Ballı Bey'e teşekkürlerimi arz ederim.

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ERZİNCAN YÖRESİ'NDE YAĞMUR DUASI TÖRENLERİNE DAİR

1- MÜLÂKATLAR

BİRİNCİ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: ALİ AYDIN

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – BAHÇELİKÖY (HAH)

DOĞUM TARİHİ: 1944

MESLEĞİ: TERZİ – EMEKLİ

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN – İNÖNÜ MAHALLESİ

MÜLAKAT İLGİLİ KİŞİNİN EVİNDE İCRA EDİLDİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 19.04.2019 – 18: 05

-Ali Amca hayatınızda yağmur duasına çıktınız mı veya buna dair bir olaya tanık oldunuz mu?

-Arkadaşlarım dediler ki “Yağmur duasına çıkacağız.” Burayı çok iyi dinle ama!

- Tabi dinliyorum.

- Efendi o zaman subaylarla bir şeyler başladı. Subayların çarşıda misafirhanesi vardı. Subaylarla halkın istişaresi de çoktu. Efendim dedi. “Böyle gerici safsatalarıyla falan dua ne iştir, yağmur bombası var, bilmem ne var?” Efendim, yağmur duasına çıkacağız. Gardaş Cuma günü, Fırat kenarında Erzincan’ın Bayram Mescidi var. Bütün cami cemaatiyle orada toplandık. Bütün cami cemaati geldi. Bak, burasını çok iyi dinle!

- Evet dinliyorum.

- Ben burada bir keramet gördüm. Dualar ettiler, ettiler, ettiler, edebiyatlar, şeyler, hitabetler falan her şey güzel. Ben duruyorum. Hava apaçık, berrak, hiçbir bulut yok. Bir adam vardı. Kasapların yanında çalışır, etlerini filan çıkarır, işte iâşesini ondan temin ederdi. Gözünün bir tanesi sakat, bir de ayağı total. Bunlar dualarını yaptı, çekildiler. Bu dedi ki “Yav bir de ben dua edeyim, ne olur?” Bizim Rahmi hoca var. Bu, onu iteledi “Git ulan pis herif, her yere burnunu sokuyorsun.” Rahmi hoca hâlen esnafılık yapıyor. Düştü, yere düştü, yine kalktı, ayağını yere koydu. Yanımdakilere: “Ben bu adamı dinleyeceğim.” dedim. Üç beş kişi kaldık. Ellerini böyle açtı: “Ey tüm merhametlilerin merhametlisi rabbim! Şu anda kurtlar, kuşlar, bütün yarattıkların senden rahmet bekliyor. Rahmetini vermeden buradan kalkmayacağım.” Cenabıhak’la savaşımaya başladı. “İstiyorum; rabbimizsin, vereceksin, benim gidecek kapım yok.” dedi. Hem ağlıyor hem gözleri yaşıyor hem de fıskırıyor. “Rabbim vereceksin, senden istiyoruz.” Baktım ki Kemah’ın üzerinden böyle beyaz bir bulut geliyor. Beyaz, bembeyaz. On dakika sürmedi. Şar, şar, şar, şar< Buna ben şahit oldum. Ama ben şahit oldum. Orada bir iki kişi vardı. Ama eşeğe anlatamazsın. “Bak!” dedim. “Şu adamın haykırışı; duası, Cenabıhak’tan istemesi, Cenabıhakk’ı boş çevirmedi. Onun ayağının total, gözünün kör olduğuna bakmayın.” dedim. Ama Rahmi Hoca demek ki bu adamın evveliyatında içki miçki kullandığını biliyormuş, artık iteledi. Ondan sonra milletin

kaçtığını gördüm. Benim de motorum vardı. Motora bindim dedim ki “Allah’ın rahmetinden kaçılmaz. İşte hocaların ağzından< Hocaları bırak. Ben bir insan gördüm.” Öyle feryatla istedi ki “Rabbim sana yakışmaz. Kurtlar, kuşlar, bütün mahlûkat senden rahmet bekliyor, göndereceksin, bu kafamdan damlalar inmedikten sonra ben kalmayacağım.” dedi. Ve Allah damlaları gönderdi. Diyen ağza bakacaksın. İşte sana yağmur duasının en güzelini anlattım.

- Peki Ali Amca çocukluğunuzda, gençliğinizde köyünüzde kuraklık baş gösterdi mi, yağmurun yağmadığı zaman oldu mu?

-Üstadım halkın çıkması; işte camide toplanırlardı, namazlarını kılarlardı, ondan sonra büyük yağmur duası benim anlattığım gibi olurdu. Böyle mahalle olarak, ellerini aşağıya tutarak dua ederlerdi. Hoca dua ederdi. Her ne ise yağmur yağardı, yağmazdı. Fakat bu benim söylediğim davada, mutlak surette gözümle gördüm.

Açık bir zamanda yağmur geldi, şar şar şar şar yağdı.

Yağmur dualarına ben Zile’de de rastladım.

- Farklı adetler var mı? Yemek ikram ediliyor mu?

- Ben buna rastlamadım. Millet toplanır; belli bir yere, dağın kenarına filan giderlerdi, vadide veya camide dualar yapılır. Zile’de Cuma namazından sonra yağmur duasının alınacağını dediler. Camiden çıktık. Büyük meydana herkes toplandı. Orada yağmur duası aldılar. İki saat sonra yağmur yağmaya başladı.

Yağmur dualarının hikmeti bu. Dediğim gibi dualar için ağız lazım. O adam hâlâ gözümün önünden hiç gitmedi. O feryadı “Rabbim!” dedi. “Başka gidecek yerimiz yok. Rahmet dileyecek bir yer varsa oraya gönder. Yoksa ver, vereceksin, yağacak.” Nasıl feryat ediyor, biliyor musun? Herkes gitti. Benim bir ortağım vardı. Bir de rahmetlik tapucu vardı. O zaman üç kişi “İşte anladınız mı?” dedim. Şimdi hangi ağızla yağmur yağdı? Hocaların edebiyatından değil o insanın feryadından yağdı. Şimdi onun için velilere, delilere, sakatlara dikkat ediniz. Onların duası çok makbuldür. Allah (c.c.) buyuruyor ki “Zalimin zulmünden korkmayın, onun düşmanı benim. Bu size ne yara açarsa açsın onu saracak benim. Ama mazlumun ahından korkun. Onun dostu benim. Onunla benim aramda perde yok.” Ben öyle insanlar tanıyorum ki bedduası aynen tutmuştur. Bir beddua etmiştir, aynen tutmuştur.

İKİNCİ MÜLAKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: SELAHADDİN KAYIK

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – AYDOĞDU KÖYÜ (KARADİĞİN) – ŞABANAĞA MAHALLESİ

DOĞUM TARİHİ: 1934

MESLEĞİ: KALAYCILIK - EMEKLİ

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN

MÜLAKAT SANAYİ ÇARŞISINDA BİR KAHVEDE İCRA EDİLDİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 20.04.2019 – 12: 50

- Selahhaddin Amca, hayatınızda yağmur duasına çıktınız mı veya buna dair bir olaya tanık oldunuz mu?

- Bayram Mescidi'ne yağmur duasına gitmişler. Gitmişler ki yağmur; yağmamış, yağmamış. Bir kişi çıkmış, adı ne idi? Aklımda idi. Ha, Tabur imamı. Bir tek o çıkmış “Ya rabbi ben yağmura herkesle çıkmayacağım.” demiş, gözlerinden yaşlar akmış, yağmur yağmış, herkes ıslanmış. Anladın mı?

-Peki çocukluğunuzda, gençliğinizde kuraklığın baş gösterdiği, yağmurun yağmadığı zamanlarda yağmur duasına çıktınız mı, toplum neler yapardı, neler

icra ederdiniz?

-Her zaman yapılırdı. Boyuna Bayram Mescidi'ne gidilirdi. Orası uzak, hâlen duruyor.

ÜÇÜNCÜ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: YAŞAR İÇER

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – SELÜKE KÖYÜ

DOĞUM TARİHİ: 1945

MESLEĞİ: EMEKLİ ÇİFTÇİ

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN

MÜLAKAT SANAYİ ÇARŞISINDA BİR KAHVEDE SELAHADDİN KAYIKLA EŞ

ZAMANLI OLARAK İCRA EDİLDİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 20.04.2019 – 12: 52

- Bayram Mescidi harman yeri olarak kullanılıyordu. Mihrabın yeri de duruyordu. Bundan birkaç sene, on beş yirmi sene daha da fazla “Altın vardır.” diye mihrabı sökmüş, kaldırmış, atmışlar. Orada dua eden büyükler, anlatır da biz bunu duyardık. İşte hoca demiş ki “Sabah namazı kazaya kalmayan insan var mı?” Bir tek kişi çıkmış, kalabalık tabi orası ve arazi aşağı yukarı beş on dönüm var. Hemen hemen on dönüm var.

- Bugünkü Fırat'ın olduğu yer mi?

-Fırat'a gitmeden. Terzibaba'nın batısında Gezir gölü var. Altından su çıkıyor. Göze var. Öbür taraftan Cenabet gözesi var. Oraya geliyorlar. Bir kişi çıkıyor. Dua ediyorlar, cemaat “Amin” diyor. İmam iyice içleniyor, “Allah'ım yağmur akmadan gitmem, rahmetini almadan gitmem.” diyor ve aradan daha dağılmadan yağmur, bulut geliyor, bulut çok toplanıyor. Bizim duyduğumuz bu, benim aslan hemşerim.

- Peki amca. Kuraklığın baş gösterdiği vakit neler yapardınız? Meselâ yemek dağıtılır mıydı?

- Yemeği ağalar yaparsa yapardı. Yoksa ağa yedirir, bey götürür. Yemeği ağalar verirdi, keser, verirdi, yemek dağıtırlardı.

DÖRDÜNCÜ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: HAŞİM SÜER

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – KEMAH – YAĞCA KÖYÜ

DOĞUM TARİHİ: 1941

MESLEĞİ: HALK ŞAİRİ

MÜLÂKAT YERİ: ERZİNCAN

MÜLAKAT İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ DAİRESİ'NDE OSMAN

BALLI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLDİ

MÜLÂKAT TARİHİ VE SAATİ: 22.04.2019 12: 45

-Haşim Bey hayatınızda yağmur duasına çıktınız mı veya buna dair bir olaya tanık oldunuz mu?

-Evet. Bizzat yaşadım. Çocukluğum ve gençliğimde yağmur duasına çokça katıldım. Şimdilerde tabii yeni kuşak, bu törenleri bilmiyor ve artık eskiler bir bir göçüp gidiyor. Bundan dolayı yeni kuşağa bu tür törenler, icraatlar aktarılamıyor. Yeni kuşak tamamen bu tür törenlerden habersiz kaldı.

-Yağmur duasına çımadan önce köy halkı birbiriyle kucaklaşır, küskünler barıştırılır, dargınlıklar giderilirdi, helallik alınırdı. Bu faaliyetlerin, duanın kabulünü kolaylaştırdığına inanılırdı.

Yağmur duasına köyümüzün tepesinde, üst tarafında bulunan bir gözeğe giderdik. Bu gözenin yanı başında ulu bir çam bulunurdu. Orası bir ziyaretgâh. Şehitlerden, ululardan, erenlerden, pirlere bir zatın orada yattığına inanılır. Biz kalktık, bize öyle anlatılırdı. Ancak bu zatın kim olduğunu bilmiyoruz. Bu mekânın mahiyetine dönük bir bilgimiz yok. Hâlen mahiyeti bilinmediği hâlde ziyarete gidilir, dualar edilir, adaklar adanır.

Evet. Gençliğimizde kuraklık birçok kez meydana geldi. Bundan dolayı yağmur duasına köy halkı ile birlikte çokça katıldım. Yağmur duasına gitmeden önce özellikle öksüz ve yetimlerin, dulların, yüklü ve emzikli anaların, gariban, kimsesiz ve zavallıların, beli bükülmüş dedelerin, nenelerin, ağzı dualı kişilerin, dedelerin, hocaların, pirlere bulunmasına özen gösterilirdi. Bu, yağmur duasının kabulü için çok gereklidir. Ardından ellerimizi havaya kaldırır, hep birlikte dualar ederdik, yalvarır yakarırdık. İşte “Allah aşkına, Muhammet aşkına, Ali aşkına, Hızır aşkına, erenler, pirlere ve kırklar aşkına” diye dua ederdik. Ayrıca koyun, kuzu, düge ve inek gibi evcil hayvanlarımızı da yanımıza alırdık. Bu arada

bizim geleneğimizde lokma ve kömbe dökülür, özellikle yoksullara ikram edilir, yemekler, aşlar yenir, herkes evine dağılırdı. Bu icraattan sonra yağmurun birçok kez yağdığına, bolluk ve bereketi getirdiğine şahit oldum, kurban olduğum.

BEŞİNCİ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: ALİ POLAT

DOĞUM YERİ: PÜLÜMÜR – KIRDIM KÖYÜ

DOĞUM TARİHİ: 1959

MESLEĞİ: ERZİNCAN İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ'NDE HİZMETLİ

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN

MÜLAKAT İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ DAİRESİ'NDE OSMAN

BALLI İLE TARAFIMIZDAN GERÇEKLEŞTİRİLDİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 22.04.2019 13: 40

- Yağmur duasına dair ne yapıyordunuz, köyde ne ediyordunuz?

- Yağmur yağmayınca diyorlardı ki “Yağmur yoktur. Gidin biraz ot getirin.” Ocak yanıyor. İlk nuhur olan yani ilk doğan çocuk gidip yaş otları koparıp ateşin üzerine atıyordu. Fakat ilk nuhur, ilk doğan çocuk olacak. O çocuk otları yanan ateşin üzerine atıyordu. O otlar yanıyor. İşte “Dua edin!” yağmur yağıyordu.

- Duayı kim yapıyordu?

- Büyüklerimiz kimse o yapardı.

- Peki ziyaret yerine mi gidilirdi, köyde mi yapılırdı, ikram yapılırdı mıydı?

- Yok. O esnada bir şey ikram edilmiyordu. Yalnız şöyle bir şey oluyordu müdürüm. Meselâ köyün yaşlıları diyordu ki “Lokma pişirin, dağıtın.” Bir ev diyor “Ben pişiririm.” Maddi durumu iyiydi. Pişiriyordu, o lokmayı dağıtıyorlardı, dua ediyorlardı, yağmur yağıyordu. Allah katında, Allah’a yalvararak dua ediyorlardı.

- Duayı dede mi yapardı yoksa ocaklamadan gelenler mi?

- Ocaklamadan gelenler de yapıyordu, en yaşlı adam, dürüst olan. Millet ondan bekliyordu ki “Bunun duaları geçsin, yağmur yağsın.” Bizde o vardı. Ocaklama yine diyordu ki “İlk nuhuru doğan gidip biraz un getirsin, dışarı serpsin, rüzgârı kessin.” O da rüzgârı kesmek için. İlk nuhur, rüzgârın esiş yönüne doğru savuruyordu. “Bismillah” diyordu, savuruyordu, rüzgârı alıp götürüyordu. Ben çocukluk dönemimde bunları yaşadım. Kızım ilk doğduğunda, daha bu işe girmeden çocuğa unu verdim “serp!” dedim. Rüzgâr çok şiddetli esiyordu. Serpti ve bunun üzerine rüzgâr kesildi müdürüm.

ALTINCI MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: RAHMİ TANOĞLU

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – BAHÇELİKÖY (HAH)

DOĞUM TARİHİ: 1938

MESLEĞİ: EMEKLİ İMAM HATİP VE ESNAF

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN

MÜLAKAT METİNLER PASAJI'NDA, KİŞİNİN DÜKKÂNINDA GERÇEKLEŞTİ
MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 22.04.2019 - 15: 25

Soru: Hocam yağmur duasına nasıl çıkılır?

Cevap: Elbiseler ters giyilir, eller aşağıya doğru indirilir. Hem hoca efendiler dua eder, hem de başkalarına yaptırırlar. Yani çocukların, emzikli kadınların ağlaması, kuzuların annelerine kavuşamaması, melemesi hususunda yani “Ya rabbi, içimizdeki hayvanat da çocuklar da kadınlar da susuzluktan biçare. Bize yağmur ihsan et.” diye dua ederler.

-Hocam siz göreviniz esnasında yağmur duasına çıktınız mı, nelere şahit oldunuz?

-Bir şeye şahit olmadım. Cemaatle birlikte toplanıp Aşağıçarşı'dan Terzibaba'ya gidip sahrada üç yüz, beş yüz kişi dua ettik. O zaman yaşlı bir hoca efendi de vardı. Ona da dua ettirdik. İki rekât namaz kıldık. Herkes kendi sergisini serdi. Oradan döndük, geldik. Gelmeden yağmur, yağdı mı, yağmadı mı bilmiyorum. Üzerinden

elli sene geçti, hatırımda değil.

- Hocam, yağmurun yağıp yağmamasından ziyade o süreçte halk neler yapardı ve gelenekte neler vardı?

- Herkes Allah'ın rızasını tahsil sadedinde iyilik yapar, para verir, fakirin fukaranın karnını doyurur, olmayanlara para verir, zekâtını verir, sakadasını verir. Yani Allah merhamete gele de onların yüzü suyu hürmetine ihtiyaçlı birisi o anda karşısına çıkar da< O da böyle.

- Peki elbiselerin tersten giyilme mevzusu nedir?

- Şimdi artık neden öyle yapıyorlardı? Yani biz görünen yüzümüzü attık. “Ya rabbi, bu yüzümüzle sana çıkıyoruz, sen bizi bu şekilde kabul eyle.” Manası öyle. Zannediyorum ansiklopedilerde bu tür bilgiler var.

- Özellikle halk edebiyatının en mühim yönü mülakat, görüşmedir. Halkın bu hususta bakış açısı nedir, halk bunu nasıl icra eder?

- O zamanlarda insanlar, böyle internetin olmadığı, televizyonun olmadığı, iletişim araçlarının az olduğu bir devirde yaşıyordu. Şimdi vatandaş interneti açıyor. Zaten inanıyorsa “samimi” diyor. “Bunlar sünnettir. Asrısadette de böyle olmuş, bugün de

böyledir.” İnanmayanlar bugün biraz daha çoğaldı. “Zaten bunların aslı yokmuş, bilmem ne yokmuş.” diye küçümseyen insanlar var. Bu bakımdan her şeyin bittiği yerde manevi şey başlar. İşte atom attık, bomba attık, yağmadı. Bir ara Amerika bunu söylüyordu. Yağmurun sahibi kimdir, çölün sahibi kimdir, semâvâtın-arzın sahibi kimdir, bu kuruyan, çatlayan toprağın sahibi kimdir? Cevabı Allahuteala olduğuna göre Allah’a sığınmaktan başka çaremiz yok. Bu, inanca dayanıyor. Şimdi insanlar, bazı oturmuş olan şeyleri kabul etmiyor.

- Bir başka yağmur duasında ise içimizdeki en yaşlıyı alıp götürdük. Dua etti, bize de dua ettirdi mi ettirmedi mi bilemiyorum. Şehre dönmeden yağmur yağdı. Artık nasıl olduğunu bilemiyoruz, sebepler dünyasına biz karışamıyoruz. Bu bakımdan insanoglu; her şeyin, teknolojinin, ne bileyim bugünkü dünyevi işlerin bittiği yerde Allah’a sığınmalı, Allah’ın rızasını kazanmalı.

- Hocam ağzınıza sağlık.

YEDİNCİ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: HALİS MUTLUTÜRK

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – KEMAH – GEDİKTEPE KÖYÜ

DOĞUM TARİHİ: 1960

MESLEĞİ: ÇATALÖREN KÖYÜ’NDE (BIRASTİK) İMAM HATİP

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN ÇATALÖREN KÖYÜ MERKEZ CAMİİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 22.04.2019 – 17: 52

- **Hocam yağmur duasının halkla birlikte uygulanışına dair neler yaşadınız, bize anlatır mısınız?**

- Tamam, Mehmet Hocam, teşekkür ederim.

- Öncelikle ben din görevlisiyim. Erzincan’da görev yapıyorum. Bundan yirmi, yirmi beş sene önce idi. Kemah’ta bir köyde 93-95 yılları arasında bizzat kendim yağmur duasına katıldım. Köylünün isteği üzerine “Hocam, mevsim kurak gidiyor, yağmur duasına çıksak nasıl olur?” biz de uygun bulduk, bu uygulama sünnette de zaten var. Sanıyorum mayıs veya haziran ayıydı. İşte kuraklıktan dolayı köyden gelen talep üzerine muhtarla bir organize yaptık. Efendim, köyün dışına çıktık, hayvanlarımızı, yeni yavrulmuş inek ve koyunlarımızı, ahırda bulunan hayvanlarımızı yanımıza aldık. Hastalar, çocuklu ve emzikli kadınlar da beraber olmak üzere belirlenen merada toplandık. Bir öğlen üzeriydi. Yanılmıyorsam öğlen namazlarını da orada kıldık ve peşinden de bir hayvan kesildi, affedersiniz halka ikram için bir kurban kesildi. Duaya geçmeden önce halkla helalleştik, küsler barışsın anlamında böyle bir kucaklaştık, sonra duaya geçtik. İşte sünnet üzere, kaynaklarda geçtiği üzere elbiselerimizi ters giydik,

ellerimizi duada ters tutmak suretiyle yağmur duası yaptık. Sonra da ziyafet verildi ve dağıldık. Bizzat ömrümde gördüğüm, yaşadığım olay bu.

- Hocam ben teşekkür ederim.
- Hocam asıl ben size çok teşekkür ederim.
- Fakat yağmur yağmadı, birkaç gün sonra yağmış olabilir.

SEKİZİNCİ MÜLÂKAT

KAYNAK KİŞİNİN ADI VE SOYADI: İBRAHİM BİLGİN

DOĞUM YERİ: ERZİNCAN – KEMAH – GEDİKTEPE KÖYÜ

DOĞUM TARİHİ: 1972

MESLEĞİ: BAYIRBAĞ'DA (PEKERİÇ) İMAM HATİP

MÜLAKAT YERİ: ERZİNCAN ÇATALÖREN KÖYÜ MERKEZ CAMİİ

MÜLAKAT TARİHİ VE SAATİ: 22.04.2019 – 18: 05

- Hocam, yağmur duasıyla ilgili neler yaşadınız, bizzat tanık olduğunuz ve sizin bir imam, bir din görevlisi olarak bu hususta icraatınız oldu mu, bize anlatır mısınız?

- Teşekkür ediyorum. Benim ismim İbrahim BİLGİN.

Kemah Gediktepe köyündenim. Tabii, göreve geçmeden önce bizzat yaşadığım bir yağmur duasını anlatayım. 82-83 dönemlerinde, köyümüzde ben o zaman ilkokuldaydım. Kuzuları otlatıyordum. Köyümüzün imamı abim; ama abim olduğu için söylemiyorum. Köylü komşular, havalar kurak gittiği için “Hocam, illa bir yağmur duasına çıkalım.” dediler. Tabii biz de kuzu otlatıyoruz. Bütün komşular, köyümüzün on dakika mesafeye yukarısında bulunan ve “Atma” mevki denen sulak yer var. Köy arazisinin çoğu orada. Hayvanlar genellikle orada sağılır, toplanır. Çobanların bulunduğu bir mevki. Bütün komşular; kadın, erkek çoluk çocuk hepsi geldi. Orada güzellikle yemek pişirildi. Yaşlılar, çocuklar, orada oturdu. Konuştular, helallik alındı, dargın kişiler barıştı. Hatta abim olan hoca da orada kısa bir vaaz yaptı. Millet güzel bir motive oldu. Tabii, dua edildi. Yağmur duasının bir özelliği de elbiseleri ters giyinmek. Ta o zaman dikkatimi çekti. Ellerimizi normalde duada yukarıya, semaya doğru açarken yağmur duasında tam tersine çevirerek ayakta dua edildi. Onu hiç unutmuyorum. Dua yapıldıktan sonra yemek yenildi, bütün komşular köye gitti. Ben o mevkide kuzu otlatıyordum. Yani ikindi oldu olmadı o ara yağmur başladı. Çok da yağmur yağdı, ben şahsen ıslandım, hatta ıslandığımdan dolayı hoca olan abime akşam “Ya başka bir işin yok muydu, geldin bizi ıslattın.” diye bir latife yaptım. Bu, ilkokul döneminde bizzat yaşadığım hadise. Hakikaten istedi mi Mevlâ veriyor. Yağmurda olsun, ne olursa olsun istedi mi Mevlâ veriyor.

- İlk görev yaptığım Kemah'a bağlı Parmakkaya, küçük bir köydü. Orada yetişmiş, tabii o köylü olan, "İbrahim Hakkı Hazretleri" diye tanınan âlim bir hoca efendi, Erzincan'a yolculuk yaparken komşuları ona ısrar ediyor: "Hoca efendi, ne olur bir dua et!" O gerçekten iyi bir âlim. Yurt dışında, Arap ülkelerinde Arapça vaaz yaptığını anlatıyorlardı. Hoca efendi demiş ki "Durun!", Erzincan'a iyice yaklaşalım, ıslanırınız. Ne ise ısrar ediyorlar, Hoca efendi de daha Erzincan'a yaklaşmadan dua ediyor ve yolda su kesiliyorlar. Anlatanlar, komşular diyor ki "Kesinlikle havada ne bulut vardı, ne bir şey.", ama Hoca efendi bir dua etti "Erzincan'a girmeden

ıslandık.", hatta komşular diyor ki "Hoca efendi, nasıl istedin ki bizi su kesti." Hoca efendi demiş ki "İstemesini bilersen Mevlâ verir." Ben bunu orada komşulardan dinledim.

- Görev yaparken, daha ilk görevimizde, komşular da "Hoca efendi, sen de bir yağmur duası yap, hava kurak gidiyor." böyle latife yaparak bana takıldılar. Ben de görev bilinciyle "yok!" demedim. "İnşallah, ne zaman isterseniz Allah'ın izniyle yaparız." Çünkü her ne kadar çok bilmesem de yaşadığım o hadise; gözümün önündeydi, aynısını yapmayı düşünüyordum. Fakat daha duaya çıkmadan bir iki gün sonra yağmur yağdı. Hatta komşular da bana takıldı: "Hoca, hele bir de dua etseydin var ya, aynı Hoca efendi gibi namın Erzurum'u geçirdi." Ben bunları bizzat yaşadım.

- Teşekkür ederim, Allah razı olsun - Çok teşekkür ederim, sağ olun.

2-YAZILI KAYNAKLARDA YAĞMUR DUASI

Mevsiminde yağmur yağmazsa eski elbiseler giyilerek ücra bir yere topluca gidilip dua yapılması, yağmurun yağacağına inanılan bir davranıştır. Bununla ilgili ilginç bir menkıbeye de verelim:

Yağmur beklenen mevsimin birinde dervişin biri, eline bir gaz tenekesi alıp "Yağ<Yağ<Yağ<" diyerek kapı kapı dolaşmaya başlamış. Hemen ikinci gün yağmur yağmaya başlamış, derviş bu davranışına yine de devam etmiş. O devam ettikçe yağmur da iyice şiddetlenmiş. Artık seller çoğalmış, ekinler çürümeye başlamış. Halkın endişelendiğini gören derviş, bu defa da topladığı yağları bir meydana götürüp "Yağma<Yağma<Yağma<" diye bağırmağa başlamış. Bu sesi duyan halk koşarak gelmiş, yağları kapış kapış etmiş ve bir saat sonra yağmur kesilmiş.²

SONUÇ

Erzincan yöresinde yağmur duası törenlerine dair çoğu eski kuşak olmak üzere sekiz kişi ile mülâkat edilmiştir. Bu kişiler, mülâkat sırasına göre Ali Aydın (Erzincan, Bahçeliköy,

² Mustafa Uçar, **Erzincan – Örf ve Adetlerimizden Bir Demet**, Erzincan Belediyesi Yayınları no: 8, Ermat Matbaacılık, Erzincan, 1998, s. 18.

1944), Selahaddin Kayık (Erzincan, Aydoğdu, 1934), Yaşar İçer (Erzincan, Selüke, 1945), Haşim Süer (Kemah, Yağca Köyü 1941), Ali Polat (Pülümür,

Kırdım Köyü 1959), Rahmi Tanoğlu (Erzincan, Bahçeliköy, 1938), Halis Mutlutürk (Kemah, Gediktepe Köyü 1960), İbrahim Bilgin (Kemah, Gediktepe Köyü, 1972) adlı kişilerdir. İlgili kişilerin doğum tarihleri 1934 ile 1972 arasında değişiklik göstermektedir. Bu kişilerden dördünün kütüğü Erzincan merkeze bağlı üç farklı köye; üçünün kütüğü Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı iki köye, birinin kütüğü ise Pülümür'e bağlı bir köye kayıtlı bulunmaktadır. İlgili kişilerden biri terzi, biri kalaycı, biri çiftçi, biri halk şairi, biri devlet dairesinde hizmetli, üçü ise din görevlisi olarak mesleklerini yerine getirmiş veya getirmektedir.

Görüldüğü üzere halkın farklı kesimlerine mensup bu kişilerle yağmur duasına dair görüşüldü. Yağmur duasının kabulü için çeşitli hazırlıkların ve şartların yerine getirilmesi gerektiği anlaşıldı. Bu şartlar arasında kişinin mensup olduğu geleneğe bağlı olarak mazlum, mağdur, gariban, yoksul, kimsesiz, yetim, öksüz, dul kişilerin, çocukların, emzikli veya çocuklu kadınların, ağzı dualı ve âdil kişilerin, yaşlı, aksakallı kimselerin, âlimlerin, dedelerin, erenlerin, hocaların, pirlerin, uluların, ocaklamada bulunanların, yavrulu evcil hayvanların yağmur duasında yer almasına öncelik tanındığı görülmekte, Pülümür'ün Kırdım Köyü'nde yağmur duası töreninde ise ilk nuhur, ilk çocuğun kesip getirmek suretiyle yeşil otları yanan ateşin üzerine atması geleneğine, şiddetli fırtına ve rüzgârın baş gösterdiği vakit ise yine ilk nuhurun (ilk doğan çocuk) eline un verilip unu rüzgâra karşı serpmesi ve böylelikle rüzgârın kesilmesi inancına tanık olunmaktadır.

Yağmur duası öncesinde küskünleri barıştırmak, dargınlıkları gidermek, kucaklaşmak, helallik alınmak gibi davranışlarla duanın kabul olunacağına inanılır. Dua sırasında yazılı kaynaklarda geçtiği üzere elbiseler ters giyilmekte, eller ters tutulur. Alevî geleneğinde lokma veya kömbe dökülüp özellikle yoksul kişilere dağıtıldığı, ortak olarak kurbanların kesildiği, yemeklerin ikram edildiği, fakir ve fukaraya yardım edildiği, öksüz ve yetimlerin gönüllerinin alındığı, sevindirildiği anlaşılmaktadır. Ziyaret yerleri, yatırlar, köylerin tepeleri, gözeler, ulu çamlar, meralar, meydanlar dua töreninde tercih edilmektedir.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

8. ERZİNCAN FIKRALARI

Erzincan Jokes

Dr. Öğr. Üyesi N. Hümeysra Özdemir Erem

Bir tür olarak fıkralar denildiğinde akla gelen ilk isim Nasrettin Hoca'dır. Karadeniz fıkraları denildiğinde adı zikredilen Temel fıkraları ve Bektaşî fıkraları da oldukça iyi bilinir. Bu fıkra tiplerinden başka sözlü kültür aracılığıyla söylenegelen pek çok yöresel fıkranın da var olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Erzincan fıkraları da yöresel çerçevede Erzincan'ın, Erzincanlı'nın karakteristik özelliklerini ortaya koyması yönüyle önemlidir. Kültür hazinesinin içinde toplumumuzun mizahi bakış açısını ortaya koyan unsurların başında fıkralar gelir. Fıkralar Türk kültür ve geleneklerinde önemli bir yer tutar. Çoğunlukla söylenmek istenenin doğrudan dile getirilmediği, ince zekâ ürünleri olarak ortaya çıkan bu kültür, aynı zamanda halkın inanışları, yaşam tarzı, dünyayı algılama biçimi gibi pek çok ögenin de belleğidir.

Bu bölümde Erzincan ve köylerine ait fıkralardan başka Üzümlü (Cimin), Kemah, Kemaliye (Eğın), Tercan fıkraları ve Erzincan ile sıkı münasebeti olan Kelkitli fıkraları derlenmeye çalışılmıştır.

1. ERZİNCAN VE KÖYLERİNE AİT FIKRALAR

Bu Kadar Acıya

Diş hekimi morfin vurmada hastanın ağzındaki dişi çekip çıkardı. Hastanın inlememesine, ses çıkarmamasına bakarak sordu:

“Sen Erzincanlı mısın?”

“Evet, nereden bildiniz?”

“Bu kadar acıya Erzincanlıdan başka kimse dayanamazdı!” (Özdemir, 2009).

Yanlış Köprüde Yaptık

İki Erzincanlı trenle seyahat ederken kompartımanlarına bir istasyonda yeni bir yolcu gelir. Selamlaşma ve iyi yolculuklar dileme faslından sonra ortam sessizleşir. Yabancı, trenin penceresinden dışarıyı seyrederken Erzincanlılar sohbeta başlar. Sohbeti dinleyen yabancı bir süre sonra bu hemşerilere dönerek:

“Erzincanlı mısınız?” diye sorar.

Sorunun altında haince bir niyet olduğunu düşünen Erzincanlıların ikisi birden cevap verir:

“Yoh değilük.”

Yabancı ısrar eder:

“Yo yo... Siz Erzincanlısınız, inkâr etmeyin.”

Erzincanlılar yabancı'nın bu ısrarında bir art niyet olduğuna kesin kanaat getirir.

“Degülük gardaş, yalan mı söylüyecevük?”

Yabancı ısrarlıdır:

“Peki o zaman, yaprak der misiniz?”

İki yoldaş, yabancıнын kendilerinin Erzincanlı olduğunu anlamanın akıllıca bir yolunu seçtiğini keşfetmiş olmanın rahatlığıyla durumu kurtarmak için gayet kibar bir şekilde “yaprak” derler. Adam:

“O zaman toprak der misiniz?”

Yine ikisi birden atılır: “Toprak.”

Bu soru cevaplar yabancı açısından keyifli bir hal almaya başlamıştır artık ve yabancı sonuna kadar gitmeye de niyetlidir:

“Şimdi bir de köprü deyin bakalım.”

İki hemşerinin bu oyunda yabancı kadar eğlenmese gerek her ikisi de içlerinden geldiği gibi yanıt verir:

“Köprü.”

Yabancı rahatlar, koltuğuna yaslanır:

“Anlaşıldı. Siz değiliz, diyorsunuz ama Erzincanlısınız. Yolunuz açık olsun.” diyerek trenin bir sonraki istasyonunda iner.

Tren yoluna devam ederken iki arkadaş yabancıнын bu keşfi nasıl yaptığı üzerine tartışmaya başlar:

“Ula gardaş yaprak de, dedük; toprak de, dedük... Ne falan yedüyek körpüde yedük.” (Özdemir, 2009).

Paşanın Şerefine

Köyü teşrif edecek vali için tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Bir de kurban kesilecekti. Kurbanı kesecek şahsa sıkı sıkı tembih ettiler:

“Bismillah-i Allah-ü Ekber deyip bıçağı süreceksin! Sakın unutmayın.”

Ertesi gün, vali köye geldi. Kurbanı kesecek şahıs bir anda ne diyeceğini unuttu. Bıçağını kaldırdı bir süre bekledi ama yine hatırlayamadı söylemesi gereken sözleri. Derken çareyi kendi uydurduğu cümlelerle kurbanı kesmekte buldu:

“Paşa'nın şerefine!” (Özdemir, 2009).

Sehen Ne, Eltingile Gidiyem

Dört yol kavşağında, yayalara kırmızı ışık yanıyordu. İhramını yüzüne kapatmış olan kadın yolu boş görüp karşıdan karşıya geçmeye başladı. Kavşakta görev yapan polis memuru yayayı ikaz etti:

“Hey bacı! Nereye gidiyorsun?”

“Ene delinin zoruna bah! Sehen ne, eltingile gidiyem.” (Özdemir, 2009).

Şekerin Var mı?

Doktora giden yaşlı kadın doktorun sorularını cevaplıyordu:

“Neren ağrıyor teyze?”

“Ben ne bülüm oğul. Ebile karnım, karnımın üst tarafları hep sızlıy.”

Doktor hastayı bir iki kere daha dinledikten sonra sordu:

“Teyze şekerin var mı?”

İhtiyar kadın cevap verdi:

“Anam babam pancar ektük. Herhalde pavrukadan bigaç çuval verürler.” (Özdemir, 2009).

Bu Kadar İlaç

Köylünün biri hastalanınca doktora gitmiş. Doktor da tedavi için gereken ilaçları yazdıktan sonra ilaçları almak için eczaneye giden hasta, tezgâhın arkasındaki gence merakla sormuş:

“Buranın sahabı ihtiyar bir adam var ıdı. Nerede?”

Genç cevaplamış:

“Efendim, sizlere ömür.”

Hasta adam önce ilaçlara sonra da elindeki reçeteye bakarak kendi kendine söylenmiş:

“Bu gaden ilacı olan adam gendini gurtaramamış. Bi iki barmah kâğıttakiler mi beni gurtaracak?” (Özdemir, 2009).

Tanımanın

Askere gitme yaşı gelen delikanlıya askerlik şubesindeki komutan sormuş:

“Adın ne?”

“Ahmet Sertadım.”

“Doğum yerin ve tarihin?”

“Erzincan 1950.”

“Babanın adı ne?”

“Komutanım söylesem de tanımazsın.” Gence öfkelenen komutan celallenmiş:

“Evladım sen söylesene!..”

“Ömer. Buğday Meydanı'nda alafdar. Tanı bakayım, hadi tanı...” (Özdemir, 2009).

Fetva Dediğin

Adam biri bilerek ve isteyerek orucunu bozmuştu. Görüşünü aldığı herkes orucunu yeniden eda etmesini ve altmış gün de kefaret orucu tutması gerektiğini söylüyordu. Adam bu kadar orucu kesinlikle tutamayacağını düşünüyor, bir kolaylık arıyordu.

Hiç oruç tutmayan ve bilgisi olmayan bir kişiye sordu ve “oruçu günü gününe tutması gerektiği” cevabını alınca mırıldandı:

“Hah şöyle! Fetva dediğin böyle olur!” (Özdemir, 2009).

Sen mi Daha Kahramansın?

Kendi de oruç tutmayan bir adam caddenin ortasında ağzında sigarasını tütürerek giden hemşerisinin yakasından tuttu. Olaya şahit olanlar ramazan günü caddenin ortasında sigara içmenin bedelini ödeyecek adama çevirdi bakışlarını. O sırada hemşerisinin yakasına yapışan adamın ağzından şu cümleler döküldü:

“Ben sigaramı Terzibaba Mezarlığı’nda içerken sen caddenin ortasında nasıl içersin? Bu şehirde kimse benden daha kahraman olamaz!” (Özdemir, 2009).

Yalan Söylemiş Teresler

Hacı İzzet Paşa, tuhafliklarıyla meşhur bir valiymiş. Çamaşırlarını yıkatmak hiç âdeti değilmiş. Kirli çamaşırlarını yıkatmak yerine sürekli atarmış. Geceleri kullandığı külahını giymek için kendince bir oyun geliştirdiği de söylenegelmiştir. Paşa, külahını her gece tavana fırlatır, daha sonra da altına geçerek özel bir usulle kafasına geçiriverirmiş. Ayrıca “teres” tabirini çok kullanırmış.

Bir kişi kendisine “teres” diyen İzzet Paşa’yı Sadaret’e şikâyet etmiş. Paşa’yı karşısına çağıran bakan sormuş:

“Valim senin için ‘teres’ diyor dediler. Ne dersin?” İzzet Paşa cevap vermiş:

“Teresler, kulunuza iftira etmişler.” (Özdemir, 2009).

İyi Söyledi Teres

Hacı İzzet Paşa, Erzincan’da yaptırmakta olduğu caminin çevre duvarlarının inşası sırasında duvar ustasına:

“Duvarı fazla yüksek tutmaya hacet yok. Şöyle keçilerin, köpeklerin geçemeyeceği kadar yükseltilsin yeter.” deyince sert mizaçlı olan usta İzzet Paşa’ya dönerek:

“Efendi! Sen işine git! Benim keçilerle, köpeklerle işim yok. Kaç arşın yükseklikte istenirse yaparım.”

Bunun üzerine İzzet Paşa yanındakilere şöyle der:

“Beni bilip tanımadı, ama iyi söyledi teres.” (Özdemir, 2009).

Kabul Etmedi

Müftülükte yapılan imamlık imtihanını kolayca geçeceğine kanaat getiren bir adama müftü sordu:

“İslam’ın şartı kaçtır?”

“Yirmi beş.”

Müftü sinirlendi ve imtihana giren şahsı kovdu. Dışarıya çıkan adamın başına toplanan kalabalık mülakat için sırada bekleyen diğer adaylardan oluşuyordu:

“Nasıl geçti sınavınız? Ne türde sorular soruyorlar içeride?”

“Müftü bana İslam’ın şartını sordu, ben de yirmi beş dedim.”

Bekleşen kalabalık itiraz etti:

“E niye beş demedin?”

“Yahu ne diyorsunuz? Yirmi beşi kabul etmeyen müftü beşi hiç kabul eder mi?” (Özdemir, 2009).

Kavga Etmeyin

Henüz birkaç günlük evli olan gelinlerinin ev işlerine bir an evvel yardım etmesini isteyen kayınvalide ve kayınpeder, ona bunu söylemek yerine onu utandırmayı ve böylece işi ele almasını bekliyorlardı. Yaptıkları plana göre her sabah yataklarından kalkan kayınvalide ve kayınpeder evin süpürülmesi, derlenmesi toplanması konusunda tartışıyorlardı. Kaynana bugün de evi ben süpüreceğim, diyor, kayınpederse yok Hanım, sen niye süpüresin ki ben yaparım, diye cevaplıyordu. Birkaç gün bu durum böylece devam etti. Yine bir sabah tartışmayı oturduğu yerden izleyen gelin araya girerek:

“Aa, niye kavga ediyorsunuz anneciğim? Bir gün biriniz, bir gün de biriniz...” (Özdemir, 2009).

Yüzmeyi Bilmek

Gelin, kaynana evde konuşuyorlardı. Bir ara kaynana oğluna döndü ve sordu:

“Oğlum gelinle ben suya düşsek hangimizi kurtarırısın?”

Oğlan duraksamadan cevapladı:

“Ana, inşallah yüzme biliyorsundur.” (Özdemir, 2009).

En Tatlı Şey

Evin kâhyasının yanında karı koca konuşuyorlardı. Adam karısına sordu:

“Dünyada en tatlı şey nedir?”

“Elbette sensin kocacığım.”

Bunları duyan kâhya çok duygulanmıştı. Karar verdi. Akşam aynı soruyu kendi karısına soracaktı.

“Hanım, dünyada en tatlı şey nedir?”

Karısı gayet çabuk bir cevap verdi:

“Çemicinen bastık!” (Özdemir, 2009).

Şalgam

Hasan Efendi’nin kulakları ağır işitiyordu. Tarlada meşgulken komşusu uzaktan bağırdı:

“Hasan Efendiii, selamün aleyküm.”

“Şalgam ekiyorum.”

“Selamün aleyküm dedim, selamün aleyküm.”

“Nesi vermiyor? Geçen sene de ekim çok iyi verdi.” (Özdemir, 2009).

Hani Olsa

Zihni Efendi hasta ziyaretine giderken bir şey götüremediği için biraz mahçuptu. Bu mahçupluğunu gidermek için sordu:

“Osman Efendi, elma olsa yer misin?”

“Hani elma?”

“Hani olsa... demiştim.” (Özdemir, 2009).

Üç Hayvan

Üç kişi Terzibaba Mezarlığı'nın yanından geçiyordu. İçlerinden birisi:

“Şuradan geçerken ölülerin ruhuna birer Fatiha okuyalım.” dedi.

Üçü de Fatiha'yı bilmediklerini söyleyince Fatiha okumayı teklif eden suratını ekşitti:

“O zaman gelin dört elle geçelim de ölüler üç hayvan geçti sansınlar.” (Özdemir, 2009).

Lâzım Lâzım Olmayacak

Erzincan'ın tarihinden gelen isimlerdini birisi de Gerek Gerek Camii'nin adıdır. Erzincan'a gelenler bu caminin adını hafızalarında tutmakta zorlanırlar. Emniyet Müdürlüğünde görev yapan bir polis memuru, bayram namazında görevlendirildiği camiye giderken evdekilere:

“Belki geç kalırım Lâzım Lâzım Camii'nde görevliyim.” diyerek evinden ayrılır. (Özdemir, 2009).

Boyacılar Camii önünde yaşını başını almış bir seyyar satıcı karpuz satıyordu. Cami boşalmaya başlayınca bağırma başladı:

“Alın alın, gelecek sene kavun karpuz olmayacak!”

“Etrafında biriken kalabalık pür dikkat kendisini dinliyordu.”

Bazıları da öfkelenerek:

“Sen nereden biliyorsun gelecek sene kavun karpuz olmayacağını?” diye sitem etti. Seyyar satıcısı sözlerinde ısrar ederek:

“Vallahi de olmayacak, billahi de!.. “

1.1.

“Yahu delirdin mi sen?”

“Niye delireyim? Kavun kavundur, karpuz da karpuz. Kavunun karpuz olduğu nerede görülmüş?” (Özdemir, 2009).

Bir Dediğini İki Etmem

Yeni Mahalle Camii'nin bahçesindeki çay ocağında sohbet ederken arkadaşları adama:

“Senin aile yaşantına hayranız, eşin ve çocuklarıyla çok mutlu bir hayatın var. Eşinin bir dediğini iki etmiyorsun. Bu mutluluğunun sırrını bize de anlat yoksa pısrık olduğunu düşüneceğiz.” derler. Adam:

“Kısaca anlatayım... Düğünümüz bittikten sonra karım kendi atına ben de kendi atıma bindik evimize doğru gittik. Benim bindiğim atın ayağı takıldı ve sendeledi. Karım eğildi ve atıma 'Bir!' dedi. Biraz daha ilerledik ve atımın ayağı tekrar takılıp tökezlediği zaman eşim tekrar eğilip hayvancağıza 'İki!' dedi. Az sonra atım tekrar aynı şekilde tökezleyince eşim atından indi ve ata 'Üç!' dedi. Çeyizinden tabancasını çıkartıp atımı alnından vurdu.

Eşime bir hışımla çıkıştım:

"Yazık değil mi ata, neden vurdun kadın? Delirdin mi? dedim. Karım arkasını döndü ve bana 'Bir!' dedi. O günden sonra karımın bir dediğini iki etmedim." (Özdemir, 2009).

Don Çıkaran

Recep Yazıcıoğlu, Çakırman Deresi'nde yaklaşık 10 metre yükseklikten akan suyun altında gazetecilerle doğal jakuzinin keyfini çıkarıyordu. Sohbet ederken Vali, 3. Ordu Komutanı'nı rafting yapmaya götürdüğünü, botlarının batma tehlikesi atlattığını, bu yüzden de o bölgenin adının "Paşa Batıran" olarak kaldığını, ancak doğal jakuzi yaptığı bu yere bir ad bulamadığını anlatıyordu. O sırada on metre yukarıdan akan su, bir gazetecinin çamaşırını aşağıya indirdi. Yanında bulunan diğer gazeteci keyifle cevap verdi:

“ Buldum Vali Bey, buranın adını buldum.”

“Neymiş?”

“Don çıkarın.” (Özdemir, 2009).

Sur Üflendi

13 Mart 1992 tarihinde meydana gelen deprem sırasında bir Erzincanlı, otomobili ile Yenişehir Hamamı'nın yanından geçiyordu. Arabada olduğu için depremin sarsıntılarını arabanın kasıslere vurması olarak algılamıştı. O sırada hamamdan panikle peştamalları ile çıkıp ana caddeye doğru koşan yarı çıplak insanları gördü. Buna bir anlam veremedi. Kendi kendine heyecanla:

“Yahu demek ben öldüm. Kim bilir üzerinden ne kadar zaman geçti. İsrafil sura üflendi. İnsanlar da mahşer yerine koşuyorlar. Ya ben niye duruyorum?” diyerek arabasını insanların koştuğu istikamete sürmeye başladı (Özdemir, 2009).

Sözü Kesmek

Belediye başkanı, mikrofonu yakaladığında bir türlü susmak bilmiyordu. Bir akşam telefonla katıldığı canlı yayında Erzincan'ın ve Erzincanspor'un problemlerinden bahsediyordu. Konuşma uzadıkça uzadı. Spikerin de artık tahammülü kalmamıştı, zihnini toplayamadan başkana:

“Sayın Başkanım, müsaade ederseniz şeyinizi kesmek istiyorum.” dedi.

Başkan heyecanla devam etti:

“ Kesmesine kes de, bir şey daha söyleyeyim ondan sonra kes.” (Özdemir, 2009).

Mamafi de Sen, Binanali de Sen

Adamın biri doktorda muayene olduktan sonra doktorun tavsiyelerini dinlemiş ve parayı uzatmış. Doktor parayı alınca teşekkür etmiş ve adam oradan ayrılmış. Kahvehanede bir arkadaşı ile çay içip sohbet ederken arkadaşına sormuş:

“Yahu şu dohdur baha bir şeyler annattı amma bazı sözlerini heç anamadım.” demiş.

“Hangi kelimeleri anlayamadın?” diye soran arkadaşına:

“ Mamafi (mamafih), binanali (binaenaleyh) bi de teşekkür kelimelerini annamadım.” demiş. Biraz mukallit olan arkadaş:

“Valla bu kelimeleri ben de anlayamadım. Doktor herhalde sana sövmüş.” deyince adam şimşek misali yerinden fırladığı gibi doktorun muayenehanesinde almış soluğu. Hışımına kapıyı açıp “Dohdur Beg” diye gürlemiş:

“Mamafi de sen, binanali de sen. Ayrıca teşekkür de senin ağzının ortasına olsun.” (Özdemir, 2009).

Petrol Çıkacak Değildi

Yemeğinin içinden taş çıkan yurt öğrencisi heyecanla aşçı İsmail'e sorar:

“Efendim, yemeğin içinden taş çıktı.”

İsmail usta gayet sakin bir üslupla cevap verir:

“Tabii ki taş çıkacak, petrol çıkacak değildi ya!” (Özdemir, 2009).

Babamın Yaptığı

Mağdur köylü etrafta:

“Atımı kim aldıysa derhal getirsin. Yoksa babamın yaptığını yapacağım.” deyince atı çalan hırsız bu sözü işitmiş ve çok korkmuş. Gidip atı getirmeye karar vermiş. Atı sahibine teslim ederken sormuş:

“Senin baban ne yapmıştı ki ağabey?”

“Ne yapacak, köye kadar yayan gitmişti.” (Özdemir, 2009).

Hanımından Korkmayan Var mı?

Adamın biri kahveye girer ve oyun oynayanlara hitaben:

“ Beyler, bi dakika. Hanımından gorhanlar ayağa gahsın.” dedi.

Ani bir gürültü, hayda... Bir kişi hariç herkes ayakta... Kahvenin tamamı hayretler içinde. Soruyu soran adam, oturana yaklaşıp:

“Ağabey helal olsun be! Deliganlı adammışsın. Harbiden sen hanımından korkmaz mısın?”

“Yav gardaşım, ele bi laf ettin ki dizlerim bağı çözüldü, galhamadım.” (Özdemir, 2009).

Yarı Buçuk Ölmüşler

Hoca cenazeleri yıkarken hiç kimseyi yanına almıyordu. Bu yüzden de cenazelerin nasıl yıkandığını kimse bilmiyordu. Kaç defa sordularsa da cevap alamamışlardı. Azmetmişlerdi, cenazenin nasıl yıkandığını öğreneceklerdi. Adamın birisi:

“Ben ölmüş gibi davranayım, beni hocaya teslim edin. Size başıma gelenleri sonradan anlatırım.” dedi.

Böylece adamı cenaze damına soktular. Hoca elindeki büyük bakır kepçeyi suya daldırıp soğuk suyu adamın üzerine döktü. Soğuk suyu hisseden şahıs birden bire irkildi. Bunun üzerine hoca elindeki kepçeyi adamın kafasına vurup yıkama işlemini tamamladı. Dışarıdakiler merakla beklerken hoca cenaze sahiplerinin yanına gitti ve onlara şu cevabı verdi:

“Bundan sonra bana yarı buçuk ölmüş adamları getirmeyin.” (Özdemir, 2009).

Her Yer Tekne

Adam, annesine ilaç diye bir şişe rakıyı içirmişti. Zavallı kadın içtikten sonra da işine devam ediyordu. Ancak eline aldığı elektteki unu etrafa savuruyordu.

Oğlu bir yandan gülüyor bir yandan da:

“Ana, unu ortalığa eliyorsun. Tekneye elesene!” diyordu. Kadın tebessüm ederek cevapladı:

“ Oğlum anana her yer tekne...” (Özdemir, 2009).

Salâvatı Dilinde

Adam cinlerden ve gecenin karanlığından çok korkuyordu. Bir gece sokağa çıktı. Karşısındaki çalı, rüzgârla hafif hafif sallanıyordu. Bunu görünce durdu ve ileriye doğru bağırılmaya başladı.

“Eğer Müslüman cinniklerseniz çekin gidin. Yok, eğer kâfir cinnikler iseniz salâvatı dilinde olmayanın...” (Özdemir, 2009).

Eh Eze Oğlu

Adam o kadar cimriydi ki her durumda nasıl daha az harcayacağını hesabını yapıyordu. Evde misafirlerinin olduğu bir gün televizyonu pinti ev sahibine güç bela açtılar. Ses çok kısıktı ve herkes tarafından duyulmuyordu. Misafirlere birisi:

“Yahu şu televizyonun sesini açın, biz de duyalım.” dedi. Birisi ayağa kalktı ve elini daha televizyona değdirmeden pinti ev sahibi çok sesin çok elektrik harcayacağını hesap ederek atıldı:

“Eh eze oğlu... Bu kadar yeter...” (Özdemir, 2009).

Selûke'yi de Gördüm ya!

Selûkeli bir kız köyüne hayli uzak bir yere gelin gitmişti. Çocukluğunun geçtiği yerleri çok özlemişti. Bir yolunu bulup ziyaret etmek istiyordu. Ancak kocası her seferinde "Olmaz!" diyordu da başka bir şey demiyordu.

Kadın bir düğünü vesile edip kocasından habersiz Selüke'ye gitti. Akşam eve döndüğünde da kocasından bir sürü azar işitti, tonlarca dayak yedi. Yediği onca dayağa aldırmayan kadın ferahlamışçasına:

“Oh... Canıma değsin ben de Selüke'yi gördüm ya!” dedi (Özdemir, 2009).

Hah'da Namaz

Bir grup Hah'da (Bahçeli) bir evin bahçesinde oturuyormuş. O ara namaz vakti gelmiş. Bir kişi imam olsun, cemaatle kılalım, diyerek içlerinden birini imam seçmişler. Adam, "Ben yapamam, edemem" demişse de yakayı kurtaramamış. Çaresiz kabul etmiş. Saf tutmuşlar. Adam "Allahu Ekber" demiş ve namaza başlamışlar. Cemaat secdeye vardktan sonra kendisi alçak bahçe duvarından öbür tarafa atlayarak saklanmış. Cemaat secdede beklemiş, beklemiş... Dakikalarca beklemiş. Biri kafasını kaldırmış. Bakmış ki imam yok. Hemen bağırılmış:

“Yav imam kaçmış!” deyince cemaat doğrulmuş ve namaz da bozulmuş tabi... İçlerinden biri mırıldanmış:

“Bir iti zorla ava götürürsen tuttuğunu da yer gelir.” (Özdemir, 2009).

Hasan

Erzincan köylerini eskiden eşkıyalar sık sık basar, ne bulurlarsa götürürlermiş. Karşı köylerden birinde Hüseyin Efendi adında biri, harmanını yaba ile savurmuş, buğdayını yığmış. İşini bitirinceye kadar da akşam olmuş, hasadını eve taşıyamamıştı. Gece eşkıya gelirse buğdayını götürür düşüncesiyle hazırladığı planı oğluna anlatmaya başlamış:

“Hasan sen bu beşli silahı al, şu yandaki hendekte yat. Ben ne zaman Hasan diye bağırırsam, ne var ne oluyor demeden silahı patlat.”

Hasan babasının dediği gibi hendekte beklemiş. Hüseyin Efendi de buğday yığınının yanında yatmış.

Gece uykusundan uyanan Hüseyin Efendi, bir de bakmış ki eşkıyalar gelmiş de buğdayını çuvallara dolduruyorlar bile. Başında ise bir silahlı bekliyor. Doğrulsa vuracaklar. Gözlerini kapamış, alçak sesle:

“İh... İh... Evlensem de bir oğlum olsa... Adını Hasan koysam deyince başında bekleyen eşkıya arkadaşlarına:

“Ulan adam rüya görüyor.” demiş. Hüseyin Efendi ise birkaç defa aynı sözü yavaşça “Has... Has... Has...” diye tekrarladıktan sonra aniden "Hasan!" diye bağırınca Hasan silahı patlatmış. Eşkıyalar bir anda şaşkına dönmüşler. Hasan birbiri peşine iki üç el ateş edince eşkıyalar çuvalları bırakıp kaçmaya başlamışlar. Yamaçlara doğru kaçarlarken içlerinden biri söylenmiş:

“Vay baban canına tükürem. Herif rüyasında hem evlendi hem de oğlu oldu. Uşah az daha da bizi vuracaktı.” (Özdemir, 2009).

Gelin Olacam

Şeker İlköğretim Okulu'nda öğretmen olan Ahmet Dumlu birinci sınıf öğrencilerine sormuş:

“Çocuklar, büyüdüğünüz zaman ne olacaksınız?”

Kimisi öğretmen olacağını, kimisi doktor olacağını söylemiş. Kimi subay, kimi de mühendis cevabını vermiş. Ahmet Hoca köşede mahcup mahcup bakan bir kız çocuğuna sorusunu yinelemiş:

“Sen ne olacaksın Güler?”

Çocuk utanarak yere bakmış:

“Öyyetmenim ben utanıyam.”

“O zaman gel kulağıma söyle...”

Çocuk sırasından kalkıp öğretmenin kulağına eğilmiş:

“Ben de gelin olacam.” (Özdemir, 2009).

Bisiklet

Ahmet Dumlu'nun amcası Dursun Ağa anlatıyor:

“Köyün yanındaki Halim'in tarlasını bostan ekmiştik. Dedemle beraber bostanı bekliyorduk. O zaman Sivas yolu da bizim tarlanın üzerinden geçiyordu. Bir de baktım ki Sivas tarafından bir şey çıktı, o zamana kadar böyle bir şey hiç görmemiştik. İki tekerlek üzerinde bir adam goşiy. Ne önden çeken var, ne arhadan iteni... Dedeme dedim ki:

— Dede, bir şeyin üzerinde adam goşiy, önünden çeken yoh, arhasından iten yoh.

Dedemin gözleri az gördüğü için geleni göremiyordu. Ancak:

—Fesuphanallah, dedi. Yavrum o Deccal, Deccal.

Der demez ben adamın peşine koşmaya başladım. Hem koşuyor, hem de mahalle içinde. ‘Deccal geliy’ diye bağıryordum. Kapıdan çıkan, yolda rastlayan adama taş sopa atanın sayısını gittikçe artıyordu. Gayemiz Deccal'ı öldürmekti. Adam köyden çıkıncaya kadar kafasından, ayaklarından kan akmaya başladı. Kendini zor kurtardı.

Bugün volosbit mi, şeytanarabası mı dediğimiz bisiklet yüzünden az galdık adamı öldürek.” (Özdemir, 2009).

Bu Ne Gatter Düğün?

Ankara'ya ilk kez giden Erzincanlı bir kadın Ulus Meydanı'ndaki taksilerin birbiri arkasına dizildiğini görünce hayretini gizleyememiş:

“Anam ocağız gapız kitlene, bu ne gatter düğün!” (Özdemir, 2009).

Şaştım Bu İşe

Çiftçinin bir tanesi tarlasında öküzleri ile çift sürüyormuş. Oradan geçmekte olan iki hırsız, adamın öküzlerine gözlerini dikmişler. Nasıl edelim, ne yapalım derken hırsızlardan

birisi çareyi bulmuş. Anlaşmışlar. Biri gidip tarlaya yakın bir yere gizlenmiş. Öbürü de çiftçi adamın duyacağı kadar yaklaşmış. Orada ellerini dizine vurarak:

“Şaştım bu işe, şaştım bu işe!” diye bağırmaya başlamış. Çiftçi kendi kendine “Hele gidip bahım, bu adam neye şaşıy.” diyerek öküzlerini durdurmuş. Adama doğru yürümeye başlamış.

Çiftçi, “Şaştım bu işe!” diye bağırın adamın yanına gelerek sormuş:

“Gardaş, neye şaştın?”

Hırsız cevap vermeden "Şaştım bu işe!" deyip dönmeye devam etmiş. Arkadaşının işini bitirdiğini görünce hemen cevap vermiş.

“Yahu çiftçi dayı, sen nasıl bir tek öküzle çift sürüyorsun? Ben buna çok şaştım!” deyince çiftçi dönüp arkasına bakmış ki ne görsün hakikaten bir tek öküz var. Çiftçi şaşırılmış. Suskunluğunu uzun bir süre sonra bozmuş:

“ Vallah gardaş, ben de şaştım bu işe...” (Özdemir, 2009).

İKİ Dene Oyniyim

İşgal yıllarından sonra Erzincan'da olan tahribatı incelemek için gelen heyet araştırmalarını sürdürmektedir. Hiç kimsenin yiyeceği neredeyse yok gibidir. Herkes kıtlığın kol gezdiği şehirde yaşam savaşı vermektedir. Heyetten bir adam acı gerçeği gördüğünden bir eve girip bilgi almak ister. Ev sahibi, ikram edeceği bir şeyi olmadığı için mahcupdur. Sofanın ortasına doğru yürür ve ellerini kaldırıp oynayarak şöyle der:

“Efendi, ikram edecek bi şeyim yoh amma iki dene oyniyim da seni boş göndermiyek.” (Özdemir, 2009).

Gelelim Bamyanın Faydalarına

Köyün imamı her cuma 1924'lerde düzenlenmiş bir hutbe kitabı çıkarır, aynı kitaptan bazı yerleri okurmuş. Öyle bir zaman gelmiş ki kitapta ahalinin bilmediği sayfa kalmamış. Bir gün gençler arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Yahu bu bizim hoca her gün aynı şeyleri söylüyor. Aynı şeyleri okuyup duruyor.”

Bunun üzerine bir diğeri şöyle bir öneride bulunmuş:

“Gelin bir oyun edelim.”

“ İyi de nasıl bir oyun?”

“Çok basit.” diyerek planını anlatmış.

Hepsi gülüşerek planı uygulamaya koymuşlar. O günkü cuma namazından önce minberin üzerinde duran hutbe kitabını alıp yerine başka bir kitap bırakmışlar. Cuma vakti gelince hoca hutbeye çıkıp kitabı açmış. Kendinden emin olarak başlamış okumaya:

“ Gelelim bamyanın faydalarına...” (Özdemir, 2009).

Bu Oda Boş Oda

Köy âlemlerinde eski zamanlarda her akşam bir eve topluca misafir olunurdu. Bu mecliste toplananlar evde ne varsa yer içerler, ondan sonra kalkıp giderlerdi.

Bir gün de Yalnızbağ'da yedi - sekiz kişi gelip bir eve misafir olmuş. Bir taraftan ahbablıklar sürüyor, diğer taraftan da çaylar demleniyormuş. Ekmek teknesi ve kavurma tenekesi de ortaya getirildikten sonra yemekler de yenmeye başlanmış. Biri gaz ocağını pompalıyor, bir diğeri çay dağıtıyor, kimisi yeniden çay demliyormuş. Bir taraftan da kavurma, peynir ve tandır ekmeği yenmeye devam ediyormuş. Saatler sonra ekmek bitmiş. Kavurmanın yarısı gitmiş ve peynir bittiği için derisi atılmış. Gecenin geç vaktinde de konuklar kalkıp evlerine gitmiş. Ev sahibi odanın kapısını kapadığında kapının arkasına şu dörtlüğün yazıldığını görmüş:

"Bu oda ne hoş oda,

İçerisi boş oda.

Böyle olduktan sonra

Ben de yapdururam beş oda." (Özdemir, 2009).

Fasulyeden Kaçan

Fasulye ekmek yemekten usanan bir Erzincanlı İstanbul'a gitmiş. Gezip dolaşınca acıkmış derken bir lokantaya girmiş. Garson yemekleri, salataları sayarken "lobya" deyince adam atlamış:

"Lobyaya getir bahah nası bi şey?"

yaşamış. Söylenmeye başlamış:

"Ulan köydeyken löylezdin. Şehere geldin fasulye oldun. Şimdi de adını değiştirip lobyaya mi ettin? Allah'ın gözü doymazı... Tarlada içersen on beş su... Garnımda içersen yirmi su. Doymadı mı o küçük garnın, doymadı mı?" (Özdemir, 2009).

Sarı Gelin

Erzincan henüz sancakken sancak beyi olan paşa, Mitini'ye (Gümüştarla) gider. Köyde, paşa paşalar gibi de ağırlanır hani. Yemekler yenilir, çaylar içilir. Bu arada paşa tandır ekmeğini çok beğenmiştir. Ev sahibine ekmeğin buğdayından kendine de vermesini tembihler. Ev sahibi de el pençe "Peki" der.

Ziyafetten sonra ev sahibi, paşanın emir buyurduğu üzere buğdaydan da vererek paşayı uğurlar. Biraz zaman geçtikten sonra paşa adamı çağırır:

"Bana nasıl buğday gönderdin? Ekmeği hiç olmuyor." diyerek çıkışır. Köylü ise, sakın bir şekilde cevaplar:

Ben sana buğdayı gönderdim paşam, gelini değil (Özdemir, 2009).

Daksana

Dağ köylülerinden biri, bir adama misafir olmuş. Onun önüne de haşlanmış dâk* koymuşlar. Adam ilk kez tattığı bu yemeği çok beğenmiş. Ev sahibine sormuş:

“Kirve, bunun adı ne?”

“Daksana.”

“Bu has şeyden dağa taş eksene.”diyerek yemeye devam etmiş. Az sonra da karnı ağrımaya başlamış. Sızlanarak ev sahibine tekrar sormuş:

“Bunun adı neydi?”

“Daksana.”

“Uyyy ağam, bunun kökünü kessene.” (Özdemir, 2009).

Tırmık

Köylü, oğlunu yüksekokula gönderip okutmuş. Uzun bir süre dışarıda eğitim alan çocuğu, tatil için köyüne dönmüş. Aradan geçen zamanda köylüyü ve evdeki yemekleri beğenmemeye başlamış. Hatta bazen anasını babasını hafife alıyor, okumuş ya, kendini kurup dolaşmış. Öyle bir günde avluda yatık şekilde duran tırmığı görünce babasına kibar bir edayla garip sorular sormuş:

“Bunun adı nedir? Niye böyle ortada duruyor?”

Oğluna iyice içerleyen baba cevap vermiş:

“Ucuna bas o sana adını söyleyecek.”

Kibirlenen oğul, tırmığın ucuna basınca tırmığın sapını alnında bulmuş. Bulunca da acıyla bağırması:

“Oy... Baba, tırmık anlıma çarptı!”

Babası katılarak gülerken şöyle demiş:

“Bak, adını nasıl da öğretti!” (Özdemir, 2009).

İpin Hesabı

Çok zengin bir adam ölümden çok korktuğu için yakınlarına sürekli şöyle vasiyet edermiş:

“Öldüğümde yanımda kim bir gece yatarsa, bütün malımı o adama verin.”

Gel zaman, git zaman adam ölmüş. Vasiyeti üzerine adamı mezara koyarken yanına da başka birini koymak için arayışa koyulmuşlar. Fakir, gariban bir hamal:

* Erzincan'da eskiden şeker pancarı ekilmeden "dâk" denilen bir pancar ekilirdi. Başka yörelerde kocabaş da denilen kırmızı renkli ve tatlı bu pancar türü suda haşlanarak yenilirdi.

“Ben dururum.” deyince onu da zengin mevta ile birlikte mezara koymuşlar. Nefes alabilmesi için de ufak bir de delik bırakmışlar. Gece olmuş. Sonunda iki sorgu meleği çıkagelmiş. Aralarında konuşuyorlarmış:

“Bu ölü zaten bizim. Önce şu diriye hesaba çekelim.” demişler. Sabaha kadar hamala: "Bu ipi kaç liraya aldın? Bununla ne kazandın? Kazandığın bu paraları nereye harcadın?" diyerek sormadıklarını bırakmamışlar.

Sonunda adam kan ter içinde mezardan çıkıp kaçmaya başlamış. O sıra mezarlık civarında bekleyen zengin adamın yakınları bağırması:

“Nereye kaçyorsun? Gel... Bak bu adamın malını sana vereceğiz.” deyince hamal arkasını dönüp kaşlarını çatarak söylenmiş:

“Ben gecedен sabaha bir ipin hesabını veremedim. O malın hesabını vermeye bir ömür yetmez!” (Özdemir, 2009).

Püf Noktası

Erzincan'da eskiden purut adı verilen testilerin yapıldığı yıllarda bir delikanlı, purut ustasının yanına girmiş. Epeyi çalıştıktan sonra iyi bir usta, iyi bir purutçu olduğunu sanarak çalıştığı yerden ayrılmış. Kendine başka bir purut dükkânı açmış. Açmış açmasına ama yaptığı testiler sürekli çatlıyor veya kırılıyormuş. Bunun sebebini ise bir türlü anlayamıyormuş.

Bir gün ustası sözde usta olan çırağının dükkânına gelmiş. Genç ustasına durumu anlatmış. Ustası gülererek:

“Eğilip bir püf dersen, her şey biter.”

İşte o zamandan beri: "Her işin bir püf noktası vardır." sözü söylenegelmiştir (Özdemir, 2009).

Bey Olmak

Bahçesinden kestiği odunları eşeğine yükleyerek oğluyla şehre satmaya göndermişti. Oğlu akşam eşeğe binip tekrar geri dönmüştü.

“Oğlum odunları satıp paranı aldın mı?”

“Sattım da para almadım.”

“Niye almadın?”

“Odunları alan adam ‘Sen Ehmet Beg'in oğlu musun?’ deyince ben de almadım.”

“Oğlum madem bana ‘beg’ dedi. Eşeği niye vermedin? Odunu eşeksiz göndermek hiç beg oğluna yakışır mı?” (Özdemir, 2009).

Eşek ile Arasındaki Fark

Adamın biri, saf gördüğü Erzincanlı'nın yanına oturur ve eğlenmek için sorar:

“Söyle bakalım, eşekle senin aranda ne fark var? Erzincanlı yanında oturan ile arasındaki mesafeyi karıştıyarak cevap verir:

“Bir karış!” (Özdemir, 2009).

Benim Farkım Ne?

Sansa'da odun kesmiş, odunları eşeğine yüklemiş ve yol kenarına inmişti. Erzurum tarafından bir kamyon geliyordu. El kaldırıncaya kamyon durdu. Kendi şoför mahalline bindi, eşeğini de arkaya bindirdi. Yolculuk bitince arabadan inmeye koyuldu. İnerken sordu:

“Borcumuz ne kadar?”

“10 lira sen, 5 lira da eşek...”

“Benim eşekten farkım ne ki benden 10 lira alıyorsun?” (Özdemir, 2009).

Salla Bahım Degiy mi?

Kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayan, saf yollu ve temiz bir insan olan Erzincanlı terziye alay olsun diye takılmışlar:

“Ahmet Efendi! Erzincan'da da it, kuyruğunu sallasa terziye degiyor diyorlar Bu ne iştir?”

Ahmet Efendi bu söze çok alınır ve cevap verir:

“Hele salla bahım degiy mi?” (Özdemir, 2009).

Soğanın Cücüğü

Askere giden iki Erzincanlı genç, her gün türlü türlü yemekler yiyorlardı ama bir türlü alışkın olduğu yiyecekleri asker sofrasında göremiyorlardı. İki hemşeri yan yana gelince hep memleketi konuşuyorlardı. Biri diğerine sordu:

“Aşındi Erzincan'da olsan ne yersin?”

“Tandur ekmeğiyen soğanın cücüğünü...”

“ Ya sen?”

“Bana yiyecek bir şey bıraktın mı ki?” (Özdemir, 2009).

Allah Verdi

Küpesük'te (Saztepe) güzel at binen, iyi at yetiştiren Hamdi Bey adında bir zat varmış. Bir gün köyü eşkıyalar basınca köydeki iyi atları araştırmış ve Hamdi Bey'i bulmuşlar. Zavallı

adamın atını ve gümüş kaplamalı eyerini almak istemişler. O da vermeyince adamı sakavul* ile dövmüşler. Atı da, gümüş kaplamalı eyeri de alıp götürmüşler. Hamdi Bey'e de zayıf bir at ile eski, yırtık bir eyer bırakmışlar. Hamdi Bey günlerce hem üzüntüden hem de örselenmekten bitap düşerek yatak döşek yatmış. İyileşince oğluna seslenmiş:

“Şu eski eyeri getir de tamir edip şehre gideyim.”

Oğlu, eski eğeri babasına getirmiş. Hamdi Bey eyeri tamir için uğraşırken eyerin bir tarafını kesmek icap etmiş. Adam bıçağı atınca köz gibi altın yere yığılmaz mı? Hemen oğluna bağırmış:

“ Gel hele oğlum, gel. Bir adama Allah mal vermek isterse sakavul ile vura vura da veriyor.” (Özdemir, 2009).

Kim Verdi ki?

Gözleri iyi görmeyen Çeto her vakit kullandığı traktörüne atladığı gibi şehre gelmişti. Şehrin girişinde polisler Çeto'yu durdurmuş, ehliyetini soruyorlardı:

“Çok istedim ama alamadım. Hangi deyyus bize ehliyet verir ki?”

“Niye alamadın?”

“Gözlerim iyi görmüyor diye vermediler.”

“Görmüyorsan bu traktörü nasıl kullanıyorsun?”

“Ne bileyim, karambole sürüyorum işte. Görsem sizin yanınıza gelir miydim hiç?” (Özdemir, 2009).

Kandırdı Beni

Kör Çeto traktörüyle yine yoldaydı. Üstelik hâlâ ehliyeti yoktu. Şehrin girişinde polislerin beklediğini de bildiği için yanındaki delikanlıya traktörü verdi ve polislerin yanında durdukları zaman traktörü bırakıp kaçmasını söyledi. Polisler traktörü durdular. Daha ehliyet bile istemeye kalmadan delikanlı traktörü bırakıp kaçmaya başladı:

Polis Çeto'ya sordu:

“Hayırdır, delikanlı nereye koşuyor?”

“Sorma komiserim sorma. Ehliyeti yokmuş meğer. Ehliyeti varmış gibi traktörü aldı taa buraya kadar getirdi. Şimdi de bıraktı kaçtı.”

Polis Çeto'yu azarladı:

“Ehliyeti olmayan adama niye traktör veriyorsun? Hadi bin de kendi traktörünü kendin götür!” (Özdemir, 2009).

* Sakavul: Ahırda hayvanların altını süpürmek için yumuşak ağaç dallarından yapılmış süpürge.

Ehliyet

Erzincanlı bu, kör ya... Gözünün biri görmüyordu. Bu yüzden de ehliyet alamıyordu. Trafik, traktörünün üstünde yakaladığı bu adama sordu:

“Ehliyetini gösterir misin?”

“Kim bana ehliyet verdi ki ben de sana vereyim!” (Özdemir, 2009).

Kızdım Kızardım Geleyim mi?

Üç beş kadının kız bakmaya çıktığı bir günde kadınların ev ev gezdiğini gören bir hanım, kızını yanına çağırarak ona şu sözleri söyler:

“Bak kızım, şu kadınlar kız görmesine geziyor. Sen karşı odadaki sobanın karşısına geç. Orada iyice ısın. Sıcaktan yanakların al al olunca ben seni çağırırım. Hemen gelersin.”

Kız sobalı odaya geçer ve görücüler biraz sonra gelir. Annesi görücüler kapıda karşılar. İçeri davet eder. Görücülere:

“Hoş geldiniz! Sefalar getirdiniz! Çarşaflarınızı alayım, birer kahve için. Biraz istirahat edin.” derken kız içeriden seslenir:

“Anne, kızdım kızardım, geleyim mi?” (Uçar, 1998).

1. ÜZÜMLÜ (CİMİN) YÖRESİ FIKRALARI

Kaç Saatte Gidilir?

Otomobil, otobüs ve minübüsün henüz Erzincan’da olmadığı, atlı veya yaya ile yol gidildiği zamanlarda Erzincan’ın yabancı bir adam Cimin’e gidecekti. Dükkânının önünde oturan bir esnafa yaklaştı ve sordu:

“Buradan Cimin’e kaç saatte gidilir?”

“...”

Yabancı, esnafın cevap vermediğini görünce hızla yürümeye başladı. Bu sefer esnaf arkasından bağırdı:

“Bu gidişle en geç dört saatte oradasın.” (Özdemir, 2009).

Arkada Gitsin

Cimin’e otobüsün yeni geldiği yıllarda her sabah otobüs erkenden dolar Erzincan’a gider, akşam da Erzincan’dan Cimin’e gelirmiş. Bir sabah otobüs yine dolmuş, Erzincan’a gidiş hazırlıkları yapılmaktaymış. Son anda yetişen bir kadın, boş bulduğu şoför koltuğuna oturmuş. Muavin gelip durumu görünce:

“Teyze, orası şoförün yeri sen arkaya geç.”

“Ene niye? Babasından mı kaldı? Belediyenin otobosu... Bir gün de o arkada getsin!” (Özdemir, 2009).

Ceviz Kalınlığında

İri yarı, kilolu bir Ciminli kahvede konuşuyordu:

“Şehir yolundan geliydim. Önüme bir yılan çıktı. Ben deyim belim kadar, sen de ceviz ağacı kalınlığında...”

Karşısındaki, Ciminliyi uyarmak maksadıyla “Öhö öhö” diyerek öksürdü.

“Ne yani yalan mı söylüyem?”

“ Öhö öhö!”

“ Ceviz ağacı dedikse, fidan cevizden sayılmıy mı?” (Özdemir, 2009).

Bıçık

Üzümlü Halk Eğitim Merkezince okuma-yazma kursları açılmıştı. Kursiyerler genellikle yaşlılardan oluşmaktaydı. Kursun ilk haftasında müfettiş geleceği haberini alan öğretmen, mahcup duruma düşmemek için kursiyerlerin karşısına geçti:

“Arkadaşlar, yarın müfettiş geliyor. Müfettiş bizlere öğrendiklerimizle ilgili sorular soracak. Biliyorsunuz biz de kurslara yeni başladık. Bir şey öğrenmiş sayılmayız ama yine de bir alıştırmaya yapalım. Müfettiş önümüzdeki kitaplardan sizlere soru soracak. Üstteki resimlere bakar cevaplarını verirsiniz. Üstte at resmi varsa at, eşek resmi varsa eşek diye okursunuz. Tamam mı?”

Kursiyerler hep bir ağızdan “Tamam öğretmenim” diyerek cevap verdiler.

Ertesi gün sınıfa gelen müfettiş kısaca kendisini tanıttıktan sonra sınıfta dolaşmaya başladı. Her gittiği öğrencinin kitabından bir resim gösterip altındaki yazıyı okumasını söylüyordu:

“Burada ne yazıyor?”

“Mı...nik”

“Burada ne yazıyor?”

“Gu-dik”

“Burada ne yazıyor?”

“Pisik, öğretmenim.”

“Burada ne yazıyor?”

“ Tan-ko ga-rı.” (Özdemir, 2009).

Eşekliğinden

Cimin otobüsü Ekşisu'dan geçiyordu. Otobüsteki bir Ciminli:

“Şu bizim eşeklerin içmediği suyu şehirli bidon bidon götürüp içiyorlar. Allah akıl fikir vere.”

Otobüsteki Erzincanlı cevap verdi:

“O eşekler suyu niye içmiyor biliyor musun?”

“Yoo bilmiyorum.”

“O zaman öğren... Eşekliklerinden...” (Özdemir, 2009).

Herkes Bizden Korkar

Cimin'in dağlarında on iki yaşlarında bir çocuk gece gündüz demeden sürüsünün peşinde hayvan otlatıyordu. Karanlık bastıktan sonra çobanın yanından geçen birisi sordu:

“Delikanlı, yalnız başına burada korkmuyor musun?”

“Ağabey herkes bizden korkuyor, biz kimden korkalım?” (Özdemir, 2009).

Ciminli Eyüp

Ciminli Hacı Eyüp'ün sıkıntıları yine üst üste gelmişti. Her gün bir dertle uğraşıyordu. Bu yüzden de rahatı hiç de yerinde değildi. Tahammülünün sınırlarını zorluyordu. Yaratan'a sığınarak kollarını açıp dua etti:

“Allah'ım bu kadar sıkıntıya artık tahammül edemiyorum. Beni bu sıkıntılardan kurtar. Sabrımı ver, ben Ciminli Eyüp'üm, Hazreti Eyüp değil!” (Özdemir, 2009).

Ramazana Saymazsam

Ciminlinin ineği hastalanmıştı. Ne yaptıysa hayvancağz bir türlü iyileşmedi. Artık tüm yolları tüketen Ciminlinin duadan başka yapacak hiçbir şeyi kalmamıştı. Ellerini açtı ve Allah'a sığındı:

“Allah'ım bu inek iyileşirse on beş gün oruç tutacağım.” dedi.

Çok geçmeden mucizevî bir şekilde inek iyileşti ve ayaklandı. Adam da ineği iyileştiği için on beş günlük adak orucunu tutmaya başladı. Orucun bittiği günün akşamı inek tekrar hastalandı ve öldü. Bunun üzerine Ciminli sitemkâr bir şekilde avuçlarını açarak Allah'la konuşmaya başladı:

“Ben de tuttuklarımı Ramazan'a saymazsam...” (Özdemir, 2009).

Ya Cimin'i Görseydi?

Ciminli hacca gitmişti. Mihmandar şahıs, kupkuru bir yerde yalnızca iki hurma ağacının olduğu yerle ilgili olarak Peygamberimiz'in bu bölgeyi methetmesini anlattı. Ciminli dayanamadı:

“Ya Resulullah, demek Cimin'i görseydin, neler neler derdin.” (Özdemir, 2009).

Hatim Etsen Olmaz

Ciminli Tercan'a gitmişti. Orada üzüm satıyordu. Bir çocuk yanına geldi.

“ Amca bir gıla (tane) alayım mı?”

“ Besmele çek de al.”

Çocuk üzümü alıp yedi sonra tekrar tekrar besmele çekip salkımların üzerindeki birer ikişer alıp doyana kadar yedi. Sonra da gidip arkadaşlarına haber verdi. Bir grup çocuk geldi:

“ Amca besmele çekip bir gıla alayım mı?”

Karşısındaki kalabalığı gören Ciminli:

“Değil besmele, hatim etseniz olmaz!” (Özdemir, 2009).

Öteberi

Ciminli şehre gidiyordu. Arkadaşı sordu:

“Ula nere gidiysen?”

“ Şehere...”

“ Neye gidiysen?”

“ Öteberi almaya.”

“ Öteberi ne?”

“ Adam hırt hışır işte...”

“ Hırt hışır ne?”

“ Yahu işte şu bu!”

“ Şu bu ne?”

“ Ufak tefek!”

“ Ufak tefek ne?”

“Ula her şeyden birez alacağam.”

“Eyi de hepsini birden getüremezsen ki.” (Özdemir, 2009).

Fiil Çekimi

Türkçe dersinde öğretmen fiil çekimi konusunu işliyordu. Bayırbağlı öğrencisini kaldırdı:

“Gelmek fiilinin şimdiki zaman çekimini yap bakalım.”

Küçük öğrenci başını kaşdı ve cevap verdi:

“Geliyem, gelisen, geliy, geliyök, geliysiz, geliyeler.” (Özdemir, 2009).

Karartmak

“ Adın ne?”

“ Kara Hasan.”

“Nereye gidiyorsun?”

“ Karakaya’ya.”

“Kimlerdensin?”

“Kara Yakupgillerden.”

“ Nereden geliyorsun?”

“ Karatepe’den.”

“ Yükün ne?”

“Karasakız.”

“ Ulan amma da kararttın ha!” (Özdemir, 2009).

İti Zorla Ava Götürmek

Sabahın erken saatlerinde Radık’da (Çadırtepe) bir avcı, tazısını çıkarmış çeke sürükleye ava götürüyordu. Belli ki tazının da hiç keyfi yoktu, direniyordu. Avcı, Ekşisu sazlıklarında bir ördek sürüsü gördü ve ateş etti. Bir ördek vurulmuş çırpınıyordu. Tazı, ördeğe doğru değil de ters istikamete koşmaya başlayınca avcı söylendi:

“Gâvur ola mısan ki görmedin? Bir iti zorla ava götürürsen bele olur.” (Özdemir, 2009).

Ciminli ile Yılan

Ciminli (Eğimli) ile yılanı bir çuvala koymuşlar. Çuvalın ağzını da sıkıca bağlamışlar. Biraz sonra çuvalı yırtarcasına bir mücadele başlamış içerde. Sonunda yılan can havliyle bağırması:

“ Yetişin, Ciminli (Eğimli) beni boğıy!” (Özdemir, 2009).

Doğum ve Ölüm Tarihi

Öğretmen Ciminli öğrenciye sordu:

“ Oğlum söyle bakayım. Atatürk ne zaman doğdu, ne zaman öldü?”

“ Onu bilmeyecek ne var öğretmenim. Kiraz vakti doğdu, üzüm vakti öldü.” (Özdemir, 2009).

İşine Gelmiyorsa

Fikri zil zurna sarhoştı. Köprünün üzerine çıktı ve sövmeye başladı:

“Köprünün bu tarafında kim varsa...” diye başladı.

Sövdüğü taraftan ona doğru gelen dayısı sitemkâr bir tavırla:

“Yahu bana da mı sövüyorsun?” dedi. Fikri umursamaz bir edayla başını salladı:

“İşine gelmiyorsa geç bu tarafa.” (Özdemir, 2009).

Dinine Sahip Çık

Kamyonu ile nakliyecilik yapan Topal Hüseyin, ramazan ayına tekabül eden yazın en sıcak günlerinden birinde bir tır parkına kamyonunu çekip patlayan lastiğini tamire başladı. Güneşin altında teri sırtından çıkmıştı. O sırada yabancı plakalı bir tır gelerek yan taraftaki boşluğa aracını çekti.

Tırından inen şortlu adam elindeki bira şişesi ile kana kana susuzluğunu gideriyordu.

Topal Hüseyin tamir etmekte olduğu lastiği bıraktı ve adamın kendini anlamayacağını bile bile ona şöyle dedi:

“Halimize bakın da dininize sahip çıkın!” (Özdemir, 2009).

Alışmak

Ciminli Hacı Rezzak Efendi yokluğun, sefaletin kendini iyiden iyiye kendini gösterdiği günlerde yanına gelen bir delikanlıyla sohbet eder. Delikanlı:

“Hacı amca, bu açlık daha ne kadar sürecek?” diye sorar.

“Kırk gün!” diye cevap verir Hacı Rezzak Efendi.

Delikanlı bu ihtiyarın nasıl böyle kendinden emin konuşabildiğine şaşırarak biraz da alaylı sorar:

“Demek kırk gün! Sonra ne olacak Hacı amca?”

“Ne olacak evladım, alışacağız!” (KK)

Kim Olursa Olsun

Rezzak dayı, peş peşe koşan iki kişiden birinin önüne geçip durdurdu.

“Niye kaçırıyorsun? Kim kovalıyor seni? Korkma evladım korkma! Dur bakayım!”

“Antrenman amca, antrenman...” diye cevap verdi genç. Rezzak dayı geçkin yaşına rağmen hayatını tarlalarda, bağlarda, bahçelerde tempolu bir şekilde çalışarak devam ettirmiş bir ihtiyardı. Kendince tembel bulduğu gençlere:

“Abdurrahman değil, kim olursa olsun. Korkmayın ben buradayım!” diyerek sözünü konduverdi (Özdemir, 2009).

3. KEMAH YÖRESİ FIKRALARI

Katır Yumurtası

Kemahlının biri köyünden ilk kez çıkmış ve Erzincan'a gelmiş. Bir tezgâhın üzerinde yine ilk kez gördüğü karpuzların ne olduğunu sormuş satıcıya:

“Hemşerim bu sattıkların ne ki?”

Kemahlının saf olduğunu anlayan satıcı:

“ Katır yumurtası.” demiş.

Fiyatını sormuş. Satıcının söylediği meblayı verecek kadar parası yokmuş. Satıcıya yalvarıp yakarak cebindeki tüm parayı katır yumurtası sandığı bir karpuzu almış. Kemah'a dönerken dinlenmek için bir yerde durmuş. Karpuzu yere bırakmış. Bırakır bırakmaz da aşağıdaki dereye doğru yuvarlanışını izlemiş. Karpuz, derenin dibindeki bir çalıya çarpıp kırılmış. O sırada da bir tavşan, gelen karpuzdan ürkererek kaçmaya başlamış. Kemahlı bu küçük hayvanın tavşan olduğunu fark edememiş. Yumurtadan katır yavrusu çıktı, kaçıyor diyerek tavşanın peşine koşmuş ama yakalayamamış. Nefes nefese bir halde tühlenmiş elini dizine vurmuş:

“Cüssesi küçük müçük de olsah erif bize gatır verdi amma biz sahip çıhamaduh!”

Adam mahzun mahzun köye varmış. Hanımına:

“Gız garı, ben böğün bir gatır yumurtası aldım amma yolda yuvarlandı, gırıldı.” deyip olan biteni anlatmış. Kadın da tühlenmiş:

“Oy heriiiiif, keşke getüreydin de gatırı böyüdürdük. Böyüyünce üstüne biner babamgile bile giderdim.”

Adam yerinden fırlamış:

“Demek gatırı getirsem yükünden gatırın belini gıracahtın.” diyerek kadını iyice bir dövmüş. Kadın da yediği sopanın acısından söylenmiş:

“Eyi ki kaçmış, senin elinde nolaydı ki?” (Özdemir, 2009).

Kemah'a Kaymakam

Kemah'a yeni atanan kaymakamın içinde bulunduğu tren gece saat birde istasyona yanaşmıştı. İlçede elektrikler kesik olduğu için hiçbir yer görünmüyordu. Bir hamal kaymakama doğru yanaşıp:

“Efendi bavulu taşıyayım mı?” diye sordu. Kaymakam cevap verdi:

“Taşı taşımasına da Kemah çok mu uzak?”

“Çok uzak sayılmaz. Nereye gideceksin?”

“Otele...”

Hamal bavulu aldı ve gecenin zifiri karanlığında Tanasur Deresi istikametine saatler sürecektir yolculuk için kaymakamla yürümeye başladı. Kalenin arkasından dönüp istasyonun karşısındaki otele getirip kaymakamı yerleştirdi. Yolu uzattığı için kaymakamdan yüklü bir bahşişi de koparmış oldu.

Sabah erkenden tren düdüğü ile uyanan kaymakam pencereden bakınca istasyonun az aşağıda olduğunu gördü ve bir anlam veremedi. Göreve başlar başlamaz istasyonda hamallık yapan şahsın kim olduğunu sordu.

“Meczubun biridir.” dediler. Kaymakam mukabele etti:

“Kemah’ın meczubu bu ise, kim bilir akıllısı nasıldır?” (Özdemir, 2009).

Treni Yormak

Kemah'a tren yeni geldiği yıllarda Beklim Mahallesi'nden görünen treni, burun deliklerinden buhar çıkaran tosuna benzeten Kemahlı, istasyona yanaşan trenin saçları kızılımsı olan makinistine çıkıştı:

“Gızıl gâvur, o treni niye öyle yordun? Allah'tan korkmadın mı?” (Özdemir, 2009).

Herkes Kismetini Yer

İki Üskübürtlü yaylada tezek toplarken bir kayayı kendi aralarında sınır olarak belirlediler. Sağ tarafı birine, sol tarafı birine... Sol taraftaki, belirlenen sınırı aşınca sağdaki uyardı:

“Gardaş ne diye ağzımın içindeki tezекleri topluyorsun?”

“Korkma oğlum, iki tezekle ne olacak? Herkes nasibini yer!” (Özdemir, 2009).

Bal Gibi Kevser

Üskübürtlü gittiği Hudu'da cemaat tarafından zorlanarak imam yapılmış ve namaza başlanmış. Üskübürtlü:

"Vettini vezzeztuni" diye başlamış ama bir türlü sonunu getirememiş. Aynı şeyi tekrar edip dururken cemaatten birisi sıkıldığını şöyle belirtmiş:

“Bırak acı zeytini. Tatlı Kevser dururken ne diye acı zeytinle uğraşıp duruyorsun?” (Özdemir, 2009).

Biri Kavun

Kemahlı akşam evine giderken bir kavun bir de karpuzu koltuğuna vurmuş yol alıyordu. Onu tanıyan bir komşusu bağırdı:

“Deli Kemahlı, bir koltukta iki karpuz taşınmaz.”

Kemahlı cevap verdi:

“ İyi bak kor Erzincanlı. Bunun biri kavun...” (Özdemir, 2009).

Kemahlı ve Kelkitli

İki Kemahlı ve iki Kelkitli Erzincan'dan Kemah'a gideceklerdi. İstasyondaki gişeden Kemahlıların iki bilet almasına karşın Kelkitliler bir bilet aldı. Kemahlılar bir biletle iki kişinin Kemah'a nasıl gideceğini merak ediyorlardı. Kelkitlileri izlemeye başladılar.

Kondüktörün bilet kontrolü sırasında iki Kelkitli vagonun tuvaletine girdi. Kondüktör tuvaletin kapısını çalıp:

“Bilet kontrolü...” deyince kapı hafifçe aralandı ve içeriden bir el tek bileti dışarıya uzattı. Kondüktör bileti alıp geçti. Artık Kemahlılar iki kişinin bir biletle nasıl trene bindiğini anlamışlardı. Akşam Erzincan'a dönmek için tekrar istasyona gittiler. Bu sefer de Kemahlı iki arkadaşı bir bilet aldı. Kelkitli iki kişi trene biletsiz bindiler.

Kondüktörün kontrole başladığını gören iki Kemahlı tuvalete girip beklemeye başladılar. O sırada Kelkitlilerden birisi tuvaletin kapısına gidip kapıyı vurdu. Kapı hafif aralandı ve bilet dışarıya uzatıldı. Kelkitliler bileti alır almaz doğru karşıdaki vagonun tuvaletine geçtiler. Kemahlıların kontrol bitti diye dışarı çıktıkları sırada her ikisinin de biletsiz olduğu anlaşılınca bilet parasını cezalı olarak ödemek zorunda kaldılar. Kelkitliler ise tek biletle tekrar Erzincan'a döndüler (Özdemir, 2009).

Hoşaf Yağlanmasın

Kemahlının evine misafir gelmiş. Misafir için sofraya kurulmuş. Ev sahibi Kemahlı sofraya önce hoşafı koymuş. Misafir sormuş:

“Sofraya niçin önce hoşafı koydun?”

Kemahlı cevap vermiş:

“Hoşaf yağlanmasın diye...” (Özdemir, 2009).

Al Sana İki Deli

İki Kemahlı İstanbul'da, Kemahlılar kiraathanesini ararken fötr şapkalı birisine rastlarlar. Biri adamın arkasından bağırır:

“Tencire gafalı dayı, tencire gafalı dayı...”

Adam kendine seslenildiğini anlamaz bile. Koşup arkasından adamı yakalar ve sorarlar:

“Tencire gafalı dayı, Kemahlıların gahve nerede?”

Adam şaşkın şaşkın baktıktan sonra:

“Al İstanbul... Al sana iki deli daha...” (Özdemir, 2009).

Su Doldurmuşlar

Yaylacı olan Kemahlının biri, İstanbul'a gezmeye gitmiş. Gezmiş tozmuş, memleketine dönmüş. Komşuları:

“İstanbul'u beğendin mi?” diye sormuşlar. Adam burnunu dikerek cevap vermiş:

“Nesini beğeneceğim? Bi davar otlağı olacah gadar yer var. Gerisine de su doldurmuşlar. Galan da dağ bayır. Nedim ki ele çayır?” (Özdemir, 2009).

Bizi Unutma

Ceviz satan adama bir müşteri yaklaşmış cevizin kabuğunun kolay kırılıp kırılmadığını sordu:

“Sen al bu cevizi, bizi de unutma. Memnun kalacaksın.” dedi. Adam da bir god (teneke) ceviz aldı ve evine götürdü. Ancak cevizlerin kabuğu bir türlü çıkmak bilmiyordu. Müşteri ertesi günü pazarda ceviz satan adamla karşılaşınca:

“Hani senin cevizlerin kabuğu kolay kırılıyordu, içi kolay çıkıyordu?” diyerek çıkıştı.

“Ben sana bizi unutma demedim mi? Biz* olursa çok kolay kırılıyor.” (Özdemir, 2009).

Treni Gezmek

Trenin Kemah'a ilk geldiği yıl olan 1938'de orada bulunan hanım grubunun içinden birkaç tanesi aralarında anlaşmışlar:

“Gız bacı... Hele şu tireni bir gezek bahah nasıl bi şey.”

Birlikte trene binmişler. O sırada tren de hareket etmiş. Kadınlar o an için trenin gittiğinin farkında olamamışlar. Sonradan anlamışlar ama trenin durması artık imkânsızmış. Diğer istasyona kadar gitmişler. İndikleri istasyondan yaya olarak evlerine doğru yürümeye başlamışlar. Bu arada zaman da hayli ilerlemiş. Akşam eşleri gelmiş ki ne görsünler, hanımlar evde yok. En sonunda bir tanesi dayanamamış patlatmış bir türkü:

“Çocuh beşikte ağlıy,

Tencere ocahta gaynıy,

Bizim garı nerde oyniy?

Niye halimi sormiy da gelip uşağa bahmıy?” (Özdemir, 2009).

* Biz: Deriyi delmede kullanılan ince uçlu bir iğne çeşidi.

Akıl Ölçüsü

Kemahlı ile Kemaliyeli tartışıyorlarmış. Kemaliyeli:

“ Ulan ne çirkin adamsın.” demiş. Kemahlı da:

“Benim çirkin oluşuma bakma, senin başındaki saç sayısı kadar akıl var bende.” deyince Kemaliyeli hemen şapkasını çıkarmış. Kemaliyelinin kel olduğunu gören Kemahlı mahcup olmuş. Kemaliyeli ise gülererek cevap vermiş:

“ Demek sende hiç akıl yokmuş...” (Özdemir, 2009).

4. KEMALİYE (EĞİN) YÖRESİ FIKRALARI

Eğimli ile Şeytan

Eğimli ile şeytan, ziraat yapmak için ortak olmuşlar. Şeytan:

“ Bu yıl öyle bir ziraat yapalım ki toprağın altı benim, üstü senin olsun.” demiş.

Uyanık Eğimli, buğday ekmiş. Toprağın üstündeki buğdayı almış. Şeytana da toprağın altındaki çöpler kalmış. Şeytan buna kızmış ve Eğimliye:

“Beni aldattın. Yeni ziraatte toprağın altı senin, üstü benim olsun.” demiş. Mutabık kalmışlar, Eğimli bu kez toprağa patates ekmiş, dönem sonunda patatesi Eğimli almış, üstünün otu yine şeytana kalmış. Şeytan yine çok kızınca Eğimliyle kavgaya tutuşmuşlar.

Sonunda Eğimli, şeytana uzun bir sırık vermiş, kendisine de kısa bir sopa almış. Şeytan, dar sokakta uzun sırığı çevirip Eğimliyi dövmeye çalışırken Eğimli kısa sopayı kaldırdığı gibi şeytanın başına yerleştirmiş. Şeytan:

“ Yine beni aldattın. Ver şu sopayı bana!” diyerek kısa sopayı almış.

Uzun sopa Eğimliye kalmış. Eğimli yürüye yürüye geniş bir meydana çıkmış. Şeytan da arkasından... Yine çal dövüş... Sonunda şeytan yine dayağı yemiş ve ağlamaya başlamış:

“Ey Allah'ım! Madem Eğimliyi yarattın, bana ne gerek vardı? Yok, beni yarattıysan Eğimliye ne gerek vardı?” (Özdemir, 2009).

Fitreyi Samandan Hesaplamak

Kömürcü Hoca olarak bilinen, hazır cevaplılığı ve nüktedanlığı ile ünlü Eğimli İbrahim Hakkı Efendi saray paşalarının da hazır bulunduğu bir iftar sofrasında misafirdir. Paşalardan biri:

“Hoca, al bunu. Benim fitremdir.” diye bir kâğıt uzatır. Hoca kâğıdı alır almaz, cebine atar. Yemekten sonra fitreyi veren paşa, ellerini yıkamak üzere salondan çıktığı bir sırada diğer paşalar:

“Aç bakalım paşa ne kadar fitre verdi?” diye ısrar edince, dayanamayan hoca, kâğıdı açar. İçerisinde çok cüzi bir para olan meteliği görülür. Hoca hiç belli etmez ve hazır bulunanlara:

“Efendim neden hayret ediyorsunuz? Fitreler yiyecek maddeleri üzerinden hesap edilir. Fitresini bana münasip gören paşa da, herhalde samandan hesap etmiş.” Der (Özdemir, 2009).

Yakışıyor

Eğimli İbrahim Hakkı Efendi, bir cuma hutbesinde kadınların kıyafetlerinin düzgün olması gerektiğini, açık saçık elbiseler giymemelerini ve ziynet eşyalarını yabancılara göstermemeleri gerektiği ile ilgili bir vaaz veriyordu. Namaz çıkışında cemaatten birisi hocaya yaklaşarak:

“Hoca, iyi hoş diyorsun da, sizin çocuklar neden dediğin gibi giyimlerine, ziynetlerine dikkat etmiyorlar?” der. Hoca durur mu:

“Yakışıyor bizim gebereceklerle!” (Özdemir, 2009).

EğİN'den Ne Çıkar?

Askeri garnizonda komutan, askerleri toplamış, sorular soruyordu:

“Oğlum, sen nerelisin?”

“Bursalıyım komutanım.”

“Bursa'dan ne çıkar?”

“Şeftali çıkar komutanım.”

“Oğlum sen nerelisin?”

“Zonguldaklıyım komutanım.”

“Zonguldak'tan ne çıkar?”

“Kömür çıkar komutanım.”

“Oğlum sen nerelisin?”

“Antalyalıyım komutanım.”

“Antalya'dan ne çıkar?”

“Portakal çıkar komutanım.”

Ve sıra Eğimli askere gelir:

“Peki ya oğlum, sen nerelisin?”

“Eğinliyim komutanım.”

“EğİN'den ne çıkar oğlum?”

“Adam çıkar komutanım.”

Komutan bu cevaba kızar:

“Ne demek adam çıkar? EğİNli askerin cevabı şöyle olur:

“Şeftali için toprağı, kömür için madeni olmayan yerde ne yetişir komutanım? Okuyup memlekete yararlı adam yetişir!”

Bu cevap komutanın hoşuna gider ve talimatını verir:

“Bu Eğinliyi karargâha yazıcı yapın!” (Özdemir, 2009).

Kasap ile Kömürcü

Eğinli kasap, ölüerken oğluna:

“ Evlat, ben ölüyorum. Sana da bir emri hak olursa gelir beni cennette ararsın.” diye vasiyette bulunmuş. Bir süre sonra kasabın oğlu da ölmüş. Vefalı evlat, babasını cennette aramaya gitmiş. Cennetin, kapısında bulunan Arnavut nöbetçiler oğlana soru sormaya başlamışlar.

“ Bre baban nereliydi?”

“ Eğinli.”

“ Hm... Ne iş yapardı?”

“ Kasaplık.”

Arnavut kapıcılardan biri çok kızmış:

“Bre delikanlı, mori baban Eğinli ola, kasap ola, cennette ola?! Var git onu cehennemde ara.” deyip geri çevirmiş delikanlıyı.

Eğinli delikanlı, cehenneme gitmiş ve bakmış ki babası katrana batmış, kazanda kaynıyor. Babasına telaşla seslenmiş:

“ Baba bu ne hal?”

“Sorma oğlum sorma, ayağımın altında Eğinli kömürcü var. Durmadan beni çekiyor.” (Özdemir, 2009).

Cehennemde Bulamazsın

İstanbul'da ticaretle uğraşan Eğinlinin dükkânına bir müşteri girer. Alışverişten sonra, müşteri dükkân sahibine nereli olduğunu sorar. Dükkân sahibinin Eğinli olduğunu öğrenince de:

“Yahu, nereye gitsem bir Eğinli ile karşılaşıyorum.” der. Eğinli dükkân sahibi hemen atlar:

“ Eğinlileri ancak cehennemde bulamazsın.” (Özdemir, 2009).

İki Çataldı

Eğinli, bahçesinden dutu alıp kaçan kargayı, köyün sonuna kadar kovalamış. Yolda rastlayan arkadaşı vaziyeti görünce dayanamayıp sormuş:

“ Neden kargayı kovalıyorsun? Sen yerdeee, o gökte.”

Eğinli nefes nefese cevaplamış:

“Dutumu aldı, kaçıyor.”

“Yahu bir dut tanesi için buralara kadar karga kovalanır mı?”

Eğimli yutkunmuş:

“ İyi de dut iki çataldı!” (Özdemir, 2009).

Arapgir'in Damadı

Milletvekili adayı, kürsüye çıkıp kendini seçmenlere tanıtmaya başlamış:

“Liseyi birincilikle bitirdim. Üniversiteyi İngiltere'de okudum. Fransa'da yüksek lisans, Amerika'da doktora... Sonra genel müdürlük, valilik, müsteşarlık...”

Kahvenin önünde iskemleye oturup sigarasını tütüren bir ihtiyar milletvekili adayına seslenmiş:

“Bey, Bey... Sen Eğin'de kaymakamlık yaptın mı?”

“Yapmadım dede.”

“Arapgir'e damat oldun mu?”

“Olmadım dede.”

“Var git öyleyse... Ne diye övünüp duruyorsun? Sanki Arapgir'in damadı, Eğin'in kaymakamıymış gibi.” (Özdemir, 2009).

Karapınar

Bir zamanlar Eğin'in Karapınar köyünde yatsı namazını bilen yokmuş. Köylü sabah, öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılar günün vazifesini sonlandırmış. İşten güçten ve elektriğin olmamasından artık akşam namazı da köylüye zor gelmeye başlamış. Bir gün köy ahalisi toplanıp karar almış ve bu kararın neticesinde iki kişi belirlemişler. Bu iki kişi Eğin kadısına gidip:

“Akşam namazı zor geliyor.” diyerek dertlerini anlatmış ve akşam namazının kaldırılmasını istemiş.

Eğin kadısı şaşırmış, bakmış ki bunlar yatsı namazını bilmiyor. Üstelik bir de akşam namazını kaldırmaya çalışıyorlar. Kadı huzuruna gelenleri azarlayıp:

“Bundan sonra köyünüzde yatsı namazlarını da kılacaksınız!” diyerek gelenleri köyelerine yollamış. Köy halkı damlara çıkıp bu iki kişiden gelecek haberi bekler olmuş. Ertesi gün iki arkadaş yolda görünmüş. Köy ahalisi damlardan seslenmiş:

“Kaldırdınız mı kaldırdınız mı?”

“Sormayın ahali! Kadı bu kelama çok sinirlendi. Başımıza bir de yatsı çıktı.” (Özdemir, 2009).

5. TERCAN YÖRESİNE AİT FIKRALAR

İnşallah Benim

Adam karısına:

“Yarın yağmur yağarsa seninle gevene, yağmazsa tezeğe gideceğiz.” deyince karısı:

“Herif inşallah desene!” diye cevap verdi.

“ İnşallahı maşallahı yok. Yağmur yağarsa gevene, yağmazsa tezeğe...”

Kadın kocasının bu tavrına çok kızdı, bir şey söylemeden yatıp uyudular. Gece kapı çalınmaya başladı. Adam kapıya çıktı. Gelen jandarmaydı ve Tercan'ın yolunu soruyordu. Adam o kadar güzel tarif etti ki kapıdaki jandarma:

“Belli ki sen bu yolu çok iyi biliyorsun. Düş önümüze de bizi götür.” diyerek adamı alıkoymdu. Adam jandarmayla beraber yola çıktı. Üç gün üç gece yol gidip döndü. Üçüncü gece evinin kapısını çaldı. Hanımını içeriden bağırıyordu:

“Kim o?”

“Aç hanım, inşallah benim!” (Özdemir, 2009).

Belini İncitmek

Tercanlı yolda giderken bir nal bulmuştu. Karısına dönerek:

“Hanım, geriye üç nal ile bir at kaldı.” diyerek hayal kurdu. Karısı da hayal dünyasına dalıvermişti.

“ İnşallah at dişi olur. Bir de yavrusu olur. Ben de ona biner, babamgile giderim.”

Adam yerinden fırladı:

“İnsafsız kadın! Yeni doğmuş taya binilir mi? Belini kıracaksın!” (Özdemir, 2009).

Tren Yolculuğu

Hanım Osman Tercan'a gelmek için Sivas'tan trene biner. Büyük bir telâş içinde olduğundan bilet almayı unutur. Kondüktör bilet kontrolü için kompartıman camlarına vurarak tüm yolcuları uyarmaya başlar. Osman Efendi kondüktörün bu uyarısını duyunca kalkıp namaza durur. Kondüktör onun namaz kıldığını görünce sonra gelirim, diyerek oradan ayrılır ama kontrole ne zaman gelse Hanım Osman'ı namaz kılarken görür. Memur Erzincan'da görevi başka arkadaşına teslim edince Osman Efendi'yi not ettirir. Yeni görevi teslim alan kondüktör de bilet kontrolünde onu namaz kılarken bulur. Bu namaz ve kontrol Mercan istasyonuna kadar devam eder. Osman Efendi Mercan istasyonuna yaklaşınca selâm verip namazını bitirir. O sırada memurun kapıda beklediğini görür:

“Memur Bey, Sivas'tan buraya kadar sülalemin kaza namazını kıldım, yine de kurtulamadım.” der. Çantasından bir çörek çıkararak kondüktöre verir:

“Az sadaka çok belâyı def eder.” deyip eşyalarını alır Mercan istasyonunda trenden iner (Kara, 2002).

Hanım Osman'ın Limonları

Hanım Osman Mercan'a gitmek için arkadaşlarıyla birlikte Erzurum garında tren bekler. Tren gelir, on iki kişi bir kompartımana sıkışarak oturur. Kondüktör bilet kontrolü için Osman Efendi ve arkadaşlarının kompartımanına gelir. Biletleri kontrol ettikten sonra gözü Osman Efendi'nin limon sandığına ilişir. Osman Efendi limon sandığının kendisinin olduğunu söyler. Kondüktör:

"Amca, limon sebzeden sayılır, onu ambara verip gideceğin yerde alacaksın, ayrıca ücret de ödeyeceksin." der.

Osman Efendi gayet sakin bir vaziyette limon sandığını raftan indirip sandığın kapağını kırar. İçindeki limonları yanındaki on iki arkadaşına üçer beşer paylaşır. Boş sandığı memura uzatarak:

"Bu da sana!" der.

Memur çaresiz kalıp başını sallayarak:

"Amca sen ne adammışsın? Bu ne zekâ!" der ve oradan ayrılır (Kara, 2002).

6. KELKİT YÖRESİ FIKRALARI

Cennete Alo

Cep telefonunu yeni alan Kelkitli, ilk hevesle sağı solu arıyordu. Arkadaşı Hasan'ın cebini aradı:

"Hasan neydiysin, neredesin?"

"Terzi Baba'da..."

"Allah Allaah... Oraya ne zaman gettin?"

"İki saat kadar oldu."

"İyi de belediye hiç anons vermedi, duymadık. Ee... Anlatsana oralar nasıl?"

Arkadaşı tebessüm etti. Konuşmayı sürdürdü:

"Valla çok güzel her tarafta güller çiçekler açmış, yemyeşil, sular akıyor..."

"Yalan söyleme... O kadar içki içen adamı cennete koyarlar mı?"

"Beni içmeye sen götürüyordun ya, onları hep sana yazmışlar..." (Özdemir, 2009).

Erzincan'da Bundan Çok Var

İstanbul'dan hareket eden Erzincan uçağı aniden tribülansa girerek gökyüzünde dalıp çıkmaya başlar. Bir süre sonra pilottan bir açıklama gelir:

"Bu kadar yükü taşıyamıyoruz. Birkaç kişiyi paraşütle buradan çıkarmazsak uçak düşecek. Gönüllü olarak atlamak isteyen var mı?"

Kimseden cevap çıkmayınca pilottan bir çözüm önerisi gelir:

"Hemen kura çekelim."

Erzincanlı riski göze alamaz ve uçaktaki Kelkitlileri göstererek:

"Bundan başlayalım. Memlekette bunlardan çok var." (Özdemir, 2009).

Kahraman Kelkitli

Komutan askerleri içtima yapmış, soruyordu:

"Oğlum nerelisin?"

“Maraşlıyım.”

“Tekrar soruyorum nerelisin asker?!”

“Maraşlıyım komutanım!”

“Maraşlıyım” ifadesine kızan komutan, askere sevimli bir tokat atarken söylendi:

“Oğlum Kahramanmaraşlıyım, desene.”

Asker hatasını anlamıştı ve “Kahramanmaraşlıyım komutanım!” diye cevap vermişti. Sıra yanındakine gelmişti komutan bu kez de aynı soruyu ona sormuştu:

“Söyle bakalım, sen nerelisin? Asker az önceki konuşmayı pür dikkat dinlemiş ve dersini almıştı. Azarlanmamalıydı. Gür bir sesle cevap verdi:

“Kahraman Kelkitliyim komutanım!” (Özdemir, 2009).

Ne Kadar Çok Ekin

Adamın biri Kelkit'in bir köyünden kalkmış tırpanını omzuna alarak Erzincan'a ekin biçmeye geliyormuş. Yalnızbağ'ın üzerindeki Selamet Gediği denilen yere varmış. Oradan ovaya bir bakmış, her taraf ekin. Kendi kendine mırıldanmış: “Bu gadden ekin biçilir mi?”

Gözü korktuğu için dönüp köyüne gitmiş. Bir hafta on gün sonra tekrar düşmüş yola. Selamet Gediği'ne gelip de ovaya bakınca bütün ekinlerin biçilmiş olduğunu görmüş, tühlenmiş: “Eken, biçer. Kelkitli gaygısını çeker.” (Özdemir, 2009).

KAYNAKÇA/ REFERENCES

Kara, R. (2002). *Tercanlı fıkra tipi Hanım Osman. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 59-68.

Özdemir, H. İ. (2009). *Erzincan fıkraları (2. Baskı)*. Erzincan: Doğu Yayınları.

Uçar, M. (1998). *Erzincan örf ve adetlerimizden bir demet*. Erzincan: Ermat Ofset.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERZİNCAN

